



FRIDERICI HOFFMANNI

MEDICINÆ RATIONALIS SYSTEMATICÆ

TOMVS TERTIVS,

QVO

VERA THERAPIÆ FVNDAMENTA MEDENDI METHODVS ET LEGES TAM NATVRÆ QVAM ARTIS

NEC NON SELECTISSIMA REMEDIA

CVM EORVNDEM PHYSICO-MECHANICO OPERANDI ET DEXTRE APPLICANDI MODO FIDELITER TRADVNTVR

OMNIA SOLIDIS RATIOCINIIS DEMONSTRANTVR ET COMPLVRIBVS PRACTICIS OBSERVATIONIBVS ILLVSTRANTVR

OPVS

NON TAM AD PRAXIN VULGAREM QVAM RATIONALEM TVTAM ET COMPENDIOSAM ADORNANDAM PERVTILE AC NECESSARIVM.

VENETIIS.

APVD BALLIONEM. , Anno 1730.

DEO TRIVNI
OMNIPOTENTI RERVM SALVBRI-
VM CONDITORI
BENIGNISSIMO VITÆ AC SALVTIS
NOSTRÆ INSTAVRATORI
ET
SAPIENTISSIMO SALVTARIS SCIENTIÆ DO-
CTORI OMNISQVE MEDICATIONIS AVSPICI
SACRVM
NEC NON
INGENVÆ POSTERITATI MEDICÆ
DICATVM
ESTO HOC OPVS.





PRÆFATIO.



Uamvis complures eæque nobiliſſimæ ac utiliſſimæ ſcientiæ ad ornandum & perficiendum Medicum ſcitu ſint neceſſariæ; nihil tamen eſt, quod ad ſcopum medicum obtinendum propius pertineat & cui cetera omnia adeo ſerviant, quam ipſa praxis rationalis clinica. Potiſſimum vero hoc & princeps ſtudii medici caput quam utile & neceſſarium, tam parum ab omni usque eo tempore excultum & ad perfectionem laudabili conatu perductum conſpicitur. Poſſidemus certe egregios & multis experimentis ac inventis anatomicis, phyſico-mechanicis, botanicis, chymicis & phyſiologicis refertos plures libros; ſed de ejusmodi ſcriptis, quæ pluribus praxin rationalem, ſpecialiſſimam, individualem & clinicam ſolide doceant ac perpetuæ veritatis de hac præcepta tradant, minus, ſi eloqui licet quod verum eſt, gloriari poſſumus. Nolo equidem merita laude Veterum & Recentiorum SENNERTI, SYLVII, RIVERII, WILLISII, SYDENHAMII, PLATERI, MORTONIS, CRAANII, BONTEKOE, ETTMÜLLERI, WALDSCHMIDII, DOLÆI, WEDELII practicos defraudare egregios labores: verum quam multa adhuc in iisdem circa adæquatas cauſas, morborum & ſymptomatum genealogiam, remediorum quoque vires & genuinum uſum in variis caſibus deficiant, ii demum, qui in artis exercitio verſantur & prolata theoremata ad reſolvendas

morborum hiftorias aut confilia inde capienda applicare volunt, rectius intelligunt. Deinceps neminem in medici argumenti fcriptis vel mediocriter verfatum latet, quam diffidentes, inter Medicos haud exigui etiam nominis, circa morborum ætiologiam & pathologica fundamenta, quæ tamen bafin veræ therapiæ conftituunt, regnent opiniones. Quot funt & ante aliquot luftra fuerunt ampliffimæ famæ Medici, qui applaudentibus multis ex acido & vifcido, acido, bile & pituita morborum duxerunt primordia? Quot porro innotuerunt, qui ex varii generis falibus acribus, acidis, ponticis & humorum multifaria intemperie, materiales omnium fere morborum derivarunt caufas & ad easdem removendas & remedia & medendi methodum direxerunt? Alii Cartefiana & corpufculari philofophia maxime imbuti, diverfum & peregrinum ætherem, fpecifica & morbifica fermenta, turbatam fanguinis & humorum crafin atque texturam & varias materiæ peccantis peregrinas & heterogeneas, ratione figuræ & magnitudinis qualitates, ad evolvendas morborum caufas in partes vocarunt. Nonnulli contra repudiatis exceffivis falinis qualitatibus & potentiis, ex fola fanguinis & humorum nimia abundantia, fpiffitudine & excretionum defectu pathologicam doctrinam eruere & ftatuminare fategerunt. Ut difcrepantes mirum Medicorum fententias, de caufa & principio motuum & mutationum, quæ in corpore humano fubinde contingunt, prætercam. Et quum in morbis tum avertendis, tum curandis, præcipuum medentis auxilium a remediorum congruorum ufu, quæ quafi ipfius inftrumenta funt, omnium confenfu peti debeat; illæ adeo difcordes Practicorum de medicamentorum viribus, facultatibus in hoc vel illo morbo opiniones, utique luculenter arguunt, plurimos fanitatis præfidiorum, inprimis magnæ efficaciæ, five fic dictorum heroicorum, genuinas virtutes, ufum atque applicationem latuiffe. Quod, ne gravius dictum videatur, liceat in confirmationem adducere exempla. Quot adhuc funt & olim fuerunt, qui magnum iftud & incomparabile fanguinis miffionis auxilium penitus rejicere haud veriti funt? Quam diverfus Medicorum eft fenfus, de venæfectionis in febribus five continuis, five intermittentibus, nec non exanthematicis, purpura, variolis, morbillis,

pete-

petechiis, item eryſipelaceis, arthriticis & catarrhalibus, puerperarum quoque morbis adminiſtratione, aliis eandem prorſus repudiantibus? aliis contra dilaudantibus & neceſſariam judicantibus. Quæ opium pro baſi habent, & olim ab antiquiſſimis Medicorum, & noſtro ævo a celeberrimis Chymiatris, inter panaceas & incomparabilis in multis morbis & enormi motuum impetu componendo efficaciæ relata fuerunt; quum jam non deſint, qui eadem propter virus quod recondunt naturæ viribus inimiciſſimum tantum non infamia cenſent. Peruvianus ille ex America allatus cortex ad expugnandam intermittentium contumaciam usque eo non modo in Germania noſtra, ſed & in exteris regionibus ceu ſpecificum venditatus fuit remedium, qui a nonnullis tanquam intutum & damnoſum pharmacum fere ex toto rejicitur. Ex marte præparatis medicamentis olim a QVERCETANO, HARTMANNO, MICHAELIS, LVDOVICI, WILLISIO, SYDENHAMIO & WEDELIO in morbis ex menſium vitio, item ad cachexiam & hypochondriacam paſſionem ſanandam laus adſcripta eſt maxima; ſed complures iisdem in morbis hæc ipſa plus damni quam emolumenti afferre, aſſerere non dubitant. Salia ex animantium regno volatilia & concinnati ex iis ſpiritus volatiles oleoſi, ante aliquot luſtra a Germanis æque ac Belgis, ceu ſpectatæ virtutis adverſus chronicas potiſſimum afflictiones celebrabantur, quorum uſus, quaſi nimiam & noxiam ſanguini inducerent commotionem, jam plane evileſcere incipit. Mixtura ſic dicta ſimplex Paracelſi & confectæ ad hujus exemplar a Chymiatris, potiſſimum MICHAELIS, tincturæ bezoardicæ, in pluribus morbis, acutis æque ac chronicis, uſui quondam erant egregio; aſt ab hodiernis quibusdam, cur neſcio, niſi forſan camphoræ, vel acidorum connubium, ſpernuntur & minoris pretii eſſentiæ aliæ præferuntur. Purgantibus acrioribus, nec non aloëticis, quæ baſin fere omnium pilularum conſtituunt, uſi fuerunt veteres & recentiores; quæ tamen ob virulentam quam ratione & experientia teſte obtinent indolem, merito ſuſpecta ſunt. Neque minus mirum profecto diſcrepantes Practicorum ſunt ſententiæ, de thermarum, acidularum & ſoteriorum aliorum fontium elementis, viribus ac uſu, ita, ut a plerisque propter acidum & vitriolicum elementum,

 fluidis

fluidis & ſolidis infenſum, quam maxime inſecura cenſeantur, ab aliis viciſſim ob innocentiam & præſtabilem virtutem, in omnibus fere morbis commendentur. Nihil jam dicam, quantopere de mercurialium, emeticorum, antimonialium, nec non fonticulorum, veſicatoriorum, ſetaceorum & hirudinum uſu medico, in diverſum abeant ſententiæ; hoc autem, quod omnium maxime mirum adjiciendum: cunctos ad confirmandas ſuas adeo diſcordes ſententias, ad unam tamen eandemque experientiam confugere & audacter provocare, cui an fidendum ſit, prudentes judicent atque periti; id minimum pro certo aſſerendum: nullibi in perveſtigandis effectuum cauſis tam crebro fallaciam cauſæ ut cauſæ committi, quam in medicis rebus. Decumana certe ſunt, quæ de pharmacorum virtute in botanicis, chymicis & pharmacevticis libris vel ſcripto conſignata ſunt mendacia, & adeo increvit medicamentorum ex univerſo naturæ penu ſimplicium & compoſitorum, indigenorum & exoticorum, Galenicorum & chymicorum ſupellex, ut propter immenſum fere numerum, nec diligentiſſimus ad ſingulorum penitiorem cognitionem pertingere queat, primum vero artis opera tentans non poſſit non mirum turbari atque confundi. Gravis quoque oppido eſt illa formularum ſarcina, quam ex ampliſſimo materiæ medicæ apparatu confectam, Medici, quasdam illatum in quovis morbo uſui commendantes, tam ſcripto, quam dicto, ſuis liberaliter obtrudunt; quas tamen omnes, ſi quis peritior & virtutum in remediis ſolide gnarus curatius paullo expendit, ultro perſpicit, propter inconcinnam differentis indolis ingredientium congeriem, parum, vel nihil auxilii inde poſſe exſpectari, ſed morbum multo magis trahi, neutiquam abigi. Contra ea ſimpliciſſima, ſecuriſſima & ſpectatæ adverſus morbos arcendos æque ac perſanandos præſidia, ut aqua pura ſimplex, ſive calide in infuſo, ſive frigide aſſumta, balnea aquæ dulcis, lacticinia & maxime lac aſininum, ſerum lactis rite paratum, minerales aquæ, item ex nitro & ſalibus neutris parata, plurimis medentum ignota plane ſunt, vel minimum penſi ab ipſis habentur. Et quod maximum fere eſt, quum optima etiam medicamenta nihil valeant, niſi eorundem uſus debito ordine, regimine, tempore, menſura & methodo ad morbi curationem perite di-

te di-

te dirigatur: plures tamen ſunt, qui tumultuarie ſine certa ratione medicationem inſtituunt, ac ſi unum non ſtatim juvat, alterum promunt & ſubinde medicamenta commutant, alii methodo plane contraria incedunt, ut rariſſime duos aut tres Medicos, qui eandem ad lectum de methodo porrigendi medicamenta foveant ſententiam, invenias, plurimos autem in morbis eorumque cauſis recte cognoſcendis & diſtinguendis, in judicio de morborum eventu, medicaminum effectu, item in ſignis prognoſticis ex urina, pulſu, ſanguine, dierum criticorum habitudine aliisque deſumendis, mirum diſcrepare, errare & hallucinari cum tædio videas. Ex quibus omnibus quisque ſagacior haud difficulter perſpiciet, non tam firmis & inconcuſſis, ut communis fert opinio, praxin clinicam inſiſtere fulcimentis, ut potius pluribus adhuc difficultatibus, defectibus & erroribus tanquam morbis prematur, qui utique convenienti Medico & medicina opus habent. At vero ad tollenda hæc artis medicæ opprobria & incrementa ipſius ex voto promovenda, neutiquam certe apti ſunt, qui tantum agunt ſectarios & magiſtri ſui verbis atque practicis ſemel hauſtis principiis tanquam ſaxo adhærent, nec volunt admittere, quæ nunquam audiverunt, vel didicerunt, qui magnifica arcana & certa ſpecifica in quovis morbo quærunt & jactitant & exotica pretioſa, ex auro etiam depromta, item varia compoſita chymica, domeſticis, ſimplicibus & facile parabilibus ac diæteticis remediis præferunt. Neque illi ad perficiendam praxin clinicam quicquam conferre poterunt, qui abſolutas quasdam vires & virtutes, in his vel illis morbis, nulla habita ratione individui & conditionis ſolidarum ac fluidarum partium, medicamentis aſſignant, qui non ex morborum hiſtoriis complete & accurate notatis ſapiunt ſuamque theoriam praxi applicandam hauſerunt & qui non ex his ipſis de remediorum effectu, viribus & operationibus, immo de eventu ipſius morbi, judicare didicerunt, ſed una eademque methodo ſemper morbum unum tractari poſſe ſibi perſuadent. Neque etiam illi evehendæ ad altius faſtigium arti noſtræ erunt idonei, qui obſervationes & veritates facti variaque occurrentia phænomena non clare, diſtincte & ordine explicare & conſectaria quædam in uſum practicum inde elicere norunt. Sunt autem

hi

hi maxime, qui nec debitis subsidiis, ut philosophia naturali & experimentali, mechanica, chymica & anatomica scientia corporis humani ejusque partium instructi sunt, quique artem solide demonstrandi non callent, nec recte definire, distinguere & apte res inter se connectere, nec foetus phantasiæ a claris conceptibus, speciosa nomina a causis & rebus, res morales & metaphysica a physicis & quæ necessario fieri debent, veritates ab opinionibus & apparenter veris distinguere unquam didicerunt. Nam profecto ego quidem asseverare plane non dubito: ob ignorantiam, quæ olim regnavit & adhuc apud plurimos regnat structuræ corporis humani & principiorum mechanicorum, præsertim doctrinæ illius de motibus, ejus causis, legibus & effectibus in rerum natura, & ex defectu sufficientium observationum practicarum, artem nostram non meliora potuisse capere incrementa, sed omnium dissensionum, opinionum atque errorum causam atque originem inde merito esse petendam. Quare etiam cum illis nunquam facere possum, vel potero, qui ad explicandas res medicas, novum quasi systema condituri, plane incongrua quædam & inaudita principia, vel sola prorsus nomina nihil significantia, ut naturæ rationalis sensus, instinctus, conamina, molimina, pro veris & formalibus morborum causis venditant, omnes præternaturales & morbosos motus in se & sua natura ratione intentionis bonos & salutares censent, & omnium quoque ac singulorum motuum & diversarum mutationum in corpore humano causam efficientem directricem, non tam physicum ex pura necessitate agens, sed morale, intentionale, rationale, pro arbitrio suo cuncta administrans principium, constituunt; eo quod admisso moraliter & intentionaliter, quandoque cum ratione, quandoque erronee, ad certum finem agente motus principio, uno quasi ictu omne quod certum, quod demonstrative verum in rebus medicis, practicis potissimum, penitus concidit atque exspirat. Quod si enim rebus physico-mechanicis corporeis, quæ necessario, non pro arbitrio aliter atque aliter agunt, quo præcipue elementa, alimenta, medicamenta, immo partes solidæ & fluidæ corporis nostri pertinent, potentiam & efficaciam movendi & mutationes efficiendi in motibus vitalibus & naturalibus denegare,

& cau-

& caufis moralibus atque arbitrariis, quæ captui humano non obviæ, nec in poteftate Medici funt, eandem tribuere velimus: nihil certe, nihil demonftrativi de rebus quæ ad vitam faciunt & morbos inferunt, nihil quoque folidi & firmi de remediorum effectu atque operatione, proferre & determinare poterit Medicus. Ne dicam fuppofitas ejusmodi metaphyficas theorias, tironum ignaviam & ignorantiam in rebus phyficis, utpote inertibus per fe & fuperiori principio agenti fubjectis, mechanicis quoque & anatomicis, mirum fovere ac promovere. Quamvis vero non is fim, qui penitus neget, effe animæ fpiritualis potentiam, regimen & influxum, admodum tamen limitatum, quafdam ex folidis partibus, præfertim externas, ad motum excitandi, & fluidum quod immediate movet artus fubtiliffimum quodammodo dirigendi, licet etiam probe gnarus fim, principii fenfitivi vim imaginativam magnas turbas in motibus naturalibus efficere poffe: his tamen minime induci poffum, ut a particulari ad univerfale concludam & credam, omnes motus vitales, fyftolen nempe & diaftolen folidorum, fluidorum progreffum, atque motus fecretorios & excretorios ab iisdem caufis femper dirigi. Quin potius firmum femper erit manebitque, res corporeas quæ ab extra intra corpus operantur, regulis & legibus motuum & effectibus neceffariis, pro difpofitione caufarum in corpore humano, non fecus ac in macrocofmo, effe fubjectas, adeo, ut pofitis certis ad agendum requifitis in corpore noftro caufis, certi femper ex neceffitate, non abfoluta, fed hypothetica, & indeclinabiles proveniant effectus. Nihil enim in corpore humano contingit, quod non certas fuas, adæquatas & fufficientes habeat caufas. Et licet has veras invenire atque eruere res non adeo facilis fit, neque omnibus expedienda; de felici tamen perveftigatione & progreffu fcientiæ caufarum non dubitandum vel defperandum, modo longiore obfervatione & profundiore meditatione artem noftram tractet quisque pro viribus, & phyfico-mechanica paullo fubtilioris indaginis principia, diverfas quoque motuum leges, in univerfa rerum natura inquirat & ad corpus humanum paullo folicitius applicare difcat. Quum vero morborum hiftoria omnis fere pathologiæ, prognofeos, therapiæ &

)( )(inti-

intimioris virium quæ insunt medicamentis notitiæ sit basis seu fundamentum; ad provehenda feliciter praxeos clinicæ incrementa nihil utique magis erit necessarium ac utile, quam ut Medici diligentes & attenti sint in consignandis observationibus practicis & morborum historiis, quæ quo pleniores sunt, nullis plane omissis circumstantiis, eo majorem usum atque utilitatem in ratiocinando præbent. Hinc etiam merito inter characteres indocti & infelicis Medici referendum, quando statim audito vix morbo, vel perceptis quibusdam ipsius tantum symptomatibus, ad formulas præscribendas promtus est, antequam de ægrotantis natura & constitutione, morbi indole, causis, statu, progressu & aliis necessariis phænomenis plenius certior factus. Neque tamen sufficit practicarum tantum observationum uberi instructum esse apparatu, sed accedat etiam necesse est solida in anatomicis, physico-mechanicis, chymicis scientia sive vera theoria medica, quæ clavis historiarum de morbis & causis diversissimorum phænomenorum eruendis inservit; his enim amico junctis connubio, demum fiet, ut ex multis particularibus veritatibus & regulis, universales sive axiomata resultent, quorum copiam si quis sibi comparabit, is profecto aptissimus erit demonstrative & scientifice resolvendis & explicandis quibuscunque etiam difficillimis in re medica casibus & ad suppeditandum accommodatum consilium. Adhæc incrementis solidæ praxeos clinicæ quam maxime servit, ut paucis & selectis Medicus, bene tamen longiori usu cognitis & exploratis remediis, utatur. Nam sub tanta ut prostat medicaminum multitudine, medens ad veram singulorum notitiam pervenit & solidi quid in praxi præstare poterit nunquam, sed potius unacum natura eximie turbabitur. Mihi certe a multis jam annis vix duodecim classica quasi medicamenta a me ipso solicite confecta fuerunt frequentissima, quorum virtutem in variis morbis & varia circumstantiarum conditione exploratam penitus habeo, ut interius vix aliis quam his optimo cum successu utar. Quæ quum ita sint, id sane usque eo quam maxime mihi agendum esse ratus sum, ut solidis hisce fundamentis, omnia quæ dicto quæ scripto traderem, inniterentur, eandemque mihi etiam in elucubranda medicina hoc rationali syste-

ſyſtematica, propoſui normam. In primo & ſecundo tomo quid præſtiterim, qui veritatis & candoris cupidi legerunt judicent, in hoc autem tertio excutienda mihi quam maxime ſumſi veræ therapiæ, tutæ nempe ac rationalis fundamenta, quæ ad tria potiſſimum genera referenda eſſe arbitror, quorum primum eſt, ut Medicus ſolidas obſervationes & morborum hiſtorias accurate & ſolide conſignare diſcat; alterum, ut ex regulis mechanicis, quæ materiæ & motuum indolem atque effectus tradunt, theoriam ſuam formet & cauſas, phænomena ac quæcunque fiunt & eveniunt in corpore humano recte & ordine explicare eorumque cauſas ac rationes reddere poſſit; ac tertium demum, ut medicamentorum facultates eorumque modum operandi probe noſcat, paucis tamen & ſelectis recte utatur & quæ inſalubria ſunt, vel minus juvant remedia, a ſalutaribus diſcernere diſcat. Ita autem in perficiendo hoc labore verſatus ſum, ut varias inanes ac dubias in re medica opiniones atque hypotheſes rejecerim, omne auctoritatis præjudicium ſepoſuerim, & nonniſi ea, quæ ad valetudinem cum vita tuendam morbosque ſanandos manifeſtum uſum, utilitatem & conſpicuam applicationem habere poſſunt, attulerim. Neque etiam quisque candoris & veritatis amans vitio mihi vertet, quod hac uſus ſim libertate & a nonnullorum celebrium noſtro tempore virorum, qui ceterum non parum opis ad illuſtrandam artem noſtram attulerunt, placitis diſceſſerim. Quod vero libri hujus editionem licet ab eruditis crebro ſolicitatus eo usque diſtulerim, hanc maxime factum ob cauſam: quod ego quidem quam optime facere cenſeam Medicos, qui perpetuas & tempus ſuſtenturas practicas veritates poſteris tradere propoſitum ceperunt, arduum hoc opus ad maturam ætatem, quin ſenectam differunt, quo longiori & multiplici experientia inſtructi, quæ uſui ſint ipſi edocti prius ſint, nec errores aut opiniones diſſeminent, ut quidem fieri ſolet ab iis, qui vel juvenes minusque in artis operibus exexcitati practicos conſcribunt & ex auctoribus compilant libros. Neque etiamnum hoc opus therapevticum pro vulgo Medicorum ſcripſi, qui præſidiis ad ſcientiam & veram theoriam medicam perti-

)( )(2 nentibus

nentibus destituti, nec historias morborum curant, nec earum caussas recte inquirere sciunt, multo minus motuum regulas & leges in genere & œconomiam motuum vitalium in specie, in quonam ea consistat, pernoscunt, nec selectu remediorum probatissimorum utuntur, nec de avertendis morbis eorumque caussis primario soliciti sunt, sed tantummodo certa arcana magnifice commendata anquirunt & variis inhiant formulis ad persanandos etiam difficiles morbos, in quibus tamen incongrua quam servant methodo, plus damni, quam salutis afferunt. Neque etiam eorum usui accommodavi hunc meum laborem, qui recte judicandi, ratiocinandi & philosophandi facultate destituti, præjudiciis magistri occœcati quasi sunt, tantummodo haustis opinionibus firmiter inhærescunt & ad perfectionem jam perductam medicam scientiam autumant. Sed dicata est opera Medicis eruditis & qui solidi quippiam docere vel discere cupiunt, qui artis firmitudinem ex certis principiis physico-nempe mechanicis, materiæ naturam, affectiones & dispositionem ad motum, item motuum caussas, regulas, leges & effectus dilucide exponentibus, petunt, adstruunt & agnoscunt, horum usum in ipsa medica praxi, morborum caussis cognoscendis & remediis inveniendis esse longe amplissimum, & qui etiam paucis & selectis remediis vitam & sanitatem tueri, morbos avertere & persanare tuto & compendiose student. Hos certe non pœnitebit repetita lectione hæc quæ scripsimus capita perlustrare & assidua meditatione in suum convertere usum. Nam licet is non sim, qui mihi tantum arroganter tribuere velim, ut credam, doctrinam medicam a me traditam omnibus numeris esse absolutam, cui nihil adjici vel subtrahi possit: hoc tamen dicere & mihi vindicare licebit, quod viam Medico ingrediendam ad ulteriores in re medica progressus faciendos compendiose & recte præmonstraverim. Et quicunque hunc in finem prolata a me in hoc tomo utilissima præcepta penitus cognita habebit atque perspecta; is etiam mox b. c. D. subsequuturum, qui specialiora de morbis omnibus sigillatim tractabit, longe majori cum fructu suo poterit impendere commodo. Summo autem

Numi-

Numini, cujus gratiæ omne omnino quicquid a me factum in acceptis refero, devotiſſimas reddo gratias, ac ut clementer efficere velit, quo veritas in phyſicis etiam & medicis rebus, magis ſemper eniteat, & falſæ ac detrimentoſæ opiniones peſſundentur, precor ac voveo.





CONSPECTVS TOTIVS OPERIS

SECTIO I.

DE

RATIONALIS THERAPIÆ FVNDAMENTIS, HISTORIA MORBORVM COMPLETA, NOTITIA MECHANISMI CORPORIS SANI ET ÆGROTANTIS, MVTVA MOTVVM INTER SE CONSPIRATIONE, NEC NON PRÆDICTIONE EX MOTVVM MORBOSORVM NATVRA RECTÆ FORMANDA.

CAP.

SECTIO II.

DE

METHODO, ORDINE ET LEGIBVS MEDENDI, TAM NATVRÆ QVAM ARTIS, NEC NON DE REMEDIIS EORVM QVATVOR GENERIBVS, OPERANDI ET RECTE APPLICANDI MODO, VNACVM CAVTELIS ET OBSERVATIONIBVS VTILISSIMIS.

CAP.



SECTIO I.

DE

RATIONALIS THERAPIAE MEDICAE FUNDAMENTIS, HISTORIA MORBORUM COMPLETA, NOTITIA MECHANISMI CORPORIS SANI ET AEGROTANTIS, MUTUA MOTUUM INTER SE CONSPIRATIONE, NEC NON PRAEDICTIONE EX MOTUUM MORBOSORUM NATURA RECTE FORMANDA.



CAPVT I.

DE
VERAE THERAPIAE MEDICAE NATVRA ET FVNDAMENTIS IN GENERE.



Vum solidæ, hoc est, demonstrativæ, therapiæ medicæ principia & fundamenta, a quibus certa & tuta medendi methodus potissimum pendet, tradere, jam constitutum sit: non incongruum fore duxi, si prius paucissimis attingerem, quam arcta & quam amica inter scientiam physiologicam, pathologicam ipsamque therapiam intercedat connexio; quo tam necessarius præcipuarum artis medicæ partium nexus eo clarius innotescat. Nimirum physiologia motuum vitalium, qui corruptibilem nostram machinam a præsentaneo interitu vindicant, & motibus, tam progressivis, quam intestinis, nec non secretoriis & excretoriis, absolvuntur, ac universi partium corporis functiones secundum naturam efficiunt & moderantur, indolem, causas atque effectus perquam clare & perspicue explicat. Pathologia vero ea est scientia, quæ motus hos vitæ inservientes præter naturam turbatos, & inde pullulan-

tes actionum læſiones, proponit, earumque indolem, nec non multiplices a quibus dependent cauſas, accurate & ſolide indagat atque ſcrutatur. Et therapia denique eſt prudentia, corruptos & inverſos vitales motus, functiones ipſius corporis diverſimode lædentes, per congrua remedia, debito tempore & accommodata methodo, in integrum reſtituendi & amiſſam ſanitatem revocandi. Ex quo utique conficitur, nullam ſolidam & veram therapiam medicam doceri, vel addiſci poſſe, niſi veræ & rationalis phyſiologiæ ac pathologiæ præcepta prius cognita fuerint atque perſpecta. Sane, nemo unquam firmis rationibus mortis & morborum cauſas demonſtrare poterit, quam qui vitæ ac ſanitatis naturam & fontem exacte intellexerit. Neque etiam ullus medentum ſolide & rationi congruenter declarabit, quibus auxiliis & qua methodo, morboſi præternaturales motus, qui ſanitatem labefactant & machinæ noſtræ perniciem intentant, in ordinem redigendi ſint; niſi ante mortis & morborum cauſas atque effectus intime perſpexerit.

Poſteaquam igitur in primo medicinæ rationalis ſyſtematicæ tomo philoſophiam corporis ſani & integri; in ſecundo philoſophiam corporis ægroti, ſive pathologiam, plenius pertractavi: ſuccedit jam tertius, qui ſolida præcepta & fundamenta artis therapevticæ tradet, quæ luculenter quemvis edocebunt, non perfunctorie, palliative & ambigue, ſed cum ratione, certa & explorata convictione, quin etiam indubia ſucceſſus ſpe, morborum curationes moliendas eſſe & ſuſcipiendas.

Aſſerui vero therapiam eſſe prudentiam, per quam habitum cum recta ratione effectivum, ſive practicum, intelligo: & rectam hanc medendi rationem, in acri & firmo medici judicio conſiſtere, perſuaſiſſimus ſum; adeo ut, quo magis is ipſe ſubacta & præſenti judicandi facultate polleat, eo feliciorem illum habendum eſſe exiſtimem. Nunquam enim properato, temere aut inconſiderate is, qui ſalutari arte feſſos levare nititur, agere, ſed diu meditando, ſolicite inquirendo & ſtudioſe deliberando, ex claris & jam cognitis principiis judicare & demonſtrare debet, quare in hoc vel illo morbo, quædam remedia, ex fonte chirurgico,

gico,

gico, pharmacevtico, aut etiam diætetico, depromta, juvent, adeoque præſcribenda: & viciſſim, cur alia noceant & a curatione plane excludenda ſint. Neque ſalubria & inſalubria in ſanandis morbis tantum noſſe ſufficit, ſed medicus perſpicaci etiam judicio determinare debet, quo tempore, quo ordine, quo loco, quocum regimine & qua menſura, ſeu doſi, pro corporis ægrotantis, morbi & ſymptomatum conditione, medicamina offerenda, nec non, quibus de cauſis & quem in finem, hæc vel illa, potiſſimum in uſum vocanda ſint. Tandem exigitur etiam a medente, ut de morbi decurſu atque eventu, nec non remediorum effectu, certum judicium & verax præſagium interponere poſſit, quo certe ad famam, exiſtimationem & celebritatem conſequendam nihil magis facit.

Quum autem ad rectum in therapevticis judicium ſtabiliendum, plura, quæ accurate prius tenenda ſunt, pertineant, eo quod judicium hoc actus voluntatis eſt, & jamjam eorum, de quibus ſententia ferenda, exquiſitam notitiam ſupponit: rerum in hoc tomo dicendarum ordo utique exigere videtur, ut de iis, quæ ad judicium therapevticum exacte formandum ſcitu & cognitu valde ſunt neceſſaria, ante agamus, quam ad ipſam ſpecialem morborum conſiderationem eorumque medelam deſcendamus. Videlicet primum & potiſſimum therapevticæ veritatis ipſiusque judicii medici fundamentum eſt, perfecta & omnibus numeris abſoluta ægrotantis & morbi hiſtoria, quippe quæ, præterita & præſentia, omniaque quæ affligunt, fideliter, perſpicue & ordinatim enumerat; quo ex iisdem futura certo dijudicari poſſint. Alterum eſt exquiſita notitia mechaniſmi corporis, tum ſani, tum ægrotantis, ſive cognitio effectuum, legum & genii motuum in genere, non ſolum qui vitæ miniſtrant, ſed etiam qui morbos excludunt, ſecundum quæ iidem jugiter & nunquam non operationes ſuas edunt. Deinde palmarium quoddam momentum conficit conſideratio communicationis motuum in machina noſtra præternaturalium, qualis nimirum & quanta cum his, vel illis partibus ſit; quo medicus claras & perſpicuas ſymptomatum rationes, quæ vulgo conſenſui partium tribuuntur, inde deſumere

ac derivare queat. Tum ordo & series causarum, quæ functiones præter consuetam naturæ normam immutant, & morbificæ dicuntur, quæ multiplicis sunt generis, earumque ratio & modus operandi, studiose rimanda & penitius animo concipienda sunt: quod fusius jam & luculenter satis in secundo hujus operis tomo excussi. Præterea eximium judicii medici argumentum suggerit contemplatio naturæ motuum vitiosorum, certis morbis solennium, quinam videlicet horum ad corporis conservationem, & quinam ad ejus destructionem, sive mortem tendunt, ex qua postea veracem & firmam prædictionem de exitu morbi, tum ratione salutis & mortis, tum longinquitatis & brevitatis, nec non solutionis & discessus, summa cum prudentia depromere medentis est. Porro mechanica remediorum operandi ratio, quæ aut circa materiæ, quæ morbum facit, vel correctionem, vel evacuationem, aut etiam motuum vitia emendanda versatur, tam a priori, elementis nempe & principiis quibus agunt, quam a posteriori, per idemtidem confirmatam experientiam, mente comprehendi & explorata esse debet. Non minus etiam illi, qui morbis medelam afferre tentat, summo eo annitendum est studio, ut animo complectatur firmiterque teneat accommodatam componendis & in pristinum ordinem reducendis morbosis motibus methodum, nec non, quod præcipuum est, solidas medendi, tam rationi congruas, quam crebrioribus experimentis comprobatas, leges. Succedunt tandem observationes & cautiones, in omnis generis remediorum usu provide adhibendæ & applicandæ, quas altius animo infixas, memoria custodire debet is, qui cum ratione & exoptato successu in artis, quæ mortalium saluti præest, exercitio versari gestit.

Hæc sunt solida illa & firma fundamenta, quibus omne therapevticum judicium superstruendum est: jam unumquodvis eorum seorsim curatius enucleabo & uberius illustrabo.

CAPVT

CAPVT II.

DE
HISTORIIS MORBORVM RECTE CONSIGNANDIS, CEV PRIMO THERAPIAE MEDICAE FVNDAMENTO.

PRimum itaque judicii therapevtici principium ſunt hiſtoriæ morborum. Hæ autem, ut inſignem, tam in ipſa medicatione, quam vera prædictione, utilitatem ferant, recte utique concinnandæ ſunt, ita, ut non mancæ, mutilæ aut neceſſariis circumſtantiis privatæ, ſed potius, quoad fieri poteſt, omni ex parte completæ, integræ atque perfectæ ſint. Quemadmodum enim in Jure ad decidendas ex æquo controverſias & ſolidum judicium ferendum, integra facti, ut dicere amant legum periti, ſpecies, cum ſingulis circumſtantiis, requiritur: ita idem in medicina obtinet. Sane medicus parum ſolidi de indole morbi judicabit, minus quoque aptum & ſalubre conſilium exhibebit; niſi prius omnium phœnomenorum circa morbum obſervandorum exacta notitia fuerit inſtructus. Et hæc circumſpectio eo magis neceſſaria eſt, quia eorundem morborum non eædem ſemper ſunt cauſæ eademque prorſus ſymptomata, ſubjecta quoque differunt, quoad ætatem, ſexum, temperamenta, vitæ rationes, conſuetudines & plura alia, quæ ad producendos fovendosque morbos concurrunt: adeo ut interdum certum conſtantemque morbi ejusque ſymptomatum naturam perturbent, & difficile ſit veritatem indagare; niſi complexus horum omnium plene annotetur & ſagaci rationis uſu perſpiciatur & perpendatur. Sæpiſſime etiam unicum in morbo phœnomenon tanti momenti eſt, ut longe alia medendi via ſit ineunda. Quandoque minima viſa circumſtantia maximæ eſt conſiderationis, ideoque non facile quippiam eſt prætermittendum. Præclare hanc in rem commentatur *Baglivus libr. III. Prax. med. cap. 3. natura*, inquit, *nihil*

fruſtra

frustra molitur, minimaque sunt sæpius magnarum rerum initia, & minima quoque ad notitiam grandium nos ducunt. Eandem quoque sententiam exemplo illustrat, hunc in sensum pergens: *flatus pedendo emissi judicantur motus viles & nullius ad curationem momenti, & tamen, si in dysenteria flatus, qui prius non aderant, per inferiora exire incipiunt, brevi sanitatem promittunt, ut nos aliquoties observavimus.* Proinde quisque qui therapiæ medicæ manum admovere tentat, totus in eo esse debet, ut plenas & perfectas, nec fictitiis circumstantiis corruptas observationes, condat & undiquaque colligat. Quia vero rariores eæ deprehenduntur in monumentis tum veterum, tum recentiorum medicorum: vehementer certe optandum foret, ut quivis ad cultiorem in arte salutari eruditionem adspirans, hominumque sanitati fideliter invigilans medicus, casus in artis exercitio occurrentes, præsertim notabiliores, plenissime consignare, atque hoc pacto indefesso studio artis medicæ incrementum promovere anniteretur.

Ad integram vero historiam de morbis contexendam, non solum requiruntur circumstantiæ, quæ corporis ægrotantis naturam & constitutionem intime patefaciunt, ac morbi genium & indolem exhibent, sed etiam ea, quæ vires & effectus produnt remediorum phœnomena, annotanda. Subjecti quod patitur accuratior cognitio, quantum conferat ad rationem, inprimis symptomatum, in eodem morbo non raro mire dissidentium, in diversis subjectis detegendam ac medendi methodum inveniendam, res tam clara est, quam quæ clarissima. Etenim pro differente corporum indole ac conditione, idem morbus, ab eadem causa productus, diversis plane symptomatibus incedit. Quemadmodum enim idem alimentum, idem purgans, vel emeticum, vel aliud quodvis heroicum remedium, idem quoque venenum, longe alios diversissimosque effectus pro differente corporum indole edit: ita etiam morbificæ causæ, ejusdem indolis, plane multis modis, dissidentem morbi faciem, ratione symptomatum, ratione periculi & salutis, in aliis atque aliis subjectis exhibent.

Necessarium igitur est, ut in condenda perfecta morbi cujusdam historia, mentio inprimis injiciatur ætatis, sexus, structu-

ræ partium ſolidarum, ſive habitus corporis, & virium, nec non hæreditariæ ad hunc vel illum morbum diſpoſitionis. Et ſane ætatis, tam ad morbi genium perſpiciendum, quam ejus curationem legitime adornandam, maximum eſt momentum & mira diverſitas: eo quod procedente eadem, ſolidorum ſtructura & fluidorum ipſiusq; ſanguinis craſis atque temperies, adeoque & humorum motus multum immutantur. Scilicet in pueritia inſignis fibrarum mollities, remiſſio, laxus & rarus habitus, cum ſeri abundantia adeſt; juvenes autem fibras tenſas & ſtrictas obtinent, ſanguinemque calidiorem & mobiliorem alunt; & ſenibus propria eſt magna ſolidorum rigiditas & viarum atque canalium anguſtia, nec non ſalſo-ſulphurea humorum dyſcraſia. Ex qua differente partium conſtitutione, univerſi certe fluidorum & ſolidorum mechaniſmi diverſa indoles, & dependens hinc ad certos morbos proclivitas, diffidentes etiam mores & inclinationes, non ſolum derivari debent, ſed pro hac ipſa etiam varietate varia quoque & accommodata methodus excogitanda eſt & adhibenda: id quod experientia luculenter confirmat, ipſisque medentum ſagacioribus apprime cognitum eſt.

Præterea differentiæ ſexus exacte ratio habenda eſt, quum fœminæ ob menſtruum ſanguinis fluxum, vel primum erumpentem, vel minus ordinate ſuccedentem, vel plane tandem ſubſiſtentem, nec non ob partus & puerperii labores, multo pluribus ac ipſi viri, & peculiaribus prorſus afflictionibus, non ſolum ſint obnoxiæ, ſed ſyſtema etiam nervorum longe imbecillius in ipſis ſit, & hinc motuum ἀταξίᾳ, ſpaſticis ac convulſivis tractionibus & diſtenſionibus, vehementius afficiatur & facilius etiam ad integritatem reducatur, quam in virili & nobiliori ſexu.

Plurimum quoque refert noſſe: an ægrotans laxi & ſolutioris, an ſtrictioris, habitus ſit? an vaſa exiliora & copioſiora, an capaciora & pauciora obtineat? Siquidem ſub anguſtia & tenuitate canalium fibrarumque remiſſione, longe difficilius fluidorum & progreſſivus, & ſecretorius, & excretorius motus procedit: multo autem expeditior & promtior eſt, ubi fibræ magis

tensæ & strictæ, vasaque non nimis angusta, sed ampliora sunt. Unde observamus, illos multo magis morbis & morbosis afflictionibus patere, difficilius etiam sanescere his, in quibus ob validiorem fibrarum motricium potentiam, fluidorum cursus per corporis compagem citatior est. Id quod etiam de corporum macie & obesitate tenendum est.

Porro color faciei & cutis dispiciendus. Floridus enim pulcher & nitidus aspectus de lymphaticorum humorum puritate & pelluciditate; lividus vero, luridus & flavescens, de eorundem impuritate salino-sulphurea, & vacillante secretioni dicatorum organorum, inprimis hepatis, officio, evidens præbet indicium.

Et sicuti testante quotidiana observatione, viscerum & fibrarum debilitas, labes, vitia & inde pullulantes morbi, plerumque ad liberos propagantur: ita maxime omnium medicum de his percontari oportet; utpote quæ, ad prædictionem non fallacem promendam multum faciunt. Nam imbecillitates & morbi, qui a nativitate infestant, ægrius semper sanationem admittunt, facile recurrunt & medentibus multum negotii facessunt.

Neque virium solicita exploratio intermittenda est: utrum scilicet natura depressæ fuerint? an vero sub morbi, præsertim acuti, initio, quod inter pessima signa connumerandum, statim concussæ & prostratæ apparuerint? In robore enim & vigore virium, quæ non aliter nisi motu & impulsu fluidorum sese produnt, magnum sanitatem recipiendi, & vitam, quæ a viribus nomen sortita, servandi, præsidium collocari, indubium est.

Non solum autem corporis conditio scrutanda, sed ipsius quoque animi indoles perquirenda, & quibus morbis is laboret considerandum. Quum enim amicabilis admodum & magna sit motuum, tam animi, quam corporis conspiratio & communio; prudens certe & rebus suis satagens medicus, ex mentis, ad has vel illas impetuosas commotiones dispositione & proclivitate, recte & ad veritatem accommodate argumentari potest, ad solidorum & fluidorum mechanismum, & dijudicare, quomodo hic sit comparatus. Nam major & vegetior fibrarum solidorumque

tensio

tenſio & mobilitas, ad iracundiam animum diſponit; laxitas vero & deficiens eorum vis motrix, anguſtum, demiſſum, timidum & pavidum illum reddit. Ira etiam ſolidorum tonum & ſtricturam augendo, fluidis impetuoſiorem motum inducit: timiditas viciſſim, robur ſolvendo & dejiciendo, ut remiſſius trudantur & tardius circumagantur, efficit. Terror valide ſuperficiem & extrema corporis conſtringit, ſanguinemque ad interiores & nobiliores partes, præcordia nempe & caput, impetuoſe reprimendo, graves ingignit affectus, nervoſi maxime generis, id quod ſenſim enervat & languore frangit. Idem præſtat diuturnus mœror, qui ſæpius quidem ex vitio viſcerum & curſu humorum impedito, ut in hypochondriaco malo affectis conſtat, originem nanciſcitur; ſed dum nociva ſua efficacia ſolidas maxime partes aggreditur, mirifice vires univerſi corporis atterit ejusque functiones, robur fibrarum minuendo illasque laxando, labefactat. Quid? quod ii, qui attentius & curioſius morbis ſanandis præſunt, ſubinde experiuntur, difficulter admodum ægritudines elidi & expugnari, ſi animus non eſt compoſitus atque pacatus, ſed patheticarum commotionum intemperie diverſimode jactatur. Præterea in medica hac animi conſideratione inquirendum etiam eſt: num forſan, quod literatorum maxime vitium eſt, ex nimia ſtudiorum intemperantia, profundis & mentem fatigantibus meditationibus, quæ in diſciplinis abſtractivis, ut metaphyſicis & mathematicis, familiares, nec non intempeſtivis lucubrationibus, conſumtis ſpiritibus, ſic dictis animalibus, ingens cerebro & nervoſis partibus illata fuerit debilitas? utpote quæ, poſtea ad graviſſimos capitis morbos, apoplexiam nempe, melancholiam, maniam memoriæque debilitatem promtum parat aditum, & vix ſummo labore reſarcitur. Dici enim vix poteſt, quanta conſenſio cerebro ejusque membranis, cum ventriculo eique annexis inteſtinis, ceu valde nervoſis, nec non aliis exquiſito ſenſu præditis partibus, intercedat: quo fit, ut nimium literis ſeſe ingurgitantes, plerumque depreſſa ciborum confectione & vacillante digeſtione, nec non ſegniori & difficiliori inteſtinalis excretionis

succeſſu, maxime omnium vero familiariſſimo ipſis morbo, ſic dicto hypochondriaco, affligantur & excrucientur.

Porro ad pleniorem morbi hiſtoriam conſignandam referendum etiam eſt, ut medicus non ſolum ubi locorum ægrotans degat & quo cœlo & aëre fruatur, ſed etiam quo victu utatur, curatius pernoſcat. Altiora enim & ſublimiora loca, ob liberiorem ventorum perflatum, aëre puro gaudent, ideoque ſalubriora ſunt; humiliora autem & depreſſiora, aëre magis condenſato, craſſiore impuriſque vaporibus referto infeſta ſunt. Et nihil certe ad ingenerandas graves & chronicas paſſiones, neque minus ad vigorem & robur ſolidis & motricibus partibus ſubtrahendum validius eſt, quam ſi quis ſub cœlo graviori, impuro & vappido aëre, cibum & ſomnum capit; eo quod hic ipſe unacum eſculentis & potulentis, ipſaque inſpiratione, interiora corporis ſubintrans, humoribus ſeſe intimius commiſcet, & fluidum illud aëreo-æthereum contaminat, ut motibus in corpore non ea, qua decet efficacia, præeſſe poſſit, ſed functiones partium inde graviſſime luant.

In victus autem ratione potiſſimum diſpiciendum: num ægrotans duriori & craſſiori victus generi, cujus cenſus ſunt cibi ex mari depromti, carnes induratæ, ſalitæ & infumatæ, panis groſſior, aſſuetus? quippe quod in locis maritimis recepti uſus eſt, & ad dyſcraſiam, ſive impuritatem ſic dictam ſcorbuticam, ibi lolocorum endemiam, multum confert. Vel etiam explorandum eſt: an decumbens fructibus horæis, aut etiam acetariis, farinaceis cum butyro, ovis & ſaccharo frixis, quod mulierculis ſolenne, nimium delectetur. Alii caſeum in deliciis habent, eoque immodice veſcuntur, qui tamen & obſtructioni, & calculorum generationi, multum velificatur.

Maxime omnium vero potus conſueti genus conſiderare & explorare decet: eo quod, maximum ſane eſt momentum, quod ad texturam & craſin ſanguinis humorumque conſtituendam potus confert; qui quo magis eſt temperatus, aqueus & dilutus, eo ſalubrior quoque exiſtimandus eſt, quum ad ſuſtinendum vitalem humorum motum, tres liquidi partes, & una tantum ſolidi deſideren-

derentur & ſecundum naturam recipiantur. Hinc cereviſiæ nimis craſſæ & nutrientes, multo magis aceſcentes, nec non omnes potus nimium ſpirituoſi, vini & frumenti etiam ſpiritus, matutino inprimis tempore & ventriculo vacuo copioſe ingurgitatus, mirum quantum ſanitatem lædunt, quin ſenſim frangunt atque proſternunt. Inde enim viſcera indurantur, polypoſæ concretiones hinc & illinc in cavitatibus generantur & humores a debita temperie deturbantur, ut poſtmodum ad hecticam, cachexiam, hydropem, apoplexiam & ſubitam mortem promtus fiat tranſitus. Quum vero homo ad tuendam valetudinem copioſo liquido indigeat; nihil certe parciore potu, in quo fœminæ & qui vitæ ſedentariæ incontinentius dediti ſunt, plerumque delinquunt, damnoſius eſt & infenſius: ſiquidem hoc pacto, ob neceſſarii fluidi defectum, minimi tubuli, e quibus emunctoria corporis organa penitus coagmentata ſunt, viſcido & craſſo humore infarciuntur, occluduntur, & obſtructiones fœcundæ plurimorum morborum genitrices exſurgunt. Præterea ſedula inquiſitione etiam percontandum: num a largiore, nimis frigido hauſtu, corpori ſudanti & impenſe calefacto ingeſto, morbus ſua duxerit primordia? Quod ſi enim primam morborum originem perquiſitius ſcrutamur, nihil certe frequentius occurrit, quam quod a potu nimis perfrigerato, largiter & celeriter, poſt intenſam corporis commotionem & exercitationem, vel poſt affectum quendam vehementiorem animi, aut ſuccedente critica aliqua & ſalutari ſanguinis excretione, ingurgitato, univerſa functionum & motuum vitalium œconomia illico turbetur ac pervertatur, ita prorſus, ut ipſa veneni virulentia, neque citius, neque potentius, deſtructionem & exitium inferre queat.

Accedit vitæ genus, decumbenti huc usque ſolitum atque familiare, in cujus contemplatione hæc potiſſimum expendenda: an ſit laborioſum, vequietum & ſedentarium? an aulicum? an militare? an curis & laboribus mentis adſtrictum? Nec non quale opificium tractet atque exerceat? an ſcilicet metallis & mineralibus fovendis, igne coquendis & perficiendis operam det? Nam quamlibet vitæ generis rationem, peculiares ſuos alere mor-

bos, non modo indubia experientia comprobatur, sed fusius etiam & solido argumentorum robore in elegantissimo libro, quem *Ramazzinus de morbis artificum* composuit, abunde evictum atque excussum est.

Tandem eximium momentum ad interiorem status, a naturali ordine desciscentis notitiam, ipsa consuetudinis ratio subministrat. Quum enim nullus fere homo sit, qui non peculiari quadam rerum non adeo salubrium assuetudine teneatur, in victu, potu, somno, motu, exercitio venereo, tabaci, suffimigii, vel sternutationis causa adhibiti, usu, nostro ævo potus coffée sorbitione, quin etiam, quod inprimis hypochondriacis solitum, nimia ipsorum medicaminum assumtione, aliisque rebus: certe, singula hæc errata, naturæ corporis nostri minus proficua, probe inquirenda sunt & noxa ab iis illata studiose pensitanda.

Nihil vero, nostra quidem sententia, ad ægri naturam & morbi generationem plenius cognoscendam & intelligendam, plus adjumenti affert, quam excretorum modum & rationem recte examinare atque perpendere. Ea enim excretionum indoles, conditio, quin etiam necessitas est, ut sine his valetudo salva persistere nequeat: propterea quod in homine, non amplius quoad corporis molem increscente, tantum egeri debet, quantum ingeritur, & deficiente, vel suppressa, consueta & salutari per varia organa, superfluorum, inutilium & mixturæ animali ac vitæ inimicorum eliminatione, e vestigio plurimæ morborum caussæ propullulant; ita, ut non fallaci præsagio exinde morbi prævideri atque prædici possint. Inprimis autem id vacuationis genus, quod per alvum succedit, eo studiosius est considerandum, quo majus momentum est, quod ad sanitatem illibatam præstandam, conficit. Etenim alimentaris ille & excrementitius intestinorum canalis, si diutius retinet ea, quæ e corpore proscribenda sunt, gravissimorum non solum morborum fomes & minera excluditur, sed sedes etiam illorum ac domicilium in hoc erigitur atque firmatur. Hinc si alvus incipit officii sui oblivisci, & præter consuetudinem obseratur, in proclivi & pro certo est judicare, morbum vel præsentem, vel certe futurum esse. Præter al-

vinam

vinam hanc excretionem, attenta etiam contemplatione exploranda est perspiratio, quæ per universale illud corporis colatorium, extimam cutem, perficitur, & qua, secundum *Sanctorii* calculum, plus ejicitur, quam per omnia reliqua emunctoria. Hujus salutaris successus ex vestitu, ad corpus fovendum & in æquabili semper calore servandum, apto, nec non temperato pedum tepore & madore optime dignoscitur: vicissim autem pedes sicci & frigidi, tubulosum cutis corticem strictiorem & sordium per hunc exhalationem sufflaminatam esse, subindicant. Hinc si sub frigido, humido, mutabili & inæquali aëre, nec non vernali & autumnali tempore, tempestatibus crebrioribus vicissitudinibus interpolatis, exclusio sordium per halitus valde diminuitur, corpora fiunt languida, & morbi, qui populares habent circuitus, perquam familiariter infestant.

Quum vero homo plerumque plus alimenti assumat, plus etiam seri & sanguinis ingeneret, quam natura corporis ferre & in usum convertere potest, ut ordinariæ etiam excretiones sæpe supervacuis humoribus evehendis non sufficiant, extraordinarii subinde & statis nonnunquam temporibus, mensibus & annis recurrentes motus excretorii, contingunt, quibus vel ipse sincerus sanguis nimis abundans, uti fit in sexu sequiore, per uteri, & in nobiliore, per ani venas, nec non in pueris & adolescentibus, per narium stillicidium, foras dimittitur; vel etiam humores serosi & impuri per largiores sudores, per copiosas alvi dejectiones, per narium in coryza defluvium, nonnunquam validiori tussi, per diuturniorem viscidi ac glutinosi humoris exscreationem, cum singulari sanitatis commodo ejiciuntur: quæ salutares & consuetæ ejectiones, si deficiunt, vel prorsus supprimuntur, metus est, ne gravissimi morbi exinde emergant. Nihil vero æque perniciosum atque exitiale est, quam si criticæ ejusmodi, præsertim sanguinis, excretiones, celerrime & uno quasi ictu sistuntur; cujusmodi noxia vi potissimum pollet, tum gravis animi affectus, inprimis extrema & minima vasorum oscula constringens terror, tum aër nimis frigidus, aut frigus externum inconsideratius corpori admissum: siquidem exinde exitiales humorum fiunt stagna-

tiones,

tiones, & subitæ ac capitales noxæ in motuum vitalium ordinem redundant. Idem sentiendum est de excretionibus illis, quibus plurimi morborum solvuntur, & quæ propterea vocantur criticæ; si nempe medicus, vel ægrotans, easdem perperam & pessimo consilio compescere tentet: quippe cohibitis illis & compressis, facillime morbus non solum recrudescit & redit, sed pejor etiam multoque periculosior resultat.

Præterea ad genuinam morbi indolem exactius intelligendam, plurimum facit curiosius sciscitari & percontari: quibus morbis per vitæ decursum æger fuerit obnoxius? an forsan quidam haud ita diu præcesserit, & qua methodo quibusque auxiliis is fuerit sublatus? Nam turpe quidem dictu, sed proh! verissimum est: ex temeraria & imprudenti morborum, inprimis febrium, medicatione, damnosissimam & maxime periculosam nonnunquam symptomatum oriri catastrophen, ita, ut fugato ambigue priori morbo, alius & longe gravior irruat ac diutissime infestet. Sæpenumero etiam, is, qui e morbo convaluit, salutaribus medici præceptis minus obtemperat, sed pro cœco libidinum impetu, gravissimos & nocivos in rerum non naturalium usu errores admittit, & hoc pacto de novo mineram morbificam colligens & cumulans, ipse sibi damnum procurat & morbum contrahit. Novimus sane plures, qui morbo superato & funditus exstirpato, ex intemperanti & nimia ciborum ingestione, suppressa per subcutaneos tubulos ex incuria sordium exhalatione, nec non neglecto debito evacuationis alvinæ successu, in pessimas ægritudines iterum inciderunt & per diuturnum tempus cum iisdem conflictati sunt.

Nonnunquam etiam morbi mire complicantur, ita ut sæpenumero hypochondriaco malo jam antea affectus, aut cachexiæ implicitus, scorbutica labe infectus, debilitate capitis afflictus, hæmoptysin passus, phthisi emaciatus, hæmorrhoidum minus legitimo successu laborans, calculo excruciatus, vel etiam podagræ doloribus detentus, alium adhuc dirum morbum, sive acutum, sive chronicum, nanciscatur: ubi utique in medicatione summa adhibenda est prudentia, & longe alia medendi via ineun-

da, quam in alio ægrotante, eodem quidem morbo decumbente, ſed viſceribus integris, ac viribus nondum attritis & per antegreſſam valetudinem exhauſtis.

Pari ratione ad exquiſitius de morbis illisque medendi methodo judicium ferendum multum certe valet, corporis laborantis, quoad viſcerum & nervoſarum partium diſpoſitionem, plenior cognitio, in qua potiſſimum diſpiciendum: utrum corpus ſucco & ſanguine nimis ſit fartum, vel an impura excrementitiorum & ſeroſorum humorum ſentina ſcateat, ſive an ſit cacochymicum? Qualis ſit ventriculi & inteſtinorum ratio? an ructibus, flatibus & ſpaſmis cum alvi ſtrictura exerceantur, & æger ſit hypochondriacus? Quæ hepatis ſit conditio? An inoffenſus ſanguinis per hoc viſcus tranſitus? an humoris bilioſi in eodem ſecretio debita & non ſufflaminata? id quod ex faciei colore & diminuta corporis nutritione pateſcit. Porro diſquirendum: an tenera illa veſicularis & vaſculoſa pulmonis ſubſtantia adhuc ſit ſalva & integra? quippe quod, exſpiratio vel facilis vel difficilior, nec non rejectio humoris ex ore, luculenter produnt. Denique etiam temperies cerebri & ſyſtematis nervoſi conſideranda eſt, & ex natura ſomni, animi affectibus, mentis etiam & phantaſiæ interturbatione, prudenter dijudicanda.

Exacte ſic perſpecta corporis ægrotantis natura, ad ipſum morbum quocum æger conflictatur, paullo penitius conſiderandum ejusque indolem & peculiarem genium intimius indagandum, transeundum, & maxime omnium videndum eſt: utrum malum populares habeat circuitus & epidemium ſit? an ejus virulentia per exanthemata ſe prodat? ex quo materiæ, quæ morbum facit, tenuitas & virulenta indoles potiſſimum dignoſci poteſt, quippe quæ, dum nervoſis partibus inſidet, præcordiorum anxietatem, inquietudinem, extremorum frigus, conatum vomendi, capitis & dorſi, circa primam lumborum vertebram, dolorem, pulſus celeritatem, cum duritie junctam, mentis turbationem & ſpirandi difficultatem promtiſſime concitat; relegato autem ad corporis corticem noxio humore, horrida hæc ſymptomata, plurimum de vehementia ſua remittunt & tantiſper conquieſcunt.

Scrutandum præterea est: an cum ingenti virium proſtratione & intenſo partium languore, nec non jactatione & ſumma inquietudine, morbus ægrum apprehenderit? utpote quod occultæ humorum corruptionis, quæ vulgo malignitatis nomine venit, haud dubium ſubminiſtrat indicium.

Et quum nulla fere febris vel alius morbus ſit, in quo non ſenſibiles ſymptomatum remiſſiones vel intermiſſiones conſpicuæ ſint; medicus certe, actiones tam naturales, quam vitales & animales, quomodo tam intra, quam extra paroxyſmum comparatæ ſint, ſedulo penſitare debet. Nam in acceſſionibus & impetu ac vigore morbi, in quo motus & ſolidarum & fluidarum intenſiores & acceleratiores deprehenduntur; neceſſarium eſt, ut omnia ea quæ motus cum excretionibus augent & exacerbant, penitus abſint & prorſus intermittantur: contra vero diebus vacuis & intercalaribus, nec non paroxyſmo ſilente, ubi omnes motus, maximeque pulſus, ob inſignem ſolidorum ſuccedentem atoniam & debilitatem, ſunt imbecilles & languidi, ea, quæ materiæ peccanti commovendæ & exterminandæ inſerviunt remedia, perquam opportune propinari poſſunt. Maxime vero omnium in morborum incremento diſpiciendum eſt: quas functiones maxime, animales, an vitales, vel naturales? iidem lædant & labefactent; quippe ex hujus læſionis gravitate, morbi cauſæque morbificæ vehementia dijudicanda eſt. In acutis ex ſomni, reſpirationis, nec non pulſuum conditione atque natura, morbi genium & vim uberius & perquiſitius cognoſcere, ſolerti & perſpicaci medico datum quidem eſt atque conceſſum; ſed dolendum certe, quod perpauci ſint, qui ex arteriarum pulſatione, ſanguinis per univerſum corpus, & præcipue pulmones, circuitum, atque etiam ſyſtematis nervoſi & fluidi nervei, quod veteres ſpiritus animales vocarunt, naturam & conſtitutionem indagare atque perſpicere norunt. Plane mirabilis enim cerebri & cordis eſt conſpiratio, ita, ut quivis cerebri vel nervorum morbus, quivis etiam animi ex affectu motus, pulſum illico mutet. Porro quum nemo ex morbo, niſi inflammatione & ſphacelatione interna moriatur, & in acutis quidem ventriculi & membranarum cerebri

inflam-

inflammationes facile ſuccedant & interitum inducant; in chronicis vero viſcerum ſphacelationes, lethalem vitæ cataſtrophen imponant: medicus certe oculum & animum ad funeſta hæc ſymptomata cumprimis advertere & dirigere debet, quo exinde perquam utilia conſectaria in uſum ſuum elicere poſſit. Neque minus diligens ſuſcipienda eſt inveſtigatio in primarum viarum ſub totius morbi decurſu conditionem: an ſcilicet ſordibus refertæ ſint, vel ſordeſcere incipiant, & quidem ſub initium vel progreſſum morbi? Qualis ſit excretionis alvinæ ratio? quæ rejectorum copia, color & qualitas? utpote quæ de functionum naturalium vitiata vel legitime comparata conſtitutione, haud incertum præbent indicium. Urina etiam contemplanda, qualis hæc reddatur colore, conſiſtentia, indole & quantitate, e quibus, collatis aliis in morbo phænomenis, ſpaſmodicæ partium internarum ſtricturæ cognoſci & æſtus præternaturalis augmentum vel decrementum judicari poteſt.

Ulterius ad integram morbi hiſtoriam contexendam, nihil aptius judico, quam ſi medicus probe & ſumma cura operationes remediorum, quæ præſcribit, obſervet, & omnes, quæcunque poſt medicaminis uſum inciderunt mutationes, ſtudioſe annotet, inprimis: utrum ſymptomatum vis ac vehementia inde tantiſper vel mitigata, vel adaucta ſit? an vero nihil plane horum contigerit? Quum enim totius therapiæ cardo in eo potiſſimum vertatur, medici etiam peritia ex eo maxime pateſcat, ſi is in graviori morbo apta & idonea ad oppugnandum eum ſciat exhibere remedia: certe qua ratione medens palmario hoc ſuo officio ſatisfacere & auxilia utiliter & convenienter applicare poſſit, ſi non exacta illorum notitia fuerit imbutus, equidem non video. Hanc vero remediorum intimiorem cognitionem animo rite concipiendi, vix certior, rectior & compendioſior datur via, ac per obſervationes & morborum hiſtorias, quæ ſimul medicaminum propinatorum uſum, genuinam applicationem & certos effectus recenſent atque complectuntur. Et hinc demum vera, certa & non fallax de remediorum viribus & efficacia, quæ tantopere in deſiderio eſt, experientia, proficiſcitur & medenti innoteſcit.

Jam dudum enim non solum *Celsus* monuit, sed experientiæ etiam calculo constat: eadem medicamenta, quæ in eodem morbo uni subjecto maxime proficua sunt, alteri gravissime nocere; quo fit, ut ipsi medici, remedium quoddam mirificis laudibus & encomiis extollant, alii vero illud ipsum plane damnent atque rejiciant, utrisque ad experientiæ asylum confugientibus, cujus tamen ea ratio est, ut nunquam fallere possit, si modo omnes & singulæ circumstantiæ omniaque phænomena, quæ in perfecta subjecti & morbi historia commemorantur, exacte pensitentur; neglectis autem, ut perditus plerumque mos obtinet, iisdem, hæc ipsa utique anceps est summeque ambigua. Nam vires & operationes remediorum neutiquam sunt absolutæ, sed conditionatæ, hoc est, ad varias conditiones & circumstantias, tam individui, quam morbi, nec non causas, tempora aliaque id genus relatæ; ideoque eum omnino in finem accuratæ observationes & exactæ curationum historiæ conscribuntur, quo genuinæ medicamentorum virtutes, in tot diversis naturis, locis atque temporibus, perspiciantur & intelligantur. Hinc præstantissimum profecto est *Hippocratis* monitum *libro de decenti orn.* *Sint*, inquit, *in memoria tibi morborum curationes & harum modi, quotupliciter & quomodo in singulis subjectis se habeant: hoc enim principium in medicina est, medium & finis.*

Quum vero morbi, præsertim acuti, sæpissime sine ullo medico & pharmacevtico subsidio, aut aliis per artem adhibitis auxiliis, solius naturæ beneficio, & nonnisi domesticis quibusdam remediis, temporis præsertim diuturnioris tempestivitate, cedant; quin non raro rectius persanentur, ac ubi ingens pretiosissimorum medicaminum copia exhibita fuit: multum profecto ad therapiam rite instituendam & convenienter perficiendam proficit, omnes sedulo annotare circumstantias, sub quibus, quo tempore, quo ordine, quibus excretionibus, quo symptomatum successu, morbus decurrerit & tandem solutus fuerit. Optandum hinc quam maxime foret, ut accuratæ prostarent observationes de singulorum morborum in diversis individuis naturali processu ac spontaneo decursu; ubi nimirum totum opus naturæ commissum,

ſum, nec ullum plane adhibitum fuit medicamentum, & in quibus omnes circumſtantiæ tam nude & ſimpliciter enumeratæ ſunt, quam ſe invicem non interrupta ſerie exceperunt. Ita firmius ſane judicium de viribus remediorum interponi poſſet, & non ſolum facillimum eſſet dijudicatu, utrum affectus alicujus exacerbatio, quæ poſt medicaminis uſum contigit, ex immutabili naturæ lege atque cauſarum nexu profluxerit, an vero a remedio illo ſtricte & abſolute inducta fuerit, ſed viciſſim etiam longe certiori argumentatione concludi poſſet, remiſſio & allevatio ſymptomatum, adminiſtrationi remedii ſuccedens, hujusne, an naturæ operationi, an utrisque ſimul adſcribenda ſit & tribuenda. Non infrequenter enim fit, ut medici arcanis ſuis accepta ferant, quæ ſuffragante tantum natura, quoad afflictionum mitigationem, vel totius morbi curationem, evenerunt; unde tam glorioſa ſimplicium & compoſitorum medicamentorum encomia in libris practicis & botanicis proſtant, quæ tamen plerumque omnem ſpem & exſpectationem, tam medici, quam ægrotantis, fallunt atque deſtituunt.

Denique ad obſervationes & completas morbi hiſtorias adornandas, ſectio cadaverum morbis defunctorum maxime referenda eſt; quandoquidem non facile aptius & certius ad naturam cauſæ morbificæ & ſedem affectam pernoſcendam, immo ad mortis cauſas detegendas medium, ſectione & inſpectione ſolertiori cadaverum eorum hominum, qui iisdem morbis extincti ſunt, invenitur. Quanquam enim non omnia, quæ in diſſectis corporibus obſervantur, ſemper primæ & proximæ morborum cauſæ habendæ ſint, ſed ſæpius effectus tantum cauſarum atque ipſius mortis ſiſtant: nihilominus non raro tamen accidit, ut hac ratione genuina morborum atque ſymptomatum inſolitorum cauſæ manifeſtæ fiant. Obverſantur ſane animo plurimi caſus, ubi tum in ipſis morbis, tum in eorum cauſis cognoſcendis, non incelebres etiam, ſed magni nominis medici, valde hallucinati ſunt, maxime aliena de morborum quorundam indole & cauſis proferendo, quorum erroneas cogita-

tiones cadaveris post mortem apertio evidentissime refutavit. Facta enim sectione, ut plurimum polyposæ in corde vel vasis majoribus concretiones, aut empyemata in pectore abscessus mesenterii, calculi in bilis conceptaculo, vel urinaria vesica, rupta sanguinea vel lymphatica vasa, ingentes glandularum tumores, scirrhositates, vel corruptiones putredinosæ viscerum, uterus disruptus, in conspectum venerunt, de quibus nihil plane antea suspicionis fuit. Monendum tantum est, ne in cadaverum dissectionibus, causam morbi confundamus cum causa mortis, quod a pluribus minus ingenuis medicis fieri assolet, quibus sufficiens peritia ad judicium aptum de læsionibus partium, quæ in sectionibus deprehensa fuerunt, ferendum, deest. Nonnulli etiam data opera causam mortis pro causa morbi venditant, ut hoc pacto aliis imponant, quasi nulla arte morbus, quo vita defunctus æger, medicamentis potuisset submoveri, & sub hoc indeclinabilis moriendi necessitatis prætextu famam suam salvam atque integram conservent.

Dissectiones itaque cadaverum frequentiores & solertiores a medicis anatomes peritis majorem in modum commendandæ sunt; eo quod vera causarum morbi cognitio, & prudens remediorum ad eas auferendas applicatio, duo quasi poli sunt, circa quos tota praxis medica vertitur. Et utut accuratior causæ morbificæ cognitio, non semper satis sit ad morbum tollendum, sed is sæpe remediorum efficaciam vincat; non tamen ideo inquisitio diligentior cadaverum, tanquam labor parvæ utilitatis incusanda, quod a nonnullis sciolis, qui sapientiam suam non ex puro naturæ fonte, sed lutulentis lubricæ phantasiæ speculationibus, haurire satagunt, fieri consuevit, siquidem ad minimum id emolumenti inde resultat, ut medicus an morbus similis occurrens, sanationem admittat, necne? & quænam medicamenta huic malo avertendo idonea sint, quæ non? dijudicare possit. Profecto enim ex unica per anatomen circa morbi alicujus causam facta observatione, plus utilitatis in praxin, præsertim si eadem affectio iisdem plane circumstantiis stipata denuo occurrat, redundabit, quam ex mille subtilibus theoreticorum ratiunculis,

ex

ex fictitiarum hypothesium scrinio depromtis. Pulchre hanc in rem scribit *Baglivus lib. I. Praxeos med. cap. V. §. 6.* dum ait: *errant, qui putant, se morbos feliciter curaturos, quia doctrinam theoretizandi ad amussim callent; errant, inquam, quia medicus ad multo altiora respicere debet, ut innocentem artem a calumniis vindicet, ægrosque a morborum tædio ad salutis tranquillitatem revocet: cadavera hominum morbis denatorum secanda sunt ei, manusque inquinandæ, ut inveniat, quæ morbi sit sedes, quæ causa, qui exitus antecedentium symptomatum, qui demum effectuum omnium in antecedenti morbo observatorum eventus.*

Reliquum nunc est, ut, præter ea, quæ jam sparsim in ipsa tractatione monuimus, etiam dicamus, quinam fructus ex medicorum plenioribus observatis in perfectionem & certam rationem artis nostræ redundent. Sunt vero hi eximii. Neque enim alia via vel methodus suppetit, qua morbos a se invicem probe distinguere eorumque causas multum quoque diffidentes cognoscere possumus, quam per multiplices & recte institutas observationes. Ad prudentem etiam prognosin, sive judicium de morbi eventu formandum, certior & melior, quam per observationes, nulla ratio invenienda. Quam infinitæ circa morborum prognosin regulæ in *Hippocratis* aliorumque veterum monumentis quidem prostant; sed maxima ex parte fallaces sunt, tantum abest, ut pro universalibus sententiis & aphorismis veris haberi possint. Idque accidit eam maxime ob rationem, quia non ex integris morborum historiis, sed ex earum fragmentis tantum, & quibusdam, non omnibus & singulis circumstantiis, depromtæ sunt. Igitur longe perfectior & hæc doctrina de prognosi speranda nobis erit, modo ex multiplici observatione & accuratiori consideratione circumstantiarum prognosticas regulas elicere incipiamus. Neque dici satis potest, quam utilia corollaria in usum futurum, ratione methodi medendi, ratione applicationis remediorum, & in cognoscendo, quænam ex horum genere noceant, vel prosint, hauriri queant. Medico enim nunquam desistendum est ab observationi-

tionibus & experimentis, neque ulla, licet etiam minoris momenti videantur, negligenda sunt. Nos certe non facile casum quendam prætermittimus, quia vix ullus incidit, ex quo non quippiam adhuc addiscere possimus, quum ad minimum, quod iam inventum & cognitum fuit, exinde confirmetur.

Inter alios vero fructus, quos ex recte consignatis morborum historiis exspectare possumus, insignis omnino etiam est is, quod ad diversas medicorum hypotheses, opiniones & controversias in praxi decidendas reddamur aptissimi. Quod si enim ulla, certe medica disciplina, innumeris opinionum figmentis, sectis & dissensionibus immersa est. Ex harum vero dissidentium sententiarum labyrintho nosmet extricandi non meliorem novimus viam, quam si earum applicationem ad medicas observationes, quæ genuinum ac immutabilem naturæ ordinem & processum in vitæ, sanitatis ac morborum negotio complectuntur, urgeamus: tum enim clarissime elucescet, quæ firmo stent talo & ad veritatem accedant, ac vicissim, quæ a vero abludant & luxuriantis imaginationis fœtus sint.

Quot diversissimæ medentum in praxi medica, circa remediorum valentiorum & heroicorum, e. c. venæsectionis, fonticulorum, vesicatoriorum, purgantium, emeticorum, mercurialium, opiatorum, chinæ chinæ, salium volatilium, martialium sunt sententiæ, hi eadem laudant, illi damnant, & omnes pro veritate sententiæ suæ acriter pugnant, ut demum cui assensum præbere possis, nescias. Hic certe non accommodatior emergendi ex hisce difficultatibus patet via, quam si observationes cum cura & diligentia conscriptas de illis morbis, in quibus damnum vel salutem hæc medicamenta attulerunt, consulamus, quippe tunc facile apparebit, pro differenti circumstantiarum ratione, in eodem morbo remedia hæc insignem opem, vel luculentum etiam damnum attulisse, adeoque in se non esse nociva, sed in medicos culpam esse refundendam, qui iis non recte usi sunt.

Adhæc integræ atque exactæ morborum historiæ hanc quoque eximiam utilitatem afferunt, ut eorundem originem, primordia atque generationem exinde perspiciamus ac discamus. Etenim quemadmodum nihil in rerum natura sine causa evenit, & effectus semper proportionati sunt viribus causarum suarum: ita etiam graves & plane inordinatæ motuum vitalium mutationes, ac inde dependentes turbatæ & læsæ functiones, ab efficacibus & sufficientibus causis ut proveniant necesse est. Has solicita & sedula indagine pervestigare oportet medicum. Quocirca præter considerationem ætatis, habitus corporis & temperamenti, nec non dispositionis ad morbos, secundum ordinem rerum non naturalium, quibus unusquisque quotidie indiget, itemque quoad regimen in vitæ ratione, inquirere decet medicum: in quonam deliquerit vel errores admiserit æger; quo deinde his exploratis ac junctim pensitatis, proximæ, quæ morbum facit causæ, generatio elucescat. Nam si quispiam originem morborum curate investigaverit, semper observabit, causas plures, quæ medicis remotæ dicuntur, concurrere ad causam proximam, qua posita morbus ponitur, constituendam. Et has remotas, sive antecedentes causas, iis rebus contineri, quæ maxime sunt externæ & ab arbitrio ac potestate utentis pendent, exploratum est.

Quo facilius autem & crebrius errata inconvenienti harum rerum usu committuntur, præsertim ab iis, qui vires illarum, tam ad juvandum quam nocendum aptas, plane ignorant, quorum tamen maxima pars est: eo facilior quoque, certior magisque obvia est enata inde ad morbos dispositio, quin ipsa eorundem origo. Hinc dici vix potest, quantum utilitatis exactior primæ morborum generationis cognitio, nobilissimæ medicinæ parti, præservatoriæ, conferat. Quod si enim ex crebrioribus observationibus perspectum habeamus, a quibus causis prægressis, & admissis in vitæ ratione delictis, morbus in hoc vel illo corpore incunabula traxerit; in prono deinde ac facili est, salutare consilium aliis impertire, a quibus scilicet, valetudini dispendiosis rebus, sibi cavere ac temperare debeant,

ne in eundem morbum incidant. Et utinam hæc præstantissima artis nostræ pars, quæ afflictionibus morbosis avertendis addicta est, qua nihil utilius, & quæ etiam in potestate medici plus posita, quam morborum sanatio, nostris temporibus majori studio & solertia excuteretur, & hunc in finem uber observationum idonearum apparatus colligeretur; tunc utique futurum esset, ut mortales, & vitam a morbis magis immunem, & diuturniorem, ducerent.

Sed hæc de modo conscribendi observationes morborum in uno individuo earumque insigni utilitate dicta sunt: nunc etiam perpauca subjicienda erunt monita, observanda iis, qui historias de affectibus vel epidemiis, sive populariter in loco quodam grassantibus, vel endemiis, sive certis regionibus inquilinis & quasi propriis, rite concinnare ac colligere nituntur. Scilicet quum multi morborum, ac inprimis omnis generis febres, tam malignæ & periculi plenæ, quam contagio infestæ, continuæ, æque ac intermittentes, exanthematicæ & catarrhales, arthriticæ ac rhevmaticæ, nonnunquam certo quodam anni tempore, regionem vel urbem universali quasi labe inundent & multos simul invadant, sæpius etiam gravioribus aut mitioribus, immo peculiaribus symptomatibus stipatæ sint, & non unam semper eandemque, sed subinde aliam atque aliam medendi rationem exposcant: causæ utique popularis hujus incursus & singularis tamen quem obtinent genii, non aliæ esse possunt, quam quæ pluribus hominibus sunt communes & in omnes æque cadunt. Jam vero si oculos circumferimus, exploratione curatius instituta, aëris potissimum insalubrem conditionem, ejusque communem omnibus sub eadem plaga usum, incusandum esse, patescit: eo quod non solum fluidum illud catholicum aërium-ætherium elasticum, ad motus qui vitæ præsunt conservandos & immutandos, prout ex physiologicis constat, multum facit, sed ipse etiam aër mutatus, fluidorum temperiem & solidorum constitutionem afficit, iisdemque aliam & præternaturalem habitudinem inducere potest. Etenim quam ingentes mutationes di-

versum

versum tantum solis ad telluris superficiem positum subsequantur, anni tempora luculenter arguunt, quibus si accedunt tempestatum vicissitudines, a ventorum varietate & sibi invicem succedentium diuturniori ex certis plagis flatu oriundæ, ut cælum vel nimis frigidum, nebulosum & pluviosum incumbat, vel æstuosum & siccum regnet: utique corpora his exposita, non possunt non inde graves alterationes, tam quoad ipsam partium constitutionem, quam ordinatum motuum successum incurrere, eo pluribus solennes, quo minus quispiam ambientis aëris accessum arcere potest.

Verum hæc generalis aëris, quoad tempestatum vices contemplatio, quæ plures sæpe regiones tangunt & latissime se diffundunt, non sola sufficit ad eruendam morborum epidemiorum generationem. Nam multiplici observatione constat, sub eadem plaga & cœli constitutione, hunc vel illum morbum unius tantum loci incolas affligere, proxime adjacente ab eodem vel plane immuni, vel minimum mitius & partius infecto; id quod variolarum, dysenteriæ ac purpuræ exemplis inprimis confirmatum habemus. Quare simul ratio habenda fluidi aëris cuivis loco proprii, quod mirifice pro varia indole exhalationum, tam ex patulis stagnorum ac paludum conceptaculis, quam reconditis ibi in terræ sinu mineris sulphureis, vitriolicis, aluminosis, bituminosis, salinis, ipsi insinuatarum, discrepat. Quæ effluviorum, & inde dependens ipsius aëris, cuivis loco & urbi quasi propria varietas, non luculentius demonstrari potest, quam ex cerevisiarum diversitate, utpote quæ, licet ex eadem polenta iisdemque aliis ingredientibus, eodem quoque modo & artificio, quin eadem aqua coquantur, mirifice tamen & sapore, & colore, & virtute, differunt.

Non minus ad meliorem & specialiorem causarum, quæ morbos epidemios gignunt, cognitionem, ipsius loci situs, aquarum indoles, receptum vitæ genus & sueta victus ratio pensitanda sunt: quo ex omnibus his inter se comparatis ac simul consideratis, innotescat, in quo epidemiorum morborum causæ in-

dole, materia, textura, potentia ac virtute differant, & partium corporis structuram motusque turbent ac præter naturam afficiant. Quin prævisis sic causis & concurrentibus circumstantiis, in proclivi est, non tantum imminentem cuivis regioni epidemiam luem prædicere, verum etiam utilissima suggerere consilia, quo pacto eadem arceri, vel congruis auxiliis mature abigi possit. Et quamvis hoc negotium admodum arduum & perdifficile esse videatur: spem tamen non penitus abjiciendam esse reor, modo plures periti & rerum naturalium gnari medici, unitis consiliis, in diversis locis, per omnes decurrentium annorum periodos, singulis diebus, cœli mutationes, tempestatum vices, ventorum flatus, & in barometris ac thermometris exacte conspirantibus, liquidi ascensum & descensum, nec non in hygrometris siccitatis & humiditatis differentias, curate annotarent, & simul quoque locorum situm, victum in genere & specie, præsertim eorum, qui in morbos epidemios incidunt, quibus symptomatibus hi incedant, quem exitum sortiantur, quæ medicamenta respuant, quæ admittant? exponerent. Intensissime itaque optandum ac serio monendum est, ut omnes, qui historias ejusmodi popularium morborum contexere sibi sumunt, quemadmodum id laudabili instituto per aliquot annorum decursum quidam exorsi sunt, ad omnia hæc inculcata monita studiose attendant & ad earum normam observationes consignent, emolumento certe non satis deprædicando.

CAPVT III.

DE

MORBIS CVRATE DISCERNENDIS ET RECTE DIGNOSCENDIS.

§. I.

§. I.

AD therapiam tuto & feliciter inſtituendam nihil æque conferre, ac morborum, quorum ſanationi medicus manum admovere ſibi ſumit, cauſas, ſymptomata atque peculiarem indolem probe noſſe, res eſt, de qua inter medicos, rationali artis culturæ vacantes, nulla unquam fuit relicta dubitatio; ut potius jam apud priſcos medicinæ auctores inter univerſales aphoriſmos relatum legamus: quod qui bene cognoſcat, idem quoque bene curet. Et certe veritas hujus dicti in aprico poſita eſt; ſiquidem plures utique ſunt morbi, qui maximam inter ſe alunt cognationem, tantaque procedunt ſymptomatum ſimilitudine, ut eorum interior indoles & ſpecialis differentia, vel a ſagaciſſimo medico interdum vix deprehendi, cognoſci & erui queat.

§. II.

Quare quum unus morbus alterum, tam invaſionis modo, quam ſymptomatum plurimorum parilitate, tam exacte ſæpius referat, ut primo ſtatim intuitu vix alius ab alio exquiſite poſſit diſcerni; utique maxime neceſſarium eſt ſcire: quænam ſpecialiores notæ characteriſticæ attendi debeant, ex quibus poſtmodum intimior de morbo aliquo poſſit obtineri cognitio. Si quid enim eſt, quod medicum reddit fama celebrem & quaſi ἰσόθεον, profecto eſt illa doctrina, qua ipſe inſtructus, ad firmum & indubium de genuina indole ac certo eventu morbi proferendi judicium, redditur longe capaciſſimus. Contra vero nihil perinde exiſtimationi medicorum detrahit, quam ſi hac in parte turpiter impingant & fallacem inprimis circa morbi cujusdam proceſſum atque exitum interponant ſententiam; quandoquidem ſi de iis, quorum veritatem dies futurus commonſtrare debet, alienum quis fovet conceptum, error ipſius facile fit evidens ac manifeſtus. Nam qui circa nudas theoreticas in medicina veritates ſingulares ex phantaſiæ potius fonte, quam ipſa ex rei natura deſumtas opiniones alit, is ea propter ignominiæ labem haud incurrit, quo-

niam maxima hominum pars incapax plane est de rebus medicis solide judicandi, & connexionem theoreticorum axiomatum cum practicis perspiciendi. Haud injuria vero ignarus medicaster imprudentiæ præmium fert ignominiam, quum non levis ex ignorantia causarum morbi & neglecta inter morbos apparenter cognatos distinctione, in medicina facienda & indicationibus medendi eliciendis, emergat difficultas. Etenim *quem morborum origo & primordia fefellerunt, is*, secundum præclarum medicorum Ciceronis, *Celsi*, effatum, *minus recte curam suscipit*: & vicissim, *qui ad cognoscendum sufficit medicus, ad sanandum etiam sufficit*, quemadmodum sapienter proditum est ab *Hippocrate Lib. de arte §. 20.*

§. III.

Verum enim vero, quo excellentiori usu hæc doctrina sese commendat, eo minus vulgo ejus rationem haberi constat. Dici certe vix potest, quam turpiter nonnunquam ludibrio vulgi sese exponant medici etiam ii, quorum eruditio in reliquis medicinæ partibus non mediocris est, si v. c. uterum a prole expansum pro hydrope ascite, vel ascitem pro impraegnatione venditant: si febrem malignam, periculi raro expertem, pro benigna catarrhali: si inflammationem ventriculi & intestinorum, pro solo dolore colico: asthma flatulentum pro catarrho suffocativo: syncopen pro apoplexia: variolas pro petechiis: purpuram pro variolis: dolorem ex calculo pro affectu ischiadico, molimine hæmorrhoidali vel dolore colico & quæ plura sunt, habeant. Ecquis hic non clarissime perspicit, medicum in morbis hisce distinguendis hallucinantem, tum in prognosi facienda, tum in curæ administratione legitima, quam facile peccare posse? Alia enim remedia hydropicus & cachecticus status, alia impraegnatio, rursus alia febris maligna, quam benigna catarrhalis, postulant. Quæcunque prosunt in dolore colico, illa ipsa in ventriculi inflammatione maxime nocere possunt. Secus procedendum in cura asthmatis flatulenti, quam catarrhi suffocativi. Sic etiam methodus, qua utimur in syncopticis excitandis non sufficit in

apo-

apoplexia auferenda. Longe alia quoque medendi via ineunda in calculosa affectione, quam in ischiadica, & urgente hæmorrhoidalis sanguinis congestione ac colicis torminibus. Variolarum, petechiarum, purpuræ diversa itidem inter se est conditio, & diversam quoque ex parte therapiam & medicam tractationem requirunt. Ut adeo pateat, ingentem intercedere differentiam inter medicos artis suæ gnaros & rerum suarum satagentes, qui doctrinam & distinguendis morbis ex observationibus conquisitissimis rite hauserunt, & inter illos spurios Æsculapii filios, qui hujus doctrinæ prorsus rudes, fortunæ tantummodo omnia committunt.

§. IV.

Ne igitur medens in re tanti momenti impingat, sed morbum quem curandum suscipit ab aliis, eadem ferme facie incedentibus, curate discernere possit, animo imbibenda & firmiter tenenda sunt, indicia certa & notæ characteristicæ, quæ unicuivis propriæ sunt eundemque produnt ac manifestant. Nimis vero longum foret singulas morborum species percurrere eorumque differentias inter se conferre; ideoque mihi suffecerit communissimos, difficulter tamen distinguibiles, in medium attulisse, in quo differant indicasse & mutuo demum comparasse. Et febris quidem denominatio permultis morbis communis est, qui tamen ratione causarum, indolis, periculi & medendi methodi quam maxime discrepant, eamque ob causam caute sunt distinguendi. Scilicet est febrium quoddam genus ephemera dictum, quod præcipuum & peculiare id obtinet, ut intra breve temporis spatium, & plerumque intra viginti quatuor horas, perspiratione auctiori ad finem pertingat. Alia febris species est synocha, his a reliquis dignoscenda signis, si primo horror & refrigeratio levior, quam in ceteris est, dein parum remittunt symptomata, quam ob causam a veteribus febris continentis nomine insignita fuit. Solet quoque maxime circa auroram adoriri & terminatur utplurimum hæmorrhagiis narium vel sudoribus largis, circa quartum vel septimum diem erumpentibus. Casus a ter-

tiana

tiana continua, in qua simillima præsto sunt symptomata, differt in eo, quod in hac exacerbatio tertio die observetur, in causo vero singulis diebus ea præsens sit.

§. V.

Febris porro maligna, κατ' ἐξοχὴν ita dicta, discrepat ab aliis febribus, v. g. semitertiana, synocha putrida, febre ardente biliosa inflammatoria, quæ inflammationem ventriculi vel intestinorum junctam habent, periculo. Ratio autem distinctionis in eo posita est, quia febres malignæ, stricte sic dictæ, contagio ortum debent, quo recensitæ febres inflammatoriæ carent. Dein causam quoque agnoscunt diversam, quæ in sic dictis inflammatoriis est stasis ad sphacelum transiens, in malignis vero lympha magis fermentescibilis, putrida, nervorum fluidum celeriter eadem corruptione contaminans; unde subitanea virium corporis prostratio jungitur. Distinguitur identidem hæc febris maligna a catarrhali in eo, quod in illa repentina & mox ab initio morbi virium adsit defectio, cum perpetua agrypnia, quam mentis perturbatio tandem excipit, maculæ quoque rubræ, petechiarum nomine venientes, vel etiam purpura, plerumque alba, ipsis complicantur & funestum exitum minantur, quæ cuncta in benignis catarrhalibus non observantur, ubi potius seri erodens salina qualitas coryzam, gravedinem, raucedinem, tussim & pectoris oppletionem & quasi erysipelaceum intra fauces asperamque arteriam ardorem causatur. Ubi itaque hæc signa non adsunt, ibi etiam perperam catarrhalis febris judicatur. Illud tamen non inficias eundum, febrem catarrhalem malignam æque ac benignam, cum malignis petechialibus multum alere convenientiæ, adeo, ut ab incautis minusque exercitatis medicis sæpissime confundantur, eo quod lenissime sine magno æstu, dolore atque anxietatibus eminentibus procedunt, in utrisque dejectio mucidæ materiæ per tussim jungitur & circa vesperam symptomatum fit exacerbatio.

§. VI.

Accedunt aliæ febrium species & quidem mesentericæ,

quæ

quæ quo frequentiores, eo difficilius vulgo dignoſcuntur, ita, ut ſub malignarum titulo plerumque vendantur. At vero longe diſtinctiſſimæ ſunt ab his, quoniam non epidemice graſſantur, neque contagio aut exanthematibus infeſtæ ſunt, neque celerem mortem inferunt, ſed ultra vigeſimum primum diem utplurimum trahuntur, & lubentiſſime in hecticas lentasque degenerant. Signa reliqua, quibus hæ febres ab aliis diſtinguuntur, præter jam prolata, ſunt extremitatum frigus, urinæ tenues, paucum ſpiſſamenti & ſubſidentis ſedimenti dimittentes, tuſſes copioſæ, ſine multa materia, ſiquidem non cocta, ſed cruda exſpuunt, faucium dolor & rubor, perpetuum cibi faſtidium, ſitis defectus, febris uno die remiſſior, altero gravior iterumque exacerbatus hemitritæorum more inſultus, quæ ſigna ſigillatim collegit *Hippocrates Lib.* 1. *popular.* §. 1.

§. VII.

Quod attinet ad febres purpuraceas, variolaceas, morbilloſas & petechiales, eæ facillima ratione ex cutis efflorescentiis dignoſcuntur. Differt enim purpura rubra a petechiis & febre ſic dicta purpurata maligna, dum in hac maculæ non ſunt elatæ, nec cutim ſcabram reddunt, neque cum frigore, æſtu volatico, pruritu & ardore cutis, ac ſumma oppreſſione pectoris erumpunt, uti purpura tam rubra, quam alba, quæ & tangentibus & videntibus ſeſe conſpicuam præbet: & iisdem notis diſtinguitur quoque a morbillis. Petechiarum a variolis in eo diverſa eſt ratio, quod ſeptimo plerumque die, non vero ut variolæ quarto erumpant, ac ſine elevatione & ſuppuratione ſuperficiem obſideant: a morbillis autem diſtinguuntur, quod minoris ambitus maculæ ſint, quam in his, neque inſtar morbillorum tantisper emineant. Variolæ & morbilli primo eruptionis die ægrius diſcernuntur, ſecundo autem facillime, quia illæ mox ſeſe efferre, puſtulasque protrudere ſolent. Differunt vero utræque a purpura, quod neque cum horripilatione cutis ejusque ſcabritie prorumpant neque tactui ita ſeſe offerant. Variolæ & morbilli reſpectu periculi etiam diſpeſcuntur in malignæ & benignæ indolis, item in regulares & irregulares. Diſtingui etiam merito debent variolæ

veræ a spuriis, quæ vulgo dicuntur *VVasser-Pocken*, *Spitz-Pocken*, & rumpunt cum vesiculis magnis pellucido humore oppletis, minori symptomatum agmine, vehementia & sine periculo.

§. VIII.

Jam ad febres intermittentes transitum facimus. Differt quotidiana intermittens a quotidiana continua, qualis solet esse sæpius catarrhalis benigna & maligna, dum in hac remissio tantum fit symptomatum & singulis diebus exacerbatio, non autem plenaria intermissio, uti in quotidiana intermittente; quæ etiam differt a febre lenta & hectica, siquidem illius paroxysmus tempore matutino, harum vero circa tempus vespertinum ingruit. Dein discernitur quoque a tertiana duplici, quæ etiam singulis diebus accedit, sed ita, ut ejus accessiones non sint æquales, id est, non quovis die in eundem temporis articulum incidant, sed altero tantum die sibi respondeant, ut tempus paroxysmi, qui invasit primo die, congruat cum tempore paroxysmi tertii diei, & tempus paroxysmi secundi diei, conveniat cum tempore quarti diei.

§. IX.

Variæ autem sunt tertianarum species & differentiæ: distinguitur enim in simplicem & duplicem. Illa est, quando uno die, qui spatium viginti quatuor horarum complet, plenaria est febris & symptomatum intermissio; in hac vero singulis diebus paroxysmus recurrit, ita tamen, ut subinde alternis diebus ratione temporis convenientiam invicem monstrent. Rarius quoque tertiana duplex in principio invadit, sed potius simplicem sequitur. Deinde dispescitur in legitimam & notham, seu spuriam: illa dicitur, quando horrorem insignis æstus sequitur, cum siti, capitis dolore, quæ ultra decem horas non facile durant, urina flammea secedente; hæc vero non adeo magno æstu stipatur, ad viginti horas & ultra extrahitur, urinam turbidam reddit, non flammeam, & finito paroxysmo, insignem languorem & concussionem quasi artuum, *als vvenn alle Glieder zerschlagen vvären*, cum inappetentia post se relinquit. Distinguuntur alias quoque ter-

tianæ

tianæ in cholericas & pituitosas, in regulares & irregulares, vernales & autumnales, epidemicas & endemias; sed quoniam exigua admodum difficultas in hisce discernendis occurrit, quum ex ipso apposito epitheto differentia satis superque pateat, earum nomina tantum attigisse suffecerit.

§. X.

Accedimus nunc in explicatione differentiæ febrium ad quartanam, quæ dividitur in legitimam ac simplicem, & in duplicem ac notham, dein quoque in intermittentem & continuam. Simplex & legitima est, si quarto quoque die revertitur paroxysmus, si vero intra quatuor dierum spatium duo paroxysmi ingruunt, febris quartana duplex audit. Notha quartana dicitur ea, quæ non servat tempora ordinaria invasionis, quæ sunt post meridiem ac vesperi. Quartana continua vocatur, ubi paroxysmi quarto quidem die redeunt, intra id vero tempus febriles motus non plenarie silent, sed symptomatum tantum remissio adest, & languor corporis, cum lento & præternaturali calore & pulsu celeri, remanet.

§. XI.

Febris porro lenta & hectica ita distinguitur, ut hectica superveniat hydropi, phthisi, atrophiæ, vel cachexiæ scorbuticæ, & incunabula trahat ex viscerum, aut ipsius mesenterii apostematibus, vel etiam glandularum mesentericarum, corruptione, putredine, induratione, eamque ob causam sit insanabilis. Lentæ vero febres ex febribus maxime diariis, quotidianis, tertianis, duplicibus oriuntur, si eæ perversa methodo per adstringentia styptica & nimis calida tractantur. Nascitur quoque febris lenta a virium debilitate summa, ob præcedentes enormes hæmorrhagias, uteri v. g. in abortu, vel a gravioribus vulnerationibus, item a longioribus morbis prægressis; siquidem ob virium imbecillitatem ventriculus debilis multas ingenerat cruditates, a quibus postea lentæ febres suam originem nanciscuntur. Lentæ quoque febris ab hectica in eo dispar est ratio, quod longe gravioribus hæc stipata sit

symptomatibus, siquidem pulsus continuo celer micat, etiam matutino tempore, post somnum peractum, unde genæ quovis tempore aliqua rubedine tinctæ observantur, major quoque præsens est virium resolutio, ac in lenta, ubi mane & ante cibum arteriarum ictus remissior & naturali similis, vesperi vero & post cibum celerior fit, genarum rubor cibo sumto tantummodo se prodit, minorque virium adest prostratio, quippe adhuc extra lectum versari febre lenta laborantes possunt.

§. XII.

Hisce deductis inflammatoriæ febres expendendæ, e quibus frequentissimæ sunt peripnevmonia & pleuritis. Admodum autem conspicua est peripnevmoniæ ac pleuritidis veræ & spuriæ differentiæ: siquidem pleuritis spuria ea est inflammatio, quæ membranas & musculos intercostales tantum occupat & ad rhevmatismi potius speciem referenda est; vera autem pleuritis sedem suam habet in ipsa pleura, quæ intus thoracis cavitatem investit & plerumque in consensum trahit annexos subinde pulmones; & peripnevmonia ipsam pulmonum substantiam occupat. Porro in pleuritide spuria fit dolor etiam exterius manifestus, dum tactu manuum exasperatur, isque magis vagus, quam fixus est, quandoque latius sese extendit & usque ad scapulas propagatur: tussis magis sicca, quam humida, omnis cruoris expers, cum febricula quadam leniori complicatur, vesperi potissimum incommoda est, & hic morbus intra breve plerumque temporis spatium, sæpius sine venæsectione, discutitur. Contra ea in pleuritide vera, dolor est acutior, magis fixus, febris intensior, respiratio difficilior. Et in peripnevmonia hæc omnia quidem concurrunt, sed dolor non ita impensus est, licet ad dorsum & scapulas sese extendat, major visitur pectoris oppressio, respirandi difficultas, & sputum cruentum, sanguine fusco tinctum, screatu rejicitur.

§. XIII.

Ad inflammationem ventriculi quod attinet, differt illa

a car-

a cardialgia, neque cum ipsa debet confundi. Nam licet in utroque morbo adsit maxima anxietas, inquietudo, *dass sie sich hin und wieder schmeissen im Bette*, & dolor pressorius atque ardens circa præcordia; in eo tamen subest differentia, quod inflammationis ventriculi dolor sensum intensissimi ardoris præ se ferat & quasi instar prunæ sit; deinde, quod nec alimenta, nec medicamenta facile ferre, sed ab illis ingravescere soleat, item quod febris cum pulsu celeri & inæquali, depresso ac debili, ventriculi inflammationi juncta sit, quod secus evenit in cardialgia. Distingui etiam debet inflammatio ventriculi ab inflammatione hepatis, & quidem concavæ partis, qua ventriculus tegitur, non solum vehementia symptomatum, sed etiam quod ardor circa scrobiculum cordis in ventriculo inflammato est vehementissimus & fixus, in hepatitide vero ad latus magis dextrum & spurias costas vergit, neque ab assumtis dolor & anxietas increscit, ut fit in ventriculo inflammato. Discrepat etiam ventriculi inflammatio ab ejus erosione; nam illa subito oritur passioque est acutissima, & sicuti spasmis ortum debet, ita cum spasmis violentis & symptomatibus gravissimis stipata est. Dolor vero ex erosione non tam ardens est, neque stricturis spasticis infestus, sed malum potius chronicum febrem lentam comitem habens, nisi quod in eo similitudo cum inflammatione ventriculi adsit, quod ad assumta dolor anxius exasperetur. Denique inflammatio ventriculi, a veneno caustico animique vehementiori affectione orta, distingui debet ab ea, quæ fit ex potu frigido corpori calefacto immisso, quæ non tam horridis & atrocibus symptomatibus est infesta, neque tam violentas in totum corpus exercet spasticas contractiones, sed febre magis lenta & putrida, nisi mature succurramus, jugulat.

§. XIV.

Anginæ præterea species variæ sunt, & pro earum differente indole, diversa quoque sortiuntur nomina, quas distincte nosse in praxi non minus utile, quam necessarium est. Nimi-

rum quando inflammatio obsidet interiores partes laryngis, præsertim musculosas, extus autem nec rubor, nec tumor quidam apparet, sed magna adest respirandi angustia ad suffocationem usque, vocari solet cynanche, & intra viginti quatuor horas sæpius necat, dum complicata est exquisita acuta febris. Altera species anginæ, in qua interiores pharyngis musculi magis affecti sunt; & ubi major difficultas deglutiendi, quam respirandi est, pariter sine insigni externo rubore vel tumore, dicitur synanche. Quando vero inflammatio vergit ad partes exteriores, adeoque tumor & rubor magis est conspicuus, tunc, si malum prehendit gutturis seu laryngis partes, paracynanche, si vero pharyngis exteriora occupat, parasynanche appellatur.

§. XV.

Distingui etiam solet angina in veram & spuriam. Illa fit a stasi sanguinis inflammatoria & morbus maxime acutus est, ob febrem impense acutam, & talis plerumque est interior: hæc notha vero, pro causa magis agnoscit congestiones sanguinis, vel etiam lymphæ, in partibus oris, faucium & colli glandulosis, febrem magis comitem habet lymphaticam & minus alit periculi, sed diutius affligit. Deinde anginæ optime dispesci potest in siccam, valde ardentem, & humidam, sive mucosam. Illa fit a sanguinis stasi in morbis maxime acutis; in hac vero muco copioso & lingua & faucium regio obducta & quasi inviscata est ac febribus catarrhalibus complicatur, neque minus scorbuticis, cachecticis familiaris est, & diutius durat orisque fœtore molesta est.

§. XVI.

Ab hisce inflammationum speciebus discernenda porro est inflammatio oris & œsophagi mucosa, quæ vocari solet prunella, & febribus acutis exanthematicis supervenit, vel etiam plerumque inflammationi ventriculi succedit. Dicitur a nonnullis Germanico idiomate *die Hertzbräune*, & malum est admodum anceps ac periculosum, in quo muco etiam incrustata sunt narium interiora, sub quo ardens inflammatio delitescit. Differt etiam

etiam angina ab aphthis, sive pustulis ardentibus in lingua & faucibus; siquidem angina latius diffunditur & vicinas partes late in consensum rapit, in aphthis vero tantum ardentes & dolentes vesiculæ in lingua vel faucibus certas modo partes obsident.

§. XVII.

Denique angina sicca interna, quæ vocari solet cynanche, non confundi debet cum spasmo, histericarum fauces firmiter constringente & respirationem ac deglutitionem difficilem reddente; quia hic sine periculo & facilius transit & facile etiam vincitur; in angina autem vera sanguinea interna, non tantum dolor ardens & pungitivus, circa interiora faucium percipitur, sed & lingua sanguine turget, tumida ac rubicunda fit, quandoque nigra redditur, facies rubore inflata est, temporum arteriæ valide pulsant, in quibusdam etiam cephalalgia, in aliis somnolentia, in nonnullis lipothymia visitur, externa utplurimum frigent & alvus adstricta est.

§. XVIII.

Ab angina pergimus ad phrenitidem, quæ est inflammatio membranarum cerebri & sese manifestat delirio feroci, cum oculis rigentibus fulgentibusque, febre ardente, vigiliis assiduis, rubore faciei, arteriarum vehementi, non secus ac si in cranii cavo pulsarent, & circa tempora vibratione. Differt phrenitis a mania, quod illa affectus acutus & utplurimum febrium symptoma valde periculosum, mania vero malum est chronicum sine periculo & febre. A phrenitide porro mentis alienatio, aliis febribus jungi solita, gradu dignoscenda, quia mitius procedit & facilius abigitur. Distat etiam phrenitis a melancholia, quæ itidem malum est chronicum, & collecto in vasis, præsertim capitis, sanguini crasso originem debet. Tandem etiam differentia intercedit inter phrenitidem & hydrophobiam. Etenim hydrophobia a canis rabidi morsu inducitur, ejusque specialior nota characteristica est liquidorum omnium aversatio, adeo ut af-

fecti viso tantum liquore aliquo, mirum inhorrescant & motibus convulsivis corripiantur.

§. XIX.

Hepatis inflammatio duplex est, vel enim in parte concava consistit, vel in parte convexa. Signa, quibus illa cognoscitur, sunt singultus, vomitus, cardialgia, ardor & dolor fixus sub scrobiculo cordis, versus latus dextrum, febris, tussis sicca, inspiratio difficilis, alvus adstricta. Quando vero in convexa parte erysipelacea inflammatione hepar affectum est, tunc in costis spuriis lateris dextri dolor gravativus, constrictivus & punctorius percipitur, cum tussi, febre, respiratione difficili. Et hac ratione mentiri solet pleuritidem spuriam, a qua tamen discriminatur febre ac respiratione remissiori, & dolore infra diaphragmatis regionem urgente: quibus accedit, quod pleuritis spuria facilius discutitur & die septimo utplurimum finitur sudore vel hæmorrhagia; in hepatitide vero, si res male succedit, convulsiones præsto sunt, vel si diutius perdurat, quippiam hydropici vel hectici, ob abscessus latentes, post se relinquit.

§. XX.

Nephritis pura & simplex, quæ est levior renum inflammatio, in eo a nephritide calculosa discedit, quod in illa dolor circa lumbos fixus, sed tendens & pressorius diuturnus esse soleat, in calculosa vero longe acerbior, qui etiam locum mutat & se magis extendit ad ilia; siquidem exquisitus ille dolorificus sensus, qui a calculo fit, demum in uretheribus eorumque principio, non vero in renali substantia, sese exserit. Deinde in calculosa nephritide sabulum crassum per urinam secedit, quod in nephritide simplici non contingit, utut crystalli rubicundæ & pellucidæ vitri urinalis parietibus sese apponant. Neque etiam nephritis cum malo ischiadico confundi debet, quod quidem facile accidit, quia in hoc dolor sæpius per totum femur excurrit, quod inde stupore atque rigore afficitur, nihilominus tamen disparitas utriusque exinde patescit, quod

ejus

dolor nephriticus in loco, quo renes ſitum habent, pertinacius conſiſtat, quum iſchiadicus dolor oſſi coxendicis fixus magis inhæreat. Tum in nephritide crebrior ad urinam eſt ſtimulus, parcior tamen ejus fluxus, quod ſecus in iſchiadica affectione obſervatur.

§. XXI.

Ex inflammationibus, quæ partibus externis incumbunt, frequentius occurrit eryſipelas, quod ſuperficiem tantummodo cutaneam rubore, tumore & dolore afficit, eaque propter probe diſtinguendum eſt a phlegmone, in qua ipſos ſubſtratos muſculos inflammatio ſimul corripit. Phlegmonem autem a gangræna diſcernere idemtidem oportet; ſiquidem in hac inflammatio aliquando profundius ſerpit & non modo muſculoſas, ſed & tendinoſas ac nervoſas partes occupat, atque adeo tum intenſiori ardore & dolore, tum profundo ac latius ſe extendente duro tumore ac rubore, qui tandem in livido-nigricantem transit, cognoſcitur.

§. XXII.

Devenimus nunc ad varias hæmorrhagiarum ſpecies, e quarum cenſu, quæ non parum periculi alit eſt hæmoptyſis, ſive ſanguinis floridi e pulmonibus per tuſſim rejectio. Hæc curate diſtinguenda eſt a ſputo cruento, quod ex interiori gurgulionis, faucium ac narium ductu emergit, & potius ſcreatu, quam tuſſi, ſuccedit, parcius etiam eſſe ſolet, pituita remixtum & obſcuro ſanguineo colore tinctum. Deinceps vera hæmoptyſis diſcernenda quoque eſt ab illo ſputo cruento, quod parciori in quantitate ex ſauciatis arteriæ aſperæ vaſis cum tuſſi ejicitur, & cum pruritu ac ſapore ſalſo jungi ſuevit. Multum quoque hæmoptyſis diſtat a vomitu cruento, ſiquidem in illa ſanguis tenuis, nitide floridus, arterioſus, non ſine magno niſu ac labore eliditur, in ſanguinea vero vomitione cum anxio conatu craſſus, coagulatus & nigricans cruor, ex venoſis magis vaſis elapſus, citra tuſſim exturbatur. Neque ipſe vomitus cruentus ſine diſcrimine conſiderandus & excipiendus eſt,

sed ratione causarum multum differens, aliam & diversam medendi rationem quoque desiderat. Alius enim est a causa materiali caustica erodente, in ipsius ventriculi cavo contenta, quemadmodum fit a venenis causticis & fortioribus emeticis assumtis; alius vero oritur a motu sanguinis impetuosiori, ex aliis & remotis partibus ad ventriculi vasa, præsertim brevia, quæ facile perforantur, delati, quale quid fieri suevit in mensibus & hæmorrhoidibus subito & cum violentia quadam repressis; atque ejusmodi vomitus plerumque suas statas ac certas periodos servare solent.

§. XXIII.

Porro in mictione cruenta hæc potissimum distinctio observatu digna est, quod alia fiat ex calculo asperiori, uretherum vel urethræ vascula dilacerante, quæ tamen rarior est, neque facile in nephriticis comparet, & exigua etiam tunc stillat sanguinis quantitas: contra vero si citra quandam violentiam a sanguinis impetu, ad renum substantiam ex aliis partibus rapto exoritur, sincerus largiter sæpius sanguis, sine singulari incommodo vel sensu, cum urina emittitur, & interjecto pauco tempore, ad fundum colorem non rubicundum, sed ex bruno fuscum exhibens, secedit. Affectus hic familiarius accidit ætate gravibus, vegetis tamen & plethoricis, ac sæpius sine periculo contingit. Stillicidium sanguinis ex præputio rarior quidem affectus est, a nobis tamen binis vicibus observatus in plethoricis & senio jam proximis, his a mictu cruento notis dignoscendum, quod guttatim stillet sanguis, & quidem continuo, etiamsi urina non reddatur, quum in mictu cruento nunquam, nisi simul cum urina, sanguis proliciatur.

§. XXIV.

Tum fluxus sanguinis periodicus, qui in gravidis quandoque salutariter contingit, probe etiam discerni debet ab eo, qui abortum minatur. Scilicet quando sanguis periodice & paulatim, per tres vel quatuor priores menses, manat, tunc fluxus est salutaris: si vero largius sanguinis profluvium ex internis

uteri

uteri vasis apertis succedit, vix sine gravidæ & embryonis detrimento fit. Quin si fluxus est vehemens, indicium præbet totalis separationis secundinæ & subsequuturi abortus; si moderatus, pars tantum abscessit, & fœtus salvari potest. Et hoc sanguinis stillicidium, si periodo catameniorum respondet, & orificium uteri sub fluore clausum contrectatur nullique partus dolores superveniunt; tunc probabiliter infertur, non ex ipso utero, verum e vagina tantum scaturire hunc laticem. Contra vagæ sive erraticæ magis & periculosæ judicandæ excretiones sanguinolentæ, quæ male ad calculum tributi lunaris exsolvuntur, justo copiosiores prodeunt, quæ ostium uteri patulum & conatus partus imminentis junctos simul habent.

§. XXV.

Præterea etiam hæmorrhoidum fluxus a dysenteria rite est distinguendus, quum ambo convenientiam in eo exhibeant, quod utroque in affectu sanguis excrementis intermixtus secedat. At si paulo curatius reliquorum symptomatum inter se comparationem instituamus, tum facillima ratione differentia harum fluxionum inter se invicem patescet. Etenim in hæmorrhoidum fluxu sanguis cum excrementis prodit sine ullis torminibus & dolorificis spasmis, ac ejusmodi etiam fluxio critice & salutariter succedit: contra vero in dysenteria cum atrocissimis spasmis & torminosis doloribus stercora sanguinolenta dejiciuntur & universum corpus inde gravissime affligitur, præsertim si intestina tenuia simul patiuntur, ubi primis morbi diebus adsunt vomitus, singultus, anxietates præcordiorum, appetitus prostratus & virium insignis languor. Denique dysenteria alba a rubræ & carnosæ indole haud parum abludit; in alba enim parum cruoris manat, ingens autem muci copia excernitur, in rubra autem sanguis copiosior, cum frustis parvis carneis, quandoque rejicitur.

§. XXVI.

Nunc sequuntur dolores, e quibus ii, qui caput divexare solent, frequentiores sunt, & pari ratione admodum variare

sertim quoad causas & generandi modum, observantur. Etenim causa cephalalgiæ si est sanguinis impetuosior ad caput congestio, tum calore, rubore & tumore faciei, cum magna arteriarum, quæ sunt in collo & temporibus, pulsatione se exserit, quinimmo dolor & ardor interdum ad oculi bulbos se extendit, atque extremorum refrigeratio plerumque jungitur. Si pertinacior est cephalalgia & venerei contagii soboles, noctu magis, quam interdiu ingravescit, & plerumque certæ parti firmius dolor insidet, ut cutis ibi a subdito humore viscido non raro in tumorem attollatur. Porro quemadmodum frequentius causa doloris in capite partibus externis cranii & maxime pericranio inhæret; ita, si in cerebri meningibus sedem suam ac domicilium habet, cum vertigine, rubore oculorum, stupore, oblivione, auditus gravitate infestat, & vel paralysin, vel apoplexiam præcedit, aut sequitur.

§. XXVII.

Alia vero doloris capitis causa est effusio seri & sanguinis e vasorum alveis & in sinuositatibus ossium frontis firmiter impacti, quod si accidit dolor est pertinax, acerbus, fixus, & supra oculos in radice frontis per dies noctesque urget. Interdum quoque caput male habet ex cruditatibus in ventriculo obhærescentibus, quæ ructibus, phlogosi ac primarum viarum spasmis sese produnt, dum quoque ingestis flatulentis dolor augetur, vomitu vero, evacuantibus & stomachicis medicamentis minuitur. Alia adhuc, sed minus a medicis cognita est cephalalgiæ causa, si lympha extravasata in ventriculis cerebri secedit & stagnat, neque per infundibulum aut glandulam pituitariam secernitur; quo casu interiora totius capitis continuo dolent, & doloris allevatio non certius & commodius impetratur, quam abstinentia a potu, & seri per evacuantia aut diuretica in cachecticis & cacochymicis absumtione ac eliminatione.

§. XXVIII.

Inter omnes dolorum species cardialgia acerbitate ceteras

ras facile superat. Hæc autem est dolor spasmodicus orificiorum ventriculi, tam dextri, quam sinistri, qui tamen longe multumque ratione causarum differens est. Scilicet alius est a causa intra ventriculum hærente, materia nempe acri, caustica, ut a veneno assumto; item in cholerica passione, vel etiam dysenteria, ab acerrima caustica bile proficiscens. Alia vero cardialgia est a sanguine, suppresso mensium vel hæmorrhoidum fluxu, ad membranas ventriculi nerveas regurgitante easque nimium tendente. Hinc enim est, quod affectus hic fœminis, quibus post quinquagesimum annum menstrua purgatio vel parcius accidit, vel plane subsistit, præsertim si spongiosioris habitus sint, admodum familiaris esse observetur, & in curando eo, convenientes vel per scarificationem aut venæ incisionem sanguinis missiones, omne pœne absolvant punctum; quum vicissim in illa cardialgia, quæ a materia acri caustica suscitatur, demulcentia, oleosa, temperantia, lac asininum, vel infusum florum chamomillæ saturatum, cum cremore lactis, interposito pulvere absorbente, desideratissimam opem ferant. Deinceps cardialgia jure meritoque etiam distingui debet ab inflatione ventriculi dolorifica quæ a flatibus mirifice stomachum distendentibus subnascitur. In hoc affectu sub costis spuriis, præsertim in sinistro latere, dolor, & sub cordis scrobiculo, versus dextrum, tumor instar vesicæ flatu distentæ, frequentius visitur & percipitur, adest simul magna spirandi cum anxietate difficultas, quæ eo gravior est, quo magis diaphragma a distento stomacho, sursum urgetur & pulmonum expansioni obicem ponit. Et hoc malum admodum solenne est infantibus, qui adhuc lactantur, si ipsum lac in ventriculi cavo stagnans, coagulatum & corruptum in flatus explicatur. Frequentius quoque accidit hypochondriacis, præsertim si nimium & cum magna aviditate cibos, qui ob viscosam & ægrius solubilem substantiam flatuum proventui favent, ingerunt.

§. XXIX.

Neque parum refert, ut medicus dolorem colicum pro-

be discernat ab eo, qui ex calculi descensu per uretheres oboritur. Quippe in calculo renali dolor profundus pressorius, lumbis quasi infixus pertinaciter hæret, cum quodam horripilationis intercurrente sensu; adsunt porro nausea, vomitus & tormina etiam ventris, & ubi calculus per urinarias vias iter conficit, tunc ad regionem ossis ischii dolor etiam excurrit, & stuporem femori ejusdem lateris non infrequenter inducit: urget præterea creber ad urinam emittendam conatus, quæ cum stranguria mingitur & sæpius sabulum deponit. In dolore vero colico res secus se habet; tunc enim dolor & tormina magis circa umbilicum colliguntur, vaga sunt, & nunc huc, nunc illuc discurrunt, & plerumque flatibus venter distenditur. Non raro tamen contingit, ut colica simul sit nephritica, inde dijudicanda: quod in ea gravissima tormina ventrem torqueant, cum alvo fortiter adstricta, vomitu, cephalalgia, extremorum frigore, mingendi stimulo, donec finito paroxysmo, urina sabulosa secedat vel calculi etiam excretio sequatur. Deinde dolor colicus a dolore, qui hypochondriacos excruciat, in eo diversus observatur, quod hic in hypochondriis magis, ille vero circa umbilici regionem potius consistat. Dein in hypochondriacis latus, præsertim sinistrum, tumere solet, quia ibi in coli flexuris flatus incarcerati hærent, & crebrius quoque hic dolor recurrit, quam communiter sic dictus colicus.

§. XXX.

Verum enimvero quum doloris intestinorum variæ etiam sint causæ, diversis etiam signis ut a se invicem mutuo dignoscantur, necesse est. Si igitur flatus in causa sunt, tunc magna inflatio fit abdominis & quandoque tam ingens, ut hernia circa umbilici regionem a flatibus protuberet. Et talis colica in dispositis, præsertim in corporibus infirmis & senilibus, ex refrigeratione abdominis, aut tantummodo pedum, vel a frigido, item fœculento potu, cibo flatulento, carne vervecina, præsertim frigido potu superingesto, quam facile excitatur. Et quia multi ex calculosis ad colicam flatulentam valde proclives sunt,

ſunt, hinc crebrius nephriticum malum cum colico complicatur.

§. XXXI.

Quod ſi vero, prout frequentius obvium eſt, dolor inteſtinorum flatulentiis, maximis anxietatibus & dolore dorſi tenſivo alvoque pertinaciter clauſa infeſtat & torquet ægros, & ex levi occaſione aut errato irritatur faciesque ſimul eſt cachectica; tunc plerumque cauſa vitii hæret in viſceribus abdominis, per quæ ſanguis non recte & libere trajicitur, ſed in inteſtinorum volumine ſtagnat, & quum exitum ibi per vaſa hæmorrhoidalia non inveniat, intra inteſtinorum membranas hærens, ea nimium diſtendendo & lancinando, hanc colicam parit, quæ ob genus nervoſum graviter ſimul afflictum, convulſiva audit. Eadem ſanguinis ſtagnatio, ſi fit ab hæmorrhoidibus conſuetis non rite fluentibus, vel præpoſtere cohibitis, atrocem inteſtinorum dolorem parit, qui exinde vocari ſolet hæmorrhoidalis: & ſi in fœminis, a menſium inordinato & parciori ſucceſſu, ſanguis ad inteſtinorum volumen refluit & tormina inducit, colica audit hyſterica. Alia denique eſt ſpecies colicæ, quæ dicitur bilioſa, & cholericæ conſtitutionis hominibus, nec non iracundiæ deditis ſenſibilioribus perquam familiaris eſt. Hæc cum vomitu, capitis dolore vel etiam diarrhœa ſæpius complicatur, & quia ſpaſmodica conſtrictione liberior bilis deſcenſus ad inteſtina inhibetur, ipſa ad habitum corporis regurgitans, colorem flaveſcentem ei inducit.

§. XXXII.

Multum etiam intereſt, ut medicus colicæ ſpaſmodicæ, ſive convulſivæ, genium, ab aliis colicæ ſpeciebus probe diſcernat. Illa ſæpe horrendum in modum non modo inteſtina, ſed & alias univerſi corporis nerveas & membranaceas partes per conſenſum exagitat, ſiquidem vehementior ſpaſmus per univerſum fere genus nervoſum diſpergitur, ut non modo ventri-

triculus & inteſtina ſurſum & deorſum trahantur, & alvus, omnibus ſpretis enematibus, arctiſſime claudatur, ſed & muſculi abdominis cum umbilico introrſum ſtringantur & ad interiora arctentur. Et quia violentia ſpaſmi ad partes genitales ſæpius pertingit, fit, ut teſticuli retrahantur, & conſtrictis veſiculis ſeminalibus, involuntaria ſeminis fiat excretio, ob urinarias autem vias ſpaſmo affectas, urina difficulter reddatur. Si etiam ad pnevmonicos nervos vehementia ſpaſmi penetrat, reſpiratio valde anheloſa ac difficilis eſt, cum valido motu thoracis. Quin malo ingraveſcente, cerebri etiam membranæ ac nervi patiuntur, & vertigo, ſcotomia, levior mentis alienatio, vigilia & extremarum partium refrigeratio intenſa, & pedum ac brachiorum vehementiſſima agitatio, obſervatur, non raro etiam tam atrocem dolorem harum partium reſolutio, ſive paralyſis, ſubſequitur.

§. XXXIII.

Sunt autem huic affectui graviſſimo ſpaſmodico quam maxime obnoxii metallurgi, qui mineras ſaturninas igne tractant & improvide copioſum lithargyrii fumum ore hauriunt atque cum ſaliva deglutiunt. Perquam etiam familiaris eſt hæc ſpaſmodica affectio ſcorbuticis, cachecticis, præſertim ubi conſuetus hæmorrhoidum fluxus deſinit, vel non rite procedit, aut ſi intermittens febris temere vel imprudenter adſtringentibus validioribus cohibita eſt. A vermibus, a calculo ductibus bilioſis vel cyſtidi felleæ inhærente, idem malum non ſemel ab auctoribus obſervatum fuit. Ut hinc clariſſime videamus, in hac paſſione, non tam peccare materialem, mobilem, aut quæ corrigi vel evacuari facile poſſit, cauſam, ut in colica bilioſa, flatulenta vel viſcida fit, quam potius nervoſis membranaceis partibus, quæ tam faciles ſunt ad ſubeundos hos ſpaſticos motus, vitium ineſſe. Etenim & cardialgiam & dolorem inteſtinorum convulſivum, in ſenſu exquiſitiori præditis corporibus, ſæpiſſime a cohibita iracundia, affectibus animi gravioribus, terrore, crebra ira, & in adoleſcentibus, a nimio & intempe-

ſtivo

ſtivo veneris, nec non largo potuum ſpirituoſorum uſu, ortum traxiſſe obſervavimus.

§. XXXIV.

Quum vero ingens plerumque in morborum cognitione admittatur confuſio doloris arthritici & rhevmatici; operæ pretium viſum eſt, amborum differentiam hoc loco planius ſiſtere. Uterque quidem dolor ſpaſticus eſt, & partibus membranaceis infeſtus, rubore, ardore, dolore, tumore & partis ad movendum impotentia, ſeſe prodit; in eo tamen diſcrimen comparet: quod arthriticus a ſero tartareo acri, intra juncturas articulorum obhæreſcente, proficiſcatur, in rhevmatico vero materia illa ſeroſa ſalino-cauſtica, membranis muſculorum & ligamentis articulorum exterius potius inſideat. In arthritide quoque tum glandulæ, quæ in articulationibus reconduntur, mucoſæ, a cl. Anglo *Clopton Havers* inventæ, tum ligamenta glanduloſa, materiam arthritidis evomunt: contra ea in rhevmatiſmo ſtagnans illud acre ſerum, ex ſanguine in canalibus nimium congeſto, inter membranarum & muſculorum interſtitia magis ſecedit & colligitur. Ex quo jam facile apparet ratio, quare rhevmatiſmi curatio, minus laboris vel difficultatis habeat, quam articularis morbi, & quare arthritis, topicis cujuscunque fere generis adhibitis, minus feliciter componatur, quum rhevmatici dolores iisdem ſæpius mitigentur.

§. XXXV.

Deinceps probe etiam notari debet illa differentia, quæ inter dolorem arthriticum & inter dolorem artuum venereum intercedit. Ille interdiu magis affligit, hic vero noctu ingraveſcit; arthritico quoque febrilis quædam commotio aſſociatur, cujus venereus expers eſt. Arthritis porro ſtata ſua & anniverſaria tempora obſervare ſolet & acrioribus pharmacis, ut mercurialibus, mirum exacerbatur; quum contra dolores luis Gallicæ continuo fere affligant, & nonniſi hiſce præſidiis facile auferantur. Tandem etiam peculiarem adhuc differentiam ponendam eſſe exiſtimo inter dolores artuum v. g. crurum aut pedum,

cum tensione, rigiditate, imbecillitate movendi junctos ac epidemice quasi grassantes; & inter veros arthriticos. Audiuntur enim sub certa temporum & tempestatum constitutione passim ejusmodi querelæ de doloribus crurum, ut alii de tensivo, alii de obtuso & contusivo, alii de pungente, in profundo circa ossa tarsi & metatarsi hærente, conquerantur, cum immobilitate, stupore & rigiditate harum partium, & doloris a motu graviori augmento. Afficiuntur autem, prout observavi, hoc dolore maxime ii, qui sanguinem e vena pedis mittendum curarunt & aëri frigidiusculo corpora exposuerunt; quo facto ingens mox sequuta fuit affecti membri debilitas, & successit postea dolor, qui ad aliquot menses duravit & pro arthritico ac podagrico vulgo habitus fuit; sed quum nulla febricula, nullus tumor, rubor aut ardor simul apparuerit, neque tam in juncturis, quam potius in ipso periostio, animadversus fuerit, jure meritoque eum distinguendum a vero arthritico esse dijudicamus.

§. XXXVI.

Progressum nunc facimus ad eos morbos inter se bene discriminandos, qui convulsivi vel spasmodici quippiam fovent, e quibus pectoris illa ingens concussio, quæ tussis vocatur, non postremum sibi vindicat locum. Perquam plurimæ etiam, pro differentia caussarum & sedis affectæ, dantur tussis species; nobis vero jam tantummodo commodum visum est, eam tussim, ubi caussa hæret in ipsis pulmonibus, ab ea, ubi in aliis, præsertim nervosis partibus, & præcipue stomacho, consistit, certis notis atque indiciis a se invicem mutuo discernere, quippe quæ distinctio non parum utilitatis in medendo affert. Si igitur caussa subsistit in pulmonibus, respirationis semper adest quædam difficultas, quæ motu, vel exagitatione corporis aut sanguinis, augetur, adest quoque plerumque vox clangosa, dolor pressorius in pectore & raucedo quædam. Si sicca est & per longum tempus durat, plerumque tubercula dura, vel vomicæ pure repletæ in caussa sunt, & tussis phthisica est: si vero est humida cum ejectione materiæ copiosæ viscidæ stipata, indicium est magnæ cavita-

vitatis & secessionis humorum e tubulorum alveis in pulmonibus; atque in ejusmodi tussi pulmonali difficilis est in latere affecto decubitus, sique pus purum vel sanguine tinctum simul eliditur, de pulmonibus affectis non amplius dubitandum erit.

§. XXXVII.

Tussis vero stomachalis alia identidem humida, alia etiam sicca est. Si humida, lentum & copiosum sputum post sumtum cibum maxime ejicitur & sæpius quoque simul vomitus movetur, a pectoralibus, dulcibus increbescit tussis & circa matutinum tempus maxime suum resumit impetum. Adsunt quoque simul multæ spasmodicæ & flatulentæ in abdomine afflictiones, neque excretiones per alvum suum servant ordinem, neque in feminis menses recte procedunt. In tussi vero convulsiva, ferina & sicca, caussa maxime hæret in stomachi tunicis nerveis, ac vehemens tunc totius thoracis concussio adest, cum sono profundo, ac post pastum, post potum etiam frigidum, aut acidum assumtum, valde augetur. In hac tussi pertinaciori plerumque hypochondria laborant, vel diathesis scorbutica, salsa sanguini intermixta; quare non infrequenter ejusmodi tussi purpura jungi solet. Si vero latitat materia in duodeno, quale quid sæpius contingit in febribus intermittentibus, præsertim tertianis, item in hypochondriacis; tunc ructus acidi & flatus præsto sunt, & in paroxysmo, post horripilationem, infestat, ac facile vomitum, qui valde biliosus & acidus est, proritat. Infantili ætati tusses convulsivæ admodum sunt familiares, partim quod eorum systema nervorum ad spasticos convulsivos motus admodum proclive est, partim etiam quia cruditates acidæ biliosæ in ventriculo & duodeno in his solenniter stabulantur. Vomitio quoque infantum tussi frequenter accedit; interdum vero plane sicca est, atque ita invalescit, ut suffocationis metum adesse judicaveris.

§. XXXVIII.

Asthma, frequentissimum malum, uti diversas suas agnoscit caussas ac caussarum sedes: ita etiam non parum inter se differentiæ alit. Frequentius hæret vitium in stomacho, & tunc

flatulentum eſt, & fit ab inflato ventriculo, diaphragmatis liberum deſcenſum impediente. Frequens malum eſt hypochondriacis, imbecillitate ventriculi laborantibus, ab ingeſtis præſertim flatulentis, malum recrudeſcere, & vomitu humoribus rejectis, mitigari ſolet. Aſthma convulſivum, ab aſthmate humorali, immo ſanguineo, multum diſtat; nam periodicum eſt & certis tantum temporum intervallis infeſtat, maxime vero noctu invadit; ſpiritus ſæpe adeo eſt anguſtus, ut collo extenſo erectoque corpore eundem trahat æger neceſſe ſit. Adeſt ſæpius ſudor frigidus, ſique ad viginti & ultra horas durat, animi defectio accedit. Percipitur maxime compreſſio conſtrictoria circa thoracem, quæ ſæpius usque ad collum & jugula propagatur. In hoc affectu ſubeſt plerumque vitium in viſceribus abdominis, præſertim hepate, & facile cachecticus ſubſequitur ſtatus. Si vero polypoſum in cordis vaſis obhæreſcens concrementum aſthma parit, vel illud exacerbat, tunc cordis palpitatio jungitur. Si denique, quod frequentioris obſervationis eſt, aſthmatis convulſivi & ſuffocatorii cauſſa eſt ingens aquarum in thoracis cavitate extravaſatio; dolor ſimul extra paroxyſmum fixus in latere thoracis, qua aqua comprehenditur, percipitur, & pes ejusdem lateris, vel ambo, intumeſcunt, & paroxyſmus eſt diuturnus ac vehementiſſimus, cum maxima anxietate, licet ſine tuſſi, & plerumque etiam necare ſolet.

§. XXXIX.

Non minus & differentia quædam inter aſthma convulſivum, & catarrhum ſuffocativum, adſtrui debet; ſiquidem hic paralyſis quædam ſpecies eſt, nervorum paria, quæ reſpirationi inſerviunt, tangens, quæ ex improviſo adoritur, cum magna anxietate, ſtertore & ſono quaſi ſpumido, inter reſpirandum vultus rubore intumeſcit & ſuffocatio imminet: aſthma vero convulſivum ſervat magis ſuas periodos & chronicum malum eſt, quum ſuffocativus catarrhus ad paſſiones acutas non ſine ratione referendus ſit. Deinde quoque in hoc perpetuus quaſi materiæ affluxus percipitur, qui in aſthmate deficit, ingens etiam

viri-

virium jactura, plus catarrhum suffocativum, quam convulsivum asthma comitatur. Est autem catarrhus suffocativus maxime familiaris senibus, imbecillioribus, immo infantibus, præsertim retropulsis exanthematibus, variolis, morbillis, tinea capitis, achoribus faciei, scabie & hujus generis aliis.

§. XL.

Accedimus jam ad gravem illum apoplexiæ morbum, qui quomodo ab aliis affectibus differat, dispiciendum est. Cum syncope multum alit convenientiæ, quum in utroque omnium sensuum, tam internorum, quam externorum, fiat obliteratio; in eo tamen conspicua est differentia: quod in hac pulsus & respiratio non amplius percipiatur, facies palleat & omnia frigeant, in illa vero, præter durantem spiritum, florida sæpe & rubra facies sit, atque arteriarum pulsatio adhuc observetur. Majoris difficultatis est, veram apoplexiam a spuria distinguere. Hæc frequentissimum hystericarum symptoma est, & a violentia spasmorum in abdomine proficiscitur, quibus sanguis ex mensium stagnatione redundans, magno impetu ad cerebrum delatus, in ejus vasis subsistens, omnem sensum ac motum intercipit, salvo tamen pulsu & spiritu. Vulgo habetur pro syncope, vel etiam epilepsia hysterica, sed minus recte, raro quoque feralis est, sed ubi remittit strictura, vel sanguis largius ex pertusa vena subtrahitur, facile discutitur. At vero magis terrere debet apoplexia vera, quæ ob sanguinem, vel serum, vasorum alveis elapsum, subito sæpius jugulat. Deinceps apoplexia perfecta a debiliori ita etiam est distinguenda, quod illa ex vasorum cerebri ruptione, hæc vero ex horum tantummodo nimia distensione & sanguinis ibi facta stagnatione subnascatur, & sæpius paralysin sensuumque debilitatem inducat, vitam autem non adimat.

§. XLI.

Quod attinet ad paralysin, identidem hæc recte in

veram & spuriam dispescitur. Illa in ipso cerebro, vel principio spinalis medullæ, fixam habet sedem; sensumque fere omnem ac motum sufflaminat: spuria vero mitior est, neque tam altas radices agit in cerebro, sed quibusdam nervorum paribus, ad certam partem decurrentibus, tantummodo inhæret, & sensum ac motum quodammodo lædit. Hæc quoque a colicis, cardialgicis & spasmodicis gravioribus passionibus, si præsertim a sanguinis restagnatione in plethoricis fiunt, originem suam sæpissime trahit, quando nimirum sanguis ad nervos, vel etiam musculos, qui manus vel pedes movent, transfertur, & stagnatione viscidum serum deponit, quod membranis nerveis incumbens, motus quidem impotentiam, sensu tamen & dolore residuo, efficit.

§. XLII.

Distinguere etiam convenit epilepsiam a convulsionibus. In illa affectæ sunt cerebri membranæ; in hisce vero membranæ & nervi spinalis medullæ magis patiuntur, neque pollices tam fortiter contracti sunt, licet maximum robur sub artuum agitatione deprehendatur. Motus convulsivi etiam invadunt maxime pueros, circa decimum quartum ætatis annum, ex suppressa iracundia, terrore gravi, intempestivo veneris exercitio, corporis refrigeratione, vel etiam vermium morsu, ac tam mira sæpe artuum totiusque corporis est distorsio atque quassatio, ut ob insolentiam fascino vulgo tribuantur. Mens quoque in quibusdam variis phantasmatibus turbatur, sique non opportuno ac promto auxilio oppugnatur malum, ita vires sumit, ut vigesies & sæpius quoque quotidie ingruat. Epilepsia autem accessionum periodos magis circa lunæ phases statas, neque tam crebras, servat, ac tempore pubertatis plerumque cedit. Denique catalepsis differt ab apoplexia, quod illa derepente invadat, & membra rigida in ea positura ac situ detineat, in qua accedens ea prehendit. In utroque vero affectu sensuum omnium ad tempus abolitio, cum stupore ac sopore quodam, præsens est.

CAP.

CAPUT IV.

DE GENEALOGIA MORBORUM EX TURBATO SOLIDORUM ET FLUIDORUM MECHANISMO, AD EXPLICATIONEM HISTORIÆ MORBORUM ET VERAM AC SOLIDAM THERAPIAM.

§. I.

Alterum therapiæ fundamentum est cognitio ortus & caussarum morbi.

COgnito sic atque perspecto, ex allatis superiori capite characteristicis notis, quis & qualis sit? morbo; necessarium porro est, ut Medicus formalem ejus essentiam, genealogiam, caussarum primordia & ubi sedem obtineat, curate scrutetur, quippe quod alterum veræ pathologiæ ac therapiæ fundamentum est. Nam profecto exquisitior cognitio modi, quo morbi succrescunt, planam ac facilem ad eos tam arcendos, quam persanandos, viam medenti pandit. Hinc licet in secundo medicinæ rationalis systematicæ tomo de morborum ortu & caussis copiose satis egerim: haud supervacaneum tamen fore duxi, si succinctam pathologiæ synopsin, proximas morborum quorumvis caussam complectentem, hoc loco insererem. Enimvero si fateri licet quod res est, solida pathologiæ fundamenta usque eo minus recte, hoc est, cum connexione ac demonstratione, exposita sunt, ut potius passim quamplures hallucinationes ac ipsis in exercitio artis obviis factis minus respondentes opiniones deprehendantur.

Quæ minus recte huc usque tradita.

§. II.

Ex variis tamen medicinæ tractandi

Scilicet varii quidem sunt modi, hypotheses atque principia, quibus tum ab antiquioribus, tum a recentioribus, medica disciplina fuit tradita: nulla tamen, ut verum fate-

methodis optima Hippocratis. fatear, facilior, ſimplicior & naturæ magis conſentanea ſalutaris artis doctrinas pertractandi ratio mihi unquam viſa eſt, quam quæ a primo & antiquiſſimo Medicinæ parente, *Hippocrate*, in ipſius monumentis, immortali memoria dignis, propoſita eſt. Graviſſimus enim hic auctor, non ex ſolis materiæ affectionibus, reſpectibus & qualitatibus phyſicis, neque etiam ex ſpecioſis nominibus, ſed potiſſimum ex proportione, menſura & temperamento, tam motuum, quam humorum corporis noſtri, nec non eorum, quæ ingeri & egeri debent, adeoque pure mechanice, ſolidas rationes, in difficilibus rebus medicis explicandis, ſcite ac docte deducere anniſus eſt, uſus maxime ad hoc miniſterio ſcientiæ phyſicæ, anatomicæ & obſervationum clinicarum.

§. III.

Quod ejus potiora dogmata teſtantur. Sane primus fuit magnus hic naturæ conſultus, qui artem noſtram, ex vero non minus, quam appoſite, per ſubtractionem eorum, quæ ſuperflua ſunt, & additionem, quæ deficiunt, per convenientia nimirum remedia, definivit. Primus porro fuit, qui corpus humanum ex partibus ſolidis, fluidis & impetum facientibus, ſive ſpirituoſis, conſtare, illud permeabile eſſe, ejusque partes invicem conſentire & conſpirare, rectiſſime docuit. Hic quoque primus omnium de ſanguinis progreſſu & circuitu, ejus motu inæquali & a partibus exterioribus ad interiores reſiliente, & rurſus ab his ad illas converſo, in ſcriptis ſuis, præſertim libro de flatibus, luculentam mentionem injecit. Idem præterea peritiſſime in mediocritate ac temperie ſanitatis fundamentum, in nimio vero, & tam ratione quantitatis, quam qualitatis, exceſſivo, quod naturæ humanæ inimiciſſimum judicat, læſionum & morborum cauſſas conſtituit. Denique ex omnibus primum aſſeruit, naturam corporis humani eſſe optimam morborum, ut cum ipſo loqui liceat, præſervatricem & curatricem, immo omnis ratiocinationis in Medicina principium.

§. IV.

§. IV.

Jam itaque vehementer optandum foret, ut qui post *Hippocratem* vixerunt artis professores, & inter hos maxime *Galenus* cum suis sectatoribus, his tam egregie jactis a summo viro fundamentis pressius institissent, & divinam artem magno apparatu observationum practicarum, nec non inventis anatomicis, quæ artificiosissimam corporis structuram pandunt, atque experimentis physico-mechanico-chymicis, quæ rerum corporearum vires, quibus ad vitam continuo homo eget, & motuum quibus vita conservatur leges, recludunt, melius excolere, ulterius perficere & confirmare, per tot sæculorum decursum operam impendissent. At vero, si verum fateri licet, otiosis potius speculationibus & sterilibus ratiociniis ex Philosophia potissimum Aristotelica, secundum quatuor elementa desumtis quatuor qualitatibus, humoribus, temperiebus & intemperiebus, nec non variis animæ & spirituum potentiis & facultatibus, vix aliud egerunt, quam ut majorem progressum & lætiora artis incrementa mirum quantum retardarint, tantum abest, ut quicquam solidi ad amplificandam illam addiderint. Neque melioris notæ sunt quorundam nostri ævi Medicorum principia atque hypotheses, quæ partim ex corpusculari *Cartesii* Philosophia, partim ex Chymicorum potentiis salinis & sulphureis, partim etiam ex Metaphysicorum scholis, ortum trahentes, ac specioso multorum, ut obscurorum, sic sterilium nominum, fuco innixæ, ad solidam theoriam & rationalem Medicinam stabiliendam, parum adjumenti attulerunt.

Sed perperam Hippocratis doctrinam deseruerant posteri.

§. V.

Ego vero quamdiu per divinam gratiam promovendis artis medicæ incrementis, in publico etiam docendi munere, mentem & operam adjeci, id maxime mihi agendum duxi, ut vetustissima illa ab *Hippocrate* inventa & felici auspicio inchoata mechanice circa corporis humani naturam

Quæ igitur revocanda magisque excolenda.

& accidentia ratiocinandi methodus, ulterius luculentioribus observationibus, nec non anatomicis, item physico-mechanicis & chymicis inventis atque experimentis, illustraretur, confirmaretur & ad uberiorem perfectionem traduceretur. Proinde jam etiam hæc instituti erit ratio, ut breviter, solide tamen, ex simplicissimis & veris naturæ principiis, motu nempe atque materia illiusque affectionibus & legibus in microcosmo, vitæ, sanitatis & mortis naturam, morborum & varii generis symptomatum genealogiam, cui deinde rationalis therapia, sive vera remedia inveniendi & applicandi methodus, firmiter superstruenda, in usum maxime discentium & futuræ praxeos, eruam atque ingenue exponam.

Instituti ratio.

§. VI.

Inquirendum primo verum medicinæ principium.

Quemadmodum autem ad omnem in disciplinis demonstrationem ac veritatem, prima quædam simplicia & intellectu facilia principia seu fundamenta requiruntur, e quibus, tanquam notis, multa incognita & difficilia phænomena apta serie clare deduci, explicari atque resolvi debent: ita pari modo, in Medicina rationali reddenda, sive scientifice tractanda, idem merito faciendum esse judico. Inquirendum videlicet tale principium ac fundamentum est, in quo non modo vitæ, mortis, sanitatis ac morborum ratio continetur, sed ex quo etiam, ceu fonte, accommoda omnium, quæ in naturali & præternaturali statu occurrunt ac in morborum historiis continentur, explicatio, promi, nec non ea, quæ in hoc vel illo casu salubria & insalubria sint, peti possunt. Quodnam vero hoc sit principium, de eo discors admodum est Medicorum sententia. Qui corpus nostrum mere passivum atque ad motus edendos ineptum judicant, rebus quoque corporeis vim & efficaciam in istud agendi denegant, immateriale quoddam principium, quod apte plerumque & sapienter motus exsequatur & dirigat, animam nempe, sive rationalis sit, sive sensitiva, universæ medicæ

quod non est anima

do-

doctrinæ fundamentum esse contendunt. Alii spiritus in cerebro & sanguine contentos, æthereæ, sulphureæ, mobilis & elasticæ naturæ, motuum vitalium caussam, eorumque considerationem in pathologicis & therapevticis utilissimam ac potissimam esse, asserunt. *neque spiritus.*

§. VII.

Nos cum *Hippocrate* naturam corporis humani principium omnis sermonis & ratiocinationis in Medicina esse censemus. Per hanc vero nihil aliud intelligimus, quam perennem sanguinis & fluidorum per corpus mere tubulosum & hydraulicum, beneficio systoles & diastoles, quæ in omnibus canalibus viget, progressivum & in circulum abeuntem motum; ut adeo vita in corpore humano nihil aliud sit, quam motus fluidorum, a solidis, præsertim corde & arteriis, & solidorum, a fluidis, quo salvo, machina ratione mixtionis suæ maxime in putridam corruptionem prona, ab hac immunis persistit, & quo prorsus extincto, putrefactio mortifera incipit. *Sed natura corporis humani Hippocratica, qua æquabili solidorũ & fluidorum motu continetur.*

§. VIII.

Quamvis autem de penitius inquirendis remotioribus motuum vitalium caussis non valde simus solliciti, eo quod subtilior talis theoria, non tam ad scopum medicum, quam potius ad physicam, seu metaphysicam scientiam sublimiorem spectet; non dubitamus tamen asserere: motum illum systoles & diastoles in universo vasorum systemate, qui fluida movet eorumque cursum moderatur & dirigit, neutiquam persistere posse, nisi ad tunicas fibroso-nerveas, e quibus vasa coagmentantur, sanguini per arteriolas, & liquido, cujuscunque sit indolis, per nervulos, liber pateat affluxus, adeo, ut hoc intercepto, repente omnis motus concidat. Porro firmiter asserimus: sanitatem, quæ in libero & ordinato functionum, tam animi, quam corporis, exercitio consistit, a motu systoles & diastoles in solidis, & progressivo fluidorum in vasis, imperturbato & æquabili, a partibus internis & vasis *Ex integro hoc motu proximæ vitæ ac sanitatis caussæ petendæ.*

majoribus, ad extimos & minimos canaliculos vergente, unice dependere, quo integro ac inoffenso, humorum utilium, qui ad usum retineri debent secretiones, & inutilium ac superfluorum excretiones saluberrimæ, legitime perficiuntur.

§. IX.

Et læso morborũ origo arcessenda. Hoc itaque posito sanitatis fundamento, læsionem functionum corporis nostri, quæ formalem morbosi status rationem exhibet, a vitiato solidorum & fluidorum motu unice deducimus; qui, sicuti variis modis lædi potest, ita etiam morborum, seu potius motuum morbosorum, caussas formales & proximas varias adstruimus. *Pervertitur autem quadruplici modo: 1) per spasmum* Attenta tamen in omni morbo, seu statu præternaturali, observatione compertum habemus; motum illum vitalem a partibus interioribus ad exteriores, constrictione minimorum vasculorum & fibrillarum spastica, valde intercipi, ac inverso plane cursu, a circumferentia ad centrum urgeri, & deinde rursus cum impetu a penetralibus ad ambitum, accelerata systole & diastole, agi, qualis motus, si universum corpus afficit, febris dici solet. *2) per spasmodicas stricturas* Deinceps id quoque observatu constat, motum intensiorem systoles, sive spasmum, certas nonnunquam tantummodo partes occupare & fluidorum motum ibi turbare, qui motus vocari suevit spasmodicus. *3) per convulsivos epilepticos motus* Porro in quibusdam morbis animadvertimus: motum reciprocum constrictionis & expansionis in partibus musculosis, tam internis, quam externis, præter voluntatem intendi, qui convulsivus, aut si enormis, epilepticus, dicitur. *4) per atoniam.* Tandem etiam in plurimis morbis obvium, motum activum systoles in solidis valde esse remissum ac resolutum, & fluidorum progressum inde retardari, quæ affectio, si levior, atonia, si gravior, paralysis vocatur, & fœcunda est morborum mater.

§. X.

Ad primã classem refe- Constitutis sic quatuor motuum morbosorum generibus, primo loco istos recensebimus, qui ex aucta spastica

va-

vasorum & fibrarum strictura in externo corporis habitu, sanguinem & fluida ad interiora urgente, subnascuntur, quos inter maxime eminet febris. Nulla enim ejus species est, sive sit intermittens, sive continua, eaque vel benigna, vel maligna, acuta sive lenta, inflammatoria, sanguinea, aut lymphatica vel biliosa, item, cum vel sine exanthematibus, sive denique symptomatica, in qua non sub accessione, progressu, immo tempore exacerbationis, partium extimarum refrigeratio, summæ cutis ejusque pororum constrictio, vasorum detumescentia, horripilatio, partium rigor, sudoris suppressio alvique constipatio, observetur. Nullam porro febrem videas, qua sanguis non ab exterioribus ad interiora, cor & appensos eidem majores canales, superiores quoque partes pellatur & congeratur, ut hinc dolor dorsi & capitis, præcordiorum anxietas, inquietudo, spirandi difficultas, pectoris oppressio, pulsuum durities & frequentia, oboriantur, vel plane, coacto ad cerebri & spinalis medullæ membranas sanguinis impetu, deliria, convulsiones ac epilepsiæ, nonnunquam in principio, quandoque etiam, quod magis periculosum, in vigore, accedant. Nulla denique febris, vel motus febrilis species discedit ac solvitur, nisi spastica illa in superficie cutis & minimis vasculis strictura intermittat, vel plane remittat, ut liberior & æquabilis sanguinis ad exteriora & emunctoria affluxus restituatur, quem mollior & validior arteriarum pulsatio, sudor vel mador & perspiratio auctior, nec non alvus solutior & urina crassior, tanquam bonæ criseos signa, sequuntur, vel comitantur. Et duplici hoc motu, omnis febris, sive motus febrilis, essentia & natura continetur.

renda sunt omnis generis febres.

§. XI.

Post febres multi alii adhuc sunt morbi & motus morbosi, in quibus pariter sanguinis a partibus exterioribus & inferioribus, ad interiores ac superiores cursus præter naturam convertitur. Videlicet obvium hoc est in omnis generis

Hæmorrhagiæ criticæ & symptomaticæ.

ris hæmorrhagiis, tam ſalutaribus, ſive criticis, quam perni-cialibus, ſive ſymptomaticis. Menſtrualis illa ſanguinis in feminis, & hæmorrhoidalis in maſculis effuſio, antequam ſuccedit, inferiora refrigeſcunt, cutis ſtringitur, in dorſo circa pubem & os ſacrum dolor percipitur, artus laſſantur, genæ gracileſcunt & pallent, demum pulſus intenditur & tunc ſanguis effluit. In narium ſtillicidio, extremæ & inferiores partes levius minimum quoque frigent, facies vero rubet ac tumet, vaſa temporum intenſius ſaliunt, gravativus dolor caput obſidet, & ſub aucto arteriarum pulſu, ſanguis ſtillat. Hæmoptyſin porro nunquam non antecedit extremorum, præſertim pedum, frigus, laſſitudo, flatus in abdomine, alvi adſtrictio, pectoris oppreſſio & difficilis ſpiratio. Ipſe cruentus vomitus, & nigri cruoris per anum ſeceſſus, nec non mictus ſanguinolentus, nunquam accidunt, niſi præceſſerint ſpaſmi in abdomine, dolor in dorſo, ani conſtipatio, cum cutis & extimarum partium refrigeratione ac detumeſcentia, arteriis ſemper citatius & ad tactum durius micantibus.

§. XII.

Inflammationes omnes. Eadem ratione inflammationum geneſis contingit. Phrenitis, idiopathica æque, ac ſymptomatica in febribus continuis, vix aliter inducitur, quam cum horrore & rigore in corporis cortice, alvo compreſſa & urina tenui aquoſa, rapto interea ſanguine ad caput, in quo arteriæ, tam internæ, quam externæ, fortiter pulſant, facies rubet, oculi ſcintillant & nares ſiccæ & calidæ ſunt. Et quia ſanguis copioſius appellitur, quam canalium ſanguiferorum diameter capere poteſt, neque per nares exſolvitur, ad lateralia arteriolarum, non cruoris, ſed ſeri vel lymphæ trajectui dicata vaſa, cogitur, in quibus ſtaſin concipiens, dolorem, ardorem, ac delirium cum phantaſiæ turbatione ingignit. Reliquæ inflammationes, in oculis ophthalmia, in faucium & aſperæ arteriæ principio, angina, in pulmonibus, pleuritis & peripnevmonia, in ligamentis hepatis membranoſis, hepatitis, in re-

num

num substantia, nephritis, nec non ea quæ in ventriculo, intestinis, utero & vesica consistunt, non alio etiam modo subnascuntur, quam quod sanguis per spasmos & dolores, in abdomine & intestinis præsertim, e minoribus vasorum propaginibus repellatur, & inde ad alias partes fortiori appulsu congeratur; unde sæpissime observavi peripnevmoniam & pleuritidem, perpesso prius colico dolore, accessisse. Insuper inflammationes illæ dolorificæ, quæ extremas partes cum dolore & rubore obsident, ut erysipelas in cute vel facie, rhevmatismi in membranis musculorum, arthritis in ligamentis nerveis juncturarum, podagra in pedibus, gonagra in genubus, chiragra in manibus & ischiatis in ossibus ischii, eosdem obtinent natales: quandoquidem ante earundem accessionem, cutim plerumque horripilatio & refrigeratio tangit, vasa detumescunt, vires cum appetentia languent, præcordia anguntur, quandoque etiam vomitus exoritur & feces retinentur, luculento indicio, spasmis extrema ac interiora stringi, ipsumque sanguinem retro agi.

§. XIII.

Accedunt graves illi capitis & cerebri affectus, insultus sive paroxysmi epileptici, maniaci, apoplectici, paralytici ac soporosi. Dum enim in his sanguinis & humorum impetus ad caput, & maxime ejus interiora, urgetur, neque exitum ibi invenit, cruor vel in vasis membranarum cerebri stagnat, & principia nervorum comprimendo, apoplexiam, leviorem tamen sive spasmodicam, hystericis & hypochondriacis familiarem, inducit, vel ruptis plane ob nimiam distensionem plexus potissimum choroidei vasculis, effunditur, ac ventriculis illapsus, funestam graviorem apoplexiam gignit, vel serum ob moram secedit, ac in substantiam cerebri & spinalis medullæ descendens, paralysin nec non soporosos affectus & memoriæ imminutionem suscitat, vel denique rapto velocius & cum impetu per cerebrum sanguine, distentis quoque simul nimium minimis canalibus, furor exoritur.

Graves quidam capitis morbi.

Hinc

Hinc est, quod semper ante incursum horum morborum, in extremis frigus ac horripilatio sentiatur, & maxime in hypochondriacis, iisdem maxime obnoxiis, dolores & spasmi in ventriculo, in dorso, hypochondriis & abdomine, membrorum lassitudo & alvus compressa, advertatur. Quinimmo in epilepsia, compressis per spasmum venis externis jugularibus, facies a copiosioris sanguinis appulsu, non modo turget, sed & colore ex rubro nigricante perfunditur, motu arteriarum velociori ac duriori, quam in apoplecticis insultibus visitur.

§. XIV.

Catarrhi & diarrhea serosa. Porro omnis seri copiosioris & vitiosi in coryza, per glandulosam faucium & narium substantiam, in tussi humida, ex pulmonum bronchiis, ac in diarrhea seri acris, salsi & biliosi largior & salutaris sæpe excretio, cum horripilatione cutis, extremorum refrigerio, artuum lassitudine, corporis languore ac perspiratione suppressa, accedit, & vernali potissimum, nec non autumnali tempore, quo ob aërem frigidum & humidum cortex corporis constringitur & fluida ad interiora sese recipiunt, solennis est. *Salivatio quoque.* Neque effrenis salivæ profusio argento vivo proritata, quæ mihi aliquoties lethalis visa est, sine ingenti & continua refrigeratione extremorum, cutis constipatione, alvi siccitate & urinæ difficultate, observatur.

§. XV.

Recidivæ morborum. Omnis quoque febrilis vel alius morbus recidivans, perfrigeratis prius notabiliter artubus, dorso dolente, viribus languentibus, corpore lasso, horroris cujusdam sensu & alvi obstipatione, incipit ac repetit. *Efflorescentiæ cutaneæ retrocedentes.* Inprimis frequentissimæ observationis est, exanthemata, in acutis quidem variolas & morbillos, purpuram rubram & albam, nec non petechias, in chronicis scabiem, pustulas vel salsas alias acres & erodentes cutis defædationes, post spasticam tubulorum cutis crispaturam, incauta perfrigeratione, vel topicis adstringen-

tibus

tibus improvide applicatis, inductam, disparere, resiccari ac ad interiora recedere, gravius damnum certo invectura. Quin sæpius vidi, œdematosos pedum tumores, accessione febris intermittentis, cui horror & extremorum stupor junctus, evanuisse, sed intro pulsos, pectoris suffocationem intulisse.

§. XVI.

Nec non quæ post suppressas hæmorrhagias sequuntur pathemata.

Neque denique in artis exercitio versantibus ignotum esse poterit, quam sæva pathemata subitam lochiorum, mensium & hæmorrhoidum fluxus suppressionem, consequi soleant, nullam certe aliam ob caussam, quam quod, quæ sanguinem plorant vascula, vehementiori strictura, vel a frigida aura, vel animi affectu, vel etiam medicina præpostere adhibita, afficiantur, quibus compressis, motus antea eo directus retrocedit, & sanguinem ad nobiliora viscera & majores canales trudit, ubi copiosius collectus, varias & difficiles turbas suscitat, in intestinis quidem, acerba tormina, in ventriculo, cardialgiam, in præcordiis, summas anxietates, in thorace, spirandi angustiam & difficilem ad suffocationem usque anhelitum, in dorso, dolores, in artubus, lassitudinem, languorem & movendi impotentiam, in corde, palpitationem ac tremorem, immo syncopen cardiacam, in capite, cephalalgias, aurium tinnitum, scotomiam, quandoque vertiginem, nonnunquam plane epilepsiam, melancholiam, sive anxias & meticulosas cogitationes, cum perversa phantasiæ impressione, ac in universo corpore, languores viriumque jacturam.

§. XVII.

Nullus ex his morbus solvitur, quam spasmo sublato.

Et hæc cuncta timoris & periculi plena atrocia mala, in omnibus quos recensui morbis, febribus, inflammationibus, doloribus, profluviis aliisque, prius non desinunt ac laborantes deserunt, quam sanguinis ac fluidorum a centro ad peripheriam, ab interioribus ad exteriora & vasorum minima, beneficio naturæ vel congruis remediis, repetat aut

restituatur. Quare etiam perfectæ solutionis morbi quam Græci crisin vocant, certa indicia præbent pulsus mollior & sedatior, calor per omnem corporis ambitum æqualiter diffusus, tepidus ex auctiori perspirationis successu mador ac sudor, somnus placidior, alvus solutior & urina crassior, facile sedimentum ponens, ex quo potissimum Veteres, coctam esse febrilem & morbificam materiam, augurabantur.

§. XVIII.

Morbosi igitur motus non per se & sua natura sunt salutares.

Quæ quum ita sint, nemo certe, qui allata curatius expendit, facile in eorum sententiam descendet, qui haud ferentur affirmare: & febres, & omnes hos plane morbosos motus, in se & sua natura esse salutares, ad vitam conservandam & corpus ab interitu vindicandum, a sapienti natura provido consilio institutos. Qui enim motus ejusmodi spastici, qui circulum sanguinis vitalem, liberum, æquabilem, ad exteriora corporis per minima vascula iter legentem, sistunt, cohibent ac pervertunt, naturæ amici & salubres dici possent? quum non modo excretiones saluberrimas, sine quibus vita consistere prorsus nequit, intercipiant ac sordes ad interiora reprimant, sed & attenta observatio doceat, sub iisdem lethalem vitæ catastrophen induci. Certe in omnibus chronicis & acutis morbis ipsisque febribus, quando ægri occumbunt, ex iisdem motibus mortis signa desumuntur, quæ inter tanquam ipso eventu toties comprobata referuntur maxime extremorum frigus, horror & rigor partium, sudor frigidus, & exanthematum, si adsunt, retrocessio, facies contracta, nares acuminatæ, tempora collapsa, respiratio anxia & difficilis, summa virium prostratio, cum pulsu inæquali, debili, contracto vel etiam intermittente, insequente demum mentis ac sensuum emotione, aut convulsione. Ipse quoque notavi, eos, qui ex intermittente moriuntur, in ejusdem accessione & frigore, ubi omnia a spasmo constricta rigent, perire, & omnes, qui ex præcedente morbo, ad infestos hos motus, proni sunt, ut hypochondriaci, hysteri-

stericæ, hæmorrhoidum vel mensium suppressione laborantes, his in morbis acutis per se non adeo periculosis, repetentibus, jugulari.

§. XIX.

Sed tantum per accidens fiunt salutiferi.

Quapropter nulla certe alia ratione, nulloque alio respectu, hi motus, per se morbosi, vocari possunt salutares, quam quod per accidens, licet sæpius, per eosdem, alter iste, revera per se salutaris dicendus, sanguinis nempe a partibus internis ad externas tendens progressus, mechanica quadam ratione excitetur, augeatur, ac per ejusdem appulsum, interventu mechanicorum, quibus a summo opifice machina animalis sapientissime instructa est, motuum, ipsius morbi caussa, vel stagnantem materiam resolvendo, vel eandem expellendo, auferatur. Et hoc demum sensu, febris ad Celsi loquendi modum medicina & præsidium corporis appellari, vel ut Hippocrati aliisque Veteribus solenne, denominatio pugnæ naturæ cum morbo, nec non naturæ optimæ morborum medicatricis, admitti poterit, intelligendo per morbum, perniciales illos spasmodicos & καθ' ἐξοχὴν morbosos motus, vincendos per naturam, hoc est, salutarem illum ab interioribus ad exteriora corporisque ambitum vergentem sanguinis & humorum motum.

§. XX.

Alterius classis morbis, ex spasmo particulari, accensendi dolores in capite &c.

Atque hi sunt natales morborum, quos spasmi sanguinis & fluidorum motum retroagendo ingignunt: jam etiam illustrabimus perniciales illos effectus, quos iidem spasmi in partibus, ubi incipiunt & fixam habent sedem, suscitant. Incipiemus a doloribus, quorum caussam plerumque præbent spasmi, dum scilicet nervosas tunicas, quæ acutiori sensu præditæ, gravius & pertinacius infestant, & tantum pro diversitate locorum diversam sortiuntur denominationem. Videlicet vehemens ejusmodi spastica strictura, externas capitis membranas, ut pericranium, attentans, cephalalgiam, modo in sincipite, modo in occipite, parit, si

 dimi-

dimidiam cranii partem, in ſiniſtro vel dextro hemiſphærio, detinet, dolor vocatur hemicrania, quando vero circumſcriptæ tantum certæ regioni inſidet, clavus audit. Idem hic ſpaſmus ad ligamenta nervoſa dentium deſcendens, odontalgia, & valde nervoſam meatus auditorii membranam exercens, otalgia vocatur. Ventriculi tunicæ nerveæ, nec non orificia, criſpata & ſpaſtice conſtricta, cardialgiam, cum ingenti circa præcordia anxietate & anguſtia faciunt. Inteſtina quum ſpaſmi exagitant, & quidem tenuia, dolor ilei, circa umbilicum ſubſiſtens, urget; ſi in confiniis hypochondriorum craſſa, præſertim colon, tormina vocantur colica; & quando infimam voluminis regionem, a ſtagnatione maxime ſanguinis hæmorrhoidalis, dolor hæmorrhoidum cœcarum nominatur.

§. XXI.

Aliisque corporis partibus.

In uretheribus reliquisque urinæ evehendæ dicatis & ex tunicis penitus nervoſis & muſculoſis conflatis canalibus, ſi quando infixus major calculus, hinc diſtractionem, hinc criſpaturam, cauſſatur, immanis dolor, cum dyſuria & aliis gravibus ſymptomatibus ſtipatus, gignitur. Stricto autem & corrugato veſicæ ſphinctere, ardens urinæ ſtillicidium, quod ſtranguriam dicunt, adeſt. Dolorificus porro hic ſpaſmus, ligamenta, quæ artus vinciunt & continent, obſidens, articulorum morbos excludit, & denominatione a proxima parte deſumta, podagræ, gonagræ, chiragræ, vel iſchiatidis, vel etiam extremam tantum muſculorum membranam ſollicitans, rhevmatiſmi, vel pleuram, pleuritidis ſpuriæ nomine, in Medicorum ſcholis inſignitur. Ipſum perioſtium ubi lancinatur & ſpaſtice quoad certam partem affligitur, acutiſſimus crudelis dolor ſuſcitatur, in lue venerea & paronychia obvius, cui atrocia non cedit is, qui facta in luxatione oſſium dislocatione, ægros angit.

§. XXII.

His non minora, sed majora utique sunt damna, quæ perniciales spasmi, locis, quæ saluberrimis excretionibus vacant, firmius inhærescentes, intentant. Nimirum tubulosa & cribrosa cutis substantia, e cujus spiraculis copiosissimi tetri vapores exhalant, spasticam stricturam, vel ab acri frigore improvide admisso, vel per consensum ob affectas interiores partes, ut fit in febribus & doloribus, patiente, excrementitiæ illæ salinæ & sulphureæ activæ admodum indolis sordes, in corporis penetralia resorptæ, vel febres catarrhales ipsamque coryzam ac tusses cient, vel ad intestinorum tunicas latæ, & bile acriori reddita, diarrheas cum torminibus concitant, vel ad renale emunctorium & urinarios ductus appulsæ, copiosiorem quidem urinam, sed cum difficili mictu, efficiunt; quid? quod eædem superficiales tubulorum in cute stricturæ; liberam perspirationem sufflaminantes, ad fomitem chronicarum passionum, primis in viis, præsertim duodeno constituendam, multum conferant.

De noxio spasmi effectu in excretoriis, & 1) cutis emunctorio.

§. XXIII.

Alimentaris ille canalis, ab œsophago ad anum porrectus, ingestorum digestioni & relictorum ex his fecum excretioni dicatus, si hostili spasmo stringitur, maxima inde & varia in corporis integritatem redundat noxa. Inprimis alvi contumax adstrictio, plerumque debetur spasmis, qui vel ipsis in intestinis, & maxime inferiori coli portione & recto consistunt, vel per consensum e strictis remotioribus partibus eo propagantur. Suppressa autem hac ratione alvi evacuatione, scybala non modo retinentur, sed & omnes flatus cum ipsis sordibus ad superiora & tenuia intestina, immo sæpius ad stomachum, reprimuntur, ubi propter inflationes inde pullulantes, multa eaque gravia insequuntur symptomata, id quod hypochondriaco vel hysterico malo laborantium exemplo luculenter patet. In medio intestino-

2) Intestinorum volumine.

rum hoſpitans ſpaſmus, motum periſtalticum invertit, & ad ſuperiora non modo flatus, ſed & feces excernendas urget, ut ſurſum latæ, per os ac vomitum rejiciantur, quod ſæpiſſime fit in paſſione iliaca, præſertim incarcerata hernia ſtipata.

§. XXIV.

Speciatim ileo. Ileon ſicuti inteſtinorum eſt tenuiſſimum & ſenſationis exquiſitiſſimæ; ita hoc modo præter naturam affectum, non ſolum atrociſſima circa umbilicum tormina, ſed etiam dejectiones crebras & copioſas parit, ut in colica cum diarrhea juncta, ſive bilioſa, aut ubi draſticum purgans fuerit aſſumtum, contingit. *& ventriculo.* Vehemens quoque ſtrictura ſpaſtica, quum occupat inferius orificium ventriculi ejusque motum ſubvertit, vomitus vel conatus ad vomendum emergit; quando vero ambo orificia, ſiniſtrum & dextrum obſerantur, ipſe ventriculus flatibus turget & mirum diſtenditur, unde in hyſtericis & hypochondriacis truculenta ſæpe pathemata. Nonnunquam etiam clauſo adhuc pyloro, ſtomachus ſuperius laxatur, & patefacto exitu, ipſi flatus ingenti copia & cum impetu e faucibus erumpunt & ructus fiunt.

§. XXV.

3) In ductibus biliariis. Et quia totum ſyſtema vaſorum biliariorum, quæ in hepate & extra illud diſcurrunt, & motu idemtidem periſtaltico, quem nonnulli recentiorum oſcillatorium dicere malunt, bilioſum ſuccum demum ad duodenum trudunt, ſpaſmis pariter ex facili patet, ob tunicas, quibus canales biliares inſtructi ſunt muſculares & nerveas, fit, ut pro diverſitate ſtricturæ in vaſa hæc cadentis, variæ affectiones morboſæ reſultent. Nam orificio ductus choledochi conſtipato, ut ſæpe accidit ab ira retenta, nec non in cardialgia, in vomitu, vel ab aſſumto purgante aut veneno, bilis motu etiam inverſo periſtaltico regurgitat ad lymphæ & ſanguinis maſſam, & icteritium cuti inducit colorem, ſimul quoque craſin temperatam & benignam ſanguinis & humo-

rum

rum corrumpit ac destruit. Ductus cystici & hepatici, quando ob bilem nimis acrem redditam, vel modo dictas caussas, arctius adducuntur, ipsa bilis ingenti in copia amandatur ad duodenum, & sedes vel vomitiones admodum biliosas efficit, ipsumque cholericum sæpe parit morbum. Detenta vero in duodeni cavo bilis tam copiosa & vitiosa, cum aliis corruptis ibi stabulantibus male coctis succis facile in corruptionem abit, & gravium symptomatum atque inflammationum fomitem præbet.

§. XXVI.

Idem de systemate ductuum, qui urinam vehunt, tenendum. Hi enim quum non minus peristaltico, hoc est, reciproco systoles ac diastoles motu gaudeant, intensiori facta per spasmum systole earum, & quidem ubi uretheres renibus implantantur, urinæ fluxus plane intercipitur, ac retentus salsus latex non modo renale conceptaculum valde distendit, sed & ad sanguinis massam redit, ut, si diutius perstiterit malum, gravis ad suffocationem usque anhelitus, vel etiam tumor hydropicus, aut convulsiva quædam affectio, quin non raro mors, ingruant. Clausura uretherum ad ingressum in vesicam, quacunque etiam ex caussa, contingente, urina e pelvi jugiter stillans appensos uretheres cum sævissimo dolore mirum expandit, ut instar farciminis diducti post mortem appareant. Quando vero spasmus ad vesicæ sphincterem vergit, urina non redditur, sed vesicam implet ac ampliat. Urethra demum a graviori strictura compressa, mictum difficilem cum ardore & dolore, sive stranguriam, conciliat.

4) In urinariis viis.

§. XXVII.

Uti vero excretoria, sic quoque secretoria corporis organa, detrimentosus spasmus nonnunquam tangit, admisso inprimis externo frigore, vel perpesso graviori terrore. Sic ductus mammarum lactiferi eidem crebrius obnoxii sunt, ut non solum secretio lactei liquoris in glandulosa

In secretoriis organis.

mam-

mammarum ſubſtantia impediatur, ſed etiam inde tumores, in abſceſſus & ulcera deſinentes, contrahantur. *faucibus & palato.* Faucium & palati glanduloſa compages, ex qua continuo lymphaticus & ſalivalis ſuccus ſtillat, ubi arctius ſtringitur, quod non tantum in æſtu præternaturali, ſed etiam febrium acceſſione, nec non in aliis affectibus internis ſpaſmodicis contingit, fauces areſcunt & ſitis accenditur. *villoſa inteſtinorum.* Pariter tunica villoſa inteſtinorum tenuium, quæ tota vaſculoſa & celluloſa ſi inflata exſiccetur apparet, ſpaſmodice contrahitur, ob tunicam nerveam cui inſternitur, & tunc parum humoris ex ingeſtis per venas lacteas ad maſſam ſanguinis fertur, unde corpus emaciatur, imus contra venter intumeſcit, immo durus ac renitens a flatibus intro coactis fit, ac ita tandem tympanitis gignitur. *glandulis faucium.* Viciſſim quum glandulæ, quæ ſalivalem laticem in fauces eructant, medicamento mercuriali ad iteratas fortiores ſtricturas ſollicitantur, ſalivæ ingens exoritur profluvium, quod etiam evenit, in hypochondriacis ab humore ſtimulante acri acido.

§. XXVIII.

Porro in diaphragmate. Superiores & nobiliores corporis partes, quo magis reliquis in œconomia animali præſtant, eo gravius detrimentum, ſi infeſto ſpaſmo premuntur, ipſa corporis patitur integritas. Diaphragma, & maxime ejus portio nerveo-tendinoſa, quando præter naturam valide contrahitur, aſthma naſcitur ſic dictum ſpaſmodicum, cum ſenſu coarctationis & compreſſionis circa præcordia, ſolenne hypochondriaco malo vexatis ſymptoma. Quin ſpaſmo hoc diutius ſepto incumbente, ſumma ſpirandi urget anguſtia, quam haud raro œdematoſus, ſive hydropicus inferiorum partium tumor, inſequitur, eo quod cava vena, ex hepate emergens ac per diaphragmatis ſubſtantiam nerveo-tendinoſam transmiſſa, hoc corrugato, ſimul anguſtatur, ut ſanguis per adductum ejus alveum difficulter ad cor volvatur, & liberiori tranſitu excluſus, non tantum in inferioribus

par-

partibus, verum etiam in venæ portæ ramis & plurimis abdominis visceribus copiosius collectus, restagnet, ac mora serosam in poros dimittat portionem, unde tumores. Vasa & ramificationes asperæ arteriæ per pulmonum substantiam dispersæ, tunicis muscularibus & nerveis vestitæ, quando vehementiam spasmi experiuntur, quod non raro fit inhærente iisdem intus genita, vel retropulsa quadam acri, serosa, exanthematica materia, ingens pectoris oppressio & respirationis difficultas oritur, quæ, propulsa ad habitum corporis perniciali illa materia, protinus cessat. Laryngis & pharyngis nerveis & musculosis partibus, quum insidet spasmus, constrictivus quidam circa gulam observatur sensus, haud secus ac si palus ibi infixus hæreret, quod hystericis, spasmo ventriculi laborantibus, familiare.

aspera arteria.

Larynge & pharynge.

§. XXIX.

Longe magis adhuc terrent spasmi sensibiliorum cerebri membranarum. Nam dura sic dicta mater, per quam sinus venosi feruntur, & a qua, tanquam matre, omnes membranæ nervosæ originem sortiuntur, ob texturam prorsus nervosam ac fibrosam, motu tonico vitali, systole & diastole, pollet, & sanguinis per caput & cerebrum progressum, nec non fluidi tenuissimi in nervorum principia ingressum, quam maxime moderatur. Quapropter læso ejusdem motu eoque per spasmos intensiore facto, non mirum est, perquam sæva pullulare pathemata. Inprimis hoc loco ceu perpetuæ veritatis assertum inculcandum: quod animi dispositio, inclinatio ejusque varii motus, immo impressiones & functiones in judicando, a sanguinis & fluidorum motu ac transitu per cerebrum ejusque membranas, plurimum dependeant; hic vero sanguinis cursus, pro varia duræ potissimum meningis textura, tono ac motu, succedat atque regatur, Et hanc ob caussam mentis emotionem sive delirium, tam melancholicum, quam furibundum, aliaque gravia in capi-

Cerebro ejusque membranis, præsertim dura matre.

te mala a præternaturali hujus membranæ constitutione quam maxime arcessenda esse judico.

§. XXX.

Unde melancholia. Scilicet quando ita stringitur dura mater, ut sinus venosi angustentur, & hinc per ipsam sanguis impeditius trajiciatur, in animo variæ anxiæ & sine omni caussa formidolosæ ac tristes comparent phantasiæ, ad desperationem quandoque accedentes, cum intellectus errore, qui affectus melancholia vocatur, in spasmodico-hypochondriaco malo obvius. *furor,* Ubi vero durante tali strictiore duræ matris habitudine, sanguis a caussis in corporis interioribus delitescentibus, vel etiam ab iracundia, cum impetu ad caput rapitur, insania furibunda cum lædendi impetu, vehementi odio & ira sine evidenti caussa, nascitur. Et nunc facile intelligitur, quare melancholia facile transeat in furorem, & hunc sæpe melancholia excipiat. *& apoplexia levior.* Quodsi vero sanguinis progressus ob rigidum duræ matris spasmum sistitur, & vasa cruore repleta nervorum principia comprimunt, levior species apoplexiæ gignitur, quæ nobis dicitur spasmodica, & crebro visitur in gravi affectione hysterica, ac tempestive admissa venæsectione, repente nonnunquam tollitur.

§. XXXI.

In sensoriis sensus lædit. Neque sensoria a crispatura spastica penitus sunt immunia. Si ad nervos pertingit opticos, quod aliquoties vidimus a vermibus, visus ad tempus perit, vel duplicatur. Si ad interiores auris, quæ labyrinthum cochleam & meatum auditorium succingunt, tunicas fertur, non modo tinnitus & susurrus molestissimus, sed & intolerabilis anxietas a sono externo acuto percipitur. Nervi linguales spasmo correpti, quod etiam aliquoties in verminantibus observatum est, aphoniam sive loquelæ defectum inferunt. Internum narium spatium, unacum sinubus ossium cranii, tunica valde nervosa & glandulosa, quæ pituitaria vocatur, obductum est, quæ ubi spasmo, sive acri frigore, sive ab austero

humo-

humore huc delato, aut nimio pulveris tabaci usu, adstricta, non modo muci excretio cum odore impeditur, sed & gustus simul læditur. Insignis enim est saporis & odoris sympathia, utpote membrana narium posticæ ossis palati parti, quæ columellam apprehendit, appenditur, & ex pari quinto nervi ad palatum & nares etiam mittuntur. A spastica hujus membranæ strictura deducenda etiam mihi videtur ratio, quare feminæ hystericæ & qui gravibus pathematibus spasmodicis affliguntur, suaveolentia, quæ penetranti agilitate stricturas intendunt, ægerrime ferre queant; adeo ut si factum fuerit, universo nervorum systemate in consensum tracto, sævissima symptomata, syncope, summa præcordiorum anxietas, spirandi angustia, in quibusdam convulsiones, proritentur.

§. XXXII.

In medulla spinali accessiones febrium.

Neque dubium est, quin membranæ, quæ medullam in spina contentam cingunt, & ejusdem sunt structuræ, naturæ & usus cum membranis cerebri, spastica strictura afficiantur, idque secundum meam sententiam sæpissime, maxime omnium vero in principio omnium febrium, præsertim intermittentium contingit. Nam illa per universum corpus conspicua horripilatio, refrigeratio, pororum cutis corrugatio & vasorum ejus cum pallore detumescentia, neque minus oscitatio, pandiculatio, sunt affectus nervorum, qui ex medulla spinali suam accipiunt originem. Idem quoque dolor circa primam vertebram lumborum, qui plerumque ab initio omnium motuum febrilium obvius, id adstruere videtur. Quod argumentum tamen in peculiari dissertatione, de vera motuum febrilium indole ac sede fusius prosequutus sum.

§. XXXIII.

Tertia species motuum morbosorum convulsio.

Superest adhuc alia motuum præternaturalium, qui morbos proxime efficiunt, species explicanda, cujus indoles non tantum in intensione & aucta fortius systole, seu con-

contractione, sed etiam reciproca & successiva vehementiori expansione, seu dilatatione, consistit. Dicuntur hi motus convulsivi, & incipiunt in locis nervosis, sive immediate, sive per consensum valde irritatis, & demum transeunt ad musculos, etiam eos, qui voluntatis arbitrio subjecti sunt, quos dire & horribiliter sæpius agitant, distorquent & e situ suo dimovent. Quod si dura mater cerebri, cujus actio & conspiratio cum membranis nerveis universi corporis, inque primis medullæ spinalis maxima, convellitur, universalis hæc est convulsio, particularis magis, si membranæ & nervi medullæ spinalis, in hoc vel illo latere, tali motu afficiuntur. Sæpe ipsa spina, vel antrorsum, vel retrorsum, horribiliter curvatur, jactatur & distorquetur, modo totum corpus flectitur, modo certi artus, manus vel pedes, hinc inde agitantur.

universalis epilepsia.

particularis, motus convulsivus artuum.

§. XXXIV.

Intra corpus palpitatio cordis, asthma convulsivum.

Hisce motibus internæ quoque musculosæ & nobiliores partes obnoxiæ sunt. Cordis quippe palpitatio, qua e sede sua validissime dimovetur, nonnisi convulsionis species est. Diaphragmatis succussus, quo thorax cum impetu ampliatur & rursus angustatur, cum intensiori exspiratione, rectissime etiam ad convulsionem referri potest. In apoplexia, epilepsia & gravibus quibusdam capitis morbis, ipsius thoracis convulsio conspicitur, qua cum intensiori facta respiratione, thorax vehementer diducitur & repente etiam contrahitur, lethale utplurimum in apoplexia signum. Quando diaphragmatis musculus convellitur, fit singultus, cujus caussa utplurimum hæret in ventriculo. Quandocunque larynx valde nervosa & tunica quæ bronchia pulmonum cingit nerveo-glandulosa, a sero acri irritantur, pectoris etiam fit convulsio & succussio, cum vehementi conatu expectorandi, in tussi sic dicta ferina, seu convulsiva. Quamprimum fibræ nervosæ nares oblinentes ab acri quodam stimulo vellicantur, illico, ob commeatum nervi intercostalis, diaphragma per inspirationem altiorem deprimitur,

singultus. *Tussis convulsiva.* *sternutatio.*

&mox

& mox spasmo remittente, violenter retractum, fortiorem exspirationem, cum vehementi aëris exsufflatione præstat. Quin notabile est, quod a titillatione super costas facta, diaphragma motu reciproco agitatum, cachinnos moveat.

§. XXXV.

Percommode quoque in convulsionum censum vomitum referre licet, qui a fortiori strictura pylori & fundi ventriculi, aucta vero nimium expansione orificii sinistri & œsophagi, perficitur. Non raro ex intestinis tenuibus, ut fit in passione iliaca, contenta vomitu rejiciuntur, quod non sine inverso motu peristaltico, qui in succedanea contractione & relaxatione consistit, fieri potest. In cholera ac diarrhea, qua sordes mucosæ & biliosæ brevi tempore ingenti copia ejiciuntur, ejusmodi convulsivam affectionem, non modo intestinorum, sed & ductuum biliariorum, adesse, censendum est. Ructuum impetuosa e stomacho fortiter contracto expulsio, hypochondriacis perquam frequens, eo quoque referri debet. Præmatura fœtus in utero exclusio, sive abortus, nunquam sine ejus convulsione contingere potest; neque partus legitimus aliter peragitur, ita tamen, ut convulsiva agitatio non tantum uterum, verum etiam partes vicinas in regione pubis & ossis sacri, tangat, & musculos quoque dorsi & abdominis in consensum trahat. Nam ejusmodi vehementes spasmos, sive constrictivos motus partium, subsequitur tandem mira orificii uteri interni dilatatio.

Vomitus.

Cholera, diarrhea.

Ructus.

Abortus & partus.

§. XXXVI.

Expositis sic iis morbis, quorum formalis ratio in convulsione versatur: transeundem nunc est, ad eam affectuum classem, qui ex toni, seu potentiæ motricis, in nervosis & musculosis partibus, item in ipsis canalibus qui fluida vehunt, imbecillitate, seu nimia remissione, aut exsolutione, quam Græci atoniam, vel si gravior affectio, paralysin, vocant, subnascuntur, quippe qui non levius periculum, ac priores, vitæ intentant, sed certo respectu gravius. Quicunque paullo cura-

Atoniæ debentur.

Mors ipsa,

tius ipsius mortis theoriam scrutatur, is non a vero aberrabit, si censebit, eandem in plenaria & universali resolutione, seu potius extinctione, motuum, qui in corde, arteriis, membranis & omnibus musculis vigent, consistere. Nam simulac motus ille activus systoles cordis & arteriarum silet, vel extinguitur, protinus tota oeconomia reliquorum motuum & functionum aboletur. *Syncope.* Si systole cordis ad tempus intercipitur, syncope, quae imaginem mortis praebet, oritur. Sub languida valdeque imbecilli cordis & arteriarum pulsatione, quae fit saepius a metu vel magna moestitia, vires naturae ita exsolvuntur ac prosternuntur, ut anima, cujus operatio in sensu & cogitatione consistit, deliquium quoddam patiatur. *Animi deliquium.* Mors, quae venenum assumtum sequitur, ab extincta vi motrice cordis oritur, dum illud vel narcotico quodam vapore hanc supprimit, vel ob vehementiam spasmorum, cor quassantem, fluidum, quod motum praestat, penitus dissipatur, ut ex toto desinat systole.

§. XXXVII.

Graves cerebri morbi. Lubet vero sigillatius damna certarum partium ex atonia exponere. Graves illi cerebri morbi, stupor, sopor, torpor, continua ad somnum propensio, sensuum, memoriae & ingenii abolitio, vix gigni possunt, nisi sub magna atonia & imbecillitate ac systole deperdita durae matris, nervorum & membranarum nervosarum, si nempe fluido summae activitatis, tenuissimo & purissimo, quod veteres spiritum animalem vocant, variis de caussis destituuntur. *Gutta serena.* Gutta serena, sive plenaria visus obscuratio, salvo oculo, nihil aliud quam nervi optici paralysin indicat. Sique hi nervi a vicina carotide, sanguine distenta, paullo arctius comprimuntur, *Vertigo.* vertigo fit, quae tamen etiam a spasmo nonnunquam suam petit originem. Soluto penitus nervorum acusticorum vigore, quod vel a nimia ibi exundante humiditate, aut occallescentia fit, *Surditas & tinnitus.* surditas est. Molestus ille aurium tinnitus, qui in interiori aure, intra tympanum & tubam Eustachianam,

con-

continetur, a nimia humiditate membranarum, quæ osseas has partes cingunt, demum in vapores resoluta, producitur. Nervi linguales, uti spasmo constricti, ita etiam paralysi resoluti, loquelam auferunt. Nimium relaxatæ ab incumbente sero tunicæ nervosæ, quæ ossa narium squamosa investiunt, quod frequentius fit in coryza, odoris sensum auferunt. Nimia musculorum pharyngis laxitas efficit, ut difficulter ore ingesta deglutiantur, quod etiam fit, si tunica nervea œsophagi, ab humore pituitoso nimium relaxata fuerit. Nervorum pnevmonicorum & qui ad bronchia porriguntur paralysis, spiritum intercipit & catarrhum sic dictum suffocativum infert. *Aphonia. Odoris & deglutitionis vitia. Catarrhus suffocativus.*

§. XXXVIII.

Inprimis nimia tunicarum nervearum ventriculi atonia gravi detrimento corpus mactat; quippe hac præsente, ingesta non tantum gravativo dolore epigastri regionem premunt, verum etiam diutius ibi hærentia & mora corrupta, stomachi inflationem & anorexiam caussantur. Idem evenit, si a tono suo admodum dejectum est intestinum duodenum, quod alter & succenturiatus quasi secundum nostram sententiam ventriculus & altera chyli officina; quandoquidem humores ex ventriculo appulsi, moram in ejus cavo nectentes, si in corruptionem abeunt, multorum morborum caussam præbent, adeo, ut sedes ac seminarium fiat multarum ægritudinum. Labefactatus quoque peristalticus intestinorum reliquorum motus, flatulentias, borborygmos, murmura ac sonitus in ventre parit, qui si in acuto & periculoso morbo comparent, lethalis internæ sphacelationis indicium præbent. Sphincteris qui vesicam & anum claudit paralytica resolutio, involuntarium urinæ & fecum secessum affert, atque in morbis robur virium naturæ exsolutum subindicat. Laxata nimis atque remissa tubulosa cutis secretoria compages, magnam imbecillitatem prodit, ac ut sudores frigidi, vel plane colliquativi, manent, efficit. *Varii ventriculi & intestinorum affectus. Urinæ, stercorũ & sudoris effluxus.*

§. XXXIX.

§. XXXIX.

De morbis ex atonia in pulmonibus. Nobiliora porro viſcera robore debito orbata, variis & pernicialibus morbis ortum præbent. Sic pulmones infirmati, copioſo humorum affluxui & collectioni patent, unde tusſis humida & copioſa, vel etiam aſthma ſic dictum pituitoſum, quin ſic allectus ſalſorum & acrium humorum decubitus, ad abſceſſus, exulcerationes, vomicas ipſiusque phthiſici mali generationem quam facile diſponit. *Hepate & liene.* Hepatis & lienis viſcus, propter vim motricem tonicam amiſſam, humorum infarctibus, vaſorum obſtructionibus, indurationibus quoque & ſcirrheſcentiis obnoxium eſt, & hinc diræ illæ chronicæ passiones, icterus niger & flavus, cachexia, ſcorbutus, hydrops, incunabula trahunt. *Vaſis ſanguiferis.* Ipſa vaſa ſanguifera, præſertim arterioſa, robore haud raro exuuntur, ut languente eorundem motu, ſanguis difficulter curſum conficiat, ſpiſſeſcat, paſſim in alveis ſtagnet minimosque obſtruat, & ſic gignatur ſic dicta plethora ad vires, fœcunda morborum matrix, quæ frequentiſſime cauſſam conſtituit morbificam in corporibus imbecillis ab alio morbo brevi liberatis.

§. XL.

Et quum nullum viſcus in univerſo corpore ægrius per copioſiſſima vaſa ſanguinem transmittat, ſimulque ad dejectionem toni ac roboris & hinc oriundam humorum ſtagnationem ac tumorum generationem, tam proclive ſit, quam hepar & in feminis uterus: grave utique & frequens damnum ex iis imminet. *Speciatim vaſis hepatis.* Nimirum advehit ad hepar ſanguinem vena ſic dicta portæ, quæ, ſi robur obtuſum eſt, minus expedite ac promte ſanguinem per hoc mere vaſculoſum viſcus trajicere & propellere valet, ſed cruor regurgitat ad illas partes illaque viſcera, quibus vena hæc propagines ſuas inſerit, ſtomachum puto, omentum, pancreas, lienem ac totum inteſtinorum volumen, & propter ſtaſes atque ſtagnationes parit ibi dolores, ſpaſmos, flatus, obſtructiones, indurationes, corruptiones, abſceſſus, hæmorrhagias, aliasque

que timoris & periculi plenas passiones. Uterus vero mille *Et uteri.* ærumnarum, juxta *Hippocratem*, mulieribus auctor, si copiosissimi tortuoso ductu per ejus compagem discurrentes canales, ob remissum robur sanguini trudendo non sufficiunt, is pariter relabitur ad vasa hypogastrica arteriosa & ad viscera abdominis reliqua, unde non secus ac in nobiliori sexu pathemata sic dicta spasmodico-hypochondriaca, in feminis hysterica dicta, suboriuntur. Ipsa quoque uteri vasculosa substantia, stagnante sero ac sanguine farta, immodicum mensium aut seri mucidi profluvium, abortum & sterilitatem, tumores ingentis magnitudinis, carcinomata, quin in ipso cavo, varias concretiones carneas, quæ molarum nomine notæ, contrahit.

§. XLI.

In tubuloso renum colatorio, debito robore destituto, *In renibus.* serum a sanguine effuse secedit & diabetes nascitur, qua plus urinæ redditur, quam liquidum assumtum. Ex eodem etiam fonte, destructo nempe renum tono, calculi renalis petenda est generatio. Quod si enim transitus sanguinis per vasa emulgentia languida tarde & difficulter succedit, retardatur simul excretio urinosi liquoris, qui in tubulis urinariis prope pelvim subsistens, dimittit crassam, tartaream & mucidam materiam, successive in calculos concrescentem. Pariter si *Et vesica.* vesica enervis, vi, ut ita loquar, expultrice privata, urinam non reddit, hæc retenta, mora illa crassum ponit ac mucidum sedimentum, quod sensim solidescens, calculo generando ansam præbet. Insuper hebetata vesicularum & vaso- *Vasisque seminalibus.* rum seminalium contractilitas, in caussa est, ut lymphaticus & seminalis liquor copiosius in loculis colligatur, ac demum nimium congestus, per pollutionem nocturnam, immo ipsam benignam gonorrheam, sponte exstillet.

§. XLII.

Denique etiam membranæ & nervi spinalis medullæ, *In membranis spinalis medulla.* variis de caussis sæpe penitus a tono ac robore dejiciuntur, quod, si in uno latere accidit, hemiplexia, sive paralysis fit, dex-

dextri, vel ſiniſtri lateris, ſub qua ſenſu & motu orbantur partes lateris, ad quas nervi ex ſpina feruntur. Si autem non in ipſa ſpinali medulla, ſed extra eam diſcurrentes nervi ac membranæ nervoſæ artuum, v. c. brachiorum & pedum, obtunduntur, motus affectæ partis remanente quodammodo ſenſatione, exſpirat, & affectus vocari ſolet pareſis.

§. XLIII.

Atonia ſpaſmo deterior. Quum itaque omnes omnino morbi ad motus, nimium vel intenſos, vel debiles atque remiſſos, ortum referant, ita quidem, ut hi chronicas & rebelles, illi autem acutas & celeres magis paſſiones invehant; quæſtio nunc diſquiſitione haud indigna incidit: ſpaſmus, an atonia partium ſit deterior & negotio vitali magis infenſa? Nos ingenue & libere profitemur: atoniam eſſe pejoris indolis ad ſanitatem cum vita ſubruendam, quam ſpaſmum. Nam licet ipſe ſpaſmus atroces dolores, ingentes moleſtias atque anxietates pariat; ſæpius tamen per accidens utiliſſimum effectum præſtat, dum motu ſolidorum & fluidorum aucto, cauſſæ morbificæ, ex qua ipſe pullulat, ſubmovendæ inſervit, ſtaſes, ſtagnationes & infarctus diſſolvendo, & humores vitioſos, temperie & quantitate peccantes, exturbando, ut hoc facto, morbus ipſe feliciter ſolvatur atque diſcedat. Deinde longe facilius eſt, motus excedentes impetuoſos componere ac ſedare, quam deficientes plane revocare & excitare; quandoquidem atoniæ ea eſt ratio, ut exhauſtis naturæ viribus, ſanguine nempe & ſucco nerveo conſumtis, ſubnaſcatur, quorum jactura non tam promte reſarcienda. Debilitas quoque, ſive vis motricis in partibus languor, cauſſa plerumque eſt ſanguinis in certo loco congeſtionis, ſtaſis, ſtagnationis, corruptionis, immo viſcerum infarctus, e quibus poſtea, ceu proximis cauſſis, febres, ſpaſmi & præternaturales motus ſuccreſcunt, vel denuo repetunt ac recidivant. Neque etiam ullus morbus ullumque ſymptoma gignitur, niſi præcedat exi-

eximia generis nervosi infirmitas, aut nobiliorum partium atonia, sive hæc in ventriculo, intestinis, systemate vasorum mesaraicorum, membranis cerebri aut medullæ spinalis, sive etiam ipsis excretoriis, consistat; quo etiam fit, ut roborantia & balsamica medicamina, languidam partium facultatem refocillantia, ad morbos arcendos efficacissima sint præsidia.

§. XLIV.

Spasmus atoniam, hæc illum, ingignit.

Porro, qui motus microcosmicos eorumque indolem attentius expendit, compertum habet: spasmum, qui truculenter in morbis torquet & exagitat corporis partes, in iisdem semper motus impotentiam, sive imbecillitatem, relinquere, & hanc plerumque caussam esse repetentis denuo paroxysmi. Atroces dolores excipit demum partium affectarum intumescentia, inflammationem acutam, sphacelatio, quæ summus atoniæ gradus. Vehementem illam in febrium insultibus externarum partium stricturam, in declinatione magna cutis relaxatio cum sudore copioso sequitur, æstum antea intensum, cutis refrigeratio, pulsum celerem ac durum, die vacuo tardus ac molliter undulans. Convulsivi truculenti motus, artibus quos exagitarunt, ingentem post imbecillitatem atque languorem conciliant. Ipse quoque observavi, post vomitiones & dejectiones alvi creberrimas, immo validiorem purgantium operationem, alvum claudi & ventriculi atque intestinorum robur mirum atteri, quod potissimum uber flatuum proventus testatur. Ut adeo perpetua hæc sit microcosmica lex, in pathologicis studiose inprimis observanda: quod spasmus relinquat atoniam, & atonia vicissim spasmis ingignendis velificetur.

§. XLV.

De morbis ætatum ex hoc fonte derivandis.

Monendum tamen est: quod tam imbecillitas, quæ auctore *Celso*, omnibus morbis patet, quam ipse spasmus, certis ætatibus, ratione partium quas afficit, certis quoque ratione structuræ corporibus, magis vel minus solennis at-

que

que familiaris ſit. Enimvero hiſtoria medica experientiæ innixa teſtatur: atoniam & infirmitatem capitis & quæ ad illud pertinent partium, infantibus & pueris eſſe frequentiſſimam, ac inde veram morborum, quæ teneriorem ætatem infeſtant & capiti plerumque incumbunt, derivandam eſſe originem. Hanc enim ſæpius achoribus, tinea capitis, aurium & oculorum defluxionibus, glandularum tumoribus, coryza, narium ſtillicidiis, ſanguinolentis & mucoſis, epilepſia quoque corripi, res eſt inter omnes notiſſima. Currente juvenili & prima virili ætate, ſpaſmodicæ ſtricturæ in præcordiis ac pectore; in univerſum quoque motus ſolidorum & fluidorum intenſiores, frequentius conſpiciuntur. Hinc enim eſt, quod juvenes ac viri ad inflammationes pulmonum, pleuritidem veram ac ſpuriam, peripnevmoniam, hæmoptyſin, phthiſin, hecticam, aſthma, inflationes ventriculi & affectum hypochondriacum, qui in præcordiis maxime ſedem obtinet, immo ad febres ardentes bilioſas, tertianas & continuas, admodum ſint proclives & crebrius iisdem tententur. In adultioribus tandem, debilitas & atonia inferiores in imo ventre ſitas partes magis corripit. Et hanc ob cauſſam ætate ingraveſcente, morbi, qui in abdomine ſedem & originem habent, quam maxime affligunt, quorum in numero ſunt renum & veſicæ calculus, colica, diarrhea, cachexia, hydrops, ſcorbutus, mictus cruentus, fluxus hæmorrhoidum nimius, tumores pedum œdematoſi, atrophia, anorexia & ſtranguria, infeſta ſenibus pathemata.

§. XLVI.

Omnes igitur morbi ſunt generis nervoſi affectiones.

Ex hiſce autem omnibus uberius hactenus excuſſis, perquam dilucide apparere arbitror: quod ſolus ſpaſmus & ſimplex atonia, æquabilem, liberum ac proportionatum ſanguinis omnisque generis fluidorum motum, quo excretionum ſucceſſus & integritas functionum animi & corporis proxime nititur, turbando ac pervertendo, univerſam vitalem œconomiam ſubruant ac deſtruant, quod hinc univerſa pathologia

lon-

longe rectius atque facilius ex vitio motuum microcosmicorum in solidis, quam ex variis affectionibus vitiosorum humorum, deduci atque explicari possit, adeoque omnis generis ægritudines internæ, ad præternaturales generis nervosi affectiones sint referendæ. Etenim læsis quocunque modo vel nervis per corpus discurrentibus, vel membranosis quibusvis ac nervosis partibus, illico motuum anomaliæ, modo leviores, modo graviores, subsequuntur. Deinde attenta observatio docet, motus quosvis morbosos, principaliter sedem figere & tyrannidem exercere in nervosis corporis partibus, cujus generis præter omnes canales, qui systaltico & diastaltico motu pollentes, contentos succos trudunt, universum nimirum intestinorum & ventriculi ab œsophago ad anum canalem, totum systema vasorum arteriosorum, ductuum biliariorum, salivalium, urinariorum & subcutaneorum, sunt quoque membranæ nerveo-musculares cerebri & medullæ spinalis, præsertim hæc, quæ dura mater vocatur, organis sensoriis obductæ, nec non tunicæ illæ ac ligamenta, quæ ossa cingunt artusque firmant. Nam nullus dolor, nulla inflammatio, nullus spasmus, nulla motus & sensus impotentia, nulla febris, aut humoris ullius excretio, accidit, in qua non hæ partes patiantur. Porro etiam omnes, quæ morbos gignunt caussæ, operationem suam potissimum perficiunt in partes motu & sensu præditas, & canales ex his coagmentatos, eorum motum, & cum hoc fluidorum cursum, pervertendo; ita tamen, ut sicuti variæ indolis sunt, sic etiam varie in nerveas partes agant iisdemque noxam affricent. Demum omnia quoque eximiæ virtutis medicamenta, non tam in partes fluidas, earum crasin ac intemperiem corrigendo, quam potius solidas & nervosas, earundem motus alterando ac moderando, suam edunt operationem: de quibus tamen omnibus, in vulgari usque eo recepta morborum doctrina, altum est silentium.

CAPUT V.

DE CONSENSU PARTIUM NERVOSARUM GENERATIM ET SIGILLATIM CUM VENTRICULO, PRÆCIPUA PASSIONUM ET SYMPTOMATUM ORIGINE.

§. I.

Tractationis ratio.

OMnis generis morbos & præternaturales motus ad duo genera, spasmum nempe & atoniam, referri posse, & generis nervosi maxime esse affectiones, superiori capite succincte & distincte docuimus: jam sequitur, ut consensum, sive potius mutuam illam conspirationem & communicationem motuum vitiosorum, quam partes nervosæ, motu ac sensu exquisito gaudentes, inter se alunt, tradamus, ac inprimis quam singularis ventriculo, cum nervosis universi corporis partibus, sympathia intercedat, edisseramus; exposituri simul, quod non modo omnes quæ motus præternaturales cient caussæ, sed & medicamenta, proxime nervosas partes, & maxime ventriculum cum intestinis, virtute sua ac operatione afficiant. Et hac demum ratione fiet, ut genealogia multarum passionum & symptomatum in morbis, quæ eo usque abstrusa admodum atque incognita fuit, ipsorum quoque remediorum effectus ac operandi modus, clarius innotescant & perspiciantur.

§. II.

Partes in corpore tanquam machina connexæ.

Videlicet corpus nostrum esse machinam, & artificio & usu omnibus aliis, quæ ab humana arte proficisci possunt, longe superiorem & perfectiorem, dudum quidem sagacissimi Medicorum agnoverunt; non tamen facile firmius ad idem

idem demonſtrandum ſuppetit argumentum, quam exquiſita illa mutua connexio & coordinatio, inque eundem finem conſpiratio partium, quæ undiquaque in univerſa compage conſpicitur. Hinc etiam eſt, quod unius partis vitium, aut læſio, mox, ob arctum hunc nexum, in alias tranſeat, ut inde omnes machinæ motus inordinati fiant, vel ſenſibilem turbationem patiantur: haud ſecus ac videmus, læſo vel unico rotulæ dente in machinis artificialibus, protinus earum motus inde reddi inordinatos.

§. III.

Sicuti vero omnis machina tantummodo eum in finem conſtructa eſt, ut ex ſua ſtructura convenientes edat motus: ita animadvertimus, corporis noſtri ſtructuram, maxime eſſe hydraulicam & vaſculoſam, quo fluida diverſi generis jugi & continuo motu, vi & potentia motrice, non modo cordis atque arteriarum, expanſiva & contractoria, ſed & aliorum ductuum ſecretoriorum & excretoriorum, per diverſiſſimæ amplitudinis tubulos circulari in orbem motu ferantur, & variæ indolis humores, pro diametro & directione canalium, & ſecernantur, & excernantur. Animadvertimus porro machinam corporis noſtri ex meris fibris ac membranis nervoſis elaſticis, contractilibus & expanſilibus, eſſe contextam, atque in iis ipſis motus quosdam tenſivos, tremulos, oſcillatorios celebrari, qui tam motibus vitalibus ſecundandis, quam ad offerendam materiam principio, quod in animantibus eſt, ſentiendi ac percipiendi, ſerviunt. Et quia præterea totum ſyſtema nervorum & membranarum cohæret ac mirifice inter ſe connexum eſt, non aliter fit, quam in chordis tentis, ut fibrilla una pulſa, altera quoque moveatur, in quo quidem mutua illa conſpiratio fibrarum & membranarum, qua motus vitiatos & præternaturales invicem communicant, conſiſtit.

Ex partium ſtructura motus.

Et nexu conſenſus.

§. IV.

§. IV.

Partes specia- tim con- sentien- tes. Atque hæc harmonia ac sympathia partium nervosarum, maximi momenti & usus est in pathologicis, adeo, ut sine ejusdem accurata notitia, plurima, quæ in morbis accidunt symptomata, quomodo producantur, vix ac ne vix quidem explicari possit. Quapropter merito dolendum esse arbitror, quod hæc doctrina in libris medicis huc usque partim minus recte pertractata, partim etiam penitus neglecta & prætermissa sit. Operæ hinc pretium utique fore duco, si tam utile argumentum pervestigatius paullo & subtilius in præsenti disquisitione agitem atque expendam. Prius vero quam id exsequar, ante omnia in genere tenendum est: quod partes nervoso-membranaceæ, inter quas ejusmodi consensus quam maxime viget, sint primo membranæ cerebri & spinalis medullæ, deinde membranæ nerveæ, quæ organa sensuum, oculos, aures, nares, ora & fauces interius investiunt, ac porro membranæ, quæ omnis generis ossa succingunt, caput, dentes, articulos ipsosque musculos. Tum quoque totus ille canalis, qui a pharynge ad anum usque elongatur, ac œsophagum, ventriculum totumque intestinorum volumen conficit, & mere nervosus ac membranaceus est, conspectius consentit. Idem præterea consensus in universo systemate ductuum biliariorum, urinariorum cum vesica, & qui glandulas constituunt ac ex iisdem liquorem secretum devehunt, & denique in ipsa cute, quæ ex meris fibris tendinosis & nerveis contexta est, per omnem corporis ambitum, observatur atque succedit. Omnium itaque & singularum harum partium mira invicem est connexio, conspiratio, sympathia & motuum quoque ac læsionum communicatio, quando a caussa quadam violenta, sive subtiliori, sive crassiori, gravius afficiuntur.

§. V.

Omnis sympa- thia par- tium a nervis. Quemadmodum vero nobiles hæ partes motum, sensum atque actionem suam, a nervis eorumque propaginibus sor-

ſortiuntur, licet emergentes inde ſingularum functiones mirum differant; ita plurimum utique refert, nervorum conjugationes ac diſtributiones ramulorum, à quibus ſingulæ partes animantur atque moventur, probe pernoſcere, quo vitioſorum organis ab iisdem impreſſorum motuum origines rite pateſcant. Recte enim jam cel. *Ettmullerus*, ex hoc fonte partium ſympathiam derivavit dum *opp. Tom. II. pag.* 36. ita ſcribit: *conſiſtit ergo conſenſus partium in connexione unius cum altera, quæ triplici inprimis ſolet fieri ratione, ita quidem, ut omnis proprie dictus conſenſus fiat ratione ſaltim nervorum. Conſentiunt nempe partes nerveæ triplici modo: primo, quatenus fibræ nerveæ ſunt continuæ, qua ratione imminente vomitu, tremit labium inferius: vel ſecundo, quatenus ſunt contiguæ, quarum ratione calculus veſicæ ſubinde ſtimulum infert alvi & teneſmum excitat, quia collum veſicæ & inteſtinum rectum invicem incumbunt, ſic affecto orificio ſtomachi, ſequitur ſingultus. Tertio, conſenſus partium fit ratione connexionis mediantibus funiculis nerveis; qua ratione conſentiunt renes, uretheres & inteſtina, ſtomachus & caput.*

§. VI.

Inprimis a quinto & octavo pari.

Inprimis tamen neceſſarium eſt, exacte cognitas habere illas nervorum conjugationes & propagines, quæ ex cerebri inferiori ſubſtantia oriuntur, & extra calvariam delatæ, ad internas pârtes corporis abeunt; ſiquidem per has, & partes inter ſe, & omnes ac ſingulæ cum cerebro ejusque membranis, conſenſu fruuntur. Sunt vero hæc paria ſolenniora & notabiliora, quæ ex cerebro ad partes feruntur, duo, quintum videlicet & octavum. Et quia intercoſtale ex ramis quinti paris & ramo ſexti, item octavi paris, originem ſuam ſumit, & cum pari octavo quoque intra cavum thoracis & abdominis plurimum conjungitur, & ramis ex ſpinali medulla, intra coſtarum ſpatium prodeuntibus, increſcit, & hoc ipſum demum fere ad omnes corporis par-

tes, quo motum, robur ac sensum accipiant, defertur, ideo ob hunc nervum diffusissimum maxima fit partium inter se & cum capite consensio atque motuum communicatio. Quia vero ut omnium, sic etiam horum nervorum, descriptionem nemo accuratius & excellentius persequutus est ipso *Vieussen*: nolumus eam repetere, sed ingenuum lectorem ad hujus *Nevrographiam*, pro perspicienda & intelligenda varia nervorum distributione, remittimus. Nobis vero jam satis erit ostendere, quomodo per hos dictos nervos partes inter se consentiant, & unius læsio in alias transmigret, variaque symptomata inde progenerentur.

§. VII.

Ad consensum evolvendum sufficit maxima nervorũ sensibilitas:

Ut autem hæc omnia, quomodo peragantur, & qua ratione præter naturam affecti nervi tantas mutationes, etiam non sine exitio & periculo vitæ ac sanitatis efficiant, intelligi possint: neutiquam nobis opus est, in subsidium principium quoddam incorporeum, singulari sensu & notitia rerum, quæ corpori insunt & in eo fiunt, instructum, vocare, quia ejusmodi principio ad vitale negotium plane non indigemus, utpote quum non sensus, sed motus tantum, ad producenda symptomata morbosa satis sit. Neque disputare hic nostri instituti erit, quod & quale liquidum in nervis vehatur, & quomodo ejus motus a caussis morbificis præter naturam afficiatur, sed suffecerit saltem nosse, omnes motus vitales cum secretionibus & excretionibus, naturales, placidos & ordinatos esse, si in nervorum ac membranarum systemate omnia tranquilla & pacata sunt: id est, si nullam vim patiuntur, neque ulla, quæcunque etiam fuerit, violenta motio ipsis inducitur. In genere enim hæc regula perpetuo ac probe, in rationali morborum explicatione, observanda est: nullam vim vel motum tolerare posse nervos, & quæ ex iis prodeunt partes membranosas. Simul ac enim hæ a caussa quadam vehementer commoventur, concutiuntur, vel distenduntur, aut comprimuntur, lancinantur,

tur, punguntur & trahuntur, protinus ratione ſenſus dolor, ratione motus contractio, criſpatura, ſtrictura & partium vicinarum, præſertim vaſorum, compreſſio præſto eſt: unde magnæ in circuitu ſanguinis & humorum æquabili turbæ atque anomaliæ exoriuntur.

§. VIII.

Sola perverſa & minus rationalis cogitatio & impreſſio, quæ ſub animi quodam impetu fit, quæ & directe & proxime nervoſas invadit partes, ingentes turbas in tota œconomia motuum vitalium & animalium excitat. Sciendum autem eſt, vim perverſæ cogitationis & impreſſionis nihil quidem corporei eſſe; attamen, ſimulàc influit in corpus & nervoſas partes præter naturam exagitat, meros effectus corporeos, videlicet vel partium vehementem ſtricturam, contractionem, aut earum reſolutionem, laxitatem & flacciditatem producit. Quare etiam ea remedia, quæ ſpaſmodice contractos nervos molliunt, leniunt & efferos motus ſedant, perquam feliciter acerbis illis ſymptomatibus, quæ animi impetuoſior quidam motus concitat, opponuntur. Eum vero in finem hæc adduximus, ut addiſcamus, ab animi motu, ceu ideali atque incorporeo tantum actu, univerſum genus nervorum ita affici & commoveri poſſe, ut omnium partium munera inde labem contrahant & periclitentur.

Hinc facile afficiuntur, ab animi pathemate.

§. IX.

Deinceps quanta læſio & pernicies toti corpori accedat ex gravi percuſſione capitis & cerebri, ac principii nervorum inde facta ſola commotione, ſalva partium internarum textura, ſenſuum abolitio cum corporis lapſu in terram, nauſea, vomitus, omnium virium ſimul & ſemel facta convulſio, ſatis abundeque declarant. Et quod magis mirandum eſt, ſola commotione corporis & capitis externa, in ſano homine, confeſtim acerba ſymptomata produci poſſunt, cujus rei exemplum navigationis inſueti præbent, quos

A commotione interna & externa.

navi maris fluctibus jactata, vel in gyrum circumacta, vertigo, nausea, enormis vomitio cum summa anxietate, pallor faciei, virium languor, appetitus prostratio, satis misere excruciare solent, quæ morborum ærumnæ vix ullam aliam agnoscunt caussam, quam quod nervorum in capite principium insolito motu agitetur & commoveatur.

§. X.

Minimæ molis materiis. Igitur minimæ molis sæpius materia & levissima caussa, modo in nervosis partibus insolentem quandam motionem vel agitationem excitare possit, magnis præter naturam motibus provocandis apta est. Fumus tabaci, etiam non adeo magna quantitate ore haustus, quas non ingentes anxietates cum sudore frigido, faciei pallore, vomitione, nausea ad animi fere usque defectionem, in insuetis producit. Effluvia stupendæ quanquam sunt exiguitatis, quæ ex suaveolentibus, moscho, zibetho & floribus jasmini exhalant; attamen tanta efficacia pollent, ut feminam, cujus nervi enormibus anomalis contractionibus assueti sunt, id est, quæ secundum veterum loquendi modum sensibilissimæ est indolis, vehementissime affligant, syncopen inferendo, usum vitæ ad tempus suspendant, corpus humi prosternant, vel graves anxias & suffocatorias pectoris oppressiones & spirandi angustias concitent, quæ aspectu horrenda symptomata, fœtido naribus admoto vapore, ex tempore & miraculi instar sisti possunt, eam videlicet ob rationem, quod exhalationes tenuissimæ sulphureæ, intimæ ad nervosas partes sint admissionis, & contrarium suaveolentibus effectum, nempe sedativum, in iis exserant. Etenim quando vapor, odore per nares susceptus, nervorum ramulos, ex quinta conjugatione prodeuntes, præter naturam afficit, protinus hujus insoliti motus communicatio, mediante pari intercostali & octavo, transit ad fauces atque ventriculum, cor & pulmones, unde horum symptomatum ratio petenda est.

§. XI.

Simili ratione quando ſubtiliſſime cauſtica materia, ſive venenata, in cute ſauciata nerveæ fibrillæ interius tanguntur, quod fit, ſi cum punctura vel morſu virus ſeſe altius inſinuat, in morſu viperæ, ſcorpionum, canis rabidi, vel inſtrumento, ſucco hellebori albi, oleo tabaci, aut linimento, quod arſenicum ingreditur, imbuto, in quas non horribiles univerſum ſyſtema nervorum commotiones & ſpaſticas ſtricturas conjicitur? unde acerbiſſimorum, maxima ex parte lethalium ſymptomatum, origo. Febris enim, ſyncope, ſudor frigidus, faciei pallor, vomitus, nauſea, flavus color faciei, artuum convulſio, mentis emotio, alvi pertinax conſtrictio, urinæ ſuppreſſio, ſumma anxietas, inquietudo, ſpirandi anguſtia, nonniſi affectus ſunt præter naturam & ſupra modum generis nervoſi commoti, quibus graviſſimis & funeſti certo effectus afflictionibus, non alia ratione, niſi mature, & ſtatim inter initia, antequam motuum vitalium œconomia prorſus deſtructa fuerit, medicina, eaque ſpecifica, ſuccurrere licet. Nam, ſi unquam tantopere a Medicis collaudata ſpecifica locum inveniunt; certe tunc opem conferunt præſtantiſſimam, ubi genus nervoſum ex minima, virulenta tamen cauſſa, in peſſimos, vitæ inimicos motus & contractiones abreptum fuerit; ſi videlicet contrariæ indolis materia, eas maturiori exhibitione cita ope compeſcunt. Quam gravia & funeſta ſymptomata poſt medicamentorum ſepticorum, ut eſt arſenicum, factam partibus tendinoſis & nerveis exterius tantum applicationem ſequantur, legi meretur *obſ.* 80. *Cent. VI. Hildani*, qui refert: virum robuſtum, qui tumore cancroſo laboravit & cui Chirurgus pulverem ex arſenico applicuit, mox in dolorem vehementem, vigiliam, febrem ardentem & continuum cibi faſtidium ac vomitum incidiſſe, & tandem delirio & ſyncope exorta, intra paucos dies mortuum eſſe.

Aliisque tenuiſſimis cauſticis.

§. XII.

Magis commoventur nervi a crassioribus materiis.

Multo magis a solido & rigido corpore, quandocunque nervi portio læditur, acerba & gravia in toto corpore visuntur symptomata. Ita tenuissima acu vel lanceola, ex purissimo chalybe confecta, quando in ferienda vena improvide læditur substratus nervus vel tendo, in corpore etiam exquisite sano, dolor, tumor durus, partis inflammatio, cum horrore, febre, vigilia, & quandoque, nisi cito succurramus, sphacelus & mors consequitur. Qualia tristia exempla complura sæpius, non sine dolore, in praxi conspiciuntur. Neque tantum Chirurgi, qui læsionem inferendo primam occasionem malis subministrant, sed & ipsi maxime Medici, qui progredienti malo commoda medicina, quæ tantummodo in principio in unico emolliente consistit, non satis dextre & mature occurrunt, inculpandi sunt. Anni jam aliquot exacti sunt, ubi juvenis, medicinæ culturæ addictus, subito febre, cum siti, vigilia, summa anxietate levique delirio corripiebatur; quæ quum per sex dies durassent, in consilium vocor, inquisivi in caussam, edixit: bene se sanum & valentem fuisse, simulac vero cuspis cultelli scriptorii, de mensa forte delapsi, inciderit in dorsum pedis, ingentem dolorem ibi fuisse excitatum, & ab eo tempore graviter se laborasse. Locus affectus erat durus, tumidus & bruni coloris; applicuimus cataplasma emolliens ex floribus emollientibus, croco etiam, in lacte decoctum, insuper dedimus emulsiones papaveraceas, cum pulveribus bezoardicis, quo facto, mox omnia symptomata interitum minitantia ex toto conquieverunt. Quam infeliciter pedum clavi, in senio præsertim confectis & scorbuticis corporibus, non raro exscindantur, tristissimis exemplis ac historiis indies fere edocemur. Tendinibus enim cum supersedeant clavi; hinc quo altius adigitur cultelli cuspis, eo facilius fit, ut tendo subjectus pungatur, unde exitialis, ob sphacelum exorientem, corporis ruina pendet. Spina vel levis festuca membrano-

Ut punctura tendinis.

Clavo exciso.

Spina & festuca.

branosis, vel tendinosis locis altius, v. g. infra ungues, infixa, brevi etiam in sano homine, similis generis symptomata, dolorem, tumorem, ruborem, partis pulsationem & febrem, cum siti & vigilia parit. *Hildanus Cent. V. obs.* 2. complura exempla proponit, ubi a punctione spinæ in pede vel in digito manus facta, dolor maximus, inflammatio, febris, delirium & sphacelus obortus fuit. Non ita pridem a caustico, ad excitandum fonticulum, in loco incongruo improvide posito, in honoratiori femina ingentem totius brachii tumorem doloremque usque ad humeros & pectus pertingentem, cum febricula notavimus; ubi tamen mox externis & internis convenientibus auxiliis, divina sub Numinis gratia, suppetias tulimus. Quod vero sphacelus, inprimis in extrema ætate & scorbutico corpore, tam facile nervosis partibus, præsertim extremis membranis, insideat, id non tantum propter nervorum læsionem fit, verum quod exinde membranæ nerveæ constringantur, & interpositis numerosis venis & arteriis sanguis immotus detineatur, qui in sphacelosam corruptionem quam facile ruit.

§. XIII.

Quam gravia ex punctura vesparum, præsertim in locis membranosis & tendinosis, ut sunt carpi manuum, tempora capitis, juncturæ artuum, pathemata suboriantur, compluribus observationibus, hinc inde in Medicorum clarissimorum monumentis annotatis, edocemur. Inter has notabilis est ea, quam in medium producit *Hildanus Obs.* 87. *Cent. IV.* ubi femina a vespa punctionem circa carpum sinistrum accepit, & protinus ingens dolor in loco affecto, cum lipothymia, exortus est, qui ab initio manum quidem & carpum solum occupavit, mox tamen per totum corpus expansus, acerbior factus est, quin eodem die etiam vesicæ, seroso & pellucido humore repletæ, effloruerunt; convaluit tamen, inunctione facta ex oleo scorpionum. Et *observatione* 80. *l. c.* refert: juvenem robustum & plethoricum, a

Punctura vespa.

vespa

vespa in dextrum faciei latus, haud procul a minori cantho oculi, punctum fuisse, ubi ingens dolor & inflammatio cum gangræna faciei sequuta est. Idem laudatus auctor *Cent. V. obs.* 25. refert historiam puellæ, cui Empyricus liquorem in aures instillavit, incredibili dolore postea, febre, vigilia & dolore subsequentibus. Et *Cent. I. obs.* 4. memorat exemplum puellæ, cui in concavum auris globulus vitreus instar pisi illapsus est, quo facto, mira symptomata successerunt, tota pars illa capitis usque ad futuram nocte dieque doluit, accesserunt etiam sinistro brachio stupores usque ad digitos, pollicem & indicem, progredientes ad lumbos usque, tibiam & pedem, tussicula sicca assidua affuit, menstrua suppressa sunt, accesserunt epilepticæ convulsiones & ipsum brachium in atrophiam incidit: quæ cuncta acerba pathemata, feliciter extracto globulo, simul & semel conquieverunt. Hæ adductæ observationes satis abundeque id confirmant, læsiones nervosarum partium, quæcunque & ex quacunque etiam caussa exortæ fuerint, propter communicationem, quam nervorum propagines inter se habent, mirifice functiones partium etiam dissitarum lædere & conturbare posse.

Aliisque levibus caussis.

Et inde universum systema patitur.

§. XIV.

Ejusdem indolis sunt internæ nervosæ partes.

Quod quidem quemadmodum in læsionibus partium nervosarum externarum in propatulo est; ita idem gravius affectis internis exquisite sentientibus partibus contingit, ut plane mirandum sit, quam horrenda symptomata exinde subsequi soleant. Insigne hac de re exemplum prodidit idem laudatus *Hildanus Cent. I. obs.* 34. ubi aciculam grandiusculam forte quæpiam deglutivit, ex quo non ita multo post in fundo ventriculi & circa pylorum exortus est tam intolerabilis dolor, ut dies noctesque exclamare & ululare coacta fuerit. Sexto die a morbo phrenitica facta est, cum ardentissima febre, lingua arida, vultu inflammato, ut neminem agnosceret, nec cibum nec potum exposceret. Convulsiones colli, brachiorum & crurum maximæ & horrendæ

ad-

aderant. Aliquando ſeſe ex una in alteram partem lecti tali impetu projiciebat, ut tres viri, quantumvis robuſti, vix illam tenere poſſent, mox tanquam ſemimortua jacebat, rurſus tamen & repente priora ſymptomata revertebantur. Huic tam graviter afflictæ, *Hildanus*, optimo conſilio, nihil niſi oleoſa & juſcula præcepit. Et quum aciculam tandem egeſiſſet, priſtinæ ſanitati paullo poſt reſtituta eſt.

§. XV.

Utut vero conſenſus & mutua motuum communicatio inter omnis generis partes, quæ nervoſæ ſunt texturæ ipſisque nervis dotantur, perpetua ſit, ac inprimis in acutis paſſionibus eluceſcat: attamen nulla pars in univerſo corpore eſt, quæ tam conſpicuam ac intimam cum omnibus & ſingulis nervoſis corporis locis & organis harmoniam ac ſympathiam alat, quam ipſe ventriculus, adeo, ut ſi ulla pars, quæ exquiſitæ ſenſationis eſt, etiam longius diſſita, præter naturam afficiatur ac moveatur, ſtatim etiam ſtomachus inde luat & compatiatur. Inde etiam patet ratio, quare in omnibus fere morbis, actio ventriculi, quæ revera eſt ſyſtematica, videlicet appetentia, digeſtio, chylificatio, vacillet, ac attenta obſervatio medico - practica doceat, quod ventriculo male habente, vel gravius læſo, a quacunque etiam cauſſa id fiat, protinus univerſum nervoſarum partium ſyſtema inde offendatur, quo procul dubio permotus fuit acutiſſimus ille *Helmontius*, ut animæ ſenſitivæ ſedem in ventriculo collocaverit. Et profecto, res eſt maximi momenti & ſubtilioris indaginis, quod nonnulli, percuſſo fortius, pugno vel duro alio inſtrumento, exterius cordis ſcrobiculo, ſub quo pylorus reconditur, cito ac inſperato perierint, inventa poſt mortem nulla læſionis mortiferæ nota, ſed macula tantum ex flavo rubra, circa extremitatem diaphragmatis & inferiorem ventriculi partem, quales caſus, ambigentibus de lethalitate Medicis, aliquoties ordini noſtro ad decidendum oblati.

Inprimis ventriculus, qui conſentit cum univerſo genere nervoſo.

§. XVI.

Quod testatur venenorum operatio.

Nihil vero clarius & manifestius ventriculi cum omnibus corporis nervosis ac sensibilioribus partibus conspirationem demonstrat, quam actio veneni, e vegetabilium, vel mineralium censu desumti, spiculis acerrimis, causticis, tenuissimis ventriculi & intestinorum tunicas nerveas intime penetrantis, lancinantis ac arrodentis, cujus generis maxime sunt arsenicum, & quæ ex mercurio ac regulina antimonii substantia prodeunt corrosiva, cicuta aquatica, fungorum varia genera, ipsa quoque purgantia, quæ non alio modo necant, quam per fortissimas spasticas universi generis nervosi contractiones. Inde enim cardialgia, inanis vomendi conatus, singultus, præcordiorum anxietas, spirandi angustia, constrictio diaphragmatis, linguæ ac faucium ariditas, sitis inexhausta, alvi suppressio, flatuum retentio, diarrhea torminosa, perpetuus ad urinam emittendam stimulus, extremorum refrigeratio, sudor frigidus, facies sic dicta Hippocratica, artuum tremor, pulsus intermittens & suppressus, delirium, animi deliquium, epilepsia, convulsio, inquieta corporis agitatio, quæ ordinaria sunt veneni assumti symptomata, atque ab arrosione tunicarum ventriculi fiunt. Et tametsi in iis, qui veneno corrosivo necantur, ventriculi & intestinorum inflammatio ac sphacelatio semper post mortem conspiciatur; hæc tamen neutiquam tantorum symptomatum & tam celeris mortis caussa est, sed potius horrendi illi per totum genus nervosum propagati spasmi, quorum consequens in intestinis & ventriculo consistens inflammatio est, feralem vitæ catastrophen inferunt. Nam spasmo veluti forti vinculo coarctatis ventriculi venis & arteriis, sanguis immotus hæret, regredi nescit inque corruptionem transit. Ex quo jam facile intelligi potest, quare non præsentius & certius adversus corrosiva venena sit præsidium, quam in copioso lactis, oleosorum atque emollientium usu, quæ non modo ob id mortem avertunt, quod tenuissi-

nuissima veneni spicula obtundant, atque contextu suo oleoso viscoso involvant, sed & quia ad constrictas nervosas partes relaxandas, vix ullus melius quam in hisce est auxilium. De quibus autem omnibus meretur certe evolvi *VVepferi*, Medicorum & Anatomicorum peritissimi, doctissimus libellus *de cicuta aquatica*, qui varia experimenta cum venenis, emeticis & purgantibus, animantibus eadem ingerendo, instituit, & quæ ea sequuta sunt symptomata, nec non internas quæ post mortem deprehendit læsiones, curate notavit & consignavit.

§. XVII.

Mercurialium præpostere datorum noxa.

Ipsa mercurialia, sicuti dextre præparata & prudenter adhibita, usus sunt longe præstantissimi; ita vicissim minus recte parata & præpostere exigua etiam dosi propinata, universum corpus gravissimo damno afficiunt. Memini præ aliis, Chymicum quendam Empiricum ante aliquot annos jactitasse, se incomparabilem adversus podagram possidere medicinam, tam præsentaneæ virtutis, ut tribus tantum granis, tertia quavis hora assumtis, omnes omnino dolores, intra XXIV. horas, ad miraculum usque abigeret. Permotus hac gloriatione generosissimus quidam vir, exquisitissime sentientis naturæ & jam a triginta annis dolore podagrico ex hæreditaria dispositione afflictus, Lipsiæ periculum fecit, ac per diem sex pulveres deglutivit, quibus usurpatis, omnis quidem dolor simul & semel conquievit, sed subsequenti nocte inquietus erat, anxietate summa cum vertigine premebatur, ut caput vix erigere posset, extrema frigescebant, & mane quum e lecto surgere volebat, apoplexia tactus misere interiit. Oblati postmodum a cognato mihi sunt ad examen efficacissimi hi pulveres, quo, institutis nonnullis experimentis, eosdem mercurialis esse prosapiæ deprehendi, tam corrosivos, ut gustatæ fauces & linguam instar mercurii sublimati afficerent atque constringerent; quod autem dolor inde evanuerit, procul dubio ratio est, quod suscitato in exterioribus spasmo, materia acris ad interiora repulsa est.

§. XVIII.

Alia noxia in ventriculo detenta. Porro *Forestus lib. XIIX. de stomach. aff. obs. XIV.* ex lacte in stomacho concreto symptomata veneno similia annotavit, quippe ægra nausea sine vomitione afficiebatur, cum ingenti ventriculi dolore, adeo ut syncope subsequeretur & anhelitus præfocatio, adstantesque illam morituram putarent, omnia tamen pathemata, rejecto per vomitum lacte, evanuerunt. Et *Galenus* memoriæ prodidit, adolescentem ab humore æruginoso, os ventriculi mordente, sæpius universali convulsione fuisse tentatum, eamque ipsum non deseruisse, donec ærugo ejecta. Dum aliquid, inquit, os stomachi vellicat, mordendo ac æstuando, fiunt fastidia, jactationes, cardiogmus, atque jam vomiturientibus os sputo plenum esse videtur & labrum inferius concutitur, ventris ore ad vomitum excitato.

§. XIX.

Pathemata hypochondriaca & hysterica. Eandem ventriculi cum universo nervorum systemate sympathiam confirmant porro symptomata truculenta, quæ subinde hypochondriacos exercere solent, quandoquidem radix mali sic dicti hypochondriaci omniumque in eodem solennium symptomatum in ventriculo male affecto fixa est, in quo spasmi incipiunt, postea per propagines nervorum successive serpunt & consueta illa symptomata ingenerant. Nam si ventriculus, quod sæpissime fit, flatibus prorsus distentus est, ejus orificiis simul spasmo constrictis: tunc nervorum conjugationes, quæ ex pari octavo, item ex intercostali, ad ipsum feruntur, molesta tractione, tensione in partibus diversis, quas simul transeunt, varia & gravia invehunt pathemata. Ita nervi pnevmonici & qui ad præcordia abeunt retracti, summas & constrictivas anxietates, cordis tremores, palpitationes, pulsum frequentem, durum & contractum suscitant; sique ii tenduntur, qui ad fauces, ad œsophagum ac cervicem tendunt, faucium constrictio cum deglutitione difficili, tractio molesta in cervice, dolor con-

stri-

ſtrictivus in humeris, regurgitatio ciborum & flatuum ad os; in capite vero vertigo, oculorum caligo, cataracta ſpuria, capitis dolor, frigoris in eo acerrimus ſenſus, anxia & triſtis cogitatio, hemicrania, animi perpetua anxietas & deſperatio maxima, ad timorem ac terrorem proclivitas, nullius rei voluptas, ſomnus parcus & inquietus, cum virium languore & vitiata in ſenſoriis perceptione, oriuntur. Et quia ſimul plexus meſenterici & nervi intercoſtales in conſenſum trahuntur, dolores adſunt dorſi, tormina ventris, menſium & hæmorrhoidum inordinatus fluxus, dolor artuum, urinæ tenuis & aquoſæ mictio, alvi ſtrictura, quandoque etiam nimia ejus dejectio, extremorum quoque refrigeratio. Quorum omnium & ſingulorum ſymptomatum ingens fit allevatio, diſcuſſis ex ventriculo & inteſtinis ructibus aut flatibus, ſpaſmodicis conſtrictionibus per clyſteres, per balnea & antiſpaſmodica ſedatis, & viſcida acida ac bilioſa colluvie per benigna laxantia, cum amaris balſamicis juncta, educta.

§. XX.

Nec non intermittentium paroxyſmi.

Communicationem quoque ventriculi cum partibus nervoſis univerſi corporis, paroxyſmi febrium intermittentium non obſcure declarant. Procul enim omni dubio harum febrium minera primis in viis deliteſcit, & ex univerſo corpore, per glandulas, ductus biliarios & pancreaticos, in hæc loca deſcendit, & ex mora, dum firmius tenuium inteſtinorum valvulis ac tunicis inhæret, corrumpitur ac peſſimam indolem contrahit, & nonniſi ſpaſmis, qui in prima regione incipiunt, omnia illa, quæ febribus ſolent aſſociari ſymptomata, abſolvit. Nam extremorum frigus, tremor, & horror partium, præcordiorum anxietas, pulſus in principio parvus & compreſſus, poſtea celerior, nauſea, vomitus, faucium & linguæ ariditas, ſitis, dolor dorſi & capitis, tenſio abdominis, conſtrictio alvi, urinæ tenuis & flammeæ ſine ſedimento ſeceſſio, pandiculatio, oſcitatio, dolor oſſa quaſi

contundens: profecto nullam aliam nanciscuntur originem, quam quod plexus stomachicus & mesentericus, qui ex intercostali & octavo pari concrescunt, vehementi spastica tractione & constrictione laborant. Quare etiam non certior & præsentior intermittentibus medendi est methodus, quam convenienti medicina mineram febrilem temperandi, expellendi & vehementes spasmos compescendi, postea afflictas & debilitatas partes roborandi. In eo tantum unice latitat intermittentes curandi arcanum, ut pro diversitate caussarum, individuorum ac temporum, hæc remedia debito ordine, tempore ac dosi offerantur.

§. XXI.

Consentit ventriculus cum capite.

Sigillatim vero maximus observatur consensus inter caput ejus membranas, ipsumque ventriculum. Rectissime hinc scribit *Baglivus pag.* 565. *qui laborant animi pathemate, potissimum corripi solent morbis ventriculi, ut inter cetera observavi in mærentibus, qui conqueruntur primo de languore ventriculi, mox inappetentia, oris amaritie, siti circa horas matutinas, cruditatibus, flatibus & tensionibus hypochondriorum.* Eamque ob rem monet Medicos, ut in morbis ab animi pathematibus præ ceteris ventriculo prospiciant. Ego non semel sed sæpius a diuturno animi angore & mœstitia, in hominibus antea sanis, hilaris animi & sanguineæ complexionis, affectum hypochondriacum, qui potissimum in ventriculo consistit, subortum fuisse, vidi, anxium scilicet dolorem circa præcordia, inappetentiam, languorem, inquietudinem, mœstitiam sine caussa, alvi constrictionem, continuam eructationem & inflationem circa cordis scrobiculum.

§. XXII.

Quod testantur animi pathemata ut ira.

Ira quoque potissimum operationem suam exserit in ventriculum & duodeno connexos ductus nervoso biliarios, unde frequentissime ii, qui ira excanduerunt, cardialgiam, contractionem circa scrobiculum cordis, cum ardore, pro-

pen-

pensione ad vomitum, oris amaritie & alvi obstipatione experiuntur. Et tunc nihil deterius est, quam frigidum potum ingerere, quo affectum perfecte hypochondriacum optime antea valentibus inductum, sæpe observavi. Longe autem perniciosius est, sub tali spastica stomachi ex ira constitutione, drasticum aut emeticum porrigere, quandoquidem ex facili inflammatio ipsaque mors accedit, quod pluribus in *dissertatione de medicina emetica & purgante post iram veneno*, asserui ac demonstravi. Quam grave damnum ex ardentiori desiderio ventriculus experiatur, peculiaris ille Helvetis maxime familiaris affectus, nostalgia dictus, testatur, quo apud exteros degentes, tam impenso patriæ desiderio tenentur, ut, si patrios lares non repetant, appetitus prosternatur, digestio lædatur, flatus & ructus e cruditatibus gignantur, cardialgia accedat & cum languore ipsum corpus emacietur.

Et desiderium.

§. XXIII.

Immoderatiora studia & nimia per speculationes animi fatigatio incredibili modo debilitant ventriculum ejusque vim digestivam enervant tonumque & robur auferunt, unde acidæ cruditates gignuntur, quæ ad supprimendam alvum, ad progignendas flatulentias malumque hypochondriacum, primum fere fundamentum ponunt. Quinimmo sunt inter exempla hypochondriaco malo obnoxii, qui simulac impensiore meditatione animi nervos nimis intenderunt, illico anxietates præcordiorum, ructus e stomacho & borborygmos in ventre, persenserunt. Vertiginem ex ipso ventriculo fieri, vel ex eo cognoscitur, quod, si quis jejunus sit, maxime affligat, sumto vero cibo, minuatur, atque post ea, quæ primam regionem clementer expurgant & digestionem juvant, plane discedat. Meminit etiam *Lomius Lib. II. observat.* suffusionis seu incipientis cataractæ, ex stomacho proficiscentis, & asserit, talem suffusionem intermittere & remittere, si curata coctione prospectum stomacho

Animi fatigatio per meditationes.

machio est, invalescere & reverti, si is cruditate labefactetur. Ventriculo bene habente, totum corpus alacrius est, somnus fit placidus, si vero onustus est alimentis incongruis, præsertim circa noctem sumtis, somnus deficit, vel insomniis terrificis interturbatur. Nihil frequentius, quam quod ventriculo vino non adeo bonæ notæ nimis obruto, ex retenta vappa, acorem corrosivum contrahente, postridie atroces capitis dolores oboriantur.

§. XXIV.

Capitis dolores, vulnera aliaque phœnomena. Eundem ventriculi consensum cum capite adstruit; quod si caput gravius doleat, omnis ciborum appetentia pereat, multæ cruditates flatuum genetrices crescant, alvo strictione reddita & stomacho ad vomitum inclinante. Graviores etiam cerebri morbi ventriculum mox in consensum rapiunt, unde observamus, in iis, qui apoplexia tanguntur, ventriculum ad subversionem stimulari. Ubi mens ægrotat & duram matrem spasmus corripit, cibi est fastidium, tormina & anxietates præcordia exercent, & ructus cum impetu erumpent, alvo stricta & magna in pulsibus facta mutatione. Nemini facile obscurum est, quod ii, qui graviter vulnerantur, vel læduntur in capite, vomitu & ciborum fastidio afficiantur; ac quod vicissim ventriculo laborante, ipsum caput gravius luat. Pariter scriptorum medicorum fide constat, a comesto solano, furioso dicto, atque in ventriculo adhuc hærente, maniam productam fuisse, & semen hyoscyami, & maxime daturæ, majori paullo quantitate exhibitum, promtissime ingentem torporem, stuporem ac omnium sensuum internorum & externorum usum abolere & phantasiam corrumpere.

§. XXV.

Dentitionis symptomata. Et quia nervi stomachici & intestinorum, ex intercostali & octavo pari coaliti, cum pari quinto, cujus ramus ad maxillas & dentes fertur, communicationem habent; hinc fit, ut in infantibus, ob gingivalis carnis ab erupturo den-

dente lancinationem, non modo in capite convulsiones, vigiliæ & epilepsiæ, in pectore asthma, in corde febris, sed & inferiori ventre tormina cum alvi adstrictione, vel nimia ejus fluxione, contingant, & quod notabile est, feces virides & corrosivæ secedant, eo quod, a spastica harum partium sub dolore contractione, ingesta non alvo exclusa, sed diu retenta, acescant & corrosivam indolem accipiant. Ex quo judicare promtum est, quam imprudenter & temerarie ii faciant, qui in dentitionis difficultate, ubi spasmi genus nervosum vehementer torquent & feces virides sunt, purgantia acria & cum mercurialibus mixta, iterum iterumque propinant, tristi eventu præposterum ejusmodi consilium satis confirmante. Atque ob eandem communionem, quam nervi stomachici & intestinales cum pari quinto fovent, accidit in gravioribus stomachi spasmis, qui fiunt a veneno vel validiori purgante aut emetico sumto, faciem fieri Hippocraticam, tempora collabi, vultum pallescere & nasum acuminari. Neque semel, sed iterum iterumque notavimus, in pathematibus hystericis vultus deformitatem & aspectu horribiles oris, labiorum & oculorum distorsiones.

§. XXVI.

Consensus stomachi cum œsophago.

Proxima vero stomachi est societas atque connexio cum œsophago, propter tunicarum communionem; hinc fit, ut a pluma vel digito, tantum faucibus intruso, principium œsophagi irritante, protinus ventriculus, præsertim humorum copia onustus, subvertatur & vomitio fiat. Fumus quoque tabaci ore suctus stimulat alvum, nullam, mea ex sententia, aliam ob caussam; quam quod hic fumus sale suo volatili acri tunicas oris & faucium irritet, e quibus propagato ad ventriculum motu, is contenta citatius protrudat ad intestina & anum. Et quando in ventriculo acris residet humor, vel inflammatio est, œsophagus cum faucibus moleste constringitur, ita, ut non raro copiosa aqua in os effundatur, quod unum ex pessimis indiciis est. Infantibus quorum

ventriculus saburra causticæ bilis infarctus est, convulsionis certa species molesta & fatalis est, dum ii, spasmo gulæ affecti, continuo deglutire coguntur & certum sonum cum quodam singultu edunt, quæ symptomata identidem ab irritatione ventriculi, œsophago, faucibus & diaphragmate in consensum raptis, oriuntur. Fovet quoque ventriculus consensum cum intestinis: unde sub atrocissimo intestini ilei vel etiam coli dolore, vomitus tam vehementes fiunt, ut non modo in intestinis contenti humores, sed & ipsa stercora haud raro sursum ferantur.

§. XXVII.

Cum ductibus biliariis. Deinceps magna est consensio ventriculi & annexi duodeni cum ipsis biliariis ductibus, eam maxime ob caussam, partim quod ductus cholodochus per duodeni membranas feratur, partim, quod dexter nervi intercostalis & paris octavi ramus, qui ventriculum adit, ramum quoque ad hepar ejusque biliferos canales mittat. Propter hunc itaque consensum fit, ut spasmo ventriculi & duodeni, qui in febre tertiana observatur, item a vehementi vomitorio, vel purgante, aut veneno assumto, nec non ab atroci dolore colico, icterus oboriatur. Infantes tertio vel quarto a partu sæpius die ictero corripi, ex retentione mœconii in intestinis, auctor est *Baglivus operr. pag.* 38. Iracundiæ vehementiori icterum supervenire non novum est; siquidem ab hoc affectu patitur maxime fibrosior & robustior pars ventriculi, quæ pyloro adjacet, dum constringitur: unde ordinario in dextro circa scrobiculum cordis latere, ab ira, dolor compressorius, cum ascensu bilis ad os, observatur. Quodsi vero vel calculo, vel bilioso alio concreto tartareo humore, in vesicula fellea aut ductibus biliariis contento, horum tunicæ nerveo-musculosæ violenter tenduntur; in consensum quoque abripitur ventriculus, & hinc immanis cardialgia, nausea, vomitus cibique fastidium cooritur. Memorabilis & lectu dignissima est observatio, quam *Mis-*

nat.

nat. curiof. A.VI. Dec. I. obf. 20. referunt: ubi mulier immanem dolorem & lancinationem ventris per triginta fere annos paſſa eſt, cujus originem & cauſſam ſagaciſſimi etiam Medicorum vix hariolari poterant, poſt mortem autem inventus eſt ingentis magnitudinis calculus, qui totam fere veſiculæ felleæ cavitatem implevit. Eandem quoque in rem *obſ.* 61. *Sculteti in armamentario*, conferri meretur.

§. XXVIII.

Porro exquiſitam ventriculus cum diaphragmate & pulmonibus fovet communicationem. Quid enim familiarius eſt, quam in infantibus ſtomacho refrigerato, vel materia acri ejus tunicis inhærente, ſingultum concitari, qui thoracis eſt convulſio? Quid ſolennius eſt? quam a cruditate ventriculum obſidente, vel ſero acri intra ejus membranas detento, tuſſim naſci convulſivam, in infantibus non raro ſuffocatoriam, quæ pectoralibus & dulcibus aſſumtis plus exacerbatur, acrimoniam vero corrigentibus, emollientibus atque diſcutientibus, neque minus lenioribus laxativis, expugnatur. Quid porro crebrius occurrit in praxi, quam quod a violenta tuſſi, vitio hærente in bronchiis, vomitus concitetur? Nihil quoque frequentius eſt, quam quod abinflatione ventriculi ſumma fiat ſpirandi anguſtia cum ſuffocationis periculo, quod ſymptoma in infantibus, quorum ventriculus lacte corrupto farctus eſt, ſæpius viſitur, ubi leni emetico, vel quæ leniter alvum ducit medicina, omne punctum curationis abſolvitur. Quin in convulſiva tuſſi ex ſtomacho, tantam pectoris vidi concuſſionem, ut ſternutatio impetuoſa & reiterata, cum ingenti ſanguinis vel lymphæ profuſione e naribus, facta fuerit.

Cum diaphragmate & pulmonibus.

§. XXIX.

Præterea magnæ conſiderationis ea eſt ſympathia, quam renes cum ventriculo & inteſtinis, propter communionem nervorum, alunt. Nimirum nihil familiarius eſt, quam quod dolores ex calculo perpetuo fere nauſea & vo-

Cum renibus.

mitus comitetur, & calculosos tormenta intestinorum torqueant. Nam quando ren calculo laborat, abdomen semper multis flatibus turget, qui majores faciunt molestias, quo gravior dolor est, immo ipsæ flatulentiæ sæpissime dolorem renum provocant & calculum in uretheres urgent. Providendum itaque est calculo obnoxiis, ne abdomen frigori exponant, alias facile dolor renum irritatur. Si quis dolore ex calculo premitur, digestio turbatur, stagnant ingesta in ventriculo, acescunt & bilis viridis evomitur. Et faciunt tunc egregium officium clysteres carminativi & emollientes oleosi, nec non omnia ea, quæ citra calorem flatus dispellunt & dolorem lumborum mitigante facultate pollent. In spasmis flatulentis ventriculi, qui affectione hypochondriaca vel hysterica detentos torquent, molesta crispatura identidem ad renes pertingit, ita prorsus, ut eorum tubulis constrictis, urina alba mingatur, quæ certum fere paroxysmi hysterici vel hypochondriaci imminentis indicium præbet.

§. XXX.

Cum pedibus. Neque exiguus ventriculi consensus est cum pedibus, qui innumeris tendinibus & nervis atque membranis constant. Quum enim nervus intercostalis ad crura etiam pertingat, & nervum cruralem anticum & posticum constituat, mutua hinc inter caput, ventriculum & pedes consensio nascitur. Ex quo jam facile patet, quare digitorum in pedibus immanem dolorem, quod aliquoties vidimus, spasmus cynicus subsequatur, & quare ex pedis pollice epilepsia non raro originem capiat, dum spasmus ibi incipiens, successive ascendit, & primo ad abdomen, postea ad cor & diaphragma, tandem ad caput delatus, abdominis tensiones, præcordiorum constrictiones, pectoris oppressiones, aphoniam, denique convulsiones & epilepsias producit. Ægroti exprimunt, sensum quasi venti a pollice ad caput sursum ascendere ac elevari, quæ tamen in sensu est fallacia:

siqui-

siquidem nullus datur flatibus locus ita per solidam substantiam ascendendi, sed spasmi sunt, qui oscillatorio quodam motu successive per nervorum propagines ad superiora serpunt. Notum quoque est, ex insessu nudis pedum plantis in pavimentum frigidum, nec non improvida pedum refrigeratione, cutim per omnem corporis ambitum stringi & tormina ventris, nonnunquam cum alvi fluxu, arcessi.

§. XXXI.

Tandem nec silentio prætermittere oportet sympathiam, quæ est inter ventriculum & ipsam cutem. Videmus exanthemata, quæ in cute effloruerant, cujuscunque etiam fuerint generis, repulsa, non sine ingenti periculo ad ventriculi & intestinorum tunicas migrare, ubi ferales spasmos, tormina, anxietates, constrictiones alvi & inflammationes efficiunt. Quare etiam omnia, quæ spasmum in ventriculo concitant, ut sunt purgantia & animi pathemata, in exanthematicis morbis admodum perniciosa esse observantur; quandoquidem constricta ex consensu simul ipsa cute, acris illa exitialis materia ad interiora, ipsasque nerveas ventriculi & intestinorum membranas, revocatur. Et sæpius quoque observavimus, ab indusiorum, præsertim si frigida & humida fuerint, mutatione, in sanis etiam, ventris inflationes & inquietas noctes redditas fuisse. Quo patet, quam gravem noxam ejusmodi improvidus ausus in morbis, quorum materia per summam cutim expelli debet, caussetur. Quandocunque dolor ventriculum vel intestina torquet, pori cutis clauduntur & nihil sudoris effluit, extrema refrigerantur, meatibus vero cutis rursus adapertis, certum indicium est doloris aut alvi fluxus finem adesse. Si variolarum materia subtilis caustica intestinorum membranis insidet, ægri sunt inquieti, jactabundi, loco stare nesciunt & ne minima pustula prodit in cute, neque sudoris guttula prosilit, alvo contracta & convulsa, adeo ut universum cutis systema contrahatur, quod probe notavit *Baglivus*.

Cum ipsa cute.

§. XXXII.

Consensum intestinorum testantur pathemata a vermibus.

Neque tantum ventriculo, verum etiam intestinis, quæ ejusdem cum illo naturæ & structuræ sunt, ex tunicis nempe pariter musculosis & nerveis contexta, cum universi corporis tunicis membranaceis societas est atque consensus, ob plexus maxime mesentericum, intercostalem & paris vagi, quem præter alia truculenta universi generis nervosi pathemata, quæ a vermibus, teneras tenuium tunicas arrodentibus, suscitantur, testatum reddunt. Neminem enim, qui leviter in artis exercitio versatus est, fugit, inde pullulare in capite epilepsiam, deliria, vertiginem, sternutationes, guttam serenam temporariam, aphoniam, surditatem & tinnitum aurium transitorium; in spinali medulla, aspectu horribiles motus convulsivos & artuum agitationes; in corde & systemate vasorum, febres, cordis tremores ac palpitationes; in pectore, tusses, dolores, qui pleuritidem mentiuntur; in ventriculo, inappetentiam, inclinationem ad vomitum ptyalismum & lymphæ ex ore fluxum; in intestinorum volumine, atrocia tormina; in urinariis viis, ad urinam stimulum; in extremis, horripilationes & refrigerationes, manuum pedumque contracturas: quæ cuncta symptomata, primo aspectu admodum funesta, exturbata a specifico anthelmintico, pilulis nempe ex asa fœtida, myrrha, croco & mercurio dulci paratis, verminosa progenie, protinus sedantur & conquiescunt.

§. XXXIII.

Colica sic dicta convulsiva & ileus,

Colica sic dicta convulsiva & passio iliaca, quibus intestina, ileon, vel colon, vehementi spasmo constringuntur, quot non atrocia, & nonnunquam lethifera, symptomata inducunt? febres, deliria, convulsiones, inquietudinem, summas anxietates, animi deliquia, artuum contractiones, extremorum frigora, cum sudore frigido & pulsu duro & contracto, vomitus, alvi tam insolentem constipationem, ut nec clysterem admittat, vel flatum transmittat.

Ejus-

Ejusdem indolis sunt acerbissima pathemata in colica spasmodica metallurgis solenni obvia, quæ sigillatim evolvi & ad rationes revocavi, in dissertatione *de metallurgia morbifera.* In cholera quoque, quando bilis caustica nervosas intestinorum parietes rodit atque gravius irritat, omne nervorum genus compatitur, ac eædem plane, quam si venenum assumtum fuisset, prodeunt passiones, mortem celeriter arcessentes, quæ non aliis, quam quibus venenorum noxæ, demulcentibus nempe oleosis, lacticiniis, terreis & antispasmodicis, discutiuntur: id quod etiam pari modo de dysenteria, ab eadem caussa prognata, notum est. *Cholera & dysenteria.*

§. XXXIV.

Accedunt phænomena post purgans assumtum conspicua. Quamvis enim omnis generis cathartica operationem suam nonnisi in intestinis exsequantur, iisdem tamen oblatis, dissitæ etiam partes annuunt. Elaterium quando hydropicis exhibetur, virtutem suam tam late diffundit, ut strictis in extremis quoque partibus fibrillis, stagnans humor ex universo corporis ambitu ad intestina agatur, ac per anum effuse exturbetur, subsidente postea notabiliter in exterioribus tumore. Similiter in tussi humida, qua magna humorum colluvies screatu e pulmonibus ejicitur, nullum certius atque efficacius præsidium est, lenioribus & balsamicis laxantibus, quibus superfluum serum e pectore ad intestinales glandulas allicitur & per alvum educitur. Inprimis autem imprudens purgantium usus, intestinorum cum reliquis nervosis partibus, ac præsertim spinali medulla, conspirationem, prodit. Præterquam enim quod *Solenander* in consiliis, & *A. N. C. Dec. II. A. VII. obs.* 162. fidem faciant, quod grave damnum inde in universum corpus redundarit, ipse quoque aliquoties notavi, propinata in pulvere vel pilulis resina jalappæ, non solum enormes cum acerbis torminibus successisse dejectiones, sed etiam in quibusdam convulsiones, epilepticas commotiones, quin in aliis paralysin *Purgantium effectus.*

dextri & sinistri lateris accidisse, hanc procul dubio ob rationem, quod resina jalappæ, quæ facile in liquido aqueo conglobatur & difficillime liquescit, firmiter parti cuidam nerveæ intestinorum tunicæ adhæsit, eandemque jugiter lancinando, convulsivas ejusmodi in dissitis etiam locis spasticas tractiones suscitavit.

§. XXXV.

Viscera sanguinea non eum nervis consentiunt. Ut uterus.

Viget itaque consensus inter partes nervoso-membranaceas mutuus, qui an etiam his, cum visceribus sic dictis sanguineis, quorum structura & compages ferme tota vasculosa, ut sunt hepar & lien, nec non uterus, intercedat? jam paucis dispiciendum. Plurimi quidem ex Practicis, quos inter maxime eminet *Willisius*, consensionem uteri cum nervoso totius corporis systemate constanter asserunt, imprimis quum experientia fere quotidiana doceat, quod affectio hysterica, quæ ex vitio uteri & sanguinis irregulari motu in feminis æque ac in puerperis cooritur, pathematibus spasticis, convulsivis, epilepticis, quæ præternaturales generis nervosi læsi affectus sunt, absolvatur. At vero ipse uterus minime partibus nervosis & exquisitæ sensationis annumerari potest, utut motu tonico suo & interno non destituatur. Nam si talis esset, neutiquam summas illas sæpius a gemellis distensiones in gravidis, item a tumoribus & excrescentiis intra ejus cavitatem ipsamque substantiam prognatis, sine summa molestia & vitæ periculo, ferre posset.

§. XXXVI.

Mali hysterici caussa quidem in utero est.

Quare recte distinguendum potius esse censeo, inter sedem morbi, sive spasmorum, quæ nullo modo est in utero, ac inter sedem caussæ morbi, sive pathematum spasmodicorum in genere nervoso existentium, quorum caussam ipse uterus male affectus subministrat. Neque quidem inficiandum est, quod si ob dejectum uteri & ejus vasorum tonum ac robur, sive a puerperio, sive ab aliis caussis externis

ternis & internis, sanguinis superflui menstrua periodo non sufficiens fit diminutio, sed fluxus supprimitur & cohibetur, gravissima inde sæpius in universo corpore, inque primis ejus partibus nervoso-membranaceis, oboriantur symptomata; horum tamen ratio non a nervis, quos sensibiles hæ partes cum utero communes habent, sed potius a sanguine, ad interiora ac sentientes nobiles partes restagnante, petenda est ac derivanda. Et hanc etiam *Hippocratis* fuisse sententiam, auctor nuclei Hippocratis *Cent. III. aph.* 44. clarius exponit, *refluens*, inquit, *sanguis ab utero & premens septum transversum, retracto utero, præfocationem, in caput irruens, insaniam, epilepsiam, catochos, apoplexias, occupans thoracem, tussiculares affectus, irruens in cor, palpitationes & tremores, nonnunquam syncopes, in nervis denique facit stuporem, immobilitatem & resolutionem.*

§. XXXVII.

Ego proinde re paullo curatius expensa, præcipuam pathematum hystericorum sedem in ventriculo & canali intestinorum collocandam esse arbitror. Nam anxiæ illæ constrictiones & angustiæ circa præcordia, dolores cardialgici, qui ad dorsum, ubi sinistrum ventriculi orificium, porriguntur, palpabilis stomachi circa scrobiculum cordis inflatio, continuæ eructationes, nausea & ad vomendum proclivitas, alvus firmiter obserata, cum flatuum retentione & regurgitatione ad superiora, borborygmi, tormina, convolutiones intestinorum instar globi, molesti dolores in hypochondrio sinistro, dolor circa vetebras lumbares, creber ad urinam stimulus, extremorum frigus, inquietudo, pulsus celerior, contractus, vel plane intermittens, animi defectio, cordis palpitatio, quæ perpetua fere passionis hystericæ sunt symptomata, nihil certe aliud subindicant, quam nobilissimam & ex præcipuis sensibilem maxime partem, ventriculum nempe, esse affectam. Quare etiam omnia ea,

Sedes vero in ventriculo & intestinis.

quæ spasticas stricturas efficaciter leniunt & laxant remedia, ut sunt fotus calidus præcordiis applicatus, interne liquor noster sic dictus anodynus mineralis, seu summum & tutissimum antispasmodicum, vel solus, vel cum essentia carminativa, aut castorei, remixtus, & clyster oleosus emolliens, præsentissimæ & fere miraculosæ sunt efficaciæ. Horum quippe atrocium ventriculi spasmorum proxima caussa, non sunt acres, biliosi, vel viscidi, crudi succi in stomacho contenti, sed solus sanguis copiose irruens in vasa ventriculi, quæ quum tunicis ejus nervosis intertexta sint, nimia distensione has fortiter premunt, & hac ratione jam memoratas passiones gignunt. Hinc etiam ratio patescit, quare feminæ, quibus menses post quinquagesimum annum deficiunt, si non sanguinem, vel per scarificationem, vel per incisionem venarum, emittunt, aut etiam consuetas has artificiales evacuationes omittunt, hystericis ejusmodi spasticis affectionibus, præ omnibus aliis excrucientur: & quare vicissim institutæ opportune ejusmodi sanguinis subtractiones, paroxysmos hystericos certis periodis redeuntes, vel minuant, vel penitus tollant.

§. XXXVIII.

Nullus quoque hepatis & lienis consensus.

Idem de hepatis & lienis viscere sentiendum. Nam licet nonnulli inter hæc & nervosas partes consensionem adstruant, & potissimum ad pathemata in malo hypochondriaco, sub quo labes & vitium plerumque in sanguineis hisce visceribus consistit, conspicua provocent; ambo tamen, hepar & lien, præsertim humanus, partes, ut luculenter injectionibus suis cl. *Ruyschius* demonstravit, sunt fere totæ vasculosæ, ex innumeris quippe vasis majoribus, minoribus & minimis contextæ, sensus plane expertes, ut hinc sæpe sine acuti doloris perceptione intumescere ac etiam in magnam molem augeri possint. Interim tamen, si ipsarum compages, & maxime quidem vasa, quæ sanguinem ad hepar, ut est venæ portæ, adducunt, convenienti tono ac robore ac vi suf-

ficien-

ficienter motrice impellente destituuntur, promtam spasmorum in nervosis locis caussam subministrant. Nam quando sanguis a ventriculo, toto volumine intestinorum, mesenterio, liene, omento & pancreate refluus, per truncum venæ portæ, qui manifesta systole sive pulsu caret, per minimos copiosissimos hujus venæ in hepatis parenchymate propagines, non satis expedite trajicitur, necesse est, ut regurgitans ad viscera unde advectus, in iisdem non modo stagnet & canales farciat atque distendat, sed & ulterius, ut appulsus per arteriam cœliacam & mesentericam a tergo ad has partes sanguis, præcluso in venas repletas transitu, ad vasa minima & lateralia cogatur, & sic undiquaque obhærescens in vasis nervosæ maxime ventriculi & intestinorum tunicæ instratis cruor, molesta pressione stricturas & truculentos spasmos cieat. Et hac utique ratione omnia illa pathemata, quæ hypochondriacos per certos insultus vexant, affectiones & læsiones generis nervosi sunt, ac ut probe primus *VVillisius* & *Hobockenius* notarunt, exquisitam convenientiam eandem quoque sedem cum hystericis pathematibus obtinent. Minus recte secundum Veteres, ac ut nonnullorum recentiorum adhuc opinio fert, dolores & passiones in latere sinistro, lieni adscribuntur, quum potius stomacho, cujus tres partes in hoc latere conduntur, nec non subjectis coli flexuris, ut inter alios primus cum *Conringio* docuit *Ettmüllerus*, debentur. Ipse quoque ante aliquot annos peculiari dissertatione monstravi atque defendi, quod præcipua sedes spasmorum hypochondriacorum in ventriculo sit constituenda.

§. XXXIX.

Neque etiam ut plurimorum recentiorum est sententia, cruditates vitiosæ primis in viis stabulantes acidæ & viscidæ biliosæ, primam, originalem & veram caussam pathematum hypochondriacorum suppeditant, sed sequuntur demum spasmos & eorum productum sunt, licet ad eorum recur- *Hinc cruditates non sunt caussa mali hypochondriaci.*

recursum & exacerbationem multum conferant, & ipse potius sanguis copiose circa hæc viscera stagnans, sive harum partium plethora particularis, accusanda. Testatur hoc inter alia cura affectus hypochondriaci, in qua quidem ea, quæ spasmis placandis, stricturis partium fibrosarum relaxandis dicata, insigne levamen afferunt; nisi tamen redundanti sanguini exitus paretur, ac is vel per sanguinis missionem in partibus inferioribus, vel fluxum hæmorrhoidum, si natura ad eum inclinat valde salutarem, exsolvatur, aut ejusdem progressus aquarum mineralium, balneorum & medicamentorum roborantium tonicorum usu, vel etiam per motum & exercitium corporis, liberior reddatur, ac per vasa venosa mesaraica ipsumque hepatis & lienis viscus restituatur, certum & constans vix, aut plane non, sperare licet auxilium.

§. XL.

Consensum testatur medicamentorũ operatio. Is autem a nobis assertus nervosarum partium consensus, quemadmodum tam eximius est atque conspicuus, ut venenum, vel etiam alia infesta materia, nervoso, ubicunque sit loco, insidens, vel in ventriculo contenta, illico vires suas perniciales cum universo nervorum systemate communicet: ita simili ratione pharmacum efficacis ac penetrantis indolis, accisa etiam dosi exhibitum, immo adhuc in stomacho versans, mediante eadem nervorum conspiratione, protinus vim suam in universum corpus diffundere potest. *Liquoris anodyni.* Liceat in confirmationem producere liquorem a nobis inventum & ex sulphure mineralium concinnatum, jure dictum anodynum mineralem, gratissimæ & penetrantissimæ indolis, qui certe, si ullum aliud medicamentum, promte, sine noxa tamen, dolores & spasmos in universo corpore levat atque sedat, & in pathematibus hypochondriacis, hystericis, gravi cardialgia, enormi vomitione, commotionibus etiam epilepticis & convulsivis, singultu, diarrhea, ad guttas tantummodo XXX. vel XL. semel aut bis, oblatus, præ-

præſentaneum & mirabile plane præſtat auxilium. Maſſam pilularum ita dictarum de ſtyrace ad aliquot tantum grana deglutitam, in tuſſi ferina, quæ univerſum corpus affligebat & concutiebat, omnibus aliis fruſtra exhibitis, ſingularem plane effectum ſedativum exſeruiſſe, ſæpius obſervavi, ſubſequuto ſimul blando cutis, quæ ante frigida, horrida & exſucca erat, madore.

§. XLI.

Pauxillum laudani liquidi, ſi vel ſolum, vel cum liquore volatili Buſſii, aut cornu cervi ſuccinato remixtum, in enormi, etiam cruenta, alvi dejectione, porrigitur, protinus, quando adhuc in ventriculo hæret, atroces cruciatus in abdomine, borborygmi & motus conquieſcere incipiunt, ſomno blando obrepente. Idem medicamentum ſi in pathematibus hyſtericis, quæ univerſum corpus exagitant ſpaſticis, datur, mox mirabile ſequitur levamen. Pariter in enormibus ſanguinis profuſionibus, hæmoptyſi nempe, narium hæmorrhagia, ab aſſumtis aliquot granis maſſæ pilularum de cynogloſſa, vel aliquot guttulis liquoris martialis, ſæpe extemporaneam vidi fluxus adſtrictionem. Oleum amygdalinum bene præparatum, & cum juſculo ad aliquot cochlearia ingeſtum, præbet medicinam in omnibus doloribus & ſpaſmis, etiam diſſitas partes quatientibus, efficaciſſimam; eaque propter in tuſſi convulſiva clamoſa, aſthmate ſpaſmodico, dolore ex calculo, ſtranguria, colica, non ſine inſigni fructu uſurpatur. Nitrum ſaltim vulgare, probe depuratum, ad aliquot grana datum, protinus fervorem præternaturalem extinguit, vel ad ſenſum refrigerat, ſitim ſedat, commotiones ſanguinis hæmorrhagicas ſiſtit, cutim ad madorem diſponit & alvum lubricam reddit.

Aliorum ſedativorum & antiſpaſmodicorum.

§. XLII.

Corticem Peruvianum, pulverem florum chamomillæ, crocum martis ſubtiliſſimum, quem fontes Lauchſtadienſes eructant, ad ſiſtendos febriles in intermittentibus motus

Corticis Peruviani.

ſumma pollere efficacia, res eſt nec leviter in praxi verſatis ignota. *Pilularum balſamicarum.* Longe etiam præſtantiſſimus certe eſt effectus, quem pilulæ balſamicæ, leniter aloëticæ, in omnibus fere uteri affectibus, atque etiam in hypochondriaca paſſione, exſequuntur, dum ad fœtum, ſecundinas, molas, immo lochia expellenda in puerperio, præ omnibus aliis purgantibus & uterinis eximie conferunt, non aliam ob cauſſam, quam quod peculiari ratione, non modo inteſtina, ſed & confines partes atque vaſa uterina ſolentur & afficiant. Has tamen cum plerisque reliquis non facile primarum viarum limites operatione ſua tranſcendere, veri videtur ſimillimum. *Cephalicorum.* Ad vires a ſenio vel morbo collapſas reſtaurandas, nec non animo deficientes refocillandos, balſamum noſtrum liquidum ſpirituoſum, exterius & interius uſurpatum, ſingularem præſtat opem; contra vero ſuaveolentia ex moſcho, ambra, zibetho, ſi naribus tantummodo offeruntur, hyſtericis vel hypochondriacis, totum genus nervoſum in conſenſum trahendo, ſæviſſima ſymptomata, ut ſyncopen, cordis palpitationes, anxietates ſummas, nauſeam, vomitum, immo convulſiones quandoque, arceſſunt. *Et clyſterum.* Clyſteres oleoſi demulcentes in colica convulſiva & paroxyſmis hyſtericis & hypochondriacis levamen afferunt exoptatiſſimum, eo quod non tantum in inteſtina, verum etiam alias nervoſas partes ſuam maxime diſtribuunt facultatem.

§. XLIII.

Item ſpecificorum. Neque diſſimilis mihi ſpecificorum ſic dictorum videtur ratio, ut caſtorei & aſæ fœtidæ in pathematibus hyſtericis placandis, pulveris ſecundinæ humanæ, cranii & corii humani, in epilepticis inſultibus ſedandis; hæc enim dum ventriculi & inteſtinorum tunicas nerveas ἀναθυμιάσει ſua mulcent ac imbuunt, ex his ad diſſitas etiam atque remotas partes virtus propagatur. Fuit nobis a multis abhinc annis in uſu ſingularis quidam mercurius diaphoreticus fixioris naturæ, qui ad pauca grana adhibitus, in lue venerea

& mor-

& morbis a summa lymphæ impuritate nascentibus, sudorem per multas hebdomadas eliciendo, mirabilem præstitit opem. Sic quoque sulphur antimonii, si rite præparatum fuerit, quo etiam referenda panacea sic dicta Glauberiana, nec non regulas antimonii medicinalis, duorum vel trium granorum pondere oblata, acres & salsas diu durantes in oculis, faucibus quoque ac pedibus defluxiones resiccant, simulque perspirationem ac respirationem liberiorem reddunt.

§. XLIV.

Externorum quoque.

Et hæc tam singularis & late patens internorum quorundam medicaminum virtus, in externis quoque, ob eandem partium sympathiam deprehenditur, ut miro plane modo in extremis sæpius interiora leventur. Exemplo sit vesicatorium, vel emplastrum Strobelbergeri, quod carpis applicatum, paroxysmos intermittentium experientia teste, compescit. Pariter vesicatorium nuchæ appositum lippitudinem discutit, & in apoplexia tactis sufflaminatum sensum sanguinisque motum reducit. Oleum terebinthinæ umbilico tantum illitum, in urinæ suppressione efficacissimum est remedium. Unguentum, de arthanita dictum, umbilico inunctum, alvum non solum efficaciter movet, sed etiam vermes in intestinis necat. Emplastrum anodynum temporibus appositum, non modo capitis dolores placat, sed & vomitiones sæpe enormes sistit. Linimentum spirituosum ex oleis aromaticis paratum & præcordiis admotum, tam ventriculo, quam toti corpori vigorem præstat. Frictio quoque artuum & maxime præcordiorum asperior, suspensum in syncopticis cordis pulsum revocat.

§. XLV.

Inprimis pedibus applicatorum.

Egregia porro huc trahenda est observatio: quod in morbis capitis, quæ ex atonia & imbecillitate nascuntur, ut memoriæ ac sensuum debilitate, paralysi, quæ sæpe post apoplexiam relinquitur, item somnolentia, vesicatoria & rube-

rubefacientia pedibus applicata, efficacissimo sint præsidio. In iisdem morbis capitis ex resolutione ac remissione nervorum subortis, capiti admota spirituosa cephalica aromatica, omnes non æque ferre quidem possunt, ut potius sæpe magis inde lædantur: si vero pedes iisdem perfricantur, ut aqua Anhaldina cum oleo majoranæ & lavendulæ, caput inde allevamentum percipit præsentaneum; & vidi aliquando, hac ratione in affectu soporoso, largiorem pituitæ ex naribus & faucibus effluxum suscitatum, summo subsequente levamine. Rubefacientia quoque plantis pedum applicata, sanguinis e naribus stillicidium comprimunt. Qui difficulter sudant, apposito plantis latere calefacto, sudore perfunduntur, si vero manus & pedes sub sudore nudantur, perspiratio illico sistitur. Et pediluvia temperate calida, quid in capitis morbis & omnibus passionibus spasmodicis efficiant, tam notum est quam quod notissimum.

§. XLVI.

Conclusio. Sed ne latius evagemur, mittimus alia, ac interim ex allatis insignem consensionem & magnam conspirationem partium in corpore sensibiliorum liquido patere arbitramur. Quo magis mirandum censemus, esse adhuc inter Medicos, qui hunc nervorum consensum plane negare, immo pro fabula venditare, haud verentur. Sed videant, rogo, novaturientes hi doctores, qui sapientiam medicam in obscuris, metaphysicis, noviter quoque confictis terminis quærunt, & universam fere pathologiam ex moliminibus naturæ ad hæmorrhagicas excretiones consarcinant, quo pacto cum connexione ac demonstratione, ex spirituali sua natura, hæc vera & per experientiam confirmata phænomena, deducere atque explicare possint. Ego certe, si ullam in rebus medicis doctrinam scitu perquam necessariam & utilem, hanc ipsam de consensu, fructuosam judico, & his egregio *Hippocratis lib. de aliment. §. 4.* effato finem impono: *confluxio una, conspiratio una & consentientia omnia.*

CAP.

CAPUT VI.

DE FLUIDORUM VITIIS EX VITIOSA SOLIDORUM DISPOSITIONE.

§. I.

PErlustravimus in superiori capite mutuam illam conspirationem & harmonicum consensum, quem partes corporis nervosæ exquisitioris sensationis & motus inter se fovent, ac pluribus argumentis asseruimus, quam utilis & scitu necessaria in rebus medicis explicandis hæc sit doctrina: nunc porro sequitur, ut solidorum, si vitio laborant, in fluida corporis nostri actionem & ad pervertendam naturalem eorum constitutionem operationem monstremus ac eruamus; quod certe argumentum, non minus eximiæ in pathologicis erit utilitatis. Jam nemo quidem facile negabit, machinam animalem ex solidis & fluidis esse constructam, & corporis vitam maxime in eo consistere, ut solida agant in fluida ipsaque moveant, & fluida rursus in solida eademque animent: ideoque hisce suppositis, nostra inpræsentiarum meditatio in statu tantum præternaturali & morbido erit defixa, clarius ostendendo, quid patiantur fluida a solidis læsis & præter naturam constitutis.

Fluida a solidis vitium patiuntur.

§. II.

Initium autem merito facimus a celeriter aucta reciproca systole & diastole cordis & arteriarum, ac universi generis vasculosi ac fibrosi, quæ pulsu duro & celeri, velociori quoque sanguinis tam progressivo quam intestino motu, stipatur, in quo formalis febris ratio continetur. Sub auctiori hoc & adeo accelerato motu, in omni febre, cujuscunque sit generis

Et quidem sub febrili motu.

vel speciei, sanguinis & humorum crasin, temperiem ac mixtionem incredibili fere modo immutari ac perverti experientia docet. Sanguis qui antea erat temperatus & sensu medico dulcis, bonæ consistentiæ, diuturniori intenso solidorum motu quassatus, a blanda sua temperie plane descischt, salsus, sulphureus ac biliosus redditur, ut demum in excrementa pæne fatiscat. Hinc sudor febricitantium salso-acidus ac fœtidus, urina materia viscida, tartarea, sulphurea admodum saturata & tincta, & feces alvinæ, valde pituitosæ, biliosæ, coloratæ & fœtidæ secedunt. Deinde validiori illa intestina sanguinis motione, partes subtiliores spirituosæ, quæ vires & motum materialiter constituunt, aufugiunt, materia sanguinis γλιχυεὰ, dulcis, roscida, qua nutriuntur solida & quæ placidum somnum conciliat, consumitur, idque eo magis, quo vehementior ac diuturnior est febris. Quin crebriori observatu constat, commotionibus febrilibus demum vappidam sanguinis & humorum fieri massam, ut corpus aliis chronicis passionibus, cachexiæ, tumoribus œdematosis, exulcerationibus, abscessibus, viscerum scirrhis & infarctui facillime pateat, & profecto res non mediocris prudentiæ sit, febre intermittente vel acuta diu afflictum corpus sanitati & viribus brevi reddere, & commoda medicina atque diæta ab aliis morbis defendere.

Succi corrumpuntur.

Et virium materia dissipatur.

§. III.

Sed hæc omnia longe deteriora fiunt & cum majori periculo eveniunt, si febris apprehendit corpus, cujus vasa sanguine & humoribus impuris, sive particulis salsis, sulphureis, excrementitiis, sive diathesi scorbutica, jam antea imbutis, farta sunt, quippe tum major adhuc partium, quæ mixturam sanguinis constituunt, dissolutio corruptiva metuenda est, quam exanthemata varii generis, purpura miliaris, maculæ purpuratæ & pustulæ acri humore turgidæ arguunt, non sine summo virium & vitæ discrimine. Vidi sæpius in scorbuticis suborto levi tantum febrili a catarrhis motu, præsertim vere

Inprimis si corpus jam ante impurum.

vere vel auctumno, materiam arthriticam vel purpuraceam in ſanguine deliteſcentem, commotione iſta excitatam & ad exteriora pulſam fuiſſe, ſub atrocium dolorum & gravium ſymptomatum choragio.

§. IV.

Affectus animi, quorum operatio in ſolidas & nervoſas partes impetuoſa ac vehemens eſt, craſin ac temperiem humorum mirifice immutant. A diuturna triſtitia & animi angore, ſucci corporis ſpiſſeſcunt & cruditates viſcidæ acetoſæ ventriculo ingignuntur, quin ſi diutius durat, a ſanguinis ſpiſſitudine fiunt viſcerum infarctus & chronicæ multæ paſſiones. Ira, quæ vaſa potiſſimum biliaria ſtringit eaque accelerata ſyſtole a bile nimis vacuat, ſimul quoque ventriculum & duodenum ſtricturis exagitat, efficit, ut humores bilioſi in his coacerventur, corrumpantur & ad vomitus, febres bilioſas cholericas, cardialgias, viam ſternant. Quumque animi pathemata, maxime operentur in ventriculum, ejus motum invertant, digeſtionem & chylificationem lædant multasque hinc cruditates, fœcundas morborum matrices, ingignant, nihil etiam pernicioſius eſt, quam poſt omnes animi patheticas commotiones eſculenta aut potulenta capere, vel etiam inter cibum & potum, vel poſt eum, animo gravius affici. *Animi affectuum effectus in fluidis.*

§. V.

Vehemens membranarum capitis in atroci dolore ſpaſmus, detinet etiam cibos in ſtomacho, concoctionem turbat, inappetentiam conciliat & cruditates excludit, quod etiam valet in dolore dentium. In dentitione infantum difficiliori, nihil occurrit frequentius, quam quod in paroxyſmo feces antea naturales & bene coloratæ, virides & corroſivæ, cum acerbis torminibus & flatuum impetu, non ſine convulſionum metu, ſecedant, dubio procul, quod a ſpaſmis per dolorem gingivarum excitatis, ipſe ſtringatur ventriculus cum tenui inteſtino, & lac diutius contentum ingentem *Dolorum operatio ex ſolidis in fluida.*

corrosivum acorem contrahat, & a bile admixta viridis emergat color.

§. VI.

Alii spasmorum & dolorum in fluidis effectus.

In omnibus porro doloribus & spasmis, cutis poros & spiracula claudi, subinde observamus. Non mirum itaque est, ab excrementis subtilioribus salso-sulphureis, quæ in naturali statu exhalant, intus retentis, valde impuram sanguinis & lymphæ massam reddi, & inde vel morbum augeri, vel ad novos paroxysmos pabulum suppeditari. Alvus quoque ubi dolores & spasmi urgent, ut videmus in hypochondriacis & hystericis, semper fere clauditur. Quare a retentis sordibus & fecibus istis putridis salino-biliosis, & ad sanguinis massam vergentibus, hanc inde valde inquinari & conspurcari extra dubium est. Præterea in omnibus spasmodicis morbis urinam aquosam & tenuem reddi, ob stricturam tubulorum urinariorum, perpetuæ fere observationis est, neque dubium, quin vasa in hepate biliaria, quæ ex tunicis valde nervosis & musculosis contexta, hisce in morbis eandem experiantur crispaturam, ut hac ratione plures crassiores excrementitiæ, biliosæ & salsæ tartareæ urinosæ sordes in sanguine remaneant, eumque non leviter deturbent. Et hæc subest caussa, quare in malo tam hypochondriaco, quam hysterico, ingens simul cacochymia, sive impuritas humorum scorbutica, successive ingeneretur, quam ipse sanguis e vena missus, coloris ob alcalium excrementitiorum salium mixturam, intense rubicundi, luculenter arguit. Ex hoc autem succorum vitio, plures postea passiones, cachexia icteritia, dolores, inflammationes, rhevmatismi, inflammationes atque exulcerationes fœcundo germine pullulant. Sed omnium pessimum est illud vitium, quando sub vehementi spastica strictura, ut fit a veneno, inflammationibus & doloribus, sanguis firmiter incarceratus in sphacelosam putridam corruptionem abit.

§. VII.

§. VII.

Nihil frequentius in artis exercitio obvium, quam quod ab asthmate spasmodico, quod validiori diaphragmatis spasmo potissimum absolvitur, diutius affligente, hepar tandem obstruatur, induretur ac tumores œdematosi pedum ipseque dirus hydrops, ascites maxime, sequatur. Quod quidem nullam profecto aliam ob rationem evenire arbitror, quam quod vehementi strictura portionis diaphragmatis nervosæ, cui adhæret hepar & emergens inde vas venosum cava, sanguinis recursus ad cor valde retardetur, & cruor, præcluso transitu, ad inferiora relabatur, ibique & maxime in portæ vena & hepatis viscere stagnans, tam truculentos morbos cieat. *Ex spasmo diaphragmatis hydrops.*

§. VIII.

Quæ quum ita sint, liquido patescit; spasticas in morbis quæ urgent affectiones, majorem obtinere succos corrumpendi iisdemque impuritatem conciliandi potentiam, quam ipsa incongrua & intemperata alimenta, paullo largius etiam sumta, modo excretiones, maxime per alvum & sudorem, vigeant. Hæ enim quamdiu salvæ sunt & integræ, ac omne quod superfluum, alienum & mixturæ humorum vitalium minus congruum est, secedit, nullum ab eo metuendum erit detrimentum. Porro etiam ex dictis prona fluit consequentia, quod sub ejusmodi morbis spasmodicis, & maxime eorum paroxysmis, oppido tutum & consultum sit a copia alimentorum, & præsertim heterogeneæ indolis, abstinere, eo quod his ingestis, ob retentas sordes excrementitias, major adhuc humorum vitalium inquinatio contingat necesse est. *Et sic spasmi succos inquinant.*

§. IX.

Ingens vero etiam illa est dyscrasia atque impuritas, quam humores & fluida ex atonia, tam solidorum in genere, quam speciatim viscerum, contrahunt. Sic nimiam sanguinis & humorum redundantiam, quæ plethora vocatur, & *De vitiis fluidorum ex atonia.*

tonum ac robur validamque ſyſtolen cordis, arteriarum omniumque vaſorum, reſiſtentia ſua imminuit & frangit, cacochymiam inducere nemo neſcit. Nam ſicut ipſa plethora ab imminutis & ſuppreſſis excretionibus ortum trahit; ita tardior ſub eadem ſanguinis curſus & minus expeditus ad excretoria appulſus, non parum ſordium ſecretionem & ſeceſſum, tum per varia organa, tum maxime per univerſale illud omnium præcipuum emunctorium, cutim, minuit atque ſufflaminat. Hinc etiam eſt, quod ſanguis e corpore plethorico emiſſus, cruſtam gelatinoſam & variegatam exhibeat, & frequentius ad minima & lateralia vaſcula coactus in iisque incarceratus, inflammationes ſuſcitet ægre diſcutiendas.

§. X.

Ex atonia viſcerum & quidem hepatis & lienis.

Si hepatis vel lienis viſcera, mere fere vaſculoſa, ex atonia nimium ſanguine infarciuntur, vel demum occalleſcunt, aut indurantur, non modo intercipitur bilioſi humoris ſecretio ac ſanguineus latex bilioſo ſulphureo excremento inquinatur, ſed & ſanguinis ac lymphæ motus plane aliter & præter naturam dirigitur. Sanguis enim ad vaſa & viſcera vicina regurgitans, & appulſo arterioſo, tranſitum in venas impediendo, obicem ponens, efficit, ut nimiæ ac pernicioſæ cruoris fiant profuſiones, in ventriculo quidem per vaſa brevia dehiſcentia, vomitiones cruentæ, ex diſruptis uterinis vaſis, menſes copioſi & uteri hæmorrhagiæ, ex venis ani nimium apertis, enorme hæmorrhoidum profluvium & in renibus mictio cruenta. Lymphæ autem itinere per vaſa lymphatica, quæ his in viſceribus diſcurrunt copioſiſſima, intercepto, humor reſtagnat, & copioſius in vaſis abdominis collectus hydatides format, quibus tandem diſruptis, feralis lymphæ extravaſatio & partium corruptio inducitur. Hinc attenta obſervatione pateſcit, & cachexiam, & ſcorbutum, & hydropem, ex ſolo hepatis vitio, obſtructione & infarctu, incunabula trahere.

§. XI.

Inſuper grave eſt vitium, quod ſanguis tam in craſi, quam temperie, a tono uteri admodum dejecto patitur. Videlicet quando perquam ſalutaris illa per uteri vaſa ſingulis menſium periodis ſuccedens ſanguinis evacuatio, quacunque etiam ex cauſſa id fiat, imminuitur, ſupprimitur, vel ob ætatis rationem plane ceſſat, omnis humorum maſſa protinus inde vitium capit, & totius corporis malus habitus, ſive cachexia, ſequitur, languor univerſum corpus occupat, appetitus proſternitur, facies fit livida & luridi coloris, pedes intumeſcunt, laſſitudo omnes artus infeſtat, ac demum variæ exulcerationes, item eryſipelata, dolores rhevmatici, lentæ quoque febres, proveniunt. Quin ſanguis ipſe in tali ſtatu exantlatus, morbidum & pravum exhibet colorem, valde ſeroſus eſt, quandoque pæne lacteus.

Ex atonia uteri.

§. XII.

In affectibus ſoporoſis, item paralyticis & hemiplecticis, progreſſus ſanguinis & humorum languidior, languidam ſæpe ſecretionem ſeri ſuperflui impuri arceſſit; unde fit, ut ſeri ſumma ſubnaſcatur impuritas. Proinde ſæpius vidi, poſt hos cerebri & medullæ ſpinalis affectus diuturniores, eryſipelata, exulcerationes, tumores artuum, purpuræ morbum, ipſamque cachexiam ſcorbuticam, acceſſiſſe. A longiori morbo tonum & robur ventriculi valde exſolvi, ut cibi aſſumti in ejus cavo hæreant, dolorem procreent gravativum, aceſcant, corrumpantur & materiam tandem ad febrem lentam, niſi medicamento digeſtivo, emetico, aut roborante ſtomachico, id avertatur, ſubminiſtrent, certæ & conſtantis eſt obſervationis.

Ex debilitate capitis.

Et ventriculi.

§. XIII.

Intermittentium paroxyſmos, qui univerſum genus vaſorum & fibrarum graviter exagitant, ſequenti intercalari die ingentem excipere atoniam atque debilitatem, pulſum

Ex imbecillitate poſt paroxyſmos febriles.

sum languidum, cutem humidam ac frigidam, a paucis quidem attenditur, licet res ad oculum pateat. Hanc autem partium solidarum laxitatem, & inde retardatum excretionis salutaris impurarum partium negotium, ego quidem merito pro præcipua caussa habeo, quod nova materia ad insultum febrilem denuo ciendum succrescat. Sub ipso enim paroxysmo, a motu auctiori solidorum & nimio fluidorum attritu, temperata succorum schesis destruitur plurimaque gignuntur recrementa, quæ si prudens Medicus, remittente febrilium motuum impetu, die vacuo, commoda vacuante medicina, per omnis generis emunctoria opportune educit, fomes subtrahitur & levior incurrit paroxysmus, sin minus, non modo gravior imminet, sed & collectis nimium sordibus, deteriora alia mala sunt metuenda.

§. XIV.

Remediorum virtus ex solidis in fluida transit. Ut analepticorum. Quemadmodum itaque ex vitio & prava solidorum corporis nostri habitudine, in fluida labes & vitium transit; ita vicissim illis ad meliorem rationem redeuntibus atque erectis, ob communionem inter utrosque mutuam, hæ quoque meliorem schesin, indolem atque efficaciam recipiunt. Sic quando vires naturæ ita collapsæ sunt, ut cordis motus languidior, periculosam in morbis omnium motuum, tam secretoriorum, quam excretoriorum, intermissionem ac cessationem minetur, efficax analepticum ex cinnamomo, vel aliquot guttulæ balsami nostri liquidi, aut potus vini generosi, mox fluidorum progressum & circulum refocillat atque intendit, & omne abigit periculum.

§. XV.

Venæsectionis. Quando remissa vis tonica & elastica cordis & arteriarum in corpore plethorico, in quo pulsus contractus & compressus est & excretiones imminutæ, subtractione superflui sanguinis per venæ-incisionem, augetur & revocatur, protinus cordis & vasorum systole intenditur, excretiones suppressæ sordium restituuntur, interdum etiam consuetæ

san-

sanguinis evacuationes repetunt. Sanguis nimis spissus & glutinosus, qualis est vitæ sedentariæ nimium addictis, ad graves morbos disponit, sed motu & exercitatione corporis, aut partium frictione, tenuis, fluidus & ad progressivum motum aptus redditur. Id quod etiam, si occasio vel vires ad corpus motu exercendum deficiunt, clara voce & intenso sermone perfici potest, utpote ex diuturna elata voce oratione, universum corpus calore & sudore perfundi, perspirationem augeri, pulsum celeriorem fieri, non ignotum est iis maxime, qui brumali tempore sermones ex suggestu in templo perorant. Dum enim sub loquela vox intenditur, citatior quoque fit respiratio, & pulmonum expansio cum reciproco collapsu acceleratur, unde sanguis celerius per pulmonum compagem trajicitur ad cordis ventriculum sinistrum, ex hoc incitatius ad canales appensos per universum corpus truditur, tandemque auctiori facto ubique circulo, velocius ad dextrum ventriculum agitur, pristinumque iter relegit. *Motus corporis.*

§. XVI.

Neque id tantum succedit in partibus externis, sed idem quoque contingit, si partes internæ vehementiori motu agitantur. Nimirum videmus in iis, qui forti & repetita manuum motitatione tympana pulsant, vel globis conos proruunt, universum corpus cum pulsu & respiratione impensiori incalescere, eo quod aucto inde tonico musculosarum partium motu, sanguis vegetius circumagitur. Sola pedum paullo longior & fortior frictio tantum valet, ut universam sanguinis & humorum massam in celeriorem motum, cum intensiori calore ut & perspiratione, adducat; quæ quidem sanguinem commovendi ratio eorum valetudini tuendæ convenientissima est, qui ob senium vel infirmitatem alio motus genere corpus exercere nequeunt. Contra vero si spasmodicæ constrictiones in febribus vel affectibus chronicis vehementer urgent, & sanguinem gravius exagitando *Frictionis.* *Nitrosorum.*

æstum atque dolorem inferunt, medicamentum nitrosum, vel nostrum minerale, naturæ amicissimum, universum sanguineum laticem æstuantem placat, fervorem exstinguit & cutis poros relaxando, liberiorem efficit perspirationem.

§. XVII.

Corticis Peruviani. Quando cortice Peruviano febriles paroxysmi, qui totam massam sanguinis fervidam & salino-sulphuream reddunt, sistuntur, protinus id ipsum in urina & fecibus alvi animadvertitur. Nam urina, quæ antea, remittente impetu febrili emissa, erat saturate colorata & crassum deponebat sedimentum, jam tenuior & limpidior redditur, feces autem valde biliosæ & obscuro colore tinctæ, nunc naturalem rursus colorem acquirunt. *Aquarum mineralium.* Longe vero major & excellentior virtus fluidis valde impuris & deturbatis in hypochondriacis & scorbuticis insinuatur, quando viscerum infarctus congruo aquarum mineralium potu tollitur & obstructiones expediuntur. Et sic quoque solidorum ad immutandam fluidorum schesin facultas patescet.

CAPUT VII.

DE CAUSIS MORBORUM, ET QUIDEM LATENTIBUS, RECTE COGNOSCENDIS.

§. I.

Caussarum morbificarum cognitio necessaria. SI ulla in universa arte nostra doctrina insigni utilitate ac fructu sese commendat, atque etiam ad tutam & auspicatam medicationem expeditam viam pandit, profecto ea est, quæ morborum genuinas caussas perspicue tractat, & quomodo recte eæ cognoscendæ sint, clarius exponit. Quodsi enim Medici officium potissimum hoc est, ut mor-

morbos, vel imminentes arceat, vel præsentes abigat, simulque verum de eorum eventu judicium promat, quomodo ad hunc finem obtinendum certiori ratione pervenire possit, ac si morborum caussas exacte scrutetur ac feliciter quoque inveniat, equidem non video. Sane corpus a morbis ingruentibus defendere, quid aliud est, quam eorum primordia & origines scire, & iis salubri consilio & medicina depulsandis studium operamque conferre? Neque aliud sanare est, quam caussas, veluti fontes graviorum symptomatum, prudenti medicatione removere. Multo minus vero quis rectum de morbi cursu & certum de eventu formare poterit judicium, nisi ejus caussæ veræ & proximæ planius & plenius perspectæ fuerint. Sapienter itaque proditum est ab *Hippocrate* ejusque fidis sectatoribus: *medicum ad sanandum sufficere, si ad cognoscendum suffecerit*, ut ait, *Lib. de arte* §. 20. Id quod clarius exprimit *Lib. de flatibus* §. 2. *Si quis caussas corporis affecti probe cognoverit, potens est valde ea corporibus adferre, quæ corpori commodent, nimirum contraria, morborum natura perspecta.* Atque etiam pulchre more suo *Celsus* scribit: *caussæ morbi investigatio ejusque primordia & occasio in affectionis & remediorum cognitionem deducunt amplissimam.*

§. II.

Verum enim vero, quo majori & plane mirifica utilitate hæc de morborum, quinimmo mortis natalibus recte cognoscendis doctrina, eminet: eo negligentius & incuriosius fere in Medicorum scholis & monumentis, vel minimum non satis exquisite & solide agitatur, vel plane silentio transmittitur. Plurimos, qui quotidianis in artis operibus versantur, id tantummodo quærere, ut nomen morbi, quo æger laborat, noscant, neque multum ulterius de corporis ægrotantis natura, de caussæ morbificæ indole ac vehementia, de sede affecta, deque mali prima origine sollicitos esse, vulgari & ubivis obvia curandi ratione perspectissimum est.

A medicis tamen plerumq; ignoratur.

Perquam paucos profecto Practicorum invenies, qui non prius curam morborum aggrediuntur, quam completam & integram morbi historiam hauserint; sed plurimi audito tantum morbi nomine, mox ad medicamenta præscribenda se accingunt, sique unum remedii genus non juvat, confestim aliud in promtu habent, ac demum inopes consilii ad practica scripta confugiunt. Quin oppido rari sunt, qui ex historiis & morborum observationibus, cum cura etiam consignatis, veras caussas elicere, vel quod ad praxin tutam conferat, cum certa & fundata ratione eruere possunt, vera theoria & philosophia corporis humani rerumque, quæ saluti vel damno sunt, destituti.

§. III.

Quod testantur quorundam indicationes.

Morborum caussas certa auxiliorum genera indicare, & ex caussis bene perspectis, aptam curandi methodum sibi formare debere Medicum, constans quidem omnium merito tulit sententia; sed ineptæ in scriptis obviæ indicationes, eosdem nec unquam de genuinis morborum caussis verum & utilem habere & habuisse conceptum, luculenter produnt. Videas, qui magno conatu perhibent, furibundum archeum esse sedandum, & depressum ac emortuum excitandum, naturam in opere suo deficientem adjuvandam, ejus errorem corrigendum, naturam vel archeum alibi & minus recte occupatum, vel aberrantem, sui officii admonendum, discursivum spirituum motum sistendum, morborum fermenta peregrina ejicienda, viscerum fermenta debiliora, & acido exuberante deturbata reparanda, & acidum certis morbis ingenerandis aptum invertendum, lympham fermentificam acido-volatilem tollendam, humorum qualitatem malignam temperandam & expellendam, calidum innatum restaurandum esse, & id genus innumera alia, quorum meminisse piget, immo pudet. Quid vero aliud obscuræ hæ, ineptæ, nullius conceptus & nihil reale significantes, neque ad vitæ, sanitatis, vel morborum rationem explicandam, vel ad remedio-

mediorum inventionem idoneæ, medendi indicationes, quæ proxime ex natura perspecta caussarum morbificarum depromendæ erant, manifestant, quam genuinas morborum & symptomatum, immo mortis caussas, ejusmodi speculatoribus minus esse perspectas planeque incognitas. Quare an quicquam certi vel tuti ab eorum medicatione polliceri sibi quispiam possit, æquus & perspicax quisque dijudicet.

§. III.

Hæc autem tam utilis tamque necessaria veras morborum origines investigandi doctrina, quod adeo incognita sit, præter alias hæc quoque subest caussa, quod morbis defunctorum dissectiones rariores sint, & quod perpauci ex illis utile quippiam & quod ad morbi mortisque historiam explicandam pertineat, apta ratione elicere queant. Non enim certius & melius ad naturam morbificæ caussæ & sedem affectam pernoscendam datur subsidium, diligentiori cadaverum morbis enectorum inspectione. Plurima certe in promtu sunt exempla eorum, qui mirificas speculationes de morbi caussa in hoc vel illo casu habuerunt, dum alii lienis, alii glandularum mesenterii & hepatis vitia, alii rursus naturam in motibus suis aberrantem, quidam humorum excessivam acredinem accusarunt; ubi dissecto cadavere, apostemata in mesenterio, aut empyemata in pectore, aut polypi in vasis majoribus, vel scirrhositates viscerum, aut extravasationes humorum in conspectum venerunt. Et licet accuratior caussæ morbificæ cognitio non semper satis sit ad eam tollendam, si nempe remediorum efficaciam vincat; id tamen efficit, ut Medicus, an morbus sanationem admittat, nec ne? & quænam medicamenta in minenti malo avertendo idonea sint, quæ non? dijudicare possit.

Caussa ignorantiæ sectionum raritas.

§. IV.

Interim non diffitendum, arduum & minus firmis conjecturis esse plerumque stipatum caussarum morbi scrutinium, ut in præstantissimis Medicis jure meritoque is haberi de-

Caussarum scrutinium difficile.

debeat, qui in eo excellit. Hoc enim revera est, quod Medico nominis famam ac celebritatem quam maxime conciliat, si veraci augurio quæ impervia corporis penetralia recondunt, assequi, & felici cum successu ad eadem medicationem suam dirigere, vel si majus arte malum, ipso sub sectione aspectu, ratiocinii veritatem confirmare novit. Et justa certe de caussa *Johannes Langius Lib. I. Epist. I.* conquestus est: quod minus celebre nomen sit Medicorum Germaniæ apud exteros, quia nempe præcipua Medicinæ pars diagnostica, quæ ex suis signis morbi naturam, caussas & substantiam docet cognoscere, vel ignoratur, aut ob desidiam negligitur.

§. V.

Instituti ratio.

Posteaquam igitur in superioribus formalem omnium morborum rationem, in turbato æquabili & moderato solidorum inprimis cordis & omnis generis vasorum, motu contractorio & expansivo reciproco, contineri demonstravimus, simulque vitia quæ inde in fluida redundant exposuimus: transeundum nunc etiam est ad caussarum disquisitionem. Quum vero in *secundo medicinæ rationalis systematicæ tomo* omnes omnino caussarum series, quæ proxime, mediate & remote ad morbos producendos conferunt, cunctas quoque res quæ sanitati & vitæ infestæ, accurate satis & copiose excussimus: licebit ibi dicta hic tantisper supponere, & meditationi potius subjicere eas tantum morborum caussas, quæ latentes & paullo abstrusioris sunt indaginis, graves tamen ac difficiles morbos, quin ipsam mortem, ingignunt, simulque dispicere, quo pacto Medicus probabili, rationali tamen conjectura, easdem possit investigare atque cognoscere.

§. VI.

Ad caussas latentes referenda malignitas.

Placet autem tractationis exordium ab evolutione malignitatis, quæ communi Medicorum consensu compluribus morbis summum adjicit periculum, capere. Jam vero nihil

nihil certius eſt, quam plurimos inter mortales morbis extingui, quibus malignitas aſſignatur, ceu cauſſa ſummi periculi & mortis, & quæ prudentiam medentis & virtutem medicamenti facile ſuperat, quod teſtantur potiſſimum febres acutæ & præcipue epidemice graſſantes malignæ, purpuratæ, petechiales, catarrhales, pleuritides, dyſenteriæ, anginæ, variolæ atque morbilli. Malignitatis itaque in morbis acutis nota eſt ſubita & plenaria omnium virium proſtratio atque defectio, quæ hiſce indiciis ſe prodit: omnis animi ac corporis vigor dejectus eſt, artus robur & priſtinam ad motum potentiam amiſerunt, pulſus arteriarum ob ſyſtolen cordis contractiorem & languidam exilior & debilior fit, nullus placidus & qui reficiat eſt ſomnus, ſed ſomnolentia quædam magis magisquè debilitans, vel aſſidua vigilia premit, ægri jacent plerumque ſine dolore & ſine ſingulari ſenſu, neque calor in exterioribus partibus adeo intenſus eſt, ſunt anxii & inquieti, mutant ſæpius ſitum, inque eo erecto perquam facile in animi defectionem incidunt, alvus minus recte reſpondet, urina plerumque tenuis, licet crebrius emittitur, reſpiratio eſt difficilior, male cohærentia loquuntur & ſine ſingulari convulſione valida frequentius intra paucos dies extinguuntur.

§. VII.

Ex hiſce liquido apparet, malignitatem viribus, quæ vitam abſolvunt & tuentur, infenſiſſimam eſſe. Quid vero ſit malignitas, & cur tam pernicialis ſit? non alienum erit, hic exponere. In quo quidem evolvendo, ſi quis defectionis virium & malignitatis cauſſam per calidum nativum debile vel extinctum, aut per ceſſationem naturæ vel archei a motu ſuo & directione corporis, aut per ſpirituum vitalium oppresſionem, explicare velit: is certe nihil, quod concipi posſit, quod vere exiſtat & quod in applicatione & in connexione uſui ſit, afferet. Miſſis potius ejusmodi fictis terminis, ita ſentiendum eſſe cenſemus: vires quæ corpori noſtro

Quæ viribus maxime infenſa.

stro insunt, non alias esse, nisi motrices, & quæ a convenienti boni sanguinis in partes influxu, salvis tamen & integris nervis, proficiscuntur; atque adeo eos præ aliis esse robustiores, qui ampliora habent vasa, qui fibras compactiores & laudabilem sanguinis apparatum obtinent; imbecilliores vero, quibus fibræ sunt laxæ, vasa angustiora & quibus parcior sanguis inest. Præterea corporis nostri vires a convenienti victu, a liquido subtili & spirituoso, ab aëre puro & temperato egregie foveri & depressas mox resuscitari, & vicissim a victu incongruo, omnis spiritus & virtutis experte, ab odore vel medicina vaporosa & graveolenti, ingentem induci virium jacturam. Denique omnibus iis affectibus, qui a conserta crudorum & impurorum humorum, vel sanguinis copia, originem trahunt, notabilem languorem viriumque lapsum perpetuo fere jungi. Manifestæ igitur sunt virium, quæ vitæ, & omnium actionum vitalium præsides sunt, caussæ, præsente quippe sanguine temperato, subtilibus elasticis & volatilibus partibus referto, & sufficiente facto ad quævis organa affluxu, omnes partes solidæ & motrices, earumque princeps cor, debitum suum tonum, robur motumque constrictionis & dilatationis, qui universam œconomiam animalem gubernat, accipiunt.

§. VIII.

Ob putridam in interioribus corruptionem.

Has itaque vires prosternit malignitas, cujus indoles atque origo quam optime ex interiorum perlustratione in iis, qui ex acutis & malignis morbis decesserunt, erui potest. Nimirum si observationes & dissectiones eorum, qui peste, petechiis & aliis malignis febribus mortui consulimus, & quæ a nobis ipsis hac in re visa sunt recordamur, nunquam non notabilis, vel in ventriculo, vel intestinorum volumine consistens putrida, fœtida corruptio, sive sphacelatio, sese obtulit; ut inducamur credere, nunquam veram malignitatem periculi plenam adesse, ubi non quædam ex solidis partibus interioribus sphacelo & putredine infectæ

fuerint

fuerint. Jam nihil in universa rerum natura existit, quod magis animantibus adversum sit, quam ipsa putredo. Hæc enim intestinus & celerrime vires sumens destructivus motus est, qui non modo partium fluidarum texturam ac mixtionem, sed & solidarum structuram invertit, dissolvit & subtiliores fluidas, impetum ac motum facientes partes, hostili vapore contaminat. Videmus certe sphacelum exterioribus partibus incumbentem subito & omnes vires exhaurire & vitam brevi extinguere; multo magis interior ejusmodi partium corruptio exitium creabit præsentissimum. Et quemadmodum, qui ex cancro maligno, cui teterrima putredo semper jungitur, vel ex sphacelo moriuntur, haud dissimilibus symptomatibus, ac illi qui peste & malignis febribus decedunt, divexantur, ita horum unam eandemque esse caussam, nempe putredinem, merito concludimus.

§. IX.

Neque vero tantum putredo & sphacelatio internarum partium in acutis & malignis febribus reperitur, sed hæc ipsa etiam funestorum morborum aliorum frequentior caussa est, ac plerumque fert opinio. Proinde nostrum de morbis plurimis feralibus & periculosis judicium hoc est: plerique pro caussa putridam corruptionem internam agnoscunt, & raro homo ex morbis moritur, ubi non putris quædam corruptio in caussa fuerit. Sicuti autem ipsa putredo gradu majori, vel minori, differt, & alia in sero, alia in sanguine est, ipsæ etiam partes, quibus insidet, ratione structuræ & usus valde dissidentes sunt; ita effectus quoque & vis putredinis diversa est, quum quædam vehementius agat & celeriter interficiat, alia mitiori modo incedat magisque chronica sit. Patet hoc febrium hecticarum exemplo, quæ nunquam non a corruptione viscerum foventur, & phthisi, hydropi, cachexiæ scorbuticæ, in fine ordinario fere accedere solent, similibus quoque ferme symptomatibus progrediuntur, tantum quod lentiori gradu ad mortem grassentur. Nemo

Quæ in acutis & chronicis morbis adest.

enim non novit, hecticis & quæ demum hydropicis, scorbuticis & cachecticis complicantur febribus, ingentem corporis languorem viriumque jacturam, cum plenaria ad motum & labores impotentia, appetitus identidem totalem prostrationem nec non somni quieti & reficientis assiduum defectum & calorem consumentem, cum sudore colliquativo & marcore incredibili pulsusque continua celeritate ac debilitate, perpetuo conjungi; donec tandem alvi profluvium, pedum intumescentia, crebrior animi defectio finem vitæ claudant. Quo facto sub interiorum lustratione, hepar, lienem, pancreas, maxime omnium vero omentum, interdum etiam uterum, in thorace pulmones corruptos ac putridos, cum extravasato ibi putrido sero, plerumque reperimus.

§. X.

De spacelo ventriculi.

Quamvis autem morbi, a putredine & sphacelo interno orti, plurima signa communia habeant: nihilo tamen secius pro differentia viscerum quæ occupant, & pro natura etiam putredinis, celerius vel tardius serpentis, peculiaribus quibusdam notis, quas breviter strictimque recensebimus, distinguuntur. Primo vero notandum est, deterrimæ indolis esse eam sphacelationem, quæ partes ventriculi & intestinorum nerveas membranaceas occupat, eo quod celerrime interficit & morbos etiam peracutos, immo acutissimos, progignit. Videlicet, si putrida corruptio in ventriculo consistit, præter summam illam virium prostrationem & signa malignitati communia, singularis nausea & quædam eructationis lymphæ in os species, ad vomitum inclinatio, itemque singultus, cum sensu quodam frigoris circa præcordia interno, sese exserunt: præcedit summa anxietas corporisque jactatio, & fixus in regione præcordiorum ardor, qui tamen cum dolore subito cessat. Ab hac non differt, quæ a veneno vel maligno pharmaco in robustis & sanis antea corporibus producitur, quippe quæ brevi pariter necat, &

deli-

delirium ac convulsio, cum plenaria pulsuum per aliquot horas intermissione, mortem antecedit.

§. XI.

Neque duodeni inflammatio eique succedens sphacelatio infrequens est. Nam morbis acutis, choleræ & febribus cholericis, ex facili supervenit, & gravissimæ quoque iræ soboles est. Hisce vero notis distinguitur: ingens & valde anxius viresque prosternens cum sudore frigido circa dextrum regionis præcordialis latus constans est ardor, cui facies lurida & flavo colore tincta jungitur, quia spastica strictura liber bilis ad intestina descensus præcluditur, eademque per vasa lymphatica ad sanguinem regurgitat: comitem quoque duodeni inflammatio plerumque habet singultum, incredibiles anxietates & inquietudines, ob nervosas partes tam graviter lacessitas. Intestina tenuiora ubi sphacelosa inflammatio adoritur, præter assiduam febrem, dolor cum interno incendio circa umbilicalem regionem percipitur; alvi nimia strictura est, succedit tandem summa virium defectio, cum sudore frigido, pulsu debili & inæquali, sensus doloris simul & semel perit & excrementa fœtida, interdum sanguinea, sponte feruntur. Quæ signa priora inflammationem, posteriora vero sphacelum designant; ubi iterum notandum hoc est, quod, si a caussa violenta externa, ut ab intestino in hernia incarcerato, ab assumto veneno, vel pharmaco virulentiæ non experte, aut ab animi graviori affectu, producta fuerint, delirium & convulsio mortem celeriorem efficiant.

Duodeni.

Et reliquorum intestinorum tenuium.

§. XII.

Intestina in deterioris notæ dysenteria, inflammatione acuta & sphacelo quoque corripi, procul ab omni dubio est. Illam atrocia, cum febre, siti, interno ventris ardore, tormina, penitius manifestant: hujus vero subita indolentia, quando confestim simul & semel dolor, qui antea erat intolerabilis, & ardor desinit, haud fallax indicium est; majori

Maxime in dysenteria.

jori simul reddito excrementorum pædore & virium decremento adaucto. Rectum etiam intestinum ex acutissimo & immani, ob profundiorem hæmorrhoidum internarum tumorem, dolore, fœtidissimæ sphacelationi obnoxium esse, non semel sed sæpius experti sumus. Hæc mox latius serpit, & tam intestina, quam partes exteriores, nates & scrotum, tetra putrilagine cum nigrore ac tumore inficit. Fæces, quæ sponte plerumque secedunt, intolerabilis, ob iis admixtum putredinis fermentum, sunt fœtoris, tandem febris continua, sed mitior, cum totali virium lapsu juncta, cujus naturæ solet esse putrida & vere maligna, vitam extinguit.

§. XIII.

De sphacelo viscerum abdominis. Quando porro putrida corruptio abdomen inque eo contenta viscera, hepar, lienem, omentum, invaserit, tum non tam cito tragœdiam suam conficit. In hydropicis, scorbuticis & cachecticis eandem prodit totale ciborum fastidium, pulsus celer, debilis & inæqualis somnusque laboriosus. Certum vero ac plane infallibile viscerum in abdomine sphacelatorum signum est, si plenaria appetitus prostratio indesinenter per aliquot hebdomades laborantem premit, & hanc nunquam in ejusmodi morbis fausti ominis esse plurimis experimentis confirmatum habeo. Putredo enim adjacentibus visceribus insidens, non potest non ventriculi robur enervare & liquoris gastrici menstrualem vim atque activitatem penitus infectione contaminare atque infringere. *Uteri quoque.* Neque uterus ab ejusmodi fœtida perniciali corruptione plane immunis est. Hæc in puerperis, vel in aliis, maxime nimio sanguinis profluvio debilitatis, sexus sequioris corporibus, facile contingit. Visitur ab initio inflammatio & febris acuta inflammatoria, ex suppressione lochiorum frequentissima, qua sedata, circa pubem frigoris sensus est, ad alvum maximeque urinam stimulus, & fluxus lochiorum,

antea

antea pertinaciter cohibitus, brevi ante mortem sponte sua demum procedit.

§. XIV.

De corruptione pulmonum. Phthisicis & qui ex pulmonum diuturno vitio laborarunt, tandem putredo cum febre putrida sic dicta hectica, quæ vires paulatim opprimit, supervenit, cujus indicia sunt, præter fœtidam ex ore exhalationem, facilis in situ erecto animi defectio, expectoratio cessans, pectorisque oppressio cum spiritus difficultate. *Et senibus familiari marasmo.* Ætate confecti tandem in similem viscerum corruptionem incidunt, omnis perit appetitus, assiduus adest calor, unde vires paulatim consumuntur, ut tandem penitus deficiant, qui affectus communiter marasmus appellatur. Ceterum internis viscerum corruptionibus individuus comes est febris continua, cum calore quidem non adeo acri & externo, qui tamen vires & succos sensim absumit: ita quidem, ut certis intervallis remittat, non vero intermittat, postea exacerbetur, donec tandem plenario virium lapsu penitus opprimat.

§. XV.

De sphacelo membranarum cerebri. Corripit denique sphacelus ipsas membranas cerebri, ejusque substantiam, qui tamen non nisi præcedente inflammatione oboritur, & hisce indiciis sese manifestat. Primum arteriæ temporum & interiores cerebri vehementius pulsant, facies est rubicunda, oculi feroces, somnus nullus, urina tenuis, omnia furoris plena, quæ notæ phrenitidis sunt. Postea subito compositus fit animus & ad intelligentiam redit, nihil vero nisi de summa virium defectione ægri conqueruntur, facies ante rubicunda in luridam mutatur, pulsus inæqualis ac debilis est, & sponte sæpe sanguis e naribus, paucus tamen, prodit, & hæc omnia inflammationem in sphacelum transiisse & mortem adesse significant. Lethalem ejusmodi phrenitidem aliquoties vidi in puerperis, quæ subsistente lochiorum fluxu, accedente febre acuta, nono interierunt die.

§. XVI.

De purulenta sanguinis corruptione.

Præter putridam quæ in ſanguinem cadit corruptionem, alia adhuc non adeo tamen exitioſa, ejus ſpecies eſt, qua ille extra vaſa conſiſtens, ex inflammatione præcedente, in purulentam ſubſtantiam fatiſcit, & apoſtema, quod nihil niſi ingens purulentæ materiæ in quadam parte collectio eſt, efformat. Prout vero ejusmodi abſceſſus variat, easque vel internas, vel externas, prehendit partes, ita differentibus etiam & peculiaribus ſignis cognoſcitur. Et quum ſubinde apoſtema longo artis uſu exercitatos Medicos fallat, non incongruum erit, hoc loco exponere, quibus indiciis in univerſum & ſpeciatim etiam ſeſe prodat. Igitur in genere ſciendum eſt: omnibus abſceſſibus, ubicunque etiam lateant, febrem continuam, lentam quotidianam, cum remiſſione & exacerbatione, pulſu debili & celeri, quæ tandem vires & ſuccos depaſcit, nec non ſudorem continuum, præſertim nocturnum, conjungi, adeo, ut corporis partium marcor nunquam non ſequatur.

§. XVII.

De abſceſſibus in abdominis integumentis.

Primum vero apoſtema non raro abdominis regionem obſidet, atque inter peritoneum ejusque muſculos ſedem fixam habet. Cognoſcitur, ſi vel ſupra, vel infra umbilicum, aut ad latera, circa coſtas ſpurias, verſus dorſum, fixus cum tumore duro dolor per longius tempus perſiſtit. Præterea inappetentia, calor lentus cum inſigni marcore, pulſuque celeri adſunt, urina ſedimentum ponit, & vires indies decreſcunt. Quæ ſymptomata, valde diſſidentes Medicorum conjecturas ſubinde perperiſſe meminimus, quum alii malum pro inflatione inteſtini coli, alii pro glandulæ omentalis tumore & ſcirrho, nonnulli pro dolore calculi habuerunt: adhibitis vero externis mollientibus cataplasmatibus, tumor durus tactui renitens, mox pure repletus valde increvit, & apertus copioſum cum fœtore pus effudit.

§. XVIII.

§. XVIII.

Si quando abscessus thoracem occupat, quod sæpius ex male curata pleuritide, & vera & spuria, aut ob graviorem casum, vel etiam ex morbillorum aut variolarum reliquiis accidit, tunc identidem continua lenta adest febris, sed tamen specialibus indiciis ejusmodi abscessus se prodit. In dextro vel sinistro thoracis latere dolor est obtusus & pressorius, cum anxietate inexplicabili, tussi nocturna, spirandi difficultate, pulsus est celer & languidus, partes marcore confectæ, & inter has maxime pectus emaciatum, quin sano lateri vix incumbere possunt. Si vero ingens puris quantitas ad plures sæpius libras in thoracis cavo fluctuat, tumor in latere affecto circa dorsum satis manifestus, a scapulis usque ad ilia, sæpe prominet. *In thorace.*

§. XIX.

Quando pus extra vasa effusum fuerit, id diuturniori mora acre factum, diaphragmatis nerveos processus vehementius lancinat, & dolor intolerabilis non procul a lumbis oritur, qui sæpe sagacioribus Medicis imponit. Redit præ ceteris in memoriam exemplum serenissimi Principis juventutis, qui post variolas lenta febre, spiratione difficili, cum virium languore & macie afficiebatur, quibus demum accedebat atrox circa regionem lumbarem sinistri lateris dolor, appetentia prostrata, somnum cum viribus penitus consumens, ægro post aliquod tempus occumbente. Medicus curæ præfectus dolorem naturæ esse errorem quidem volebat, sed aperto post mortem abdomine, ex diaphragmate, acie cultri læso, sanies copiosa stillabat, & dissecto demum thorace, ingens puris quantitas in conspectum prodibat, totusque sinister pulmo ad vasa usque consumtus & tabo diffluens, deprehendebatur. Ubi vero purulenta sanies conceptaculo adhuc includitur, vomica appellatur, quam fixus diuturnus ac comprimens in pectore dolor prodit, qui nec per sputa, nec per sanguinis detractionem, neque per infusa ca- *Pure effuso.* *Et vomica inclusо.*

lida

ſida reſolventia placatur, ſed cum pulſu celeri, tuſſi ſicca, anhelitus fœtore, marcore, virium languore, inappetentia & largo debilitante ſudore, continuat. Ipſa magnitudo vomicæ ex majori ſpiritus anguſtia, ingenti anxietate, pulſu duro, quandoque erecto collo intermittente, dijudicatur. Ubi demum pus perrumpit & vomica aperitur, tuſſi fœtidi quippiam puris ejicitur.

§. XX.

Abſceſſus meſenterii. Evenit quoque non raro, ut variis ex cauſſis, præſertim vehementiori in terram lapſu ac contuſione, intra meſenterii membranas abſceſſus colligatur, cujus notæ non ſemper cognitu adeo faciles ſunt. Sentitur in medio abdominis quædam gravitas, ſine manifeſto dolore vel tumore, febris eſt lenta, virium languor & animi crebrior defectio cum ſudore frigido urget, quandoque vires melius conſtant, interdum ſanies cum excrementis per alvum ſecedit, inhorreſcit ſæpius æger, & hæc ſymptomata diutius detinent. Si ex diſrupto abſceſſu ſanies in abdominis cavum ipſamque pelvim deſcendit, dolor acutus cum crebriori ad urinam ſtimulo affligit, ſed parum redditur, quandoque etiam puris acrimonia, inteſtinorum tunicas rodendo, immanem dolorem cum febre ac tumore procreat.

§. XXI.

In muſculis dorſi. Ubi vero in dorſo, intra peritonei membranam, & muſculos pſoas usque ad os ſacrum, tabi copia colligitur, præter alia conſueta abſceſſuum ſymptomata, dolor cum tumore ardens in lumbis continuus & ſatis gravis ac fixus, qui ſitu in *Ex utero.* dorſo exacerbatur, percipitur, & tunc urina, pauca tamen, variis fibrillis repleta, cum ſtranguria emingitur. Obſervatum quoque a nobis eſt apoſtema in utero, poſt abortum, ab aſſumto vehementi emetico productum, ita quidem, ut poſtquam diutius laborantem dolor circa os ſacrum & pubem cum febre, alvo adſtricta, urinæ difficultate, exercuiſſet, facta ſectione, pus fœtidiſſimum circa uterum ad libram & ultra fluctuans, totus uterus pure ſcatens, eroſa paſſim

ſim per cuniculos perforatos ejus ſubſtantia, deprehenderetur.

§. XXII.

Renes porro patent pariter abſceſſibus, qui totam eorum ſubſtantiam non adeo raro ita conſumunt, ut teſte anatome, nihil præter membranoſum concrementum, ſacculi in modum contractum, relinquatur. Tali in caſu mingitur urina mox cruenta, mox ob puris miſcelam lacteſcens, interdum glutinoſa, craſſa, tenaci mareria mali odoris referta, quæ in fundo hæret, neque ad vitri agitationem diſſolvitur. Nonnunquam ſanies ex rene putri in pelvim ſtillat, ſubſequente vix tolerando in regione pubis dolore, ob roſionem quam in veſica & adjacentibus partibus efficit. Ejusmodi abſceſſus in plethoricis & ſcorbuticis feminis, ceſſante circa quinquageſimum annum menſium fluxu, item in viris, quibus hæmorrhoidum fluxus ſubſtitit, vel conſueta ſanguinis miſſio omiſſa, notavi, inprimis ſi Medici diureticis calidioribus, vel etiam imprudenter thermis Carolinis ad calculum diſſolvendum & ejiciendum, uſi fuerunt. *In renibus.*

§. XXIII.

Neque caput ab abſceſſibus penitus immune eſt, quandoquidem intra parotides, præſertim apud infantes, ſi pus detinetur, intolerabilis circa aures cum tumore fit dolor, vigilias cum febre ad delirium usque producens. Intra cavitates oſſis frontis abſceſſus quoque deliteſcit, qui intenſiſſimum in fronte & circa radicem naſi dolorem, totum caput in conſenſum trahentem, excitare ſolet; ſed pure tenui, flavo, fœtido, ſucceſſive ad aliquot cochlearia per nares ſive ſponte prodeunte, ſive ab applicato convenienti errhino ſubducto, tandem conquieſcit. *In capite.*

§. XXIV.

Accedit aliud genus abſceſſuum, ſive potius tumorum, qui non purulentum, ſed lymphaticum & ſeroſum humorem continent, neque ex præcedente inflammatione, ſed po- *Tumores ſeroſo-lymphatici in thorace.*

potius ex lymphæ cursu impedito originem trahunt, quorum sedes minime in visceribus vel in partibus sanguine plenis est, sed intra membranarum tunicas consistit, neque humor, quem condunt, erodentis, ut pus, est naturæ, inde etiam non partium quibus inest substantiam depascit. Hi tumores non raro prægrandes fiunt, ut vel plures libras seri puri, quod calore in offam, ut albumen ovi, abit, complectantur, ac sæpissime hærent intra duplicaturam pleuræ, & cavitatem thoracis replent; quibus disruptis, ingens pectoris fit inundatio, quæ pulmonum expansionem & motum diaphragmatis impediendo, ægrum suffocatione tollit opprimitque. Vidimus talem casum ante aliquot annos in generoso militiæ præfecto, qui de dolore in pectore continuo, fixo & compressorio sinistri lateris conquerebatur, paulo difficilis cum tussi sicca perpetuo aderat respiratio, quæ intervallis, præsertim noctu ab incongruo maxime situ, ita ingravescebat, ut summa anxietas cum suffocationis metu per aliquot horas adesset, pulsus continuo frequens, mollis tamen, sine siti vel notabili calore, neque appetitus, neque somnus plane deficiebant; pedes frigidi & una cum scroto tumore œdematoso laborabant, exterius in thoracis regione nihil tumoris, nihil ruboris animadvertebatur. Accidit demum, ut a paulo fortiori thoracis commotione a cachinno confestim in maximam & continuam spirandi angustiam atque anxietatem, quæ ad quindecim horas durabat, incideret, qua etiam infeliciter misereque suffocatus periit. Aperta thoracis cavitate, latus sinistrum totum seri minimum octo libræ inundabant, quod largius, levi saltim incisura facta, effluebat, eodemque penitus effuso, membranaceum receptaculum disci majoris magnitudine, tenue tamen, ad latus sinistrum in conspectum venit, quod sine omni dubio ex membrana pleuræ productum erat, & collecta intra duplicaturam ex vasis lymphaticis disruptis lympha, talem capsulam sibi efformaverat. Reliqua viscera satis erant integra

tegra

tegra, nec alio, nisi quod ex morbi diuturnitate contraxerant, vitio laborabant. Caussam vero & ortum hujus affectus æger in acre ac intensum frigus, quod in expeditione Rugiensi passus, rejecit.

§. XXV.

In abdomine. Neque dubium est, quin ejusmodi serosi abscessus & tumores in abdominis cavitate sæpe occulti lateant, & vel in mesenterio, aut in dorso, intra duplicaturam peritonei, vel intra uteri membranas, quandoque etiam intra ipsum ovarium, contineantur, qui dehiscentes, facto semper affluxu majori, seri copiam in abdominis cavitatem ingentem fundunt, quod corruptione dum inficit viscera, fatalem diem arcessit. Non quidem sine difficultate ejusmodi tumores cognoscuntur, & a posteriori magis & noxio eventu atque effectu demum se produnt, si videlicet in mali habitus corporibus & diutius infirmis subito hydrops gignitur, abdomen intumescit, & fluctuantes aquæ vario in latera decubitu percipiuntur; id quod etiam concludendum est, si quis diuturno pectoris dolore & respirandi angustia affectus, confestim in suffocativam spirandi angustiam non superabilem incidit, ubi certe subiti ejusmodi hydropis generatio non aliam caussam, quam rupturam ingentis aquosi tumoris & effusionem copiosam seri in cavitates agnoscit. Quod vero intra membranas tumores, quibus extra vasa positus humor insidet, gigni possint, evidenti testimonio est ille tumor, qui salvis internis visceribus intra duplicaturam peritonei hospitatur & mole sua abdomen ejusque musculos mire distendit, adeo, ut verum hydropem mentiatur. Quo in casu *Nuckius* aliique paracenthesin, quæ in anasarca nunquam non plus exitii quam salutis affert, summe proficuam observarunt.

§. XXVI.

Exulcerationes internæ. Ab abscessibus ad partium exulcerationes transimus, quæ ab illis non parum differunt, tum quod abscessus copiam

piam materiæ, & purum, album, coctum pus, ulcera vero parum ichoris & seri fœtidi fundant, illi magis partes sanguineas succulentas, hæc vero membranaceas, frigidas & siccas adoriantur ibique sedem fixiorem habeant. Ipse ventriculus, qui partium membranacearum facile princeps est, ab his nonnunquam attentatur. Meminimus olim civem Mindensem, ob nimiam spiritus vini ingurgitationem & frequentiorem iram, acerbissimo dolore ac tumore circa præcordia correptum fuisse, qui sumto cibo increscebat, utut vomitu non ita multo post rejiceretur. Accedebat universi corporis marcor, frequens erat lipothymia, alvi excrementa nigricante colore interdum tincta erant, quumque per dimidium fere anni misere decubuisset, tandem fato concessit. Aperto cadavere, ventriculus parvus & valde contractus, crassus tamen & albicans inventus fuit, rugis & etiam punctulis intus obsitus, quibus incisis, materia saniosa fœtida exstillavit, & in corde ac omnibus vasis parum sanguinis repertum.

In ventriculo.

§. XXVII.

In vesica.

Vesicam quoque non raro chronicum & molestum ulcus, sive ex luis Gallicæ contagio, sive ex calculi grandioris attritu, aut ex cessante consueto hæmorrhoidali fluxu, fovere, non novum est. Id vero magnus urinam emittendi stimulus, cum ardore & difficultate manifestat. Urina mingitur crassa, quæ subinde instar albuminis ovi cohærens, simul ex vase effunditur, inque ea non modo pelliculæ & furfuracea quædam natant, sed & serum viscidum ac purulentum in fundum dejicitur. Dolor etiam valde gravis pubis ac perinæi regioni incumbit, cujus tanta sæpius sævitia, ut partes extremæ inde inhorrescant, qui tamen remittit, si largiorem quotidie ac tenuem potum ægri assumunt, quippe tunc urina facilius prodit, cum copioso mucido sedimento. Ab ejusmodi ulcere vesica densatur & corrugatur, exterius albicat, fibræ contractæ, nigricantes

ac sphacelatæ apparent, & pus in ea cuniculos format. Quin si materia fœtida acris in pelvim descendit, vicinæ etiam partes putredine inficiuntur, qualem observationem *Miscell. Natur. curios. Dec. II. Ann. VI. observ.* 100. commemorant. Si calculus in vesica ejus exulcerationis caussa est, tenesmus, cujus vehementia non raro rectum propellitur, perpetuo urget, urina est purulenta & arenosa, inque pelvi pruritus percipitur, & sub situ erecto dolor augetur.

§. XXVIII.

In prostratis. Si vero prostratis & glandulosæ urethræ multis lacunis præditæ tunicæ, quod sæpius a male curata gonorrhea, nec non in lue venerea infectis accidit, exulceratio insidet, utplurimum in consensum collum vesicæ trahitur, crebrior ad urinam est stimulus, sed cum intenso ardore & dolore mingitur, & difficulter, ob urethram spasmo contractam, redditur. Ex glande etiam membri subinde liquor, qui consistentia, colore & acrimonia differt, stillat, vel manu exprimitur, atque in urina sedimentum albicans, cum filamentis natantibus, quæ vermiculorum figuram referunt, conspicitur.

§. XXIX.

Funestis morborũ caussis annumerandæ effusiones sanguinis in capite. Ad caussarum quæ valde difficiles & plerumque lethales affectus inducunt classem referendæ porro sunt sanguinis, vel etiam seri, extra vasa factæ effusiones & stagnationes. Inter has ea, quæ intra cerebri ventriculos, ob plexum choroideum disruptum, contingit sanguinis extravasatio, periculosissima est, & apoplexiam fortem, brevi enecantem, efficit. At vero quum alia etiam sit apoplexiæ non infrequens species, qua ægri salvo pulsu & respiratione, facie florida & rubicunda, diu sine sensu & motu jacent, & tamen servantur, non immerito indicia, quibus utraque distinguatur, desiderantur. Fortis quum a sanguinis effusione immedicabili fiat, has habet notas: jungitur illi utplurimum vel paralysis, vel convulsio. Illa visitur, si unum la-

tus frigidum & quasi mortuum torpet, alvusque sponte fertur: hæc vero vehementi thoracis motu & elevatione cum stertore, roncho & sonitu, neque minus artuum distractione, elevatione, aut ventriculi per vomitum subversione, manifestatur, & sanguis interdum e naribus profluit. In mitiori vero, secus res habet, quæ in hystericis, hypochondriacis, plethoricis, a vasorum cerebri, ob copiosius per spasmos eo congestum sanguinem, distensione fit: quo casu maxima spes in sanguinis missione reponenda est, ne pernicialis canalium ruptura accedat.

§. XXX.

In abdomine & quidem ex ovario. Rarius in thoracis cavitate, nisi a violenta vasorum dilaceratione, sanguinis effusio contingit; in abdomine vero id evenisse recordor. Ante viginti circiter annos nobilis in hac urbe femina triginti annorum, elegantis formæ, quartum mensem gravida, præter omnium opinionem de subito virium languore conqueritur, facies contrahitur, livida & frigida fit, ad vomitum adest inclinatio, erecto capite animi defectio invadit, quæ crebrius repetens, intra decem horas cum magno dolore mariti uxorem e vivis abripit. Dissecto abdomine, in ejus cavitate ingens sanguinis congrumati ad libras aliquot copia reperiebatur, qui ex disruptis ovarii multum tumefacti & grumis sanguinis adhuc obsessi, vasis effusus erat.

§. XXXI.

Ex vasis brevibus ventriculi. Nullibi tamen canales sanguiferi facilius dissiliunt, quam in sinistra ventriculi parte vasa sic dicta brevia, quæ tenui membrana obducta, ab irruente copiosius cruore, non solum ex facili diducuntur, sed etiam demum perforantur, hanc potissimum ob caussam, quod intercepto sanguinis per lienis vasculosam, ac raræ mollisque texturæ compagem progressu, is per brevium emissaria exitum sibi paret. Hoc autem si evenit, vomitus sequitur sæpe effrenis sanguinis nigri, fœtidi atque grumosi, qualis etiam per alvum secedit & cly-

clysteribus educitur. Et licet rejecta stomachum aggravante sanguinis mole, symptomata tantisper levari videantur; repetit tamen utplurimum vomitio & ægri intra paucas horas inter lipothymias placide obdormiscunt. Cognoscitur hic morbus ex inappetentia, animi dejectione, magna circa præcordia anxietate, vomituritione ad animi usque deliquium, ardore ac æstu in regionis epigastricæ sinistro maxime latere, & familiaris est feminis post quinquagesimum annum, diuturno mœrore confectis. Dici enim vix potest, quam gravem labem lienis viscus ex longa contrahat tristitia, quæ uti ira hepar & ductus biliarios potissimum afficit, lieni noxam affricat, ita quidem, ut præter imbecillitatem, quæ inde in universum corpus redundat, huic potissimum robur & vim resistentem adimat illudque ad concipiendos infarctus disponat. Ut adeo Veterum sententia, qua hepar iræ & lien melancholiæ sedem esse volunt, ratione & experientia non destituatur, modo melior & rationalis accedat explicatio.

§. XXXII.

Ex ruptis interne hæmorrhoidalibus.

Pariter quandoque lethalis ruptura vasorum internorum hæmorrhoidalium accidit. Novimus primipilum quendam, natione Gallum, qui liberalius utens vino adstringente Francico, quod vocant Pontack, subsistente consueto hæmorrhoidum fluxu, in atrocem dolorem dorsi & cruciatus infra umbilicum incidit, cum febre lenta, purpuracea etiam, largo sudore & alvi tam firma constipatione, ut clystere injecto nihil redderet, sed tormenta potius augescerent. Secta fuit vena, propinata nitrosa, oleosa, demulcentia, mannata aliaque plura, demum simul & semel aliquot mensuras sanguinis fœtidi & grumosi per anum ejecit, ipseque lipothymia correptus diem obiit. Neque alia hujus affectus & eventus fuit caussa, quam quod farta nimium & distenta coli ac recti vasa, dolorem, & rupta, funestum profluvium intulerint.

§. XXXIII.

§. XXXIII.

Extravasationes seri variæ. His frequentiores sunt seri intra cavitates effusiones, ac inter has ea, quæ fit in capite, & ætati infantili infesta, immani magnitudine ac tumore, quem hydrocephalum dicunt, & aliarum partium marcore, in conspectum venit. Eadem seri intra cavum thoracis collectio & stagnatio, quæ hydrops thoracis audit, iis, qui polypum grandiorem in corde & majoribus ejus vasis gerunt; & asthmate convulsivo laborant, satis frequens est, & nunquam fere non, ubi magna spirandi difficultas jungitur, extravasati seri copia in thorace, instituta anatome, visitur. Hæc ipsa vero sic dijudicanda est: respiratio antea difficilis si longe difficilior redditur, & paroxysmus quasi suffocatorius diutissime affligit parumque remittit, non fallax seri in thorace copiosius collecti indicium præbet, præsertim, si, quod exspuitur, sanguineis striis distinctum, eo quod ob nimiam pulmonum compressionem & diaphragmatis motum sufflaminatum, sanguinis liber cursus ex uno cordis ventriculo in alterum intercipitur, & is ex arteria pulmonali vehementius contracta, in arteriam asperam exprimitur, quod signum in funestis præcipuum est. In abdominis cavo serum vasorum alveis elapsum tum ex murmure, fluctuatione, tum etiam ex majori virium prostratione & lenta febre, quum viscera corrumpi incipiunt, in hydropicis dignoscitur, quæ corruptio per paracenthesin, aëris atmosphærici liberiori accessu facto, magis magisque promovetur, & mors acceleratur. De purulenta materia ex abscessibus disruptis in cavitates exstillante, quibus nimirum effectibus se prodat, jam in superioribus mentio facta est.

§. XXXIV.

Ruptura partium internarum. Quid? quod quandoque plane pars quædam interna disrumpatur & subitam insperatam mortem afferat, id quod potissimum de liene & utero annotavimus. Erat quondam Hemipoli femina viginti & quod excurrit annorum, sanguineæ

neæ

neæ constitutionis & floridæ faciei. Hæc venæsectionem nunquam passa & sexto jam mense uterum gerens, non solum ob matris obitum gravi afficiebatur mœrore, sed etiam incendio suborto terrore percellebatur, eoque excita, præcipiti lapsu e scala cadebat, post quadrihorium exspirans. Inquirentibus autem in tam subitæ mortis caussam, facta sectione, aliquot libræ sanguinis corrupti, ex disrupto in convexa parte tumido & friabili liene, effusæ, in abdominis cavo sese obtulerunt, licet exterius ne vestigium quidem sugillationis compareret. Oblatus etiam haud ita pridem ordini nostro ad ferendum judicium est casus, de viro, qui inverso rastro forte percussus, paullo post obiit, inventa sub sectione nulla externa macula aut læsionis mortiferæ nota, sed abdomen cruore ex liene, ad costas usque spurias infimas elongato, discisso, plenum. Uterum vero perrumpi, sæpius quam quidem putatur accidit. Videlicet quando feminæ per aliquot dies graviter ex partu laborarunt, & retento fœtu, subito occumbunt, post mortem plerumque uterus ex ruptura perforatus deprehenditur, propendentibus ex hiatu infantis, pariter extincti, pedibus.

§. XXXV.

Dantur adhuc aliæ chronicorum & rebellium affectuum caussæ, quæ licet aliquanto rarius occurrant, eo plus tamen habent in sanando & cognoscendo difficultatis. Sunt autem hæ ipsæ partium scirrhosæ indurationes, quæ tum viscera, ex innumeris tenuissimis vasis conflata, tum etiam glandulas, quarum structura identidem mere vasculosa & nervoso-membranacea est, potissimum invadunt. Quum enim ex obturatione tubulorum trahant incunabula, facile colligitur, eas partes, quæ fere penitus ex minimis & capillaribus vasculis constructæ sunt, ejusmodi malis ex facili patere. Sicut autem in abdomine copia glandularum & varia viscera continentur, ita etiam hæc vitia crebrius ibi conspiciuntur. Inprimis pancreas, quod totum mere glan-

De scirrhis viscerum & glandularum.

In pancreate.

glandulosum est, immo corporis glandula maxima, crebrius quam ullam aliam partem, scirrhosis indurationibus expositum invenimus. Profecto diuturniora illa mala ac vitia, quæ circa digestionem & primas vias in hypochondriacis & hystericis frequenter occurrunt, utplurimum pro caussa pancreatis inexpugnabilem obstructionem, teste anatome, agnoscunt; unde fit, ut ejus succus deficiens, vel heterogeneo acore imbutus, non solum digestioni & dissolutioni ciborum minus recte inservire possit, sed etiam perpetuus sit acidi corrosivi proventus, qui famem caninam efficit. Denique pancreas etiam penitus induratum in iis, qui ex quartana diuturna laborarunt, sæpius vidi.

§. XXXVI.

Pyloro & duodeno. Quumque pylorus eique annexum duodenum copiosis & eximiis glandulis obsideantur, accidit quandoque, ut scirrhosus tumor etiam in iis deprehendatur, qualis tumor, si aliquanto major fuerit, circa dextrum epigastrii latus renitentia se manifestat, & ad tactum digitis comprimentibus, utut non sine dolore, cedit. Pylorum & duodeni principium dum ambit idque angustat & fere occludit, alimentorum in ventriculo digesta massa neutiquam ad intestina descendere inque corpus distribui potest, unde fit, ut hoc marcore consumatur. Diutius vero alimentorum massa ibi subsistens & acidior reddita, ventriculum ad vomitum sollicitat. Præterea ejusmodi duodeni exquisite sentientibus membranis inhærescens tumor, distensione acerbissimum & indesinentem dolorem circa ventriculi regionem per aliquot menses concitat, cujus sævitia somnus impeditur & vires consumuntur.

§. XXXVII.

In vesica. Vix ulla vero in abdomine contenta pars facilius scirrhis infestatur, quam vesicæ corpus membranaceum & ex parte glandulosum, cui, præsertim circa cervicem, neque tantum externe, sed & interne, accrescunt. Ita *Miscell. Nat.*

Nat. Curios. Cent. I. & II. *Obs.* 186. memorant: scirrhosum tumorem exterius vesicæ tam insignem adnatum fuisse, ut totam pelvim impleverit. Produnt ejusmodi tumorem, præter dolorem in pube gravativum, dysuria cum tenesmo, alvi difficultas; in feminis fluor albus sanguini permixtus. Neque novum est, vesicæ ostio interius tumorem scirrhosum appendi, vel interiorem ambitum orificii in magnam crassitiem excrescere. Hæc difficilem producit mictionem, sique incrementum capit, pænè supprimit, ut urina retenta & vesicam & uretheres farciminis in modum cum exquisito dolore distendat, abdominis sequatur inflatio & febris, quale exemplum notavimus in illustrissimo Comite *de Harrach*, in Carolinis mortuo. Occlusi vero orificii scirrhoso tumore indicium est, catheteris plane negata admissio. Interdum etiam exterius circa ipsum vesicæ collum atque ejus ostium glandulosa surgit excrescentia, quæ urinæ effluxum & catheteris in vesicam ingressum plane impedit, inde abdomen attollitur, de quo videatur *Riedlinus obs.* 2. *Anno* 1607. *mense Februar.*

§. XXXVIII.

Quandoque scirrhosus tumor non vesicæ cervici adhæret, sed in prostratis consistit. Hic plerumque ex gonorrhea male curata oritur, & non modo in urina emittenda difficultatem parit, sed & magnitudine increscens, collum vesicæ ita comprimit, ut in totum urina supprimatur, quo casu neque catheter, neque remedia interna & externa, urinam prolicere possunt, sed vomitus & convulsiones supervenientes, fatalem diem arcessunt. Quod vero tumor in prostratis consistat, ex eo judicandum: si gonorrhea præcesserit, ac ad radicem penis renitentia quædam observetur. Frequentissime enim accidit, a coitu impuro & fluxu seminis maligno, inter initia præpostera medicatione excepto, pessimum prostratas contrahere vitium, ac induratas in scir-

In prostratis.

rhum densari, qui demum sæpe longe post exulceratur inque fistulam abit, partes vicinas exedentem, eoque facto, gonorrhea redditur inveterata ac rebellis, quæ Chirurgos æque ac Medicos, ipsosque potissimum ægros, miserrime exercet.

§. XXXIX.

In mesenterio. Porro mesenterium, in cujus centro copiosæ exstant glandulæ, generandis ingentis magnitudinis tumoribus quam maxime opportunum est. Qui atrophia affliguntur, præter abdomen inflatum, quod subinde in pueris conspicimus, obstructas & valde tumidas in mesenterio, testantibus id anatomicorum observationibus, delitescentes glandulas gerunt, quæ liberum iter ac transitum chyli impediendo, tabem & marcorem corpori inferunt, intestina humoribus replent, qui fluxuum & frequentium dejectionum caussæ fiunt. Nonnunquam accidit, ut ingentis magnitudinis scirrhus, vel plures etiam, mesenterii membranis inhæreant, quibus venter in molem attollitur, ut vel ingravidationem, vel molam, vel hydropem mentiatur; reliquas vero partes corporis tanta sæpius absumit macies, ut ossa atque pellis videantur cuncta, qualia exempla passim in observationum medicarum scriptoribus leguntur. Tali in casu id tantum vitandum est Medico, ne in prognosi imprudenter delinquat suamque existimationem lædat. Differt enim ejusmodi tumor ventris, a scirrhosa glandularum mesenterii intumescentia productus, a graviditate magnitudine ingenti & magis magisque increscente, reliquarum partium contabescentia, & quod tumida moles non tam ad ilia & versus dorsum, quam potius ad medium abdominis sese extendat, nec non quod in prægnantibus motus infantis vividus persentiscatur. Ab hydrope autem distinguitur, dum huic tumores pedum œdematosi cum facie plumbea & lurida, urina pauca & rubicunda complicantur, aqua quoque in scrotum descendit & in abdomine impressi digiti vestigia relinquuntur, quæ in tumidis

dis mesenterii glandulis non conspicua sunt. Sed multo difficilius est, a mola, quæ ab auctoribus vocatur nutritionis, & quæ potius excrescentia fungosa utero adnata est, hunc tumorem in feminis discernere, nisi quod in ejusmodi carnosis molis magnum pondus in regione pubis percipiatur, alvi & urinæ fiat difficultas & humor peregrinus cum sanguine interdum ex poris & glandulis uteri exprimatur, quod mesenterio affecto non facile accidit.

§. XL.

Præterea scirrhosi tumores frequentius etiam duo illa in hypochondriis magna viscera sita, hepar & lienem, adoriuntur, quia ob singularem venæ portæ structuram, dum vasis advehentis & arteriosi munere fungitur, infarctibus, obstructionibus, & ex iis pronascentibus scirrhis, quam maxime sunt exposita, quibus generandis adhuc eorum structura vasculosa plurimum velificatur. In hepate si consistit & magnam ejus partem occupat, gravativus in dextro hypochondrio percipitur dolor, sæpius etiam prædurus ac renitens tumor exterius conspicitur ac sub costis spuriis & scrobiculo cordis tangi potest, præsertim si quis ventri incumbat. Ceterum color faciei flavus & luridus est, eademque cum oculis tumida, pedes quoque intumescunt, respiratio est difficilior, & compressione ventriculi post cibum, præsertim flatulentum, anxietas circa præcordia augetur. *In hepate.*

§. XLI.

Quandocunque lien intumuerit, vel etiam in scirrhum abierit, in latere sinistro versus dorsum sub costis spuriis gravativus & pressorius est dolor, qui usque ad præcordialem regionem sese extendit, cachexia quoque in facie conspicua, & ructus ac flatus molestant, languet appetentia & spiritus difficulter trahitur. Accedentibus doloribus & stricturis, ex animi graviori affectu, vel aliis de caussis, spasticis, vomitus cruentus nigricans, vel solus, vel ejusdem coloris dejectionibus conjunctus, quem morbum *Hippocrates* ni- *Liene.*

grum appellitat, utplurimum funestus nascitur: id quod sæpius vidi in feminis adultioribus, sanguineæ complexionis diu mœrori indulgentibus, immo etiam post paralysin sinistri lateris, post quam & atonia & infarctus lienis incessit. *Ac utero.* Scirrhum quandoque etiam uterum invadere, ita ut fere totus in illum mutetur, observationum fide constat, & de ejusmodi casu vid: *Misc. Nat. Curios. Cent. I. obs.* 120. Hæc vero adsunt symptomata, premitur vesica & intestinum rectum, hinc urinæ ardor, stranguria, alvi evacuatio, atque eximius dolor fixus & stabilis circa pubem & circa lumborum regionem, vomitum, cibi fastidium & præcordiorum anxietates exsuscitat.

§. XLII.

De polypis. Sed transeamus jam ad morborum alias caussas, non ita quidem obvias, misere tamen & variis modis ægros torquentes, quin ipsum lethum inferentes. Hæ sunt massæ ex variis pelliculis & fibris concretæ solidiores, cordis & vasorum cavitatibus præcipue majoribus inhærentes, quæ Medicis polyporum nomine veniunt. Morbos, quibus sese jungunt, sive acuti sive chronici fuerint, perpetuo fere immedicabiles reddunt, & diligentior cadaverum morte sublatorum anatome nos facit certiores, vix tria cadavera occurrere, ubi non infesti hi hospites conspectui sese offerant. Domicilium vero suum maxime omnium in cordis thalamis, inque principio arteriæ pulmonalis & arteriæ aortæ, rarissime in vena pulmonali habent. Obversatur adhuc animo serenissimi Holsatiæ Principis, anno abhinc e vivis sublati explum. Hic quum de dolore comprimente fixo in sinistro thoracis latere supra papillam conquereretur, cum anxietate & angustia spirandi, pulsu inæquali, cordisque palpitatione, quibus œdematosa pedum accedebat intumescentia, ego per litteras in consilium anno ante obitum ascitus, polypum adesse prædixi & difficilem fore medicationem, quod præsagium sectio cadaveris confirmavit, dum quatuor polypi,

pi, duo in dextro, unus in sinistro cordis ventriculo & quartus in arteria magna, inventi. Sinus cerebri quando a polyposo concremento obsidentur, atrocissimi affligunt capitis dolores, & ad hemiplexiam, quin apoplexiam, via panditur. Præterea polypi non modo subitæ mortis, ubi canalium alveos, præsertim dextro ventriculo appositorum, claudunt, sed & si pulmonalibus vasis inhærent, gravissimæ & sæpe funestæ hæmoptyseos, catarrhi suffocativi, asthmatis convulsivi, nec non hydropis thoracis, caussa sunt.

§. XLIII.

Plurimum itaque interest, ut Medicus hos occultos, infensissimos motuum vitalium hostes exploret ac detegat. In quo quidem scrutinio tenendum est: temperamentum sanguineum, & habitum corporis angustioribus vasis, fibrisque mollioribus donatum, vitæ genus laboris & motus expers, parciorem potum & usum eorum alimentorum, quæ glutinosum succum præbent facilesque sunt ad coagulum subeundum, liberaliorem usum vini acidi & spirituosorum, cœnam quoque largiorem, ad generationem ingratorum horum hospitum symbolum conferre. Proximiora vero & manifesta indicia, e quibus ipsorum præsentia conjici & dijudicari debet, huc redeunt. Polypi initium arguit compressio pectoris & fixus circa cor dolor, si vero jam incrementum cepit, præter hæc frequentius, vel levi de caussa, recurrit cordis palpitatio, pulsus miris modis inæqualis & varius est, sæpiusque notabilibus intervallis intermittit. Tum a motu corporis fortiori, vel medicamento sanguinem exagitante sumto, aut ab affectu animi vehementiori, dispnœa & incredibilis cordis anxietas urget. Postremo, lipothymiæ frequentia, sine caussa evidente, vel quæ a certo corporis decubitu provenit, est in signis polypi præcipuis commemoranda, quibus accedit quod sanguis emissus in aquam calidam, mox instar gelatinæ concrescat & in filamenta alba mucilaginosa fatiscat.

Signa polypi.

§. XLIV.

§. XLIV.

A polypis uteri hydrops uterinus. Nonnunquam ejusmodi carnosæ & membranosæ involutæ concretiones vasa uterina opplent, & hinc varia circa uterum & mensium negotium insolita pathemata occurrunt. Notum ex pathologicis est, certam hydropis speciem, quæ maxime inferiorem abdominis regionem petit, utero veluti caussæ adscribi, neque male. Etenim si libera sanguinis per ejus vasa progressio impeditur, quod promtissime fit canalium alveis a polyposis massis obstructis, non potest non fieri, quin ingens seri copia secedens, aut in uteri, aut in abdominis cavitatem, descendat. Cl. *Payerus in Hist. Anat. p.* 127. feminam tumore hydropico demortuam dissecuit, ubi uteri vasa copiosis molis carneis intus obsessa invenit. Ante aliquot annos femina generosa Berolini peculiari laboravit affectu: per aliquot nempe menses ex utero limpidissima aqua, quæ intra viginti quatuor horas interdum libram æquabat, stillavit, ægra tandem marcore & febre confecta. Post sectionem uterus magna ex parte scirrhosus, ex parte etiam polypis quoad vasa obsessus, inventus fuit. Accidit etiam, ut serum in hydarides sive magnas vesicas concedat, quæ si fuerint intra uterum ruptæ, aqua ex orificio uteri exstillat, si vero exteriorem uteri substantiam obsident, humor in cavum abdominis funditur. Referenda huc est historia, quam *Vesalius Lib. V. de corporis humani fabrica Cap. IX.* de quadam muliere Augustana refert: se in ejus uteri cavitate serosæ materiæ supra sexaginta mensuras Augustanas reperisse, reliquis visceribus ab inundatione plane immunibus. Et *Mauritius Cordæus Comment. in Lib. I. Hippocr. de morb. mulier.* notabilem affert historiam mulieris hydrope uteri laborantis, in cujus utero & reliquis corporis partibus, plurimæ vesiculæ aqua citrina plenæ, inventæ fuerunt.

§.XLV.

§. XLV.

Neque dubium est, quin polypi uterini caussa pro- *Hæmorrhagiæ uteri & abortus.* fusissimæ sæpius sint hæmorrhagiæ, non secus, ac qui vasa pulmonum obsident, incoercibilem hæmoptysin proferunt. Quæ frequenter abortiunt feminæ sanguine redundantes, iis solenne admodum est, ut paullo ante abortum cum ingenti lumborum dolore primo sanguinem, deinde massas carneas ovi gallinacei magnitudine, numero plures, excludant. Has enormis non raro cum animi defectione sanguinis effusio sequitur, & paulo post embryo. Perperam autem hæ massæ habentur pro molis, quæ nihil aliud sunt, quam polyposæ ejusmodi a mucido stagnante intra venas uterinas sanguine concretiones, quibus ejectis, ob vasorum nimiam distensionem & apertionem, largissima sanguinis effusio sequi necessario debet. Id tamen interdum accidit, ut aliquot placentulæ abortivæ in uteri cavitate maneant, ibique auctæ ac induratæ, varia symptomata producant, quorum caussa mola a Medicis communiter dicitur & adstruitur, cujus indicia sunt, si intumescit abdomen, tumor vero magis ponderosus & durus est in ventre, nec versus umbilicum extenditur, sed in inguine subsistit, nullus se exserit motus infantis, nec verus, nec calcitrativus, neque circa umbilici regionem, nec exterius percipitur, sed interius debilis & tremulus est, cui multæ præcordiorum anxietates cum tensivis doloribus junguntur. Quandoque cum sævissimis partus doloribus ejusmodi molæ, quæ nonnisi membranacea concreta sunt, excluduntur, unde venter mox in totum subsidet.

§. XLVI.

A polypis ad alias res fere leves & ludicras, nihilo- *De calculis in renibus.* minus sævissimorum, quin lethalium, affectuum caussas, nos convertimus, inter quas jure meritoque calculus ex materia tartarea, terrea, mucida concretus, si infelicissime canales vel cavitates eximias & notabiles obstruat, refertur. De

renum calculo illud perquam notatu dignum est, eum, quamdiu renum incolit substantiam, nihil molesti sensus creare, simulac vero incipit e sede sua moveri & uretherem ingredi, tunc protinus incredibilis se primo in lumbis, postea in lateribus circa ilia, secundum uretherum ductum se exserit dolor, quem ordinario fere nausea, vomitus, summa anxietas, extremorum frigus, stupor partis affectæ, ardor urinæ, calor præternaturalis, alvus constricta, contractio testiculi & vigilia, comitantur. Quandoque etiam atroces in ventre cruciatus complicantur, qui, si calculus subito per uretheres transit, atrocissimi fiunt, ut medentum imperitiores, & qui prima vice cum hoc malo conflictantur, morbum potius pro convulsiva & funesta colica, quam pro calculo, habeant. Neque inficiandum est, dolores ex calculo plura habere cum colica spasmodica communia, in eo tamen differentiam esse experientia docet, quod calculus subito & cum atrocia invadat, principium in lumbis habeat, ventriculum ad nauseam & vomitionem sollicitet & in urina crassius sabulum conspiciatur. Tandem nec hic prætereundum est, quod, si ren male affectus & prægrandibus calculis obsessus fuerit, flatus in intestino colo ejusdem lateris stagnantes, dolorem ibi satis molestum procreent, vel quod eum e sede sua dimoveant, vel quod mutuo contactu & attritione intestini flatibus distenti, & renis calculis expansi, dolor ille suscitetur.

§. XLVII.

In uretheribus. At vero longe majores molestiæ sunt, quas calculus uretheribus firmius ac diutius impactus, efficit. Dum enim urinæ liberum in vesicam fluxum intercipit, pertinax fit dysuria & feralis urinæ suppressio, quæ etiam pro diverso situ calculi certis suis notis ac indiciis dijudicanda est, quas hoc loco exponere, non erit incongruum. Ubi urina supprimitur & calculus uretheris cavitatem obstruit, vesica est vacua, catheter potest immitti, sed parum humoris elicit, tan-

tantaque est doloris circa ilia atrocia, ut spastica constrictio etiam alterum uretherem in consensum rapiat. Si verò calculus, vel etiam sanguinis grumus, circa orificium uretheris, ubi obliquo ductu per vesicæ membranas transit, hæret, vesica etiam ab urina vacua est & immanis cruciatus in inguine sentitur.

§. XLVIII.

Deinceps sicut calculus in renibus, ita etiam qui in vesica delitescit, & urinæ egressum impedit, certis dignoscitur indiciis. Videlicet ægri de tumore & dolore in pube conqueruntur, urina guttatim stillat, quandoque cum horrendo cruciatu, & sæpius crassum ac puriforme sedimentum deponit, permixtis moleculis, nunc carptam lanam, nunc vermiculos, referentibus. Interdum accidit, ut urina copiosissima reddatur, quandoque alvus & urina supprimatur, & abdomen ad lapidis duritiem, cum dolore circa pubem acutissimo & horrore molesto distendatur. Nonnunquam alvus subducitur cum flatu & larga lotii emissione. Si atrox dolor adest, anorexia, febris & constrictio alvi urget, & urina pauca, pallida tamen, cum magno nisu & molestia excernitur. Hæc symptomata potissimum affligunt, si quando lapis scaber, non adeo magnus & figuræ complanatæ ac ovalis, orificium tegit obstruitque, & ab asperitate & attritione dolorificus spasmus fit, qui tam atrocia gignit symptomata. Per intervalla vesicæ calculo laborantes, præsertim sub boreali aëris statu, item flatibus retentis, & alvo obstructa, graviori cruciatu & pondere laborant, mictio fit sæpius purulenta, in senibus jungitur tenesmus, membri pruritus & alvi cum urina suppressio est, quandoque etiam ipse anus procidit: pro situ vero corporis variante levamen accipiunt.

In vesica.

§. XLIX.

Quod attinet ad vesiculam felleam, neque hæc a calculosis concretionibus libera deprehenditur, sed sæpiuscule

De calculis vesicæ felleæ.

calculi ingentis magnitudinis ejus cavitatem totam replent, interdum numero plures, variæ figuræ ac magnitudinis in ea delitescunt, & gravibus symptomatibus corpora affligunt, quæ tamen non eadem, sed diversimode comparata, prout vel ingens calculus vesicam ipsam male afficit, vel plures per ductum cholodochum transitum moliuntur. Quandocunque fellis vesica tota fere lapillis turget ac repleta est, pertinax cum gravativo & continuo dolore dextri hypochondrii icterus, omnium remediorum efficaciam eludens, corpus flavedine tingit, cui si diuturnior fuerit, morbus arquatus adjungi solet. Quibusdam continua nausea vel etiam ciborum vomitio, in aliis atrocissimus ischiadicus dolor & asthma diuturnum conjunguntur. Præterea quibus ingens in fellis vesicula calculus est, ab iracundia insolentia symptomata patiuntur. Nam quando a vehementiori iracundiæ affectu spastica, ut ordinario solet, ductuum biliariorum constrictio fit, liber bilis in duodenum effluxus impeditur, ipsaque regurgitat ad vasa biliaria felleamque cystidem, inde efficitur, ut, quum calculis cystis jam repleta sit, a bilis copia ductus valde sensibiles distendantur, hinc ob consensum non modo acutissimus abdominis dolor, præcipue in dextro hypochondrio oriatur, sed & tanta respirandi fiat angustia & difficultas, ut suffocationis periculum appareat, alvo simul adstricta & extremis refrigeratis.

§. L.

Et per ductus biliarios tendentibus. Si vero ipse calculus transitum per ductum cysticum & cholodochum, qui intra membranas duodeni fertur, affectat, fixus & intolerabilis circa eam regionem, qua ductus cholodochus duodeno inseritur, in dextro hypochondrio est dolor, cum molestissimo vomendi conatu, nausea, appetitus dejectione, colore cutis intense flavo, membrorum lassitudine, alvi duritie: quæ symptomata una cum flavescente cutis colore, repente & ex toto solent remittere, excretis per anum calculis pondere levissimis, & tunc ipsa cutis nitorem

suum

ſuum recuperat. Confirmatum hoc habemus notabili exemplo. Erat quippe honoratior quidam vir, ſexagenario jam major, qui poſt diuturnum in dextro hypochondrio comprimentem ac obtuſum dolorem, in ſpiritus difficultatem incidens, paulo poſt œdematoſo pedum primum ac poſtea hydropico crurum, ſcroti & abdominis tumore afficiebatur & aliquandiu affligebatur. Huic præſcribebat Medicus infuſum purgans, cujus baſis cortex medius ſambuci, a quo efficaciter purgabatur & plures lapillos, planæ & acuminatæ ſexangularis figuræ, nigricantes ac leves, plus quam viginti numero, per alvi ſeceſſum excernebat, quo facto, aſthma diſparuit, tumor ſubſedit & cum valetudine in gratiam redire viſus eſt, quæ tamen, ſive ob ætatem, vel priorem longum morbum attritis nimium viribus, minus conſtans erat, ſed hydropi paullo poſt iterum implicitus, naturæ debitum ſolvit.

§. LI.

A calculis progredimur jam ad alias ludicras res, *De vermibus.* quæ tamen potentiſſimæ ſunt ad corpora humana tam miſere affligenda, ut non majora propemodum tormenta poſſint excogitari. Et hæ ſunt varia ratione figuræ & magnitudinis inſecta, ſive vermes, qui maxime ventriculum & alimentorum magnum illum canalem inhabitant, ibique nidos & hoſpitia ſua habent. Non eadem vero ſed diverſa pro locis, quibus inſident, & prout variæ eorum ſunt ſpecies, pathemata obſervantur. Si rotundi proboſcide & pedunculis quaſi totidem uncis inſtructi fuerint, graviter rodunt, lancinant, & interdum membranas perforant. Hi quando *In ventriculo.* ventriculum obſident, incredibilis ejus morſus cum inexplicabili dolore, anxietate, inquietudine, nauſea, ſalivæ fluxu infeſtat; fœtidus ex ore vapor halat, vultus mox pallet, mox rubet, narium adeſt pruritus, vomendi cupiditas, ſicca ac moleſta tuſſis per intervalla affligit, animique defectio frequentius jungitur.

§. LII.

In ileo lumbrici. Si in inteſtinis, præſertim ileo, cui lubentiſſime inſident, eo quod amarorem bilis minus ferre poſſunt, nidum ſuum habent, hæc ſunt indicio ſymptomata: venter mirifice, præſertim in infantibus, diſtenditur, ut tympanitide laborare videantur, alvi ſubinde nimia jungitur dejectio, qua feces fœtidæ coloris cinerei, ſtercori bubulo ſimiles, ſecedunt, partes ſuperiores tabeſcunt, ita prorſus, ut nonniſi oſſa cohærentia conſpiciantur, licet multum appetant. Facies plerumque pallet & tumida eſt, & cum excrementis ramenta quædam, ſeminibus cucumeris vel cucurbitarum ſimilia ejiciuntur. Lumbrici dicuntur hujus inteſtini incolæ, qui plerumque lati ſunt & longi & mirifice ſe convolvunt, neque tam alacres ſunt, quam rotundi, ſæpius quoque ob tuſſim, febrem & lateris dolorem pleuritidem mentiuntur, quæ tamen a vermium ſymptomatibus, dolore ſub coſtis ſpuriis, febre acuta & tuſſi ſanguinolenta diſtinguenda.

§. LIII.

In craſſis aſcarides. Quod attinet ad aſcarides, neque hæ obſcuriis indiciis ſe produnt. Hoſpitium ſuum quam maxime in inteſtinis craſſis quærunt, & frequentius ac copioſiſſime recto inſident, ſimileſque tineis ſunt, & manipulatim ſæpe alvo ejiciuntur, quin ex ano non raro prorepere & muliebribus pudendis ſe inſinuare ſolent, ut cum urina in matulam deſcendant, ſæpiuſque incautioribus Medicis imponant, ac ſi ex veſica prodiiſſent. Utut vero multa cum reliquis inſectis communia habeant, ſi inflationem abdominis, ſi maciem, ſi nauſeam reſpiciamus; in eo tamen quædam eſt differentia, quod multus ac gravis pruritus in ano percipiatur, & alvus ad deponendum frequentius ſollicitetur odoremque identidem fœtidum excrementa exhalent. Hæ vermium ſpecies natu etiam majores, præſertim feminas luxui & otio indulgentes, divexare ſolent.

§. LIV.

§. LIV.

Præter memorata hactenus e vermibus gravia symptomata illud adhuc notandum est, quod febres subinde eos invadere soleant, qui vermibus exercentur, quæ ex lentarum & putridarum sunt numero & similes quotidianis, nullumque servant typum, sed sunt erraticæ, cum pulsu inæquali, frequenti & obscuro. Neque dubium est, quin ex vermibus in putredinem fœtidam colliquescentibus exsurgant. Porro etiam non prætereundum, quod vermes præsertim minuti, quos sex pedibus cum nigro capite instructos vidimus, si nerveas tunicas intestinorum graviter lancinant, arrodunt, mirabilia atque insolita, quæ ab imprudentiori vulgo incantationibus solent adscribi, symptomata producant. Videlicet sunt inter exempla verminantes, quos convulsivæ artuum ad stuporem usque tractiones, distensiones & incredibiles circumgyrationes, miro torquent modo, mox aphonia tentantur, mox aliena & male cohærentia cum mentis turbatione loquuntur, strident dentibus, in furorem agitantur, dæmonia se videre asseverant; remittit tamen sæpius hæc symptomatum sævitia, si nimirum vermes a rosione desistunt. Tam valde gravis vero symptomatum violentia non aliunde repetenda videtur, quam quod universum genus nervosum, a vehementi rosione tunicarum intestinalium, mutua consensione & communicatione in exorbitantes hos motus rapiatur. *Insolita inde symptomata.*

§. LV.

Neque in hac latentium caussarum morbificarum consideratione silentio transmittendi flatus, qui utut res levissimi momenti videantur, tantas tamen anxietates, cruciatus & insolentia in dissitis etiam partibus symptomata concitant, ut vitam in summo discrimine positam credas. Caussa horum utplurimum est tenax & viscida copioso aëre plena materia, quæ a calore in halitus, quibus inest magna expansiva vis, resolvitur; accedit tamen etiam atonia, sive paralytica quædam *De flatibus.*

dam reſolutio, tunicarum ventriculi & inteſtinalium, qua fit, ut nimium a contentis vaporibus expandantur tunicæ & fibrillæ nerveæ, diſtorqueantur, præter naturam huc illuc trahantur, demumque per conſenſum atroces paſſiones accedant. *In ventriculo.* Diſcrepant tamen ſymptomata a flatibus pro differentia locorum quæ patiuntur. Ventriculus quidem ab iis inflatus & per omnem ambitum fortiter expanſus, ſummas præcordiorum anxietates & ſpirandi ad ſuffocationem usque anguſtiam, cum faucium conſtrictione efficit, atque inferior ejus pars ſub cordis ſcrobiculo verſus latus dextrum, inſtar veſicæ turgidæ, ovi gallinacei magnitudine, ſenſibus & tactui ſeſe offert; demum ructus ſuperveniunt, quibus flatibus exitus conceditur & anxietatum fit allevatio. Et hæc ventriculi inflatio frequentiſſima eſt hypochondriacis, nec non hyſtericis, in quibus ſæpe tanta, ut ea affectæ, ob interceptum diaphragmatis deſcenſum, ſine omni ſenſu & motu jaceant & reſpirationis ſucceſſus vix obſervetur.

§. LVI.

Et inteſtinis. Sæpius quoque inteſtina torquet flatuum proventus. Si quando accidit, ut tota inteſtinorum moles flatibus mirifice diſtenta, ingentem abdominis tumorem efficiat, dolores atroces cum alvi adſtrictione exſurgunt, qui affectus colica flatulenta vocari ſolet. Quæ diſtenſio ubi eſt diuturna, ob inteſtinorum quandam paralyſin & viſcidæ materiæ copiam intus hærentem, abdomen inſtar tympani expanditur; tandem jungitur cachexia & tabes, ac morbus vocatur tympanitis. Frequentius vero contingit, ut tantummodo partes quædam inteſtini, præſertim coli, flatu dolorifice diducantur, quod circa hypochondria utraque ſæpiſſime obvium, quia colon ibi in flexuras curvatur, quæ impediunt, quo minus & flatus & alia contenta promte tranſeant, ſed ſtagnent. Familiariſſime id in hypochondriacis evenit, & perperam dolor ille tenſivus ſiniſtri lateris, pro tumore & inflatione lienis a Medicis anatomes ignaris habetur, eo quod lien

lien in homine non in hypochondrio, ſed in dorſo, ſub diaphragmate ſitum obtinet. Teſtatum etiam faciunt obſervationes, quod in oſſe ilei dextri ingens & dolorificus tumor quandoque diutius per intervalla affligat & a cibis flatulentis ſumtis exacerbetur, hanc ob cauſſam, quia principium coli ſatis capax & membranis robuſtis motricibus inſtructum, ut ſurſum excrementa propellere poſſit, hic conſtitutum, quod adeo ampliatur, ut cum exquiſito dolore ipſa integumenta extrorſum urgeat, & periculum ruptionis ſit, quod etiam quandoque factum obſervationes practicæ & anatomicæ confirmant. Ejusmodi vero flatulentos tumores exinde licet cognoſcere, ſi ad emiſſionem flatuum vel ejectionem materiæ tenacis copioſæ, per vomitum aut ſeceſſum, tumores cum dolorum allevatione minuuntur. Dolores lumborum, pulſuum intermiſſio, dolores in oſſe coxendicis, tumores pedum œdematoſi, ſæpe ſolis flatibus inteſtina diſtendentibus & vaſa vel nervos comprimentibus debentur, & datis carminativis ac clyſteribus, conquieſcunt.

§. LVII.

De eroſione ventriculi & inteſtinorum.

Reſtat demum alia cauſſa abſtruſa memoranda, quæ in ventriculo neque minus in inteſtinis conſiſtit, rariusque animadvertitur, mortis tamen & graviſſimorum morborum genitrix eſt. Eſt hæc ventriculi vel etiam inteſtinalium tunicarum eroſio, quæ vel ab erodentium acidorum ſuccorum copia in hypochondriacis, vel ab iracundia vehementi & frequenti, vel a ſumto veneno, emetico vel purgante acriore accidit, vel etiam poſt choleræ, dyſenteriæ aut diarrheæ morbum relinquitur, & affectus eſt chronicus, ab inflammatione, quæ celerum paſſionum præcipua, diſtinguendus. Ventriculus & duodenum, quando eroſa, continuus & fixus dolor eſt circa præcordia, tenſivus, tractorius, interdum cum ardoris ſenſu, qui usque ad dorſum porrigitur, & ſummas anxietates circa præcordia parit, ipſum quoque jugulum pe-

tit; mirumque vires atterit atque nauſeam & inclinationem ad vomitum ſuſcitat. Poſt omnem medicinam aut cibum aliquanto intemperatiorem, qui ſalſæ, calidæ, acidæ, ſpirituoſæ, acris eſt naturæ, exacerbatur, ac inprimis a purgantibus atrociſſimus redditur; demulcentia vero, humectantia atque emollientia, & optime medicamenta ex chamomilla & millefolio ferre poteſt, pulſu demum accedente celeri hectico, res eſt conclamata. Quodſi in inteſtino quodam ejusmodi eroſio fuerit, identidem dolores in abdomine ac dorſo cruciant, qui ſemper aſſumtis calidis, ſalſis, acidis mirum exacerbantur, dejectiones alvi ſunt creberrimæ & varia caloris & frigoris eſt in corpore viciſſitudo, urina mox tenuis & aquoſa, mox rubicunda & craſſa mingitur, malum etiam admodum diuturnum eſt, vires depaſcit, corpus conſumit, longum certe tempus & accuratam ac demulcentem diætam, plus quam medicamenta, præſertim activiora, deſiderat. Et affectus ſenibus ceſſantibus hæmorrhoidibus non adeo rarus eſt.

CAPVT VIII.

DE

DAMNIS EX COHIBITA CVTICVLARI EXCRETIONE.

§. I.

Se & excretiones ſunt neceſſariæ.

QVicunque artificioſiſſimam corporis noſtri machinam partiumque in ea admirandam configurationem paullo curatius perluſtrat, eandem ex numeroſa organorum ſecretoriorum & excretoriorum congerie maxima ex parte coagmentatam eſſe animadvertit. Tanta enim ſecretionum & excretionum ad vitam cum ſanitate tu-

endam utilitas eſt atque neceſſitas, ut ſine iis corpus nec vivum, nec ſanum, nec robuſtum, nec ad exſequendas animæ actiones idoneum eſſe, neque etiam augeſcere & ad legitimum incrementum pertingere poſſit. Videlicet corruptibile eſt corpus humanum, nec a putredine immune durare poteſt, niſi perennis ſanguinis omnisque generis fluidorum, mediante vigore ſyſtoles atque diaſtoles in ſolidis, progreſſivus motus libere ſuccedat, cum quo ſimul inteſtina partium ſanguinem conſtituentium calida agitatio augetur. Sub hoc autem progreſſu maximeque inteſtino mutuo attritu ſanguinis, moleculæ alia figuram, texturam aç magnitudinem nanciſcuntur, & a blanda temperata ſcheſi deſciſcentes, ſalino-ſulphuream, vel etiam viſcidam, utramque vitæ adverſam naturam, induunt. Quare opus eſt, ut ſucci intemperati, nutritioni & motibus vitalibus continuandis inutiles facti, a purorum connubio ſegregati proſcribantur, ac in eorum locum temperati, blandi ſatisque fluidi, per congrua ſolida & liquida alimenta, denuo ſubſtituantur. Quod quidem quum per ſaluberrimas ſecretiones atque excretiones perficiatur, earundem utique neceſſitas, neminemque diu ſine cibo & potu vivere poſſe, luculenter patet.

§. II.

Deinceps hæ ingeſtiones atque egeſtiones reciprocæ certa proportione ſibi reſpondere, in iis autem, qui legitimam corporis firmitatem jam adepti ſunt, æquales eſſe debent. Hinc eſt, quod adultum corpus lance libratum, elapſis octo diebus eandem gravitatem exhibeat, licet interea a robuſto & laboribus operoſis occupato, vel centum alimentorum libræ ingeſtæ ſint; quin ſi pondus increvit, nec omne quod ingeſtum iterum egeſtum, reſtibile in vitio eſt ac morbus certo præſtolatur. Etenim univerſa œconomia animalis non ſolum certo numero, pondere & menſura, ſed etiam debita proportione, ac moderamine, tam ratione materiæ,

Ac egeſta reſpondere debent ingeſtis.

riæ, quam motuum, maxime gaudet, ab omni autem excessiva qualitate & quantitate, motuum æque ac materiæ, sive humorum, læditur atque offenditur.

§. III.

Quod a Medico observandum.

Quapropter ad sanitatem ipsamque vitam tuendam, plurimum utique refert, ut Medicus & ingestorum & egestorum curatam habeat rationem. Nam profecto optimum corpus a præmatura morte & morbosis varii generis afflictionibus defendendi modum, in eo quam maxime versari cum *Hippocrate lib. de diæta*, censeo: ut mensura ingestorum ad vires, immo ad motum & exercitationem corporis, exacte accommodetur, tenendo, corpus quo robustius, quo magis viribus pollet, majora vasa firmioresque fibras obtinet, eo plus ferre posse atque subigere. Ex ingestis autem quæ facilius solvuntur & vasa atque excretoria promte subeunt, aliis salubritate præstant; vicissim, quæ ægrius digeruntur minusque expedite emunctoria pervadunt, sed passim restitant, valetudini infensa, hæc interdicenda, illa suadenda. Quin, is demum, qui ex ingestorum & egestorum natura, indole ac mole, morborum caussas & primordia derivare novit, prudens Medicus dicendus est atque peritus.

§. IV.

Excernicula hunc in finem sunt varia.

Quum vero ea, quæ in pabulum assumuntur, non unius sint ejusdemque, sed admodum diffidentis naturæ & facultatis, alimenta quippe viscida, salsa, acria, acida, sulphurea, spirituosa, texturæ quoque compactioris, excessivæ omnia indolis; sapientissima certe summi opificis providentia factum est, ut varia emunctoria in corpore fabrefacta sint, quæ singulorum genio cunctisque heterogeneis evehendis, apprime respondeant. Nimirum residuæ ex alimentis feculentiæ per alvum secedunt, ac cum his non solum scoriæ biliosæ, plurimis salino-sulphureis recrementis refertæ, sed

ſed etiam mucus in glanduloſa craſſorum tunica ſecretus. Sero recrementitio, craſſioribus & terreſtribus ſulphureis moleculis onuſto, urina dicto, renale dicatum eſt colatorium. Et copioſa aquea portio, tenuibus ſalino-ſulphureis particulis imbuta, ex cutis ſpiraculis ſub perſpiratione, quæ ſenſibili & inſenſibili modo jugiter in corpore ſuccedit, exhalat atque diſtillatur. Tacemus mucida illa purgamenta, quæ in narium, palati & bronchiorum glanduloſa ſubſtantia ſecreta & collecta, ſcreatu & munctione rejiciuntur.

§. V.

Perſpiratio ſuppreſſa maxime noxia.

Per omnia hæc organorum excernentium emiſſaria, recrementa jugiter e corpore eliminantur. Quod quemadmodum ſi debito tempore & ſufficienti copia perficitur, integritatem corporis & functionum in eo fulcit atque tuetur; ita viciſſim ſi ſegniter minusque ſufficienter ſuccedit, plures & graviſſimas, præſertim chronicas paſſiones, pullulare atque excludi prona elucéſcit conſequentia. Quam grave autem detrimentum & ſaluberrimarum excretionum defectu in valetudinem redundet, ſpeciatim & accurate in *tomo ſecundo Medicinæ rationalis ſyſtematicæ*, & quidem *Part. III. cap.* 4. de excretionum defectu præcipuo morborum fundamento; *cap.* 6. de perniciali eorum quæ excretiones cohibent indole; *cap.* 7. de epidemicorum morborum origine ex tranſpiratione impedita, expoſui. Quapropter ibi dicta heic lubens mitto, & potius id maxime jam excutere ac demonſtrare allaborabo: ex omnibus evacuationibus ſuppreſſis, vel deficientibus, nullam eſſe, quæ majorem noxam ac periculum corpori minetur & cauſſa ſit innumerarum paſſionum, quam perſpiratio & inſenſilis illa ſubtiliſſimarum ſordium, per univerſi corporis corticem porulis pervium ſuccedens emiſſio, ſi impediatur, cohibeatur materiaque excernenda in corpore remaneat, vel ad exteriora jam appulſa, ad interiora relabatur.

§. VI.

Quia excretionum præcipua. Enimvero depuratur in univerſali corporis emunctorio, cute, univerſa ſanguinis & humorum maſſa, & tam copioſa per iſtud contingit excretio, ut ex *Sanctorii* calculo, omnes reliquas quantitate ſuperet. Hac itaque ſuppreſſa maxima recrementorum pars reſtitat, omnes corporis ſucci ſorditiem contrahunt, corrumpuntur, ad putredinem diſponuntur, ut valetudo inde graviſſime luat. *Et ſordes maxime perniciales evehit.* Quod vero maximum eſt, ipſæ ſordes quæ ſub perſpiratione exhalant, valde tenuis ſalinæ ſulphureæ & aëreo-æthereæ activæ indolis ſunt. Hæ enim in corporis penetralibus retentæ, vel ex cutis tubulis retrocedentes, haud ſecus ac mortiferum venenum, quod exigua mole & ſumma partium tenuitate acri cauſtica pernicialem vim in nervoſis maxime partibus exſequitur, ob penetrantem ſubtilitatem, promte per univerſum corpus infeſta ſemina ſpargunt, intimæ ad partes exquiſite ſentientes ſunt admiſſionis, easdemque atrociſſime adoriuntur atque exagitant, ut vehementiſſimæ, immo lethales, in nervoſarum potiſſimum partium genere, oboriantur affectiones.

§. VII.

Defectus perſpirationis cauſſa potiſſimum aër. Inter ea vero, quæ ad ſufflaminandam ſaluberrimam perſpirationem faciunt, aër potiſſimum connumerandus. Hic enim ſicuti purus ac temperatus ſanitati egregie patrocinatur; ita viciſſim exceſſiva qualitate præditus, eandem graviſſime labefactat, hanc maxime ob cauſſam, quod immediate corporis corticem ambiat ejusdemque tonum varie alterando, ſuccedentem per ſubſtratos tubulos ſordium excretionem dirigat ac moderetur, intendat, vel frequentius cohibeat. Nimirum ſi nimis frigidus, nervis inimicus eſt, ſuccos coagulat & fibras rigidas reddit, unde non ſolum ad affectus ſpaſmodicos diſponit, ſed etiam cutis poros & vaſa nimium coarctans, ad interiora urget humores, ſtagnationem demum ac ſtaſin concipientes. Nimis humidus tonum

ſoli-

ſolidorum laxat ac ſolvit, ut liquida languide circumagantur & ad emunctoria ipſosque ſubcutaneos tubulos non vegete appulſa ſordeſcant, morbique ex atonia & humorum impuritate oriundi pullulent. Nimis calidus rarefacit & diſſolvit corporis ſuccos, ac inteſtinum motum augendo, acres & bilioſos reddit, licet perſpirationis ſucceſſui non officiat, niſi ſimul humidus ſit, & ſic ad morbos malignos viam ſternat. Potiſſimum autem cuticulari excretioni obeſt frigido-humidus, quippe qui humores incraſſando & fibrarum elaterem minuendo, efficit, quo minus ſucci ſpiſſeſcentes per minimos canales ad corporis corticem trudi, & remiſſo nimis colatorio, ſordium ſecretio atque excretio rite perfici poſſit.

§. VIII.

Inſuper aëris tempeſtatumque inſalubris conſtitutio ac inde pendens in perſpirationis ſucceſſu mutatio, plurium morborum cauſa eſt, qui certis anni temporibus, quandoque etiam epidemice, graſſantur. Sapienter hinc ab *Hippocrate lib. de humor. §. 7.* proditum eſt: *qualia ſunt tempora, tales etiam ſunt morbi & conſtitutiones ex ipſis. Si tempora tempeſtive & ordinate ſe habuerint, morbi judicatu faciles fiunt. Vernaculi autem temporum morbi indicant mutationes, & prout evariaverit tempus, ſimiles aut diſſimiles erunt morbi, qui in hoc tempore oriuntur.* Qui vere enaſcuntur, ita ſunt comparati, ut ob atmoſphæram inæqualem & mutabilem, elater fibrarum & maxime tonus cutis mirifice labefactetur, & retardato ſanguinis circulo, excluſione quoque ſordium per halitus diminuta, & plethora & impuritas, proximæ morborum cauſſæ, ingignantur. Æſtatis morbi non tam calori, quam potius aëri frigidiori & humidiori, qualis tunc ſolet eſſe nocturnus & matutinus, poros occludenti, debentur. Autumnus omnium morboſiſſimus eſt, nullam aliam ob cauſſam, quum quod ob crebriorem cœli ex frigido in calidum, humido in ſiccum, & viceverſa, mutationem, æqualis ſanguinis progreſſus & libera ſordium exhalatio inter-

Unde morbi anni temporibus familiares.

ter-

tercipiatur. Et hiems ob frigus, tam ſiccum, quam humidum, tranſpirationem impedit, eaque propter variis morbis inducendis favet, quos unacum vernalibus, æſtivis & auctumnalibus ſigillatim recenſet *Hippocrates Sect. III. aph.* 20. *ſqq.* nec non *Celſus lib. II. cap.* 1.

§. IX.

Morbi quoque epidemii. Inprimis autem nocent aëris tempeſtatumque viciſſitudines, ac ſi diu durant ſæpiusque repetunt, morbos, qui populares habent circuitus excludunt; eo quod æquabili cutis tono, ſub quo maxime viget libera perſpiratio, nihil magis adverſum eſt eumque deſtruit, quam repentina mutatio aëris calidi in frigidum, vel humidi in nimis calidum. Hinc certa & conſtanti experientia in comperto eſt, quod ſi calefacto per fervidum vernum vel æſtivum æſtum corpore, & reſoluta ſub calore inteſtino motu intenſo in excrementitias ſordes humorum maſſa, tempeſtas poſtea ſubito aquilonaris frigida ſuccedat, qua conſtrictis ſpiraculis ſordes reprimuntur, accumulantur, mutuo quaſi confermentantur, iisdemque nervoſis ac membranoſis partibus inhæreſcentibus, febriles, ſpaſtici & convulſivi motus, varii generis febres, ſæpius exanthematicæ, varioloſæ, morbilloſæ, purpuraceæ, alvi quoque fluxiones plus vel minus cruentæ; oboriantur ac plures corripiant. Etenim id ceu perpetuum in genere eſt obſervandum: quo major materiæ impuræ ſalino-ſulphureæ tenuis, perſpiratione eliminandæ, in corpore proventus eſt ac copia, eo magis infeſtum & periculoſum eſt, ſi ejusdem excretio impeditur, intercipitur vel cohibetur.

§. X.

Nec non endemii. Ex eodem porro fonte morborum, qui certis locis familiares ſunt atque vernaculi origo arceſſenda. Teſtantur quippe Medicorum commentaria, Hungariam & Italiam proferre febres peſſimæ indolis acutas, cum vehementi cephalalgia & delirio junctas. Jam vero idemtidem conſtat: eam

eam Hungarici cæli esse qualitatem, ut æstus diurnus sit ferventissimus, eundemque frigus excipiat nocturnum satis horridum. Huic itaque si corpus prius æstuans incautius, maxime ab iis qui in castris excubias agunt & sub dio morantur, committitur, perquam facile febris illa Hungarica dicta acuta accedit, quam perperam vulgo liberaliori vini Hungarici, quod stipendia merentes vix degustant, potui, tribuunt. In Italia autem, & maxime Romæ, idem febrium acutarum & malignarum genus sæpius stragem edit, nullam pariter aliam ob caussam, quam quod interdiu æstus vehementissimus, & noctu algor regnet, cui si improvide sese exponunt incolæ, vel fenestras aperiunt, ut aër nocturnus, qui ob copiam insectorum atmosphæram incolentium, idemtidem valde insalubris, corpori allabatur, illico postero die mutatio in corporis functionibus & inclinatio ad febrem præsto est, quæ nisi præscinditur, vires sumit, & non raro funestum sortitur eventum.

§. XI.

Neque vero tantum acutas, verum etiam chronicas endemias passiones, interceptus cuticularis excretionis successus, affert. Certe genesis scorbutici mali, quod nonnisi maximus impuritatis gradus est, non aliunde quam ex hac origine repetenda. Quo magis enim in humoribus vitalibus crescit impuritas, ex incongruis & minus temperatis assumtis, eo plus vigere debet excretionum, inque primis perspirationis negotium, eoque sufflaminato, eo gravior metuenda est noxa. Jam vero in confesso est, in regionibus maritimis & borealibus incolas crassiori victu uti, copiosius carnibus ac piscibus salsis, infumatis ac induratis vesci & densa, frigida ac humida atmosphæra frui. Sub hac itaque cœli victusque ratione, non modo crudi & multimale cocti succi ingignuntur, sed & ob perspirationem segniorem, quamplurimæ excrementitiæ salinæ viscidæ sordes in corpore remanent, quæ simul alia emunctoria obstipant & occludunt,

Nec non scorbutus.

dunt, præsertim si vita sedentaria motus expers, animi crebrior perturbatio & mœstitia accedit, quo demum fit, ut humores benigni, serum & lympha, a miscela particularum varii generis salinarum inquinentur, putidi fiant, corrumpantur, & pro diversa corporum & temperamentorum conditione, vel vappescant ac lente putrescant, vel etiam summam fixam & volatilem acredinem contrahant. Et hac ex sentina, omnia pathemata scorbuticis solennia manant, oris fœtor, maculæ lividæ, gingivæ putridæ, ulcera fœtida ichorosa, inclinatio ad sphacelum, artuum dolores fixi & vagi, spasmi & convulsiones, tormina ventris, tremores & contracturæ artuum aliaque id genus plura.

§. XII.

Febres & defluxiones catarrhales.

Quæ omnia sicuti vitam in grave discrimen adducunt; ita quid subitanea aëris ac inde facta excretionis per cutis poros mutatio, ad sanitatem labefactandam valeat, quotidianis adhuc experimentis confirmatum habemus. Nimirum quando ex conclavi valde calefacto, vel ex lecto calido, in auram frigidiorem subito concedimus, horrore corpus e vestigio corripitur, & suppressa perspiratione, materia acris excrementitia in interiora maximeque glandulosas tunicas faucium, oris, narium & bronchiorum vergens, tussim, coryzam, defluxiones & febres catarrhales conciliat. Pariter frequenti experientia edocemur: nihil ad ingenerandas acutas passiones & febres magis conferre & aptius esse, quam si quis graviori iræ affectu, vel liberiori spiritus vini potu, aut fortiori corporis exercitio æstuans, in auram humidam & frigidiorem, præsertim vespertinam, delatus, paulo diutius in ea versatur; quandoquidem hoc facto, facilis admodum in febres, & intermittentes, & acutas inflammatorias, est lapsus.

§. XIII.

In Carolinis febres ab occlusis poris gignuntur.

Nihil vero est, quod subitam febrium generationem ex perspiratione cohibita clarius demonstrare & illustrare pot-

poteſt, ac intempeſtivus & imprudens thermarum Carolinarum uſus externus in balneo. Nam ſi quis corpore paulo pleniori & impuriori, ante ſanguinis miſſionem vel debitam aliam præparationem, deſcendit in balneum nimis calidum, & aliquandiu in eo commoratur, non tantum inde experitur inſignes cordis tremores, languorem & cephalalgiam, verum etiam febrem intermittentem plerumque, nonnunquam continuam, cum præcedente horrore, dolore dorſi & anxietate ſumma. Quod vero hoc balneum præ aliis id ſingulare habeat, quod tam facile, atque ex tempore quaſi ſuſcitet febres, hæc vera mihi videtur ſubeſſe ratio: tum quod nulla alia tam fervidi caloris thermalis aqua reperiatur, tum etiam quod largiorem quam ulla alia terræ martialis ochreæ & calcariæ adſtringentis, in lapidoſas concretiones pronæ, copiam in ſinu foveat, quo fit, ut uſu externo ſubito tumores œdematoſos intro repellat & abigat, diuturna ulcera conſolidet, puſtuloſas & ulceroſas cutis defœdationes & eroſiones ſiccet, & ſic efficacem poros & tubulos ſubcutaneos conſtrictivam facultatem luculenter prodat. Si quis itaque in balneum hoc nimis calidum corpus immittit, ab externo calore ſanguis exæſtuatur & in magnam inteſtinam agitationem, præſertim ſi jam copioſus & impurus, abripitur, exterius vero ob conſtrictos poros particulæ aëreo-ſulphureæ non exhalare poſſunt, ſed eædem inſultantes in partes nervoſas, arterias ipſumque cor, ſyſtoles & diaſtoles motum valide intendunt, & ita febrem accendunt.

§. XIV.

A tranſpiratione cohibita exacerbantur morbi ex impuritate.

Præterea excretionis per cutis poros rite ſuccedentis utilitatem, & ſuppreſſæ noxam luculenter teſtatur, quod qui impura habent corpora, ſive humores excrementitiis partibus refertos, ut ſunt podagrici, arthritici, æſtivo tempore, quo liberius & copioſius ſordes per ſubcutanea ſpiracula difflantur, a paroxyſmis & ſymptomatibus immunes degant;

degant; brumali autem & autumnali, gravius affligantur, quia aëre circumfluo denso atque compresso, perspiratio imminuitur, sordesque excrementitiæ magis retinentur, gravius detrimentum corpori certo allaturæ. Eadem ratio subest, quare senes, quum ob cutis poros & vasa minima strictiora, non tam liberam & copiosam per cutis poros experiantur evacuationem, quam viri & juvenes, ab impuritatibus restitantibus morbos ætati senili infestos incurrant, ut sunt maxime scorbutus, calculus, ulcera vesicæ, scabies, tormina intestinorum, diarrheæ, stranguriæ, oculorum & aurium vitia.

Et senibus familiares gignuntur.

§. XV.

De damnis a repulsa materia perspiranda.

At vero licet magni & graves morbi a prohibita perspiratione & remanentibus intus sordibus originem ducant: longe sæviora tamen & quæ plus periculi habent pathemata pullulant, si quando materia excrementitia, a connubio sanguinis jam tum separata & ad cutis peripheriam tubulosque subcutaneos salutariter propulsa, foras non ejicitur, sed ibi subsistens ac ad interiora recedens, cum succis vitalibus denuo nupta fuerit. Hæc enim certe materia veneni vim & naturam obtinet, ac licet mole valde exigua, dum tamen sub penetranti & adversa subtilitate partium valde heterogenearum, in partes nervosas sensibiliores agit, truculenta instar veneni symptomata excitat. Id quod ut jam ulterius excutiamus & luculentis fide dignis exemplis ac observationibus confirmemus, operæ certe erit pretium; quo rerum medicarum cultores perspiciant, plures & sævissimorum affectuum caussas, non tam in mole & quantitate nimia, vel intemperie crassa sanguinis & humorum, quam sæpius in parva & exilis molis materia, nervosis tamen partibus summopere infesta, esse quærendas.

§. XVI.

Ex achoribus tinea, favis &c. repulsis.

Ut itaque ab ipso capite ordiamur, sæpius observavi, eos qui capillamentum gestare sueverunt, demto im-

pro-

provide operculo, exquisitum capitis dolorem, cum tinnitu aurium, nec non vertiginem incurrisse; alios vero his malis afflictos, tecto falsa coma capite, ab iisdem liberatos. Nihil porro frequentius in infantibus visitur, quam a crusta lactea, solo frigore repulsa, febrem continuam excitari, qua desinente illa revertitur, quæ quoties repulsa fuit, toties de novo febrem accensam annotavimus. Nihil quoque periculosius est, quam in tinea capitis improvide exterius unguenta vel lavamenta applicare. Repulsa enim materia corrupta acri ad cerebrum ejusque membranas ac nervorum principia, epilepsiæ, præsertim in infantibus, aliique graves capitis morbi, accidunt. *Amatus Lusitanus Cent. I. obs. 36.* in puella undecim annorum, obesa & sanguinea, a capitis lotione apoplexiam, elapsa nondum hora, supervenisse, memoriæ prodidit. Ex capitis ulceribus obsessi lotione, surditatem concitatam, *Misc. nat. cur. Dec. III. An. III. obs. 9.* commemorant. Et nos a linimento tineæ capitis præpostere adhibito, in infante decem annorum oculi dextri inflammationem observavimus, quæ in suppurationem & perfectam demum cœcitatem transiit. Vidi quoque ab achoribus & favis linimento inconsulto siccatis, asthma convulsivum subortum, ad quod abigendum, vesicatorium in nucha insigni cum levamine applicatum.

§. XVII.

Singulare etiam salutaris & criticæ in capite excretionis genus est, plica sic dicta Polonica, qua serum excrementitium viscidum cum sanguine ad caput copiose delatum, ex poris capitis exsudans ac per crinium tubulos descendens, capillos in cirros conglutinat inexplicabiles, per quos tanquam peculiare organon excretorium, vitiosum serum eliminatur, non sine summo levamine & sanitatis emolumento. Quod si vero plica molesta abscinditur, graves, immo mortiferi morbi, corpus impetunt. Hoc enim facto, atroces capitis dolores, insultus epileptici, convulsivi, item *Ex abscissa plica Polonica.*

phrenitis, mania, melancholia, vertigines, oculorum lippitudines & gutta ſerena, conſequi ſolent. Interdum ad alias inferiores partes ſerum excrementitium retentum defertur, & dolores arthriticos aliaque ſymptomata luis venereæ naturam æmulantia excludit. Quin nonnunquam pleuritis, peripnevmonia, hæmoptyſis ac phthiſis inducitur.

§. XVIII.

Ex ſcabie ſiccata graves capitis morbi.

Scabies fœdum quidem eſt atque moleſtum malum; corpus tamen a ſalſo, acri & corrupto humore liberat, & præpoſtera medicatione repulſa, vel quo minus effloreſcat impedita, gravi damno mactat, quod differt, prout maligna interiora repetens materia, diverſas impetit partes in iisdemque ſedem figit. Quod ſi enim ad caput defertur, perículoſiſſimi morbi ibi ſuſcitantur, apoplexiæ, epilepſiæ, vertigines, ſopores ſenſuumque vitia. Sic *Miſc. nat. cur. Dec. I. An. I. obſ.* 58. ex ſcabie imprudenter abacta, lethalem apoplexiam annotarunt, quod etiam *Mabius inſtit. pag.* 65. teſtatur. Cæcitatem exinde profectam identidem *Miſc. nat. curioſ. D. II. A. VIII. pag.* 255. & *Sennertus prax. part.* 3. *ſ.* 2. *c.* 44. fidem faciunt. Et *Riedlinus in lin. med. ann.* 1696. *menſ. Mai. obſ.* 1. narrat de ancilla, quæ ſordidiſſima ſcabie laborans, poſt inunctionem, bis factam, in epilepſiam incidit, cui aſſurgit quoque *Sennertus l. c.* Potiſſimum in infantibus pernicioſum eſt conamen ſcabiem abolere, quandoquidem hoc facto, præter ſuffocationem aliosque graviſſimos morbos, ſæpius epilepſiam ſuccreviſſe, auctor eſt *Hildanus Cent. III. obſ.* 10.

§. XIX.

Aſthmata.

Quando ſcabioſa materia relabitur ad pectus, periculoſum aſthma oboritur, quod in juvene viginti annorum a ſcabie intempeſtive & empirice externis inunctionibus deleta, vidit *Hildanus Cent. III. obſ.* 39. ubi ægrotus tanta pectoris anguſtia affectus eſt, ut vix ſpiritum trahere poſſet & pul-

pulſus vix appareret, tandemque catarrho ſuffocativo extingueretur. Frequentiſſime vero a retrocedente ſcabie febris continua in corde & genere vaſculoſo accenditur, cum magna virium proſtratione. Vidimus, hac ceſſante, ſeptimo die ſcabiem rurſus ad habitum corporis ſalutariter fuiſſe propulſam. Senes ſcabies, maxime ſicca, infeſtat, quæ ſi reprimitur, quartana fieri poteſt: & porrigine rurſus apparente, hæc cedit. Hinc *Langius in Epiſt.* 16. *Lib.* 1. inquit: *ego ſcabiem & crurum œdemata, cum poſt aliarum febrium, tum præcipue quartanæ febris criſin obortam, ſponte exoleſcere, citra omne medicamentorum ſubſidium plus centies vidi.* *Febres.*

§. XX.

Sæpius virulenta ſcabiei materia e cortice corporis ad interiora retruſa, tumores œdematoſos, hydropicos & tympaniticos, in pueris præſertim cum tumore ſcroti, quod aliquoties obſervavi, affert. Notavit etiam idem jam *Hippocrates in epidemicis*, idque luculento exemplo confirmat. *Erat*, inquit, *Athenis homo quidam fœdiſſima ſcabie laborans, atque ut ſanaretur acceſſit Milos, ubi calidæ ſunt thermæ, quarum uſu convaluit a ſcabie, ſed paullo poſt incidit in hydropem & exinde mortuus eſt.* In inteſtinorum membranas ſi recumbit, gravia ventris tormina vel etiam dyſenteriæ fieri poſſunt. Notabile hac de re exemplum exſtat in *Riverio Cent. III. Obſ.* 85. ubi arthriticus, ab uſu aquarum medicatarum, magnam ſtomachi refrigerationem paſſus eſt, ac deinceps ſcabies pruriginoſa, admodum moleſta, totum corpus invaſit, quæ confeſtim curata eſt unguento quodam mercuriali, carpis manuum & plantis pedum admoto, quam inunctionem mox ſecuta eſt ingens diarrhea, per viginti dies perſeverans, cum graviſſimis ventris tormentis, ita, ut ab iisdem alvi fluxus dyſentericus apparuerit. *Hydropici tumores.* *Tormina & alvi fluxus.*

§.XXI.

§. XXI.

Ex consolidatis antiquis ulceribus. Quemadmodum igitur scabiosæ cutis defœdationes præpostere topicorum usu deletæ, ob acrem causticam materiam, internas nobiles partes repetentem, plures perniciales morbos adducunt; ita pariter, ulcera antiqua subito consolidata, eandem ob caussam detrimento sunt & quandoque exitio. *Epilepsia.* Nam *Misc. nat-curios. Dec. III. An. II. obs.* 29. ulcus in crure sanatum epilepsiam induxisse, perhibent. Et *Tulpius obs. lib. I. cap. IIX.* binos infantes per manantia capitis ulcera ab epilepsia liberatos, iisdemque improvide siccatis, diris iterum nervorum tractionibus correptos esse, testatur. Neque minus ex ulcere in crure consolidato, epilepsiam accessisse, eodemque rursus aperto cessasse, consignatum legimus ab *Amato Lusitano Cent. II. hist.* 6. *Bartholino Cent. III. hist.* 20. *Hildano Cent. II. obs.* 10. *Misc. nat. curios. Dec. III. An. II. obs.* 29. *Lentilio miscell. Part. I. pag.* 3. *Oculorū vitia.* Pedes quoque ulcerosos præsanatos guttam serenam adduxisse, auctor est *Timæus* in *oper. posth.* item *Forestus lib. I. obs.* Et *Hildanus Cent. III. obs.* 39. vetus purulentum apostema coalitum, atrocem capitis dolorem & cæcitatem induxisse, putrida materia tussi rejecta, prodidit.

§. XXII.

Pleuritis. Idem porro auctor *l. c.* præter alia adhuc exempla memorat: quod vir sexagenarius, quum ulcus quod per plures annos gestarat, ab Empirico ad consolidationem perductum fuisset, post aliquot menses in sinistro latere pleuritide, cum maximis doloribus & punctionibus correptus sit, talemque saniem sputo rejecerit, qualis ex ulcere antea manarat. *Veneni symptomata.* Nec non *Cent. V. obs.* 91. historiam narrat: quod quispiam curato per thermarum usum veteri ulcere, in maximam virium prostrationem non modo, sed & nauseam & frequentem eructationem inciderit, ac iisdem pathematibus, quam si venenum sumsisset, attentatus sit. *Tormina ventris &c.* Nobis inter exempla inprimis est vir generosus, Principi a consiliis, qui

quum

quum ſingulis fere annis, verno maxime tempore, ſalſam acrem defluxionem cum excoriatione circa malleolum dextri pedis experiretur, moleſtiæ pertæſus, ex Chirurgi conſilio, ut applicato camphorato vini ſpiritu reprimeretur, permiſit, ſed non ita multo poſt ingentia tormina & dolores in hypochondrio ſiniſtro, cum lenta febre, inquietudine, anxietate & alvo pertinaciſſime obſtipata, eundem invaſerunt, quæ tamen tandem pulverum cinnabarino-nitroſorum & infuſi uſu, ceſſarunt. Et quum fonticuli ſint quaſi ulcera artificialia, quæ ad impuram noxiam materiam nervoſis maxime partibus ſubtrahendam in capitis morbis egregii uſus: hinc quoque iisdem occluſis, priores morbos rediiſſe, vel novos acceſſiſſe, multarum obſervationum fide conſtat, quæ evolvi poſſunt in *Miſc. natur. curioſ. Dec. II. An. III. obſ.* 213. *An. VI. obſ.* 201. nec non apud *Pechlinum lib. II. obſ.* 30. *Ex fonticulis coalitis.*

§. XXIII.

Dum etiam adhuc de noxa, quæ poſt efflorefcentias & exulcerationes in corporis cortice præpoſtera per topica medicatione exceptas, in corpus redundat, ſermo eſt: adjungenda iisdem etiam ſunt exanthemata, quæ in acutis morbis comparent, quippe quæ, ſi ad interiora retrocedunt, eo deteriora magisque funeſta mala invehunt, quo magis materia repulſa virulenta eſt ac putrida. Sicuti enim vigorem naturæ indicat promta ad partes externas variolarum, morbillorum, petechiarum, purpuræ & bubonum, ſive carbunculorum, in peſte ſeceſſio; ita res periculi pleniſſima eſt, ſi deficiente hoc robore, vel non prodeunt, vel relicta in cortice ſtatione, redeunt. Contingit id facillime a refrigeratione, a potu frigido, terrore, animi affectu, vel erecto corporis ſitu, in corporibus præſertim, quæ viribus deſtituta, & ubi pulſus ac reniſus cordis, arteriarum & motus a centro ad peripheriam langueſcit. Et plerumque hanc fatalem repulſionem funeſta conſequitur mors; eo quod maligna materia ad meninges cerebri, vel ventriculi & inteſtinorum membra- *Exanthematum retrocedentium noxa.*

nas, aut præcordiales nervos si transfertur, harum partium inflammationes, spasmi, vel convulsiones, imbecillia jam a morbo corpora adoriuntur. Quod vero materia exanthematica repulsa majorem quam antea virulentiam exserat, hæc videtur subesse caussa: quod quamdiu humor, sive putredine, sive caustica natura alienus, succis & sanguini immixtus est, involutus & quasi coërcitus ingenti noxa vacet, quando autem sui juris factus & ab involucro sanguinis liber, tunc naturam suam pernicialem prodat & veneni similem in corpus edat effectum. Accedit etiam quod hæc materia, dum in glandulis cutis diu hæret, sub mora, ob perpetuam & intestinam fluidi ætherei agitationem & transfluxum, subtilior & malignior reddatur, ut postea repulsa, penitus respuat illud quod ante habuit cum lympha & sanguine connubium, & potius instar veneni subtilis, nervosis sese partibus insinuet ibique spasticas atroces stricturas efficiat.

§. XXIV.

Quam testatur experientia. Jam si experientiam consulimus, nihil certe frequentius, quam quod post inconsultam linteaminum frigidorum & loturam adhuc redolentium, corpore sudore diffluente mutationem, nec non ægris in alium perfrigeratum lectum translatis, exanthemata, variolæ, morbilli, petechiæ ac purpura dispareant, & rebus extemplo conversis, in pejus abeant symptomata, anxietates, inquietudines, deliria, tremores & convulsiones accedant, quin ipsa paullo post mors subsequatur. Inprimis etiam crebrioris observationis est, ægros, acutis exanthematicis morbis laborantes, post diuturniorem erectum in lecto, vel etiam extra illud situm, mox in virium languorem, animi deliquium, extremorum refrigerationem & cutis horrorem cum pulsu debili incidere, ac evanescentibus in cortice efflorescentiis, delirio, convulsione vel epilepsia correptos, interire. Rarius quidem, quod mirandum, hoc phænomenon a Practicis annotatum, ratio tamen effectus in proclivi: quandoquidem dejecto in ejus-

modi

modi morbis robore, cordis etiam ſyſtole minuitur, & ſanguis corpore erecto difficulter ad ſuperiora maxime & caput expulſus, cor obruit, ſegnius quoque per cerebrum ejusque membranas fertur, & hinc tam truculentorum ſymptomatum origo. Huc quoque referenda memorabilis obſervatio, quam *Alpinus de Medic. Aegypt. pag.* 76. conſignavit, memorans: feminam in peſte tumore inguinis laboraſſe, quo minuto, delirium acceſſerit, & per cucurbitulas iterum revocato, ceſſarit.

§. XXV.

Ex eryſipelato repulſo. Idem periculum, eademque, ſi non major, noxa eſt metuenda, quando in affectu arthritico, in podagra vel etiam eryſipelate, materia, quæ in vitio eſt, corrupta vel acris, ex habitu corporis, vel ex artubus, ad interiora repellitur. Ac de eryſipelate quidem ſapienter *Hippocrates Lib. VI. aph.* 25.* pronunciat: quod malum ſit foris introverti. *Lethargus.* Novimus ſenem fere ſeptuagenarium, qui eryſipelate totam tibiam & femur occupante correptus, applicatis exterius ſaturninis & camphoratis epithematibus, in lethargicum affectum incidit, quem quum Medicus calidioribus cephalicis & balſamicis interius & exterius adhibitis exciperet, febris accenſa eſt, cum magnis maculis purpureis, acceſſit delirium ipſaque mors. *Ventriculi inflammatio.* Vidi quoque acceſſionem eryſipelatis, quæ cum horrore & ſubſequente intenſo æſtu contingere ſolet, in viro eryſipelaceis inflammationibus crebrius obnoxio, Medico impoſuiſſe, ut paroxyſmum intermittentis eſſe putaret, & ad eandem præſcindendam poſtera die vomitorium porrigeret, quo oblato, æger quidem ſtrenue vomuit, ſed ſequuta eſt inflammatio ventriculi, quinto die lethalis.

§. XXVI.

Ex arthritide, podagra &c. repulſa ſymptomata. Frequentioris obſervationis eſt damnum, quod imprudens medicatio per topica in morbis articulorum & arthritidis ſpeciebus, arceſſit. Quam gravia autem quamque mul-

multiplicia pathemata morbosa inde resultent, compendiose, graphice tamen, arthritidis vagæ scorbuticæ exemplo tradit *Dravvizius* in vernacula lingua ante C. jam annos *de scorbuto*, conscripto libello, verbis *pag. 62. seqq.* latine redditis sic habentibus: *maxima cautione opus est, ne dum dolores leniuntur atque sedantur, gravius & magis perniciosum malum ingruat: quod quidem inprimis facile contingit, quando volatile scorbuticum sal in corruptione sua eo processit, ut virulentam indolem contraxerit. Hoc enim si factum fuerit, arthritis scorbutica maximam cum erysipelate induit convenientiam, & haud secus quam in erysipelate, levi tantum repercussione, virulentum volatile sal ad interiora corporis recedit, ibique longe periculosiorem statum, quam in externis artubus inducit. Nimirum quando hoc sal intestina adoritur, exquisita ventris tormina, quin ipsa passio iliaca, non facile deerunt. Si ad cerebrum scandit, æger vertiginem, epilepsiam, apoplexiam aliosque truculentos capitis morbos incurrit. Ubi cor opprimit, illico lipothymia adest, vel subita plane mors sequitur. Ad diaphragma & pleuram quum vergit, periculosus pleuriticus sese exserit morbus. Ad pulmones delatum, spirandi angustiam, anxietates præcordiorum, ferinas & suffocatorias tusses, hæmoptyses &c. affert. Verbo: quamcunque perniciem in genere alias venenum in internis corporis partibus suscitare valet, eandem etiam pessimum hoc & virulentum sal creare aptum est. Novi etiam, si sponte recessit, aut incongruis medicamentis exterius exceptum fuit, quod totum corpus brevi horarum spatio cum omnibus partibus sub magno cordis angore intumuerit, eodem modo ac in Hungarica febre aliisque ex corruptis succis oriundis morbis nonnunquam contingere solet.*

§. XXVII.

Epilepsia. Mala itaque, quæ metastasin materiæ arthriticæ consequuntur, sunt plura, & tantum pro natura corporum ægrotantium & partium, quas illa invadit, & periculo & indole

val-

valde differunt. Quando enim ad ſupremam capitis regionem vergit materia retropulſa, perquam facile ſuſcitatur epilepſia, ſicuti hac de re egregium exemplum prodidit *Riverius Cent. III. Obſ.* 85. ubi quidam, doloribus arthriticis ceſſantibus, correptus fuit inſultibus epilepticis, qui per ſtata intervalla redibant, & poſt exactum biennium, prorſus deſiverant; cum eodem tempore dolores arthritici reverterentur, qui per totum illud tempus, quo inſultus epileptici ſæviebant, omnino delituerant. Ex podagra emanente apoplexiam fieri, auctor eſt *VVepferus in Lib. de apoplexia pag.* 2. *&* 3. Et *Simon Pauli in Quadrip. Botanico p.* 215. refert hiſtoriam, ubi quidam in levicula podagra, ſpretis medicamentis internis, repellentibus uſus eſt, ubi mox de dyſpnœa conqueſtus & cordis palpitatione ac lipothymiis correptus eſt, inſequente epilepſia, quæ tandem in apoplexiam lethalem abiit. *Apoplexia.*

§. XXVIII.

Ubi arthritica materia intempeſtive retroagitur & pectus invadit, convulſivum aſthma excitatur, quod a linimento alias egregio, ex camphora, opio, ſpiritu vini rectificato compoſito, vel ſolo etiam camphoræ pulvere exterius applicato, in cachecticis non ſemel obſervavimus; acceſſit quippe præcordiorum anxietas & ſumma ſpirandi difficultas atque anguſtia, ut ſtrangulari ſibi ægri viderentur, quibus poſtea tumor pedum ſucceſſit & hydrops. *Crato in Conſiliis pag.* 1015. *Conſil.* 367. ex abuſu narcoticorum & ſtupefacientium podagram tranſiiſſe in aſthma refert. Et *Trincavellius de rat. cur. part. hum. corp. Lib. XII. Cap.* 1. ſcribit: *nihil gravius eſt, quam uſu adſtringentium & repellentium, præcavere in podagra conſuetam fluxionem, inde aſthmate graviſſimo cum febre continua duo nobiles Veneti affecti, cum tremore totius corporis & omnium ſenſuum ſtupore.* Id quod etiam pluribus exemplis docui in diſſertatione *de podagra retrocedente in corpus pag.* 12. *Aſthmata.*

§. XXIX.

Cardialgiæ, singultus, stomachi inflammationes.

Eadem vitiosa materia incumbente ventriculi membranis, singultus, cardialgiæ, lipothymiæ & lethalis ventriculi inflammatio sæpissime sequuntur. Ita *Cramerus Diss. de podagra* memorat: quendam podagricum nudos pedes ventis frigidis exponentem, continuo & lethali affectum esse singultu. *Mœnichen in Obs.* 8. *pag.* 245. prodidit; dolore arthritico per frigida repulso, cardialgiam & lipothymiam accidisse, & post frictiones & vesicantia genubus applicata, cessasse. Et in *Misc. Nat. Curios. D. III. A. VII. obs.* 147. casus affertur, de quodam, qui frigida aqua pro potu dolores arthriticos supprimens, emetico assumto, integro mense enormes vomitus expertus est, intercurrente singultu, appetitu abolito, siti aucta, febre continua, urina suppressa, post mortem ventriculus inflammatus repertus. Anno abhinc & quod excurrit accidit, ut femina generosa quinquagenaria podagrica, ipso in paroxysmo ad levandam dolorum atrociam, pulverem ex camphora & minio dolenti parti applicans, discusso dolore, illico incideret in maximam virium jacturam, cum æstu febrili, appetitu prostrato, ingenti anxietate circa præcordia, vomituritione & inquietudine, quam tamen propinata emulsione ex semine papaveris & amygdalis dulcibus, oblato quoque pulvere nitroso cinnabarino, adjuvante Deo ex ancipiti levavi, repetente simul pedes podagra. Sic quoque novi malum ischiadicum balneis adstringentibus repulsum, ventriculum & pectus invasisse, & cardialgias, febrem lentam, hecticam & tussim siccam, tandem lethalem, suscitasse.

§. XXX.

Calculus.

Neque minus multiplici compertum est experientia, materiam arthriticam tartaream, in senibus præsertim, sæpius ad renes & urinarias vias transire, & sic arthritidem in calculum mutari. Unde *Solenander Sect. I. cons.* 20. perite, *qui uno*, inquit, *laborat ex iis*, *alterum vix effugere potest*, *&*

pau-

pauci arthritide affecti sunt, qui non in renibus calculum ingenerant. Et *Stisserus in Tr. de podagra* teſtis eſt, podagricos dolores in nephriticos, colicos æmulantes, hos vero, vice verſa, in arthriticos & podagricos, non ſemel abiiſſe. Facilis quoque arthritidis vel podagræ retropulſæ in acerbum colicum dolorem eſt transmutatio. Non materia arthritica, **Colica.** propter affinitatem texturæ & ad ſtricturas diſpoſitionis, quam ligamenta articulorum nerveo-tendinoſa ac glanduloſa, cum membranis inteſtinorum invicem alunt, expedite ex articulis ad inteſtina, & ex his rurſus ad articulos, promtiſſime transfertur. Meminit hujus metaſtaſeos jam *Hippocrates Lib. VI. epid. Part. IV. text.* 30. ſcribens: *qui articulari morbo detentus inteſtini dolore vexabatur, quietior erat, hoc autem curato, magis dolebat.* Quod etiam *Solenander in Conſil. pag.* 77. confirmat, dum inquit: *femina arthritide ſemper laborabat, quando a doloribus coli libera erat, & ceſſantibus coli doloribus, miſere ex juncturis afficiebatur.* Et *Raygerus in Miſc. Nat. Curioſ. D. I. A. VI. & VII. obſ.* 208. ſcribit: *notus eſt mihi quidam, qui colica immani torquebatur, superveniente autem podagra, nihil penitus ſentiebat.* Et quæ plura adhuc exempla memoriæ prodita ſunt in *Miſcell. Nat. curioſ. Dec. II. A. IV. obſ.* 42. item a *Dravvizio in Tr. de ſcorbuto pag.* 244.

§. XXXI.

Quandoque etiam accidit, ut podagricum recrementum, in ſenibus, vel fracto per varias animi afflictiones aliisque de cauſſis corporis robore, ad exteriora ſalutari motu propelli nequeat, ſed reſtitet ac partibus nervoſis inſidens, capitis dolores, ingenii ac memoriæ debilitatem, virium & appetitus proſtrationem, anxietates, ſpaſmos ac dolores varios, ſtranguriam & crebriorem ad urinam ſtimulum cieat. Ejusmodi exemplum notavimus in primario hujus civitatis viro quinquagenario, qui tamen externo & interno Carolinarum uſu, relegata ad pedes iterum podagrica materia, **Damna podagræ ob imbecillitatẽ.**

per-

perfecte curatus fuit. Hinc ex vero *Hoffmannus institt. lib. III. pag.* 107. scribit: *videmus podagricos mori tum, si humores influentes repellantur ad viscera, aut si viscera tam sunt debilia, ut humores ad superficiem pellere non possint.*

§. XXXII.

Vel in tempestivam venaesectionem retentae.

Pariter a sanguinis missione in corpore minus plethorico intempestive administrata, podagram repressam novi, & res certe magnae prudentiae medicae est, venaesectione recte uti posse, in morbis quos salutaris quaedam & critica ad cutim excretio stipat. Nam uti nimia sanguinis redundantia quandoque vires naturae opprimere & expulsionem materiae ad corporis corticem impedire potest: ita etiam, si sanguis non redundans praepostere exantlatur, pariter naturae robur infirmatur, ut excrementitiae sordes ad minima vascula cutisque poros pelli nequeant, sed retentae gravissima cieant pathemata. Quare perite *Io. Langius Lib. I. epist. 16.* inculcat: ne, quando natura, per habitum corporis materiam peccantem ut propellere velit, intenta est, phlebotomiam administremus, aut pharmaca exhibeamus, ne ingens inde periculum enascatur, nec per eas venas, per quas materia morbi expulsa fuit, rursum ad interna viscera retrahatur. Quod quidem monitum inprimis nostro hoc aevo probe observandum, ab iis, qui tam promti & liberales in sanguine mittendo, quasi vero tantum non omnes morbi a plethora, & haemorrhoidum vel mensium fluxu imminuto, aut deficiente, ortum traherent.

§. XXXIII.

Sudoris axillarum &c. critici.

Praeterea saluberrima in quibusdam sudoris foetidi in pedibus & sub axillis succedit excretio: qua quum corpus paedore teste ab exitiali & putrido humore liberatur; patet utique sanitati maxime obesse, si imprudenti consilio eadem supprimatur; licet id frequentius limatura ferri, aurichalci & terris calcareis ustis inspersis, perficiatur. Novimus enim inde vertiginem aut capitis gravitatem, aurium tinnitum, diffi-

difficilem reſpirationem, ventris tormina atque vagos artuum dolores ſubortos, nulla arte nulloque conſilio expugnabiles. Id quod etiam *Simon Pauli quadripart. botan. pag.* 215. memorabili exemplo confirmat, narrans: quendam deleto pedum fœtido ſudore, in gravem primum cordis palpitationem, ac poſtea atrocem & nodoſam podagram incidiſſe. Eadem ratio eſt critici quorundam nocturni ſudoris, quem per multos annos largiter cum ſingulari valetudinis commodo manaſſe, poſtea vero vel ob naturæ debilitatem retentum, vel præpoſtero conſilio ſiccatum, atrocia pathemata, affectus ſoporoſos maxime cum ſenſuum & memoriæ debilitate, rhevmaticos affectus, eryſipelata, aſthmata, febres lentas & languores, invexiſſe, experientia compertum habeo, neque ſymptomata prius ceſſarunt, quam ſaluberrima hac excretione integre reſtituta. Eundem adhuc in cenſum referendi diuturni pedum tumores, variis artificiis compreſſi & ad interiora coacti. Hoc quippe facto, aſthma & catarrhum ſuffocativum, diabetem & febrem lentam, ſumma cum virium proſtratione accidiſſe, aliquot exemplis confirmatum habemus. *Nec non tumorum repulſorum noxa.*

§. XXXIV.

Accedunt pathemata, poſt conceptum inquinamentum venereum, præpoſtera medicatione tractatum & intro coactum, conſpicua. Nimirum bubones venerei, ubi glandularum ductus tenaci cauſtica lympha infarcti ſunt, quando imprudenter a Chirurgis vel Medicis adſtringentibus & repellentibus excipiuntur, humor ex mora & ſtagnatione virulentior redditus, & cum lympha ad vaſa lymphatica translatus, univerſam ejus maſſam inquinat, ut hinc non modo ulcera & puſtulæ in facie effloreſcant, ſed & atrociſſimi dolores in perioſtio aliiſque ſenſu exquiſito præditis partibus ſuſcitentur. Idem fit, quando gonorrhea impuri coitus ſoboles, nimis cito adſtringentibus cohibetur. Adſtringentibus enim miaſma venereum corpore expellendum re- *Bubones repulſi.* *Et gonorrhea ſuppreſſa quid noceant.*

reprimitur; acrioribus autem, calidis sudoriferis & balsamicis intestina agitatio suscitatur, & fibrillæ stringuntur, quo fit, ut virulenta materia agilior reddatur, non tamen eliminetur: & sic utroque modo universus lymphaticus latex inquinatur, corrumpitur atque maximus hujus luis gradus inducitur. Hinc sæpius certe vidimus, gonorrheæ malignæ, nimio balsami Peruviani, vel de Copaiva usu cohibitæ, pustulas in facie, ossium dolores & in inguine bubones successisse.

§. XXXV.

Mala ex coryza repressa. Denique non prætereundum est damnum, quod ex turbata & intercepta seri vitiosi per glandulosa emunctoria, præsertim in naribus & faucibus existentia, in coryza & catarrhis, in feminis vero sub fluore albo per uteri & vaginæ glandulas evacuatione, in sanitatem redundat. Quod si enim coryza a frigore incautius admisso reprimitur, serosa materia in capite obhærescit & dolores acutos ac vehementes circa radicem nasi in ossibus frontis parit, cum vertigine & aurium tinnitu, ac lassitudinem totius corporis, torporem & febrem lentam adducit. Vel si etiam per assumta purgantia successus turbatur & ad intestina acre serum allicitur, dolores & anxietates ventriculi, cum inappetentia, abdominis tormina & incompescibiles diarrheæ subsequuntur. *Et fluore albo cohibito.* Pariter a fluore muliebri per suffimigia mercurialia sublato, pathemata hypochondriaco-hysterica, asthmatica observavi, vidi quoque febrem cum purpura, repetente, hac sanata, albo fluore. Et *misc. nat. curios. Dec. I. An. IIX. obs.* 331. a fluxu albo per balnea vitriolacea suppresso, phthisin insanabilem sequutam referunt. Quæ certe omnia, quam grave damnum excretionum, & maxime cuticularis suppressio, injungat, conspectius testantur.

CAP.

CAPUT IX.

DE VITIIS EX TURBATIS SANGUINEIS ALIISQUE EVACUATIONIBUS.

§. I.

Nimia succorum copia sanitati infensa.

ITa comparatam esse artificiosissimam corporis nostri structuram, ut boni laudabiles & alimentares succi per varia organa ad usum secernantur, inutiles vero, effoeti atque corrupti per tot vasorum excernentium emissaria, in vitæ sanitatisque tutelam jugiter eliminentur, antecedenti capite pluribus est assertum. Potissimum tamen & rationibus & exemplis evictum dedimus, eam sordium excretionem, quæ per corporis corticem succedit, esse omnium saluberrimam; sufflaminatam vero plurium & gravissimorum morborum caussam. Quum autem non solum perversa qualitas, sed etiam quantitas, naturæ microcosmicæ adversa sit: sæpius contingit, ut ipsi benigni, temperati & utiles succi, ut lympha & sanguis, nimia copia delinquentes & solidorum tono, motui ac systole ipsique progressui fluidorum mole sua obsistentes, perniciem intentent, & cacochymiam ingignendo, vasa & viscera obstruendo, ac spasmos in nervosis partibus suscitando, sanitatem gravius labefactent. Quod ne eveniat, providentissimo idemtidem consilio, in machina animali ejusmodi organa ac viscera fabrefacta sunt, quæ redundanti maxime cruori diverticulum præbeant, donec nimis demum in iisdem accumulatus, per aperta arteriolarum oscula, sufficiens & quæ redundabat copia exsolvatur.

Hinc excernenda.

§. II.

Quod fit per mensium fluxum.

In ſexu quidem ſequiori, a decimo quarto ad quinquageſimum usque ætatis annum, ordinaria ejusmodi ſuperflui ſanguinis evacuatio ſingulis menſium periodis ſuccedit per uterum. Hujus enim ea fabrica eſt atque textura, ut ex fibris mira expanſili & contractili virtute præditis, numeroſiſſimis quoque tortuoſo ac ſerpentino ductu excurrentibus vaſis, penitus coagmentatus ſit, eamque ob cauſſam eximiam cruoris copiam recipere & recondere poſſit. Increſcente autem ſucceſſive nimis mole, ſanguis in curvatis venarum alveis tarde progreditur, moram nectens latera extrorſum in varices quaſi urget, donec demum appulſus ſemper per arteriolas, præcluſo in venas tranſitu, diſtentos canales perrumpit, & ſola mechanica ratione, ſine concurſu principii interni dirigentis, cruor ſuperfluus ex apertis oſculis manat.

§. III.

Quo ſuppreſſo in aliis locis oriuntur hæmorrhagiæ.

Hæc critica atque ſolennis ſanguinis excretio, ſi ſufficienter & rite ſuccedit, nimium quæ in vitio eſt molem evehendo, ſanitati egregie patrocinatur: contra vero quando vitium capit, & vel excedit, vel deficit, vel etiam perperam cohibetur, damno mactat graviſſimo, quod ut teſtatius pateſcat, luculentas nonnullas adducemus obſervationes. Et primo quidem multiplici experientia conſtat, menſtruum ſanguinis profluvium, quacunque ex cauſſa ſuppresſum, inſolitas quærere vias & facile in alias inſuetas hæmorrhagias tranſire. Nam *Horſtius in præfat. ad Part. II. obſ. Schenckii lib. IV. pag.* 698. ſanguinem a menſium regurgitatione ex auribus, & *Hollerius Comment. in lib. II. Sect. II. Coac.* §. 18. nec non *Jo. Rhodius Cent. III. obſ.* 51. ex gingivis & dentis alveo, critice excretum teſtantur. Inprimis frequentioris obſervationis eſt, ſanguinem, qui per uterum eliminari debebat, per vomitum, ruptis ventriculi venoſis vaſis, brevibus dictis, rejectum fuiſſe, quod *Hippocrates lib. I.*

de

de morb. §. 32. *Forestus lib. XVI. obs.* 25. *Panarolus Pentecost. I. obs.* 6. *Rodericus a Castro de morb. mulier. lib. I. cap. III. Hæchstetterus obs. Dec. II. cas.* 7. *Stalpart van der VViel Cent. II. obs.* 17. aliique plures passim exemplis confirmant. Neque adeo rarum est, sanguinem præcluso per uteri vasa exitu, majori vehementia ad pulmones delatum, perruptis ibi vasis tussi rejici, sicuti ejusmodi casus *Hollerius lib. I. de morb. intern. cap.* 29. *Rhodius Cent. III. obs.* 30. *Salmuthus Cent. II. obs.* 18. narrant. In feminis quoque annosioribus, quando menstrua cessat purgatio, cruenta non raro oboritur mictio, ita prorsus, ut exempla prostent, ubi singulis mensium periodis cum urina, sanguis partim fluidus, partim grumosus, redditus fuit.

§. IV.

Quisque vero peritior Medicorum redundantis sanguinis per hæc minus congrua loca exclusionem, non adeo tutam, sed ancipitem & haud levi discrimini expositam esse facile judicabit. Quo enim pars corporis nobilior & vitæ tuendæ aptior magisque necessaria, eo perniciosior est ejus læsio eoque plus periculi alit. Quare si pulmonum vitale viscus a sanguine stagnante labem accipit ac laceratur, facile ulcerosa pulmonum affectio phthisica nascitur. Exstat de hac noxa dignus memoratu locus in *Alpini medic. method. pag.* 273. dum ait: *ob immoderatam sanguinis evacuationem, vel diuturnum morbum menses supprimuntur, quod si diu durat, mulieres in graves morbos incidunt, aliquæ in sanguinis sputum, ex quo deinceps phthisi intereunt, quod proximo anno Aemiliæ nobili virgini accidit, cui quum menstruæ purgationes ex mærore assiduo defecissent, cum sputo sanguinis & assidua tussi orta est febricula, qua paucos post menses interiit.* Et *Hippocrates lib. I. de morb. mul.* §. 6. eandem in rem egregie scribit: *quibusdam mulieribus menses bimestres in uteris existentes ad pulmonem recedunt, & ubi recepti fuerint, omnia patiuntur, quæ in tabe dicta sunt.* Si vero in ventriculi ex-

Quæ vero periculosa.

quiſitiſſimi ſenſus membranas forte ſubſiſtit cruor & ibi corrumpitur aut coagulatur, periculoſa ejus inflammatio, vel hectica febris emergit. Aut ſi etiam erumpit, vaſa tamen brevia nimium ante diſtenta, tam enormi laceratione, inprimis ſi lien male affectus, dehiſcunt, ut iterum coaleſcere nequeant, & vomitus copioſus ſæpiusque repetens mortem inferat.

§. V.

Alia damna ex ſuppreſſis menſibus. His non minora, ſed longe graviora ac plura ſunt mala, quæ ſi ſanguis neque per uterum, neque alia loca exſolvitur, pullulant; quæ tamen non tantum pro diverſa corporum natura, verum etiam partium, quibus reſtagnans cruor incumbit, diſcrepant. *In capite.* Nam quandocunque ad caput ſanguinis impetus vergit, atroces, quin funeſti, in eo morbi ſubſequuntur, hemicrania, vertigo, cephalalgia, melancholia, mania & apoplexia. Ipſe *Hippocrates* mentis turbas inde cieri teſtis eſt, & *lib. de virgin. morb.* §. 120. *quando*, ait, *ſanguis in uterum confluit & oſculum exitus non fuerit apertum, tunc non habens effluxum, præ multitudine reſilit ad cor & ad ſeptum transverſum, & quum hæc repleta fuerint, cor fatuum fit, deinde ex fatuitate torpedo, ex torpedine delirium.* Epilepſiam quoque ex retentis menſibus deſcribunt *Miſc. nat. cur. Dec. I. An. I. obſ.* 85. Et obſtinatam inde inductam oblivionem *Acta Haffnienſia Vol. II. obſ.* 78. memorant. *Pectore.* Quando porro ad thoracem regurgitans ſanguis cor & pulmones opprimit, ſyncope, cordis palpitatio, polypi, aſthmata, pectoris anguſtia ejusque hydrops producuntur. Ubi in viſceribus abdominis viſcidi ſanguinis copia reſtagnat, inde fit malus habitus, icteritia, tumores pedum œdematoſi ipſeque dirus hydrops, prout maxime auctor eſt *Hildanus Cent. V. obſ.* 41.

§. VI.

Aliisque corporis partibus. Quod ſi autem ad ventriculum & inteſtinorum canalem ſanguis congeritur, exſurgunt inde anxiæ & moleſtæ ven-

ventriculi inflationes, cardialgiæ & spasticum ac flatulentum gravissimum malum, quod totum genus nervosum exagitat, & hystericæ passionis nomine innotuit. De hac luculenta sunt *Hippocratis* verba *lib. I. de morb. mulier. §. 5. quum uteri,* (per quos menses intelligit) *ad stomachum qui nervosus est allapsi fuerint, & ad ventrem irruerint, dolet spina & totum dorsum, & lingua ipsius refrenatur & hanc non claram habet, & animi deliquium adest, aliquibus etiam vocis privatio, & stomachus mordet, & flava bilis urget & amara est, & jactat se & ardet.* Ipse quoque uterus a cohibitis mensibus subinde gravem patitur labem. Sic eundem hac de caussa hydrope inundatum in *Misc. nat. cur. Dec. II. An. I. obs. 79.* relatum legimus, pariterque ingentes uteri tumores, eosque scirrhosos, cum exulcerationibus succrescere, experientia edocemur. In serosioribus etiam & phlegmaticis retentus mensium fluxus, crebrius in copiosum seri albi stillicidium transit. Neque denique sufflaminata saluberrima uterina purgatione, externæ partes a vitiis immunes manent, sed easdem sæpius scabie, elephantiasi, furunculis, erysipelaceis affectibus, vel scirrhosis tumoribus infestari, experientiæ testimonio constat.

§. VII.

Ex emanente mensium fluxu.

Quæ omnia truculenta pathemata, sicuti suppressam in junioribus menstruam evacuationem presso subsequuntur pede: ita pariter nihil frequentius in artis exercitio obvium, quam quod subsistente penitus ob ætatis rationem critico hoc fluxu in annosioribus, eædem afflictiones ingruant. Ego certe multiplici experientia compertum habeo, post annum quinquagesimum, feminas, præsertim quæ sanguineæ & largius alias profluvium expertæ sunt, vitam præterea sedentariam, otium & unctius vivendi genus sectantur, a sanguinis tamen missionibus abstinent, dolores cardialgicos, cum summo circa præcordia ad dorsum usque & scapulas excurrente æstu ac dolore, noctu præsertim, incurrisse. Alias phlogosi,

gosi, doloribus artuum & erysipelaceis febribus correptas, alias nephritidi cum lumborum tormentis, in calculosas concretiones desinenti, implicitas vidi. Nonnullas post sexagesimum annum mictio cruenta, vel incompescibilis mensium fluxus, qui demum in hecticum calorem concessit, infestavit. Quasdam, inprimis diuturno mœrore confectas, incessit dolor sinistri hypochondrii, cum anxietate & æstu præcordiorum, qui postea in vomitum cruentum enormem, sive morbum sic dictum nigrum Hippocratis funestum, erupit, ubi lien, dissecto post mortem cadavere, magnus & putridus, vasa brevia ventriculi mirum diducta & late hiantia, sanguis quoque vasis elapsus in ileo comparuerunt. Nonnunquam & haud ita pridem in serenissima persona, a cessante quinquagesimo tertio anno menstrua purgatione, continuas anxias vomitiones annotavimus, per dimidium anni affligentes, quibus successit tumor pedum & manuum; quæ tamen sanguinis missione aliisque congruis præsidiis fortunante Deo egregie levata.

§. VIII.

Ex lochiis retentis. Est vero præter menstruum sanguinis fluxum, alia adhuc sanguinea evacuatio feminis propria atque solennis, quæ sub partu & post eum succedit, lochialis nempe. Hac quum pariter sanguis, sub graviditate in uteri vasis mirum distentis collectus & impurus factus, utilissime exsolvatur, non potest non ejus suppressio maximum inferre damnum, ita prorsus, ut plures inde occumbant. Etenim quo major in puerperis, ob graves partus labores superatos, totius corporis, maximeque generis nervosi debilitas; eo gravius periculum a stagnante lochiali sanguine & metuendum est & expectandum: licet symptomata, prout regurgitans cruor varia loca variasque partes occupat, vel ipsa corporis natura differt, diversimode incedant. *Capitis & pectoris morbi.* Videlicet quando impurus ab utero sanguis ad caput ruit, vertigo, paralysis & apoplexia præsto est, uti præ aliis *Fontanus* in *Respons. lib. I.* pag.

pag. 25. confirmat. Quando ad pectus concedit, anxietas, spiritus difficultas, lipothymiæ accedunt, vel tussis, phthisis & totalis pulmonum exulceratio inducitur.

§. IX.

Nihil tamen frequentius accidit, quam quod gravia pathemata hysterica, febre stipata, lochiorum suppressionem consequantur, quando nempe congestus in abdominis visceribus & mesaraicis vasis sanguis, nervosos ibi plexus moleste afficit & ad spasmos sollicitat. Notabilis inprimis hanc in rem est observatio *Binningeri Cent. II. obs.* 45. de puerpera, quæ paucis a partu diebus, mediocriter a lochiis purgata, lectum deseruit & rigido se commisit cælo, ex quo penitus suppressis uteri purgamentis, diversa pro differentia partium accesserunt symptomata: in capite ejus gravitas & ad somnum propensio, in thorace sputum sanguineum, subflavum, pituitosum, noctu maxime longis intervallis cum levi tussi ægram exercens. In collo quasi suffocantis globi sensus fuit. In corde & universo vasorum genere febris continua, cum pulsu debili & celeri ac siti inexhausta nec non animi deliquio, excitata. In abdomine alvus dura & laboriosa facta. In partibus externis dolor lateris dextri & scapularum pungitivus ac vagus concitatus. Post sanguinis vero missionem alvi solutionem & assumta antihysterica, omnia hæc pathemata conquieverunt. In nostris quoque regionibus nihil frequentius accidit, quam quod lochiis non rite fluentibus, sub alvo præsertim duriori, febres continuæ, cum purpura rubra & alba mali moris, accendantur, magna certe circumspectione tractandæ; quandoquidem si retrocedit purpureum exanthema, vires penitus dejicit non modo, sed & in dispositis sæpe hecticam febrem ciet & universum sanguinem in excrementa pituitosa & salsa, quæ copioso sputo, urina crassa, sudore multo & alvo laxiori ejiciuntur, sensim convertit.

Malum hystericum.

Febris & purpura.

§. X.

Excretio hæmorrhoidalis salutaris.

Verum enim vero quum non solum in sexu feminino, sed etiam virili & nobiliori sæpe eveniat, ut sanguis & benigni laudabiles succi nimium copia increscentes, vitæ ac sanitati perniciem intentent; admirando pariter divinæ providentiæ beneficio in acceptis ferendum, quod in viris etiam via pateat, qua cum egregio valetudinis emolumento, superfluus & noxam minitans sanguis ejici queat. Videlicet dicatum est huic saluberrimo negotio vas peculiare abdominis venosum, portæ vena dictum, quod venæ pariterque arteriæ munus explet, & sanguinem a plurimis abdominis visceribus, non modo revehit, sed & postea in hepatis viscus adducit. Quia enim hæc vena manifesta systole & diastole, sive pulsu, destituitur, eamque ob caussam sanguinis trajectus per hepar, ejusdemque regressus ex liene, pancreate, mesenterio & intestinis admodum tardus ac difficilis est: non potest non fieri, quam ut ex mechanica & hydraulica necessitate, ob restagnantem in alveis ramorum hujus venæ cruorem, & maxime in vena splenica ejusdemque propagine hæmorrhoidali, in qua ob situm perpendicularem & a corde longius remotum, difficilior adhuc redditur regressus, major appulsio ad minimas arteriolas earumque extrema fiat, ac demum accedente sub alvi egestione nisu, in tunicis intestini recti canales dehiscant & cruorem effundant.

§. XI.

Præternaturalis tamen nec universalis.

Dici solet hic fluxus hæmorrhoidalis, & ordinarie non per externas, sed internas venas hæmorrhoidales succedit, sique non est nimius, vel symptomaticus, a multis morbis ex plethora oriundis defendit, ac salutaris est; unde etiam non sine ratione germanico idiomate vocatur *die güldene Ader*, quasi auro æquiparandus, vel non redimendus fluxus. Interim licet hæc sanguinis evacuatio, a natura per sensibiles quosdam præcedentes motus in abdomine, osse sacro & cruribus perficiatur: tamen non secundum, sed præter

ter naturæ rationem & ordinem contingit, & utplurimum tantum in iis viris obvius eſt, qui ſpongioſioris, laxioris & plurimis exilibus vaſculis donati, adeoque muliebris corporis habitus ſunt, qui motu, labore ac ſudore ſecundum univerſale & primum præceptum nimium ſanguinem non conſumunt, ſed deſidioſam in luxu agunt vitam, ſanguinemque copioſum gignunt, qui præterea in puerili ætate largas per nares experti profuſiones & in adoleſcentia hæmoptyica molimina paſſi. In his inquam ætate demum virili per ſedis venas, idque frequentiſſime, redundans ſanguis exſolvitur ſalutari modo.

§. XII.

Neque etiam ipſæ feminæ, quæ eandem vaſorum abdominis & venæ portæ conformationem habent, ab hoc ſanguinis per ſedales venas profluvio ſunt plane immunes, ſed frequenti experientia compertum eſt, naturam, inprimis in ſuppreſſis menſibus, ſæpe per hæmorrhoidalia loca abundantem ſanguinem emittere. Obſervavit id ipſum *Hippocrates in Coac.* & *lib. IV. epid. cap.* 20. exemplo confirmat: *filia*, inquiens, *Aedilis menſibus non prodeuntibus per duos annos hieme habuit hæmorrhoides.* Et *Heurnius comment. in aph.* 10. *lib. VI.* diſertis verbis ſcribit: *novi mulieres, quæ menſium vice hæmorrhoides fundebant.* Pariter in gravidis ſanguineis, ubi menſes reſtitant, ſæpius vidimus hæmorrhoides ſalutariter vel fluxiſſe, vel protuberaſſe in ano, quin in puerperis quandoque cum ipſis lochiis manaſſe. Commemorabilis hanc in rem eſt *Hollerii de morb. intern. lib. I. cap.* 55. obſervatio, ubi mentionem facit duarum feminarum gravidarum, quibus ſalutariter ſtillarunt hæmorrhoides, partu conſequuto ſaluberrimo, & quod mirum, ſi ſanguinis per ani venas fluxus tempore graviditatis ſubſtitit, peſſime habuerunt, eodemque erumpente, mirifice allevatæ ſunt. Mihi quoque plurimi ſuppetunt caſus, quod feminæ ſanguineæ, & menſtruo, & hæmorrhoidali fluxu, obnoxiæ fuerunt, quæ

Feminis etiam quandoq; accidit.

ſubſiſtente per hæmorrhoides profluvio, ſymptomatibus hypochondriacis & hyſtericis afflictæ ſunt, licet ſanguis per menſes largiter exſolveretur.

§. XIII.

Cur hæmorrhoides jam adeo familiares.

Quamvis vero hic hæmorrhoidum fluxus non omnibus naturis, ſed ſanguineis potiſſimum & vitæ ſedentariæ addictis ſolennis, quin ſecundum *Hippocratem de aer. & locis cap. IV. §. 7.* meridionalibus magis locis familiaris, in borealibus autem rarior ſit; noſtris tamen temporibus in hisce aquilonariis etiam regionibus, longe familiarior eſt & frequentior, quam olim, ut ipſe teſtari poſſim, perpaucos, quum ante quadraginta annos medicinæ exercendæ manum primum admoverem, ſanguinis per ani venas ſtillicidio, vel moliminibus ad iſtud, fuiſſe affectos. Si in cauſſam inquirimus: mea quidem ſententia culpa potiſſimum rejicienda in vitæ genus, ex operoſo ac laborioſo, ob perditos hominum mores, in deſidioſum ac otioſum mutatum, quo non ſolum major quam par eſt ſanguinis copia ingignitur, ſed etiam ipſum corporis robur langueſcit, ut non mirum ſit, effeminato corpori femineum quoque accidere ſanguinis fluxum. Deinceps hæmorrhoidum profluvium, teſte experientia, hæreditarium & hinc certis familiis ſolenne eſt, quumque ſic hæmorrhoidibus obnoxius hæmorrhoidarium gignat filium, propagatur latius diſpoſitio & plures fluxum experiuntur. Accedit & hoc, quod noſtro tempore Medici in omnibus fere morbis hæmorrhoidum anomalias ſubeſſe perperam putent, & crebriori pilularum, præſertim aloëticarum, uſu, ſanguineum fluxum proritare, etiamſi natura ad eundem plane non inclinet, nitantur. Recte enim jam *Fonſeca tom. I. conſ. 57.* cenſet: quod & tumor lienis, qui Italis familiaris, & multiplex purgantium & aloëticorum uſus, ſit frequentiſſima fluxus hæmorrhoidalis cauſſa, & adjicit: *caveat quisque omnino a pilulis de aloe, aloe enim aperit ora*

vena-

venarum & hæmorrhoides adeo inducit, ut ex centenis his pilulis utentibus, nonaginta hæmorrhoidibus laborent.

§. XIV.

Quemadmodum itaque in iis, qui dispositi sunt ad hæmorrhoides, nihil salubrius est eorum fluxu, si rite succedit: ita vicissim nihil perniciosius, quam si deficiunt, vel plane perperam cohibentur; quod argumentum jam paulo uberius excutere placet. Memoratu certe dignus hanc in rem est *Celsi lib. VI. cap.* 18. locus, *in quibusdam*, inquientis, *hæmorrhoidum fluxus parum tuto supprimitur, qui sanguinis profluvio imbecilliores non fiunt, habent enim purgationem hanc non morbum, ideoque curati quidam, cum sanguis exitum non haberet, inclinata in præcordia materia, subitis & gravissimis morbis correpti sunt.* Nam quando sanguis superfluus, & qui vitalibus conservatoriis motibus, nempe circulari & liberiori secretorio & excretorio, remoram injicit, per solennes has vias minus excluditur, ejus regurgitatio vel metastasis fit in varias alias corporis partes, cum summo vitæ ac valetudinis discrimine. Quandoque concedit ad caput, & maniam, melancholiam vel etiam apoplexiam parit. Nonnunquam in pectus dilabitur, & pleuritidem, peripnevmoniam, phthisin vel asthma inducit. Sæpius hepati incumbit, & scirrhum ac hydropem dirum producit. Sæpius quoque in vasis mesaraicis & intestinorum membranis sanguis crassior & impurior congeritur, ibique spastica & hypochondriaca flatulenta symptomata & atroces dolores colicos ciet. Si porro ad renum viscus sanguis hæmorrhoidalis suppressus regurgitat, nephritis & calculus, mictus quandoque cruentus, nascuntur. Et quando denique in habitum corporis impetuose protruditur, ibique subsistit, phagedæna & mali moris ulcera exoriuntur.

Hæmorrhoidum turbæ detrimentosæ.

§. XV.

Quæ quod ita sint, passim auctores luculentis testimoniis ac observationibus confirmant. Et quidem *Hippocrates* hæmorrhoi-

Quod testatur Hippocrates.

rhoidum in melancholia & mania salubritatem disertis verbis asserit, *lib. IV. aph.* 26. inquiens: *melancholicis*, id est, si qui sine febre insaniunt, *si varices aut hæmorrhoides superveniunt, insaniam solvunt.* Et *aph. IV. com.* 25. hæmorrhoidum moderatum fluxum maniam prohibere, dicit. Porro etiam ad curandam nephritidem hæmorrhoides, ceu summam medicinam commendat, dum *lib. VI. aph. II.* ait: *nephriticis hæmorrhoides supervenientes magnam opem ferunt.* Præterea & *lib. de humoribus* earum fluxum ad præservationem pleuritidis & morborum, qui cutim defœdare solent, dilaudat; potissimum *epid. lib. VI. Sect. III. text.* 37. scribit: *mariscis laborantes, neque morbo laterali, neque pulmonario, neque phagedæna, neque furunculis, neque thermintis fortasse, neque alphis laborant.* Utilem quoque ad sublevandam molestissimam illam hypochondriorum tensionem idem gravissimus autor in *Coacis* dijudicat: *quibus*, inquiens, *dolores hypochondriorum, oris ventriculi, hepatis & partium circa ventriculum sunt, hi sanguine per inferiora excreto, sanantur.* Et quæ plura ejus huc referri possent effata.

§. XVI.

Aliique auctores. Neque deficiunt aliorum gravissimorum Medicorum auctoritates, quæ idem adstruunt. Sic *Galenus lib. VI. can.* 29. qui clausis hæmorrhoidibus in insaniam inciderunt, sæpe reseratis his venis, ab iisdem evasisse perhibet. Et *lib. III. de humor. com.* 26. melancholiam ex suppressis hæmorrhoidibus ortam, annua evacuatione curatam, refert. *Hildanus Cent. VI. obs.* 28. *pag.* 531. ita disserit: *ego sincere scribere possum: experientia me comprobasse, eos rarissime apoplexia, epilepsia, aut vertigine, aut oculorum inflammatione, correptos fuisse, quibus hæmorrhoides fluebant; immo apertione hæmorrhoidum gravissimos sublatos esse morbos, & in aliis & in me ipso sum expertus.* Porro *Ronsæus de scorbuto pag.* 72. *non paucos*, ait, *novimus, quos profusio sanguinis ex hæmorrhoidibus a scorbuto præservavit.* Petrus Monavius de

sc

se ipso ad *Cratonem Epist.* 236. conqueritur: se a suppressis hæmorrhoidibus, quæ antea fluxerant, arthritidem incurrisse. *Forestus lib. XXIII. obs.* 4. ab arthritico dolore quendam erumpentibus hæmorrhoidibus liberatum; & alii cardialgia laboranti cum commodo easdem apertas esse, testatur. *Amatus Lusitanus Cent. V. cons.* 3. hæmoptysin reseratis his venis curatam, memorat. Et *Alpinus in medicin. method. lib. II. pag.* 371. hæc præclara de hæmorrhoidibus habet: *in melancholia incipiente sæpius hæmorrhois profuisse visa est, & perfectam quoque sanavisse: contra, si cohibeatur, homines in gravissimos morbos labuntur. Solet in hepate ac liene fieri scirrhositas & refrigeratio caloris nativi, unde aqua intercus, præterea vertiginosi ac melancholici fiunt, quibus dictæ venæ cohibentur. Illustrissimus Senator Venetus, proximo anno a suppressis hæmorrhoidibus, quas multos annos habuit, in affectum scotomaticum incidit.*

§. XVII.

Quandoque etiam suppressa vel deficiens in senibus hæmorrhois in nephritidem vel mictum cruentum concedit. *Et observatores.* Quare non sine ratione *Mercurialis* in *Praxi lib. III. cap.* 31. & *Sennertus instit. lib. III. P. I. S. III. c.* 5. mictum cruentum renum hæmorrhoides appellarunt. Et certe prostant exempla, ubi in senibus sanguis singulis mensium intervallis cum urina partim fluidus, partim grumosus redditus fuit, qui equitatione vel vini generosi potu facile prolectus est. Ejusmodi sanguinolentam mictionem *Hildanus* in sene *Cent. II. obs.* 11. observavit. Idem confirmat *Heurnius comment. in aph. X. L. VI. vidi*, inquit, *qui, cum hæmorrhoidibus tentari solebant, cum urina sanguinem effundebant certis spatiis, sine noxa.* Interdum fit, ut loco sanguinis liquor albus viscosus & albumini ovi similis per anum prodeat, non secus ac menstruus fluxus quandoque in fluorem album concedit, ut hinc recte *Platerus* albas has hæmorrhoides cum menstruis albis mulierum comparaverit, de quibus pluribus videatur *Fernelius*

lib.

lib. VI. pathol. c. 10. & *Sennertus in praxi lib. III. Part. II. Sect. II. cap.* 12. nec non *Misc. nat. curios. Dec. I. An. I. obs.* 75. Et mihi nota complura sunt exempla, quosdam tubercula in ano gestasse, quæ ob exquisitum dolorem totum corpus in consensum pertraxerunt, sponte autem rupta. aliquot cochlearia seri acris corrosivi fuderunt, quo evacuato, pathemata conquieverunt.

§. XVIII.

Nec non notabile exemplum.

Nobis quoque in proclivi foret, plura de noxa suppressarum hæmorrhoidum in confirmationem adducere exempla, sed instar omnium esse potest illud, quod ante aliquot annos notavimus. Nimirum generosus quidam vir fere quinquagenarius, ex suppressis per potum aquarum salubrium frigidum & balnea hæmorrhoidibus, podagram & malum hypochondriacum spasticum sibi contraxerat, & huc cum familia concedens, me in consilium ascito, fortunante Deo multum levabatur, ut etiam hæmorrhoides, quæ diu substiterant, redirent. Quum vero paulo largius fluerent, enixe a me petiit, ut profluvium compescerem, quod tamen constanter renui, ac potius ut sibi gratularetur & in sinu gauderet de redeunte fluxu, regessi. Sed æger inde magnum periculum ac debilitatem metuens, moniti immemor, ab extraneo Medico, me inconsulto, medicinas fluxum supprimentes, quibus opiata & martialia immixta, impetravit, iisdemque crebro usus est. Jam pulcherrime omnia succedere videbantur, fluxus quippe tertio die subsistebat, æger obambulabat sanus nihilque damni metuebat, ac residua pharmaca per quatuor adhuc dies ingerebat; sed nocte concubia lethalibus opprimebatur symptomatibus, ac incredibiles primum præcordiorum anxietates, inquietudinem & atrocissimos ventris dolores persentiebat, cum arctissima alvi constrictione, quæ nec clysteres admittebat tantaque erat vis morbi, ut omnia antispasmodica, cinnabarina & clysteres oleosos eluderet, ac tertio die, postea-

quam

quam æger adhuc ira correptus esset, aphonia, delirio & convulsionibus funestum sortiretur eventum. Facta postridie sectione, vidimus cum stupore, non modo intestinum rectum, sed & totum coli tractum in sinistro latere ita constrictum, ut digiti crassitiem vix superaret, ventriculum inflatum & in quibusdam locis inflammatum, ejusque cavitati serum sanguinis putridum innatans, reliqua omnia viscera optime constituta. Neque dubium est, quin, si capitis fuisset apertio concessa, celeris mortis caussa ibi detecta fuisset, videlicet sanguinis extravasatio, aut inflammatoria stasis, quia fortissima intestinorum & nervosarum partium strictura, sanguis ad membranas ventriculi & cerebri delatus, hanc funestam catastrophen procul omni dubio induxit.

§. XIX.

Quare sicuti nunquam hæmorrhagia, licet fuerit enormis, quando a caussa interna proficiscitur, fortiori medicina styptica reprimenda est: ita multo magis id in hæmorrhoidibus nimium fluentibus observandum, siquidem non modo secundum allegatum *Hippocratis* testimonium, inde hydropis vel tabis metus, sed & aliorum gravissimorum affectuum, de quibus supra facta mentio, periculum nascitur, idque eo magis in iis accidit, qui jam per ipsum copiosum fluxum, vel aliis ex caussis imbecilliores facti sunt. Etenim hanc regulam practicam quisque Medicorum, ut curæ cordique habeat, vehementer optarem, videlicet, nihil ad perniciem magis perducere, quam valde debilitatis corporibus adstringentia, opiata vel alia fortiora remedia adhibere. Neque corporis humani natura a validiori sanguinis effusione unquam tantum patitur, quantum damni ab importuna sistente medicina accipit. Deinceps & illud utile monitum prudens Practicus inde capere debet, quod in ejusmodi affectibus, qui retentis hæmorrhoidibus supervenire solent, nihil prius antiquiusque habeat Medicus, quam ut iis aperiendis,

Hinc nunquam valide comprimendæ hæmorrhoides.

ſive per interna, ſive per externa, ut hirudines, invigilet. Præclara ſunt, quæ hac de re prodidit *Baglivus in praxi Lib. I. pag.* 124. *plurima*, ait, *adducere poſſem exempla, quam utilitatem, non obſtante ſanguinis circulatione, apertio venarum hæmorrhoidalium, præ aliarum venarum apertione, afferre ſoleat iis, qui hypochondriorum morbis, doloribus ſcilicet, caloribus, lumborum gravitate, flatibus, tenſionibus, borborygmis laborant.* Quandocunque vero harum venarum apertio non ſuccedit, aut difficulter perficitur, tum naturæ inſtitutum in ejusmodi morbis Medicis imitandum & ſanguini in inferioribus, pertuſis pedum venis, exitus parandus. Ita novimus iſchiadicum dolorem, ex hæmorrhoidibus ſuppreſſis, aperta in pede vena, protinus ex toto ſublatum fuiſſe, neque minus recordamur, in atrocibus, totum abdomen, ob male fluentes hæmorrhoides, affligentibus doloribus, venæſectionem in pede inſtitutam, pariter & nitroſa atque emollientes clyſteres, omne curationis punctum tuliſſe.

§. XX.

Hæmorrhoidariũ conſideratio neceſſaria quidem.

Jam itaque non quidem negandum, ſed conſtanti experientia, inde a primis artis medicæ initiis confirmatum habemus, ſanguinis & menſtrui, & hæmorrhoidalis fluxum ſaluberrimum, tam valetudini conſervandæ, quam avertendis plurimis morbis prodeſſe, eumque in aſſuetis turbatum, vel imprudenter cohibitum, multas & graves ægritudines pro diverſitate corporum & locorum, quæ a ſanguine redundante & refluente occupantur, progignere, quæ ad debitum ſucceſſum reducto ſanguinis ſtillicidio, ſi non ex toto tolluntur, tamen multum minuuntur ac levantur. Neque etiam inficiandum, *Cl. Stahlium*, collegam meum honorandum, non mediocrem laudem mereri, quod in ſcriptis ſuis, ut Medicus maxime omnium in pathologicis menſtrui & hæmorrhoidalis fluxus rationem habeat, ſerio ac crebro inculcarit, & ſic vetuſtiſſimum hoc ac veriſſimum dogma, a recentiorum tot potentiis chymicis ſalino-ſulphureis penitus ferme

me obſcuratum, poſtliminio quaſi revocare & priſtino nitori reddere connixus ſit. Interim tamen neutiquam celeberrimi hujus viri, vel potius aſſectatorum ipſius placitis aſſenſum præbere poſſum, qui hanc doctrinam nimium & abuſive extendunt, ac univerſam fere morborum genealogiam primario ex plethora, & inde enata ſanguinis ſpiſſitudine, ac prohibita ejus per uterum vel ſedis venas excretione, arceſſere, ac operoſa quidem, ſed fruſtranea contentione, vel ſpiſſis voluminibus conquirere, ſibi ſumunt. Neque injuriam fecero, ſi hanc hypotheſin, modo ita eam dicere liceat, ex inſufficienti minusque attenta experientia, ſive obſervationum circa morbos, præſertim chronicos, defectu, enatam eſſe dixero. *Non tamen ad omnes morbos extendenda.*

§. XXI.

Quod ne gratis vel gravius dictum videatur, exemplo ſit frequentiſſimum illud noſtro tempore malum ſic dictum hypochondriacum. De hoc multus quidem ubique apud eos eſt ſermo, ejusque natales unice ex ſtagnatione ſanguinis hæmorrhoidalis in ramis venæ portæ petendas eſſe, acriter contendunt. At vero ſi curatius paulo in primam hujus morbi originem inquirimus, ejusque geneſin ubi numeroſa confluit miſera hypochondriacorum cohors, ad fontes nempe ſoterios, rimamur; clariſſime patet: pertinacem hunc affectum eſſe non plethoræ, ſed imbecillis naturæ prolem, ſolennem ac proprium iis, qui naturam corporis ſui & ſyſtema nervoſarum partium, inprimis ventriculi vim digeſtivam, tonum ac robur, variis de cauſſis graviter labefactarunt. Videlicet inſtituto coram a me ſcrutinio, alii vitam ſedentariam, diuturnum mœrorem, terrorem & vehementem iram, ingeſtis paulo poſt deſuper cibis aut potu frigido, incuſarunt; alii in nimias mentis per intempeſtiva ſtudia & lucubrationes fatigationem, potionem largam vel frigidam, ſudanti corpori ingeſtam, abuſum purgantium, opiatorum nec non acidorum & vinorum, culpam rejecerunt. Quidam

Nec malum hypochondriacum earum ſuppreſſioni.

Sed imbecillitati naturæ tribuendum.

dam neglectum sub usu fontium mineralium, vel post purgantia aut emetica, regimen, febris intermittentis, diarrheæ aut dysenteriæ perperam institutam medicationem, aut præposteram sudoris fœtidi resiccationem, primam morbo occasionem dedisse, confessi sunt. Quæ certe omnia ita sunt comparata, ut robur naturæ atterant nervosisque partibus maximam inducant debilitatem, tantum abest, ut sanguinis, virium custodis, abundantiam arguant.

§. XXII.

Unde sæpe fluentibus hæmorrhoidibus affligit. Et licet tantisper largiamur, deficientem vel suppressum per animi pathemata, frigus & imprudentes medicationes menstruum aut hæmorrhoidalem fluxum, quandoque caussam atque originem hypochondriaco malo posse suppeditare: eandem tamen non semper subesse caussam ex eo luculenter patescit, quod crebrius inter exempla sint, qui largiter & sufficienter etiam fluentibus hæmorrhoidibus, hypochondriacis tamen excruciantur pathematibus, utut interdum eorum vehementia inde decrescat. Notabilis profecto hanc in rem est observatio, quam habet *Sennertus in praxi lib. III. Sect. II. cap.* 23. *novi*, inquiens, *feminam nobilem, constitutione sanguineam, affectioni hypochondriacæ obnoxiam, quæ singulis mensibus ordinario, & quidem die post menstruum fluxum decimo quarto, hæmorrhoides patiebatur.*

§. XXIII.

Et hæmorrhoides spasmos hypochondriacos. Accedit & hoc, quod firma & irrefrabagili experientia in comperto sit, adolescentes, juvenes ac viros, qui nunquam antea vel levissimum fluxus hæmorrhoidalis indicium observarunt, subito malum hoc incurrere spastico-flatulentum, & demum si diutius eodem detinentur, dolorem dorsi, in abdomine circa hypochondria & stagnationes experiri sanguinis, qui intercepto per spasmos libero per viscera abdominis motu, per ani venas exitum molitur, eodemque denegato, atrociora suscitat pathemata; ut adeo pateat, tam fluxum hæmorrhoidum, quam molimina adeum, effectum &

& productum esse, mali hypochondriaci. Quin innumera memoria teneo exempla, quod affectio illa ventriculi & generis nervosi spasmodico-flatulenta, quæ malum hypochondriacum audit, in homine perfecte sano nunquam antea hæmorrhoidibus vel moliminibus ad eas obnoxio, ex animi affectu, & maxime ab ira, cui mox subjuncta medicamenta sudorifera calida, aut cibus vel potus super ingestus, enata sit, quam demum copioso, ut fieri assolet multiplicium purgantium & pilularum polychrestarum, quæ aloen recipiunt, usu, a Medicis tractatam, ejusmodi motus, sive sic dicta molimina ad hæmorrhoides, dolores nempe in lumbis & osse sacro exceperunt. Quumque Medici fluxum importunius iisdem medicamentis & venæsectionibus in pede proritare niterentur, factum quidem, ut nonnunquam aliquot guttæ sanguinis stillarent, crebrius vero humores viscidi albi, instar albuminis ovi, sæpius magna copia, excernerentur, sed sine ullo pathematum levamento. Et in his quidem crebriori purgantium usui merito tribuendum esse censeo, quod propter spasmum ab iis sub operatione inductum, & relictam postea in intestinis atoniam, libera impedita sit circulatio, & in mesaraicis ac hæmorrhoidalibus vasis stagnationes atque decubitus contracti.

Vel sinistram medicationem sequuntur.

§. XXIV.

Deinceps novæ & καθ' ἐξοχὴν, ut perhibent, veræ pathologiæ conditores, id volunt & urgent, & calculum, & podagram, ex hæmorrhoidali fluxu deficiente, vel minus rite succedente, exclusa omni acri, salsa, tartarea intemperie ac humorum dyscrasia, pullulare. Utut autem non negandum sit, quod quandoque hi affectus chronici a retento hæmorrhoidum, vel in mulieribus mensium fluxu, primam petant originem, eaque propter observante etiam *Hippocrate*, prodeunte sanguinis profluvio mitigentur: ex eo tamen minime sequitur, ergo semper ab hac causa dependent; quandoquidem a particulari caussa ad universalem nullam plane valere

Calculus quoque & podagra hæmorrhoidum anomaliis non debentur.

consequentiam, notissimum est philosophicum axioma. Ego certe sæpius vidi, succedente etiam, quin sub ipso hæmorrhoidum stillicidio, & calculum, & podagram, tyrannidem suam exercuisse, de quo quidem omni dubitatione majus est exemplum *Cl. B. Dolæi*, qui sæpius per litteras apud me conquestus est, quod per viginti annos, licet hæmorrhoides fluxerint, mire calculi & podagræ doloribus divexatus sit, a quibus tamen diæta lactea utens, per biennium liber egit, sed ad pristinum victum & potum postea concedens, incidit in dysuriam, demum funestam. Tacemus, plerumque podagram & calculum esse morbos hæreditarios, ac illam maxime ab immodica venere, bacho & ira, & generari, & foveri. *Neque insaniæ.* Neque semper insaniæ a plethora vel hæmorrhoidum fluxu suppresso incunabula trahunt, sed pariter affectibus hæreditariis accensendi sunt, & uti mania plerumque a continua præsertim cohibita ira ac impensis desideriis venereis accedit, ita melancholia a terrore & diuturno mœrore excluditur, vel etiam ab usu narcoticorum & stupefactivorum contrahitur, sine plethoræ concursu. Et sic etiam de aliis morbis, quorum ortum ad plethoram & retentas sanguineas evacuationes hujus theoriæ assertores unice referunt, sentiendum.

§. XXV.

Nulla etiam dantur hæmorrhoides certo moventia medicamenta.

Denique quo magis hi tam magni hæmorrhoidum patroni earundem successum urgent, & eodem sanitatem & conservari, & amissam revocari, confidenter asserunt; eo magis certe mirandum, ipsisque objici potest, quod nulla adhuc idonea, congrua remedia excogitarint ac norint, quibuscum potissimum hoc therapiæ suæ momentum conficere, ac mensium, vel hæmorrhoidum fluxum, cum certa ratione procurare, promovere, vel moderari queant. Nam intuta profecto, fallax & sæpe frustranea est hirudinum appositio, neque ab omnibus admittitur. Elixirium quoque proprietatis, cum, vel sine acido, & pilulæ quæ aloen capiunt,

piunt, vel balſamicæ ad mentem Becheri concinnatæ, licet certo commoveant, non tamen eadem ratione ſanguinem emovent ac intentioni reſpondent. Et ſuppoſitoria, pediluvia & venarum ſectiones, pariter ſpem atque expectationem deſtituunt, vel dubiam ſaltem oſtendunt. Quid? quod magis mirandum, vel potius dolendum eſt, dum impenſius fruſtraneo plerumque labore hæmorrhoidum fluxum proritare nituntur, ea remediorum genera, quæ interceptum liberum ſanguinis per abdominis viſcera progreſſum reſtituunt & afflictas nervoſas partes ſolantur, thermas videlicet, acidulas omnesque ſoterios fontes, ſalia volatilia oleoſa, martialia bene præparata, lactis quoque aſinini, vel ſeri lactis & infuſorum theiformium uſum, balneia aquæ dulcis cum mutatione aëris, vel plane negligunt, vel oſcitanter ſpernunt, vel non ſatis pro dignitate commendant.

§. XXVI.

Poſt menſium ac hæmorrhoidum ſaluberrimam evacuationem, ſunt adhuc aliæ criticæ, tam ſanguinis redundantis, quam aliorum ſuperfluorum ac inutilium humorum inſuetæ ſæpe atque extraordinariæ excretiones, eum omnes in finem a natura inſtitutæ, quo ſub exquiſita æquabilitate atque proportione, corporis integritas illibata ſervetur. Videlicet in puerili ætate ante pubertatis annos, quin etiam adhuc adoleſcentiæ ætate, valde familiares & ſalutares per narium venas ſanguinis profuſiones ſuccedunt, quæ interdum ſatis crebræ & largæ ſunt, ſolennes maxime iis, qui mollioris texturæ, ſucculenti & ſpongioſi corporis habitus ſunt, multumque ſanguinis generant, quos ſanguineæ vulgo dicunt complexionis. Hæc ſaluberrima redundantis ſanguinis diminutio, ubi ſubſiſtit vel compeſcitur, protinus capitis gravativi dolores, cum oculorum ardore, facie inflata & rubicunda, oris & narium ſiccitate atque æſtu, vaſorum circa tempora forti pulſatione, accedunt, eo quod ſanguis exitum moliens, in vaſis capitis congeritur ac diſtenſione

Ex ſuppreſſis narium hæmorrhagiis.

Capitis dolores.

ne & compressione, ejusmodi dolorificam sensationem excitat, sanguinis autem e naribus stillicidium, vel sponte factum, vel arte prolectum, mox gravem istum dolorem solvit atque discutit; id quod conceptis verbis etiam *Hippocrates Sect. III. aph.* 10. testatur, eaquepropter, quando non sponte procedit sanguinis fluxus, *Sect. V. aph.* 68. venam in fronte secandam jubet.

§. XXVII.

Oculorum defluxiones. Quando porro sanguis segniter per caput cursum conficit ac in venarum alveis stagnat, neque per vasculorum in naribus oscula stillat, in pueris decem annorum graves, diuturnas ac valde acres dolorificas oculorum defluxiones, cum rubore & æstu, quæ lippitudinem & suffusiones inducebant, sæpius vidi, juncto interdum etiam aurium tinnitu, memoriæ stupore, quæ prius non evanuerunt, quam per largam hæmorrhagiam, aut alvi fluxum, sponte vel arte productum, aut etiam per vesicatorium, non capiti, sed dorso ad revulsionem applicatum, id quod in vitio erat discessit. *Epileptici motus.* Sæpius quoque a me observatum, virgines sanguineæ complexionis & floridi vultus, ante annos pubertatis non tantum capitis doloribus tentatas, sed & subito in terram collapsas & convulsionibus epilepticis, non raro sævissimis, esse correptas, quæ tamen omnibus aliis frustra tentatis, prolecto per intrusum in nares stilum largiter sanguine, mox conquieverunt, & utut rursus aliquot vicibus recurrerent, penitus tamen, erumpente circa annos pubertatis mensium profluvio, cessarunt.

§. XXVIII.

Leviores apoplexiæ. Simili ratione novi, virginem, quæ primis ætatis annis largas narium hæmorrhagias experta, increscente post pubertatis annos sanguinis copia, eademque non sufficienter per menses diminuta, non modo capitis dolorem, sed & cum sensuum turbis & aphonia, levem quasi insultum apoplecticum incurrisse, quo discusso, mansit loquela suspensa, sanguinis

nis autem in pede missio egregiam tulit opem. Neque infrequenter in adolescentibus summum capitis dolorem, cum somno phantasmatibus pleno, auditus difficultate & perversa phantasia annotavi, nullam aliam ob caussam, quam quod sanguis redundans & per nares non exsolutus, tardius per cerebri vasa trajiciatur eademque nimium oppleat, hinc secta postmodum circa æquinoctia vena in pede, adhibitis pediluviis & alvo laxiori reddita, disparuerunt penitusque pathemata sublata fuerunt. *Mentis turba.*

§. XXIX.

Novi magni nominis Theologum, sanguineæ complexionis, qui non modo in juventute, sed & adulta ætate, maxime circa æquinoctia, largas passus est hæmorrhagias narium, eaquepropter meo ex consilio bis per annum admisit venæsectionem. Hinc autem alio concedens, a Medico ut sanguinis missionem omitteret induci se passus est, quo facto, subsistente pariter narium stillicidio, in capitis dolores, vertiginem, tinnitum aurium & surditatem paulo post incidit, cum præsentaneo insultus apoplectici metu, ad quem præscindendum venam aperiri suasi, qua etiam, licet surditas non sublata, apoplexia tamen discussa est. Aliquot etiam elapsi anni, quum ab honestissimo viro, aliquot abhinc milliaribus degente, antea sano, vegeto ac robusto, quinquaginta aliquot annorum, constitutionis sanguineæ, in consilium asciscerer. Hic quum currente puerili ac juvenili ætate, liberales sanguinis profusiones expertus esset, posteaque singulis annis semel vel bis sanguinem utiliter emitti curasset, verno tempore idem omittens, circa exitum Martii, post corporis refrigerationem & ingestos largiter difficilioris solutionis cibos, præter omnem opinionem sensu & motu privatus, nullius rei conscius concidit, emisso autem post aliquot horas e vena brachii per amplam aperturam sanguine, mox ad se rediit quidem & paulatim loquelam, sensum ac motum recepit, capitis tamen ingentem imbecillitatem & *Exempla.*

memoriæ defectum ab hoc insultu passus est, adeo, ut ex moderato etiam vini usu valde offendatur.

§. XXX.

Apoplexia. Nonnunquam tamen a sanguine in alveis canalium cerebri nimium congesto, subtiliora plexus choroidei vascula disrumpuntur, & propter immedicabilem extravasationem, funesta consequitur apoplexia. Et certe plura in observatis Medicorum consignata sunt exempla, quod post hæmorrhagiam suppressam apoplexiæ lethales obortæ, ubi post mortem sanguis e naribus largiter manavit, uti *Hildanus Cent. III. obs. II.* perhibet. *Phrenitides.* Aliquot porro exemplis confirmatum habeo, circa annum vigesimum primum, qui etiam est climactericus, retento narium stillicidio, post stagnationem sanguinis in cerebri vasis, qualis sub leviori apoplectico insultu esse suevit, phrenitidem accessisse, ad quam discutiendam laudatissimum effectum præstitit larga sanguinis in brachio subtractio. Dignum est quod huc referatur a *Bohnio de offic. Med. dupl.* adductum exemplum de juvene, qui phrenitide laborans, forti inflicta alapa, & facto post eam larga sanguinis e naribus profluvio, sanatus. Denique frequentioris etiam observationis est, cohibita narium hæmorrhagia, sanguinis impetum in asperam arteriam ruere illumque tussi rejici; quod vero, si paulo major est copia, non sine mortis periculo contingit, quale exemplum a *Gabelckovero Cent. IV. curat. 37.* annotatum.

§. XXXI.

De salubri seri vitiosi excretione. Tam grave, varium & multiplex est damnum, quod ex suppressa sanguinis redundantis evacuatione in corporis integritatem redundat. Jam quum serum etiam, plus vel minus impurum, & maxime quidem in corporibus quæ complexiones phlegmaticæ, vel sanguineo-phlegmaticæ, magis quam par est increscat & sanitati insidias struat: pariter egregie pro sanitate est, si quando a natura, per quam nihil aliud quam admirandum istud corporis ejusque partium stru-

cturæ

ćturæ artificium, ad vitalem ſanguinis circulum cum excretionibus perficiendum, a divina providentia deſtinatum, intelligo, a nimia ejus copia, etiam præter & extra ordinem per inſuetas excretiones, corpus liberatur. Videlicet præter eam vitioſi ſeri diminutionem, quam in quibusdam per ſpontaneos largos nocturnos ſudores utiliter ſuccedere, & cum præſentaneo detrimento compeſci, ſupra jam meminimus: in plurimis adhuc utriusque ſexus hominibus obvium eſt, ſingulis fere annis, vere & autumno, per tuſſim & coryzam, cum levi febricula ſeroſum humorem rejici. Contingit hoc maxime a perſpiratione tum ſufflaminata ſæpiusque ab aëris injuria interturbata, nec non poſt ingeſtos multos incongruos cibos, ac tanta ſæpe, in ſenibus potiſſimum, tuſſis eſt vehementia ac pertinacia, ut per aliquot menſes corpus quatiat & incredibilis humoris viſcidi copia, cum virium languore, inappetentia, inquietudine ac interno æſtu eliminetur; quod tamen, ſi non imprudenter ſiſtitur, ſed leniter temperantibus & laxantibus tractatur, egregie cedit in ſanitatem; quum contra adhibitis pectoralibus, dulcibus ac reſolventibus, tuſſis exaſperetur longiusque extrahatur. Quibusdam quoque mucidæ ſordes in puerili ætate largiter per nares expurgantur cum valetudinis commodo; ſi autem increſcentibus annis retinentur, oculi hebeſcunt, defluxionibus acribus tentantur, dolor capitis gravativus cum vertigine adeſt, nec non torpor, quæ omnia reſtituto muci debito effluxu, diſcutiuntur.

Per ſudores.

Tuſſim & coryzam.

§. XXXII.

Porro ſolenne eſt, ut ſerum acre biliosum redundans, ſæpe ſalutariter admodum per ductus biliarios, glandulas inteſtinorum & tunicas glanduloſas, ſub crebris dejectionibus, quæ in ſenibus ob perſpirationem imminutam & copiam ſeri excrementitii interdum diutius durare ſolent, eliminetur. Quæ quando largius & paulo longius ſuccedunt, infirmant quidem; egregium tamen poſtea commodum afferunt,

Copioſa diarrhea.

ferunt, præsertim si vitæ victusque exquisita habeatur ratio. Vera enim *Celsi* de ventris fluxu *lib. IV. cap.* 19. est sententia, *uno*, inquientis, *die fluere alvum sæpe pro valetudine est, atque etiam pluribus; dum febris absit, & intra septimum diem id conquiescat. Purgatur enim corpus, & quod intus læsurum erat utiliter effunditur.* Quando vero hæc salubriter instituta evacuatio imprudenti consilio adstringentibus sistitur, vel nimis calidis balsamicis compescitur, magna excipit virium imbecillitas, inappetentia & febricula quædam, ipsumque profluvium, licet aliquandiu subsistat, repetit tamen, cum tenesmo, borborygmis ac torminibus. Interdum etiam, ut perite *Sanctorius* meminit, per urinæ largius profluvium, quandoque singulis mensibus, superfluum & quod naturæ oneri erat eliminatur, dum *Sect. I. aph.* 65. scribit: *corpora quoque virorum sana & moderatissimo victu utentia singulis mensibus fiunt solito ponderosiora, unius scilicet duarumve librarum pondere, & redeunt ad consuetum pondus circa finem mensis ad instar mulierum; sed facta crisi per urinam paulo copiosiorem, vel turbidiorem.* Ipse quoque compluries observavi, quod citra caussam externam, quibusdam urina effuse prodeat, alvo segniore & perspiratione imminuta.

Urinæ largius profluvium.

§. XXXIII.

Ac p. n. per insolitas vias.

Quandoque evenit, ut excretiones succedant insolitæ & præternaturales seri salsi acris per varia loca, ut per ulcera circa malleolum pedis, per glandulas axillares, per scrotum, vel oculorum glandulas, per herpetem & impetiginem in manibus ac pedibus, statis anni temporibus redeuntem, vel etiam per fonticulos, cum egregio sanitatis emolumento, quæ si remanent, aut improvide medicamentis præsertim externis, cohibentur, non modo ingens lassitudo, anxietas & inquietudo corpus corripit, sed & sæpe dolores ac spasmi artus ipsasque internas partes, præsertim intestina, infestant, non sine periculo. Memorat *Riedlinus lin. med.*

an.

an. 1696. pag. 133. Ex hæmorrhoidibus fistulam ani natam & ultra septimum annum fluentem, postea vero desiccatam, in quodam mercatore primum respirationem difficilem & pedum tumorem cum levi exulceratione, deinceps ardorem ventriculi dorsique cum alvi obstructione & febre, tandem lethalem induxisse apoplexiam. Eandem quoque in rem apprime facit exemplum nobilis cujus *Timæus a Güldenklee de aff. capit. cas.* 28. meminit. Hic enim quum ab ulcere, quod multos annos gestarat, paucos intra dies consilio vetulæ liberatus esset, elapso mense, incidit in tam vehementes capitis dolores, ut de vita desperarent, ac paulo post occæcatus est. Horis autem matutinis a somno multum viscidæ ac flavescentis fœtidæque materiæ frequenti expuitione citra tussim rejecit, ac conquestus est, se quamdiu jejunus esset, eundem fœtorem in ore percipere, quam qui ex ulcere pedis spirarat.

§. XXXIV.

Quæ quum ita sint, quis jam dubitabit, valetudinis integritatem excretionum successu maxime niti atque foveri, easdemque licet extraordinariæ ac insuetæ sint, si tamen diu cum sanitatis emolumento successerunt, non sine periculo supprimi. In quo quidem maximopere cavendum non solum ab omnibus animi affectibus, præsertim terrore ac ira, medicamentis constringentibus ac sopientibus, sed etiam ab intempestivis evacuationibus & sanguinis missionibus, quibus ex facili evacuationes turbantur, vel minimum cum discrimine alio divertuntur. Quod si vero natura in perficiendis saluberrimis omnis generis excretionibus vacillare aut deficere videatur, medentis est, eas quavis ratione promovere earundemque successum levare, quem in finem egregiæ sunt utilitatis venæsectiones, laxantia, lenia diaphoretica, curationes sic dictæ vernales & quæ reliquis fere omnibus hac in re præripiunt palmam soteriæ aquæ, tam thermæ, quam acidulæ, vernali & auctumnali tempore pruden- *Conclusio.*

ter usurpatæ, quibus non solum gravissimi morbi præscinduntur, sed etiam pertinaces atque rebelles expugnantur ac abiguntur. Sin autem subito interceptam aut cohibitam esse excretionem quandam contigerit, minime cunctandum est, sed promta ope annitendum, quo revocetur, priusquam quod retentum in nobilioribus sedem figat, latius noxam diffundat & difficilem ancipitemque medicationem faciat.

CAPUT X.

DE GENERATIONE MORBORUM EX MORBIS.

§. I.

Imbecillitas ex præcipuis morborũ caussis.

QVum vera & rationalis therapia, sive medendi morbis scientia, maxime omnium accurata morborum diagnosi eorumque ex caussis suis ortus ac incrementi cognitione nitatur, atque etiam a nobis in prioribus de earum ægritudinum genesi actum sit, quæ a mole & qualitate humorum perversa eorumque evacuatione deficiente, vel cohibita, originem trahunt: nunc porro ad earum contemplationem accedendum, quæ a solidorum vitio, virtute ac robore dejecto, sive imbecillitate, quam maxime præcedentes morbi relinquunt & ingignunt, incunabula trahunt; quo sic manifesto dilucescat, non modo fluidorum, sed & solidorum vitiosam ac præternaturalem constitutionem, ad gignendos morbos magnæ virtutis, eaquepropter a perito Medico magnopere esse considerandam. Nam quandocunque plenas & accurate consignatas morborum historias paullo accuratius lustramus, animadvertimus, non robustos, firmos

mos & valentes, ſed maxime eos, qui vel natura imbecilliores ſunt, vel ob adverſam præcedentem valetudinem tales redditi, cum morbis conflictari & medicam opem poſcere, difficulter tamen ſanationem recipere, atque etiam ſumma cum circumſpectione prudenter & leniſſime eſſe curandos. Hinc quanto minus ſani & robuſti, diæta ad leges ſanitatis exquiſite compoſita, Medico aut medicina egent: tanto magis certe debiles & imbecilles eadem deſiderant: ut adeo veriſſimum ſit ſanctiſſimi Salvatoris edictum: non firmos, ſed languidos Medico indigere; eo quod, ut recte pridem obſervavit *Celſus, lib. I, cap.* 3. omnibus morbis obnoxia eſt infirmitas.

§. II.

Quæ quum ita ſint, haud poſtremus Medici certe labor eo dirigendus, quo corpora valentia & firma, ab infirmis & minus valentibus, probe diſtinguere diſcat. In quo quidem recte perficiendo, tenendum, quod quemadmodum in univerſa rerum natura omnis vis, virtus & robur ad efficaciam motus referri debet: ita quoque robuſta natura corpusque firmum haberi debet illud, ubi efficacia motus, tam in actionibus naturalibus, quam vitalibus & animalibus, vivida ſeſe exſerit. Vigent autem animales functiones in iis, qui mente & corpore duros etiam labores ac diuturnas fatigationes ſine noxa ſuſtinere poſſunt, ac vitales & naturalent vigent in iis, qui pulſu gaudent magno, pleno ac robuſto, bene appetunt, digerunt ac egerunt, & ſolida habent corporis membra, neque facile animo moventur, aut a cauſſa quadam externa læduntur. Quæ omnia in languidis ac debilibus ſecus eveniunt, utpote qui, & facile fatigantur, & a levi animi affectu, intemperie aëris, aut vitio in diæta commiſſo, offenduntur, vel a quadam medicina purgante aut alterante facile moventur aut læduntur, verbo, qui ſunt, ut ita loqui liceat, ſenſibiliſſimæ naturæ, perquam facile in mor-

Virium ratio ex efficacia motus.

morbos incidunt, diu cum iis conflictantur ac tardius vigorem pristinum recipiunt.

§. III.

Et solidorum dispositione dijudicanda. Deinde quoad ipsam naturalem partium solidarum dispositionem & structuram, robore & viribus præ aliis valent morbisque minus obnoxii sunt, qui majora obtinent vasa, strictiores fibras carneas, robusta ligamenta, nervos & tendines magnos; imbecilliores vero & morbidi merito habentur, qui obesi, laxioris & spongiosioris sunt carnis, tenuia & exigua gerunt sanguinis vasa, exiles nervos tenerasque membranas. Nam sub robore solidorum, quæ fluida impellunt, & canalium amplitudine, longe majori facilitate & promtitudine contenti humores circumaguntur, & secretiones utilissimorum ad vitam succorum, & excretiones inutilium, longe melius vigent, quam sub copia ac exiguitate vasorum, fibrarum laxitate & nisu ac renisu languido; & hinc omne id, quod lædit ac morbos efficere aptum est, promte removetur ac eliminatur, & illibata servatur corporis integritas. Neque male huc referri poterit *Hippocratis* aphorismus, *Sect. II.* 44. quo perhibet: spongiosos natura & obesos, magis cito mori, quam graciles & strictioris habitus.

§. IV.

Ad imbecillitatem facit sexus. Jam quum sexus femininus ordinario ejusmodi molli, laxo, tenero & succulento corporis habitu incedat: in proclivi est judicare, eundem longe imbecilliorem, morbis quoque magis afflictum esse, quam virilem nobiliorem, quin, si menses, qui pro valetudine feminarum sunt, non rite manant, *Hippocratis* effato, omnem morbum bis pati. *Ætas.* Deinde ratione ætatis infantes & senes maxime omnium imbecilles variisque morbis obnoxios esse, difficilius etiam convalescere ac facile succumbere, experientia constat. Nimia enim fibrarum in infantibus est laxitas, adeoque quam maxima ad stagnationes & decubitus humorum proclivitas: in senibus

bus vero magna fibrarum rigiditas, pororum ſtrictura & vaſorum capillarium anguſtia, quo fit, ut utiles ſucci difficilius ſecernantur, & inutiles minus ſufficienter ejiciantur. Pariter id crebriori obſervatu in comperto eſt, firmos & robuſtos corpore ac animo parentes, valentes ac ſanos; imbecilles contra, valetudinarios, ſenes quoque & ebrios, debiles, teneros ac morbidos gignere infantes. Nam certe præcipuæ atque difficiles quæ homines affligunt, Medicisque plurimum negotii faceſſunt ægritudines, ſunt hæreditariæ, & non tam a fluidorum, quam potius congenitis ſolidorum vitiis dependent. Inter capitis quidem affectus, maniam, melancholiam, apoplexiam & epilepſiam, inter pectoris morbos, hæmoptyſin & phthiſin, quoad partes in imo ventre contentas, affectum hypochondriacum ſpaſmodico-flatulentum, renum & veſicæ calculum, anomalum fluxum hæmorrhoidalem, in feminis malum hyſtericum, & quoad partes externas, dolores rhevmaticos & arthriticos, in liberos per nativitatem tranſire, conſtantis ſemper & perpetuæ fuit experientiæ.

Et hæreditaria diſpoſitio.

§. V.

Præter hanc, quæ ob ſexus, ætatis & nativitatis rationem accedit imbecillitas, ſunt adhuc aliæ cauſæ, quæ corpus ſanum antea ac robuſtum infirmare & ſolidarum partium virtutem, tonum ac robur imminuere, frangere atque proſternere, corpusque ad graves morbos ingenerandos diſponere poſſunt. Horum in cenſum, præter diuturnos & graves animi affectus, immoderatas mentis in ſtudiis fatigationes atque meditationes, abuſum quoque veneris & bacchi, diætam pravam, aſſiduas vigilias, & duros labores, maxime omnium referendi morbi, præſertim, ſi ægrorum culpa longius extrahuntur, vel ob Medicorum errorem perperam tractantur. Ea enim eſt motuum morboſorum ac inprimis febrium indoles, ut non ſolum ſuccos vitales abſumant atque totam ſanguinis & humorum maſſam vitient & corru-

Inprimis etiam morbi diuturni præcedentes.

ptam ac impuram reddant; ſed etiam ſolidis partibus omne robur motusque potentiam ſubducant, quo ex facili denuo ſtagnationes, ſtaſes & corruptiones conciliantur, morbique contrahuntur. Inprimis tamen ingens ventriculo & inteſtinis accidere ſolet imbecillitas, unde aucta poſt morbum ciborum appetentia, digeſtione autem vacillante, alvinæ ſordes retinentur, cruditatum ſentina colligitur, quæ ſi non repetita evacuatione, ſubjunctis ventriculi tonum roborantibus, tempeſtive ſubmovetur, nova morborum minera conflatur, quæ ſenſim ſanitatem ſubruit, tandemque ipſa mora vel prima data quavis occaſione, in graves morboſas afflictiones conſpectius tranſit.

§. VI.

De damnis ex debilitate universali, per hæmorrhagias.

Hæc ut eo teſtatius pateſcant, per claſſes & varias cauſſarum ſeries eundo, morborum ex morbis generationem dilucide evolvam. Et primo quidem loco nihil frequentius evenit, quam quod poſt enormes & tantum non incompeſcibiles hæmorrhagias, e. c. in abortu, puerperio, gravi vulneratione, aut etiam poſt largius menſtrui vel hæmorrhoidalis ſanguinis profluvium, frigidi ſic dicti morbi, ut cachexia, pedum œdemata, anaſarca & aliæ funeſtæ hydropis ſpecies, vel etiam atrophia, ſummus virium languor, febris lenta & hectica, enaſcantur aut præcedentes morbi longe pertinaciores reddantur. Nimium enim exhauſto virium, & fluidi, quod motum ac robur ſolidis fœnerat, fonte, ſanguine, ventriculi & canalis qui vitali machinæ alimentum conveniens parat, actio atque digeſtio non modo minuitur, ſed & robur quo ſolidæ partes gaudent, & quo inutile ejicitur, utile vero intime permiſcetur & ad uſum ſervatur, admodum labefactatur, ut non poſſit non ingens & cruditatum in primis viis, & impurorum ſuccorum in venis, fieri proventus, quem urinæ copioſæ, plus minus turbidæ & albæ, luculenter manifeſtant. Accedit quod ob languidum humo-

rum

rum circuitum & interceptam ſordium excluſionem, paſſim in viſceribus ſtagnationes, obſtructiones & ſtales gignantur, & vitales corporis ſucci inquinentur, eoque pacto, tam ad longas, quam acutas & periculi plenas afflictiones, via ſternatur. Quæ omnia non ſolum & majora & deteriora fiunt, ſi animi perturbationes complicantur, vel in diæta committitur vitium, aut impenſior corporis refrigeratio contingit, ſed etiam eo certius funeſtum ſortiuntur eventum, ſi medentes ejusmodi infirmos, validiori & crebriori evacuatione adhuc exercent, aut nimis calidis exagitant.

§. VII.

Et puerperium inducta.

Deinceps ex omnibus quæ univerſi corporis firmitudinem atterunt, idque ad morbos ſuſcipiendos præparant, vix quicquam efficacius eſt, quam puerperium; utpote quod multas varias, easque graves affectiones, non raro inducere obſervatur. Vidimus poſt illud ſpaſticas hypochondriorum & diuturnas hyſtericas paſſiones; vidimus multas in melancholiam, hemicraniam, abdominis perpetuam flatulentiam, tumorem, cachexiam, delapſas; annotavimus ſterilitatem, fluorem album, corporis languorem, cum lento calore, & quæ plura alia ſunt. Præterquam enim quod cum ſanguine largius ex ſauciatis vaſis effluente multum virium effundatur, ipſi graviores partus labores corpus admodum exhauriunt ejusque partes vigore ac robore privant, quibus accedit, quod ipſe uterus perquam facile labem patiatur, ut excluſo fœtu, poſt tam ingentem extenſionem, naturali tono non redditus, ſanguis per contorta ejus vaſa minus expedite trajiciatur, ſed paſſim ſubſiſtat univerſumque corpus inde graviter luat. Et hinc omnia illa quæ memoravi mala ſubnaſcuntur, quæ mirum quantum gravior animi ex affectibus commotio accelerat, frigidus autem potus, improvida corporis refrigeratio, prava victus ratio & valentiora pharmaca pariter advocant, augent & exacerbant.

§. VIII.

Ex particulari debilitate per apoplexiam paralysis.

Neque vero tantum universalis corporis ex morbo debilitas, ad novas & alias concipiendas ægritudines aptissima existit; verum etiam sæpenumero a morbis quibusdam peculiaris & certæ cujusdam partis imbecillitas, alium morbum invehens, remanet. Atque ut ordiamur a capite, multiplici identidem observatione constat, quod discussa apoplexia, dextri vel sinistri lateris paralysis relinquatur, ubi brachium & pes, restitante quidem debiliori sensu, motu privantur, conjuncta oris tortura & linguæ balbutie. Ratio hujus effectus & modus quo generatur tam grave malum in expedito est. Scilicet in apoplexia meningum vasa a sanguine copiosius eo ruente, admodum expansa & distenta sunt, ut intercepto ejus libero itinere, serosa pars secedat, in posticam cerebri partem & spinalis medullæ principium descendat, unde fluidi quod nervi vehunt influxus suffflaminatur & membra subjacentia pristinam tensionem pristinumque ad motum & sensum necessarium vigorem amittunt. Quinimmo quia cerebri & medullæ oblongatæ fibræ, exuberante serosi humoris copia ita perfusæ, nimium flaccescunt, fit, ut intercidente earundem debita tensione, apoplecticum insultum utplurimum stupiditas, ingens memoriæ debilitas, somnolentia & ad obeundas actiones summus languor consequatur.

Et stupor animi.

§. IX.

Post epilepsiam oculorum vitia.

Epilepsiam cerebrum ac nervos præsertim opticos mire debilitare, vel ex eo clarum atque perspicuum fit, quod hanc ipsam in repentinam cœcitatem transiisse *M. N C. Dec. I. An. III. obs.* 161. it. *Cent. I. An. II. obs.* 130. fidem faciant. In graviori enim epilepsia sanguis cum impetu, ob fortes spasticas in abdomine stricturas ad caput urgetur, ubi tardius circumactus & stagnans, serum dimittit, quod in anteriora cerebri & nervorum opticorum thalamos destillans, eas obstruendo, guttam serenam producit. Et quia in paroxy-

roxyſmis epilepticorum nervi, qui oculis motum præſtant, ſimul diſtorquentur, oculorum ſitus interdum pervertitur, unde ſtrabiſmus, quem *Segerus* in *M. N. C. Dec. I. An. III. obſ.* 162. in infante ex paroxyſmo epileptico ſe obſervaſſe memorat.

§. X.

Maniæ in melancholiam, ac viciſſim melancholiæ in maniam, facilem admodum fieri tranſitum, crebra teſtatur experientia; quandoquidem in utroque affectu meningum vaſa viſcidi ſanguinis copia infarcta ſunt, cujus in melancholia tardior & difficilior, celerrimus vero in delirio maniaco eſt progreſſus, propter auctam meningum ſtricturam, ſanguinis citatiorem curſum efficientem. Quemadmodum vero fortiorem ſpaſmum ſemper fere ejusdem partis atonia & flaccidus languor excipit: ita etiam ceſſantem, quæ in paroxyſmo maniaco præſto eſt, nimiam membranarum & vaſorum cerebri conſtrictionem, eorundem relaxatio & debilitas ſubſequitur, qua poſtea ſanguinis difficilior & tarda per has partes fit progreſſio; ex qua melancholicorum phantaſmata ſua trahunt incunabula. *Poſt maniam melancholia & vice verſa.*

§. XI.

Ex febre acuta, caput & nervoſum genus occupante, cujus generis ſolet eſſe ſic dicta Hungarica, quam delirium, vel ſtupor quidam, aut acerbiſſima cephalalgia comitatur, ſæpenumero ſurditas, vel minimum difficultas auditus, reſultat, quæ per totam quandoque vitam perſiſtit. Non quidem malum alias indicium, ſed ſalutaris criſeos notam præbet, ſi in acutis febribus, circa critica tempora, hebetudo auditus accedit, neque ſine ratione. Nam ſi criſis perfecta eſt, ſtrictura ſolidorum, quæ tamdiu quam febris impetus durat, remittit, eoque facto, pulſus celeritas & durities minuitur, ſordium per urinam, alvum & cutis tubulos redit evacuatio, & meatus jam magis patuli facti, non tantum tenuem ſeroſum humorem, verum craſſiores etiam fœculentias *Ex febre acuta ſurditas.*

 dimit-

dimittunt. Verumtamen quia in acutis capiti infestis febribus, laxato meningum spasmo, fibris remissioribus factis, sanguis tardius iter conficiens serum deponit, quod ad principium nervorum acusticorum descendens, difficilem auditum producit; is neglectus, ex facili in perpetuam & immedicabilem surditatem transit. Quippe si caput tum improvide frigori exponitur, vel medentes discussioni stagnantis humoris per convenientia cephalica & sudorifera minus invigilant, partium cerebri, quæ ad auditus organum pertinent, a subsistente sero fit compressio, corruptio aut magna læsio.

§. XII.

Post hæmoptysin phthisis. A capite, ceu suprema corporis regione, ad mediam nempe thoracem, progressum facturi, deprehendimus multos esse pectoris morbos, qui magnam imbecillitatem vastissimo pulmonum visceri inferendo, illud ad varios affectus morbosos disponunt. Nihil enim frequentius in praxi observatur, quam quod hæmoptysin, præsertim perperam curatam, presso pede phthisis insequatur, idque eo magis, quando nimis celeriter exitum affectans sanguis, adstringentibus vel narcoticis, vi quasi cohibitus fuit. Videlicet quemadmodum veræ omnium hæmorrhagiarum causæ non aliæ sunt, quam fortes spasticæ vasa simul comprimentes in abdomine aut remotis aliis partibus stricturæ, quibus liber sanguinis circuitus intercipitur, ita ut is coarctatis alibi meatibus, in alias partes cum impetu ruat, ibique perrumpat: ita pari ratione si ad pulmones ejus appulsus urgetur, eorum vascula, quæ hiant in tracheam, mirum distenduntur & ingens ejus in hanc fit effusio. Quod si igitur neque spasmorum, neque inæqualis circuitus ratione habita, adstringentia præpropere dantur, sanguis tenuis ac floridus crassescit, in coagulum abit & effluere nescius, vel putredinem concipit, vel secedens serosus humor tubercula ingenerat, ut vomicæ vel ingens exulceratio oboriantur. Etenim quando ob humoris acrimoniam, vel distendentem nimis ejus copiam minutissimæ pulmonum vesi-

vesiculæ disrumpuntur, ex pluribus una, vel plures amplæ cavitates resultant, extrema vero vasorum capillamenta exesa magis patula redduntur, ut multum succi chylosi in cavernulas influat, qui ob hiantia capillaria & lymphatica vasa non resorptus, sed stagnans, lentorem contrahit, spissescit & turbidus ac glutinosus fieri, ac si longius moram nectit, fœtere incipit.

§. XIII.

Pleuritidem in abscessum vel empyema transire, dudum gravissimus auctor *Hippocrates*, passim in monumentis suis tradidit, inprimis *aph.* 8. *&* 15. *Sect. V.* perhibet: pleuritidem in empyema, (quo nomine, ut auctor est *Galenus*, quamlibet in pus mutationem insignit) degenerare, si purulenta non intra quatuordecim dies excludatur materia, & quando hæc in empyemate non desinit, intra quadraginta dies fluere, phthisin fieri; id quod etiam experientia confirmatur atque expedita ratione nititur. Nam in pleuritide vera haud absimili ratione ac in peripnevmonia, ipsius pulmonis exterior substantia, non vero quæ tantum costas succingit membrana, inflammatorio & dolorifico ex sanguinis stasi tumore est affecta. Hæc itaque inflammatio si penitus dissipatur, morbus perfecte sanatur; ac si discuti renuit, in purulentam abit materiam, e pectore rejiciendam. Quod si vero intra quatuordecim dierum intervallum nec febris decedit, nec puris excretio sequitur, tunc justa est suspicio, materiam inhærentem formare vomicam, qua demum rupta, si puris screatus intra quadraginta dies non cessat, phthisis præstolatur: certum quippe tunc est indicium, vomicam ulterius serpere & acre pus totam pulmonum substantiam in exulcerationem trahere, unde tabes & phthisis.

Ex pleuritide abscessus pulmonum.

§. XIV.

Et certe pleuritis longe facilius in empyema cedit, quam quidem peripnevmonia, quia recte monente *Cælio Aureliano p. m.* 420. *peripnevmonia est tumor in tuto pulmonum*

Quod testimonio Aureliani.

cor-

corpore, pleuritis vero tantummodo in ejus parte, vel potius, pleuritis est inflammatio magis superficialis, peripnevmonia vero altior & profundior: in hac sanguis magis serosus, in illa cruor crassus stagnat. Quare sicuti sanguinis chylosi & gelatinosi facilis est in purulentam materiam transitus: ita cruor crassus difficilius in pus mutatur, sed magis in corruptionem vel sphacelum abit, aut vasa obturat: & hinc peripnevmonia est morbus valde acutus, qui nisi intra paucos dies discutitur, funesta sphacelatione vel suffocatione perimit.

& exemplis confirmatur. Dignum videtur quod hic interseratur exemplum Mindæ Westphalorum olim a nobis observatum, de viro, qui superata pleuritide incidit in tussim, maciem, febrem, inquiem & spirandi angustiam, exactis autem sic duobus mensibus, præter omnem expectationem, pus album & congelatum, sed minime fœtens, ad aliquot libras, trium circiter hebdomadum spatio, rejecit, eodemque evacuato, pectoralis balsami & lactis usu, perfecte sanitati redditus est. Neque minus commemorabilis est casus in dissertatione *de rarissimo succi nutritii ex thorace stillicidio*, expositus, ubi pleuritis tandem in empyema, sinistrum totum pulmonis lobum, teste sectione, consumens, degeneravit, erosis simul & apertis ductus thoracici ramulis, quia succus chylosus, sapore dulcis, aspectu lacteus, odore spirituosus, cujus ego locuples αὐτόπτης testis sum, per multos annos ad aliquot uncias quotidie, ex thoracis apertura, quæ ad empyematis exclusionem acu facta fuerat, stillavit.

§. XV.

Causa sæpe venæsectio Quod vero tam sinistre pleuritis curatio nonnunquam succedat, in culpa sæpissime est imprudens & præpostera medentum methodus, qui in sanguine detrahendo vel nimis parci sunt, vel interdum nimis liberales & effusi. Utrumque

vel nimis parca. malum. Recte enim *Verzascha obs.* 8. confirmat, ex neglecta venæsectione empyema facillime subsequi, præsertim in spongiosi habitus corporibus. In cujus confirmationem

Heur-

Heurnius comment. super aphor. IIX. Sect. V. sequentem affert historiam: *vidi*, ait, *juvenem triginta annorum succi sanguinisque plenum, qui, cum rurì esset, humi dormivit ac in pleuritidem incidit. Tarde huic a Medico parumque sanguinis detractum fuit, dolor perseverabat, decimo quarto in empyema versum fuit malum, dein expuratum, tandem cum fœda multa expectorasset ac extabuisset, obiit.* Idem tamen evenit & empyema gignitur, quando vicissim nimium sanguinis, per iteratas missiones evocatur, eo quod his repetitis puris rejectio supprimitur. Hinc perite *Ballonius lib. I. epid. pag.* 226. prodidit: *revera graviter ab iis peccatur, qui in pleuritide naturam multo detracto sanguine exinaniunt.* Et hæc quoque dubio procul caussa fuit, quare in juvene viginti annorum, in quo decies phlebotomia celebrata, pleuritis in empyema concessit, teste *Riverio Cent. I. obs.* 79.

vel largior.

§. XVI.

Ex humorum debitu ad pectus tussis, dyspnœa & puris screatas.

Porro ingens humorum decubitus ad pectus, in iis præsertim, qui pituita abundant & mali habitus sunt, diuturnam humidam tussim cum spirandi angustia suscitat; qua demum ita læditur pulmonum substantia, ut copiosissima materiæ purulentæ & chylosæ contingat rejectio. Tono namque vasculorum & membranarum pulmonalium destructo, humores ibi cum sanguine congesti hærent, & acriores redditi, distendendo & erodendo ingentes cavitates efformant, ad quas perpetuus succorum est affluxus, stagnatio & extravasatio. Quam vero difficile sit hunc humorum motum a pectore ad alia loca divertere pulmonumque deperditum tonum restituere, ii norunt, qui in artis operibus cum solertia versantur. Non vero solum Medici imprudenti medela, sed etiam ipsi ægrotantes, perverso victus regimine, sæpenumero multum conferunt, ut humida diuturna tussis, tandem in phthisin, vel etiam asthma & hydropem, concedat. Pessimus enim Practicorum mos est, ut in tussi, cujuscunque generis, vel originis fuerit, dulcia, incrassantia, emollientia li-

berali manu propinent, quibus tam pulmonum, quam ventriculi & inteſtinorum robur amiſſum plus adhuc dejicitur; cui potius convenienti ſtomachica & balſamica medicina erigendo, & ſuperfluis humoribus evacuandis, in curatione unice intenti eſſe deberent.

§. XVII.

Ex aſthmate tumores ac hydrops.

Ex ſpirandi anguſtia atque difficultate, quæ orthopnoeæ, vel aſthmatis nomine inſignitur tumores œdematoſos & hydropes, tam thoracis, quam abdominis, progigni, in praxi ſæpe ſæpius animadvertitur. Et quo magis aſthma urget, ut eſt ſpaſmodicum & convulſivum, eo facilius funeſtum thoracis hydropem, vel etiam ipſum aſcitem producit: ſicut contra lentum & diuturnum aſthma, paulatim cachexiam & œdemata pedum conciliat. Qua vero ratione horum affectuum generatio procedat, explicatu non adeo arduum eſt, quandoquidem vel ob ſpaſticam vaſorum pulmonalium anguſtiam, vel ob meatuum non infrequenter a polypo obſtructionem, ſanguis ex uno cordis ventriculo ad alterum ægerrime per pulmones traducitur, ſed ad cavitatem dextram & hinc ad univerſum venarum genus, propter obicem poſitum, regurgitat. Et quia tardiſſimus inde fit ſanguinis ex venis in arterias transgreſſus, hinc ſeroſi humores quam facile in venis repletis ſecedunt inque poroſam maxime inferiorum partium ſubſtantiam ingrediuntur. Longe vero celerior hæc ſeri a ſanguine ſeceſſio tam in pericardium, per auriculæ dextræ poros, quam in thoracis cavum, per aperta vaſa lymphatica peragitur, ubi vel polypo vaſa pulmonalia infarcta ſunt, vel convulſivum, longiori temporis ſpatio affligens aſthma, liberum ſanguinis iter per pulmones intercipit; quippe tunc ſeri per meatus patulos in cavitates expreſſio urgetur ac promovetur.

§. XVIII.

Malum hypochondriacum

Nunc a media corporis regione ad infimam deſcendendum eſt, ubi eos morbos, qui ex viſceribus abdominis a præ-

præcedenti morbo debilitatis, prodeunt, ſpectabimus. Ex iis vero, qui in ventriculo ac inteſtinis ſedem ſuam atque domicilium habent, vix ullus frequentior eſt, quam ſpaſtico-flatulentus, multis & variis pathematibus conſpicuus, quem noſtro ævo mali hypochondriaci, vel hyſterici, ſi feminas affligat, nomine efferre ſolent. Nam quando univerſus, a faucibus usque ad anum elongatus nerveo-membranaceus exquiſitiſſimæ ſenſationis canalis, a morbo præcedente læſus fuerit, adeo ut ejus tonus ac motus periſtalticus deſtructus, vel cruſta villoſa, quæ colatorii munere fungitur, obſtructa, aut glandulæ, quæ ſolventem & fermentalem ſuccum præbent, obſtipatæ fuerint, aut bilis quæ chymi correctorium & optima veluti medicina eſt, intemperata evaſerit: nihil aliud efficitur, quam ut abolita digeſtione & fecum debita expulſione, multi humores crudi, viſcidi, corroſivi ibi conſiſtentes, nervoſas partes exagitando, ſpaſmos, convulſiones & flatus proferant. Quæ cuncta ob conſenſum generis nervoſi, anxietates, dolores, inquietudines maximasque moleſtias in capite, thorace, hypochondriis & abdomine creant. Jam vero diligenti & attenta obſervatione practica conſtat, hypochondriacum hunc morbum non frequentius ingenerari, quam ab intermittentibus, præſertim tertianis, male curatis. Nam ſi ante correctionem vel evacuationem materiæ, quæ febrilis commotionis cauſa eſt, paroxyſmi variis artificiis conſtrictoriis nimis propere reprimuntur, ea in viſceribus & ductibus excretoriis remanet, & ex mora deterior facta, alias periculoſiores ſtricturas & meatuum obſtipationes, cum offenſione ventriculi & inteſtinorum, efficit: idque eo magis, ſi diætæ vitium aut intemperantia affectuum, quibus in paſſionibus ſpaſmodicis concitandis nihil potentius eſt, accedat. Intermittentes enim febres quum fomitem & mineram ſuam in ductibus biliariis, pancreaticis atque etiam ventriculi ac inteſtinorum valvulis, plicis atque flexuris habeant, in exquiſite ſentiente hoc canali ſuam poten-

ab intermittentibus male curatis.

tentiam, quæ vix ullis aliis quam ſpaſticis tenſionibus abſolvitur, exſerunt.

§. XIX.

Ex alvi fluxibus tabes &c. Simili ratione diarrheæ & dyſenteriæ neglectæ, vel perperam tractatæ, immedicabilem ſæpe in inteſtinis eroſionem ac læſionem relinquunt. Nam quid frequentius eſt, quam quod ab intempeſtivo adſtringentium in hiſce morbis uſu, vel vita periclitetur, vel diuturna fere inſanabilis tabeſcentia, lenta febris, cachexia, vel ſpaſticus hypochondriacus remaneat morbus, qui mala diæta & inordinatis animi affectibus multo pertinacior fit & ingraveſcit. Laborabat ante annum honeſtiſſima fœmina poſt male curatam dyſenteriam acerbe & graviter variis ſymptomatibus, inappetentia, macie, phlogoſi, atroci dorſi, lumborum & abdominis roſione, cum ingenti anxietate & alvi ſegnitie, quam nonnunquam copioſiſſima dejectio ſequebatur, hisque malis ultra ſex menſes eadem cruciabatur, tandem, divina aſpirante gratia, antiſpaſmodicis, roborantibus & leniter evacuantibus, a me curata, perfecta ſanitate jam fruitur.

§. XX.

Ex quartana hydrops. Deinceps ex intermittentibus diuturnior quartana, plerumque infimi ventris viſcera, ut hepar, lienem & pancreas, adeo lædere ſolet, ut funeſtus hydrops ſubſequatur: ſiquidem hæ febres altius utplurimum fomitem ſuam in viſcerum tono deſtructo, eorumque a ſanguine craſſo infarctu, repoſitam habent, unde etiam magnam prudentiam, & ſufficiens quoque tempus ad ſanandum, deſiderant. Niſi enim obſtructio illa viſcerum expediatur & ſanguini ac humoribus per vaſa abdominis venoſa liber circulus reſtituatur, ſupervacanea, vel plane noxia, omnis febrilem impetum ſiſtens medicina eſt. Tum quoque nihil eſt inconſultius, quam poſthabita ſanguinis miſſione, vel viſcerum obſtructorum reſeratione, aut alvi ſubductione, ſpecificis ſic dictis, ex quorum numero ſunt cortex chinæ, fraxini, radix tormentillæ, plantaginis,

taginis, alumen & vitriolacea, motus febriles reprimere. Hæc enim incrassando & coagulando humores, infarctum & indurationem visceru adaugent, quo fit, ut ibi, intercepto sanguinis cursu, serum in vasa lymphatica magna copia secedat, unde in hydatides abeunt, quæ postea disruptæ, serum in abdominis cavum funesto effectu effundunt.

§. XXI.

Optime hunc generationis hydropis modum, jam olim *Galenus in Cap. VII. aph.* 55. *& Lib. IV. aph.* 11. tradidit dum inquit: *si aliquando contingit, hydatides, sive vesicas hepatis aqua plenas disrumpi, effunditur aqua ad locum membranæ abdominis interioris, epigastrio respondentem, in quo etiam hydropicorum aqua congregatur.* Idem gravissimus auctor *Lib. III. in loc. affect. Cap. III.* de hydrope, quartanis male curatis succedente, conqueritur, dum ait: *quartanæ male curatæ hydropem accedere crebro vidimus, præsertim si ægrotus in victu aberraverit & intempestivo frigido potu caloris levamen quæsiverit, quo humores incrassantur, obstructiones & scirrhus in hepate ac liene pariuntur, & tum præcipue, si dejecti in paroxysmo particulari, caloris putridi exhalationem externo quæsito frigore cohibuerint: qui impulsus, utrumque hypochondriorum viscus adurit & indurat.* Et *Joh. Langius* in *epist.* 48. *pag.* 175. *& epist.* 39. *pag.* 142. hunc in modum disserit: *nisi in febribus putridi humoris copiam ademeris, tum non modo tantam crudi humoris copiam calor naturalis concoquere non poterit, sed præcipue in statu & morbi declinatione resoluta per calorem febrilem & sudorem subtili humorum substantia, fæculentior pars* (*Germ.* der Fieber-Kuche) *derelicta, fungosam ac raram epatis ac lienis substantiam ita infarciet & obstruet, ut tandem, utroque viscere, vel altero scirrhus obsesso & indurato, hydrops aut crurum œdema febrem excipiat. Quod tum maxime accidet, si alterantibus frigidis, citra evacuationem lenitivam aut evacuativam, usus fueris, quæ materiam plus ingrossant, quam resolvunt. Quare,*

Quod testimoniis confirmatur.

re, ne in febribus interpolatis nimis diu frigido potu utaris, diligenter caveto.

§. XXII.

Et renum debilitate inflammatio, calculus, ulcera &c.

Præterea renes a præcedente morbo debilitati, tono eorum destructo, non modo facile inflammantur, exulcerantur, sed & ad calculorum generationem proni ac dispositi evadunt. Evenit id maxime in plethoricis, vel quibus redundans sanguis per uterum aut ani venas non expurgatur, vel vacuari cessat, hinc ipse, circa vasa in lumbis stagnans, gravativum ibi dolorem æstumque efficit, quem dolorem, si imprudenter Medici calculo adscribunt & calidiora, quæ urinam movent & calculos pellunt, propinant, gravia dicta renum vitia pleno scaturiunt alveo. Nam renalium glandularum & vasculorum tono, ob nimiam distensionem, destructo, tardius procedit urinalis laticis secretio & descensio ad vesicam, ut in syphunculis urinariis stagnans, tartarum, qui calculi est materia, sponte deponat. Deterior adhuc res est, si inflammatio, & ex hac apostema, aut ulcus, generetur. Quam optime autem hi renum morbi arcentur matura sanguinis missione, quam etiam *Riverius Cent. II. Obs.* 15. item *Grülingius in praxi Tr. de calculo pag.* 16. ad hunc scopum obtinendum magni faciunt. Et hæc quoque est ratio, quare hæmorrhoides supervenientes nephriticis, ceu salutiferum remedium summopere *Hippocrates aph.* 11. *Lib. VI.* dilaudat. Hoc itaque naturæ consilium in avertendis his morbis Medici merito imitari debent, & vel hæmorrhoides ad fluxum perducere, vel pedum venas aperire.

§. XXIII.

Et calculo renum vomitus.

At si calculus diutius & firmius principio uretheris impactus hæret, nec ex sede hac dimovetur: nervosas has partes perpetuo vellicando, ingentem in ventriculo nauseam & ad vomitionem suscitat irritationem, adeo, ut si quando nec natura, nec ulla arte peregrinus hic hospes cedere velit, perpetua ventriculi subversio, cum anxietate, inappetentia,

ma-

macie & tandem mors subsequantur; quale triste exemplum non ita pridem in præclaro hujus urbis Medico conspeximus. Nam magnum & arctius est renibus cum ventriculo consortium, hinc *Langius in Epist.* 45. *pag.* 168. scribit: *plures calculo renali affectos, plusquam annuo ciborum fastidio tabescere vidi, nec unquam esuriisse: in quorum cura alii Medici ventriculi imbecillitatem, alii venarum mesenterii & hepatis vel splenis obstructiones, incusarunt.* Spasmus quoque a calculo suscitatus, usque *icterus* ad ventriculum, & sæpe etiam ad duodenum, propagatus, molesta constrictione hujus peristalticum motum validissime invertit, unde patet etiam ratio, quare calculosi facile fiant icterici. Neque prætereundum est, quod crebra ex calculo *colica,* afflictio ita ventriculi atque intestinorum tonum ac robur imminuere ac labefactare possit, ut colica tormina & flatuum proventus calculi obnoxios levi data occasione vel caussa graviter exerceant. Ex renali vero calculo, si quando in vesi- *& vesicæ* cam prolapsus, ob magnitudinem non foras ejicitur, conti- *calculus.* nua tartari urinalis accretione, calculum vesicalem generari, extra dubitationem est. Igitur periti est Medici, calculum qui ex renibus in vesicam descendit, quantum fieri potest comminuere, ejusque exclusionem per urethram omni modo promovere, cui scopo obtinendo diuretica utique proficiunt.

§. XXIV.

Ex utero quoque male antea affecto plures prodire no- *Ex uteri* vos morbos ac vitia, longa experientia ac usu compertum *vitio hæ-* perspectumque est. Observamus id maxime post abortum *morrha-* vel partum, quem varia mala, quibus virgines non obnoxiæ *gia abor-* sunt, insequi solent. Quid enim frequentius visitur, quam *tus &c.* post puerperium, vel abortum, enormia sanguinis vel seri viscidi albi fieri profluvia, & abortus, nulla etiam comparente caussa, de novo facile contingere, unde in mentem mihi redit aurea illa nunquam satis laudandi senis *Lib. V. aph.* 45. sententia: *quæcunque, corpore bene constituto, bimestres at-*

qüe

que etiam trimestres abortiunt, nulla incidente abortionis causa, his sane cotyledones, i. e. *venarum ac arteriarum orificia, plena mucoris sunt, & non possunt expandere fœtum, sed disrumpuntur.* Caussa tam frequentis abortionis sine ulla externa occasione nulla alia est, quam intermissa sanguinis detractio, vel alvi ductio neglecta. Hinc ante ingravidationem, vel etiam commodis mensibus, purgatio ex lenioribus, quæ veteres ob eximium usum benedicta vocarunt, vel temperate aloëticis balsamicis pilulis, instituatur. *Matrona* inquit, *Heurnius in Comment. ad hunc aphorism. quædam sæpius abortierat & pituitosa natura erat, cum vero medicinarum (puta) laxantium usum iniit, feliciter gestationem perfecit.* Suadeo igitur cum *Platero in Obs. Lib. I. pag.* 86. ut puerperæ post partum bene purgentur, ne graves fiant morbi. Neque tantum purgandum est, sed etiam convenienti diæta vitæque regimine & aliis internis & externis roborantibus pristinus utero tonus reparandus: quo salvo ac vigente, & mensium fluxus recte & ordine procedit, quo destructo, inordinati fiunt menses, & inde universa corporis œconomia detrimentum patitur.

§. XXV.

Ex gonorrhea male curata bubones &c.

Ad partes quod attinet genitales, & hæ facile vitium contrahunt ab antecedente morbo, quod ad nova mala suscitanda idoneum est. Animadvertimus id frequentius in gonorrhea, cui, sive malignæ, sive benignæ, si nimis cito adstringentibus cohibetur, multa ac varia mala superveniunt. Ex intempestivo enim constringentium usu, tam lacunæ glandulosæ urethræ, quam glandulæ, quæ prostatæ appellantur, & genuinam gonorrheæ sedem constituunt, facile indurantur, exeduntur atque exulcerantur, hinc continuo fœtida sanies profluit & insanabile laticis ex urethra fit profluvium. Et quia hæc subtilis acredinis materia conterminas partes, vesicæ nempe sphincterem, non raro simul afficit, unde successive ejus

ejus fit erosio, quæ ægre consolidata, perpetuam fere ischuriam & dolorificam stranguriam caussatur.

§. XXVI.

Neque postremo loco prætermittendum est, quod dolores, si atrociores fuerint & diu perseveraverint, universum nervorum genus adeo debilitent & tono suo partes sensui & motui dicatas exuant, ut paralytici, vel alii nervorum affectus, etiam epilepsiæ, inde propullulent; cujus rei clarissimum documentum edit gravis intestinorum dolor, qui colica communiter convulsiva vocatur, cui non raro paresis succedit, quemadmodum id per experientiam uberius constat & multi auctores observationibus idem confirmant. Inprimis egregius hanc in rem exstat locus in *Paulo Aegineta lib. III. pag.* 251. *Colica*, ait, *affectio pestiferæ cujusdam luis modo est grassata, ex qua plerique in morbum comitialem, alii in artuum resolutionem, sensu incolumi, nonnulli in utrumque sunt prolapsi, ac eorum qui in comitialem morbum inciderunt, plures interiere, ex iis vero, qui in resolutionem, plures evaserunt.* Sequitur autem gravem coli dolorem resolutio paralytica, quia ordinario post nimiam partium spasticam constrictionem, postea atonia & debilitas excipere solet, ad quam promovendam multum valent opiata, quæ ad infringendos dolores, larga & repetita sæpius dosi, Practici propinare consuescunt, quum periti Medici horum usum serio & sedulo dissuadeant, & præsertim *Baglivus in praxi med. Lib. I. §.* 1. *de colica* apposite ita scribat: *nihil familiarius colicæ supervenit, quam paralysis, cave igitur ne opiata copiosius in ea exhibeas, solet enim post opiata magnus sudor supervenire & exinde paralysis.* Hanc ob caussam quoque *Raygerus Obs.* 50. in crudeli intestinorum dolore pilulas Wildegansii rejicit, quia facile in somno sudor & paresis succedit. Epilepsiæ fiunt, quando ob vehementem intestinorum spasmum & vasorum constrictionem, sanguis urgetur ad caput, & spasmus quoque ad meninges penetrat, hinc *Thonnerus Cent. II. Obs.*

Post dolores atroces.

paresis.

Epilepsiæ.

Obs. 3. idemtidem post colicam notavit epilepsiam, & quod omnia duplicata conspecta fuerint: humore crystallino quasi e sede sua dimoto. Colicis vero & calculosis, vel etiam tertianis, quod facile icteri superveniant, ratio est, quia spasmus in his morbis ad duodenum & vasa biliaria pertingens, ea valide constringit, ut bilis liber ad intestina descensus amplius fieri nequeat, sed ipsa per vasa lymphatica resorpta & sanguini insinuata, fœdum calorem inducat.

Icterus.

§. XXVII.

De morbi ex priorum reliquiis testimonia,

Vidimus hactenus morborum aliis supervenientium primordia atque origines, quæ potissimum destructo partium quibus insedit morbus tono, debentur. Jam propositum est breviter strictimque ea considerare vitia, quæ ex morborum reliquiis proveniunt. Primum vero placet hanc in rem divinum nostrum senem audire, qui *aphor.* 32. *S. IV.* hunc in modum scribit: *quibus a morbo restitutis quippiam est infirmum, ibi abscessus fiunt.* Quem aphorismum *Heurnius* optime sic explicat: *quando post morbum infirmitatis aliquid superest, quæ ex lassitudine & imperfecta crisi judicatur, ita, ut supersint materiæ febrilis reliquiæ, aut, si liberalius se potu & cibo ingurgitent, quam immutata ventriculi actio, temperamentum & habitus perferre possunt: tunc in discrimen venit homo, quia partes internæ & externæ labefactatæ sunt, hinc, si non accurata diæta accesserit, hepatis & lienis scirrhi, vel cephaleæ, vel foras in artus, si ibi imbecillitas, abscessus effunduntur. Quare, ne quid coacervetur, dentur pilulæ aleophanginæ, mastichinæ, vel Rufi, vel tale quid.* Spectat huc quoque *Aph. XII. Sect. II. morborum reliquiæ, quæ a crisi supersunt, reciduos morbos parere consueverunt.* Fit hoc maxime, quando ob fractam naturæ virtutem, sicut rursus bene id explicat *Heurnius*, materia morbifica non tota fuerit exclusa, neque in declinatione alvus purgante sollicitata. *Notæ vero* inquit, *reliquiarum morbi sunt oris siccitas, inappetentia, agrypnia, languor.* Quare recte concludit idem auctor: *plerumque*

rumque jubemus, ne fiant recidivæ, ut quinto vel ſexto die, cum jam convaleſcunt, aſſumant tres vel quatuor pillulas de hiera cum agarico, vel maſtichinas, vel ſyrupum laxativum, aut pillulas Rufi, vel aliquid rhabarbari, aut paſſularum purgantium.

§. XXVIII.

Quæ propterea ſubmovendæ.

Profecto cedro digna ſunt hæc ſaluberrima monita, quæ inculcant, ut quieſcente nunc morbo, omne, quod adhuc noxium & morbificum eſt, ſive in ventriculo, ſive in venis ſubſtiterit, excludatur, & corpus ab omni perniciali & excrementitio ſucco liberetur, eo, quod hic facile pabulum ac fomentum recidivæ ſubminiſtrare, vel novum morbum inducere poteſt. At vero in hoc & graviter & communiter Medici peccant, quod in fine morbi, ægris convaleſcentibus ac morboſo ſpaſmo remittente, noxias reliquias, neque evacuantibus, neque ſudoriferis, educant, neque robori naturæ atque ventriculi per congruam diætam & proba ſtomachica debite ſuccurrant. Nam, quo languidius medentis auxilium eſt in impetu & ſtatu morbi, eo certius & efficacius in ejus principio atque in declinatione; & quidem ineunte morbo, ut natura adhuc valente obſtacula removeat & materiam quæ in vitio eſt exturbet. Verum quippe eſt *Hippocratis* effatum; *aph. XXIX. Sect. II.* ita differentis: *quum morbi incheant, ſi quid videtur movendum, move; quum vero conſiſtunt ac vigent, melius eſt quietem habere.* Sub declinatione vero ejus opera neceſſaria eſt, quo corpus debilitatum rurſus confirmet, vires fractas erigat, quod reſtat adhuc noxium expellat & hac ratione novi morbi, plerumque deterioris, generationem impediat.

§. XXIX.

De damnis ex variolarum & morbillorum reliquiis.

Si vero ullo in morbo, certe in variolis & morbillis, reliquiæ morborum ut expellantur neceſſarium eſt, quod ſi non perficitur, graviſſima ſymptomata & morbi ſuccreſcunt. Inprimis etiam per experientiam conſtat, lympham peccantem, acriorem, in variolis & morbillis, nervis pnevmonicis ma-

maxime esse molestam, teste tussi, quæ indivulsus utrorumque plerumque est comes, & morbillos sigillatim subinde catarrhum excipere suffocativum. Relinquitur enim in hoc viscere, fracto morbi impetu, magna atonia, ob quam coacervati viscidi humores ibi hærent, & suffocationem, nisi cita ope succurramus, inferunt. Porro quemadmodum in his morbis lympha universi corporis, veluti fermento quodam maligno, inquinata, corrupta, vappescens & corrosiva redditur: ita multo magis id accidit, si dissipata per antecedentem æstum sulphurea & balsamica sanguinis portione, fermenti virulenti portio restitat, quæ tam acrem ac corrosivum reddere potest lymphaticum laticem, ut non modo in externis, etiam osseis partibus, sed & in visceribus, præsertim pulmonibus, ingentes erosiones, exulcerationes vel etiam apostemata fiant. Recte hinc ac perite *Derebecque obs.* 104. perhibet: *quotquot variolis siccatis non purgati fuerunt infantes, in graves morbos inciderunt, hydropem, tabem, scabiem, phthisin, cæcitatem, ossium cariem & alios innumeros.*

§. XXX.

Testimonia. Uberius certe hanc ex variolarum maxime reliquiis noxam testantur Medicorum observationes, quarum ut nonnullas adducamus haud abs re erit. Sic *Hildanus Cent. VI. obs.* 82. post variolas non exacte curatas corneæ erosionem, tubercula & apostemata circa juncturas vidit. Catarrhos suffocativos & aphoniam notavit *Albrecht in Misc. Nat. Curios. Dec. III. A. III. Obs.* 126. memorans: quosdam post variolas, indolentibus tumoribus, qui postea in abscessus fistulosos ipsi ossium compagi haud parcentes, mutati sunt, in tibiis & brachiis affectos esse, & scite addit: *hoc fateri cogor, vix iis, qui reliquias morbi purgantibus, præsertim mercurialibus, sedulo everrebant, vel earum virus aliis idoneis præsidiis destruebant, tale quid obtigisse.* Pariter quanta corrosio lymphæ, post variolarum morbum non bene curatum, sit, variæ observationes docent, de quibus M. N. C. *Dec. III. A. IV. obs.*

Obs. 1. consulantur. *Vidi*, scribit *Franckius*, *qui per variolas in tussim ferinam*, *in tabem*, *hecticam & phthisin inciderunt*, *vidi qui in ophthalmias*, *caecitatem*, *varia ulcera*, *scabiem malignam & abscessus inciderunt. In filio Bregensi*, *post variolas*, *paedarthrocace in manibus*, *pedibus & spina dorsi ac tandem mors.* Et horrenda ulcera post variolas emergentia *Tulpius Cap.* 52. & 54. quam optime describit. Ulcera mala, pus acerrimum fundentia, notata quoque sunt a *Collectoribus Actorum Vratislav. anno MDCC. p.* 6. Phthisica quoque ulcera & apostemata, post variolas relicta, & nos in praxi annotavimus, & tristissimo exemplo & casu *Serenissimi Saxoniae principis*, ante aliquot annos hic placide defuncti, id confirmatum habemus: ubi in thorace aperto integer pulmonis lobus, vasorum ramificationibus relictis, penitus corruptus & consumtus, foetidissimo & copiosissimo pure in thoracis cavitatem effuso, visus fuit. Quin in virgine nobili, quae, sine evacuatione, post variolas nimis cito corpus frigido aëri exposuerat, omnium partium contracturam, eamque insanabilem, conspeximus.

§. XXXI.

Ex neglecta puerperarum purgatione purpura.

Deinceps, vix unquam tam utiles ac necessariae primarum sic dictarum viarum evacuationes sunt, quam in puerperis. Nam non modo tempore gravidationis, sed & ipso in puerperio, magna colluvies impurorum humorum colligitur, quos nisi cito & clementer subtrahas, complura mala, non sine periculo inde nascuntur. Pessima itaque & detestabilis nostris temporibus opinio invaluit, puerperas, praesertim primis septimanis, plane non esse purgandas, sed ab omni evacuatione abstinendum. Verum magna damna hinc subinde experiuntur, nam exanthema illud, quod purpura vocatur, & in nostris regionibus puerperis familiarissimum est, vix ulli alii caussae, quam neglectae primarum viarum repurgationi & lochiorum defectui, adscribi debet. Nam impuri ex venis affluentes ad intestina humores biliosi &

salivales diuturna mora putrescunt, qui, rursus delati ad sanguinis massam, exanthemata purpuracea hæc, vel quandoque erysipelacea, efficiunt. Ad quæ præcavenda nihil consultius est, quam altero vel tertio a puerperio die, posteaquam omnia rursus sedata sunt, balsamicas pilulas singulis tribus diebus exhibere, qua methodo non modo lochiorum fluxus promovetur, sed & a purpura aliisque gravioribus damnis puerperas immunes persistere, indubitata & creberrima experientia confirmati sumus.

§. XXXII.

Nec non omissa in acutis purgatio.

Ejusdem exanthematis purpuracei malum, in nostris oris, compluribus acutis morbis, ut variolis & morbillis, febribus continuis, etiam malignis, in declinatione, non sine summo vitæ discrimine, sæpius supervenire solet. Rationem vero nullam aliam invenio, quam quod pessima opinio apud nonnullos Medicos usque eo regnavit, alvi subductionem dictis in morbis periculi esse plenissimam, unde per quinque vel sex dies & ultra, ægrotantes sine hac relinquunt, quod non potest non pessime cedere. Nam perpetuus quum sit succorum in morbo e corpore ad intestina affluxus, non potest aliter fieri, quam ut, si non excludantur, mora & æstu plane alienam & malignam naturam induant. Hinc aliorum morborum fomitem præbent, eoque magis, ubi sudorifera calida adhibentur, quæ exagitatione putredinem humorum auctam intimius corporis penetralibus insinuant. Quare saluberrimum consilium est, alvum nunquam diu adstrictam retinere, sed enematibus vel blandis vacuantibus eam liberam servare. Recte enim *Riverius in praxi med. Lib. XVII. Cap. I. de variolis* præcipit: enemata, non solum in morbi principio, sed etiam toto morbi decursu, usurpanda esse, si alvus sponte non fluat, idque singulis vel alternis diebus; & hoc præclarum præceptum merito in omni febrium curatione locum invenit ac servandum est.

§. XXXIII.

§. XXXIII.

Quemadmodum itaque ex reliquiis superati morbi & debilitate ab eodem solidis inducta, novæ passim succrescunt morbosæ passiones: ita frequentius quoque accidit, ut morbus jamjam sanatus recidivet ac denuo repetat, quando videlicet prior pariter non perfecte a natura judicatus vel curatus fuit, neque materia morbifica, Medici aut ægrotantis culpa, penitus educta, vel nova mox ingenita. Nam quicunque morbus subito sine ratione & bonis signis discessit, is plerumque revertitur; ita tamen, ut quo citius redeat, vel quo vires debiliores sint, eo plus periculi alat, eo quod natura a primo morbo fatigata, secundum vix sustinere potest. Hæc autem morbi reversuri sunt indicia, si convalescens manet imbecillis, nec cibum appetit, nec rite concoquit, sed multa nausea & ructu nidoroso vel acido afficitur, si spiritus male olet, præcordia inflata sunt & facies livida, si interior cum siti percipitur æstus, quippe quæ depravatam ventriculi coctionem arguunt, qua præsente morbus adhuc vel intus delitescit, vel nova ad eundem resuscitandum colligitur minera. Interim tamen minori discrimine stipatur recidiva, quæ ex mala victus ratione post morbum, quam quæ ex relicto vitio excluditur. *De recidivis morborum.*

§. XXXIV.

Inprimis autem facillime febres intermittentes redeunt, tum maxime, quando febriles motus, antequam materia quæ in vitio est, penitus correcta & educta, nimis cito adstringentibus supprimuntur, quandoquidem hoc facto, ex facili in disposito adhuc ad spasticas commotiones nervorum ac fibrarum genere, denuo stricturæ & motus pristini recrudescunt. Nihil vero ad inducendam febris recidivam tam promtum paratumque esse observatur, quam si superata illa, quis ventis borealibus corpus objicit, aut in loca frigida humida, subterranea aut templorum concamerationes concedit, quo illico horror, dolor dorsi, languor ipsaque febris *Febrium intermittentium.*

con-

contrahitur. Forte quoque purgans quam facile, si reliquiæ febriles adhuc in penetralibus corporis latitant, febris reditum proritare potest; nullam aliam ob caussam, quam quod subtile illud acre virus redolens eorum principium spasticas in genere nervoso provocet constrictiones. *& acutarum.* Acutas etiam, præsertim inflammatorias febres, sæpius magno cum vitæ discrimine redire, experientia constat, id quod facile accidit, si convalescentes nimis cito ante primarum viarum repurgationem jusculis nutrientibus, ex carnibus & ovis, nimis se replent, aut liberalius vinum ingurgitant, vel gravioribus animi affectibus indulgent.

§. XXXV.

Capitis morborũ. Vix quoque ullus tam facile repetit morbus quam gravior capitis, ut apoplexia, paralysis, epilepsia, hemicrania & insania, eo quod hi morbi in parte affecta ingentem imbecillitatem & pravam dispositionem relinquunt, quæ accedente animi affectu, immoderata refrigeratione, admissa ebrietate, vel gravi alio in diæta vitio, eundem subito ciet ac denuo concipit morbum. *colicæ &c.* Pariter observavi abscessus pulmonum, hydropem abdominis & pectoris, nec non colicam, eos, qui vix ab iisdem liberati, vitæ victusque ratione minus valetudinem curarunt, denuo corripuisse. *calculi arthritidis.* Longe frequentius & crebrius renum calculus, podagra & arthritis resultant, ob maximam, quam partibus quibus incumbunt quosque dolorum atrocia delassant, inducunt laxitatem ac debilitatem, ita prorsus, ut qui semel iisdem affectus, sæpius eorum insultus experiatur, ac rarius, vel plane non, ab iisdem penitus liberetur. Haud postrema itaque Medici cura eo dirigenda, quo abacto morbo, ejusdem recidivam avertat, eumque in finem cum valetudine in gratiam redeuntibus exactas leges ac regulas diæteticas præscribat, has ut observent serio inculcet, & congruis laxantibus ac roborantibus, aut etiam decenti sanguinis missione, imminens periculum prudenter arceat atque præscindat.

CAP.

CAPUT XI.

DE RATIONALI PULSUUM EXPLICATIONE ET IUDICIO IN MORBIS RECTE EX IISDEM FORMANDO.

§. I.

IN ſuperioribus potiora fundamenta & capita veræ & rationalis pathologiæ, quæ reſolvendis morborum hiſtoriis apprime inſerviunt, conciſe quidem, ſed ſatis ſolide, ut arbitror, tradidi: nunc ad doctrinam a Veteribus maximi ſemper habitam & celebratam veniam, quæ ad penitiorem morborum diagnoſin & ipſam quoque prognoſin neceſſaria, ad certitudinem artis, exiſtimationem & famam apud doctos & vulgus Medico conciliandam, maximum utique confert momentum. Utut vero inter Veteres, antiquiſſimus noſtræ artis parens *Hippocrates*, in hac Medicinæ parte admodum diffuſus & operoſus fuerit, ut plures etiam de prædictionibus, prænotionibus & prognoſticis libros conſcripſerit; nihilominus tamen permulta, ut ingenue fatear, in iis comprehenduntur, quæ in noſtris præcipue regionibus, uſu & applicatione carent. Nam regulæ iſtæ & aphoriſmi prognoſtici magna ex parte particulares ſunt, ad certos caſus & peculiares circumſtantias, quæ tamen deficiunt & non adjectæ, reſtricti, tantum abeſt, ut perpetuæ ſint obſervationis & applicationis. Quumque in diagnoſticis & prognoſticis vix ulla ſit excellentior magisque neceſſaria doctrina de pulſibus; mirandum certe eſt, in *Hippocratis* monumentis nullam, vel plane exiguam, ejus reperiri mentionem, quum tamen in diſquiſitione de urinis, plus quam par

Veteres minus recte pulſuum doctrinam tradiderunt.

est & usus exigit, diffusus sit atque occupatus. Quam breviter vero & concise ipse *Hippocrates*, tam late & prolixe *Galenus* de pulsibus sermonem fecit, quippe qui innumerabiles fere pulsuum finxit differentias, quæ nec mente concipi possunt, nec reipsa, ut recte animadvertit *Montanus*, observantur. Hunc postea, ceu ducem, cœco studio plures ejus asseclæ sequuti sunt, & fideliter tam numerosas, confusas, vix explicabiles & conceptibiles pulsuum species in scripta sua transtulerunt, quæ nonnisi ad ingentem tironum Medicinæ confusionem facere possunt.

§. II.

Quos recentiorũ quidam perperam sequuntur.

Veteribus quidem facile condonandum, quod in pulsuum dignotione & evolvenda eorundem natura atque origine, tot hallucinationes admiserint, eo quod sanguinis circuitum, veram & genuinam pulsuum caussam, ignorarunt; quo utique factum est, ut verum usum pulsuum, nec in diagnosi, nec prognosi, tam in statu sano, quam præternaturali, cognoscendo, recte intellexerint. Recentioribus vero, qui nobilissimum hoc inventum norunt, merito vitio vertendum, quod multi adhuc eadem chorda oberrent, & ex tanta a Veteribus conficta pulsuum multitudine & multisaria denominatione, velut ex labyrintho, cum certa ratione sese extricare nequeant. Si caussam quærimus; hæc præcipue subest: quod plerique hanc de pulsibus doctrinam non ad mechanicam scientiam, sive regulas motuum, ad quam tamen proprie spectat, examinaverint. In quo quidem doctrinæ genere *Bellino* melius versatus est nemo, quem si inspexissent quibus mechanica sordent, perspicuum sane conceptum de arteriarum & sanguinis per eas motu adepti essent; sed qui præjudiciis occœcati sunt, nunquam volunt discere, quæ nunquam didicerunt.

§. III.

Qui systalticum arteria-

Quod vero magis adhuc mirandum, adeo quidam in luce caligant, ut dubitent, num in arteriis systole, sive

rum motum negant maxime errant.

motus contractorius ſuccedat, cujus beneficio ſanguis ex ipſis in venas, & ex his verſus cor refluus propellatur? Sed quis putarit, hoc ipſos ignorare, motum tonicum, de quo tam frequens ipſis ſermo eſt, in reciproco motu conſtrictionis & relaxationis conſiſtere, & hunc non tantum muſculis & fibris, ſed maxime omnium canalibus, qui ex tunicis nervoſis & fibroſis elaſticis conflati ſunt, omnibus eſſe proprium, adeo, ut nullum quod fluidum vehit in corpore animali vas hoc ipſo ſit deſtitutum. Deinceps noſtri utique ſcire debuiſſent, quod horum ſimpliciſſimorum motuum vere vitalium ea ſit natura ac indoles, ut unus ſemper alterum ſequatur atque proritet ita quidem, ut ſyſtole ſuſcitet diaſtolen, & diaſtole rurſus ſyſtolen, unde motus exſurgit perpetuus, & cor in machina animali recte dicitur perpetuum mobile, quod argumentum latius in *tomo primo medicinæ rationalis ſyſtematicæ* deduximus & illuſtravimus. Tum apud omnes in confeſſo eſt, pulſum, qui tactu in arteriis percipitur, eſſe nonniſi expanſionem & elevationem arteriarum, a contractione cordis, qua ſanguinis portio in alveos intruditur, productam; niſi itaque arteriæ poſt expanſionem iterum in priorem ſtatum & dimenſionem ſe reſtituerent ſub contractione, neque nova receptio ſanguinis & iterata ampliatio, neque etiam progreſſus in vaſa reducentia, poſſet contingere. Porro ſyſtolen ſive activam laterum contractionem, licet tactu vix perceptibilem, in arteriis vigere, apertius teſtatur, ſanguinis per arterias vulneratas vel abſciſſas ſaliens effluxus, ita ſuccedens, ut in diaſtole quieſcat, in ſyſtole vero cum impetu elidatur. Tacemus, quod figura & ſtructura valvularum ſemilunarium idem luculenter arguat; quippe quæ orificiis arteriarum e corde egredientium admirabili artificio eum in finem appoſitæ ſunt, ne ſub ſyſtole arteriarum, quæ diaſtolen ſequitur, ſanguis ad cor refluat ac reprimatur. Neque denique ſublata arteriarum ſyſtole, ſive potentia elaſtica, quæ dilatatione & reciproca contractione abſolvitur, intelligi poteſt, quo modo tota non

ſolum ſanguinis, ſed etiam humorum univerſi corporis maſſa, quæ exacte poſito calculo, pro diverſitate individuorum, in grandi corpore & robuſto ad LXX. vel LXXX. libras accedit, intruſa una vice a corde in principium arteriæ ad ſummum ſanguinis uncia, poſſit dimoveri & in circulum agi. Et certe neutiquam ſufficit dicere, arterioſa vaſa cum venoſis reducentibus non eſſe continua, ſed arteriarum extrema in poroſam partium ſubſtantiam ſanguinem a corde advectum fundere, & effuſum mediante motus tonici vi ac potentia in venas & per has ad cor trudi, ſicque cruorem in motu progreſſivo refluo eximie adjuvari. Nam ſuppoſita illa humorum in poros & interſtitia fibrarum extravaſatio, commentum & haud levis error anatomicus eſt, cui partium & totius corporis mere vaſculoſa, exceptis filamentis fibroſis, compages, uberrime illuſtrata & confirmata, artificioſiſſimis *Ruyſchii* injectionibus, quibus etiam docemur, nutritionem corporis nonniſi inſigni expanſione ſubſtantiæ vaſculoſæ partium a contentis ſuccis fieri, apertiſſime repugnat.

§. IV.

Nec non qui multas pulſuum ſpecies numerant.

Eandem cenſuram meretur quorundam ſententia, qua noſtris temporibus, quum a ſagacioribus Medicis jam dudum iſtæ multiplices & inexplicabiles pulſuum Galeni ſpecies exploſæ, antiquum recoquunt & tantum non omnes illas ad faſtidium uſque inculcant. Videas nonnullorum ſcripta, in quibus pulſus fortis, vehemens, magnus, plenus, longus, brevis, durus, mollis, parvus, vacuus, debilis, humilis, frequens, rarus, celer, tardus, ſerpentinus, vermicularis, formicans, caprizans, tremulus, undulatorius, myurus, ſerratus, dicrotus, manifeſtus, obſcurus, intermittens, inæqualis, ceu vere & diſtincte exiſtentes ſupponuntur, ex variis mentis præfigurationibus explicantur, & ad prognoſin formandam ſterili plane molimine applicantur. Quo quidem nihil aliud faciunt, quam ut pulſuum diſquiſitioni tenebras inducant, & vel ſuo exemplo effatum, quod ipſe *Galenus lib. I.*

de

de pulsuum doctrina pronunciare non veritus est, confirment: tantam in pulsibus solis addiscendis esse difficultatem & obscuritatem, ut tota hominis vita illi cognitioni atque exercitationi tribuenda videatur.

§. V.

Ego potius hoc loco pulsuum scientiam ac differentiam secundum mechanicas rationes & leges breviter proponam, quo liquido appareat, quam paucæ pulsuum sint & revera existant species, unde suam petant originem, & quam eximium usum eorum exactior notitia in praxi medica obtineat. Quemadmodum itaque in mechanicis nonnisi duæ simplices & genericæ motuum species dantur, motus nempe magnus & celer, cui parvus & tardus opponitur: ita etiam duo tantum in genere pulsus, magnus scilicet & celer, hisque oppositi tardus & parvus, præsto sunt. Magnitudo & parvitas in motu, de mole quæ movetur, magna, vel parva, dicitur; celeritas vero & tarditas, de spatio, quod mobile longiori, vel breviori tempore, emetitur. Pulsus igitur magnus is appellandus, quando ab insigni copia sanguinis, a contractione cordis in arterias intrusa, arteria amplius diducitur ac elevatur; parvus vicissim, ubi ab exigua portione immissi cruoris non adeo ampliatur. Et celer pulsus is dicendus, quando brevi temporis spatio arteriæ dilatatio perficitur, tardus contra, si longior temporis intercapedo ictus intercedit. Deinde ex binis his speciebus compositis alia emergit, vehementia nempe atque debilitas, ita quidem, ut celeritas cum magnitudine conjuncta vehementiam, parvitas vero & tarditas, debilitatem constituat, quod motuum genus utique etiam in pulsibus locum habet.

Ad motus essentiam quatuor tantum species pulsus pertinent

magnus & parvus.

celer & tardus.

Et ex his compositus vehemens & debilis.

§. VI.

Frequentia vero & raritas, item æqualitas & inæqualitas, non sunt essentialiter affectiones motus, eo quod non de singulis motibus, sed tantummodo de successu & serie eorundem prædicari queunt, & frequentia quidem de numero ma-

Reliqui vel non ad essentiam motus pertinent.

majori, raritas de minori, æqualitas & inæqualitas, item intermissio, de ordine & successu motuum. Neque etiam durities & mollities de essentia motuum est, sed tantummodo dispositionem corporis, quod movet, vel movetur, denotat.

vel fictitii sunt. Reliquæ omnes pulsuum species sunt fictitiæ, quæ revera non dantur, neque mente concipi, neque explicari possunt; licet minime negandum, diversos magnitudinis & parvitatis, item celeritatis & tarditatis, vehementiæ quoque & debilitatis, esse gradus. Proinde vehementer utique ii errant, qui discrimen comminiscuntur inter pulsum parvum, humilem, contractum, obscurum, latentem, vacuum, angustum, concisum, profundum, quum nonnisi una species sit, & a parva elevatione arteriæ proveniat, &, si quidem distinctio facienda, parvus, minor & minimus, rectius dicetur. Ejusdem notæ est discrimen, quod nonnulli inter magnum, plenum, amplum & manifestum pulsum, nec non vehementem, impetuosum, robustum, fortem & valentem esse volunt, utpote priores denominationes omnes nonnisi magnam vel majorem arteriæ expansionem, & posteriores amplam cum celeritate factam dilatationem, produnt. Illi vero Galenicorum pulsus myurus, formicans, vermicularis, tremulus, caprizans, serratus, dicrotus, nonnisi species sunt pulsuum magis vel minus inæqualium, qui pro varia mixtione, ordine & successu variant, ita, ut mox parvus, mox magnus, post celer & tardus ictus, percipiatur.

§. VII.

Pulsus celer & frequens separatim percipi nequit. Majoris momenti quæstio est: num pulsus celer & frequens, tardus & rarus, inter se differant? an vero pro uno eodemque haberi possint? Nolo hoc loco repetere, quam acrem contra omnem expectationem mihi celeberrimus vir moverit olim controversiam, quum celerem & frequentem pulsum in praxi medica pro uno pulsu haberi posse scripto assererem. Is enim hanc meam assertionem suæ de febribus doctrinæ directe adversari putans, quod ingens inter

pul-

pulſum celerem & frequentem intercedat diſcrimen, propugnare & integro ſcripto defendere ſibi ſumſit. Ego vero in *diſſertatione* de *pulſuum natura & uſu*, nec non in ſchediaſmate apologetico clarius, & quod ſciam primus, detexi: celeritatem quidem & frequentiam in motibus mirum differre, dum illa de intenſione & tempore motus, hæc vero de numero motuum prædicatur, qui tamen proprie non ſpectat ad eſſentiam motuum. Quandocunque vero ſermo eſt de motibus, ubi ſemper unus alterum una ſerie ſequitur, ut fit in pulſibus, hæc eſt quæſtio: annon frequentia a celeritate ſingulorum motuum oriatur? & annon hæc ipſa certus index ſit celeritatis ſingulorum? quod ego quam maxime merito affirmavi. Etenim nulla certe alia ſuppetit ratio, ſingulorum ictuum celeritatem, vel tarditatem accurate, ratione temporis dijudicandi ac determinandi, quam ex frequentia & repetita vibratione, ita quidem, ut ſi e. c. eo temporis ſpatio, quod vocant minutum, in uno centum pulſus numerentur, & in alio quinquaginta, priores duplo majori celeritate quam poſteriores contigiſſe, demum conſtet. Quapropter nec pulſus celer, nec frequens, mente, multo minus reipſa, ullo in morbo ut diſtinctus demonſtrari poteſt, niſi pulſum, qui fit in arteria dura & conſtricta, celerem dicere velimus.

§. VIII.

Et hanc eandem de imaginaria pulſus celeris & frequentis differentia ſententiam, Medicorum celeberrimi profitentur. Diſertis ſane verbis *Sylvius prax. lib. I. cap.* 26. *celeritas*, ait, *pulſui adſcripta, mente quidem concipi poteſt, non item digitis tangi ac percipi.* Id quod etiam confirmat acutiſſimus Medicus & Mathematicus *Bellinus* in *tr. de pulſibus pag.* 75. *celer*, inquiens, *pulſus, quia digito minimo temporis perſiſtit, in ſtatu a naturali parum recedente, vel non datur, vel tactu diſtingui non poteſt, quum naturalis motus extrorſum arteriæ vix punctum temporis duret, multo minus in ſtatu præternaturali* *Quod teſtantur auctores.*

id

id sensibile erit. Egregie quoque eandem in rem scribit *Schelhammerus de pulsibus pag.* 73. pulsum frequentem non citra celeritatem observari. Et hinc etiam est, quod nunquam in observationibus medicis, pulsus tardus & frequens, celer & rarus, conjuncti deprehendantur. Non sine ratione itaque in consideratione medico-practica celeritas pulsuum pro frequentia, & frequentia pro celeritate, ponitur. Et quia unius ictus celeritas tactu per se non potest dignosci atque percipi, eo quod vix temporis punctum complet, consultius est, numerum ictuum beneficio horologii quod minuta secunda monstrat, metiri atque determinare, quali instrumento insigni cum fructu in artis exercitio usque eo usus sum.

Ideoque sine errore unus pro altero ponitur.

§. IX.

Pulsus durus ac mollis dicitur respectu arteriæ.

Longe aliter de pulsu duro ac molli sentiendum. Hic enim licet ipsius motus essentiam non tangat, sed tantum talis dicatur respectu ipsius arteriæ, prout nempe ea plus vel minus tensa, renitens, dura, vel flaccida, mollis & relaxata est; nihilominus tamen multum sane refert nosse, qualis sit constitutio & dispositio instrumenti mobilis & moventis, ratione texturæ strictioris, vel laxioris, adeoque num constrictæ, vel laxæ sint cordis fibræ & arteriarum tunicæ, utpote quo major solidorum tensio & constrictio, eo major est nisus, intensio, renisus ac renitentia in motibus, & contra. Hæc vero tensio & durities arteriarum & fibrarum universi corporis nervearum & carnosarum, deprehenditur vel in statu naturali, a conformatione nativa in ætate juvenili, cholericis, item senibus, ubi arteriarum pulsus valde tensus ac durus est, mollior vero textura in sanguineis, phlegmaticis, item in pueris, vel obvia etiam est in statu præternaturali, & nil nisi spasmi quædam species est, quæ quam maxime tangit tunicas arteriarum, ex fibris nerveis & musculosis compositas. Et quoniam sic ipsa dispositio arteriarum, ceu instrumenti motus, plurimum confert ad pulsuum mutationem, in proclivi est

ratio, quare non ſemper unus idemque pulſus teſte *Ballonio*, in utroque brachio obſervetur, id quod etiam nos in hemiplexia aliquoties obſervavimus. Et apprime huc facit luculenta obſervatio *Raygeri pag.* 20. qui ſcribit: *in quamplurimis militibus ſauciatis & male curatis, notabilem differentiam inter pulſum ſani & læſi lateris obſervavi.*

§. X.

Supereſt adhuc in pulſuum claſſe is, qui maxime omnium memoratu dignus, convulſivus meo quidem judicio merito dicendus. Hic pariter non a ſanguine arterioſum alveum perlabente, ſed potius ab ipſa nervoſo-muſculoſa ac membranoſa arteriæ ſubſtantia proficiſcitur, & tractorio ac tremulo ſubſultorio motu, quaſi arteria ad ſuperiora raperetur, ſeſe prodit, atque in febribus acutis mortis præſagium præbet, eaque propter recte dici poteſt pulſus morientium, cui plerumque inæqualis vel intermittens jungitur. Nam ſicut circa mortis confinia in toto ſyſtemate nervorum & nervoſarum partium, confuſio & irregularitas motuum cum convulſione percipitur; ita etiam id ipſum contingit in arteriarum tunicis nervoſis, & tactu ſentitur.

Nec non convulſivus.

§. XI.

Conſtitutis ſic pulſuum differentiis & genuinis ſpeciebus, evolvendæ ſunt eorundem cauſſæ, inquirendo maxime, quomodo iidem pro diverſitate corporum, atque etiam rerum non naturalium uſu, differant. Ad pulſuum itaque cauſſas quod attinet: originaliter iidem a cordis motu ſyſtaltico & diaſtaltico deducendi ſunt. Hic enim cordis motus maxime omnium dici debet vitalis, & cor primum movens ac ultimum moriens. Scilicet cordis ſtructura ex fibris quamplurimis firmis, tenſis, expanſilibus & contractilibus, ſive elaſticis, longe artificioſiſſime eſt contexta, & ex harum vi ac potentia, validam contractionem, ſeu motum activum, ſortitur, qui a ſanguinis aëreo elaſtici valde ſpirituoſi (qualis fit ex breviſſimo illo circulo ex cordis ſubſtantia in pulmo-

Pulſuum cauſſa cordis motus ſyſtalticus.

nes, & ex his in hanc, dum portio ſanguinis ex pulmonibus ſubtilior facti, per ſubſtantiam cordis muſculoſam transit, & mox rurſus beneficio arteriæ pulmonalis ad pulmones fertur, tenuior rediturus) per vaſa coronaria tranſeuntis influxu animatur, & potentia ac virtute fluidi ſubtiliſſimi quod ex pari octavo & intercoſtali nervorum affertur, magis augetur.

§. XII.

Et diaſtalticus a ſanguine appulſo.

Deinde quum motus cordis non uno illo contractorio, ſed reciproco altero diaſtaltico abſolvatur, poſterior quidem reſpectu cordis, quod patitur dilatationem, dici ſolet paſſivus, nihilominus tamen hic quoque motus dilatatorius, qui fit a contractione arteriarum & impulſu ſanguinis in venas, neceſſarius eſt ad ſyſtolen ſive vim elaſticam contractoriam. Etenim quia corporum elaſticorum ea natura eſt atque conditio, ut poſt dilatationem ſeſe rurſus contrahant, & poſt nimiam contractionem iterum amplient ac in priſtinum ſtatum reſtituant: in corde quoque tanquam parte mira elaſtica virtute inſtructa, poſt expanſionem ejus contractio de novo ſuſcitatur, ita, ut experimentis conſtet, quo major & quo crebrior diaſtole & expanſio, eo majorem fieri ſyſtolen & conſequenter pulſum arteriarum. Confirmatur hoc luculenter ex eo, quod affluente copioſius & velocius ſub motu laborioſiori, vel aſcenſu ſcalarum, intenſiori & longiori ſermone, ad cor ſanguine, non modo ejus motus intendatur, ſed & pulſus major & crebrior micet & corpus plus incaleſcat; contra vero ſi debita ſanguinis quantitas cordi vel per largiores hæmorrhagias, vulnerationes, aut venarum inciſiones ſubtrahitur, ſyſtoles ejus cum pulſu & ſanguinis circulo vel valde imminuitur, vel penitus perit ac vita intercidit. Notavimus paucis abhinc diebus ejusmodi exemplum in femina, quæ, cur neſcio, ſubito enorme ſanguinis experta eſt profluvium, ut animo primum deficeret, demum tamen reſocillaretur. Sed quum e lecto cruore conſpur-

ſpurcato levaretur & paullo diutius erecta ſederet, ſubito exanimis concidit atque extincta eſt, nullam aliam ob cauſſam, quam quod ſanguine ob ſitum perpendicularem cordi detracto, ſyſtoles periit & ſic totus ſanguinis circulus ſubſtitit, qui forſan promto revocari potuiſſet auxilio.

§. XIII.

Hinc cordis motui reſpondet pulſus ac fit.

Sicut itaque æquabilis & moderatus influxus ſanguinis in vaſa coronaria, & conveniens ejus quantitas in cordis thalamos effuſa, motum cordis naturalem, æquabilem & moderatum efficit; ita pariter æqualis & temperata ſanguinis in arterias propulſio, & ipſi cordis motui reſpondens, a moderato ſanguinis & fluidi elaſtici in arteriarum tunicas appulſu dependens arteriarum reniſus ac ſyſtole, pulſum facit naturalem, viciſſim præternaturalem, quando hoc temperamento recedit. Et pulſus quidem magnus, ſive ampla arteriæ dilatatio, indicat copioſiorem ſanguinis ad cor affluxum & ſimilem etiam in arterias effuſionem. Parvus viciſſim parciorem ſanguinis in cordis ventriculos confluxum & exiguam ejusdem diaſtolen, idemque in arteriis contingere denotat. Quando porro arteriæ celeriter micant, citatiorem ſanguinis ex partibus ad cor ſuccedere refluxum indicio eſt, ſi tarde, tardum. Vehemens pulſus adeſt, ubi celerius ingens ſanguinis copia ad cor per venas appellitur: debilis contra, quum pauca quantitas tardo. Inæqualis vero arteriarum pulſatio, ſive mox magna, mox parva, mox celer, mox debilis, intermittens quoque fit, quando liber ſanguinis tranſitus per vaſa coronaria, vel etiam ventriculos cordis, a quodam obſtaculo impeditur, ac vel ſanguis grumefactus craſſus in vaſis coronariis, vel fibroſum aut polypoſum concrementum in auriculis vel cavitatibus ventriculorum vel vaſorum cordis hæret, vel etiam fit, quando ſanguis craſſus & copioſius celeriter ad cor truditur & ſyſtolen ejus ad tempus opprimit.

magnus vel parvus.

celer vel tardus.

vehemens ac debilis.

vel inæqualis ac intermittens.

§. XIV.

Major quam vulgo putatur succorum in corpore est quantitas.

Jam quum pulsus cordis & arteriarum vitalem illum sanguinis circulatorium motum regat ac tueatur, ac is vicissim ab hoc sustentetur; quæstio disquisitione haud certe indigna incidit: quoties una hora universa sanguinis & humorum massa mediante illo perpetuo circulo per cor transeat. In hac autem decidenda, ingens inter Medicos est sententiarum divortium, dum non solum in determinanda sanguinis & humorum quantitate in universo corpore, sed etiam ea, quæ uno ictu e corde ejicitur, mirum discrepant; ita quidem, ut omnem humorum in corpore sano, adulto ac robusto apparatum, alii ad XXX, alii ad XXIV, XX, & XVI. libras accedere autument; pondus autem cruoris, una systole e corde pulsi, quidam unam unciam, quidam dimidiam, pondere æquare, censeant. Verum mihi certe vehementer errare videntur ii, qui tam exiguam molem & portionem humorum per cor & vasa omnia ferri affirmant, & in eo plerumque decipiuntur, quod tantummodo sanguinis rationem ineunt, quasi ille solus circumagatur, quum tamen longe major sit quantitas lymphæ, seri, chyli & succi alibilis, quos omnes humores innumera vascula & tot canaliculi, e quibus maxima ex parte compages corporis nostri ejusque partium coagmentata est, continent, & qui pariter non subsistunt, sed jugi etiam motu circumaguntur, id quod etiam de succo cerebri, medullæ spinalis ac nervorum dicendum. Deinde illi quoque admodum falluntur, qui quantitatem omnem sanguinis ex ejus per vasa aperta effluxu metiuntur, eo quod, hic tamdiu tantum, quam cordis & arteriarum motus, succedit, hoc autem, post interceptum a subtracto sanguine ad cor affluxum & sublatam diastolen, pereunte, subsistit, restitante adhuc in vasis minoribus & inferioribus magna cruoris copia.

§. XV.

Et major fluidorũ

Proinde alia potius via ac methodus excogitanda, qua proportio liquidi ad solidum in corpore humano clare & cer-

certius poſſit detegi : id quod mea quidem ſententia commodius perfici nequit, quam ſi fluidarum æque ac ſolidarum partium nonnihil lance prius libratum calori exponitur, quo humidum aufugiat, & exſiccatum poſtea rurſus ponderatur, videndo, quantum perdiderit ponderis, & inde calculum ſubducendo. Varia hunc in finem inſtitui experimenta, & ſæpius quidem cum ſanguine e vena miſſo, ac deprehendi, quatuor ejus uncias, facta exſiccatione, unam utplurimum unciam ſolidæ materiæ reliquiſſe, ut adeo tres ſint fluidæ, & una tantum ſolida in cruore portio. Deinde fruſtum carnis bubulæ recentis, duodecim unciarum pondere, in clibano non adeo acri & vehementi calore ſiccavi, & aridæ ſubſtantiæ uncias quatuor obtinui, reliquis octo unciis, partim ſub vaporum forma difflatis, partim cum pinguedine liquefactis & exſtillatis. Oſſa quoque, quæ ſunt ſolidiſſimæ & maxime compactæ partes, decoxi ad aliquot horas cum aqua, exemta poſtea arefeci, & dimidium ponderi eorundem deceſſiſſe compertum habui. Licet autem pondus & quantitas tot membranarum, cartilaginum omniumque ſolidarum partium in corpore humano, exacte determinari nequeat; illud tamen ex hac computatione recte elicitur: fluidam corporis ſubſtantiam in genere longe ſuperare ſolidam. *quam ſolidorum.*

§. XVI.

Ponamus itaque corporis molem attingere CLX. libras, minimum LXXX. libræ humoris in eo erunt. Ponamus porro, quod etiam fere ſemper in ſano homine evenit, quod uno in minuto ſeptuaginta pulſus, adeoque in hora, quæ ſexaginta minutis abſolvitur, quater mille & ducenti pulſus numerentur, & quod ea ſit arteriæ magnæ cordi concretæ amplitudo in robuſto isque diameter, ut quovis cordis ictu, unciam unam ſanguinis quam commode recipere poſſit, calculo ſubducto, patebit, minimum ter intra horæ, ac ſeptuagies & bis intra XXIV. horarum ſpatium, humorum microcoſmicorum pelagus curſum conficere & cor in circulum abeundo perlabi. Et tam crebra *Inde eliciendum quoties ſanguis circuletur.*

 liquo-

liquorum corporis per cor & omnia vasa circulatio, eam maxime ob caussam necessaria est, quo succus ille, qui ex ingestis esculentis & potulentis extrahitur, ac in mediocriter robusto & non valde agili vitæ genere minimum ad sex libras accedit, cum sanguine intime misceri, ad minima vascula per universam compagem pelli, iterumque per subcutaneos maxime & urinarios tubulos exire possit; quandoquidem observationibus staticis liquido constat, corporis adulti idem semper fere manere pondus, & egesta æqualiter respondere ingestis.

§. XVII.

De caussis quæ pulsum immutant. Ut autem ad pulsus eorumque caussalem disquisitionem redeamus, probe tenendum est, pulsum tam quoad celeritatem, quam magnitudinem, non in omnibus omnique tempore unum eundemque observari, sed ratione magnitudinis cordis & vasorum, copiæ & temperiei sanguinis, nec non virtutis elasticæ canalium, multum differre, & hinc quoque pro ratione sexus, ætatis, temporum anni, aëris, motus, victus, somni, vigiliæ, animi pathematum admodum discrepare. *& quidem sexus.* Si sexum spectemus, viri plerumque mulieribus pulsum majorem & citatiorem, feminæ tardiorem & debiliorem obtinent, quippe viri, corde majori & ampliori, cui, ut ego in quamplurimis sectionibus observavi, semper vasorum amplitudo respondet, firmioribus quoque fibris & sanguine magis calido turgescente, quam feminæ instructi sunt, *temperamentum.* quæ vasa habent exiliora, laxiora & copiosiora. Deinceps in cholericis & sanguineo-cholericis, arteriæ validius & celerius micant, quam in iis, qui phlegmatici & melancholici sunt temperamenti. Nam cholericorum sanguis majori copia partium sulphurearum, quæ fons & matrix motus intestini calidi & orgastici sunt, scatet, hinc tenuior, fluxilior magisque coccinei coloris est, citatius rursum conficit & ex*corporis habitus.*cretiones promtiores facit. Quoad corporis habitum macilentiores & qui fibras strictiores & ampliora vasa habent

præ

præ obesis, qui laxis fibris dotati, vasaque gerunt angusta, majorem & validiorem arteriarum pulsationem experiuntur; unde etiam saniores, robustiores ac ad perferendos labores aptiores sunt illis.

§. XVIII.

Porro ætas multum ad modificandum arteriarum motum confert. *Ætas.* Nimirum infantes insignem succorum copiam ad alimoniam & incrementum necessariorum alunt, unde crebriores fiunt diastoles & pulsus, qui tamen ob fibrarum teneritudinem & laxitatem, molliter tangentis manum feriunt. In juvenibus ac viris maximus corporis vigor, sanguis calidus & fibræ strictiores, & hanc ob caussam in iisdem pulsus strictior, major & vehementior observatur. Senes vero fibras gerunt rigidiores, & sanguis ob cessantem nutritionem redundans, angustatis nimium minimis canaliculis, in majoribus vasis ipsoque corde majorem dilatationem, adeoque pulsum magnum & quodammodo durum facit, qui tamen ob cruorem, deficientibus particulis calidis sulphureis, crassum ac spissum, tardior est. Labor, motus *Labor.* & exercitatio corporis, & pulsum, & circulum sanguinis, & excretiones, præsertim perspirationem, augent; quies autem *quies,* & otium & tardiorem, & debiliorem, sanguinis progressum, adeoque etiam arteriarum motum, efficiunt. Eundem cum mo- *Sermo* tu præstat effectum respiratio, per sermonem excitatum, vel *intensus.* ascensum acclivium intensior facta, qua sanguis non solum velocius per pulmones, sed etiam universi corporis canales agitur, ac pulsus magnitudine & celeritate increscit. A vigilia *Vigilia.* evidentior arteriarum percussus sentitur, in somno vero tardior & languidior est. Post potum sumtum calidum v. g. in- *Potus calidus.* fusi Coffée & Thée, vel etiam aquarum thermalium, statim frequentiores vibrant pulsus, nec non post ingestum cibum, adeo ut sæpius experimentum ceperim, & quum ante prandium in minuto arteriæ septuagies, in quibusdam sexagies quinquies pulsarent, post illud ad LXXV. vel LXXX. quin C.

pul-

animi affectus. pulsus ascenderent. Nihil vero tam subito pulsum cordis & arteriarum mutare valet, quam animi affectus; & a terrore quidem pulsus fit inæqualis, parvus & contractus, a gaudio frequens & magnus, ab ira celer ac durus, a tristitia tardior, minor, profundior ac debilis, & post impensas meditationes, languidus ac debilior, neque dubium est, quin in desideriis & affectibus venereis crebrius pariter turbetur.

§. XIX.

Aër. Quam eximia præterea aëris circumflui ac tempestatum sit efficacia ad sanguinis per arterias motum earundemque percussum conturbandum, quotidianis experimentis inclarescit. Inprimis experientia compertum habemus, quod simulac post diu in atmosphæra regnantes zephyros, vel austros, aquilo, vel eurus flare incipit, mox major tensio arteriarum fiat, major quoque vigor & magnitudo in pulsibus, quod etiam observatur, quando argentum vivum in barometro situm suum humilem mutat & ad superiora scandit. Contra ea, si atmosphæra est densa, humida, pluviosa & diuturna austrina ejus constitutio, sub vita præsertim sedentaria, longiori somno, & autumnali tempore, languescit pulsus & minor redditur, simul quoque sanguinis circuitus cum excretionibus, inprimis perspiratione, impeditius succedit. *Anni tempora.* Ex eodem fonte derivandum, quod pulsus in arteriis pro anni temporibus mirum variet. Videlicet vere medio, ut Maio mense, maximus vigor corpori inest, & pulsus magnus, interdum vehemens, percipitur. Æstate media arteriæ celeriter, sed debiliter, percutiuntur, quoniam ob æstum major intestinus & calidus partium sulphurearum fit motus, spirituosæ autem elasticæ exhalant. Autumno pulsus tardi, molles & debiles percipiuntur; & hieme duriores ac majores micant.

§. XX.

Accedunt medicamenta, quibus identidem peculiaris vis atque virtus inest, motum cordis & arteriarum pulsum variis modis immutandi. Etenim quotidianæ observationis est, a drastico sumto purgante, quod spasmis ventrem exercet & plures dejectiones movet, pulsum duriorem, citatiorem & debiliorem, cum virium languore reddi, qualis effectus etiam assumto fortiori emetico sequitur. Medicamenta ex marte parata id servant singulare, quod sulphure suo metallico egregie fibrarum & canalium elaterem firment atque intendant; unde eorum usu pulsus major & robustior percipitur, color faciei vividior conspicitur & calor corporis adaugetur, quæ si observantur phænomena, indicium sunt boni a medicamento dato effectus, ad expediendas maxime obstructiones in corpore cachectico. Quumque Lauchstadienses medicati fontes eximiam martialis elementi copiam in sinu foveant, exquisita utique ratione nititur, quod sæpius expertus sum, ab eorum potu pulsum languidum antea & minorem, in sexu potissimum sequiori, majorem & frequentiorem redditum fuisse. Idem quoque ab usu corticis Chinæ in intermittentibus adverti: quippe die vacuo, quo arteriarum percussus solet esse valde tardus, parvus & debilis, hoc propinato, vegetius & robustius micare ceperunt, indicio, auspicatam hujus remedii ceteris paribus esse operationem.

Medicamenta purgantia & emetica.

martialia.

cortic. china.

§. XXI.

Pharmaca, quæ sale volatili acri & oleoso turgent, ut essentiæ & spiritus bezoardici, alexipharmaci, ordinario amplificant & exaugent pulsum, atque cordis & arteriarum diastolen, ob principium sulphureum volatile, expansivum orgasticum; & quia sanguinis circuitus inde promovetur, non modo perspiratio, sed & debito adhibito regimine, sudor largior subsequitur. In enormi virium defectu & imminente animi deliquio, arteriarum motus languidus, tardus & par-

Volatilia.

Analeptica.

vus, vix interdum perceptibilis observatur, adhibitis autem interius & exterius balsamicis & spirituosis aromaticis, mox immutatur & augetur, qualem effectum etiam vinum generosum præstat. *Acida & nitrosa.* Acida vicissim & nitrosa, peculiari ratione sulphur sanguinis, a quo intestinus ejus calidus motus dependet, figendo & refrenando, corpus refrigerant & simul semper reddunt arteriarum motum pacatiorem; quare etiam eorum usus, ubi pulsus ratione magnitudinis & celeritatis nimium est adauctus, ut in æstu febrili, præsentissimæ est efficaciæ.

§. XXII.

Soporifera & narcotica. Quæ sulphure quodam vaporoso, naturæ adverso, ut sunt, quæ somnum inducunt, ex opio potissimum parata pharmaca, multo magis quæ narcosin & stuporem conciliant, quo nomine hyoscyamus maxime & ex eo concinnata celebrantur, imbuta sunt, pulsus percussum valde parvum & debilem efficiunt ac vires prosternunt. Et mirandum certe est, quam subito hæc ipsa medicamenta, exigua etiam dosi oblata, vires dejiciant, elaterem solidorum & potentiam motricem minuant, nullam aliam ob caussam, quam quod principio suo subtili, sulphureo, valde expansivo, intima nervorum penetrent, & liquidum quod vehunt purissimum, magnæ ad movendum efficaciæ, adverso suo vapore contaminent; eodem modo ac versa vice, quæ amico, fragranti sulphure scatent, motum cum viribus erigunt atque adaugent. *& venena corrosiva.* Pariter experientia constat, ab assumtis aliis venenis corrosivis, quorum notissimum arsenicum, pulsum minorem, contractum, durum atque frequentem fieri, qui ante mortem aliquot horis deficere solet, ut percipi plane nequeat.

§. XXIII.

Venæsectio. Si ob nimiam sanguinis redundantiam & ampliorem alveorum diastolen, cordis systoles non sufficienter respondet, & pulsus eapropter minor fit ac deprimitur; facto per sufficientem san-

sanguinis missionem spatio, arteriæ vegetius & celerius saliunt, ipseque sanguinis progressus promtior fit atque liberior. Et quia mensium vel hæmorrhoidum fluxus sæpe ob nimiam plethoram supprimitur, evenit, ut post sectam venam, ob celeriorem sanguinis cursum, brevi tempore post insigni valetudinis cum emolumento restituatur. A balneis tam siccis & vaporosis, quam humidis, pulsum vehementer augeri certissimum est, adeo, ut si paulo calidius adhibeantur, febrilis evadat, quem universi corporis æstus, cordis palpitatio & capitis dolor sequitur. Etenim in ejusmodi balneis a calore externo humido major sanguinis & humorum proritatur expansio, quæ, si nimius balnei æstus est, tantopere augeri potest, ut systolen cordis nimia resistentia suspendat, & lipothymiæ balneantibus, ut crebrioris observationit est, accidant. Quin pediluvia tantum, circa lecti introitum recte usurpata, & sanguinis & arteriarum motum intendere, multiplici constat experientia. *Et balnea.*

§. XXIV.

Hæc itaque omnia uberius hactenus excussa, evidentissime confirmant: magnam ac præsentaneam rebus externis corporeis, quibus ad vitam tuendam quotidie utimur, inesse facultatem, cordis motum & arteriarum pulsum, adeoque universam actionum vitalium, naturalium & animalium œconomiam, in melius, vel deterius mutandi. Quibus certe effectibus, quasi totidem argumentis, apertissime erroris convincuntur, qui physicis hisce rebus omnem omnino in corpus agendi illudque movendi potentiam denegant, & principio cuidam rationaliter & moraliter agenti, motuum caussam & directionem modo plane non intelligibili tribuunt. *Magna itaque rerum corporearum vis.*

Quumque adeo pulsus multis variisque caussis mutari possit, periti omnino Medici est, ut easdem curate expendat omnes, ne in promendo ex iis judicio fallat ac fallatur. Nam pulsus quidem certum signum & index motus cordis & circuli sanguinis est, sed si solus is spectetur, & non aliarum simul *At pulsum mutandum.*

circumstantiarum, vel caussarum externarum, ratio habeatur, in judicando admodum decipere potest. Exemplo sit pulsus intermittens. Hic plerumque pro periculi pleno, quin lethali, habetur quidem; experientiæ tamen fide constat, eundem sæpe in sanis, frequentius in hystericis nec non colica, sine exitio, observari. *Riverius Cent. III. obs.* 3. intermittentem pulsum notavit a lumbrico, quo excreto, arteriarum motus ad naturalem statum rediit. Idem auctor *Cent. II. obs.* 77. pulsum diu & sæpe, ob polypum, superstite longius vita, intermittentem, se tetigisse, testis est. Et *Kerkringius in spicileg. obs.* 78. systolen cordis interceptam adeoque pulsum sufflaminatum, sine funesto eventu, se vidisse confirmat. Flatus quoque pulsum suspendere, *Pechlinus lib. II. obs.* 8. confirmat exemplo cujusdam, cui flatuum exsurgentium copia mirifice cor constringebat & interturbabatur pulsus, statim vero ac copiosi ructus exirent, liberabatur cor & intermissionis pulsus imminutus sequebatur. Et *lib. II. obs.* 7. *pag.* 214, disertis verbis testatur: se pulsum subinde intermittentem in scorbuticis, in feminis junioribus male menstruatis, sine ullo majori incommodo spectasse.

Hinc cautum judicium.

§. XXV.

Testimonia.

Quare egregium *Fernelii* est monitum, quod *lib. III. de puls. pag.* 160. inculcat, *quotidianæ*, inquiens, *corporis affectiones pulsus immutant, sine quarum animadversione, non certo potest pulsus percipi, nec quantum per morbos a naturali distet.* Eandem quoque in rem quam maxime commemorabilis *Celsi* locus *lib. III. cap.* 6. & dignus, qui totus transcribatur, dum ait: *venis maxime credimus fallacissimæ rei, quia sæpe istæ lentiores celerioresve sunt, & ætate & sexu, & corporum natura. Et plerumque satis sano corpore, si stomachus infirmus est, nonnunquam etiam incipiente febre, subeunt & quiescunt: ut imbecillus is videri possit, cui facile laturo gravis instat accessio. Contra sæpe eas concitat & resolvit sol, & balneum & exercitatio, & metus, & ira, & quilibet*

libet alius animi affectus, adeo ut, cum primum medicus venit sollicitudo ægri dubitantis, quomodo illi, se habere videatur, eas moveat. Ob quam caussam periti medici est, non protinus ut venit, apprehendere manu brachium: sed primum residere hilari vultu, percunctarique, quemadmodum se habeat; &, si quis ejus metus est, eum probabili sermone lenire; tum deinde ejus carpo manum admovere. Quas venas autem conspectus medici movet, quam facile mille res turbant!

§. XXVI.

Atque hæ sunt caussæ, quæ arteriarum motum variare & multis modis in statu naturali mutare possunt: proximum nunc est, ut quomodo quibusque rationibus, pulsus præter naturam in variis morbis immutationem subeat exponamus; quo Medicus ex hac pulsuum dignotione, ad cognitionem caussarum internarum & effectuum eo melius pervenire, & sic ex iisdem, & morborum, & caussarum morbificarum, signa atque indicia cum certa ratione petere possit. Quum vero ex omni morborum classe præcipuus, immo quasi universalis sit febrilis, qui nulli ætati, sexui & temperamento parcit, plurimis morbis sese complicat, multos etiam interimit ipsisque Medicis plurimum negotii in curando & observando facessit; maxime omnium e re fore arbitror, ut paullo accuratius dispiciamus: an certo pulsu, & quonam, febris, cujuscunque sit generis, certo dignosci possit? sive quinam pulsus signum pathognomonicum febris præbeat? Jam quidem non levem hac de re inter Medicos tam veteres, quam recentiores, vigere dissensum, videmus, dum alii pulsum celerem, alii frequentem, alii cum *Galeno* pulsum celerem & frequentem simul, pro pulsu febrili, sive febris genuino signo, venditant. Ego vero jam supra clarius ostendi, controversiam hanc nullius fere esse momenti & facile hac ratione dirimendam, si ex vero ponamus: frequentiam proprie non esse de natura nec motuum, nec pulsuum, celeritatem autem singulorum pulsuum non posse dijudicari & exquisite determinari, quam per

De pulsus mutatione in morbis.

& quidem febribus.

quarum si quum frequentia.

per ictuum numerum frequentiorem, sive sæpius repetentem. Hinc quando quæstio est de pulsu febrili, celer quidem proprie is est, qui febribus jungitur easdemque indicat; quia tamen frequentia a crebrius repetita vibratione magis in sensus incurrit, & celeritatem comprehendit, rectius utique ii Medicorum sentiunt, qui pulsum frequentem pathognomonicum febris signum esse asserunt.

§. XXVII.

Quod testantur auctores.

Et sane quamplurimi ex recentioribus quoque non infimi subsellii Medici, hoc assertum calculo suo comprobant. Audiamus *Sylvium*, qui in *praxi lib. II. pag.* 460. ita disserit: *hoc unicum febri omni soli & semper competens signum est, adeoque pathognomicum, pulsus scilicet præter naturam frequentior, quo præsente, febrem adesse, absente autem, abesse, certo pronunciari queat. Nec enim aliud signum quod competat omni febri innotuit Practicis, reliqua enim signa omnia, non tam febrem, quam febris speciem, gradus & tempus indicant aut demonstrant. Sylvio* assurgit diligentissimus observator *Ettmüllerus*, in *tomo pract. p. m.* 248. *pulsus*, inquiens, *naturaliter frequentior recte statuitur signum pathognomicum febrium a* Sylvio, *tam in* dissertatione de natura febrium, *quam* in praxi, *quicquid in contrarium scribat* Deusingius, Tract. disquisitione Anti-Sylviana. Idem confirmat clarus Belgarum Practicus *Deckerus, in notis ad Barbette p.* 102. *ubicunque*, scribens, *pulsus præter naturam frequentior observatur, ibi febris est.* Et *Schelhammerus in tr. de pulf. p.* 47. frequentem in omni febrium genere nunquam non sese offerre scribit, & cum calore earum esse signum pathognomonicum.

§. XXVIII.

In febribus quoque adest pulsus durus.

Monendum vero est, quod licet in omni febre pulsuum præsto sit frequentia, minime tamen ex eo concludere liceat, ubi pulsus frequens, ibi febris. Nam superius jam in caussarum evolutione ostensum est, in pueris & cholericæ tem-

temperaturæ viris esse, & a motu fortiori corporis in balneo, assumto sudorifero, ab animi pathematibus, post epilepsiam & vinum potum, naturalem arteriarum motum fieri frequentiorem; quum tamen febris absit. Quapropter hæc cautio a Medico, ne decipiatur, adhibenda est, ut prius studiose exploret: an forsan a caussa externa hæc pulsuum frequentia fuerit orta; ac deinceps ut inquirat: num etiam alia febris essentialia signa, ut horror & refrigeratio extremorum, adsint. Porro etiam probe notandum id, quod a paucis notatum, quod scilicet in febribus omnibus frequens non modo sit pulsus, sed & simul ob tensionem arteriæ, plus renitens & naturali durior. Nam certe paucissimæ sunt febres, in quibus pulsus non solito durior observatur, exceptis modo quibusdam vere malignis febribus sudoriferis, e quarum numero maxime sudor sic dictus Anglicus & colliquativus, quæ potius undoso pulsu ac summa virium dejectione indicantur. Febris quippe, secundum nostram rationalem demonstrativam explicationem, est affectio systematis nervosi & vasculosi, universali spasmo quodammodo constricti, qui non modo nervosas & musculosas fibras, sed & ipsa arteriosa vasa eorumque tunicas, quæ ex fibris nervosis & musculosis conflatæ sunt, afficit. Et ab hac tensione & constrictione partium, quæ sic proprie de essentia febris est, dependet non modo tensio & durities, sed & frequentia pulsuum aliaque symptomata febri juncta; quandoquidem spastica hæc fibrarum strictura, dum vasa capillaria nimium angustat, angustia celeritate compensatur, & sanguis citatiori mutuo attritu incalescit; a priori frequentia, a posteriori, corporis æstus.

§. XXIX.

Ut autem paullo specialius innotescat, quomodo in variis febrium generibus pulsus sit comparatus, primo tenendum est loco: eundem quoad tempora decursus morbi febrilis, eximie differre. Nimirum in principio continuæ, *Varias tamen pro tempore febris.*

vel

vel paroxyſmo intermittentis, plerumque tenſus eſſe ſolet, parvus & frequens, deinde augeſcit & paullo major fit, tum in ſtatu, ſive vigore æſtus, in magnitudine adhuc creſcit & vehementius ferit, & tandem circa declinationem & tenſio & celeritas remittit, ſimulque ſecretiones & excretiones in cute, perſpiratio nempe & ſudor ſuccedere incipiunt. *qui malus?* Malum contra indicium eſt, ſi in febribus continuis, circa dies criticos, ſeptimum ſcilicet, nonum & undecimum, cum horrore & refrigerio extremorum, pulſus fit parvus & celer, vel etiam celer & vehemens, cum urina aquoſa & tenui, eo quod ſpaſmos in extremis augeri & ſanguinem impetuoſe ad caput agi, ob fractum robur ibi exitialem phrenitidem inducturum, nunciat. Peſſimi autem præſagii eſt, parvus, frequens & debilis, quippe qui, virium ſummam proſtrationem & internam inflammationem in ſphacelum concedere ſubindicat, cui ſi complicatur inæqualis & intermittens, mortis periculum prodit.

§. XXX.

De pulſu in variis febrium generibus. Deinceps in principio quartanæ, pulſus parvus, durus, frequens & inæqualis eſſe ſuevit, & in ſtatu tertianæ, item ardentis, vehemens. In febre ſynocha magnus quoque & celer arteriarum percuſſus, qualis maxime venæſectionem indicare ſolet. Ante eruptionem exanthematum in variolis & morbillis, arteriæ quoque frequenter pulſant, poſt eruptionem autem, & tenſio & frequentia exſpirat, tempore vero ſuppurationis rurſus pulſus frequens fit ſub febre ſic dicta ſecundaria, & ſub declinatione iterum ſucceſſive redit ad ſtatum naturalem. In malignis & petechialibus frequens quidem parvus & debilis, ſed contractus micat pulſus, cum magna virium proſtratione, qui ſi in mollem & undoſum tranſit, cum multo ſudore & urinæ ſanorum ſimili, non remittentibus ſymptomatibus, mortem præſagit. In febribus inflammatoriis, & ubi dolores juncti ſunt, ut peripnevmonia, ordinario durus & frequens, quandoque etiam magnus

gnus percipitur. Et catarrhales denique febres ipsasque lentas, pulsus vesperi ingravescens & celerius succedens stipat & indicat.

§. XXXI.

Ad reliquos porro morbos quod attinet & ad pulsus in iis habitudinem, in his quidem qui caput obsident, ut mania, phrenitide, melancholia, multum quoque variare solet, & modo celer, modo tardior, modo languidus, modo robustus, nonnunquam inæqualis, tangitur, plerumque vero in his morbis intra caput fortiter arteriæ pulsare solent, a sanguine copiosius ibi congesto, cum dolore tractorio & lancinatorio, luculento indicio, multum ad cordis & arteriarum ipsiusque sanguinis motum turbandum conferre cerebri membranarum & nervorum constitutionem. In aliis, ut epilepsia, apoplexia & hemiplexia, præsertim si major sanguinis copia præsto fuerit, durus plerumque & frequens, quandoque etiam magnus, deprehenditur. Vicissim ubi resolutum genus nervosum viresque prostratæ, in lethargo, sopore & dispositione ad syncopen, mollis, rarus & languidus tangitur, qui, si demum adeo gracilescit, ut vix percipi queat, corpus interea frigido sudore perfunditur, lethalem ingruere catastrophen per ipsam constat experientiam. Quando pectus & partes in eo contentæ vitales patiuntur, pulsus utplurimum frequens, languidus & inæqualis esse solet; qualis potissimum deprehenditur in cordis palpitatione, nec non in asthmate convulsivo, ubi tamen plerumque intermitttens jungitur, præsertim si uterque morbus a polyposo concremento, intra cor vel ejus vasa, fovetur.

In aliis morbis ut capitis.

pectoris.

§. XXXII.

Quod si porro sanguis redundans exitum moliri incipit v. c. per menses aut hæmorrhoides, creber, parvus & quodammodo durus arteriarum est motus, ob spasmos, quibus sanguis ad locum excretorium congeritur; quum vero perrumpit, increbescit & in magnitudine augetur, affectus

Hæmorrhagiis.

ſpaſmodicis & doloribus. ſpaſmodici, hypochondriaca & hyſterica pathemata, dolores coli & calculi, nec non qui caput aliasque externas quoque partes infeſtant, ſub pulſu crebriori ac duro, affligunt, qui, ſi molleſcit & amplior fit, ſpaſmos in ſyſtemate nervoſarum partium conquieſcere & ſanguinis motum ad naturalem ordinem redire portendit. *Dyſenteria.* In dyſenterico alvi fluxu utplurimum arteriarum pulſatio frequens & parva; ubi vero febris complicatur, frequentiæ magnitudo jungitur. Lues denique venerea, ſcorbutus, cachexia & hydrops, pulſu languente ac debili ſtipantur.

§. XXXIII.

Concluſio cum monitis. Atque hæc ſunt, quæ de pulſibus & judicio recte ex iisdem formando, in ampliſſimum uſum breviter dicta ſunt. Interim tamen quia hæc doctrina ita comparata eſt, ut apprime in eandem quadret, quod *Celſus* de Medicina generatim edixit, plura eſſe, quæ nec dici poſſint, nec ſcribi, monendi utique ſunt artem exercituri, ut experientia duce eandem mature addiſcere laborent, & exquiſito ſtudio in cognoſcendis ac dijudicandis pulſibus verſentur. Mirandum autem certe eſt, noſtros Medicinæ practicos ad ægrorum lectos accedentes pro more tantum pulſum contrectare, tam levi brachio, ut vix duos ictus exſpectent, quum tamen ſæpenumero poſt decem demum vibrationes, inæqualitas vel intermiſſio percipiatur, maxime, quando ſanguis inæqualiter mixtis partibus refertus cordis penetralia pertranſit. Neque etiam ſufficit, pulſum in uno tantum carpo tangere, ſed in utroque id faciendum, quin in collo quoque & temporibus; eo quod experientia teſtatur, diſcrepare ſæpius pulſum in manuum carpis, & in uno loco commodius quam in altero explorari. Quumque non minus multum interſit, ut pulſuum numerus atque celeritas exacte diſtinguatur ac determinetur; apprime ex uſu eſſe poterit ad normam horologio, quod minuta ſecunda indicat, ſingulos ictus accurate numerare ac definire.

CAP.

CAPUT XII.

DE IUDICIO EX SANGVINIS INSPECTIONE ET EXAMINE RECTE ELICIENDO.

§. I.

VIx ulla datur disciplina, quæ tanto judicio opus habet, ac ipsa medica, ita prorsus, ut omne Medici officium in recto & sano judicio consistere videatur. Nam ad corporis ægrotantis naturam pernoscendam, ad morbi genium, caussas ejus, progressum, successum & eventum indagandum, ad congrua quoque remedia invenienda eaque certo ordine & tempore applicanda, itemque si ad valetudinem tuendam, & morbosas varii generis, pro differenti corporum natura arcendas afflictiones, consilium, quæ salubria, vel insalubria sint, promendum, exquisito semper maxime opus est judicio. Hinc certe quo magis Medicus perspicaci judicio excellit, eo melior merito habendus est. In nulla tamen Medicinæ parte, si famam & existimationem suam tueri velit artifex, tam caute & circumspecte se gerere debet, & attentiori omnium circumstantiarum pensitatione ac perita deliberatione sua perficere, quam in ea, quæ semiotica dicitur, & in dignoscendis morbis eorumque successu atque eventu prædicendo occupatur.

In Medicina judicio opus.

maxime in semioticis.

§. II.

Quemadmodum vero omnes prænotiones & prædictiones certis quibusdam signis atque indiciis nituntur; ita prognosis pariter medica nec hisce est destituta. Certissima tamen ac optima ad rectam ac fidam prognosin formandam ratio est, qua Medicus ex eo fundamento, quo vita & integritas

Prognosis optime ex sanguinis circulo desumitur.

gritas omnium actionum continetur, tanquam optimo criterio, judicandi rationes petit atque elicit. Jam vero omnium consensione progressivus ille & vitalis sanguinis & humorum, beneficio motus solidorum succedens circulus, uti universæ Medicinæ, ita etiam Semiotices, principium est atque fundamentum. Ex quo quidem liquido primum patescit, pulsuum exactiorem doctrinam & rationalem explicationem, quam antecedenti capite persequuti sumus, Medico scitu maximopere esse necessariam.

§. III.

Per pulsum & inspectionem sanguinis.

Quumque adeo sanguis princeps ille humor sit, a quo vita, seu observatio corporis nostri vitalis & omnium functionum integritas, item secundum *Hippocratem* prudentia ipsius mentis, dependet; & sine quo anima nihil efficere potest: post pulsuum, sive sanguinis per cor & arterias motus disquisitionem, in quæstionem merito cadit: annon ex ipso sanguine ejusque examine & inspectione, de integro vel morboso corporis statu indicia promi, & remedia quoque, quæ utilia, vel noxia, desumi queant? Vulgus quidem ea in opinione versatur, & a Medico æque ac Chirurgo quam maxime urget, ut ex sanguine e vena misso, de statu sanitatis vel morbi, judicium proferat. Neque desunt Medici, qui multa & mira ex inspecto sanguine hariolantur, quo morbo nempe æger laboret, quæ caussa morbi sit, & quibus remediis ad sanguinem emendandum utendum. At vero utut non penitus hanc doctrinam repudiare aut rejicere velimus; multis tamen eam difficultatibus laborare & admodum infidam esse, non sine ratione profitemur.

quæ tamen fallax.

§. IV.

Quia sanguinis bonitas non evicta & in omnibus una.

Videlicet nondum res inter Medicos confecta est, quinam optimus habendus sit sanguis, dum alii tenuem, fluidum & rubicundum, alii talem qui mox post emissionem in gelatinam rubram concrescit, quidam, qui coagulum crassum in fundum deponit, & fluidam in superficie mediocrem seri quan-

quantitatem monstrat, pro optimo agnoscunt. Quisquis vero optimus sit, illud tamen certum, vitalem hunc purpureum liquorem ratione ætatis, ratione victus & vitæ generis, ratione regionum & anni temporum, etiam in sanitatis statu magnopere variare, adeoque universali normæ penitus non esse locum. Deinceps corpora quæ integro & gelatinoso nitide rubicundo gaudent sanguine, ut sunt sanguineæ complexionis hominibus, multis & gravibus sæpe morbis attentari, non facile quispiam peritus Medicus negabit, multo minus ii, qui sanguinis abundantiam pro frequentissima morborum caussa æstimant, dubitabunt.

§. V.

Tum etiam hoc per experientiam curiosiorem obscurum esse nequit, sub sanguine, qui aspectu pravus videtur, nihil tamen incommodi percipi; & vicissim optimum quoad sensum sanguinem, ex ægro & graviter decumbente corpore extrahi. Notatu hanc in rem digna sunt quæ prodidit *Ballonius obs. II. Ephemerid. pag. 91.* dum ait: *plurimis impurus sanguis detractus, quibus mortuis & sectis, partes integræ deprehensæ; aliis purus, quibus viscera & pulmones putres sunt inventi, & formosissimis mulieribus semper fere impurus detrahitur.* Idem testatur *Mauritius Hoffmannus in instit. diss. VII. impurus*, inquiens, *sanguis, sæpe præ puro vitam diutius promovet, & in quibusdam corporibus optimus ad sensum, pessimus est.* Ego quoque sæpius observavi, in scorbuticis, hecticis, sanguinem eleganter rubicundum ac fluidum emitti, in sanis vero & robustis corporibus, densum, glutinosum, nigrum & facile coagulabilem. Inprimis Westphali, qui duriori & salso victu cum pane grossiori utuntur, citra incommodum quoddam, multo minus morbum, sanguinem valde densum alunt, & qui crebrius, si refrigescit, in superficie serum instar glutinis concrescens & variegatum exhibet. In apoplecticis pariter, paralyticis, item morbis spasmodicis, convulsivis, sæpe optimum ratione coloris &

Sanguis aspectu sæpe malus in sanis & vice versa.

consistentiæ deprehendi sanguinem. Quin vidi, ex arteriolis in virulento carcinomate disruptis, sanguinem fluidum & nitide rubicundum stillasse, qui exterius nihil plane vitii habuit.

§. VI.

Et tum demum nocet, Fallax itaque atque infidum omne judicium, quod ex sola sanguinis inspectione arcessitur; unde etiam procul dubio factum, quod antiquissimi artis nostræ antistites, *Hippocrates* & *Galenus*, qui omnes sanguinem ceu vitæ thesaurum agnoverunt, de judicio in morbis ex ejus aspectu ferendo parum admodum prodiderint. Sane sanguis, etiamsi vitiosus, quamdiu promte & expedite per corporis meatus movetur, non facile lædit; & optimus contra, si vel stagnat, vel firmiter impactus hæret, aut extra vasa effunditur, non modo morbi, sed & ipsius interitus caussa fit. Nam qui morborum & symptomatum genealogiam probe callet, is facile perspiciet, eorum originem, non tam a crasi vitiata fluidorum, quam potius a vitio solidorum, vitio loci maxime & motus, esse arcessendam. *quando extravasatur.* Optimæ certæ notæ sanguinis portio, quando vasis elabitur, putrescit & funesta excitat symptomata, in cerebro apoplexiam, febrem, convulsionem epilepticam & lege consensionis vomitum in ventriculo: intra cavitatem thoracis, vel abdominis paullo majori quantitate effusus, in fœdam & lethalem abit putredinem. *aut subsistit.* Si vasis adhuc contentus cruor membranis cerebri firmius impactus hæret, phrenitidem, in tunicis ventriculi & intestinorum funestam inflammationem, in sphacelum abeuntem, ciet. In cordis thalamis & vasis majoribus ubi congrumatus hæret, syncopen vel subitam mortem producit. In substantia musculorum quum firmam concipit stasin & in motu progressivo sistitur, in sphacelum, sive mortiferam concedit putrilaginem.

§. VII.

§. VII.

Neque ullum amplius præterire poterit, viscerum a sanguine vel sero infarctum, obstructionem & indurationem, gravissimas chronicas passiones, cachexiam, hydropem, hecticam ingignere, in quibus sæpe sanguis e vena missus vitio carere videtur. Et sicuti venenum datum exigua mole sanum & qui integrum sanguinem habet cito necare valet; ita etiam miasma in peste & aliis contagiosis morbis, vel materia in podagra, arthritide, & scabie retropulsa, sævis spasmis, citra vitium in sanguine, homines perimit. Quin licet pluribus nostro tempore solenne sit, in affectibus chronicis spasmodicis, qui in viris mali hypochondriaci, in sequiori sexu hysterici nomine veniunt, sanguinis spissitudinem ceu caussam accusare; nihilominus tamen sanguinem hoc morbo affectis e vena consistentia & colore bonum ac laudabilem detrahi, crebriori experientia convincimur. Nam spasmi tam universales, uti sunt febriles, quam certarum partium, gravissimorum symptomatum auctores quidem sunt; rarius tamen a denso & crasso sanguine, sed potius ab ejus copia, nimia expansione, vel etiam subtili in eo latente acrimonia, exsuscitantur.

Multisq; morbi sive vitio sanguinis accidunt.

§. VIII.

Quamvis autem ex sanguinis aspectu præsagium admodum fallax & plurimi morbi ex eodem plane non deduci queant: ejus tamen inspectio & paullo curatius examen non plane usu caret, qui vero plus ad præscindendos, quam ad sanandos morbos, pertinet. Placuit mihi quam maxime hanc in rem insignis locus *Celsi lib. II. cap.* 10. ita disserentis: *e vena sanguis cum erumpit, colorem ejus habitumque oportet attendere. Nam si is crassus & niger est, vitiosus est, ideoque utiliter effunditur. Si rubet & pellucet, integer est, eaque missio sanguinis adeo non prodest, ut ea noceat, protinusque est supprimendus.* Gravis hic auctor sanguinem tenuem & rubentem, integrum, crassum vero & nigrum, vitiosum

Utilis tamen sanguinis aspectus & exploratio.

sum pronunciat; quod licet non sit perpetuum, magni tamen hoc monitum in administranda venæsectione usus est. Nam quum ejusmodi crassus, niger & mox in coagulum abiens sanguis, ægre admodum per minima & capillaria partium vascula cursum absolvat; facile ibi hæret, & obstructiones, quæ foecundæ chronicarum passionum matres sunt, excitat. Vel si quando ejusmodi sanguis, fortiori corporis aut animi commotione, aut intenso frigore, aut etiam propter dolorificas & spasmodicas internarum partium contractiones, vi & impetu quodam in minima vascula, quæ secundum naturam non sanguinem, sed tenuiorem lymphaticum humorem vehunt, truditur, ibi quam facile firmius impactus hæret, & graves ac funestas inflammationes conciliat. Id quod etiam quotidiana fere docet experientia, dum in pleuritide vera, peripnevmonia, semper fere sanguis, cui serum instar glutinis tenax innatat, e vena emittitur. Igitur quam maxime salutare est, talem sanguinem ubi offenditur, ad pessima mala avertenda detrahere, quo reliquus deinde cruor eo melius subigi, circulari & congruis eum in finem adhibitis alcalinis, volatilibus, diluentibus, aqueis, aquis salubribus attenuari & subtilisari possit.

§. IX.

Sanguis floridus nimis vitiosus.

Sanguis vero nimis tenuis, floridus, coccinei coloris, non semper boni quippiam præsagit, præsertim si sero sit destitutus & in fundo nullum obscuri coloris coagulum ponat. Nam talis color vel a salibus largiter admixtis alcalinis, in arthriticis & scorbuticis, gignitur, vel nimium intestinum calidum motum arguit, ut in lentis & hecticis febribus, vel etiam partium sulphurearum exuberantem copiam, a liberaliori vini & aromatum usu, præsertim in cholericæ constitutionis hominibus, subindicat. Nonnunquam tam tenuis ac floridus sanguis observatur, quando viscera, inprimis sanguinea, crassiore cruore infarcta sunt, quandoque etiam a spasmodicis convulsivis partium internarum motionibus, qualem

lem nos sæpius in ejusmodi spasticis & convulsivis motibus vidimus. Hac igitur consistentia & colore præditus sanguis, pro diversitate caussarum quibus ortum debet, magis vitiosam qualitatem corrigentia, ut gelatinosa, mucilaginosa, nutrientia, acrimoniam tenuem salino-sulphuream contemperantia, vel etiam acidula, calorem exstinguentia & sedativa, quam evacuationem & imminutionem desiderat. Digna est quæ hic inseratur *Paullini* observatio in *M. N. C. Dec. II. An. VI. obs.* 64. de juvene febre maligna correpto, cui sanguis e vena missus, valde roseus elegantissimi coloris, sed sero maxime destitutus, subsequente morte. Et nos sæpius annotavimus, motus & insultus epilepticos aliosque spasmodicos morbos, evacuato tali sanguine fuisse exacerbatos. Unde utique *Celsi* præceptum, quod raro, præsertim copiose, ejusmodi sanguis mittendus sit, exquisita nititur veritate.

§. X.

Porro vitiosus merito is censendus est sanguis, qui in sero nimium redundat & exiguam massæ rubicundæ portionem in complexu fovet, eo quod læsam sanguificationem & parciorem perspirationem, imminutum quoque urinæ fluxum prodit, ac utique cachexiam & tumores œdematosos hydropicos minatur. Quando serum intenso flavo colore tinctum est, ut linteamina inficiat, biliosa recrementa, aut minus a sanguinis connubio segregari, aut propter obstructos biliarios ductus a lymphaticis vasis resorberi, indicio est. In scorbuto, scabie, cachexia & mensium suppressione, serum plerumque variegatum, lividum atque cæruleum colorem monstrat, plus minus turbidum vel albicans, vel tunica spissa, lactea candescente obductum est, & in ipso coagulo subsidente grumi & color niger cum bruno intermixto comparent. Si in lue venerea & scorbuto consummato sanguis emittitur, serum utplurimum supernatat copiosum, limosum ac turbidum. In febribus ardentibus

Quid indicet serosus nimis

sero flavo

livido

& limoso imbutus.

parum seri dimittit, ac ut sæpe spectavi, color est coccineus cum magna spuma. In variolis, morbillis, item acutis & continuis febribus, sanguis fluidissimus comparet, plane non in coagulum concrescens; eo quod vehementi illa intestina calida motione omnis gelatinosa substantia absumitur & salinum principium quasi in alcali convertitur, quod omne coagulum arcet. Confirmat hoc *VVepferus in histor. apoplect. XVI. in schol.* fidem faciens, se sanguinem in cordis ventriculis & vasis majoribus fluidum, nec post obitum grumescentem, in cadaveribus febre continua defunctorum reperisse.

ac non concrescens.

§. XI.

De sanguinis examine ponderationem.

Et hæc sunt potiora quæ ex sanguinis aspectu probabili conjectura præsagire licet; quæ tamen ita sunt comparata, ut neutiquam universalia sint, sed pro circumstantiarum & individuorum ratione discrepent. Jam etiam de diversis modis sanguinem humanum examinandi nonnulla adjicienda. Sunt hi varii, & primo quidem is, quo ejus gravitas specifica respectu aquæ simplicis exploratur. Perficitur hoc instrumento statico, quo ego etiam urinam, lac, salsos & medicatos fontes, ponderare soleo. Tum quidem immissa, sanguini oblongo vitro excepto, lance, patet, ejus libram, tantundem aquæ pluvialis, unius & dimidiæ tantum unciæ pondere, specifica superare gravitate. Alter sanguinem examini subjiciendi modus est, quo proportio solidi & fluidi indagatur; quando nimirum calori exponitur, quo siccescat & in pulverem fatiscat, quo, uti superius meminimus, constat: tres fluidæ substantiæ partes, & unam solidæ, in sanguine sani hominis contineri.

Et exsiccationem.

§. XII.

Sanguis de quo judicandum in patinam,

Porro solenne mihi est, si judicium de sanguine ferendum, ut jubeam, quo portio ejus, sive e vena brachii, sive pedis, educatur, in patinam, & alia in aquam immittatur. Is enim qui in patellam effusus, copiam & coagulum sangui-

nis

nis ac seri exhibet, simulque affusis variis liquoribus chymicis tentari potest. Tum quippe conspicere licet, quam promte a spiritu acido, salis nempe vel vitrioli, coagulum subeat, qualis consistentia, admixto saturato corticis chinæ decocto, eidem inducatur; tum quoque jucundo comparet spectaculo, ab affusis liquoribus alcalinis, fixis & volatilibus, cruorem fluiditatem recipere & rubedinem ejus mirum intendi, quum contra instillata aqua forti, serum lactescente, & cruor gryseo colore, inficiatur. Pariter sæpius experimentum cepi, & nitri pulverem, vel potius ejus solutionem, sanguini addidi, ac eundem inde semper fluidiorem redditum & coccineo colore imbutum vidi, ut hinc satis mirari nequeam paradoxon assertum, quod in clarissimorum virorum scriptis, qui nitri virtutem in morbis summis concelebrant encomiis, me aliquoties legisse memini, sanguinem scilicet a nitro inspissari potius & coagulari.

§. XIII.

Ex illa vero portione quæ in aquam prosiliit, variæ sanguinis & seri substantiæ optime cognoscuntur. Nimirum pars sulphurea, quæ matrix coloris est, aquam rubedine inficit, & hac ex tinctura, prout magis vel minus saturata est, copia sulphuris, aut tenuioris, aut crassioris, recte colligitur; ubi tamen notandum, quod quo diutius aqua sanguinolenta in libero aëre stet, eo magis color austerus ac brunus reddatur. Deinde hac etiam ratione non solum in conspectum veniunt partes nutribiles chylosæ, quæ instar flocculorum fundum petere solent, sed sæpius etiam ingens portio gelatinæ, ut manibus eximi possit, quod sæpius conspexi in plethoricis sanguineæ complexionis, præsertim feminis spongiosi habitus, quibus labor, abstinentia a largiori & lauto cibo, potissimum in cœna, maximo est præsidio. Denique hoc modo commode indagari potest, num sanguis sit fibrosus? hoc est, multis filamentis & quasi fibris carneis refertus, quæ mutuo coëunt & in superficie spariæ hærent.

Et aquam mittendus.

Talem sæpe vidi in epilepsia, palpitatione cordis & anxia pectoris oppressione laborantibus, & certum polypi, vel præsentis, vel futuri, præbet indicium. Qui ut corrigatur & noxa arceatur, sæpe sæpius insigni cum emolumento crebriorem usum medicatorum fontium, præsertim Selteranorum, qui purum alcali vehunt, suasi, interdicendo penitus potum frigidum, spirituosum, crassum & acidum, & injungendo potum dilutum largum, cum motu & exercitio corporis.

§. XIV.

Idem sanguis scarificatione & V. S. extrahitur.

Ultimo loco dum de sanguine educto sermo est, subjungenda adhuc quædam sunt de vulgari illa, sed erronea sententia, ac si sanguis, sub scarificatione per cucurbitulas extractatus, longe tenuior ac fluxilior sit eo, qui e vena brachii vel pedis mittitur. Ego certe sæpius periculum feci, & sanguinem scarificando evocatum siccavi, ac deprehendi, tres pariter tantum fluidi partes aufugisse & quartam restitasse solidam, modo cautio adhibeatur, ne dum spongia madida sanguis abstergitur & cucurbitulæ eluuntur, aqua cruori admisceatur. Et sane quum unus idemque sanguis per minima & magna vasa feratur, incisis quoque minoribus in cute, idem consistentia & indole, quam qui majoribus effluat, necesse est.

Nec crassus effluxum impedit.

Porro etiam non levis sed crassus error est, quem Chirurgi, ut imperitiam velent, de industria sæpe admittunt, dum, si vena minus rite pertusa, sanguis non effluit, cruorem crassum, qui incisionem obstruat, incusant, quum tamen is per exilissimos & capillares innumeros in corpore canales transire possit. Et licet non inficiandum, a terrore quandoque, præsertim in pedibus, cutem constringi & fluxum quodammodo retineri posse; remittente tamen strictura, sanguis postea liberaliter manat, operatione autem sinistre administrata, plane non effluit.

§. XV.

§. XV.

Et hæc de judicio ex ſanguine brevibus dixiſſe ſufficiat; quæ tamen, quum non ex ſpecioſe incruſtatis fictionibus, quas in arte noſtra quam maxime deteſtor, ſed attenta, ſincera atque multiplici experientia ſcripta ſint: eximio uſui fore iis, qui in artis operibus dextre ac perite verſari nituntur, certiſſime confido. Sæpius autem cum tædio profecto conſpicio, in libris ſic dictis practicis & ſemioticis, citra experientiam, dogmata proferri, quæ veritati minus ſunt conſentanea, atque ex luxuriante imaginatione, vel minimum poſſibili ſpeculatione, fluunt, quaſi vero omnes morbi ex ſanguinis inſpectione cognoſci & curandi indicationes inde elici queant. *Concluſio.*

CAPVT XIII.

DE

IVDICIO IN MORBIS EX VRINA ALIISQVE EXCRETIS RITE FERENDO.

§. I.

QVum vitalis corporis noſtri conſervatio & omnium ejus functionum integritas, non modo in perenni ſanguinis & humorum circuitu conſiſtat, ſed & maxima ex parte a debito excretionum ſucceſſu dependeat; Medicus utique non tantum ex pulſu, qui genuinus circulationis index eſt, atque etiam ex ipſius ſanguinis aſpectu & ſubtiliori indagine, verum etiam ex iis quæ quotidie per varia emunctoria foras e corpore ſecedunt & evacuantur, ſtatus tum ſani & ordinati, tum morboſi & præternaturalis, *Excreta quoque indicia Medico præbent.*

ſigna & indicia petere, atque ex iſtis judicia ac prædictiones formare debet.

§. II.

Inprimis urina. Utut autem multa & varia, e corpore ad tuendam valetudinem proſcribantur; nullum tamen eſt, quod magis ſenſibus manifeſtum & commodius aſpici & tractari poſſit, quam urina. Quo etiam factum eſt, ut ab antiquiſſimis artis noſtræ auctoribus, *Hippocrate* præſertim & *Galeno*, nulla in ſemioticis doctrina tam cumulate & diffuſe in relictis monumentis excuſſa deprehendatur, ac ea, quæ de urina, & petendis ex ea ſignis, quibus ſanitas & periculum prædici poſſit, tractat. Quin non modo plebem, ſed & alios non indoctos, conſtans tenuit opinio, ex ſolius urinæ inſpectione, univerſum corporis & ejus partium internum ſtatum ejusque integritatem, vel vitia, quam optime cognoſci poſſe ac detegi; qua erronea credulitate, plures ex idiotis & lucripetis Medicaſtris, ad decipiendum miſerum & ad judicandum ineptum vulgus, hodienum peſſime abuti ſolent. Quia autem multa in Medicorum, tum antiquiorum, tum recentiorum, monumentis tradita proſtant, quæ veritati & experientiæ minus reſpondent, ratione & fundamento carent, neque intelligi aut explicari poſſunt, plura quoque ad urinam, tam ſani, quam ægroti hominis, penitius cognoſcendam deficiunt: utiliſſimum fore duxi, ſi hoc argumentum, in praxi ſcitu neceſſarium, paullo curioſiori indagine perquirerem, hanc de urina doctrinam in meliorem & rationalem ordinem redigerem, a confuſione & obſcuritate liberarem, atque adeo eam magis intelligibilem & explicabilem efficerem.

§. III.

Urina ſuperat omnes excretiones. Prius vero quam ad præternaturalem urinæ in morbo affectis conſtitutionem atque naturam indagandam accedamus; e re fore exiſtimo, ut urinam ſani hominis, quoad ſuam eſſentiam, elementa, originem & quantitatem, curatiori

ri examini subjiciam. Primo igitur sciendum est, ejus originem & materiam ab assumtis potissimum liquidis esse repetendam, quæ quo majori copia hauriuntur, eo plus lotii reddi perpetuæ est experientiæ. Deinde & hoc observatu dignum, quantitatem urinæ, in nostris præsertim regionibus, reliquorum, quæ perspiratione, alvo aliisque egestionibus educuntur, quantitatem & pondus excedere. Nam licet secundum *Sanctorii* calculum & assertum, communis fere usque eo invaluerit opinio, materiam quæ difflatione perpetua e cute exit, reliqua omnia excrementa copia superare, atque etiam in Italia & locis præcalidis id fieri non negandum sit; accuratiori tamen, a me etiam instituto examine, in nostris his frigidioribus ad septentrionem magis vergentibus oris, hoc non ita contingere patet. Notavit idem quoque *Jacobus Keil in tentamin. physico med. pag.* 173. qui multa experimenta statica eum in finem adornavit, ac deprehendit: urinam unius diei, vel viginti quatuor horarum, esse duarum librarum & unciarum fere sex; perspirationis autem quotidianæ pondus tantum ad uncias triginta plus una assurgere, & quod per alvum excernitur in uno die, esse communiter ponderis unciarum quinque.

§. IV.

Experimenta instituta.

Ego veritatis cupidus, quæ non ita pridem in proprio corpore eum in finem feci experimenta & quid observarim, fideliter communicabo, quæ certe non sine usu & fructu erunt. Per duos nempe hebdomades diebus singulis certam potus & ciborum portionem assumsi, & exeuntem postea urinam ponderavi. Videlicet cerevisiæ Lœbejunensis tenuioris, cujus libra teste hydrometere drachmas quinque & dimidiam solidæ materiæ continet, duas quotidie mensuras, quæ minimum quatuor civilium librarum pondus æquant, bibi; deinde mane decocti coffée quinque pocula, quorum unumquodque duas capit uncias, adeoque decem uncias, sorbillavi; jusculorum porro in prandio & cœna, decem

cir-

circiter, & vini Hungarici in prandio quinque aſſumſi uncias, quibus demum accedunt unciæ circiter ſex liquidi cum ſolidis cibis apparatis ingeſti: ut adeo ſubducto calculo, ſex minimum liquorum libras corpus quotidie ſubiiſſe pateat. Solidorum autem, panis nempe, carnium & obſoniorum pondus, quotidie non facile libram exceſſit. His ita aſſumtis, urina interdiu & noctu emiſſa ad libras quatuor, interdum aliquot uncias plus, interdum minus, acceſſit. Alvi excrementa, aſpectu judice, non facile octo unciarum pondus exceſſerunt. Adeoque quum ex ſeptem ingeſtorum libris, per urinam & alvum circiter libræ quatuor & unciæ duodecim ſeceſſerint, supereſt pondus librarum duarum cum quatuor unciis, quod corpore non graviori interea facto, per cutis ſpiracula, halitum oris, mucum narium, faucium & ſalivam, procul dubio rejectum.

§. V.

Obſervata tamen variare poſſunt.

Hæc per aliquot hebdomades capta tentamina & eadem quotidie fere a me obſervata, quum in eodem vitæ genere & corporis agilitate menſe Decembri domi me continerem: neque tamen dubium eſt, quin in aliis, pro diverſitate temperamentorum, motus & exercitationis, anni etiam temporum, pro diverſa quoque qualitate & indole aſſumtorum, variare poſſint, adeo, ut vel perſpiratio auctior urinæ quantitatem minuat, vel alvus etiam ſolutior reliquas omnes excretiones modificet. Id vero minimum in genere valde veroſimile, noſtris in regionibus, niſi extraordinariæ aliæ cauſſæ externæ accedant, urinæ copiam in ſanis quantitatem materiæ perſpirantis ſuperare.

§. VI.

De quantitate ſolidi in urina.

Deinceps ad accuratiorem hujus doctrinæ notitiam pertinet etiam, ut Medicus perſpectum habeat: quantum ſolidæ materiæ in libra una lotii ſanorum contineatur. Quemadmodum vero ad explorandam ſpecificam gravitatem fluidorum, ſive quantitatem ſolidi in fluido contentam, nihil

aptius

aptius eſt, cylindri ſtatici hunc in finem artificioſe confecti uſu; ita etiam Medicus commodiſſime ejuſmodi inſtrumento non modo ad contenta liquidorum quæ ingeruntur, ut cerevisiæ, vini, aquarum & lactis, ſed & urinæ, uti poteſt; de quo tamen nemo fere hactenus cogitavit. Altum enim de ponderatione urinæ in ſcriptis medicis eſt ſilentium, ac de ejus quantitate, colore, ſedimentis, item an turbida, vel pellucida ſit? ſermo duntaxat habetur; quum tamen nihil ſolidi deglutiamus, cujus partes non quotidie ex maſſa ſanguinis ſecedant & cum urina eliminentur: in quo etiam maxima in ſtatu ſano & præternaturali deprehenditur diverſitas. In genere vero id perpetuæ obſervationis eſt, quod quo major eſt in corpore perſpiratio & interior calor, quo minus fluidi aquei, quo plus potus ſpirituoſi aſſumitur & corpus motu agitatur, eo gravior ſemper eſt urina, levior viciſſim, ſi hæc dicta contraria ſunt. Ego itaque per aliquot ſeptimanas memorata victus ratione utens & tempore brumali domi degens, ſanus ceterum & valens, emiſſam poſteaquam ſurrexiſſem urinam ad lancem hydrometricam exegi, ac notavi, libram ejuſdem minimum unciam dimidiam, interdum etiam drachmas quinque, complecti, & facta aliquoties evaporatione, pariter ex libra dimidia drachmas duas, vel dimidiam adhuc, obtinui. Eandem quoque ſolidæ in urina ſubſtantiæ eſſe quantitatem notavit *Antonius* de *Heyde obſ.* 89. qui ex urinæ unciis tribus, per evaporationem drachmam unam materiæ ſiccæ eduxit.

Per ponderationem & exſiccationem cognoſcenda.

§. VII.

Ut vero porro ad penitiorem & uberiorem materiæ ab evaporatione relictæ cognitionem pertingerem, complura inſtitui curioſa experimenta, quæ hoc loco recenſere haud abs re erit. I. Vel ſolus aſpectus teſtatum facit, materiam ex urina reſtibilem, penitus differre ab ea, quæ exhalata cereviſia reſtitat, ex quo utique conficitur, liquidum quidem ex potu tranſire in urinam, ſed non ſolidum, quod magis

Experimenta cum reſiduo inſtituta.

gis ortum suum ex humoribus interioribus vitalibus, sanguinis & seri massa, trahit. II. Massa post urinæ exhalationem relicta non facile ad siccitatem constantem deducitur, sed quantumvis arida in aëre tamen liquescit, haud secus quam omnia salia neutra, quibus multæ particulæ oleosæ sulphureæ admixtæ sunt, ut terra foliata tartari & salia vegetabilium essentialia. III. Drachmæ hujus cramatis affudi unciam unam spiritus vini rectificatissimi, qui promte extraxit tincturam ex bruno-rubicundam, saporis salsi paulisper amaricantis, relicto in fundo scrupulo minimum materiæ gryseæ spongiosioris terreæ, quæ nec aqua calida, nec spiritu amplius poterat dissolvi. IV. Essentiam sive potius tincturam hanc in cochleari argenteo admovi flammæ candelæ, & post evaporationem remansit instar mellaginis magma salso-amaricans, cui aliquot guttulas olei tartari per deliquium plenius saturati instillavi, & mox odor volatilis urinosus, instar salis ammoniaci, nares feriit. V. Eandem tincturam accendi, & deflagrato primum vini spiritu, postea flamma successit, plane alius coloris atque naturæ, instar ignis, qualis emergere solet, quando oleum destillatum in spiritu vini solvitur, & deflagratione instituta, post vini spiritum combustum, oleum ardet. VI. Partem magmatis ab evaporatione urinæ relicti miscui cum oleo tartari per deliquium, & penetrans urinosus, volatilis fœtor mox difflatus est. VII. Ejusdem massæ nonnihil igne cremavi, & cineres relicti sunt nigri, qui saporem salis communis linguæ imprimebant. IIX. Cineribus his affudi quicquam aquæ, ut sal in se reciperet, & liquamen instillavi solutioni lunæ, unde facta præcipitatio. IX. Alii hujus residui portioni in vitro affudi oleum vitrioli, & vehemens facta est turgescentia & ebullitio, cum denso & albo ascendente vapore, odoris penetrantissimi, qualis solet emergere, quando oleum vitrioli admiscetur sali communi, vel sali ammoniacali. Denique hisce a me institutis tentaminibus addere placet ea, quæ *Barchuysen* adornavit & *in*

pyrosophia recenset: unciæ nempe sex urinæ sani hominis, destillatione dederunt uncias quinque & drachmas sex phlegmatis, residui in cucurbita scrupuli quinque & scrupulus semis, ulterius igne rite tractati, salis volatilis drachmam semis, olei empyrevmatici scrupulum semis, tantundem salis fixi & terræ grana octodecim præbuerunt.

§. VIII.

Ex hisce commemoratis experimentis facillimum jam erit, genuina urinæ elementa eruere ac sistere. Hæc inter primum & potissimum locum obtinet aqua, quam ex ingesto maxime potu accipit, & cujus partes triginta ad unam partem solidi remixtæ deprehenduntur. Post humidum urinæ principium commemorandum sal, quod triplex in ea hospitatur, culinare nempe, acidum & volatile. Et culinare quidem cum alimentis ad massam sanguinis transit, ac per renes, ceu congruum salium emunctorium, cum urinoso sero colatur. Quod vero sal urinæ ad communis naturam accedat, ex eo patescit, quod non solum urina inspissata cum oleo vitrioli spiritum & vaporem salis communis volatilem in auras emittat, sed etiam lixivium ex cineribus combusti residui cum aqua tactum solutionem argenti præcipitem det, itemque per destillationem, quod sæpius a me factum, sal enixum culinari in omnibus quoad effectus simile, educi queat. Alterum in urinoso latice comprehensum sal, est acidum, quod etiam per alimenta, quæ multum acidi fovent, in ipsius connubium transit. Hoc autem purum obtineri nequit, sed partim cum particulis terreis alcalinis, partim cum tertia salis in urina specie, volatili nempe urinoso, quale in sanguine largius hospitatur, sese miscet, & salis ammoniacalis genium habet. Hinc enim est, quod addito oleo tartari per deliquium, acidum figatur & spiritus volatilis urinosus avolet, cujus ortus non ex alimentis, sed ex ipsius sanguinis massa derivari debet.

Urina elementũ continet aqueum & salinum.

§. IX.

Oleosum ac terrestre.

Accedit oleum, quod urina in complexu fovet, duplex iterum, temperata nempe pinguedo & oleum valde subtile calidum. Illa ex alimentis & chylo, quæ multum pinguis substantiæ complectuntur, ortum trahit, & si largius immixta, non modo innatat urinæ, sed etiam matulæ parietibus adhærescit, uti sæpius fit in nimio æstu, qui pinguedinem colliquat; hoc vero valde tenue, evaporabile & inflammabile, ex intestina partium sanguinis sulphurearum agitatione gignitur, & in destillatione oleum empyrevmaticum largitur, ac in tincturam redactum, post deflagrationem spiritus vini, instar olei ardet. Quod enim urina ex sanguine recipiat particulas sulphureas, calidas, oleosas, ex eo patet, quia e suaveolentibus oleosis, ut oleo juniperi, ligni sassafras, nucis moschatæ, balsamo de copaiva, urina suaveolentem & quasi violaceum odorem; inficetum vero ac fœtidum ab allio, balsamo sulphuris, asa fœtida acquirat. Quartum elementum est ipsa terra, quæ rursus vel tenuis valde, vel crassior & fixior est. Fixior & crassior, cum alimentis, præsertim aqua, quæ semper multum calcariæ fixæ terræ continet, corpus subit, ac præcipuum fundamentum tartari qui matulis accrescit, nec non concretionibus calculosis præbet, & instillato oleo vitrioli, effervescentiam suscitat. Tenuior sanguinis soboles est, & cum aqua & oleo pingui mixta, mucilaginem constituit, quæ instar nubeculæ descendentis oculis conspicitur, vel etiam, si ejus major quantitas, in fundum secedit, nec vini spiritu, nec vitrioli oleo, solvitur.

§. X.

Color urinæ unde?

Color urinæ dependet maxime ab oleo calido subtili, quod, quo magis cum salibus miscetur, eo saturatior fit color; eo quod ea omnium salium natura, ut principium sulphureum, quod matrix coloris & odoris est, mirifice exaltando eum intendant. Et licet oleum & terra alias non be-

ne &

ne & intime misceantur: fit tamen hoc in urina, tam cum neutro, quam alcalino volatili. Quumque adeo salinum elementum cum sulphure & oleo intime permixtum sit, patet ratio, quare illud a purissimo vini spiritu, qui consortium puri salis alias respuit, sulphure autem admixto amat, absorbeatur, haud secus ac videmus in tinctura sulphuris, scoriarum antimonii & antimonii acris, item quando spiritu vini rectificatissimo nitrum artificiale valde sulphureum, ex aqua forti & sale ammoniaco, plene solvitur.

§. XI.

Et hæc omnia ita observantur in urina humana: dispar autem urinæ jumentorum est ratio. Ita non semel evaporari jussi urinam vaccinam, quæ reliquit magma valde salinum flavum, amaricantis saporis, cui infudi spiritum vini purissimum & extraxi tincturam flavam, instar bilis amarissimam, eoque facto, remansit sal, cui affudi aquam pluvialem & solutionem filtratam rursus coagulavi, ita obtinui sal tartariforme neutrum, instar salis plantarum essentialis, quod originem suam ducit ex ipsis herbis quibus vescuntur, nullum vero vestigium fuit salis communis. Ex quo etiam apparet ratio, quare urina vaccina tempore verno collecta, & interius ad aliquot hebdomades, quotidie ad majorem quantitatem ascendendo, pota, sæpius, uti aliquoties Berolini maxime apud Gallos vidi, mirum effectum in affectibus chronicis, maxime cachecticis, ictero, principio hydropis & mensium suppressione, præstiterit. Discimus etiam exinde, partes in urina sulphureas multum affinitatis habere cum iis, quæ in bile continentur. *Urina jumentorum differt.*

§. XII.

In conspectum sic ductis genuinis urinæ humanæ in statu sano elementis; faciliori nunc & leviori modo in phænomenorum, quæ in lotio ægrotantium subinde præsto sunt, meliorem explicationem & notitiam, unde proveniant & quas caussas agnoscunt, pervenire poterimus. In quo *Præsagia ex urina tenui aquosa.*

quidem perficiendo, ordinis & brevitatis caussa, observationes, quas in praxi subinde per crebriorem experientiam annotavi, & quæ regulæ vim habere possunt, proponam & rationes postea subjiciam. Et primum quod attinet ad urinas pondere leves, consistentia tenues, instar aquæ sæpe pellucidas, eas quam maxime in gravioribus internarum & membranosarum partium spasmis, pathematibus hystericis, hypochondriacis atrocibus, in cardialgia, affectione calculosa, nephritica, colica convulsiva, apparere, crebriori edocti sumus experientia. Pariter in gravioribus capitis morbis, ejus nempe doloribus, in vertigine, phrenitide, mania, melancholia, epilepsia, valde tenues & leves emitti urinas, idemtidem perpetuæ est observationis. Idem contingit in gravioribus nervosarum partium affectionibus, quæ a caustico veneno, vel a vermibus tunicas intestinorum rodentibus, in convulsionibus, concitantur. Et quod probe notandum est, tenues & aquosæ ejusmodi urinæ non modo in ipso statu & exacerbatione horum morborum prodeunt, sed & aliquot dies ante, ac paroxysmos imminentes nunciant. Unde non mirum est, quendam apud *Tulpium lib. II. obs.* 19. ex tenui lotio, triduo ante præsagire potuisse cordis palpitationem.

§. XIII.

Quid portendat in febribus. Tenues quoque, aquosæ & perpetuo albæ ejusmodi urinæ in diuturnis morbis difficulter judicant & securæ non sunt; in vigore autem febrium si copiosæ fluunt & ante dies criticos, multum alunt periculi & phrenitidem imminentem præsagiunt, teste jam *Hippocrate sect. II. aph.* 22. *sect. IV. aph.* 70. qui *lib. epid. sect. II.* id confirmat exemplo ægri, qui secundo die surdus, circa meridiem deliravit & quinto die mortuus est, & alius *sect. III. ibid.* qui quarto die obiit phreniticus. Idem auctor sæpenumero etiam observavit: easdem urinas, si in inflammationibus gravioribus internis, uteri, pulmonum, ventriculi comparent, nunquam periculi esse exper-

tes præsertim si creber stimulus sit ad matulam & copiosissimæ ac tenues reddantur. Nam dilutæ ejusmodi aquosæ, pondere leves, omnis sedimenti expertes & quæ pauxillum solidi habent urinæ, a nimium per spasticas stricturas coarctatis & angustatis ductibus renum secretoriis & excretoriis proveniunt, & luculentum totius generis nervosi spasmis affecti testimonium ferunt, quum lege consortii & consensionis, renes etiam & ductus urinosi simul compatiantur. Albæ autem prodeunt & pellucidæ hanc maxime ob caussam, quod strictiores tubuli, plerumque nonnisi id quod valde tenue est & diametro canaliculorum respondet, admittunt, unde crassæ & sulphureæ moleculæ remanent. Et copiosæ utplurimum profluunt, quia in affectibus spasmodicis, ob tubulos subcutaneos constrictos, parum humidi perspirat, sed ad renes eo copiosius fertur ac urinæ insinuatur. Quod vero in acutis morbis ejusmodi tenues & aquosæ urinæ inflammationem, vel jam præsentem, vel certo futuram, in ventriculo aut capite, subindicent, hæc subest ratio: quia ob spasticas stricturas, sanguinis impetus urgetur ad interiora ac superiora, quo fit, ut is in tunicis cerebri & ventriculi, præsertim viribus jam fractis, firmius impactus subsistat & inflammationes præcipitis periculi pariat.

Debetur spasmis.

§. XIV.

Monendum tamen est, quod tenues, aqueæ, plus minus turbidæ urinæ, non semper a spasmis ortum trahant, sed aliam etiam agnoscant caussam, & vel vires valde fractas, vel partium sulphurearum in sanguine, a quibus & eorum motu calor & spirituascentia dependet, defectum, vel vim ventriculi digestricem imbecillem, vel etiam sanguificationem læsam & copiam cruditatum, tam in primis viis, quam massa sanguineæ admixtarum, prodant. Quare qui novissime a morbo diuturniori convaluerunt, v. c. a dysenteria, a febre acuta exanthematica, morbo Hungarico, variolis, si nimium præsertim indulgent appetentiæ, ex defectu calo-

Aliisque caussis.

caloris & spiritualcentiæ in fluidis, facile multas colligunt cruditates aqueas, quæ quum minus commode per cutem distilari possint, subsistunt, intus remanent & per urinam secedunt. Et hæc utique est ratio, quod etiam in cachexia, leucophlegmatia, enormibus hæmorrhagiis, in principio anasarcæ, in chlorosi virginum, in mensium suppressione, tales urinæ crudæ, turbidæ, pallidi, subviridis, vel tenuis citrini coloris, copiose mingantur. Notavit hoc jam *Hippocrates*, qui ejusmodi urinas tenues & aqueas spleneticas appellat, quia in iis, quibus facies coloris luridi est & lien laborat, observantur. In fluore quoque mulierum albo, qui soboles utplurimum cachexiæ & mensium suppressarum, plerumque urina etiam pallida & turbida, quandoque cum sedimento squamarum instar visitur.

§. XV.

Urinæ rufæ sine sedimento unde? Porro in omni calore præter naturam aucto & æstu febrili, urinæ pauciores & coloratiores, flavo & rubro colore plus minus saturato tinctæ, profluunt, eo quod internus accensus calor, partes sanguinis sulphureas, a quibus color, valde exaltat, auget & humidum insensibiliter consumit ac dissipat. Tales urinæ febricitantium plus minus rubicundæ, vel tenues & leves, vel crassæ & pondere graves, tam in intermittentibus, quam etiam continuis, manant. Scilicet ipso in paroxysmo, sive motuum febrilium, & intermittentium, & continuarum, exacerbatione atque vigore, urinæ redduntur tenues, perspicuæ, sine sedimento, uti obvium est in tertianæ continuæ aut intermittentis paroxysmo, in ardente, item cholerica febre, ubi ordinario urinæ pellucidæ, sed flammeo colore, qualis in destillatione spiritus nitri apparet, tinctæ conspiciuntur. *Post paroxysmum subsident.* In intermittentibus vero, aliquot horis post intermissionem & die a febre vacuo crassiores secedunt, & quam facile, si quiescunt, vel levi tantum frigori exponuntur, sedimentum dimittunt, quod etiam si fit in febribus continuis, circa dies præsertim criticos, febrem solutam & salutem portendit.

§. XVI.

§. XVI.

Hoc ſedimentum pro copia & diverſa conditione ac temperie partium in ſanguine, parcius vel copioſius, & differentis quoque coloris eſſe ſolet. Si color eſt roſeus & purpureus, ſanguinis copiam peccare, uti obvium in febribus ſynochis ſive continentibus, indicio eſt. Quando ſedimentum intenſe flavum, bilem, fuſci autem coloris & atri, copiam bilis atræ, ſive ſecundum Recentiorum explicandi modum, copioſas ſulphureas calidas particulas, acido terreis intime per calorem immixtas, deſignat, quale in febre ſcorbutica purpurata, in quartana etiam, minus fauſti eſt ominis. Si id quod ſubſidet admodum copioſum, magnam viſcidorum & crudorum humorum copiam in corpore prodit, atque in corporibus repletis, obeſis, ſpongioſioris habitus, febris intermittentis pertinaciam portendit. Et recte hinc ſcribit *Galenus; lib. I. de cris. cap.* 12. *qui ex otio & repletione febricitant, ſi ſanitati reſtitui debent, neceſſario in urina ſubſidet.*

Sedimentum? quid indicet.

§. XVII.

Quemadmodum vero boni ominis ſignum, ſi urinæ febricitantium craſſiores fiunt & ſedimentum ponunt: ita contra quæ in febribus intermittentibus extra paroxyſmum nullam exhibent ſubſidentiam & pellucidæ diu ſtillant, nec frigoris acceſſu in fundum quid dejiciunt, pejoris ſunt notæ. Inprimis crebriori experientia compertum habeo, quando in tertiana vel quartana febre, finito paroxyſmo, urina non turbatur & craſſamentum rejicit, peſſimi eſſe præſagii; præſertim ſi ab imperitis Medicis improvide tractetur iis remediis, quæ motus febriles intempeſtive ſupprimunt & ſufflaminant. Non ſemel enim ſed aliquoties hac ratione in pueris ingruente paroxyſmo lethalem epilepticum inſultum acceſſiſſe vidi: ſenes autem non facile convaleſcunt, ſed demum viribus fractis, ſub frigore & ſpaſmis, nullo ſuccedente calore intereunt. Quod ſi porro in febribus inflammatoriis

Si nullum ſedimentum malum omen.

pleuritide, peripnevmonia, inflammatione ventriculi, mesenterii, uteri, urina vel tenuis perspicua & purpurei coloris, vel bruno & austero colore imbuta exit, cum spuma, sine omni sedimento, non faustum præbet signum. Antiquissimum hanc in rem *Hippocratis* est testimonium *prænot. §. XI.* ita disserentis: *si in febribus urina fulva est & tenuis, materiam incoctam significat, si vero diuturna fuerit talis, periculum est, ut homo sustinere possit, nisi concocta fuerit.* Pariter id etiam perpetuum est, turbidam in febre continua urinam, quæ nec igne, nec quiete clarescit, aut sedimentum ponit, multum periculi minari: malum tamen etiam est indicium, quando in continuis urinæ primis diebus crassescunt, reliquis vero & maxime criticis, tenues & sine sedimento manant.

§. XVIII.

Cur sit malum? Ratio vero quare in febribus æstuosis urinæ claræ tam ancipitis & periculi pleni ominis, contra quæ multum coctæ materiæ deponunt in fundum salutiferæ putentur, in procinctu est. Nam tenues ejusmodi & rufæ urinæ magnum æstum & vehementem partium internam agitationem, simul etiam solidarum & nervosarum partium spasticam ingentem affectionem significant, quæ spasmorum diuturnitas atque vehementia multum certe periculi alit. Crassior vero urina si prodit, certum præbet signum, spasmi tam nervosarum, quam vasculosarum partium, vehementiam remittere, ampliari ductus secretorios & excretorios & excrementa crassioris substantiæ transmittere, quo fit, ut non solum urina cum sedimento copiosior fluat, sed & totum corpus æquabiliter sudore, identidem crasso, fœtido ac viscido perfundatur & alvus antea adstricta solutior fiat. Ex quo quidem dilucide patescit, multum interesse, ut Medicus critica illa in morbis tempora, quæ Veteribus coctionis dicuntur, ex urinæ inspectione cognoscat, & sic cum certa ratione verax de morbi eventu judicium interponere queat.

§. XIX.

§. XIX.

In declinatione febrium catarrhalium, item variolarum & morbillorum, urinæ in vigore morbi & febre pellucidæ & aquosæ, crassiores etiam & coloratiores cum sedimento secedunt, certo indicio, morbum, id est spasticas constrictiones partium, solvi atque remittere, ut ductibus urinariis iterum patulis redditis, impuritates salinæ sulphureæ viscidæ seri, quæ ipso morbi tempore progenitæ, liberum jam habeant ingressum atque exitum. Quandocunque vero post phthisicum aut alium vehementem ac diuturnum morbum, urina diutius fertur crassa, pauca, saturate & obscure rubra, cum copioso sedimento, pinguedo supernatans vitri urinarii parietibus adhærescit corpusque interea tabescit; morbum in febrem lentam & hecticam concessisse testatur, qua rarissime æger servatur, eo quod corrupta ex læso viscere materia sanguini & lymphæ intimius nupta, instar fermenti motu intestino calido mixtionem & crasin sanguinis temperatam dissolvit, & optimum etiam alibilem succum in excrementitias salso-sulphureas sordes convertit, simulque pinguedinem corporis colliquat. Idem metuendum periculum, quando in hydropicis urina hecticorum similis profluit. Nam parcum ejus stillicidium, lympham ex ruptis vasculis lymphaticis in cavitatem vel porosam partium substantiam secedere, & color obscure rubicundus crassiusque sedimentum, partim motum intestinum calidum sanguinem dissolutorium, partim etiam obstructum hepatis emunctorium, quo sordes biliosæ separari solent, arguit.

In declinatione febrium catarrhalium.

Urinæ diu crassæ malæ.

§. XX.

Dantur tamen etiam in morbis chronicis, citra febrem & calorem internum auctum, urinæ crassiores, valde saturato colore rubicundo bruno tinctæ, pondere admodum graves, adeo ut interdum libra una, teste cylindro statico & evaporatione, uncias tres, vel quatuor, solidescentis materiæ in complexu foveat. Obvium hoc est quam maxime in

Urinæ crassæ sine febre.

ſcorbuto confirmato, in arthritide & paralyſi ſcorbutica, ſenecture extrema, quandoque etiam in paſſione nephritica, conquieſcentibus dolorum tormentis, nec non in ictero flavo & atro. Læſam autem in ejusmodi urina eſſe proportionem elementi aquoſi & ſalino-ſulphurei, exinde pateſcit, quod affuſa ſufficienti aquæ ſolius ſimplicis copia, ad naturalem tincturam reduci poſſit. Craſſities quippe & color ille fuſcus ab excrementitiarum ſalinarum & ſulphurearum partium in ſanguinis & humorum maſſa hoſpitantium copia, ortum trahit, quæ propter hepatis obſtructionem, a ſuccorum vitalium connubio non rite ſegregantur. Nam jecoris viſcus, cum in omnibus chronicis morbis, tum maxime in ſcorbuto patitur, ut etiam *Willisius* in *tr. de febribus* fidem faciat: ſe plurima ſcorbuto defunctorum cadavera ſecuiſſe, & obſervaſſe, quod in culpa fuerit in nonnullis hepar prorſus exſangue & inſtar uberis vaccini exſuccum, in aliis veſica biliaria, aut vacua, aut lapidibus obſeſſa, aut amurca minime amareſcente repleta.

In ſcorbutico.

§. XXI.

Ictero flavo & nigro.

Quando porro ejusmodi craſſiores mirum auſteri coloris urinæ, (*wie dickes braunes Bier*) crocea tinctura immerſa linteamina inficiunt, certum eſt indicium, bilem propter obſtructos, vel ſpaſmo conſtrictos ductus hepaticos & cyſticos & denegatum in duodenum influxum, per vaſa lymphatica regurgitare ad ſanguinis & lymphæ maſſam, & icterum adeſſe. Ubi vero color in atro-brunum vergit, icterum deſignat nigrum, qui non tam a bile reflua, quam potius ab ejus ſecretione in hepate plane impedita naſcitur. Nigredo autem acido admixto tribuenda; eo quod ob defectum bilis, quæ alcalino ſuo elemento, acorem qui ingeſtis ineſt, temperat atque obtundit, ſucci acetoſi ad ſanguinis maſſam transeunt, ibique ſulphureis, oleoſis ac biliosis particulis unitæ, atrum excludunt colorem, haud ſecus ac videmus, acido liquore bili affuſo, poſt digeſtionem eandem primum viride-

ſcere

scere ac deinde nigrescere. Quumque in provectiori senectute, ob angustationem, contractionem & collapsum tubulorum excretoriorum in hepate, nec non in cute, multæ salinæ sulphureæ & viscidæ sordes, retineantur: urinæ solenniter in ætate gravibus crassiores, graviores magisque tinctæ redduntur, præsertim si paullo liberalius vino utantur, inprimis spirituoso, ut Hungarico, quod oleosum est multum atque sulphureum. *Senectute.*

§. XXII.

Nonnunquam redduntur urinæ copiosa materia pingui imbutæ, sive oleosæ, quæ sine strepitu mittuntur, in superficie cutem variegati maxime cærulei plerumque coloris exhibent, ac vitri urinalis parietibus tam firmiter adhærescunt, ut nonnisi lixivioso liquore detergi possint. Origo harum procul dubio calori interno nimio, ipsam pinguedinem colliquanti tribuenda, quæ liquefacta & postea in sanguinem recepta, sese miscet cum sanguine & sero, ac humore salso muriatico demum dissoluta, per renum colatorium in urinam defertur. Annotavit *Sylvius* exemplum feminæ juvenculæ, cujus urinæ tam copiosa innatavit pinguedo, ut in perfrigeratæ superficie butyri instar aut olei frigidi concreti comparuerit. Et memorabilis quoque est *Fernelii lib. III. cap. 2. de urina* historia, de bibulo quodam optimi corporis habitus, qui diebus circiter octo, ex ingenti corporis mole ad summam gracilitatem, citra ullam morbi vim, traductus est. Potissimum tamen tales pinguiusculæ urinæ in consumtione corporis, atrophia, phthisi, hectica observantur; quinimmo in omnibus febribus, urinæ quando profluunt crassioris substantiæ, multum pinguedinis secum evehunt, quæ eo copiosior est & diutius durat, quo corpus est pinguius. *Quid indicent oleosæ?*

§. XXIII.

Supra quoque cum de analysi urinæ naturalis actum fuit, mentio facta est, quod sal acidum, cum alcali, sive volatili, sive fixo mixtum, sive neutrum & tartariforme, ordina- *Tartaro refertæ.*

rium ſit urinæ ingrediens, quod dubio procul ab exceſſivo acido per alimenta ingeſto & in ſanguine contento, oriatur. Hoc autem ſale tartareo ſi urinæ nimium refertæ ſunt, quod cognoſcitur, quando matulæ parietes & fundus copioſo tartaro incruſtantur, indicium eſt diſpoſitionis ad calculum renum & veſicæ. Majoris periculi eſt, ubi craſſum, rubrum & friabile ſabulum, mox emiſſa urina, fundum petit, quippe quod morbum nephriticum adeſſe, plane evincit. De quo luculentum *Hippocratis* ſuffragium *aph. 79. Sect. IV. quibus* perhibentis, *in urina ſubſident ſabuloſa, iis veſica calculo laborat.* Interdum quoque cryſtalli micantes fulvæ copioſe ſeſe apponunt lateribus matulæ, quæ doloris arthritici, rhevmatici, plus minus fixi vel vagi, indicium præbent. Quando urina mingitur mox cruenta, mox ob puris miſcelam lacteſcens, interdum glutinoſa, craſſa tenaci materia mali odoris onuſta, quæ fundo adhæret, nec vitri agitatione diſſolvitur, certum exulcerationis renum vel veſicæ documentum præbet. Quin ipſe in calculo & ulcere veſicæ ſæpius lotium tam tenax vidi, ut inſtar albuminis ovi cohæſerit, nec guttatim aut per vices potuerit effundi, ſed inclinata matula, omne ſimul maſſæ inſtar elapſum ſit. Eandem quoque in rem facit notabilis obſervatio, in *M. N. C. Dec. III. A. IIX. obſ. XI.* conſignata, de urina craſſa glutinoſa, quæ ad ulnæ longitudinem potuit extendi, & filtro impoſita, ne guttulam transmiſit.

ſabuloſæ, cum cryſtallis, purulentæ, glutinoſæ &c.

§. XXIV.

Qualis in gonorrhea.

In gonorrhea, præſertim chronica & maligna, non ſolum proſtratæ, ſed plerumque veſica etiam exulcerationem patiuntur; unde urinæ turbidæ & craſſæ, *wie Kraut-Lacke*, emittuntur, quæ ſedimentum copioſum rejiciunt mucoſum, quod exſiccatum & carbonibus injectum, fœtidiſſimum odorem ſpargit. Alias ſemen purum, propter levitatem, urinæ innatat. Pariter ſæpiſſime in calculo veſicæ, hæc ipſa vel ejus ſphincter eroſus eſt, ac tum urina craſſa furfuracea mingitur,

veſicæ ſcabie.

gitur, cum exiguis carunculis & fibrillis, quæ a vulgo pro vermibus habentur, id quod confirmat *Hippocrates sect. IV. aph. 66. 67. quibus*, inquiens, *in urina crassa existente, carunculæ parvæ, aut veluti capilli, aut furfuracea quædam, simul exeunt, his vesica scabie laborat.* In stranguria crebrius ad mingendum est stimulus, sed parum mittitur, idque turbidum, valde salsum & acre, cum filamentis, idemtidem fundum petentibus, & tum sphincter plerumque spasmodici quippiam patitur. Si sanguis lotio est admixtus, instar loturæ carnis, seu vini rubri comparet, sed postea cruor ima petit, & purpureum calorem, quando ex renibus, atro-fuscum vero, ubi ex adapertis vesicæ venis prodiit, refert. Talem sanguinolentam urinam in sene vegeto octogenario, qui jugiter dolorem pressorium in regione pubis sentiebat, quotiescunque equitabat, vidi.

stranguria

& mictu cruento.

§. XXV.

Ex hisce quæ jam attulimus, liquido elucescere arbitror: uroscopiam & uromantiam haud exiguæ utilitatis esse in praxi medica, nec ceu inutilem & fallacem floccipendendam, multo minus despectui habendam, eo quod non modo fluidorum, sed & solidorum conditio, habitus & status hoc ipso adminiculo perspici potest ac erui. Nam ex urina levi ac tenui, præternaturaliter & spasmodice affectum esse nervosarum partium systema patet; ex crassiori vero & ponderosa, ductuum urinariorum nimis relaxatus tonus, seu atonia elucescit. Deinceps hoc subsidio depravatam esse sanguinis mixtionem, sive ejus dyscrasiam & impurarum salino-sulphurearum partium copiam, optime cognoscimus, maxime in morbis chronicis & qui a cacochymia nascuntur. Porro viscerum sanguinis depurationi inservientium, præsertim hepatis, constitutionem lotium prodit. Tum proportio & vinculum seri ac sanguinis, quale sit in morbis, sive acutis, sive chronicis, inde elici potest. Præterea gradus interni caloris, sive intestinæ partium sanguinis sulphurea-

Uromantiæ utilitas in pathologicis.

rum

rum commotionis, hac ratione paullo clarius, præsertim in æstu febrili, dignoscitur. Defectum quoque caloris naturalis, virium ac spirituascentiæ, quæ ad digestionem ingestorum & mutationem in succum & sanguinem necessariæ sunt, inspecta urina quadantenus comperimus. Maxime vero urinæ solertiori consideratione & examine viarum & ductuum urinariorum ac seminalium, ut renum, uretherum, vesicæ, ejus sphincteris, urethræ, vesicularum seminalium & prostratarum dispositio ac constitutio manifestatur. Neque minus in febribus, tam continuis, quam intermittentibus, urinæ inspectio eximio pollet usu, eo quod ex hac non modo massæ sanguineæ conditio, sed & an materia febrilis cocta vel incocta sit? an crisis morbi completa vel incompleta? qualis spes valetudinis? num funesti quippiam immineat? an recidivæ vel alius morbi metus? planum fit ac innotescit.

§. XXVI.

Et therapevticis. Tandem urinæ etiam consideratio in therapevticis haud spernendum præstat usum. Quia enim vera pathologia sive exquisitior cognitio status morbi, quem uroscopia patefacit, basis est rationalis therapiæ: multum utique adjumenti ad hanc dextre suscipiendam ac perficiendam illa afferre videtur. Et aquosa quidem urinarum tenuitas si præsto est, probe inquirendum, num a spasmis? an vero defectu virium & spirituascentiæ ortum trahat? Ubi hoc, spirituosa, analeptica, balsamica, aromatica quæ balsamum sanguini fœnerant, adhibenda; si illud, fugienda sunt hæc, & potius leniora diaphoretica, cum antispasmodicis, nitrosis, cinnabarinis permixta, locum inveniunt. Quando porro in febribus intermittentibus tenues, leves & flammeo colore apparent, nihilque deponunt, a cortice chinæ & quæ parem cum ipso, maxime constipandi & febriles motus supprimendi facultatem habent, penitus abstinendum est, quorum usus, quum urinæ crassiores secedunt, prævia evacuatione alvina, tutissimus est. Intensiorem urinæ colorem in febribus, hume-

ctantia

ctantia, acidula, nitrosa exposcere, quisque judicabit; crassas vero & rubicundas, quæ citra calorem in affectibus chronicis minguntur, diluentia, inque primis emunctoriorum tubulos obstructos reserantia, aquarum mineralium, acidularum, thermalium & martiatarum convenientem, nec non seri lactis dulcis usum, exigere. Ubi ex viarum urinariarum vel spermaticarum vitio urinæ turbidæ, & larga crassa mucosa tartarea substantia foetæ redduntur, nil præsentius & efficacius est fontibus medicatis temperatioribus, ut aquis Spadanis, Wildungensibus, Selteranis, thermis Piperanis & Emsensibus, ad eluendas ac detergendas sordes, acrimoniam diluendam & partes afflictas consolidandas, adjunctis simul exterius balneis temperatis. Calculosa tartarea concrementa & mucidum ex ulcerata renum substantia prodiens lotium, apertius omnium efficaciter diureticorum, salinorum, ipsarum quoque Carolinarum, quæ propter calcareum salinum elementum fortiter nimis pellunt, usum interdicunt, & potius travmatica, leniter roborantia & demulcentia injungunt, ut sunt emulsiones seminum quatuor frigidorum, dauci cum lycopodio, infusa, vel decocta ex hedera terrestri, equiseto, virga aurea, fragaria, veronica, radice altheæ, aliisque id genus pluribus.

§. XXVII.

Ex sudore quoque signa petenda.

At vero non solum ex urina, sed etiam ex aliis excretis, inter quæ subtiles excretionis cuticularis sordes potissimum fere locum tenent, de statu integro nec non vitiato, ac præcipue de salutari, vel infausto morborum eventu, Medicus tanquam ex certis signis indicium petere debet. Veteres, ut refert *Jo. Langius in epist.* tam in cognoscendis, quam dijudicandis morbis, plus sudoris calorem, odorem & saporem, quam lotii differentias observarunt: quare etiam moris fuit, sudores in balneo strigili exceptos & olfacere & degustare. Sudor enim, ut *Galenus de salubr.* ait, omnium humorum per universam corporis compagem in-

dex est: urina vero tantum eorum, quæ in conceptaculis venarum continentur. Neque hæc assertio fundamento destituitur. Nam urina potissimum potui, cui etiam proportionalis est, materiam debet; & crassiores aqueas, & maxime varii generis salinas, quæ per alimenta assumtæ fuerunt, atque in ipso sanguine progenitæ sunt, recrementitias materias e corpore evehit; quandoquidem renes & viæ urinariæ congruum salium emunctorium constituunt, quin omnis generis salia, sive alcalina, sive acida, sive neutra, volatilia, sive fixa fuerint, vel etiam caustica, item nitrosa, singulari plane ratione ad renale illud vasculosum cribrum feruntur, & urinam quoque movendi facultate pollent. Per fibrosam vero ac poroso-tubulosam cutis texturam, corpus magis a partibus aqueis tenuioribus, & maxime sulphureis, sub forma vaporis, vel madoris, expurgatur.

§. XXVIII.

Perspirationis & sudoris differentia.

Diligenter tamen hoc loco observandum est: ingentem inter perspirationem & sudorem intercedere differentiam. Scilicet perspiratione, insensibilis halituum e corporis cortice succedit difflatio, adeoque tantummodo particulæ tenuissimæ aqueæ & sulphureæ salinæ magna quotidie in copia in auras mittuntur, linteaminibus corpori circumvolutis siccis remanentibus: in sudore vero particulæ aqueæ & sulphureæ magis crassiores, peculiaris saporis & odoris, vel fœtoris prodeunt, quæ cutem & indusia conspectius humectant, adeo, ut interulæ interdum post sudorem quinque vel sex unciis graviores quam antea deprehendantur, quum contra in perspiratione, pondus indusii per hebdomadem gestati vix uncia una increscat, ob materiam mucidam oleosam crassiorem in poris obhærescentem. Deinde observamus, perspirationem in robusto, sudorem vicissim magis in imbecilli corpore fieri, & plus etiam materiæ excrementitiæ illa, quam hoc excludi, ut hinc probe notante *Sanctorio* in aureo *de Medicina*

dicina ſtatica libello, corpus a perſpiratione longe agilius & levius, a ſudatione vero debilius & gravius reddatur. Porro ſaluberrima illa minus in ſenſus cadens ſordium per corticem corporis excretio magis a vegetiori ſanguinis progreſſivo motu & circulo, & vigore motus cordis & arteriarum oboritur; ſudor autem potius a calore & motu inteſtino partium ſulphurearum, quæ in mixtione ſanguinis continentur, & a fibrarum & tubulorum cutaneorum majori relaxatione, provenit. Tum frequenti conſtat obſervatione, ſub conſtitutione aëris ſicca & ventis ex euro & borea flantibus, expanſiva elaſtica reddita, & ſcandente altius in barometro argento vivo, inſenſibilem in corpore perſpirationem quam maxime vigere: contra vero ſub aëre levi & rarefacto, humido, flante potiſſimum zephyro & auſtro, nec non lapſu mercurii, corpus ad ſudationem mirum diſpoſitum eſſe. Quin ipſe multiplici obſervatione confirmatum habeo, quod ſub debilitate, a morbo potiſſimum relicta, & atmoſphæra exiſtente admodum levi, humida & pluvioſa, ſudores ex cutis tubulis largiter profluant, cum urina ſimul craſſiore, multum ſedimenti ponente; inducta autem per mutationem ventorum e contraria plaga ſpirantium aëri alia conſtitutione, protinus ſudores reſiccentur & cohibeantur, urina quoque largior & tenuior ſecedat, corpusque longe agilius, ſomnus quietior, animus ad labores magis diſpoſitus & erectior reddatur. Ex quo ſatis clare intelligitur, tam inſignem atque conſpicuam eſſe fluidi aërei & ætherei ad mutandos excretorios in corpore motus potentiam, ut ſupervacaneum & ſterile molimen foret, ad occultum quoddam & vere imaginarium principium motus in corpore, in explicandis hiſce phænomenis, tanquam ad aſylum confugere.

§. XXIX.

Hæc autem materia, quæ per ſubcutaneos tubulos ex intimis corporis penetralibus foras amandatur, quod valde ſulphureæ naturæ, & cutis præcipuum ſulphuris excremen- *Sudoris materia ſulphureæ indolis eſt.*

titii, haud secus quam renes salini excrementi, sit emunctorium, plura evincunt. Etenim sudor peculiarem & odorem, & colorem, & pinguedinosam quoque substantiam, quæ phænomena, secundum Chymicorum doctrinam, principii sulphurei soboles sunt, exhibere solet. Et mirum certe, quam eximie effluvia, quæ e corpore halant, immo etiam ipse sudor, pro ratione ætatum, temperamentorum & ingestorum, differant. Nimirum qui allio & cepis frequenter utuntur, inficetum dispergunt odorem, contra vero quibus suaveolentia balsamica, item moschus & ambra, in frequentiori usu, gratum spirant. Sic etiam odor sudoris ratione anni tempestatum discrepat, ac æstate potissimum acidum, sæpe instar aceti vini penetrantis, redolet. Peculiarem quoque sudor in nonnullis morbis & specificum quasi obtinet nidorem, ut in scabie, lue venerea, variolis, morbillis & maxime omnium purpura, adeo ut vel solo odore, ægrotantes ejus præsentiam dignoscere queant. Quod quidem quemadmodum de odore in propatulo est, ita pariter observationibus constat, quod sudor indusia vario colore tingere soleat. Placet in hujus confirmationem quædam in *Miscellaneis naturæ curiosorum* consignata recensere exempla, dum *Dec. I. An. VI. pag.* 20. atri, *Dec. II. An. III. pag.* 83. sub axillis miniati *An. IV. pag.* 203. cærulei *An. VI. pag.* 45. cruenti *An. IV. pag.* 329. crocei. *An. VI. pag.* 5. rubicundi, *pag.* 29. viridis, *Dec. I. An. VI. & VII. pag.* 110. lutei sudoris, mentionem injiciunt.

quod testatur odor

& color.

§. XXX.

Sudor quoque varius & quoad loca differens erumpit.

Maxime omnium tamen illud notatu dignum, quod sudor non unius ejusdemque naturæ ubique e corpore manet, sed pro diversitate partium varius. Ita specifici odoris est, qui profluit ex capillitio, & peculiaris odor percipitur, quando regio pone aures digito asperius fricatur. Sub axillis graveolens sæpe offenditur ex sudore nidor, nec non in inguine, item in scroto & osse sacro gravem & discrepantem spirat pædorem, qui adhuc differt ab eo, qui inter digitorum pe-

pedum interſtitia prodit. Ipſe quoque ſudor copioſior in una, quam in altera corporis regione manat. Nam in partibus ſuperioribus, ut capite, collo, dorſo & pectore, item in poſterioribus liberalius, parcius vero in inferioribus & anterioribus, erumpit. Jam quidem mirum videri poſſet, qui ex uno fonte & materia, ſanguinis nempe ſinu, tam diverſus & alius ſudor ſecedat; ſed mirari deſinet, qui conſiderabit, ita comparatam eſſe corporis ubique machinam, ut vel viginti, quos facile numerare liceret, diverſæ indolis, qualitatis & virtutis ſucci utiles atque inutiles, ex una ſanguinis maſſa, ſecernantur & excernantur: haud ſecus ac in nutritione vegetabilium, ex ſola aqua pluviali, pinguiuſcula terreſtri materia fœta, diverſæ formæ, ſaporis, coloris, virtutis, conſiſtentiæ germina, ut folia, cortices, flores, fructus, ſucci, gummata generantur ac producuntur. Quod mirabile naturæ tam in regno vegetantium, quam animantium negotium, non, ut quidam ſomniant, ſpiritui peculiari architectonico, plaſtico, aut alii omnia moraliter & rationaliter dirigenti, vel peculiari partium virtuti attractrici, ſplendidis certe ignorantiæ terminis, in acceptis ferendum, ſed a ſola diverſa mechanica ſtructura, flexura, magnitudine & figura minimorum tubulorum, quæ apparet maxime in glandulis, duci ac derivari debet. Neque ea propter eſt quod dubitemus, quin ſola tubulorum ſtructura & ductu, ita motus fluidorum dirigantur, ut craſis, mixtio & unio partium corpus conſtituentium mutetur ac invertatur, & ex emergente inde nova combinatione & unione partium, alius formæ virtutis & qualitatis ſubſtantiæ gignantur.

§. XXXI.

Sudoris caussa intestina sanguinis commotio.

Jam ſi porro in cauſſam ſudoris & largioris & frequentioris, ſive præternaturalis, inquirimus, illa duplex merito aſſerenda. Prima eſt partium ſulphurearum, quæ mixtionem ſanguinis ingrediuntur, inteſtina valde agitata commotio & evolutio, qua ipſa maſſa ſanguinis & ſeri tandem

in excrementitium salino-sulphureum humorem dissolvi incipit. Altera est tubulorum subcutaneorum nimia relaxatio, sub qua humores serosi facile secedunt a crassioribus sanguineis, ac sensim protrusi eliminantur. Quibus jam positis, facile apparebit ratio, quare omnia ea, quæ ad intestinum partium sanguinis sulphurearum motum augendum faciunt, ad sudorem movendum aptissima sint. Horum in numerum referenda cholerica corporis constitutio, ætas juvenilis, macilentus corporis habitus, tempus æstivum, paullo vehementior corporis motus, aër calido-humidus australis, vini, præsertim oleosi & spirituosi, ut Hungarici, potus, & medicamenta, quæ oleo subtilissimo evaporabili imbuta sunt, quo nomine nota sunt ex vegetabilibus radix enulæ, petasitidis, ostrutii, levistici, angelicæ, imperatoriæ, crocus, flores sambuci, ex animantibus, omnes spiritus & olea destillata, ex mineralium classe flores & lac sulphuris, regulus antimonii medicinalis, sulphur antimonii, nostro modo præparatum & fixatum. Vicissim in procinctu quoque erit ratio: quare infantes, senes, obesi, humoribus repleti, otio & somno nimium indulgentes, parum ad sudorem dispositi sint, quippe qui spissos non modo & viscidos in vasis humores, qui difficilius per minimos cutis tubulos feruntur, alunt, sed & imminutam partium sulphurearum in sanguine experiuntur intestinam agitationem.

§. XXXII.

Et cutis dispositio laxior. Requiritur vero etiam ad proliciendum sudorem certa dispositio in cute, quæ consistit in convenienti ejus relaxatione & pororum ac tubulorum apertione, ut sudoris materia sufficienter adduci & secerni queat. Nam si in ulla corporis parte vis expansiva & elastica eminens est, certe in ipsa cute conspicitur, quæ, ut gravidæ & hydropici testantur, mirum sese diducere atque expandere, iterumque in pristinam dimensionem contrahere potest. Et elastica hæc cuti propria virtus, non aliter quam in omnibus inanimatis

ela-

elasticis corporibus, ut chordis, funibus, tabulis ligneis, comparata est, ac non modo pro diversa aëris constitutione, ut humidi & levis, remittitur, sicci vero & frigidi iterum adducitur, sed & a caussis internis, fluidi tenuissimi, quod est in sanguine ac nervis, motu, varie in relaxatione & constrictione modificatur. Hinc enim est, quod in omnibus gravioribus doloribus, in affectibus spasmodicis, ira, nimio sanguinis fervore, cutis plane sicca, aspera & arida ostendatur, adeo ut facilius sit e pumice aquam, quam ex ejusmodi corpore sudorem elicere. Secus vicissim fit & facillima ad sudorem proclivitas, in declinatione paroxysmorum febrilium, spasticorum, item in imbecillitate virium a morbis restitante, ab atmosphæra humida & calida, pluviosa, balneo vaporoso, vel a medicamentis quæ dolores ac spasmos sistunt ac sedant, ut nitrosis papaveraceis assumtis, præsto est, eo quod hæc omnia mirifice relaxant & ampliant cutis poros ac tubulos. Quin diuturnus etiam animi mœror peculiarem hunc pariter exserit effectum, quod cutis, præsertim pedibus inductæ, tonum solvat ac remissiorem reddat, ut hinc, quod sæpius observavimus, sudore largiter diffluant.

§. XXXIII.

Sudores boni ominis qui.

Postquam igitur caussas, viam & modum, quo cuticularis excretio perficitur, paullo curatius pervestigavimus; haud difficile nunc erit, ex sudoris natura atque eliminatione in statu morboso & præternaturali, præsertim febribus, ratione eventus indicium & judicium desumere. Quum vero vetustissimus artis nostræ parens *Hippocrates* passim in scriptis suis, maxime *aphorismis*, *prænotionibus & coacis*, multa eximia & veritati apprime consentanea præcepta & axiomata prognostica, ex sudoris natura & modo excernendi petita proposuerit: hæc in pauca conferre & sic in compendio exhibere, operæ duxi pretium. Affirmat quippe hic Medicorum princeps, boni ominis sudores esse, qui circa dies criticos, ut dimidium quarti, septimum, undecimum, decimum

quar-

quartum, decimum septimum, vigesimum primum erumpunt, qui porro per universum corpus, nec in una tantum parte, nec parce & interrupte, sed copiose & sufficienter manant, quos alleviatio symptomatum & virium erectio sequitur, & qui cum signis coctionis in urina, alvi secessu, vel praecedente, vel comite, succedunt. Nos maxime illos judicamus salutiferos, qui fiunt quando pulsus praeter naturam celer, vehemens, vel durus, in molliorem & sedatiorem transiit.

§. XXXIV.

Qui mali? Contra vero omnes sudores, qui in febribus statim in principio & extra dies criticos contingunt, symptomata non levant, sub alvo constricta, cum urina tenui sine sedimento, ac pulsu praeternaturali nec immutato prodeunt, a docta antiquitate, cui etiam experientia firma & constans suffragatur, semper pro malis & symptomaticis merito habiti fuerunt; eo quod ingentem virium imbecillitatem, partium solidarum atoniam, mixturae sanguineae dissolutionem atque etiam caussam morbi adhuc nobilioribus nervosis partibus firmiter insidentem produnt, & multiplici experientia constat, plures sub & in ejusmodi sudore occumbere. Infausti etiam praesagii sunt, qui tantum unam corporis partem occupant, & recte utique *Hippocrates sect. IV. aph.* 38. prodidit: *qua parte corporis sudor manat, morbum illius partis arguit.* Nam in morbis capitis, apoplexia, phrenitide, affectibus soporosis, caput saepe totum sudore diffluere, pedibus frigidis, observamus. In asthmate convulsivo, catarrho suffocativo, peripnevmonia, pectus multo sudore perfunditur, & plerumque omnes, qui in peripnevmonia primis mox diebus citra levamen sudant, pereunt, ac sphacelosa plerumque subest inflammatio, vel in suffocativo asthmate polypus absconditur. Quin id quoque observatione compertum est, quando symptomata post sudorem non levantur, plerumque subsequi recidivam, vel morbum diu extrahi. Quam in rem egregium est *Martiani in comment. ad coac.* testimonium: *si sudor non tol-*

lit

lit febrem, sed hac remanet, tunc symptomaticus est, & morbi recidiva, vel ejus longitudo exspectanda. Omnium tamen pessimi sunt frigidi, præsertim quando interiora ex inflammatione ardent; unde *Hippocrates Sect. IV. aph.* 37. it. in *prognost. cap.* 2. frigidos sudores cum febre acuta mortem indicare affirmat, in mitiori autem morbo ejus longitudinem.

§. XXXV.

Porro quotidiana docet experientia, ipso in paroxysmo & vigore febrium, item dolorum & motuum spasticorum, in gravi cephalalgia, cardialgia, dolore intestinorum, colica, epilepsia, in nimia etiam seri profusione per alvum, salivam aut urinam, vel etiam nimiis hæmorrhagiis, cutem aridam, siccam & frigidam esse, ac sudore penitus destitui, simulac autem sæva hæc pathemata de vehementia remittunt, vel penitus intermittunt & morbus est in declinatione, sudor protinus ex toto corpore evocatur, id quod maxime obvium, in declinatione intermittentium. Incidit quoque sæpius, ut post febres, tam acutas, quam chronicas, curatas, ingens dispositio & habitus corporis ad continuos & largos sudores remaneat, qui etiam facili de caussa, levi externo calore, vel si oculos claudant & somnus obrepat, provocantur. Caussa hujus largæ sudationis vel ex regimine in sudoribus criticis minus curate ab ægris servato repetenda est, vel quod nimis cito auræ frigidiori se committant, ut remanens intus excrementitia quæ sudore difflatur materia, mixtionem sanguinis ad dissolutorium quendam motum disponat, vel etiam quod superato morbo avidius & largius cibum ingerant, qui ob imbecilliorem a morbo redditam digestivam ventriculi & intestinorum vim, non bene solvitur & subigitur, unde copiosus & crudus chylus sanguini affusus, non bene cum eo miscetur, sed quam facile per emunctoria ab eo secedit.

Sudor in paroxysmis nullus.

post eos largus.

Sæpe nimius.

§. XXXVI.

Maxime in purpura. In nullo tamen morbo profusiores manant sudores, quam in purpura, sive rubra scorbutica, sive alba cum febre juncta; certo indicio, a fermentali quodam impuro succo totam sanguinis & humorum massam in colliquativam disso-*malignis.* lutionem esse conjectam. In malignis morbis, quorum caussa interna partium sphacelatio, cum summa virium jactura, sub pulsu sæpe debili & minus frequenti, urina quoque non adeo colorata, sed sanorum simili, manant sudores copiosi, fœtidi, sæpe frigidi, & lethales, qui de putrida *becticis.* sanguinis resolutione testimonium exhibent. Solennes quoque sunt hecticis & ubi partes nobiliores abscessum vel ulcus alunt, copiosi & valde debilitantes sudores, qui in scholis medicis colliquativi vocantur, & idemtidem a materia purulenta corrupta, quæ sanguinem in intestinum fermentativum *scorbuticis.* motum ciet, proficiscuntur. In scorbuticis quando ex hepatis vitio & sub deficiente biliosarum partium separatione, lympha multis sulphureis excrementitiis scatet partibus, sudores etiam nimii valde molestant, præsertim si alvus simul obseratur.

§. XXXVII.

Quomodo resiccandus? Et in hac quidem effusa nimis sudatione, perquam utilia deprehendi alvum laxantia ex manna, tamarindis, item serum lactis dulce, cum pulvere nitroso præcipitante datum. In aliis autem longis & largis sudoribus, quorum caussa nimia cutis atonia & interna partium sulphurearum in sanguine resolutoria commotio, egregie ex usu fuerunt analeptica, cum roborantibus & leniter constringentibus, item acidula, quippe quæ non modo partium solidarum tonum ac robur firmant, sed & unionem ac mixtionem partium sanguinis vinciunt & servant, quorum classem liquor meus anodynus mineralis, spiritus salis dulcis, spiritus sic dictus regius Michaëlis, ex spiritu rosarum, salis dulcis, cum moscho, ambra & confectione alkermes paratus, tinctura ro-

sarum

ſarum cum phlegmate vitrioli acidulato confecta, saccharum roſaceum, tinctura coralliorum, vel earum ſolutio cum ſucco citri facta, ducunt. Alii eundem in finem ſpecies de hyacintho valde extollunt, quarum virtus ſine omni dubio ab ingredientibus, quæ ſunt leniter conſtringentia, item ab admixta camphora, ambra & moſcho, licet horum doſis exigua ſit, minime vero a ſterili effœto gemmarum pulvere minus ſolubili, petenda eſt ac derivanda.

§. XXXVIII.

Alvinæ excretio ad conſervationem corporis neceſſaria.

Hactenus de excretione, quæ per urinarias vias & univerſale cutis emunctorium ſuccedit, indole & promendo inde judicio egimus: ſupereſt jam, ut etiam de ea, quæ per alvi ſeceſſum contingit, nonnulla addamus. Quemadmodum autem per urinam maxima & ſuperflua liquidi ex potu portio, una cum ſalinis craſſioris texturæ partibus, ſecedit, & per cuticularem evacuationem ſalino-ſulphureæ, inteſtino calido motu ex intima ſanguinis mixtione evolutæ ſordes, proſcribuntur: ita per alvum non modo relictæ poſt chylum ex alimentis extractum fœculentiæ & furfures, ſed & craſſiores ſulphureæ bilioſæ, in ampliſſimo hepatis viſcere ſegregatæ ac per peculiares canales inteſtinis inſinuatæ ſcoriæ, unacum lymphaticis fermentalibus, ex pancreate, glandulis & tunicis glanduloſis inteſtinorum ſtillantibus ſuccis, foras ejiciuntur; eum pariter in finem, quo reliqui vitales corporis humores a ſordibus pernicialibus repurgentur, nec unquam a temperata ad integritatem neceſſaria indole deſciſcant.

§. XXXIX.

Licet aliquandiu ſine noxa ſupprimi poſſit.

Non quidem negandum, eam alvinæ excretionis eſſe rationem, ut interceptus ejusdem legitimus naturalis ſucceſſus, non tam præſentaneo damno ſanitatem afficiat, quam ſi perſpiratio aut urinæ fluxus cohibetur, ſed ſæpius diu ſine vitæ vel manifeſto valetudinis periculo retineri poteſt. Quia enim ſanguinis maſſa per cutis tubulos, & maxime renale

cribrum, a recrementis ſalinis & ſulphureis liberaliter depuratur, his rite & ſufficienter ſecedentibus, non ilico noxa metuenda, licet fæces craſſiores aliquandiu in longo & amplo inteſtinorum tractu moram nectant, modo tonus hujus canalis non adeo ſit labefactatus, ut flatibus cedat, ſed iisdem elidendis ac demum ſcybalis egerendis ſufficiat. Et certe complura in obſervatis Medicorum commemorantur exempla de diuturna alvi obſtructione indemni, ut apud *Rhodium Cent. II. obſ.* 81. *Mœnichen obſerv.* 5. nec non in *M. N. C. Dec. I. An. III. obſ.* 25. *Dec. II. An. III. obſ.* 83. quo etiam referenda, quæ *Liſterus* in *comment.* ad *Sanctorii Medicin. ſtatic. pag.* 150. memorat, de ſene quodam, octogeſimo & ſexto ætatis anno adhuc perfecte ſano, qui, licet multum cibi carnesque pariter ſubcrudas ingereret, a pluribus tamen annis rariſſime, & nonniſi ſemel per hebdomadem, alvum depoſuit.

§. XL.

Hinc recte ex eadem judicium petendum.

Nihilominus tamen ex ſolennioribus ac eminentioribus excretionibus eſt alvina, ac non ſolum vitali corporis conſervationi, ſed etiam morborum ſolutioni, quæ nonniſi evacuatione abſolvitur, quam maxime inſervit. Quare ejusdem conſideratio, utique tam ad ſanum, quam morboſum corporis ſtatum cognoſcendum, ac ferendum de eo judicium, utilis admodum eſt atque neceſſaria. Potiſſimum tamen ex eorum quæ alvo ſecedunt copia, habitu & modo excernendi, Medicus non tantum de alimentorum digeſtione & chyli elaboratione, nec non de humoris bilioſi ac pituitoſi ſecretione atque excretione, verum etiam de motus inteſtinorum periſtaltici, immo totius generis nervoſi conſtitutione, indicia ſumere ac certior reddi poteſt.

§. XLI.

Excrementa alba bilis defectum indicant.

Jam itaque quum feces colorem flavum naturalem ab admixta bile mutuentur; his albis, vel gryſea tantum tinctura infectis ſecedentibus, in proclivi eſt judicare: bilioſi humo-

humoris in inteſtinis eſſe defectum. Hic autem defectus, vel ab obſtructis, aut conſtrictis biliferis ductibus, ut in ictero, proficiſcitur, vel ab exſuperante acidorum ſuccorum prima in regione copia, qua bilis obtunditur ejusque color extinguitur, ortum trahit, uti obvium eſt in ſenibus, hypochondriacis, infantibus, ſi lac in ventriculo coaceſcit, omnibusque, qui paullo largius potum, multum acidi in complexu foventem, ingerunt. Ac tum quidem candeſcentes feces, minus foetentes, cum doloris ſenſu, præſertim in recto, ac teneſmo ſecedunt. Quandoque etiam eandem ob cauſſam difficilior eſt ac tardus alvi ſeceſſus & varia in abdomine accidunt pathemata ac tormina, inprimis tamen moleſta nauſeabunda circa præcordia adeſt cenſatio, quam noſtri *das Ubelſeyn* appellant, quæ mane potiſſimum & abſoluta digeſtione percipitur. Ac in his quidem omnibus nullum præſentius datur remedium pulvere acidum abſorbente, cum diluente & leniter carminativo vehiculo aſſumto. Ceſſant quippe hoc facto dolores & alvus ad officium redit. Quod vero abſorbentia & ſic dicta præcipitantia, quo etiam referenda magneſia, nec non pulveres bezoardici terrei, ſedes, uti crebrioris obſervationis eſt, moveant, hæc utique ſubeſt ratio, quod alcali terreum acidos prima in regione ſuccos imbibens, convertitur in ſal neutrum, nerveas inteſtinorum tunicas ad excretionem ſollicitans. Notabilis hanc in rem eſt obſervatio *Schelhammeri* in *M. N. C. Dec. II. An. V. p.* 30. de puero, qui convulſivis motibus ſimulque alvo pertinacius obſtructa laborans, propinata ex aquis refrigerantibus cum abſorbentibus mixtura, & purgatus eſt, & convaluit.

§. XLII.

Viciſſim quando ſcybala auſtero, bruno, vel fuſco colore infecta alvo feruntur, largius in ſanguine progigni & copioſius ab eodem ſeparari bilioſas ſordes, indicio eſt. Excluduntur autem bilioſa ejusmodi excrementa ſolenniter tem- *Fuſca & bruna bilis copiam.*

pora æstivo, quo ob vehementem calorem multum bilis generatur & ad intestina fertur. Observantur quoque in cholericæ constitutionis hominibus, nec non in iis, qui corpus crebrius motu exercent, vini ac spirituosorum potui nimis indulgent & in iram proclives sunt. Potissimum tamen in febribus biliosis, cholericis, tertiana continua & intermittente, febre quoque ardente sive causo, sordes alvinæ multæ, bile largiter refertæ, maxime sub declinatione & perfecta morbi solutione, secedunt. Quia enim hi morbi partim ab ipsa bile stagnante & corrupta natales ducunt, partim etiam sub ipsis per motum intestinum calidum adauctum largus bilis est proventus: ratio utique patet, cur tam biliosa egerantur scybala, ac remittente demum sub declinatione febre spasmo, copiose, insigni tamen cum emolumento, prodeant, ipsumque morbum solutum haud raro indicent. Pariter in melancholia hypochondriaca, mania, cachectico morbo & hysterico malo, alvus non solum segnis est & tarda, sed fœces etiam duræ ac intensius flavo ac fusco colore, quin nigricante conspicuæ, exsolvuntur, nullam plane aliam ob caussam, quam quod ob acidi uberiorem in canale alimentorum proventum, adstringitur excretio, ac bilis acido commixta, ob diuturnam moram, nigredinem contrahit.

§. XLIII.

Viridis excrementorũ color etiam a bile.

Ex eodem fonte, bilis nempe constitutione, viridescentium excrementorum origo repetenda. Sunt hæc quam maxime familiares infantibus lactentibus & plerumque atrocibus ventris torminibus, inquie, jactatione corporis, febre, insequente crebro convulsione epileptica, stipantur. Mali igitur sunt indicii, & lac acidum factum & cum bile quasi confermentatum, viridem colorem & corrosivam indolem contraxisse, produnt. Excluduntur tamen interdum etiam in adultis virides per alvum sordes, ut in passione cholerica laborantibus, præsertim quando post vehementem iram copiosa

pioſa bilis ad tenuia inteſtina, acidis ſuccis referta, propellitur. Neque minus in hypochondriacis & hyſtericis, ſæpius non ſolum per vomitum, ſed etiam alvum, viridia, ſub graviſſimo pathematum ſpaſmodicorum inſultu, excernuntur. Sæpe etiam ipſa natura per bilioſas & copioſas dejectiones, ſponte repurgat corpus a redundantibus ſalino-ſulphureis ſcoriis, quæ æſtate nimis fervida progenitæ, cohibita, ab aëre frigido & humido, ineunte maxime autumno, perſpiratione, partim ad hepar, partim etiam ad glanduloſas inteſtinorum tunicas relabuntur, ac demum in ipſum canalem delatæ, moleſta tormina & ſpaſmos excretorios producunt. Quod ſi tamen acres hi ſucci diutius per inteſtina feruntur, tonus non ſolum eorundem nimium deſtruitur, ſed ipſæ demum etiam tunicæ exeduntur, ut atrophia, hectica, tormina continua, affectus hypochondriacus flatulentus, tumores œdematoſi ipſeque hydrops, accedant.

§. XLIV.

Fœtor excrementorum unde?

Ut color, ſic quoque fœtor excrementorum bilis iisdem immixtæ plerumque debetur, quæ quo partius ineſt, ut albis, eo minor eſt nidor, eo gravior, quo largius. Quod ſi igitur fæces mirum fœtent, aut cadaveroſam plane pædorem difflant, indicium eſt vel bilis copioſæ & corruptæ, vel ſphaceloſæ in inteſtinis corruptionis. Hinc quando in malignis vel dyſenteria ſcybala fœtidiſſima ſecedunt, putredinis lethiferæ ipſiusque mortis præſagium præbent. Putent tamen etiam ſæpius ſcybala infantum a vermibus, ſi in putrilaginem fatiſcunt, ac tum ſimul adſunt vagi in abdomine dolores & corporis æſtus cum virium languore. Ubi vero alvus fœtida non ſolum, ſed etiam ſpumoſa, crebra & varii coloris fertur, cum ardente dolore & continuo ad deſidendum ſtimulo, ut in dyſenteria, humores valde acris & corroſivæ naturæ ad inteſtina ferri, & talem quoque rodentem & recti glandulas amandari, haud fallax ſuppeditat indicium.

§. XLV.

Faeces mucidae quid indicent?

Porro saepius contingit, ut faeces admodum mucidae, pituita crassa tenaci scatentes, exsolvantur. Ex his de imbecilli ventriculi & intestinorum digestrice virtute, nec non de alimentorum crudorum ac difficilioris solutionis, potus quoque minus salubris usu, judicandum; id quod saepius obvium est in iis, qui novissime a morbo convaluerunt & avidius cibos ingerunt, in senibus ac his, qui vitae genus agile, cum otioso, & victum calidum, cum frigido, commutant. Quando vero major muci pellucidi, vel qui albumini ovi similis est copia, cum tenesmo ac molestissimo recti dolore excernitur, certo utplurimum argumento est, sanguinem exitum molientem in fine recti obhaerescere, ac mora in glandulis largiter deponere mucum, pressione vero dolorem cum tenesmo ciere.

§. XLVI.

Excrementa liquida & copiosa.

Nonnunquam etiam excrementa liquida prodeunt & copiosa, appetitus simul viget, corpus tamen emaciatur magis, quam increscit. Quod si contingit, exiles villosae in intestinis tunicae ductus muco obsessos & inviscatos esse arguit, ut nonnisi tenuis & aquea chyli portio a minus patulis osculis recipi queat, pinguis vero, gelatinosa & nutribilis portio ingressu exclusa, faeces dilutiores & sic diarrheam reddat chylosam. Merito quoque ab obstructione lacteorum laevitas intestinorum senibus familiaris repetenda, eo quod aetate ingravescente alvei minutissimorum in corpore canalium sensim angustantur, corrugantur ac concidunt, ut hinc nutritio intercidat ac multum alibilis liquidi per anum effundatur. Vicissim quando scybala durissima, instar lapidis compacta, magna cum difficultate egeruntur, haud fallaci indicio concludendum: ob mucosas intestinorum glandulas obstructas aut plane induratas, vel nimium calorem, excrementa siccescere, & labescente simul motu peristaltico, diutius retineri. Quin non raro ea intestinorum siccitas

dura nimis unde?

tas alvique est durities, ut nonnisi iniecto clysmate, aut sumto pharmaco, quicquam exsolvatur, quam in rem memoratu dignus casus a *Ballonio lib. epidemior. pag.* 58. enarratur, ubi post insuperabilem alvi siccitatem, facta sectione ieiunium ita angustum & cartilaginosum deprehendum est, ut vix per illud chylus deflueret. Et hinc quoque est, quod nonnulla medicamenta purgantia calidiora, præsertim si humidum iam deficit, excretorios in intestina hiantes ductus stringendo, alvum potius obstruant, quam solvant.

§. XLVII.

De scybalis sanguinolentis.

Exit præterea cum fecibus quandoque sanguis sincerus, quod, si sine torminibus exquisitis succedit, ex ani venis stillat, ubi autem dolores circa umbilicum gravissimi & crebriores dejectione simul urgent, ex erosis ab acri humore tenuium vasis manare & dysentericum morbum adesse testantur. Et sicuti prius plerumque pro sanitate est, ita posterius, si longius extrahitur, affectum hypochondriacum flatulentum, tormina, hydropem, tumoris œdematosos, atrophiam & hecticam, ob exesas sensim intestinorum tunicas, inducit. Cruori quoque admixto debentur excrementa instar picis nigra, quæ cum summo virium lapsu & mirifico fœtore dejiciuntur, ac de morbo sic dicto nigro documentum ferunt, præsertim si vomitus simul sanguineus accedit; eo quod sanguis post diuturnam in vasis mesaraicis stagnationem, demum in ileum tenuissima membrana obductum perrumpit & ad crassa descendens, cum fecibus quasi confermentatus, nigrorum & fœtorem ipsis conciliat. Et de ejusmodi dejectione intelligendus utique *Hippocratis aph.* 21. *Sect. IV. deiectiones nigræ, qualis est sanguis niger, sponte venientes, sive cum febre, sive sine febre, pessimæ; & quanto colores magis pravi fuerint plures, pejus.*

& nigris.

§. XLVIII.

Alvi excretio de motu intestinorum testatur

Præter hæc, de bilis aliorumque in intestinis succorum indole, signa, alvina quoque excretio de motus peristaltici

staltici & universi nervosarum partium systematis constitutione indicium suggerit. Quemadmodum enim alvi facilis & conveniens successus, reciprocum relaxatorium & constrictorium motum in tunicis intestinalibus ordinate & æquabiliter succedere testatur: ita contra, simulac hæc motio vitium patitur, & nimia adest vel adstrictio, vel dilatatio, seu atonia, alvus aut supprimitur, aut effuse fluit. Nervosarum autem partium constitutio, eo certius ex alvina evacuatione cognoscitur; quo major inter has & intestina viget consensio, qua vitium ex illis ad hæc, & ex his ad illas, mutuo propagatur.

§. XLIX.

In genere mala alvus tarda, In genere igitur tenendum: legitimum intestinalis excretionis successum, illibatæ sanitatis; turbatum vero adversæ valetudinis, certum esse indicem. Alvi enim torpor vel plenaria suppressio recte sentiente *Sponio aph.* 27. *Sect. II.* omnium conturbationem & vasorum impuritatem affert, eaque propter merito inter signa imminentis morbi refertur, eo quod sensibiles corporis partes gravius affectas esse & spasmo jam stringi subindicat. Inprimis teste eodem *Sponio l. c. aph.* 28. & per experientiam compertum est: obstructo inferiore ventre, flatus in universum corpus discurrere, ut distentis postea nimium ab iis intestinis cum ventriculo, sanguinis liber progressus impediatur, & ad alia superiora maxime loca conversus, varia, eaque gravia pathemata, cicat.

nimis fluxa: Nimis effusa autem per alvum secessio indicio est, post vehementiorem sub crebriori dejectione stricturam, succedere nimiam fibrarum remissionem & laxitatem, qua fit, ut copiosior humorum affluxus eo contingat, quibus denuo spasmi ac tormina cum dejectione proritantur. *inordinata:* Haud absimilis ratio est, quando alvus aliquandiu fluit, postea vero per aliquod tempus tensa est ac stricta, quippe quod pariter vitiosum peristalticum motum, ac intestina mox spasmo, mox atonia, detineri, arguit. Quumque adeo reciproci hujus in inte-

inteſtinorum volumine motus conſervatio magnum conſervandæ valetudinis ſit præſidium, deſtructio autem multorum morborum & ſymptomatum mater; omni utique ſtudio, tam in ſtatu naturali quam præternaturali, ea vitare decet, quæ eundem turbant ac lædunt, ut ſunt inprimis ira, terror ac mœſtitia, frigida potio largius ſudanti corpori ingeſta, omnia auſtera, acida, adſtringentia & duræ compagis alimenta, cibi nimis pingues & flatulenti nimius cereviſiæ, vini & ſpiritus vini potus, omne frigus, nimiæ viguliæ & mentis fatigatio, ex medicamentis, creber uſus purgantium, inprimis draſticorum, opiata, mercurialia, ſaturnina, item acida ſtiptica.

§. L.

Ad morbos quod attinet & judicium ex alvina egeſtione in iis petendum, in omnibus capitis & nervorum affectibus, propter mutuam partium nervoſarum conſenſionem, alvus ſtringitur, & omnis ipſius conſtipatio, ingignit, fovet & exacerbebat capitis & nervorum morbos. Obvium hoc eſt in vehementiori cephalalgia, hemicrania, epilepſia, mania, melancholia, affectibus paralyticis, ophthalmia & auditus quoque difficultate, qui omnes morbi optime ſolvuntur alvi fluxu paullo diuturniori, quippe qui ſedatos eſſe primis in viis ſpaſmos, humores ad caput urgentes, & materiam peccantem ad inferiora deſcendere ibi que exſolvi teſtatur. Hinc ex vero *Celſus lib. IV. cap.* 3. alvum fluxam ſuperiores partes ſæpe reſolvere; & *Hippocrates Sect. VII. aph.* 5. dyſenteriam in inſania bonam eſſe, aſſerunt. In reliquis quoque chronicis paſſionibus ſpaſmodicis, pathematibus nempe hypochondriacis & hyſtericis, alvus utplurimum conſtipata pedesque frigidi obſervantur. Quæ ambo ubi præſto ſunt, certo prædici poſſunt variæ ac multæ in ſuperioribus afflictiones, ut præcordiorum anxietates conſtrictivæ, cardialgia, difficilis ſpiratio, melancholia, cephalalgia, vertigo, cordis palpitatio, ructus, digeſtio vacillans & abolita, dolor flatulentus in hypochondriis, eo

Alvina excretio in capitis

aliisque ſpaſmodicis morbis qualis?

quod hæc omnia post inæqualem redditum per spasmos in inferioribus humorum cursum, eundemque ad superiora coactum, subsequuntur.

§. LI.

In febribus quæ bona vel mala?

Accedunt febres, de quibus pariter experientia compertum est, nullam earundem, sive sit continua, sive intermittens, inflammatoria, vel exanthematica, lymphatica, lenta aut hectica, sine prævia alvi adstrictione accedere, quæ etiam sæpius diu in morbi decursu perdurat, eundemque eo graviorem reddit. Quod si vero alvus secundum naturam ferri incipit, tam quoad qualitatem, quam quantitatem, haud fallaci spe sanitatis restitutio exspectanda, eo quod hoc facto, certum est, spasmos qui morbum proxime faciunt, in nervosis partibus solvi atque remittere. Quin multæ febres, præsertim putridæ & malignæ, item biliosæ, oborto justo tempore alvi fluxu solvuntur, & ex eodem, reliquis quoque concurrentibus, salutis petendum est indicium, quod pluribus in *dissert. diarrhea in febribus malignis salutari*, excussi. Monendum tamen, quod si in principio febrium & extra dies criticos intempestive alvus largius secedat, malum & infausti decursus præbeat indicium.

§. LII.

Alvina excretio quomodo in chronicis

Quum igitur in omnibus affectibus chronicis spasmodicis, convulsivis, hypochondriacis & hystericis, alvus segnis, adstricta & dura admodum noxia sit: artis utique est ac prudentiæ, utilissimæ hujus excretionis successum conservare, quod tamen minime acrioribus stimulantibus perficiendum, sed potius apprime ex usu sunt salina, abstergentia, nec non absorbentia & balsamicæ pilulæ, quas extracta amara, resinæ temperatæ, extractum rhabarbari & aliquot grana aloes rite præparatæ ingrediuntur, unacum clysteribus emollientibus, carminativis & oleosis. In febribus autem, quia æque strictura nimia, quam laxitas, periculosa, eo magis artifici providendum, ne in alterutro, delinquat, sed

& febribus prudenter movenda

potius

potius accommoda diæta ac regimine, & congruis tam internis, quam externis præsidiis, alvinæ excretionis successum perite moderetur. Hinc ubi alvus subducenda, neutiquam drasticis, acrioribus & stimulantibus utendum, sed leniora propinanda, mannata scilicet, tamarindinata, tartarea atque nitrosa, cum clysteribus lenientibus ac oleosis. Neque etiam dejectiones, licet nimiæ videantur, adstringentibus, opiatis & narcoticis vi sunt comprimendæ, ac potius blanda diaphoretica fixiora, mitigantia, cum aliquot granis nitri, vel uno aut altero corticis chaccarillæ, nec non succino præparato, vel floribus sulphuris & dimidio grano theriacæ cælestis, omne ferunt punctum. *& nimia compescenda.*

CAPUT XIV.

DE CRISIBUS ET CRITICIS DIEBUS IN EXPERIENTIA RATIONALI FUNDATIS.

§. I.

AD prognosin medicam, sive judicium de morbis, præsertim acutis, eorumque fausto vel infausto eventu ferendum, referenda etiam doctrina de crisibus, a plurimis Veterum maximi habita & passim in scriptis celebrata, a multis vero Recentioribus, quibusdam etiam Priscorum, partim in dubium vocata, partim neglecta. Primus autem omnium qui de crisi scripto mentionem fecit, est vetustissimus Medicinæ antistes *Hippocrates*. Is enim serio inculcavit, septimi cujusvis & dimidiati septeni diei, in acutis morbis Medico rationem esse habendam, eo quod iisdem per sudorem maxime, alvum aut hæmorrhagiam, a natura instituantur *Ad prognosin referenda crisis.*

tuantur excretiones, quarum succeſſu abſoluto, ipſæ febres demum ſolvantur. Et hos dies vernacula ſua criticos, ſive decretorios, nuncupavit, quia judicium de morbi eventu ferrent. Per criſin vero, quod vocabulum erat πολύσημον, priſci vel noxiorum e corpore excretionem, (quia *Heſychio* & *Suida* auctore, notante *Langio lib. I. epiſt.* 37. τὸ κρίνειν, ſequeſtrare & veluti per cribrum aliquid excernere, denotat) intellexerunt, vel ipſam morbi ſolutionem criſeos nomine inſigniverunt, (uti effert *Hippocrates lib. I. de præception.* κρίσις ἐστὶν ἀπόλυσις νόσου,) vel etiam criſin pro ipſius naturæ motu & pugna cum morbo habuerunt. Alii quoque criſin judicium Medici, quod format, vel formare debet ex morbi circumſtantiis de ejus eventu, eſſe voluerunt.

quid per eam intellexerint veteres.

§. II.

Criſis ſeptenario & ſemiſeptenario numero computanda.

Ut autem genuinus criſeos ſenſus & criticorum dierum ratio eo luculentius pateant, ex his, qui multum iisdem detulerunt, maximeque *Hippocrate*, tanquam primo fonte, hauſta adducemus præcipua teſtimonia. Primum eſto, quod exſtat *de dieb. judicat.* §. 9. ita habens: *judicantur febres quarta die, ſeptima, undecima, decima quarta, decima ſeptima & vigeſima prima, quædam etiam trigeſima & quadrageſima.* Et *Sect. II. aph.* 23. & 24. criſeos ſucceſſum ſic conceptis delineat verbis: *acuti morbi in quatuordecim diebus judicantur, ſeptimæ quarta index eſt. Alterius hebdomadis octava principium eſt. Conſideranda vero eſt undecima; hæc enim quarta eſt ſecundæ hebdomadæ. Deinde rurſus conſideranda decima ſeptima; ipſa enim eſt quarta quidem a decima quarta, ſeptima vero ab undecima.* Porro *lib. III. de præſag.* §. 7. & 8. perite monet: *morbos advertere a prima die oportet, atque ſingulos dierum quaterniones obſervare; ſi enim haud obſcure ſcies, quo ſe converſurus ſit morbus. Nam febres ardentes epidemicæ judicantur bono ordine in ſeptem ac decem diebus.* Huc etiam referenda, quæ *libr. de prænot.* §. 20. prodidit: *placidiſſimæ febres & ſignis ſecuriſſimis nitentes,*

tes, quarto die desinent, aut prius, malignissimæ vero & signis horrendissimis oborientes, quarto die aut prius occidunt. Eandem cum *Hippocrate* sententiam tuetur *Galenus*, qui integrum de diebus decretoriis concinnavit librum, in quo principes dies criticos vocat septimum, decimum quartum & vigesimum primum, ac in iisdem plures sanari, quam mori declarat.

§. III.

Septenos itaque & semiseptenos dies Veteres crisi dicarunt, quibus acutæ & continuæ febres in salutem terminentur. Ipsam vero crisin his diebus per excretiones, sudorem potissimum, alvum, vel hæmorrhagiam succedere idemtidem tradiderunt, omnesque evacuationes, quæ extra criticos hos dies contingunt, pro minus salubribus, sed symptomaticis censuerunt. Et de sudore quidem perspicuis id testatur verbis *Hippocrates Sect. IV. aph. 36.* sic scribens: *sudores febricitanti si inceperint boni, sunt tertia die & quinta, & septima, & nona, & undecima, & decima quarta, nec non decima septima & vigesima prima, porro vigesima septima & trigesima prima & trigesima quarta. Hi enim sudores morbos judicant, qui vero non sic fiunt, dolorem significant, & longitudinem morbi, & recidivas.* Idem confirmat *Galenus de dieb. decretor*, *qui sudores*, inquiens, *manant diebus indicantibus, non criticis, laborem significant & diuturnitatem morbi: nam judicatoria, non judicantia, aut sunt funesta, aut certe sinistri judicii.* Ac in eodem libro de sudoribus extra periodos crisimos fluentibus sic prodidit: *in sexto judicantur ægri cum difficilibus symptomatibus & periculo non mediocri, imperfecte & obscure.*

Ac fit cum excretione vel per sudorem.

§. IV.

Perficitur vero etiam solenniter crisis per sanguinis stillicidium & alvi fluxum. De utroque in procinctu sunt testimonia. Nam de hæmorrhagiis criticis egregius est locus *Hippocratis lib. I. epid. §. 115. in febribus*, inquientis, *ar-*

Hæmorrhagiam aut fluvi fluxum.

dentibus populariter grassantibus, quibus bene ac largiter sanguis per nares erupit, per hoc maxime servabantur, & nullum novi, qui in hoc constitutione mortuus esset, si recte sanguis profluxisset. In Philisco enim, Epaminone ac Sileno, quarta ac quinta die parum de naribus stillavit, & moriebantur. Sanguis autem plurimus erupit; maxime adolescentibus & in vigore constitutis, & talium plerique perierunt, quibus sanguis non erupit; senioribus vero ad morbum regium res devenit, aut alvi ipsis turbatæ sunt, aut dysenterici facti sunt. De salubritate autem liberalioris alvinæ in morbis excretionis passim aut *Hippocratem* exstant effata, ut *Sect. IV. aph.* 28. *sect. VI. aph.* 17. *sect. VII. aph.* 29. inprimis tamen huc referendum quod de febribus inculcat, dum *lib. de judicat. §.* 4. *ardentes febres biliosæ*, ait, *solvuntur plerumque septimo, aut decimo quarto die, sudore, aut alvo liberiore.*

§. V.

Crises repudiarunt veteres quidam & recentiores.

Tam magnifice de crisi & criticis diebus senserunt *Hippocrates* atque *Galenus*, quorum tamen fidem subleстam reddere & hanc doctrinam plane in dubium vocare haud veriti sunt antiquorum Medicorum nonnulli. Hos inter primus fuit *Asclepiades*, qui teste *Cælio Aureliano lib. I. cap.* 14. *pag.* 37. asseruit: non esse in passionibus statos dies, quos crisimos appellat, nec certo aut legitimo tempore ægritudines solvi. Idem cum *Asclepiade* professus est *Celsus lib. III. cap.* 4. *est*, inquiens, *de diebus ipsis dubitatio, quoniam antiqui potissimum impares sequebantur, eosque tanquam tunc de ægris judicaretur,* κρίσιμους *nominabant. Id* Asclepiades *jure ut vanum repudiavit. Neque in ullo die, quia par imparve esset, ægris majus vel minus periculum esse dixit. Interdum enim pejores dies pares sunt. Nonnunquam etiam in ipso morbo dierum ratio mutatur, fitque gravior, qui remissior esse consueverat.* Et paucis interjectis sic pergit: *Verum in his quidem antiquos tunc celebres admodum Pythagorici numeri fefellerunt; cum hic quoque Medicus non numerare dies debeat,*

beat, sed ipsas accessiones intueri. Ex recentioribus *Comes de Flisco*, vanitatem criticarum periodorum adstruxerit, *lib. de fato* perhibens: in praxi numerum hunc dierum non semper observari, & sæpius aliis etiam diebus crises fieri. Vt mittamus, quæ *Helmontius lib. de tempor.* it. *de febrib.* nec non *Christianus Langius in Misc. natur. curios.* & *Faber in panchymagogo*, contra observationem crisum in medium attulerunt.

§. VI.

Nonnulli in Græcia tantum succedere putant.

Mitiorem hac de criticorum dierum existentia sententiam fovent, ii qui licet non penitus eosdem negent, autumant tamen, in Græcia tantum, minus in nostris regionibus, succedere crises. Hunc in sensum scribit *VValdschmidius fundam. medic. pag.* 113. *nihil opus, nos adeo curiosos esse debere in caussis crisium rimandis, quum in nostris regionibus & nostro hoc tempore, tales crises, non amplius fiant, nec prædictiones nostræ in morbis acutis adeo certæ, nec indubitatæ fidei, prout apud* Hippocratem *inveniuntur.* Eidem sententiæ pollicem premit *Eustadius de die astronom. in nostræ*, inquiens, *Germaniæ regionibus, & præsertim sub nostro polo & in solo nostro, rarius crises perfectæ ad salutem veniunt.* Et *Hollerius comment. in aphor. Hippocrat.* testatur: in frigidis & borealibus regionibus rarissime exspectari criticas exactas evacuationes. Neque ab his dissentire videtur *Baglivus Prax. pag.* 140. asserens: in Græcia perfecte succedere crises in acutis morbis, non vero ita in nostris septentrionalibus regionibus, idque adscribendum putat aëris puritati & tenuitati illius regionis & adjacentis orientis valde elastici, quum noster aër aqueis & crassis impuritatibus fœdatus, humores quoque corporis magis impuros faciat, ut ad debitum criseos, sive despumationis officium, nunquam pervenire possint.

§. VII.

Quid per experientiam constet de crisi

In hisce tam diversis auctorum opinionibus & objectis tot difficultatibus, non expeditior ad veritatem inveniendam via, quam ipsa experientia (quæ facta ingenue sistit ac optima veritatis & ratiocinationis medicæ parens est,) duce patet, prudenter in consilium vocatis observationibus practicis. Quare in exponenda hac crisium ratione ac natura, instituto me apprime satisfacturum confido, si exuto omni auctoritatis præjudicio, ea, quæ per institutum, a quadraginta & quod excurrit annis, artis exercitium, mihi iterato de febrium solutione, quomodo? & an certis ac statis diebus eadem contingat? innotuerunt, candide tradam, & postea rationes adæquatas subjiciam. *in ephemera,* Scilicet frequentius observavi, febres quasdam viginti quatuor horarum spatio perfecte terminari, quas Veteres eapropter dixerunt ephemeras. *synocha,* Synocham mitiorem quarto, graviorem septimo die, vel per narium stillicidium, cum proclivitate ad somnum, vel per largum sudorem cedere; *causo,* ardentes vero & biliosas febres, causos dictas, nisi funestum sortiantur exitum, utplurimum tertio, vel undecimo die, liberali sudatione, plerumque cum alvi fluxu, ad finem pertingere, expertus novi. *tertiana,* Ipsæ tertianæ sæpius intenso cum æstu aggrediuntur; circa tertium autem & quartum diem remittit insultus, ac in intermittentis typum transit. *catarrhalibus.* Compluries quoque, & maxime anno MDCCX. Berolini, observavi catarrhales & epidemicas febres cum gravibus symptomatibus ingruentes, quarta autem die solutas, excretione facta pustulari circa nares & labia, cum sudore pruriginoso.

§. VIII.

Pleuritide vera & peripnevmonia.

In pleuritide vera & peripnevmonia leviori, inter tertium & quartum diem per tussim cum levamine ejici materiam cruentam, hanc in junioribus & sensibilis naturæ septimo, in adultioribus vero & ubi inflammatio paullo profundior, demum circa decimum quartum diem, inflammatio-

nis

nis ſequi diſcuſſionem, cum largo ſudore & liberali ſcreatu, reſpiratione quoque liberiori, identidem experientia compertum habeo; edoctus id crebrius, quum Mindæ Weſtphalorum, ubi morbus quaſi endemius, artem primum factitarem. Pleuritidis autem ſpuriæ & hepatitidis decurſus atque ſolutio, plerumque ſeptimo, vel undecimo die, per ſudorem, aut alvi profluvium, multoties a me annotata. Febris quoque eryſipelacea, quæ ſæpe cum gravibus ſymptomatibus, horrore, frigore, vehementi æſtu, interdum etiam delirio invadit, intra diem tertium & quartum conquieſcit, amandata ad ſummam cutim materia acri bilioſa, cui nonnunquam tumor glandularum inguinalium jungitur. Qui de peſtilentia vera ſcripſerunt obſervatores, confirmant, febrem peſtilentem nonniſi eryſipelaceam malignam eſſe, ac in ea ſalutis præbere indicium, quando circa tertium, quartum, vel etiam ſeptimum diem, in partibus carnoſis carbunculi, aut in glandulis bubones, apparent.

pleuritide ſpuria & hepatitide. eryſipelacea. & peſtilente febre.

§. IX.

Vix tamen ullo in morbo tam conſpicua ſunt critica tempora & naturæ ordo, quam in variolis. Hæ enim eodem modo ac morbilli cum truculentis ſymptomatibus adoriuntur plerumque, quæ facta circa dimidiatum ſeptimum exanthematum eruptione, una cum febre eximie remittunt, idque durat in variolis ad ſeptimum usque, quo ſuccedente primum in facie, poſtea in pectore, brachiis & manibus, ac demum infimis partibus ſuppuratione, febris denuo accenditur ſic dicta ſecundaria, quæ ad undecimum usque diem protrahitur & donec puſtulæ, eodem ut ſuppurari inceperunt ordine, a ſuprema ad infimam corporis regionem ſiccentur ac demum fruſtulatim decidant. Et ſic in ſalutem decurrit variolarum morbus, ubi vero vires ferendis ſymptomatibus non ſufficiunt, nono vel undecimo die lethalis accidit cataſtrophe. Aliud periculoſum exanthematum genus ſunt petechiæ, quæ quarto, vel ſeptimo die, in corporis cortice com-

Variolis, morbillis.

petechiis.

continuis & epidemicis. parere, & prodeuntes levamen cum liberiori respirationis successu inferre solent. Tandem multiplici quoque experientia perspectum teneo: febres multas epidemice grassantes continuas putridas, petechizantes, solvi & salutatem sortiri eventum circa undecimum diem, per copiosum alvi profluvium, de quo pluribus egi in *dissertat. de diarrhea in febribus malignis salutari.*

§. X.

Crises etiam extra septenos dies conting. Quamvis igitur nihil dubii sit, quin in nostris etiam regionibus, in febribus præsertim acutis, septenarius dierum numerus, magnas mutationes in morbis adducat, ac eodem non modo symptomatum, sed & totius morbi cessatio, cum evacuationibus incipiat & successive absolvatur; nihilominus tamen non semper circa septenos dies crises, sive mutationes in pejus, vel deterius, sed extra dies quoque hos decretorios, paribus scilicet, octavo, decimo & duodecimo, contingere, per experientiam constat. *Quibus maxime solennes.* Potissimum in hominibus plebejiis, rusticis, simplici & populari victu fruentibus, & qui neque inordinata vitæ ratione neque affectuum impetu, sanguinis massam impuram reddiderunt, parum quoque medicamentis utuntur, crises cum sufficienti evacuatione *quibus minus.* perfectas fieri, idemtidem a nobis observatum est. Pariter multiplici experientia confirmatum teneo, hos, qui corpore præditi teneriori cum cute valde perspirabili, naturæ agilioris & sensibilioris, ætate juvenes vel viri sunt, & febribus acutis, inflammatoriis & ardentibus laborant, citius crises, quibus morbus ad salutem, vel mortem, terminatur, experiri, quam ii, qui torpidiores natura, temperamento phlegmatici ac succulenti, quippe qui diutius cum morbis conflictantur, protracto ad tres & longius septimanas, febrium discessu.

§. XI.

Non omnis larga evacuatio Monendum vero, quod non omnes largæ evacuationes, præsertim, quæ per cutem diebus ordinariis criticis succedunt, salutem spondeant, sed illæ tantum, quas symptomatum

matum notabilis remiſſio, pulſus duri & celeris in molliorem & ſedatiorem mutatio, liberior & minus anxia reſpiratio, animus erectior, urina craſſior conſiſtentia cocta, corporis quies, ſomnus placidior, ac ut verbis *Hippocratis Sect. II. aph.* 13. utar, nox placidior, comitantur & conſequuntur. Nam aliquot certe ipſis criticis diebus, ſub largis ſudoribus occumbere vidi. Neque etiam omnis pathematum remiſſio, quæ ſæpe etiam diebus paribus accidit, criſis cenſenda, ſed ea tantum, cui arteriarum motu magis naturali & reſpiratione liberiore facta, evacuationes aut iunguntur, aut poſtea accedunt. *aut ſymptomatum remiſſio criſis.*

§. XI.

Et certe præclare monet *Galenus lib. I. de dieb. decret.* quod criſin cognituro noſcenda ſit ætas, natura, anni tempus, locus & pulſuum cognitio. Sicut enim hæc omnia de craſi & mixtione humorum, nec non diſpoſitione ſolidorum ad motus vegetos & promtos, aut imbecilles & tardos teſtantur: ita pro eorundem differentia, ipſæ non modo corporum naturæ variant, ſed & operationes & effectus qui in corporibus contingunt, diverſi comparent in morbis. Hinc perpetuæ fere obſervationis eſt, quod ſi ſudores largi in febribus inflammatoriis, etiam exanthematicis, ſtatim in principio & ante debitum eruptionis tempus manant, vel etiam materia variolacea ordinario termino citius expellitur & exanthemata comparent, nec poſt eruptionem pulſus ſedatior ſit, ſignum peſſimi præbeat ominis. Ego quoque frequentius annotavi, quod febres epidemice graſſantes, ſive catarrhales, ſive rhevmaticæ, ſive exanthematicæ, ſub ordinatis & conſtantibus anni conſtitutionibus prognatæ, ſtatas magis & tempeſtivas obtineant criſes ac ſolutiones, quam quæ præſto ſunt, ubi aeris temporumqua viciſſitudines præternaturales admodum præceſſerunt, quippe quæ, non tam exacte ſervant tempora, ſed difficilioris ſunt ſolutionis, quod ſcite innuit *Hippocrates Sect. II. aph.* 8. *in conſtantibus*, inquiens, *temporibus, ſi tempeſtive tempeſtiva redduntur, morbi*

In criſi cognoſcenda circumſtantiarum.

temporis

& tempeſtatum ratio habenda.

constantes & judicatu facillimi fiunt, in inconstantibus autem inconstantes & qui difficulter judicantur.

§. XIII.

Crisis per imprudentem medicationem turbari potest.

Deinceps medentum sagacioribus apprime cognitum est, ordinatos & criticos ad excretionem cum salute tendentes in febribus naturæ motus, imprudenti medicatione mirum turbari, perverti posse ac plane impediri. Egregia sunt quæ hanc in rem affert *Prosper Martianus in comment. in lib. II. de morb. Hippocrat. sect. II. pag.* 174. *continuo*, inquiens, *medicamentorum refrigerantium usu propter febrem, incrassatis humoribus corporibusque densatis, spontaneæ evacuationes sæpe prohibentur, ut hæc non sit levis caussa, cur nostris temporibus tam raro fiant crises, quæ frequentissimæ erant antiquis.* Neque minus luculentum est *Baglivi* testimonium, qui in *prax. pag.* 254. *mirari desinant*, ait, *practici, si hodie nec frequentes, nec perfectæ succedant crises, uti olim in Græcia, siquidem illi Græcarum legum vel ignari, vel obtrectatores, a principio morbi ad declinationem usque purgantibus, diaphoreticis, phlebotomiis, spirituosis aliisque imprudenter & intempestive exhibitis medicamentis, ægrotantes fere conficiunt; ideo impossibile est, ut humores, per tam diversas remediorum seditiones distracti, ad criticæ despumationis negotium stato tempore disponantur, sed assiduis confusionibus agitati, loco criseos perfectæ in metastases præternaturales desinant, atque hac de causa nec criseos, nec dierum criticorum, nec aliorum demum naturæ motuum regulas ab antiquis traditas, in febribus observabimus.* Quapropter exquisita nititur veritate quod idem auctor *l. c.* tradit: rusticis & qui Medicorum opera non utuntur, crises per sudorem, alvi fluxus aliasque naturæ vias perfici & motu prorsus ordinato fieri.

§. XIV.

Inprimis in variolis & morbillis.

In nulla vero ut supra meminimus febre, tam solenniter observatur criseos successus, quam in exanthematica illa, fere toti generi humano communi, variolarum nempe & mor-

morbillorum; interim non desunt, qui, quod certe mirum, sine ulla solida ratione illum negare audent, aut minimum eundem minus curant, quum tamen merito nobis in febribus sit crisis, quando circa statum quoddam tempus, cum notabili quadam evacuatione, vel etiam excretione per cutem, symptomatum fit remissio, immo cessatio, cum meliori pulsu & respiratione, quod certe post eruptionem variolarum & morbillorum conspectius obvium, licet postea tempore suppurationis, nova secundaria febris, magis symptomatica, accendatur. Quare gravissimum utique in hoc morbo per imprudentem medicationem conciliatur ab ignaris damnum, dum vel nimis expellentibus & calido regimine intempestive instant, vel etiam in contrarium eruptionem cohibent nimis refrigeratibus, ut valde nitrosis, quorum alias præstantissimorum etiam nostro jam tempore pessimus passim invalescit abusus, ut per eosdem motus ordinatos salutares turbatos, multosque, qui revera potuissent servari, periisse, observarim. Quin omnes evacuationes in morbis criticæ, maxime tamen per sudorem, si supprimuntur imprudenter, vel minus sufficienter succedunt, morbi recidivas, vel pejorem priore, & solenniter febrem lentam invehere solent, de quo notandus *Hippocratis aphorismus* 12. *Sect. II.* ita habens: *quæ relinquuntur in morbis post judicationem, recidivam facere solent.* In exanthematica autem illa febre, quæ seculo abhinc nostris plane incognita, jam vero admodum familiaris, in expulsione materiæ causticæ ad corporis corticem critica, stati dies non tam certo observantur, symptomata tamen, quando eadem contingit, semper complacantur. Neque denique in recensendis observatis criticis omittendum, quod nulla dies in febribus continuis & acutis, etiam exanthematicis, maxime variolis, magis fatalis sit, quam nonus & undecimus, quorum alterutro plurimi occumbant, utut reliqui etiam non omni careant periculo.

quin omnibus morbis.

purpura non servat crises.

Periculosi semper IX. & XI. dies.

§.XV.

§. XV.

Criticæ numero septenario adstrictæ mutationes. non a principio interno.

Postquam igitur in conspectum ea produximus, quæ circa crises & dies criticos in certa experientiæ veritate ipsoque facto fundata sunt; nunc, quum nihil sine ratione sufficiente in rerum natura fiat, paullo curiosior incidit quæstio: cuinam scilicet caussæ illa observatio, quod septenario numero, tam magna, vel in melius, vel deterius fiat mutatio, tribuenda sit? Veteres, quibus corporis nostri mechanico-organica structura, & rerum corporearum natura, proprietates & operationes, motuumque regulæ, plane erant incognitæ, naturæ, tanquam agenti cuidam & principio rationali omnia secundum ordinem, numerum, mensuram & tempus in corpore nostro producenti adscripserunt, in auxilium etiam vocatis cœlestium siderum, solis & maxime lunæ influxibus, qum Priscorum sententiam, plures etiam ex nostris sola credulitate sequi video. Sed qui in philosophicis erroneam per petitionem principii argumentationem norunt & nihil in rationali explicatione & deductione, nisi quod clare & distincte concipi, definiri, vel sufficientibus argumentis probari & adstrui potest, admittunt, fictiones quoque a claris & distinctis conceptibus, sterilia nomina, a caussis realibus distinguere didicerunt, minime hac philosophandi, quæ pigris, non vero sagacioribus ingeniis accommodata admodum, ratione contenti sunt, eo quod ex gratis supposito tali principio, nullum naturæ phænomenon commode explicari & intelligi potest, tantum abest, ut vel levissimum usum in applicatione ad praxin inde sperandum.

§. XVI.

Sed motibus in corpore.

Neque enim crisis pro actu quodam mentali aut ideali, quales quidem etiam dantur in corpore, haberi potest, sed potius pro mechanico, sive certo effectu motuum, qui fiunt in corpore nostro, a caussis potissimum corporeis & physicis. Nam quia omnes in rerum natura effectus & mutationes, ad quas vita, conservatio, nutritio, mors, morbus, medicamentorum operatio & sanatio spectant,

ctant, nonnisi a certis motibus dependent, qui a certa rerum corporearum figura, magnitudine, nexu, situ & vi agente, resistente proveniunt, & omnes inde resultantes effectus certum etiam gradum ac numerum, sive quantitatem motuum, desiderant; necesse utique est, ut notabiles effectus certo quodam absolvantur tempore, quia hoc nihil aliud est, quam certus motuum sibi invicem succedentium ordo & numerus. Quod vero solennissimæ naturæ operationes in toto universo, & maxime microcosmo, potissimum ad septenarii numeri terminum, uti ex diversis ætatum periodis & annis climactericis, de quorum rationali explicatione egi peculiari dissertatione, patet, succedant atque contingant, clarissime sapientissimi divini opificis, summam & infinitam in structura universi & præcipue corporis exhibitam artem arguit, eaque propter ordinati hi omnes septenario numero adstricti & comprehensi universales & in sacris quoque obvii effectus, longe rectius a prima, una & infinita caussa, Deo, quam a multis particularibus principiis rationaliter & moraliter agentibus, deducuntur. *ex summi opificis instituto derivanda.*

§. XVII.

Ut itaque clarum etiam ac verum conceptum habeamus de crisi in morbis, illa nobis nihil aliud est, quam morbi & symptomatum successiva cessatio, quæ propter spasmum universalem illum, qui in febribus omnes nervosas & vasculosas partes occupat, maxime in emunctoriis resolutum & caussam quæ ipsum produxit correctam, vel expulsam, contingit. Jam quum ipsæ febres acutæ, pro caussa, vel stases sanguinis & humorum inflammatorias, vel humorem quendam causticæ corrosivæ indolis, partibus nervosis inhærescentem, habeant; ad stases vero sanguinis in vasis præternaturales expediendas & materiam causticam nervis inimicam corrigendam & ab interioribus ad exteriora emovendam, certi partium solidarum motus & fluidorum appulsus requirantur: aliter sani fieri & res concipi nequit, quam ut *Et sic quoque crisium in morbis ratio reddenda.*

certis etiam temporibus cessatio morbi & symptomatum sequatur atque eveniat, quam evacuationes liberaliores, remittentibus spasmis, per cutem, alvum, urinam, potissimum vero pulsus & respiratio melior & magis naturalis, testantur. Quodsi itaque hæc omnia non observantur, neque evacuationes junctæ sunt, certum indicium est, morbum, vel ejus caussam, nondum per naturam, hoc est motus naturales, victam esse & subjugatam, sed ingens adhuc periculum corpori imminere, quod cum tempore semper ingravescit.

§. XVIII.

Porismata ex crisi practica.

Reddita sic crisium rationali explicatione, multo rectius nunc Medicus de crisi Veterum perfecta, imperfecta, evacuatione critica salutari & symptomatica, judicare poterit atque decernere. Inde etiam ratio patebit, cur circa sic dictos criticos dies, rectissime monente *Hippocrate*, nihil moveri debeat, ne motus naturæ ordinati & salutares, quibus materiam peccantem per convenientia organa ejicit, turbentur & alia incongrua loca non sine periculo divertantur. Denique prona quoque elucescet consequentia, evacuationes istas salutares, quibus partim materia, quæ morbum fecit, partim etiam noxii humores, qui sub ipso morbo geniti & accumulati fuerunt, excluduntur, non imprudenter cohibendas esse, ne vel recidivæ, vel lentæ febres, aut aliæ chronicæ affectiones, ingignantur, sed potius eo respiciendum, ut, si motus evacuatorii paullo segniores sint ob debilitatem virium, roborantibus & analepticis iidem adjuventur ac promoveantur.

§. XIX.

Crises quoque præsto sunt in intermittentibus.

Quæ quidem omnia sicuti de febribus acutis, continuis & ardentibus in propatulo sunt: ita jam quæstio indagine haud indigna emergit: num etiam in intermittentibus febribus crises dentur? quod utique certo respectu affirmamus. Licet enim in iisdem dies certi & stati, qui etiam ab essentiam crisium non pertinent, minus obvii sint: ubi tamen

solu-

ſolutio morbi & ſymptomatum ſucceſſiva fit, junctis largioribus evacuationibus; ibi recte noſtra ſententia criſin fieri aſſeritur, eaque propter quum in omnibus paroxyſmis febrium id eveniat, ac ſub declinatione largi ſudores fluant, urina cocta & cum ſedimento appareat, non raro etiam vehementia ſymptomatum in tertianis per excretiones purulentas circa labia, item in quartanis per puſtulas ſcabioſas & ulceroſas, humore quodam acri corroſivo a partibus interioribus nervoſis ad exteriores propulſo, mitigetur atque diſcedat, criſes in iisdem contingere neutiquam erit negandum.

§. XX.

Nec non aliis chronicis morbis.

Neque etiam in aliis chronicis morbis inſolentes adeo ſunt criticæ ſolutiones. Nonnulli enim morbi, quantumvis diuturni ac rebelles, ita ſunt comparati, ut cum die & tempore, maxime circa diverſas novas ætatis periodos, ſponte ſolvantur ac cedant. Ac de epilepſia quidem notum, *epilepſia* quod infantili & juniori ætati, quam maxime ſit infeſta, pubertatis autem tempore ac erumpente in virginibus menſium fluxu, ſæpiſſime diſcedere ſoleat. Ut adeo experientiæ reſpondeat *aph.* 20. *Sect. III. Hippocratis: plurimæ affectiones pueris judicantur partim in quadraginta diebus, partim in ſeptem menſibus, partim in ſeptem annis, partim ad pubertatem accedentibus.* Deinceps omnes dolores graviores, ce- *doloribus* phalalgia, cardialgia, atroces colici, nec non paroxyſmi epileptici & ſpaſmodico-convulſivi, criſes ſuas ſervant, quibuscum complacantur. Ipſe porro crebrius obſervavi, quod *nervorum & capitis.* graves nervorum & capitis morbi, motus convulſivi ac epileptici, item vertigines & inſaniæ, quin pathemata ſpaſmodica, quæ hypochondriacam melancholiam referunt, propulſis ad corporis ſuperficiem purpuraceis efflorescentiis, aut erumpentibus puſtulis ulceroſis, feliciſſime terminentur, præſertim ſi Medicus congrua medicina ſalutarem hanc criſin proſequatur ac tueatur. Nam ſæpius hi morbi a cauſtica

quadam scorbutica materia, nervosis partibus firmiter inhærescente, natales ducunt, quæ, si ad exteriores partes robore naturæ amandatur, graves istæ internarum partium affectiones conquiescunt. *Sennertus* quoque, *Rhodius*, *Tulpius* & *Pechlinus* multa consignarunt exempla, maniam, melancholiam & epilepsiam, diarrhea, excretionibus cutaneis & abscessibus discessisse. Sopores profundos, vertiginem, mentis turbationem, nec non asthmata convulsiva, accedente dolore podagrico, vel erumpente hæmorrhoidum fluxu, judicatos fuisse ac penitus sublatos, sæpius vidi. Hydropem anasarcam, oborta spontanea diarrhea, *Forestus lib. X. obs.* 31. & largissima narium hæmorrhagia *Hildanus Cent. I. obs.* 50. sine medicamentis subsedisse ac evanuisse, testantur. Et quæ plura hanc in rem facientia, in superioribus jam *cap. IIX. & IX.* nec non antecedente *XIII.* ac *XII.* sparsim inseruimus.

aliisque morbis.

CAPUT XV.

DE

CERTIS IMMINENTIS IN MORBIS PERICULI IPSIUSQUE MORTIS INDICIIS.

§. I.

Prognosis utilis & necessaria.

QVamvis non negandum sit, nobilem illam de morborum decursu & maxime eventu perite judicandi scientiam, non directe ad finem artis obtinendum pertinere: nullum tamen dubium est, quin eadem utilis admodum & scitu necessaria sit, & quam maxime ad evincendam certam artis nostræ rationem ipsiusque Medici existimationem

tionem servandum conferat. Nam præclare pro more suo *Hippocrates*, artis prognosticæ facile princeps, statim in limine *prænotionum* tradidit: *Medicum prænotionem adhibere optimum esse mihi videtur. Prænoscens enim & prædicens apud ægrotos, & præsentia, & præterita, & futura, & quæ ipsi ægroti delinquunt exponens, fidem utique fecerit, quod ægrotorum res magis cognoscat; quare audebunt homines seipsos Medico committere.* Idem *lib. prædict. Sect. III.* inculcat, *in prædictionibus* inquiens, *Medici illius probe memores esse debent, quod si cui successerit prædictio, is apud ægrotum intelligentia præditum admirationi fuerit; si vero quis aberraverit, supra hoc quod odio habetur, fortasse etiam insanire videbitur.*

§. II.

Dolendum modo, excellentem hanc & divinam fere in morbis præsagiendi scientiam, tam arduam, tam infidam, incertam & dubiam deprehendi, ut non immerito judicium de morborum eventu ex vero formandum sit in difficillimis, & Medici etiam periti sæpissime in hoc delinquunt. Nam quia Veteres non ex integris morborum historiis, sed paucis duntaxat circumstantiis, regulas prognosticas desumserunt; neutiquam certe mirum est, parum certi iisdem inesse ac easdem sæpius experientiæ non respondere. Accedit, quod, quum primi Medicinæ auctores, neque vitæ, neque morborum aut mortis, in quo posita sit, naturam & rationem intellexerint, structuræ quoque corporis humani atque ex ea pendentium motuum plane ignari fuerint, ex observationibus etiam plenis veras caussas & notas futuri in morbi eventus, convenienti & rationali modo elicere haud potuerint, sed potius etiam hanc artis nostræ partem empirice tantum coluerint, eaque propter symptomata, sub quibus aliquoties ægros mortuos observarant, pro funestis illico declaratione, quum tamen eadem pro diversitate corporum, morborum, regionum, morbi etiam temporum, mirifice varient, ut hinc

Ardua tamen & difficilis.

derivata prognostica præcepta rarius veritati & experientiæ sint consentanea. Recentiorum autem quamplurimi vix alia incedunt via, & simulac artem salutarem opificii instar addidicerunt, ad ejus exercitium, minus instructi iis subsidiis quæ rationalem efficiunt Medicum, properant, aut statim inter initia morbi præcipitanter nimis, antequam certas notas habere possunt, judicium interponunt, eaque propter non possunt non in prognosi formanda graviter delinquere & falli, ut tanquam moribundum deserant, qui postea convalescit, aut vicissim vel juramento, ut novi, fidem faciant, convaliturum, qui elapsis vix aliquot horis, occumbit.

§. III.

Addiscenda tamen ex certis signis. Sed quo magis difficilis & ardua hæc præsagiendi ars est, eo magis laborandum Medico, quo eandem addiscat & potissimum certa ratione & experientiæ subnixa imminentis in morbis periculi ipsiusque morbis signa, acquirat, de quo etiam non est quod desperemus. Nam illud negari nullo modo potest, omnes eventus, sive ad salutem, sive interitum referendi sint, a certis, adæquatis & proportionatis caussis proficisci, nec sine his contingere posse. Quodsi itaque caussas, cur æger necessario ex morbo mori debeat, quis probe noscat; nullum sane est dubium, quin ex earum præsentia futurum interitum conjicere possit atque prædicere. Vicissim quando artifex exacte callet, quo modo, quo tempore, quibus viis aut excretionibus morbus solvatur & æger ad sanitatem traducatur: ex his utique cxnfidenter & cum certa ratione de salute futura judicium promere poterit. *Instituti ratio.* Proinde quum in superioribus, & maxime capite quarto, genealogiam caussarum, quæ sanitatem immediate pervertunt, & proxime antecedentibus ea, quæ de cognoscenda morborum ex variis signis solutione, scitu necessaria, solide & rationali modo exposuerimus: expedita jam via est, ad eruenda ac sistenda

ſtenda futuri in morbis vitæ diſcriminis ſigna atque indicia, quibus tuto in edendo præſagio inniti queat artifex.

§. IV.

Quod igitur ad morbos acutos, ſive febres, attinet, ex antecedentibus ut notum ſupponimus, in quavis harum duplicem obvium eſſe motum, probe invicem diſcernendum, alterum ſumme pernicialem & vere morboſum ſpaſticum, qui a circumferentia ad centrum tendit, alterum ſalutarem, poſt ſpaſmum a centro ad circumferentiam directum, cujus beneficio exitiales illæ ſpaſticæ partium ſtricturæ laxantur, inflammatoriæ ſtaſes diſcutiuntur & tubuli excretorii, ſtricti antea & clauſi, feliciſſime adaperiuntur. Jam quicunque binorum horum ſibi oppoſitorum motuum genium, potentiam, effectus & mutuas eorum actiones & relationes penitius novit: is utique magna cum ratione & prudentia in omnibus agere, pericula prudenter prædicere & fauſtos eventus quam optime prænunciare poterit. Nam ſi infeſti ſpaſmi ac inde dependentes inflammationes, congeſtiones ac ſtaſes ſanguinis, a motu calido reſolutorio febrili, certo interpoſito tempore, non digeruntur ac diſcutiuntur, ſed firmius perſiſtunt, in proclivi eſt judicare: demum ſuccubituram naturam, putredinem inſequuturam ipſamque mortem certo futuram; id quod eo magis metuendum, quando ſpaſticæ ſtricturæ circa dies criticos, corpore a morbo jam debili reddito, non conquieſcunt, ſed potius incrementa ſumunt.

De iudiciis periculi in acutis, ſive febribus.

in genere

§. V.

Ut autem lethiferi ſpaſmorum effectus eo clarius innoteſcant, breviter ſtrictimque indicia exponemus haud fallacia, e quibus de illorum præſentia ac vehementiæ gradu conjiciendum. Tenendum igitur: exitiales has ſpaſmodicas ſtricturas, non unam ſed plures in corpore, cum majori, vel minori diſcrimine, adoriri partes, eaque propter prout partes variant, variis quoque dignoſci ſignis. Nimirum quan-

Indicia ex ſpaſmo cutis

do rigor cum frigore circa morbi vigorem obſervatur, vel ſæpius recurrit, ſi corpus non æqualiter molle, ſed durum, calidum & aſperum eſt, ſi exanthemata retrocedunt, vel tantiſper abſconduntur, exteriora horrent & frigent, fonticuli quoque vel ulcera antea manantia ſiccantur, nihil boni portendunt, ſed ſummum mortis periculum minantur, qua propter ſpaſmos in ſuperficie corporis, ſanguinis & humorum motus ad interiora coactus, peſſimas inflammatorias congeſtiones facile ſuſcitat, & impedit, quo minus morbida materia perſpiratione corpore poſſit expelli. Pergunt quoque in acutis ſpaſmi plerumque ad excretoriorum emiſſaria, urinarios nempe tubulos & ani oſtium, ut urina tenuis aquoſa reddatur & alvus plane dura, tenſa & occluſa ſit. In quibusdam etiam, ob urgentem reciprocam ſtricturam, frequens mejendi & deſidendi adeſt ſtimulus.

& excretoriorum

§. VI.

Fibrarum cordis & tunicar. arteriarum.

Longe gravius periculum imminet, ſi quando ſpaſticæ contractiones interiores ac nobiliores, quæ motibus vitalibus vacant partes, infeſtant. Nam pulſus parvus, contractus, celer & durus, item inæqualis & intermittens, non aliunde, quam a ſpaſtica & convulſiva ſtrictura nervorum, qui cordis fibris & tunicis arteriarum implantantur, proficiſcitur, & ſemper in ſtatu morbi plurimum periculi portendit. Ejusdem notæ reſpiratio crebra, anxia & difficilis eſt, ubi in critica tempora incidit; quandoquidem ſicut ſapienti *Hippocratis* effato *in prognoſticis*, facile ſpirare magni momenti eſt ad ſalutem in omnibus morbis, ita crebrior & ægra ſpiratio in acutis, minus fauſti ſemper eſt ominis. Nervis præcordialibus ſpaſmo affectis, ſummæ urgent axietates, inquietudo corporisque jactatio, ac ægri crebrius lectum ſitumque mutant. Oeſophagi & ventriculi membranæ nerveo-muſculares quum ſtringuntur, vomendi adeſt conatus, potus regurgitat, non infrequenter e faucibus limpidum ſerum ſtillat, deglutitio difficulter perficitur ac inexhauſta ſitis, cum

nervorum pnevmonicorum

œſophagi & ventriculi.

oris

oris & linguæ ariditate affligit, quibus rapto in consensum simul duodeno, flavus corporis, maximeque faciei, color iungitur.

§. VII.

Vbi vero atrocia spasmi latius diffunditur ac universum nervosum genus graviter concurrit atque convellit, ad ultimal iam ventum esse indicio sunt nares acuminatæ, tempora collapsa, aures frigidæ & languidæ, oculi concavi, cutis circa frontem dura ac tensa, color fuscus aut perpalitus, quibus facies Hippocratica, certus mortis nuncius, describitur. Huc quoque referenda nervorum distensio, quæ semper in acutis terroris & periculi plena, iuxta *aph.* 6. *Sect. IV.* ac potissimum cognoscitur, quando æger supinus cubat, genua contrahit, pronus subinde ad pedes ruit, brachia & pedes nudos exporrigit & inquietus iactitat, ungues ac digitos pallidos habet, manibus floccos legit fimbriasque diducit, vel in vicino pariete, si qua minuta eminent, carpit, quibus si demum tendinum subsultus accedunt, hora adest decretoria. *In universa nervoso genere*

§. VIII.

Quamvis autem plurimi ex acutis morbis ex inflammatione interna primam trahant originem eaque propter periculo non careant; sæpissime tamen in ipso vigore morbi novæ superveniunt, vel in ventriculo, vel cerebri membranis inflammationes, quæ nunquam non gravissimi sunt discriminis ac mortis prænunciæ. Atque hæ inflammationes, sive alterutra earundem, sive ambæ simul adsint, non modo in malignis, petechialibus: contagio infestis & castrensibus febribus, sed & in aliis acutis, synochis, ardentibus, purpuraceis, variolis & morbilis, circa septimum, nonum vel undecimum diem accendentes, ægrum certissime perimunt. Et stomachi quidem inflammati signa sunt, quando intensus æstus & ardoris exquisiti sensus, cum acuto circa præcordia dolore urget, & circumscripta ibi regio tactu durior precipitur, *signa inflammationis feralis.* *in ventriculo.*

extrema algeſcunt, ſumma anxietas & inquietudo affligit, ſique omne: quicquid vel medicamenti, vel potus aſſumtum, aut protinus vomitu reiicitur, aut retentum maximam creat moleſtiam ipſamque anxietatem adauget. Quandoque tam late inflammatio ſerpit, ut per œſophagum ad ipſas fauces propagetur, quæ inde ardentibus dolorificis puſtulis obſidentur & viſcido corrupto muco iugiter obducuntur, ex quo mortis præſagium petendum. Periculoſior hac, licet ſæpius ipſi iungatur, eſt illa mortem brevi antecedens membranarum cerebri inflammatio, Græcis phrenitis dicta, quæ plerumque aſſiduam & pertinacem vigiliam impenſumque capitis dolorem excipit. Hanc futuram rigor, urinæ copioſæ ac tenues, aurium tinnitus, fortis pulſatio in capitis interioribus & paucæ ſtillantes e naribus ſanguinis guttæ nunciant: præſentem autem produnt oculi rubicundi, ſcintillantes & torvi, mentis alienatio, ſermo inconditus, male cohærens, lacrymarum involuntarius ſæpe effluxus, dentium ſtridor cum abolita humidi appetentia, quæ ſi convulſionibus demum ſtipantur, mortis ferunt ſignificationem.

& cerebri membranis.

§. IX.

Malignitas ex quo cognoſcenda.

Atque hæc ſunt præcipua pathemata & ſigna, quæ vitam in diſcrimen adduci in acutis teſtantur, obvia maxime in iis, qui temperamento cholerici, ſanguinei vel ſanguineocholerici, ætate iuvenes & viri, exquiſitiori ſenſu præditi, ad iram proclives, habitu corporis macilenti & qui ſpirituoſis nimium indulſerunt. Secus vero evenit in his, qui ſucculenti & ſpongioſi ſunt corporis, phlegmatici, ac vires vel per morbos, inediam aut diuturnam mœſtitiam, vel enormes ſanguinis profuſiones perdiderunt. Nam hi non tam per vehementes ſpaſmos & gravia dolorifica pathemata ingulantur, quam potius ex motuum imbecillitate atque defectu partiumque atonia mortem oppetunt, & ſtagnationes ac ſtaſes ſanguinis atque humorum ſtatim in principio in putridam corruptionem inclinant. Et licet ſic diſpoſiti ægri non ſine

ven-

ventriculi & cerebri membranarum inflammatione pereant: hæc tamen non tam gravibus spasmis & symptomatibus stipatur, sed sub mitiori insultu in corruptionem concedit. Hinc quia morbus plerumque lenioribus incedit symptomatibus, sæpius Medicis imponit, ut in præsagio ferendo fallantur, quum tamen ob occultam perniciem eo difficilioris sit iudicii eoque maiorem foveat malignitatem. Cognoscuntur autem maligni eiusmodi morbi his indiciis: cum levi frigori & horrore accedunt, vires statim mirum prostratæ sunt, pulsus languidus & frequens simulque contractus micat, in situ erecto facile animo deficiunt ægri, somnus nullus perpetua tamen ad eum adest inclinatio, & si obrepit, major virium postea percipitur languor & mens ipsa emovetur, decumbentes de nullo dolore, siti, vel magna molestia conqueruntur, inquieti tamen sunt & sese jactitant, sique demum extrema algescunt ac pulsus deficere incipit, nec in carpo amplius percipitur, lethalis imminet catastrophe.

§. X.

Transitus inflammationis in sphacelum indicia.

Quumque porro omnis inflammatio demum in necrosin sive sphacelosam putredinem transire soleat: noscenda quoque sunt signa, quæ factum hoc esse subindicant. Ac tum quidem internus frigoris percipitur sensus, dolor acutus antea & acerbus, circa caput vel inferiores partes subito conquiescit, mens delira quodammodo ac se redit, virium vero defectus increscit pulsus penitus deficit, vel valde inæqualis, angustus & intermittens est, alvus stricta laxatur & vel præter voluntatem fertur, vultus fœdus ac pallens comparet, tempora, cervix & pectus gelido sudore madent, extrema corporis frigescunt, borborigmi ac sonitus in ventre exaudiuntur & liquida immissa sonitum quando descendunt emittunt, *als wann sie in einen hohlen Topf fielen*. Quæ omnia si præsto sunt, mortem adesse manifesto produnt, eo quod ob sphacelum vires sumentem, partium atonia & virium la-

psus adeo increscit, ut omnis in corpore motus, & cum eo vita, exspirent.

§. XI.

In purpura alba. Sunt vero adhuc alii affectus qui & inflammatione, & atrocioribus spasmis perimunt, in quibus non minus instans vitæ discrimen ex obviis phænomenis conjici potest. Nimirum febris cum purpura alba, quæ lymphæ valde vappescentis & corruptæ soboles est, si in fine associatur aliis acutis febribus, item variolis, morbillis, vel etiamin puerperio post lochia suppressa accedit, nunquam periculi expers est, ac utplurimum per inflammationem interiorum partium, præsertim ventriculi & intestinorum, necat. Funestum autem suggerit indicium, si æstum bræcordiorum summamque anxietatem internus frigoris sensus, cum pulsu parvo, debili & inæquali excipit, purpura disparet, animi defectio, mens turbata & spiratio difficilis adsunt. *variolis* Eundem in censum referendæ variolæ, quæ ubi statim primis diebus cum gravi dolore lumborum & delirio ingruunt & præmature secundo mox die exanthemata, in cute aspera instar purpuræ cum maculis, comparent, ac die quinto & sexto, post plenam eruptionem pulsus non sedatior fit, sed celer micat totumque corpus pustulis obsitum est, raro quenquam in juvenili ætate evasisse scio. Neque minus periculi metuendum, ubi circa nonum diem gravissimus ex suppuratione dolor accedit, qui sæpissime omnia, quæ salutis spem ostendere videntur, pervertit atque immutat. Hæc enim ardente sua vehementia, universum genus nervorum spasmis afficiens summas parit anxietates, corporis jactationem, pustularum subsidentiam, donec respiratio difficilis, mentis turbatio, convulsio & pulsus languidus, parvus supervenientes, brevi vitam eripiant.

§. XII.

Sumto veneno aut drastico. Quicunque a veneno vel validissimo emetico aut purgante sumto moriuntur, hos identidem inflammatio sphacelosa, teste anatome practica, e medio tollit. Mortis autem

præ-

præsagium ferunt ardores interni & summæ anxietates, pulsus valde parvus & inæqualis, vel plane deficiens, cum sudore frigido, delirio & convulsione, quam, a pharmaco purgante concitatam ipse *Hippocrates Sect. VII. aph.* 25. & passim alibi, mortiferam pronunciat. Qui ex dolore a calculo decedunt, in his plerumque inflammatio lethalis ventriculi & meningum supervenit. Quod si enim vomitum & acutissimum dolorem febris sequitur, cum magna anxietate & siti vehemente, postea singultus & delirium cum extremorum frigore accedit, æger non diu amplius erit superstens. *dolore calculi.* Illud vero atrocissimum dolorum in intestinis genus, quod colicæ convulsivæ nomine notum, sæpius quoque perimit, *colica convulsiva.* dum intestinum rectum ob exquisitissimum sæpe ex stagnante cruore doloris sensum, & inflammatione & sphacelo afficitur, sub quo ex putrescente intestino fœtidissima prodeunt excrementa, pulsus frequens & debilis, eum summo virium lapsu, sequitur, & sphacelosa corruptio quandoque ad extremas partes ipsumque scrotum serpit, ut obrepente animi tandem defectione, mors ipsa succedat.

§. XIII.

In passione iliaca, ubi acutissimi infestant dolores, *Passione iliaca.* cum contumaci alvi constipatione & vomitu assiduo etiam male olente accedente singultu, delirio, gelido sudore, extremorum frigore nervorumque distensione, certos adesse multis prodromos censendum, observante id dudum *Hippocrate Sect. VII. aph.* 10. sic perhibente: *ab ileo vomitus, singultus, convulsio aut delirium, malum.* Cholericus morbus quando stipatur impensiori dolore & torsionibus, tam supe- *cholera.* rius, quam inferius, magno impetu humores, præsertim virides, eliduntur, sitis vix extinguibilis urget, facies flavescit vel pallescit & pulsus parvus & concisus deprehenditur, in ancipiti ægrum versari significant. Vbi vero arteriarum motus sensim gracilescit ac plane deficit, crura contrahuntur, sudor frigidus prodit animoque liquuntur ægri, inflammatio-

Dysenteria. nem in sphacelum jam concessisse indicia confirmant. Dysenteria quoque si languentem adhuc a priori morbo corripit, raro servatur æger, quia facilis tunc ad putridam corruptionem aditus, quam præsentem torminum acutissimorum subita remissio, exteriorum refrigeratio cum summa virium jactura indicant, futuram autem, singultus, cardialgia, præcordiorum æstus atque anxietas, pernicialis in ventriculo inflammationis signa, nunciant.

§. XIV.

Signa periculosa. Accedunt signa, quæ suffocationem ipsiusque periculum minantur & antecedunt, conspicua in iis, qui gravibus pectoris morbis, angina, peripneumonia, empyemate, catarrho suffocativo, asthmate convulsivo, thoracis hydrope detinentur ac tandem pereunt. Nam omnes hi affectus non modo liberum aeris in pulmones ingressum & ex iis egressum intercipiunt, sed & sanguinis per pulmonum vasa, ex uno in alterum cordis ventriculum, sufflaminant & tollunt, ac sic jugulant. *in cynanche.* Angina quidem, quæ musculos laryngis internos occupat, & Græcis cynanche dicitur, ubi neque in cervice, neque in faucibus, quicquam vel tumoris, vel ruboris, conspicitur, exquisitissimus tamen dolor ac vehemens febris affligunt, citissime per suffocationem necat. Ac tum quidem, ut verbis utar *Lomii observat. medicinal. lib. II.* oculi vertuntur & rubent & veluti iis qui strangulantur prominent, vox impedita nihil significat & qualis catulorum est tenuis editur, os apertum hiat frigidi aeris cupidum, ex eoque spumans saliva movetur, lingua exseritur, potui datus liquor per nares remeat, ipse æger totus inquietus est, crebro e cubili exsilit, tandem vero strangulatu atque syncope oppressus perit. *peripnevmonia.* Ita etiam præfocatione occidit peripnevmonia, in qua si nihil plane exscreatur, sed anxia adest spirandi difficultas & magna angustia, inquietudo, sputum intus in pectore strepit, pulsus inæqualis & intermittens ferit, alvus infirmis iam viribus sponte fertur, quod screatu operose ejici-

tur

tur spumosum, modo flavum, modo cruentum est, continua simul urget vigilia, phrenitis iungitur, ægri cupidissime frigidam auram captant, proni & erecti cubant & reclinati præfocari videntur, quinto, vel ad summum septimo die, certo ingulantur.

§. XV.

Qui asthmate sic dicto convulsivo, idemtidem suffocatione pereunt. Nascitur enim hoc malum plerumque ex hydrope thoracis, dum ruptis hydatidibus, humor effusus pulmonum impedit liberam expansionem, ut nec aer ingredi, nec sanguis per eos cursum conficere queat. Oritur quoque ubi interior bronchiorum tunica, multis & magnis glandulis obsita, ita angustatur, ut nec spiritum in pulmonibus elidi, nec novum recipi patiatur. Quandoque convulsivus quidam spasmus tam fortiter bronchia concutit atque coarctat, ut ægri strangulatione misere intereant. Hinc in omnibus hisce afflictionibus summa anxietas & inquies cum tremula spiratione, pulsus inordinatus & inæqualis, nec non sibilus ac strepitus in pectore præsto sunt, ægri crebrius locum situmque mutant & nihil nisi spumosi aut cruenti quippiam extunditur, tantemque inalgescentibus corporis extremis, syncope & suffocatione opprimuntur. *Asthmate convulsivo*

§. XVI.

Idem contingit in catarrho sic dicto suffocativo, qui maxime senes, imbecilles atque infantes perimit, ac plerumque paralysi nervorum pnevmonicorum ortum debet. Trahitur in hoc pariter summa cum difficultate & anxietate spiritus, & quia bronchiis, secedente a sanguine humore viscido seroso, repletis, nihil tamen sputi eiicitur, aer admissus strepitum & ronchum in fistulis edit, donec præcluso penitus aere æger suffocetur. Quod antequam evenit, pulsus aliquot sæpe ante horis intermittit, sensim gracilescit penitusque intercidit, nonnunquam etiam mentis turbatio cum extremorum frigore supervenit. Pari quoque ratione phthisici, si ob virium *Catarrho suffocativo.* *Phthisi.*

rium plenarium lapſum humor purulentus, copioſus, in exeſa ampla cavitate recunditus, non eliditur, ſed exſpuitio ceſſat, præcluſo ſpiramento, exſpirant, ita tamen, ut periculum & funeſtus eventus diu ante colligi poſſit, quando totum corpus tabe conſumitur, aſſidua hectica febris urget, genæ rubent, alvus nimis fluit, ungues pallent, pedes intumeſcunt, oculi concavi & nares acuminatæ apparent.

§. XVII.

In morbis chronicis ex corruptione viſcerum.

Ex morbis autem chronicis eminent maxime hydrops, ſcorbutus, cachexia, maraſmus, hectica & tabes, quorum periculum & futurus lethalis exitus pariter certis quibusdam ſignis poteſt dignoſci. Scilicet qui iisdem decumbunt, lento gradu ad mortem procedunt, propter ſucceſſive increſcentem & latius ſerpentem viſcerum ex humorum ſtagnatione & extravaſatione corruptionem, quæ, quoniam nulla arte arceri aut perſanari poteſt, certo mortem ingenerat. Indicia vero viſcerum in inferiori ventre corruptorum adeoque ſequuturi interitus ſunt, appetitus penitus proſtratus, cum faſtidio etiam eorum alimentorum, quibus ſani mirum delectati fuerunt. Deinde lenta febris ſi incrementa ſumit & pulſus etiam mane poſt ſomnum celer eſt, nunquam non internam corruptionem produnt. Denique ſummus virium cum reſpiratione difficili lapſus, ſomnus valde laborioſus & plus debilitans, quam reficiens, in peſſimis ſunt. Hæc enim ſi diutius affligunt nullisque remediis miteſcunt, certo mortem præſagiunt, maxime ſi corpora ſunt ſenilia, vel ex morbo præcedente chronicis eiusmodi paſſionibus implicita.

§. XVIII.

Speciatim hydrope.

Quod ſpeciatim ad hydropem attinet, ſi is poſt aſthma diuturnum cordisque palpitationem, vel ex induratione hepatis poſt quartanam ſequitur, ægrum non facile ſervari poſſe, confidenter pronunciandum, ſique urina pauca, turbida & rufa redditur, omen eſt admodum periculoſum, & ſimulac ſuperiora contabeſcunt faciesque flaveſcit, mortem

aliquot

aliquot menses antequam accedit, haud dubie præsagire licet, quæ etiam certissime, febre aucta & respiratione difficiliori reddita, sequitur. Pariter his, qui sæpius, & maxime post motum corporis & animi vehementiorem, gravem ac contumacem cordis palpitationem sentiunt, ac postea asthma convulsivum, hæmoptysin, aut hydropem incurrunt, diu mortiferum discrimen prædici potest. Nam horum omnium caussa polyposa in cordis vasis concretio est, quæ nulla ope submovenda, tandemque concursantibus aliis caussis, funestum ingenerat morbum, cuius periculum eo certius & gravius, si subito & sine manifesta caussa sæpe anima deficit, quod certissimam reddit polypi suspicionem, qui repentinam mortem inferre solet, confirmante id jam *Hippocrate, Sect. II. aph.* 41. *quisque sæpe multumque sine caussa animo linquitur, is subito mori consuevit.*

§. XIX.

In cachexia quando totum corpus intumescit ac pallidum fit, ciborum fastidium adest & crebrior male olens vomitus urget, per alvum pauca feruntur, urina cruda & pauca secedit, spiritus difficulter trahitur, & e corpore adversus odor spirat, accedente postremo pulsu frequenti, mortem aliquot mensibus ante prænunciare licebit, quæ eo certius insequitur, quo ægrotans majora in victu nimioque potu errata admisit, vel diuturna animi mœstitia fatigatus fuit. Hepar, amplissimum illud abdominis viscus, ubi mortifera corruptio occupat, fastidium cibi adest, maximeque carnium nausea, frequens & multa urit sitis, febres urget, vires prosternuntur, singultus quassat subinde diaphragma, vomitu quoque excutitur serum vel flava bilis, ipsumque corpus tabe penitus sensim marcescit, & sæpissime certe in his pathematibus defunctis, jecur sphacelosum plane & nigrum sectione deprehendi. Pariter ventriculi exulceratio longum & lethalem adducit morbum, & cognoscitur, quum summa anxietas & vomitus cibum assumtum excipit, quæ oblata acri salina

Cachexia.

corruptione hepatis

& stomachi exulceratione.

aut ſpirituoſa medicina augeſcunt, corpus interim contabeſcit, pulſus celer jugiter vibrat, extrema rigent & quandoque horrent, fonticuli ſicceſcunt & ad cicatricem ducuntur, ſomnus acciſus eſt & laborioſus. Et his feralibus qui detinentur paſſionibus, tertio vel quarto plerumque poſt menſe exſpirant, ac diu ante mortis ſigna circumferunt.

§. XX.

Cancro exulcerato. Cancro exulcerato nemo facile ſervatur, propter ſummam corruptionem, quam ſanies nigra, tenuis, odore abominabilis prodit, & lenta febris cum virium defectu, ſomno anxio, laborioſo vel nullo comitatur, donec ultimo animi defectio & mors ſequatur. *retrocedente eryſipelate &c.* Porro accidit interdum, ut inflammationes in exterioribus partibus conſiſtentis, cujus generis ſunt eryſipelata, podagra & chiragra, retrocedant ad interiora & cito vitam eripiant, non alia ratione, quam inflammatione & ſpacelatione ventriculi, aut inteſtinorum. Majus diſcrimen eſt, ſi in peſte carbunculi vel bubones interiora repentes diſparent, vel non rite prodeunt. *carbunculis* Hoc enim ſi contigerit, horrore æger concutitur, ſumma anxietate & inquietudine affligitur, æſtus cum exteriorum refrigeratione regioni ventriculi inſidet, ad vomendum eſt conatus, vel etiam ſingultus accedit, donec ultimo ſub mentis turbatione & ſyncope, æger exanimetur. *nimiis hæmorrhagiis.* Qui ex nimia ſanguinis profuſione, ut infelici abortu, hæmoptyſi, vomitu cruento, vel morbo nigro Hippocratis, aut gravi hæmorrhagia in febribus obeunt, ex animi quidem defectione & ſyncope pereunt, notabile tamen eſt, quod plerumque vehemens ſitis, inclinatio ad vomitum & pulſus cum debilitate frequentia, nec non artuum diſtenſio, præcedant, indicio, ſanguinem in partibus interioribus, ventriculo & capite ſubſiſtentem, quoſdam adhuc movere ſpaſmos.

§. XXI.

Parturientibus. Superſunt ſigna mali ominis in partu ac puerperio, quibus plures feminæ diſcedunt. Nimirum quando mulieres

vel ob incongruum fœtus, præsertim grandioris, situm, continuis spasmis, doloribus ac laboribus per aliquot dies assiduis, junctis simul ardoribus internis vehementissimis, quos pulsuum celeritas arguit, defatigatæ sunt, accidit sæpius, ut parturientes, vel partu brevi defunctæ, dejectis repente viribus, in forte animi deliquium, vel affectum apoplexiæ similem incidant, nullaque arte vel ope vires & vitam recipere possint. Hic autem affectus, ubi aliquot horas perdurat, nec penetrantissima medicina, qualis est spiritus salis ammoniaci cum calce viva paratus & oleo rutæ essentificatus, naribus intrusa, anima revocari potest, lethi signum est. Si facies sub syncoptica hac affectione colorata manet, sanguinem ex vehementioribus spasmis impetuose ad cerebrum coactum hoc, apoplectico per omnia simile malum, produxisse subindicat, ac plerumque post obitum ex ore & naribus serum sanguineum fœtidum effluit. Sæpius etiam evenit, ut fœtus, exspirante sub partu matre, post mortem demum, ob relaxatas tum vias & interiorem fermentativum motum, foras ex utero mortuus pariter propellatur.

§. XXII.

Quæ in puerperio decedunt feminæ, utplurimum ex retento impuro sanguine, qui enixo partu ex utero salutariter per aliquot dies manare solet, graves primum patiuntur dolores, quos, si non excipit effusio lochialis sanguinis, sed fluxus magis obstipatur, uteri plerumque inflammatio & febris valde exitiosa sequitur. Testatum facit febrilem hunc morbum incendium ab inferioribus locis usque ad cordis regionem vergens, cui si magna anxietas, virium prostratio, inquietudo & omnis appetitus dejectio junguntur, postea sensus internus frigoris cum horrore accedit, pulsus frequens, parvus & debilis micat, visus quoque obscurare incipit, mortem ex sphacelo instare, haud dubia est significatio. Plurimæ ex puerperis integra mente obire solent, & licet hæc antea turbata fuerit, paucis tamen ante mortem horis sæpe ad-

Puerperis.

ad se redit, ut imperitiores rem penitus in vado esse sibi persuadeant, pulsus tamen moribundus proximi interitus semper certus est index. Alia phænomena præsto sunt in puerperis, quæ ob nimium sanguinis post partim & in puerperio profluvium, pereunt, quippe tunc lentus cum pulsu frequenti & debili calor assidue urget, neque etiam mane post somnum sedatur, juncta præterea est inappetentia viriumque plenaria dejectio, & circa exitum puerperii, hoc est sexta post hebdomade, syncoptica plerumque mors succedit.

§. XXIII.

Ac infantibus. Denique morbi, quibus infantes decedunt, utplurimum spasmodici sunt & convulsivi, inflammationem & sphacelum, præsertim ventriculi, intestinorum, aut capitis, inducentes. In teneriori enim ætate, ob dolores ex dentitione & abdominis ex lacte corrupto tormina acutiora, facilis in epilepsiam & convulsionem, febres quoque atque asthmata est lapsus. Quod si vero epilepticus paroxysmus unus alterum crebro consequitur, & alvus antea fortiter clausa, sponte jam dimittit excrementa, mirum fœtida & nigra, vox simul clangosa fit ac singultuosa, totumque corpus ardet, haud dubie augurandum, imminere funestum finem.

§. XXIV.

In formanda prognosi distinguenda. Hæc itaque sunt potiora & certiora signa, quæ in varii generis morbosis afflictionibus periculum, aut plane interitum nunciant: ita tamen comparata, ut in applicatione eorundem ad prognosin, magnum judicium, curata distinctio omniumque circumstantiarum pensitatio accedere debeat; quo eventus formato ex iis judicio respondeat. Et primo quidem solicite distinguenda sunt pathemata in morbis spasmodicis chronicis obvia, ab iis, quæ in acutis comparent. Nam sæpissime in hypochondriacis & hystericis ejusmodi truculenta occurrunt symptomata, quæ in acutis lethalem effectum minantur, in illis vero minus periculi alunt. Et quid frequentius est? quam quod hypochondriaco &

pathemata chronicorum & acutorum.

co & hysterico malo laborantes sub paroxysmis maximis anxietates, spirandi angustias, cum extremorum frigore & urina aquosa, pulsu existente debili & parvo, patiantur, quin plane vehemens animi deliquium persentiscant, quæ tamen omnia brevi remittunt, exspirant & sine periculo transeunt.

§. XXV.

Deinde probe discernenda sunt morborum tempora. *Tempora morbi.* Nam ex omnibus, quæ modo attulimus indiciis funestis, si quædam, vel etiam plura sub initio & primis morbi diebus apparuerint, præcipitanter nimis ageret, qui statim mortem instare exinde judicaret. Alia vero ratio est, quando viribus nimio calore, vigilia assidua, inappetentia, anxietate, dolore, per plures dies infestante, fractis & exhaustis, funesti ejusmodi spasmi & ab iis oriunda symptomata prodeunt, maximeque iis temporibus, quibus morbus alias salutariter solvi solet. Inprimis etiam primus impetus & vehementia morbi invadentis curate expedenda; quæ, si statim in principio vires dejicit, pulsu valde frequenter feriente, nil boni portendit, sed potius imbecillitatem ferendo morbo imparem, succorum impuritatem & ad corruptionem proclivitatem, luculenter arguit.

§. XXVI.

Porro exquisita etiam semper habenda est ratio cor- *Corpora.* porum quæ ægrotant, & maxima perquirendum: utrum ex imbecillibus, an robustis sint? eo quod illa nunquam non in morbis magis, quam quæ robustioris & validioris sunt constitutionis, periclitantur, ac potissimum facili negotio ex doloribus vel inflammationibus sphacelo corripiuntur mortifero. Imbecillibus vero ratione ætatis, senes & infantes, ratione corporis structuræ, qui repleti multisque & exilibus vasis instructi sunt, annumeramus, neque minus eos, qui a parentibus debilibus ac morbosis procreati sunt, item, qui præcedente diuturno morbo, vel immodicis sanguinis profusioni-

 bus

bus ad diuturna inedia, aut impenso animi affectu, mœstitia, cura & graviori meditatione, vires attriverunt ac consumserunt. Eundem quóque in censum referendæ puerperæ & qui ex vitio diætæ aut vitæ regiminis, nec non excretionibus suppressis, ingentem impurorum succorum copiam sibi contraxerunt.

§. XXVII.

Et caussa. Neque tandem omittendum, quod in signorum consideratione, studiose semper attendendum sit artifici: num a caussis quibusdam externis nocentibus, per iram, terrorem, corporis refrigerationem, aut cibum insalubrem, vel pharmacum vehemens & virulentæ indolis, atrocia jam conspicua suscitata sint symptomata? Quæ quidem in morbis per se periculosis corporibusque infirmis, in vitæ discrimen ægros adducere, vel ipsam mortem accelerare possunt; in morbo vero minus ancipiti & corpore valente, non adeo extimescenda.

CAPVT XVI.

DE CAVSSIS MORTEM IN MORBIS GIGNENTIBVS.

§. I.

Mortis caussæ cognoscendæ. QVum princeps ac præcipuus salutari arti præfixus sit scopus, ut in curandis morbis quibus ad interitum facilis & ordinarius fere est transitus, corpus a morte modis defendat omnibus, idque Medicus cum certa firma & fundata ratione facere debeat: necesse utique est, quo proximas & adæquatas mortis caussas & quomodo eædem

dem in & ex morbis gignantur, medentum quilibet ſtudioſe ſcrutetur atque pernoſcat. Jam vero non melior magisque apta ad perquirendas quæ mortem in morbis inferunt cauſſas ſuppetit via, quam per diſſectionem corporum morbis defunctorum, qua clariſſime, quid mors & quænam formalis ejus ratio, vel ſenſuum miniſterio, palpari poteſt ac perſpici. Nimirum ex omnibus conſignatis obſervationibus & hiſtoriis anatomico-practicis, planum fit atque teſtatum: mortem nihil aliud eſſe, quum ſublatam penitus progreſſivam & circularem ſanguinis ac humorum, beneficio cordis & vaſorum motionem, quam vel canalium, præſertim circa cor & pulmones, a polypoſis concrementis obturationes, vel largiores ſeri & ſanguinis in cerebro aut nobilioribus aliis partibus extravaſationes, vel ſuccorum in partibus eminentioris uſus nervoſo-muſculoſis inflammatoriæ in ſphaceloſam putredinem tranſeuntes ſtaſes, vel etiam putridæ viſcerum corruptiones, proxime gignunt & immediate producunt. Quapropter e re utique erit, ut quæ ex his in variis morborum generibus poſt mortem deprehendantur cauſſæ, ex fide dignis qui inſtituerunt ſectiones auctoribus delibemus, & ea qua fieri poteſt brevitate, hoc loco commemoremus; eum maxime in finem, quo medentes mortiferas has cauſſas congruis remediis tempeſtive averruncare corpusque ab interitu tueri poſſint, nec unquam imprudenti medicatione ad earundem geneſin quicquam conferant.

quæ ſint in genere.

§. II.

Incipiemus autem a funeſtis capitis morbis, quorum in numero potiſſimum apoplexia, lethargus, epilepſia atque phrenitis ſunt, & primo loco diſpiciemus: cur ſæpius ſani & robuſti, in optimo ætatis & virium vigore conſtituti, ex apoplexia tam repentina morte pereant? Et de hac quidem curatior eadem defunctorum anatome clariſſime confirmat, quod ſanguinis vel ſeri extravaſatio in cerebro ejus ſit cauſſa. Potiſſimum *VVepferus*, quo nemo majori ſolertia in hujus

Specia-tim in apoplexia.

jus mali generationem inquisivit, in eximo *de historiis apoplecticorum* libro, testatur: se semper fere effusum ex plexu choroideo cruorem, in cerebri penetralibus reperisse. Deinde *VVillisius lib. de anim. brutor. cap. IX. pag.* 222. refert historiam de juvene sanguineo, plethorico & vino indulgenti, in cujus aperto capite, anterior cerebri cavitas sanguine grumoso cum seri copia impleta visa est. Et *VVarthonus in adenograph. cap.* 2. fidem facit: se in iis, quos apoplexia subito abstulerat, ventriculos cerebri sanguine refertos deprehendisse. Haud dissimilis observatio legitur in *Misc. nat. curios. Dec. II. An. X. obs.* 161. dum dissecto apoplectico, multum saniosi seri ex cerebro diffluxit, sinus falcatus cruore turgidus & ventriculi lympha referti, fuerunt ostensi. Alius apoplexia interemtus, ut *l. c. Dec. II. An. I. obs.* 154. proditum est, in ventriculis sanguinem serosum extravasatum copiosum exhibuit, & grumus sanguinis, ovi columbini forma, nec non quartus ventriculus cum infundibulo sanguine turgidus repertus.

§. III.

Lethargo, paralysi & hemiplexia. Et quemadmodum apoplexia ob sanguinem vasorum alveis elapsum inducitur; ita in lethargo, paralysi & hemiplexia, quæ sæpe diuturnis cephalalgiis, scorbuto aliisque gravioribus affectibus chronicis, lethali eventu superveniunt, ingens seri copia in cerebro conspicitur. Sic *VVillisius l. c. pag.* 155. in cephalalgia diuturna ex lethargo demortuo, cerebri anfractus, tam exteriores, quam cavitatem internam, aqua limpida repletos offendit. Puer trium annorum, teste eodem auctore *l. c. cap. IX. pag.* 225. post ophthalmiam & faciei exanthemata soporosus factus, largam copiam limpidæ aquæ sub meningibus stagnantis exhibuit, cujus copia etiam ventriculos & thalamos opticos implevit, eosdemque comprimendo cæcitatem intulit. Ex cephalalgia scorbutica demortuum, ventriculos cerebri copiosiori & acriori lympha tam turgidos gestasse, ut unciæ decem effluxerint.

Misc.

Misc. nat. curios. Dec. II. An. VI. obs. 3. testantur. Paralyticum quoque sectum, vasa cerebri atro sanguine quam maxime turgentia & ventriculos largo sero distentos ostendisse, *Pezoldus obs.* 60. auctor est. Idem confirmat *Harderus obs.* 34. exemplo paralytici a longo tempore cachectici, quo post mortem secto, versus ventriculos & prope basin cerebri ac cerebellum, exundans serum occurrit, polypus quoque oblongus ex eodem loco extractus est.

§. IV.

Ex epileptico malo qui intereunt, in capite vasa plerumque cruore turgida obtinent, & serum quod a sanguine secessit in inferiore cerebri parte stagnans. Idem fit, quando quis ex phrenitide moritur, cui etiam funesta epilepsia ordinario solet supervenire. Confirmat hoc *Harderus obs.* 34. casu epileptici quatuordecim annorum, qui sanguine diducta habuit cerebri vasa, protuberantibus instar vesicæ aquæ repletæ anterioribus ventriculis, e quibus facta incisione, ichor copiosissime profluxit, qui in tertia & quarta cavitate non minori quantitate delituit. Eandem in rem facit observatio *Willisii lib. de morb. convuls. pag.* 504. ubi in femina, motibus convulsivis & epilepticis mortua, vasa meningum adeo sanguine farta fuisse narrat, ut quasi tota sanguinis massa in capite aggesta visa sit, cerebri vero substantia humore aquoso redundantius irrigata fuit & ventriculi aqua limpida repleti. Similem historiam idem auctor *l. c. pag.* 542. consignavit: de femina, pathematibus convulsivis & hystericis oppressa, cujus vasa cerebri mirum sanguine distenta fuerunt, ut ejus vix quicquam in reliquo corpore effluxerit, cerebri cavitatibus ac recessibus serosa colluvie plenis. Simili ratione *Petr. Pavv. obs.* 8 commemorat, in epileptico & phrenitide demortuo, vasa meningum sanguine atro & adusto fuisse distenta & in cerebello putridum humorem repertum. Et *Joh. Rhodius Cent. I. obs.* 39. in phrenitide membranas cerebri cum rubore adeo tumentes invenit, ut venæ a cerebri

Epilepsia & phrenitide.

substantia potuerint separari, in alio autem *obs.* 40. piæ matris vasa inflammata fuisse, scripto confirmat.

§. V.

Unde tam subita mors. Sanguinis itaque vel seri in capite exundantiam atque effusionem subito mortem inferre testatur experientia, neque etiam ratio deficit, cur id contingat, luculenter demonstrans. Nimirum cerebrum sanctius animæ domicilium & tenuissimi ac purissimi liquidi, quod vim, robur, tonum ac motum fibris & solidis corporis partibus præstat, secretorium ac officinam esse, & saniorum Veterum tulit sententia, & diligentior Recentiorum observatio anatomica confirmat. Nam spirituosum summæque activitatis liquorem in vasculoso cerebri cortice secerni, per medullaris substantiæ mæandros ad oblongatam medullam pergere, & ex hac, nec non spinali, per appensos nervos ad subjectas partes derivari, ex eo clarissime patet: quod constricto vel dissecto membri cujusdam nervo, protinus ejusdem sensus & motus exspiret, diffracta vero vel discissa spinali medulla, partes infra læsionem illico omni sensatione ac movendi potentia priventur, & cervice fracta, nec non læso vel obturato spinæ principio, animans extemplo penitus exanimetur. Quumque ex oblongata in basi cerebri medulla, novem illa nervorum paria oriantur, quæ sensoriis maxime præsunt & ad præcipuas vitales partes cor & pulmones abeunt, in proclivi est judicare: hac a sero vel sanguine extravasato obstructa, aut compressa, hunc mobilissimi nervei liquidi influxum quam maxime intercipi, ut non mirum sit, animam nihil amplius percipere & cor atque arterias activo & vitali systoles motu orbari ac ita mortem subito conciliari.

§. VI.

Caussa morbis in pectoris mortis plerumq; polypus. A morbis capitis progredimur ad eos, qui in pectore sedem ac domicilium suum habent, ac mortem cient, quorum in numerum referendi syncope, a Veteribus sic dicta cardiaca, asthma & catarrhus suffocativus, peripnevmonia & phthi-

phthisis. De hisce etiam experientia anatomica edocemur, quod non alia ratione internecioni dent hominem, quam quod liberum circuitum & transitum sanguinis per cor & pulmones sistant ac intercipiant; id quod testatum faciunt polyposæ concretiones canalium alveos obturantes, neque minus scirrhosi tumores & corruptiones saniosæ ac sphacelosæ, quæ pulmonum substantiam in hisce vitiis infestant. Ad syncopen quod attinet, qua sæpius subito & præter omnem opinionem plures extingui, immo in lecto, quem sani firmique conscenderant, mane exanimes offendi, non novum, sed res crebræ experientiæ est; caussa tam repentinæ mortis non alia, quam viscidior & coagulata membranacea massa, quam polypum vocamus, & quæ prius cordis columnis & lacertis, quasi radicitus implantata, tandem vi dimota, ostia majoris vasis obturans, liberum iter ac motum sanguinis penitus intercludit, unde protinus tota sanguinis circulatio sistitur ac perit. Plura ejusmodi exempla memoriæ prodita sunt in *Boneti anat. pract. lib. I. Sect. II. lib. II. Sect. II. Malpighii diss. de polypo, Bergeri disp. de polypo cordis & nostra de subita morte præcavenda.* Inprimis etiam huc referri meretur *Bartholini lib. de lacteis thoracis cap.* 14. testimonium, fidem facientis: se in iis quos subito fato extinctos aperuerit, majora cordis vasa sanguine concreto repleta invenisse. Solent vero polypi plerumque dextram cordis cavitatem eique annexa vasa occupare & grandiores quoque ibi delitescere, quam in sinistra, fortasse quia non solum redux a nutritionis & perspirationis negotio sanguis, multis particulis tenuibus liquidis, sulphureis & salinis castratus, viscidior est & facilius concrescens, sed etiam a chylo ex ductu thoracico affuso, facile in coagulum filamentosum præcipitatur, quod in auriculæ finibus, vel amplis dextri ventriculi columnis obhærescens, ex agglutinatis viscidis præterfluentis seri moleculis, sensim paulatimque in majorem molem excrescit.

§. VII.

Ut in asthmate & catarrho suffocativo.

Sæpius etiam polypus aliis gravibus & periculosis in pectore malis sese associat & citra suffocationem trucidat. Nam in iis, qui asthmate & catarrho suffocativo jugulantur, plerumque polyposas in vasis cordis & pulmonum concretiones repertas fuisse, observationum fide constat. Testatur id maxime *Greiselius* in *Misc. nat. curios. An. MDCLXX. obs.* 74. *quotquot*, inquiens, *catarrho suffocativo, quo homo frequentius morte decedit subita, mortuos aperui, in omnibus corpora callosa, viscida ac glutinosa in corde deprehendi.* Sic quoque *Pezoldus obs.* 61. in asthmate suffocativo & pectoris hydrope cor magnum, polypo solido repletum, cum magna in vasis atri coagulati cruoris copia, observavit. Pariter *Misc. nat. curios. Dec. II. An. X. obs.* 174. asthma ex polypo cordis & pulmonum, cum duro sinistro pulmonali lobo, descriptum tradunt. Potissimum vero notabile est, quod adduxi in dissertatione *de asthmate convulsivo*, Grætzium, scilicet Medicum quendam castrensem, vel quingentos milites asthmate suffocatos incidisse, atque semper vel hydropem pectoris, vel polypum cordis ventriculos & vasa obsidentem, adinvenisse. Ipse non minus confirmatius asseverare possum, me quotiescunque copia fuit asthmate defunctos dissecandi, polypum in vasis pulmonum & cordis, nec non serum fœtidum effusum in thoracis cavo offendisse, cujus origo merito difficiliori sanguinis cursui per pulmones debetur, unde serum per lymphatica vasa rupta exprimitur inque pectus descendit, ut hinc perpetuo fere gravi asthmati junctus sit pectoris hydrops, de quo egregias observationes prodidit *Carolus Piso lib. de morbis ex seros. colluv. pag.* 217. nec non *Baglivus in Praxi pag.* 107.

§. VIII.

Peripnevmonia.

In peripnevmoniacis non modo pulmones materia crassa & cruore repletos ac inflammatos, sed & sæpissime polyposa in vasis concrementa deprehendi, anatome idem-

tidem confirmamur. Recensui tale exemplum in dissertatione de *peripnevmonia* §. 10. juvenis, hoc morbo vita functi, cujus exemti pulmones admodum duri apparuerunt instar carnis, & libra examinati, quinque pondo graves fuerunt, aquæ autem injecti submersi sunt. Ipsæ vesiculæ quasi carnea crassa rubicunda substantia fuerunt infarctæ, ac discissæ, parum putridi sanguinei ichoris, nihil vero puris, fuderunt. Aspera arteria spumosam & tenacem materiam recondidit, pulmonalis autem & arteria & vena, circa confinia cordis obsessa fuit polyposis concretionibus, quæ cordis columnis & fibris firmius connexæ, ex hoc, auriculis, ramisque appensorum canalium extractæ, unciarum duarum pondus excesserunt. Cordis etiam ventriculi cruore crasso nigricante penitus fuerunt constipati, & in pericardio sex ad minimum cochlearia aquæ, instar loturæ carnis, comparuerunt.

§. IX.

Rara quidem sunt exempla eorum, qui hæmoptysi pereunt: notavi tamen hic ante aliquot annos memorabilem ejusmodi casum. Videlicet virginem octodecim annorum, teneræ constitutionis, ex mensium obstructione diu respirandi difficultate pressam, inopinato enormis sanguinis profusio cum tussi ex pulmonibus, iteratis aliquot vicibus incessit, & tertia vice tanta copia erupit cruor, ut aliquot vasa eodem replerentur, simul quoque frusta dura, magna, carnosa e faucibus protracta sunt, quæ aqua calida elota, examine instituto, nonnisi polyposa & fibrosa membranacea concrementa fuerunt deprehensa, & ponderata, quatuor unciarum gravitatem superarunt. Quo tam immani sanguinis profluvio, omnes penitus consumtæ sunt vires, ut tertio post die honestissima virgo placide animam efflaret. Id vero ex hac singulari historia merito elicitur: polyposa hæc corpora excreta anevrismatibus, vel varicosis pulmonum vasis insedisse, unde illis disruptis, in majores bronchiorum ramos simul apertos penetrarunt. Neque dubium est, quin

Hæmoptysi.

gravis hæmoptysis sæpissime ex magna obstructione, a polypo vel scirrhescentia lobi cujusdam pulmonalis proveniat, unde libero sanguinis itinere impedito, ipse impetuose ruit ad alia vasa, quæ nimium distindendo, tandem aperit funestumque ciet fluxum. Confirmat idem notabili observatione *VVillisius in op. posth. Sect. I. cap. VII.* fidem faciens: totum sinistrum lobum a tumore scirrhoso ita obriguisse, ut penitus constrictus & quasi lapideus apparuerit, ac plane non mirum fuerit, quod cruor per pulmones rapidissime trajiciendus, alicubi e vasis eruperit.

§. X.

Palpitatione cordis.

Qui palpitatione cordis detinentur, eos polypus cordis plerumque interficit. Egregie hanc in rem prodidit *Baglivus Prax. med. lib. II. pag.* 229. sic scribens: *sectis cadaveribus plurimis, observavimus in cordis ventriculis polypos, anevrismata, grumos sanguinis ingentes & consimilia, inter quæ elapso quinquennio annotavimus in cadavere sexagenarii, palpitatione demortui, anevrisma ingentis magnitudinis in aorta ascendente, ubi proxime a corde exoritur, & in cavitate anevrismatis, polypum magnitudine ovi anserini.* Jam facile patebit ratio, quare palpitatio sola corporis incurvatione, vel capitis ad terram inclinatione, quoties impetit, cohiberi possit, & pro vario in latus, vel dextrum, vel sinistrum, decubitu, exacerbetur aut complacetur, de quo memoratu digna observatio de juvene, qui, quoties in lecto lateri dextro incumbebat, spirandi difficultate, cum suffocationis metu cordisque tremore laborabat, quæ mutato in latus sinistrum decubitu, protinus cessabant. Tandem mortuus reperiebatur, & dissectus ingentis magnitudinis polypum auriculæ dextræ impactum exhibebat. Observatur vero etiam in iis qui palpitatione pereunt, solenniter ingens seri copia in pericardio, testantibus id *Pisone de morb. a seros. colluv. pag.* 170. *Olao Borrichio in Act. Hafniens. pag.* 173. *Tulpio lib. IV. cap. XX. & Fernelio lib. V. pathol. cap. XI.* Neque alia hujus

extra-

extravaſati ſero origo eſt, quam difficillimus ſanguinis per cordis thalamos tranſitus, unde ſerum per poros auriculæ dextræ nimium dilatatos expreſſum, in pericardii conceptaculum deſcendit.

§. XI.

Aſthmate. Accidit quoque interdum, ut quidam aſthmate intereant, ubi pulmonum moles ampliſſima & ſenſu integra, totam thoracis cavitatem replet. In his mortis cauſſa quærenda eſt in tunica illa glanduloſa, interius univerſum bronchiorum tractum inveſtiente, quæ tumida, vel ſcirrhoſa impedit, quo minus aër intrare iterumque exire poſſit, unde ſanguinis quoque liber per vaſa pulmonum circuitus intercipitur. Notavimus talem caſum aliquot ante annos in Theologo primario Cizenſi, qui multos per annos ex difficili reſpiratione laboravit, tandem quoque eadem deceſſit. Aperto poſt mortem thorace, pulmones omnem ejus cavitatem occupabant & nihil præternaturale ibi viſebatur, præterquam quod multa ſcirrhoſa tubercula & granula in ramis internis bronchialibus eminerent. Huc quoque referendam cenſeo *Ruyſchii obſ. XIX.* qua caſum proponit de virgine, quæ poſtquam per multos menſes orthopnœa ſuffocativa laboraſſet, extincta eſt, in cujus cadavere aperto culter anatomicus in parte pulmonis magnum pellucidarum veſicularum acervum detexit, quæ aëre ita expanſæ erant ac infartæ, ut is nonniſi validiori compreſſione elideretur, neque immiſſus per aſperam arteriam flatus ullum cum expanſis hiſce veſiculis habuit commercium. Similes hiſtorias idem auctor *obſ. XX. & XXI.* refert, de viro ac puero dyſpnœa mortuis, in quibus totum malum hæſit in obſtructa pulmonis parte, cujus omnes veſiculæ oppilatæ & extenſæ apparuerunt. In demortuo Principe, qui orthopnœa & hæmoptyſi obierat, teſte *Verzaſcha obſervatt. pag.* 307. pulmo ſtupendum in modum fuit inflatus ac univerſam thoracis cavitatem implevit, aſpera autem arteria ſanguine grumoſo & florido referta,

ferta, & exterior pulmonis ſuperficies innumeris ulcuſculis obſeſſa.

§. XII.

Phthiſi. Ex affectibus chronicis ipſa phthiſi pectorali & conſummata nullus facile majoris periculi eſt, dum hominem lento gradu omnibus viribus exuit ac demum inopinato ſuffocat. In defunctis culter anatomicus ſequentia detegit. Primo in omnium fere, qui phthiſi decedunt, pulmonibus ingentes ſcirrhoſitates, vel dura tubercula, quæ partim pure ſcatent, partim inſtar ſteatomatum ſebaceum concrementum recondunt, reperiuntur, de quo exempla prodita in *Miſc. nat. curioſ. Dec. II. An. III. obſ.* 188. *Hafn. P. I. An.* 1673. nec non apud *Pezoldum obſ.* 64. 74. & *Harderum obſ.* 46. Deinde in nonnullis pulmonum lobi penitus abſceſſu & pure conſumti, in quibusdam exſiccati nullum amplius pus fundentes viſuntur, & propagines aſperæ arteriæ, nec non ſanguinea vaſa albeſcunt, & a pulmonum exeſa ſubſtantia, ſine ulla dilaceratione, ſoluta cernuntur, fidem potiſſimum faciente *Pavv. obſ.* 22. *&* 25. *Hardero obſ.* 51. *& Bartholino Cent. V. obſ.* 7. Porro nonnunquam in pericardio, item thorace, ingens ſeri impuri fœtidi copia offenditur, id quod quamplurimis exemplis confirmatur in *Miſc. nat. cur. Dec. I. An. I. obſ.* 15. *Dec. II. An. III. obſ.* 199. *Harderi anatom. pract. obſ* 41. 45. 47. 51. *&* 52. *Blancardi anatom. pract. pag.* 189. *Pezoldi obſ.* 74. *&* 92. *Plateri obſervatt. lib. III. pag.* 689. Præterea in omnibus fere obſervationibus quæ anatomen phthiſicorum ſiſtunt, obvium eſt, quod pulmones firmiſſime coſtis itemque diaphragmati adhæreant. Tum quoque crebriori obſervatu conſtat, polypoſas maſſas, vel cruorem coagulatum, in corde vel pulmonum vaſis phthiſico malo extinctorum offendi, de quo phænomeno inprimis conſuli poteſt *Harderus obſ.* 45. 49. *&* 52. *Bartholinus hiſtor. cent. V. obſ.* 7. item *Miſc. nat. curioſ. Dec. II. An. V. obſ.* 65. Denique concrementa calculoſa tartarea interdum in exulceratis pulmo-

num ſinuoſitatibus reperiuntur, uti conſtat ex *Harderi anatom. pract. obſ.* 45. *Miſc. nat. curioſ. Dec. II. An. IV. obſ.* 35. *Dec. III. An. III. obſ.* 188.

§. XIII.

Hæc autem omnia & ſingula in cadaveribus phthiſi demortuorum conſpicua phænomena, tum morbi genium & ſymptomatum rationem, tum interitus cauſſam ſatis perſpicue declarant. Nam qui prima phthiſeos incunabula atque originem ex obſtructis minimis pulmonalibus vaſculis tumefactis ac induratis deducunt, recte, mea quidem ſententia, judicant. Hæc quippe tubercula, quæ cum veſiculas pulmonales, tum bronchiales fiſtulas occludunt, impediunt, quo minus aër pulmonum compagem ſufficienter elevare atque diſtendere poſſit, unde intercepto libero ſanguinis itinere, cum difficultate, anguſtia atque anxietate fit reſpiratio, eoque gravior, quo majorem pulmonis partem ſcirrhoſitas occupat. Hæc quoque tubercula, & mole ſua, & acrimonia lymphæ, vel purulentæ quam recondunt materiæ, nervoſas bronchiorum partes perpetuo irritando, continuæ, ſiccæ & ferinæ tuſſis cauſſam ſubminiſtrant. A libero vero ſanguinis per pulmones præpedito circuitu, is regurgitat ad cor, quod nimium ampliando ac opprimendo, maximas anxietates, phthiſicis admodum ſolennes, parit, ubi etiam facta nimia accumulatione, in polypoſam maſſam ſucceſſive coaleſcit, qua poſtea ſanguinis iter magis adhuc per cor atque pulmones ſufflaminatur, ut hinc in univerſo venarum ſyſtemate circulatio fiat tardiſſima. Quin ſerum ſecedens inque poroſam partium ſubſtantiam concedens, tumores pedum & abdominis gignit, qui ſubinde phthiſicis accidunt & mortis ſignificationem ferunt. Idem quoque ſerum a ſanguinis connubio dilapſum, in cordis conceptaculo hydropem pericardii ciet, ac tandem etiam perruptis lymphaticis vaſis, in thoracem exundat. Frequentior vero pulmonum ad pleuram adhæſio, ſero, quod ex poris pulmonum, ſub difficili

Unde phthiſis & cur necet.

tranſitu exprimitur, tribui debet. Hoc enim, exhalantibus partibus tenuioribus, tenax fit, quo partes conterminæ conglutinantur. Igitur quo gravior eſt læſio pulmonum, conſumtio, ſcirrhoſitas & obſtructio, eo majus, ob difficiliorem ſanguinis commeatum, ſuffocationis periculum imminet, qua plures phthiſicorum intereunt. Ac demum phthiſi perpetuo fere hecticus calor, cum ingenti virium defectu, jungitur, qui liquido nerveo a putredine inquinato, jure eſt adſcribendus. Quumque ſub continuo hoc æſtu interno ſucci & vires ſucceſſive conſumantur, lente cordis motus fatiſcit, tandem extinguitur, atque mors ſine ulla turbatione mentis plerumque inexpectata & ex improviſo quaſi obrepit.

§. XIV.

In hydrope vel aliis morbis ſupervenienté.

Ex chronicis porro malis vix ullum frequentius hydrope perimit, qui plerumque aliis gravibus affectionibus, ut aſthmati, quartanæ, cachexiæ & ſcorbuto ſupervenit. Cauſſam mortis ſi inquiramus; inſpectione cadaverum diligentiori, ingentem copiam ſeri putridi, tam in abdominis cavitate, quam ſæpiſſime etiam in pectore & pericardio, deprehendimus, quod interiora, præſertim omentum (quod nunquam non conſumtum & putridum viſitur,) aliaque viſcera corrupta, & ipſa adeo inteſtina, livida ac ſphaceloſa reddit, confirmantibus id *Bartholino Cent. III. hiſt.* 81. *Miſc. nat. cur. Dec. II. An. VII. obſ.* 187. *it. obſ.* 188. *Dec. III. An. III. obſ.* 161. *Dec. I. An. IV. obſ.* 3. *Dec. II. An. VI. obſ.* 73. *Dec. I. An. VI. obſ.* 165. *Pezoldo obſ.* 77. 88. 65. *Hardero obſ.* 72. *Petr. Pavv. obſ.* 5. *it.* 28. Et ubi hæc ſeri extravaſatio in hydrope decumbentibus non præſto eſt; ibi etiam nondum omnis ſpes ſalutis evanuit. Quod vero utplurimum paracentheſin factam mors ſubſequatur, in cauſſa eſt aër admiſſus, quo accedente, ſeri putrefactio multum promovetur, quæ ubi incipit, non modo omnis appetitus tollitur & quicquid virium adhuc reſtat conſumitur, ſed & calor præternaturalis, ſine quo non facile hydropicus moritur, ſupervenit atque incenditur, qui peni-

penitus omnes vires & ſuperſtites vitales ſuccos ita exhaurit, ut cordis muſculus a motu ſuo vivifico in totum dejiciatur.

§. XV.

Fit quoque hic morbus ſæpiſſime ex aſthmate, aſthma vero ex polypo cordis, in cavitatibus ejus detento, aut minimum tumore nodoſo majorum vaſorum oſtia coarctante, qualis etiam in hydropicis diſſectis non raro in conſpectum prodit, uti patet ex *Cent. III. Miſc nat. cur. obſ.* 117. *Dec. III. An. III. obſ.* 161. *it. obſ.* 65. *Pezoldi obſ.* 77. nec non *Boneti Sepulchreto.* Neque rationem difficile eſt invenire, ſiquidem retardato ſanguinis per pulmones motu, is regurgitans ad venarum ſyſtema, ibi tardius movetur atque ſubſiſtit; unde ſeri in partibus inferioribus, per quas ſemper adſcenſus ſanguinis, quia perpendicularis, difficilis eſt, ſeceſſio fit magnaque collectio. *Vel ex aſthmate.*

§. XVI.

Quin naturalis illa difficilior ſanguinis in hepate, ex vaſe portæ venoſo in venam cavam trajectio, multarum chronicarum paſſionum, & quam maxime hydropis, cauſſa potentiſſima utique recte cenſetur. Nam ſanguis ex hoc vaſe per connexos eidem canales regurgitans in pancreas, lienem, meſenterium, inteſtina, hæc viſcera multum infarcit tumidaque reddit, & minimos glandularum ductus occludendo, hæc omnia ſcirrhoſa ac dura efficit; quæ etiam viſcerum vitia ſemper fere, facta inſpectione, oculis ſeſe ingerunt, multisque exemplis comprobantur a *Miſc. natur. cur. Dec. III. An. III. obſ.* 161. *Dec. II. An. VIII. obſ.* 100. *it. An. VI. obſ.* 73. *An. VII. obſ.* 187. *An. I. obſ.* 2. *An. V. obſ.* 73. *Dec. I. VI. obſ.* 68. *it. obſ.* 165. & 221. *Hardero obſ.* 71. & 72. *Petr. Pavv. obſ.* 5. & *obſ.* 28. *Pezoldo obſ.* 88. *Bartholino Cent. III. Hiſt.* 81. *Riverio Cent. II. obſ.* 53. *Ruyſchio* in *obſ.* 45. & 46. Per indurata ſic & obſtructa vero viſcera, libero ſanguinis curſu præpedito, indicitur ejus ſtagnatio in vena portæ, & *Vel ex hepatis.*

inde serum secedens ad vasa fertur lymphatica, quæ nimium distenta & a tono suo dejecta, diducuntur in hydatides, (quarum ingens sæpe copia in dissectis visitur,) quæ disruptæ, illam exitialem seri extravasationem efficiunt.

§. XVII.

Aut uteri vitio.

Ratione haud dissimili hydropis origo ex sanguinis circulo per uterum, vel ob vasa, a materia polyposa aut cruore coagulato varicosa reddita, vel ob ipsius uteri substantiæ scirrhescentiam, impeditiori facto. Nam obice sic posito, sub lentiori progressu atque stagnatione, serosus humor a vinculo discedit & copia ac impetu in vasa lymphatica confluit, eorum latera ampliat, ut interjecta valvulis spatia in hydatides abeant, quæ tandem divelluntur & contentum humorem effundunt; cujusmodi exempla passim in observatis medicis & maxime in *Misc. nat. curios. Dec. II. An. IX. obs.* 99. nec non apud *Harderum in apiario obs.* 87. *Vesalium lib. V. de corp. human. fabrica Cap. IX. & Mauritium Cordæum Comment. in lib. I. Hippocr. de morb. mulier.* consignata repeπriuntur.

§. XVIII.

In cachexia & hectica aliis morbis superveniente.

Præterea sæpissime mors in cachecticis, tabidis & diuturna lenta ac hectica febre detentis, ex ingenti abscessu interno rupto natales trahit. Effusum enim fœtidissimum pus, non modo viscus cui insidet penitus consumit, sed & vicinas quas tangit partes labe inficit atque corrumpit, simul quoque fœtore suo tenuissimum illud fluidum, quod fibris vim motricem confert, admixtione sua contaminat; unde verum *Hippocratis* effatum *Sect. VII. aph.* 8. *ex tuberculi intus ruptione exsolutio, vomitus & animæ deliquium fit.* Occupant autem ejusmodi abscessus maxime mesenterium, hepar, uterum ac renes, ac pariter fiunt ab intercepto, propter insuperabiles obstructiones & compressiones vasorum viscerumque scirrhositates, libero sanguinis circulo, unde cruor stasin concipiens vasorum tunicas perforat, ac cavitates

tes sibi efformans, tandem in pus fœtidum convertitur. Junguntur his abscessibus, teste observatione anatomica, plerumque tumores atque duri scirrhi, prout fidem facit *Paræus lib. XXIII. cap. 36.* exemplo feminæ, cujus mesenterium penitus scirrhosum observavit, tantæ molis, ut libras decem cum dimidia pondere æquaret, adhærescentibus quamplurimis abscessibus, sua quoque cystide incluso. Pari ratione *Hildanus Cent. I. obs. 7.* meminit puellæ, cujus mesenterium tumoribus duris scirrhosis & steatomatibus refertum fuit, præcipue circa venas, quæ ad portam tendunt. Et *Coiterus observatt. anatom.* in hydropico tumorem & magnam colluviem puris fœtidi, quod hepar putredine infecerat, animadvertit. Et quæ plures huc referendæ observationes memoriæ proditæ sunt in *VVarthoni tr. de glandul. pag.* 50. *Raygeri observatt. & Misc. natur. curios. Dec. III. An. III. obs.* 73. *&* 131. Speciatim de iis abscessibus quæ renes & hepar occuparunt consuli merentur, *Misc. nat. curios. Dec. I. An. IV. obs.* 114. *Dec. III. An. III. obs.* 72. *Hildanus Cent. II. obs.* 39. nec non *Harderus obs.* 76. Frequentius tamen abscessus in musculis abdominis, præsertim a caussa externa, residet, quo interius rupto, mors utplurimum sequitur, de quo digna sunt quæ evolvantur in *Misc. nat. curios. Dec. II. An. I. obs.* 88. *Hildano Cent. II. obs.* 37. *Riverio Cent. I. obs.* 92. Quod vero apostema mortem inferat, caussa subest, quia febre lenta, quæ abscessus nunquam non stipat, omnes paulatim vires exhauriuntur, & tota humorum massa successive in excrementa resolvitur ac consumitur.

§. XIX.

In doloribus ex calculo per renum corruptionem.

Qui ex calculo renum & vesicæ moriuntur, hos non minus corruptio putredinosa, vitali moventi insensissima, necat. Nam si quando calculus in vesica vel urethere hæret, efficit, ut colatum per renale cribrum serum salsum immane quantum & ureteres & renes distendat, qua vehementi distensione & vasorum compressione, renum substantia inflammatur

atque in abscessum vel putrilaginem, qua penitus tandem exeduntur ac consumuntur, concedit. De hoc frequentissima apud observatores est mentio, e quibus adduxisse sufficiet, *Misc. nat. curios. Dec. II. An. IIX. obs. 53. An. II. obs. 13. Dec. I. An. II. obs. 81. An. IV. 23. Bartholini hist. 35. Cent. III. Petr. Pavv. obs. 3. Verzaschæ obs. 2. cent. I. Fernelium de part. morb. & symptomat. lib. VI. cap. 12. pag. 316. Riolanum lib. II. cap. 29. Tulpium lib. III. observatt. cap. 6. Pancirollum Pentecost. quart. obs. 31.*

§. XX.

Aut intestinorum sphacelum ex consensu.

Insuper compluries in iis, qui ex calculi tormentis & ischuria diem obierunt, ventriculi inflammationem, ex suis signis dignoscendam, nec non epilepticas convulsiones supervenientes, animadvertimus, procul omni dubio ob atrocissimos spasmos, in ventriculum, vel ipsum caput, per consensum derivatos. Nam licet in iis quas perlustravi observationibus, parum hujus phænomeni mentionem invenerim, sed sectores plerumque reperto calculo, tanquam mortis caussa, aliarum partium inspectionem supervacaneam crediderint; nullus tamen dubito, quin, si in dissectione cadaverum etiam ventriculi & intestinorum constitutio curatius investigetur, proximior ibi, maxime in senibus & debilitatis, mortis caussa, inflammatio nempe & sphacelatio, sit comparitura.

§. XXI.

In morbis acutis & malignis.

Eadem ventriculi & intestinorum inflammatio & sphacelatio, qua plerique, qui morbis acutis & malignis decedunt, item ex veneno, vel validiori pharmaco, nec non peste, morbo Hungarico, dysenteria, colica vel iliaca passione, aut acuta vel omni alia febre succumbunt, tanquam præsentissima mortis caussa, in dissectis reperitur. Etenim in nullis certe corporis partibus, inflammatio vel sphacelatio periculosior est, quam in iis, quæ nervosæ ac membranosæ sunt texturæ & exquisitiore sensu ac motu gaudent, neque minus

cum

cum universo nervorum genere consensionem alunt; cujus generis ventriculum & totum intestinorum canalem esse, vix ullus addubitabit. Venena vim suam maxime exserere in ventriculum & vicina tenuia intestina, sphacelo eadem corripiendo, sectiones & observationes passim prostantes luculenter declarant, in cujus confirmationem instar omnium allegari meretur *VVepferus*, in *tr. de cicuta aquatica*, qui plura experimenta instituit, & quæ in animantibus observavit, collegit.

§. XXII.

Post frigidum potum.

Aquæ aut alius liquoris frigidum potum, corpori calefacto copiose ingestum, vel brevi mortem, vel alias ad mortem tendentes afflictiones invehere, res certæ, quotidianæ & indubitatæ experientiæ est. Neque alia tam subitæ ac funestæ catastrophes suppetit ratio, quam quod frigidus potus celeriter ipsum sanguinem in vasis ventriculi & intestinorum coagulet ac in circulari motu sistat, unde, nisi mature discutiatur, ut in sphacelum concedat, necesse est. Digna est, quæ hic interseratur observatio, quam ante aliquot annos notavi. Princeps erat excelsa non minus indole, quam corporis forma gratiosissimus, sanguine & succis redundans, obesior paullo, nec tum vigesimum quintum ætatis annum egressus, qui perfecte antea sanus, quum vehementi motu corpus exæstuasset, ac postea liberalem cerevisiæ frigidæ haustum ingessisset, simulque frigido & aperto aëri sese iterum exposuisset, mox de languore, horrore, calore intensiori & vigilia conqueri cœpit. His succedebant atrociora pathemata, impensa quippe virium prostratio, lipothymiam erecto tantisper corpore statim minitans, pulsus languidus, inæqualis & celer micabat, conatus ad vomitum erat perfrequens, anxietas perpetua, tantopere subinde increscens, ut non modo huc & illuc membra agitaret, sed & in uno loco diu contineri non posset, halitum exspirabat fœtidum, ac die morbi septimo inter maximum suorum luctum mortem cum vita commutabat. Concedebatur sequenti

quenti die Medicis facultas corpus aperiendi, eaque instituta, ventriculus totus propemodum inflammatus comparuit, ac quod rarum observatu, aliquot cochlearia fœtidi & corrupti sanguinis in ejus cavo. Lien admodum fuit distentus, flaccidus, sanguine lividi coloris refertus & corruptioni tam propinquus, ut ad levem attactum ipsa substantia ejusdem dissolveretur. Totus sinister pulmonis lobus niger deprehensus est, corruptus ac fœtidissimus, e quo humor putridus mirifici nidoris in thoracis cavum destillarat, tam erodentis indolis, ut spongiam qua detergebatur, atro inficeret colore, nec inusta ei macula ullo artificio posset deleri ac elui. Vasa de reliquo sanguinea maxima ex parte inanita, ipsumque cor minoris magnitudinis offendebantur. Eundem cum gelido potu in senio confectis & viribus orbatis effectum præstare fructus refrigerantes, ut melones & persica mala, avidius devoratos, observationum medicarum fide constat. Nam notum est, quam pronus senum, quin etiam scorbuticorum & imbecillium sanguis sit in sphacelosam corruptionem, quæ hinc accedente levissima sæpe caussa, quam facile suscitatur.

§. XXIII.

In febribus pestilentialibus & malignis.

Quos pestilentia & febres malignæ tollunt, in his ventriculus & intestina nunquam non sphacelata conspiciuntur: id quod etiam de omnibus ferme febribus acutis, ardentibus, cholericis, semitertianis, variolis aliisque intelligendum est. Ego certe plena testari possum fide, quod omnes eos, quos ex febre quadam acuta obiisse novi, ex inflammatione ventriculi, intestinorum, vel meningum superveniente, decessisse deprehenderim: idque non modo ex symptomatibus dijudicavi, sed & ex dissectionibus, quas administravi, & de quibus alii fidem mihi fecerunt, compertum habui. Potissimum memoratu dignus videtur casus feminæ annorum XXVI. sensibilioris naturæ, quæ ex vehementi iracundia febre ardente biliosa, juncta cum crebris alvi dejectionibus,

cor-

correpta fuerat. Hæc quidem adhibitis congruis remediis, ex ancipiti tantisper levata videbatur, poſt immenſam vero denuo ex ira animi commotionem, priora non ſolum, ſed pejora etiam redibant pathemata, quæ licet alvi fluxus erumperet, undecima tamen die ægram jugulabant. Diſſecto poſt mortem cadavere, totus inteſtini jejuni & ilei tractus, partim inflammatus, partim ſphacelatus & niger cum fœtore in conſpectum prodiit, luculento indicio, inflammationem inteſtinorum diarrheæ quoque in febribus, & in ſphacelum concedentem, mortis eſſe cauſſam. Eandem in his morbis mortis cauſſam teſtatam faciunt conſignatæ paſſim in commentariis medicis hiſtoriæ, ut apud *Foreſtum lib. VI. obſ.* 13. *Liemerbroccium pag.* 273. *Helmontium pag.* 887. *Bartholinum Cent. III. hiſt.* 68. *Cent. V. obſ* 4. item *Cent. III. ep.* 92. & 29. *Miſc. nat. curioſ. Dec. III. an. III. obſ.* 100. *Dec. I. An. VI. obſ.* 161. *Pezoldum obſ.* 87. *Blancardum obſ.* 67. nec non in *diſſert.* quam ipſe *de inflammatione ventriculi*, ante aliquot annos evulgavi.

§. XXIV.

Ne que alia internecione diarrhea vel dyſenteria correpti, quam inteſtinorum ſphacelatione, perimuntur, id quod pariter non ſolum ſigna, ſed etiam ſectiones manifeſtant. Laborant vero maxime his in morbis craſſa inteſtina putrida ex ſphacelo corruptione, multisque ſimul tuberculis obſidentur, fidem facientibus *Miſc. nat. curioſ. Dec. II. An. VI. obſ.* 104. *Act. Hafn. P. II. obſ.* 17. *Platero lib. III. pag.* 821. *Bartholino Cent. VI. hiſt.* 2. *Binningero Cent. IV. obſ.* 48. Eadem ratione in colica ſpaſmodica vel iliaca paſſione correptis, ex inteſtinorum ſideratione & corruptione mors accedit, uti patet ex *Miſc. nat. curioſ. Dec. II. An. III. obſ.* 65. & 193. *Blancardo anat. pract. Cent. V. obſ.* 2. *Hildano Cent. II. obſ.* 61. *Kerkringio obſ.* 42. *VVilliſio de medic. oper. pag.* 28. Idem fatum ex inteſtinorum ſphaceloſa affectione ſubeunt infantes, quos ver-

Diarrhea & dyſenteria.

colica & ileo.

ex vermibus.

mes enecant, de quo casus consignati in *Act. Hafniens. tom. II. pag.* 88. *& Lentilii Miscellan. medico-pract. pag.* 365.

§. XXV.

In colica quandoq. coalescunt intestina.

Id vero adhuc notatu perquam dignum est, quod in iis qui colica spasmodica, vel veneno non adeo præcipiti internecione occidente, aut aliis atrocioribus in intestinis tormentis, pereunt, intestina plerumque connexa atque mutuo coalita offendantur. Et licet ipse hanc intestinorum præternaturalem concretionem nunquam observarim, fidem tamen mihi fecerunt viri, quibus sæpius corpora his morbis ubi crebro occurrunt defuncta incidendi occasio fuit; & similes quoque casus memoriæ proditi a *Rhodio Cent. II. obs.* 32. *Petr. Pavv. obs.* 5. *Bartholino hist. anatom. cent. III. hist.* 6. *Hæchstettero Dec. X. cas.* 6. *Misc. nat. curios. Dec. II. An. VII. obs* 15. Caussa hujus peculiaris phænomeni vix alia poterit suppeditari, quam quod serum ex intestinorum tunicis glandulosis & vasculis minimis sub arctis illis spasmis exprimatur, quod avolantibus fluidis tenerioribus partibus, glutinosum & tenax redditum, illam coalescentiam efficit, haud secus ac superius de coalitu pulmonum cum pleura & contiguis partibus, in pectoris affectibus, meminimus.

§. XXVI.

Puerperis & infantibus.

Accedunt puerperæ, febre inflammatoria pereuntes. Has simili ratione uteri sphacelo tolli, & symptomata in iis obvia, & sectiones post mortem administratæ, commonstrant, cujus generis plures continentur in *Misc. nat. curios. Dec. I. An. II. obs.* 85. *An. IV. obs.* 195. *Dec. II. An. IV. obs.* 94. *Dec. III. An. I. obs.* 22. *An. III. obs.* 123. Infantes denique pusillos & uberibus adhuc victitantes, ex torminibus ventris, nec non epilepticis convulsionibus, ab acrimonia humorum caustica, abripi, res vulgo notissima est. Neque dubium est, quin etiam

etiam in his, inteſtina, e quibus non raro antequam exſpirant, nigra ſecedunt, ſphacelata in diſſectionibus reperiantur, modo frequentius a Medicis corporum infantilium & omnis ætatis exanimatorum diſſectio inſtitueretur & a cognatis concederetur.

§. XXVII.

Hæc itaque ſunt obſervata, quæ per cadaverum ſectiones, tanquam vere interitus in morbis cauſſæ, innoteſcunt. Monendum tamen eſt, id quam maxime hoc in negotio eſſe vitandum, ne mortis cauſſæ cum morborum cauſſis perperam confundantur, quod certe ſæpiſſime animadvertimus. Id enim quamplurimis medentum in more poſitum eſt, ut ægro periculoſo ex morbo decedente, cadaveris inciſionem ſuadeant, & inventis ſub ea internis partibus ſphacelatis atque corruptis, adſtantibus mortiferam labem monſtrent, ſpecioſe diſſerentes, jam defunctum, ob tam ingentem & immedicabilem læſionem, nullo plane modo ſervari potuiſſe ac perſanari. At vero hi graviſſimum admittunt errorem, ac morbis cauſſam, apertiſſima fallacia, pro morbi cauſſa venditant, quum potius id in quæſtione ſit: annon ipſæ hæ quæ mortem induxerunt cauſſæ, convenientibus & tempeſtive adhibitis auxiliis præſcindi potuiſſent atque averti. Sed hæc Medicorum techna, quæ ignaris ſpecioſum fucum faciunt, & famæ ſervientes, delicta, ſi quæ forſan in medicatione commiſerunt, callide atque aſtute obvelare ſtudent.

Mortis non cum morbi cauſſa confundenda.

§. XXVIII.

Jam perſpectis ſic adæquatis exitii cauſſis; id utique in futurum uſum inde eliciendum erit Medico: ut ejusmodi medendi rationem ineat, qua easdem opportune prima in herba ſubmoveat & averruncet. Scilicet ſtagnationes, ſtaſes & extravaſationes ſanguinis atque humorum in capite præcipitem afferunt interitum, plerumque vero a nimia conge-

Qua ratione hæ cauſſæ removendæ. & quidê extravaſationes.

 geſti-

gestione sanguinis, ab extremis & inferioribus partibus per spasmos ad caput, maxime in plethoricis, facta, subnascuntur, quæ eo gravior est eoque facilius contingit, quo magis ipsum caput a caussis antecedentibus fuit debilitatum. Quamobrem prudentis atque periti est Medici, impetum & accumulationem humorum a capite arcere ac divertere, id quod commodissime convenienti sanguinis missione in inferiori corporis regione, pediluviis, clysteribus emollientibus, alvum leniter ducentibus & antispasmodicis ac carminativis perfici potest, cavendo omnia vaporosa medicamenta, spirituosa, absynthiaca, ac interdicendo refrigerationes, animi affectus, impensas meditationes & inebriationes, omniaque quæ caput infirmare ullo modo possunt.

§. XXIX.

Polyporum generatio. Deinceps polypi multarum chronicarum, gravium ac lethalium afflictionum caussam constituunt, quorum vero ea est ratio, ut ulla ope aut medicina tolli possint iterumque dissolvi, & hinc Medicus in eorundem medela id tantum agere debet, ut vel mature eorum generationem impedat, vel si jam adfuerint, incrementum præscindat. Jam vero experientia confirmamur, polyporum generationi admodum accommodos atque obnoxios esse eos, qui otio indulgent, spongiosi habitus sunt, venas gerunt exiliores, ac vel nimis calidis esculentis & potulentis, vel etiam acidorum liberaliori usu, tenuiorem aqueam partem, quæ sanguini fluiditatem conciliat ejusque motum intestinum custodit, absumunt, hisque simul efficiunt, ut crassiores terrestres moleculæ e fluidi sinu discedant atque concrescant. Quare injungenda utique exacta vitæ victusque ratio, & ejusmodi diætetica maxime præsidia commendanda, quæ vitiosam hanc sanguinis dispositionem corrigunt ac tollunt, inter quæ principem merito obtinent locum, motus & exercitatio corporis cum aëris mutatione, potus tenuis, nec non conveniens aquarum mine-

mineralium usus, præsertim earum, quæ temperatiores indole & sal alcali vehunt, ad dissolvendas fibrosas ad concretionem pronas in sanguine partes, accommodatissimum.

§. XXX.

Porro, quia illæ in morbis diuturnis obviæ viscerum indurationes, corruptiones, ulcerationes & abscessus, nonnisi a stagnatione & quiete humorum circumagendorum natales ducunt: tutiori longe & certiori ratione hæc pariter mala præcaventur, quam persanantur; cui fini obtirendo identidem quam maxime inserviunt, depromta ex diæta & bono vitæ regimine subsidia. Temperies quippe & mediocritas in rebus sic dictis non naturalibus, est efficacissimum auxilium, quo & corporis integritas servatur & morborum caussæ averruncantur; omne autem nimium, peritissimo *Hippocratis* effato, naturæ inimicum, dum sanitatem labefactat, ac destruendo humorum vitales in corpore motus, caussas morborum præparat atque ingignit. Potissimum ad chronicorum morborum genesin faciunt nimia verocitas, otium atque desidia, animi mœror, aër densus, humidus, impurus minusque elasticus, potus intemperatior, cibi insalubres semiputridi, quæ omnia ea propter summo evitare debet studio, is, qui corpus a gravi vel plane lethifera labe immune præstare nititur. *Viscerum corruptiones.*

§. XXXI.

In acutis vero morbis, qui inflammatione, eaq; in sphacelum concedente, necant; summa opus est prudentia, quo in eorundem curatione omnia ea evidentur, quæ inflammatoriam stasin ipsamque putredinem conciliare possunt. Nam profecto, si in ullo, certe in acuto, qui præcipitis est periculi morbo, perquam leves etiam commissi errores, tam pernicialis sunt effectus, ut in summum discrimen ægros adducant, præsertim si jam per aliquot dies symptomatum vehementia continuo æstu & assidua vigilia corpus exhaustum viresque infirmatæ fuerint. Compluries certe observavi, a situ paullo *Inflammationes & sphacelationes.*

lo diutius erecto, ab improvida linteaminum mutatione, a pedum refrigeratione, ab ira, timore vel terrore incusso, a potu spirituoso, nimis calido, ab assumto vino, a cibo etiam morbo declinante largius ingesto, multo magis a medicamento nimis calido, opiato, purgante aut clystere acriori, omnia in pejus mutata & lethiferam contractam fuisse inflammationem. Hinc licet ipsa natura acutas has & difficillimas passiones quam optime sanet; verumtamen quia plurimæ dantur caussæ, quæ naturam in opere suo impedire, turbare & motus salutares pervertere possunt, Medici, ceu naturæ ministri est, omnes has caussas probe tenere perspectas modisque declinare omnibus; unde etiam præsentia sua decumbentibus crebro adesse debet, ne vel ipsi, vel adstantes, damnum procurent; id quod sapienter etiam præcipit *Hippocrates Sect. I. aph.* 1. *oportet*, inquiens, *non solum se ipsum exhibere quæ decent facientem, sed etiam ægrotum, & præsentes, & quæ externa sunt.*

§. XXXII.

Mortis naturalis caussa, quæ?

Non autem alienum erit, si huic de generatione mortis in morbis disquisitioni, nonnulla de vera inevitabilis omnibus moriendi necessitatis caussa, subnectamus. Hanc omnibus ex æquo incumbere nemo non novit; in quo vero ejus genuina & adæquata ratio posita sit, tantum non omnes & Medicorum & Philosophorum libri sicco plane prætereunt pede. Ego vero *in Medicinæ rationalis systematicæ Tom. I. pag.* 62. *seq.* nec non *Tom. II. pag.* 54. *seq.* in mortis naturalis genuinam caussam inquirens, eandem non tam in fluidarum, quam potius solidarum corporis nostri partium depravata constitutione, fibrarum nempe & membranarum increscente cum ætate crassitie, duritie & compactiore textura constituendam esse, primus fere merito asserui. Nam quia temporis diuturnitate cartilagines in ossa densantur, hæc magis magisque indurantur, tendines cum fibris musculosis obrige-

rigeſcunt omniumque annoſiorum animantium carnes longe ſolidiores & compactiores ſunt quam juniorum, ac proinde coctione ægrius molleſcunt, nullum etiam dubium eſt, quin tunicæ vaſorum, e quibus corpus penitus coagmentatum eſt, craſſeſcant, alvei canalium his anguſtentur, occludantur, ut minimi eorundem demum concidant, ac nihil plane fluidi transmittant. Hoc autem ſi contigerit, intercipitur non ſolum vitalis ille humorum per univerſum corpus circulus, ſed etiam ſecretiones cum excretionibus per minimos tubulos non rite perficiuntur, ſucci vitales ſpiſſeſcunt & ſordeſcunt, vires concidunt, digeſtio perit, nutritio deficit, & ſic ſenſim ſenſimque ad morbos paratur aditus ipſaque mors obrepit.

§. XXXIII.

Quod ſi itaque vita diutius conſervanda & ſenectus a familiaribus ipſi morboſis inſultibus vindicanda, eo quam maxime in vitæ victusque ratione dirigendum eſt conſilium, quo partes ſolidæ flexiles, canales patuli & humores fluxiles, tenues ac puri ſerventur. Hinc evitanda merito omnia qualitate & quantitate exceſſiva, ſenili corpori infenſiſſima, omnia acida, adſtringentia, ſalſa, cibi nimii flatulenti, duri, difficilis concoctionis, præſertim ex mari deſumti, potus nimium ſpirituoſus, frigidus & craſſus, otioſa quies, frigus, patheticæ animi impenſiores commotiones, veneris intempeſtivum exercitium, diuturna vigilia, exceſſiva corporis agitatio, aër vappidus, impurus ac nubilus. Viciſſim temperiei & moderationi in rebus ſic dictis externis non naturalibus ſolicite ſtudendum, animus ad hilaritatem & tranquillitatem componendus, cibus paucus, mollis & facilis concoctu cum potu tenui & expedite tranſeunte uſurpandus, vinum moderate, non acidum, ſed dulce & ſpirituoſum, bibendum, juſcula analeptica ſorbillanda, balnea & pediluvia ſubinde admittenda, venæſectio crebrior ſed parca inſtituenda, corpus moderate exercendum & in aëre puro ac ſereno, rurali maxime, commorandum, corpus ſubinde

Et quomodo diu arcenda?

de blando calore fovendum, alvus nonnunquam clementer ſubducenda, & quæ plura eundem in finem præcepta in diſſertatione, *de tuenda ſenum valetudine*, tradidimus.

§. XXXIV.

Lethiferarum læſionum ratio.

Neque poſtremo alia, quam in morbis & ex naturali neceſſitate, ratione, motuum nempe vitalium, tam in ſolidis ſyſtaltici & diaſtaltici, quam in fluidis circulatorii & progreſſivi, plenaria deſtructione atque extinctione, mors a gravi per violentas cauſſas externas læſione evenit. Nimirum pleræque mortiferæ per externam quandam vim illatæ læſiones, enormi ſanguinis profuſione atque extravaſatione trucidant, dum, ex ſauciatis tam in, quam extra ampliſſima corporis viſcera, majoribus vaſis, cruor nulla ope compeſcendus manat, ac demum cum viribus vita, exhauſto penitus liquore vitali, concidit. Aliæ lethales violationes ita ſunt comparatæ, ut vitalem illum ſyſtoles atque diaſtoles motum extinguant, hinc ſi cor ampliore vulnere ſauciatur, illico exanimatur læſus, non ſolum ob extravaſationem, ſed maxime quod circularis ſanguinis progreſſus, pereunte in corde, tanquam centro, recipiente & expellente motu, ſiſtatur atque ceſſet. Idem fit, quando principium nervorum, quod in medulla oblongata cerebri eſt, ſive per vulnerationem, aut ab incumbente gravius humore, offenſam patitur, eo quod ſufficiens liquidi nervei influxus, a quo motus cordis & vaſorum contractorius & relaxatorius ad vitam neceſſarius, dependet, intercipitur penitusque aboletur. Aliæ denique inflictæ vulnerationes putredinem ſphaceloſam & corruptionem poſt ſe trahunt eademque latius ſerpente ipſosque vitales ſuccos contaminante lethum inferunt ægrumque lente conficiunt. Ac in his omnium abſolutæ lethalitatis læſionum ratio fundata eſt & continetur.

(o)

SECTIO II.

DE

METHODO, ORDINE ET LEGIBVS MEDENDI, TAM NATVRÆ, QVAM ARTIS.

NEC NON

DE REMEDIIS, EORVM QVATVOR GENERIBVS, OPERANDI ET RECTE APPLICANDI MODO,

VNACVM CAVTELIS, OBSERVATIONIBVS ET MEDICAMENTIS COMPOSITIS SELECTISSIMIS.



CPVT I.
DE
OPTIMA NATVRAE MORBIS MEDENDI METHODO.

§. I.

Natura sola sæpe morbos sanat.

QVod plurimi, præsertim ex plebejis, rusticis & qui simplici ac populari victu fruuntur, & tranquillioris quoque ab intemperantia affectuum vacui sunt animi, a febribus acutis, etiam gravioribus, pestilentibus, malignis, sine omni medicamento & sine singulari artificiosa Medici ope, sola abstinentia & quiete, qualicunque evitatione nimiarum refrigerationum, tutius & felicius, solius naturæ, qua pollent energia, robore ac viribus sponte liberentur, & tutius, felicius ac certius, quam multi alii, divites quoque & Magnates, qui famigeratissimis Medicis eorumque pretiosis arcanis utuntur, convalescant, tam evidens & notum est, ut nulla plane egeat probatione. Quin ad unum fere omnes ex antiquissimis & recentioribus Medicis in eo consentiunt & cum *Hippocrate lib. VI. epid.* 5. fatentur: quod natura optima sit morborum medicatrix,

quæ ſuis viribus uſu, juxta *Galenum*, noxia e corpore expellat & utilia ſalutis cauſſa retineat, ut ſine ejus auxilio etiam Medicus nihil ſolidi præſtare poſſit.

§. II.

Quid per eam intelligant Veteres.

Quid vero per hanc naturam, quæ tam efficaciter vitam & ſanitatem tuetur, hominemque a præſente mortis & morborum periculo defendit ac liberat, intelligendum ſit, obſcura inde ab omni ævo fuit quæſtio, quam maxime tamen evolvenda. Veteres, quorum ſapientia in phyſicis plus inanibus nominibus, quam rebus & veris cauſſis occupabatur, naturam corporis humani dixerunt omnis motus in eo principium & cauſſam: qua vero definitione nihil aliud egerunt, quam ut id quod in quæſtione erat repeterent, ſive idem per idem explicarent. Quidam non incelebres noſtri ævi viri paullo preſſius naturæ vocem expoſituri, perhibent: omnium actuum, tam mentalium, moralium, idealium, quam phyſicorum & mechanicorum in corpore noſtro, unam & primam cauſſam, unum agens & principium eſſe, nempe animam, ratione & interna cognitione inſtructam, omneſque motus ad certum finem & ſalutem corporis dirigentem. Hanc, quando vitaliter agat, id eſt, motus ad vitam conſervandam adminiſtret, naturam appellandam, quæ quidem non niſu & contactu quodam phyſico, abſolutæ neceſſitatis, ſed tantum morali quadam cauſſarum nocentium & læſionum imminentium æſtimatione, motus ad eas removendas ac ejiciendas corpore, quamvis ſæpius erronee, inſtituat, adeoque omnes hos motus & conatus, quum in ſalutarem finem, nempe conſervationem corporis tendant, in ſe & ſua natura ſemper bonos & ſalutares eſſe, eamque ob cauſſam perperam noxios & morboſos a vulgo Medicorum haberi.

Et quidam recentiores.

§. III.

Actus vero in corpore triplices.

Nova hæc eſt ac ingenioſe excogitata hypotheſis, quam tamen examini ſubjicere & pluribus ac evidentibus argumentis infirmare jam nec loci eſt, nec noſtri inſtituti,

inpri-

inprimis quum etiam jamjam de eadem abunde in *Medicinæ* hujus *systematicæ tomo I.* a nobis actum, & alii quoque, quos inter eminet D. *Burchardus*, Professor Rostochiensis celeberrimus, in *tr. de principio movente primo in animatis*, id docte satis & solide præstiterint. Id saltim hoc loco monendum esse duxi: quod triplices in homine observentur actus, in se & sua natura distinctissimi, nempe mentales, quæ intellectu & voluntate absolvuntur, ac homini proprii sunt, ideales, qui in receptione idearum ex objectis & inde emergente certa sensatione & perceptione fiunt, quos cum brutis animantibus communes habemus, & denique actus pure physici, sive motus, qui ex operatione & mutua actione rerum corporearum resultant, & pro diversa structura, situ, nexu, dispositione, magnitudine & figura solidorum & fluidorum, certo numero, ordine & fine etiam eveniunt, ac a Philosophis dicuntur mechanici, & neque principium illud quod intellectu præditum, neque illud quod ideas format, sed vim motricem, quæ omnibus rebus corporeis essentialis est, varie modificatam, pro caussa vera, proxima & immediata agnoscunt. Et tales actus physici sunt verum Medici & Medicinæ objectum, eo quod vita, sanitas, læsio actionum, sive morbus, eorum extinctio, sive mors, præservatio & restitutio a morbis, item vis & virtus rerum quæ nocent & prosunt corpori humano, ab his primo, proxime & immediate dependent, utut non negari possit, ex divina commercii & consortii lege, quam summus opifex inter actiones vitales, sensuales & mentales sancivit, cogitationes ac phantasias hominis limitatam & determinatam quandam habere potentiam, actus istos pure physicos, non caussaliter efficiendi, sed potius turbandi & quadantenus disponendi.

Ex his mechanici Medicinæ objectum.

§. IV.

Ut itaque paullo clarius & specialius mentem nostram promamus, per naturam corporis humani, quæ secundum

Horum motuum œconomiæ natura.

dum *Hippocratem* omnis ſermonis & ratiocinationis in Medicina principium eſſe debet, nihil aliud intelligimus: quam progreſſivum & in circulum abeuntem ſanguinis & omnis generis humorum motum, a cordis & vaſorum, quibus fluida continentur, aliorumque ſolidorum motu contractorio & dilatatorio reciproco, dependentem, quo ſolidorum & fluidorum decenti motu, tam partium utilium & qui in uſum retineri debent, continua ſecretio, quam etiam variæ indolis inutilium, per convenientia emunctoria & cribra excretio, perficitur. His motibus recte & ordine ſuccedentibus, vita & integritas corporis conſervatur ac morbidæ læſiones arcentur, iisdemque inordinate ſe habentibus, partium & actionum læſiones, ſive morbi, oriuntur, quorum ſanatio illis in ordinem per convenientia auxilia redactis, evenit atque conficitur. Hic autem activus, vegetus ſyſtoles & conſtrictionis ſolidorum motus, tanquam vera cauſſa, quæ recte dici poteſt anima, actionum vitalium, non a principio quodam ſpirituali, morali & metaphyſico, ſed partim a ſolidorum & vaſorum ſtructura organica & virtute elaſtica, partim a fluidi tenuiſſimi, magna potentia movendi inſtructi, ac in ſanguine arterioſo & nervis contentii, in motrices omnis generis partes maxime tubuloſas influxu dependet.

§. V.

Methodus naturæ in cauſſarum remotione conſiſtit.

Jam quum clariſſime conſtet, quid ſit natura illa corporis conſervatrix & medicatrix; nunc diſpiciendum erit: qua methodo, qua via, hæc ipſa natura, cujus plane mirabilis in liberando corpus a præſentibus morbi & mortis periculis vis eſt ac energia, hoc ſolenne vegotium perficiat. Nam certe cognitio hujus methodi, qua natura, quæ infinite ſapientem architectum pro auctore habet, utitur, merito vera ac firma cynoſura eſt artis medicæ, quæ ſecundum hanc leges & regulas ſuas medendi conſtruere debet, ut naturam recte agentem non turbet, vel pervertat, ſed potius ſequatur & imitetur, vel deficientem & impeditam adjuvet atque

in

in ordinem reducat. Palmarium vero momentum, in quo methodus & ordo, tam naturæ, quam artis in medendo, quam maxime conveniunt, in eo verſatur, quod utroque cauſſæ morborum, quæ œconomiam motuum ſecundum naturam turbant & corrumpunt, removeantur atque corpore ejiciantur. Hinc recte docet *Galenus lib. I, method. medend.* perfectam curationem a cauſſis exordiri. Et ex *Celſi* mente is recte curat, quem cauſſæ origo non fallit; quia cauſſæ inveſtigatio ejusque primordia & occaſio, in affectionis & remediorum cognitionem ampliſſimam deducunt. Idem confirmat *Fernelius lib. I. cap. 4. method. med.* aſſerens: morbos absque cauſſarum præcognitione, nec præcaveri, nec feliciter curari poſſe.

§. VI.

Quod ſi itaque ſola natura ſponte & ſuis viribus uſa, ſine ope & arte Medici & ſine pharmacorum apparatu, morbos ſubinde ſanat, idque cauſſas morborum penitus removendo præſtat, jure meritoque quæritur: quænam ſint illæ morborum cauſſæ, & quomodo, quo ordine ac methodo eædem a natura vincantur ac ſubmoveantur. In hac autem decidenda tenendum eſt: quod ſicuti, uti jam monuimus, ad conſervationem corporis nihil magis neceſſarium, quam motus tam progreſſivus, quam excretorius: ita nihil naturæ infeſtius & ad deſtructionem invehendam aptius, quam ſanguinis & humorum quies, ſtagnatio, ſtaſis, extravaſatio, vaſorum occluſio, ſordium retentio & viſcerum induratio. Hæ enim efficaciſſimæ ſunt cauſſæ ad inducendos motus febriles, ſpaſmodicos & convulſivos, quibus maxime motuum morboſorum apparatus continetur, hæ quoque putredinem, quæ & mixtioni & ſtructuræ ſolidorum infenſiſſima eſt, inferunt, quam recentiores Medicorum malignitatis nomine inſigniunt. *Cauſſæ quæ ſint?*

§. VII.

§. VII.

Ad eas removendas inservit motus solidorũ & fluidorum.

Has igitur morbificas caussas subigere ac removere debet natura, si officio suo recte perfungi velit. Ad hoc vero exsequendum non convenientius ac efficacius excogitari poterit medium, ipso motu, tam solidorum, quam fluidorum, auctiori facto. Hujus enim indoles & præcipua virtus est, ut humores subsistentes eorumque stases & stagnationes concutere, latibulis extundere, resolvere, iterum in motum ciere & sic obstructiones vasorum reserare possit. Hic quoque motus spissos, immobiles impactosque humores fluxiles ac progressu idoneos reddit, pariterque copia delinquentes succos ipsumque sanguinem per congrua loca exonerandos, nec non excrementitios, serosos, salsos per diversi generis emunctoria proscribendos, quam maxime idoneus est, biliosos quidem & viscidos per alvi secessum, salsos aquosos per urinam & subtiliores aqueas salino-sulphureas sordes per universale cutis emunctorium exonerando.

§. VIII.

Qui auctior factus & morbos facit & eos solvit.

Jam vero memoratu admodum dignum est, omnem morbificam caussam, sive quantitate seu mole, sive intemperie & activitate infensa sit, principaliter actione sua afficere partes subtiliori motu & sensu præditas, quales nervoso-membranaceæ & musculosæ sunt, & ex illis maxime compositi omnes canales & tubuli qui fluida vehunt & motu systoles atque diastoles pollent, quos moleste vel distendit & comprimit, vel lancinat, irritat aut erodit, quod dum efficit, vigore legis mechanicæ microcosmicæ, molesta quædam spastica tractoria motio, sive reactio, universum sæpe systema partium nervosarum & fibrosarum in similem motum per consensum abripiens, suscitatur, quæ spastica motricium, musculosarum & nervearum partium constrictio, evidentem, primam & proximam motuum morbosorum caussam unice constituit atque absolvit. Hæc quippe est, quæ omnibus motibus, qui alias secundum naturam ordinate fiunt, turbandis

bandis & pervertendis apta eſt, hæc functiones partium lædendi ac invertendi potentia pollet, & ex hac omnium in morbis obviorum ſymptomatum origo merito petenda eſt. Quod vero mirandum, idem hic ſpaſticus motus, eſt inſtrumentum ac medium, quo natura utiliſſime utitur ad ipſam morbi cauſſam, quæ motus hos morboſos concitat, ſuperandam ac præſcindendam, ut adeo infinita ſummi architecti ſapientia & providentia in conſtruenda corporis humani machina merito admiranda ſit, qua factum, ut morboſi motus ſubinde remedio ſint, ipſis morborum cauſſis corrigendis ac removendis.

§. IX.

In quo quidem quum magnum naturæ medicatricis arcanum & res maximi momenti contineatur: ſcopo noſtro quam maxime erit conſentaneum, ut mentem noſtram circa hoc negotium paullo clarius exponamus. Videlicet obſervatur, ut paſſim inculcavimus, in omnibus motibus & paroxyſmis ſpaſmus, qui recte primo in univerſalem & particularem, deinde in ſalutarem & pernicioſum diſpeſcitur. Univerſalis, ſi totum vaſorum genus, præcipue vero cor & arteriarum ac fibrarum ſyſtema affligit, & facta præternaturali in iis conſtrictione, ſyſtoles & diaſtoles intenditur ſanguinisque progreſſus acceleratur, febris recte dicitur, cujus pulſuum frequentia certiſſimus index eſt. Alter particularis, in certis tantum corporis partibus conſiſtit, quas conſtringendo coarctat, ſanguinisque liberum progreſſum intercipit, adeoque inæqualem commeatum efficiendo, ſanguinis copiam ad alias partes minus ſtrictas impetuoſe urget. Potiſſimum ſpaſtica hæc affectio particularis nervoſas & membranaceas partes exagitat, ut ſunt ventriculus cum toto inteſtinorum volumine, in quo ſcenam ſæpe adornat, quod morbus ille ſpaſmodicus, qui mali hyſterici vel hypochondriaci nomine notus, pathematum & varietate atque atrocia planum facit teſtatumque. Præſto quoque eſt hic ſpa-

Quotuplex ſit motus hic.

ſmus in omnibus hæmorrhagiis, nimiis ſanguinis ad certa loca congeſtionibus, humorum decubitu, in omnis generis doloribus, cunctis anxietatibus & excretionibus ſuppreſſis. Quod ſi vero hic vehementior ſpaſmus duram matrem, quæ totum cerebrum ac cerebellum involvit ac nervorum omnium immo oſſium membranis ortum præbet, tangit, non modo celerrima fluidi nervei per totum membranarum & nervorum ſyſtema fit trajectio, ſed & citra voluntatem artus vel ſtringuntur, vel diſtorquentur, aut validiſſime agitantur, & ſic epilepſia, ſive convulſio univerſalis, naſcitur, quum contra convulſivi motus ex ſpaſmo membranarum ac nervorum ſpinalis medullæ originem ſortiantur.

§. X.

Qui ex iis ad ſalutem, Hi ſunt præcipui illi naturæ motus, qui in morborum inſultu vel paroxyſmo nunquam non advertuntur; jam diſquirendum: quinam ex iisdem ſaluti & cauſſis morborum removendis apti ſint, & quinam viciſſim ad perniciem ipſamque mortem tendant? Salutares itaque eos in morbis motus ac ſpaſmos dicimus, qui ita ſunt comparati, ut cauſſam morborum ſive ſpaſmodicorum motuum auferant, & tam humores ſtaſin vel ſtagnationem concipientes expediant iterumque in motum cieant, quam & acres cauſticos corrigant atque contemperent, ſimulque ad excretionem materiæ peccantis vergant. *qui ad interitum tendant.* Exitioſos vero multumque periculoſos cenſemus eos, qui cutim & omnis generis emunctoria conſtringunt, materiam quæ in vitio eſt ipſumque morbi fomitem intus detinent & ad ima viſcerum ac interiora vitæ penetralia pellunt, neque evacuant. Illos ſanitas, hos mors, excipit.

§. XI.

Spaſmus quomodo fiat ſalutaris? Ea quidem omnium ſpaſmorum indoles eſt isque effectus, ut ſanguinem & humores a corporis ambitu ad interiora agant, ac emunctoriorum minimos ductus ſtringendo, evacuationes quodammodo ſufflaminent: nihilominus tamen ſalutares ſæpe fiunt, quando ſcilicet interpoſito certo tem-

poris ſpatio, excernicula antea occluſa laxantur, criſpati tubuli adaperiuntur & poſtea major ſuccorum ad corporis ſuperficiem partesque externas ſuccedit appulſus, cutanea excretio augetur, ſudor manat, urinæ craſſæ minguntur & alvus bilioſa ac viſcida copioſe dimittit. Et ex his excretionibus, quæ morbos & ſpaſmos certo præſertim tempore ſubſequuntur, ſalutaris effectus & auſpicatus eventus merito dijudicandus, unde etiam Medici easdem criticas, ſive morbum judicantes, appellare ſueſcunt. Solent autem hæ ipſæ, ſi cum ſalute contingunt, die maxime impari, critico eapropter dicto, ſuccedere, dimidiato ſcilicet ſeptimo, nono; undecimo ac decimo quarto, & his diebus vel ad mortem, vel ad ſalutem morbus concedit. Ubi enim hiſce diebus notabilis ſymptomatum fit remiſſio & evacuationes eveniunt, optima ſalutis eſt ſignificatio: quando vero ſymptomatum atrocia perſiſtit, ſpaſmi urgent nec evacuationes animadvertuntur, graviſſimum imminet diſcrimen, ac mors utplurimum morbum terminare obſervatur. Quare licet plures motuum morboſorum in ſe & ſua natura a norma ac ordine deflectant, dirigente tamen ſic divina in artificioſa ſolidarum & fluidarum machinam noſtram conſtituentium partium diſpoſitione, ſtructura & motibus inde reſultantibus, providentia, ſæpiſſime ſunt ſalutares cauſſisque morborum expugnandis idonei, ipſisque morbis ſic optime medentur, quo etiam ſenſu recte a Veterum ſapientioribus natura dicta eſt morborum medicatrix.

§. XII.

Natura cauſſam tollendo ſanat morbos.

Igitur genuina, tuta ac ſaluberrima corpori a ſummo conditore jam inſita methodu, lex ac norma, qua & ſecundum quam ipſa natura morbos percurat, in eo maxime verſatur, ut a cauſſa morbi, ſive mole, ſive qualitate peccet, ſpaſtici motus in genere vaſculoſo & membranoſo etiam ſuſcitentur, qui ad ipſam cauſſam morbi removendam, vel convenienti tempore eliminandam, tendant. Hi quando ex va-

to ſuccedunt, ſola natura morbos ſanat & Medicus tantum ſpectatorem agit, quod ſi autem hæc ſola id præſtare nequit, artifex eidem viæ ac methodo inſiſtere, naturam adjuvare, impedimenta tollere, motus moderari, vel intendere, materiam ad congrua loca ducere, ab incongruis divertere, variis debet accommodis remediorum generibus. Ut adeo in eo jam unice omne medentis auxilium, omnis intentio ac ſanandi ratio fundata eſſe & conſiſtere debeat, quo methodum naturæ, ſi in materia ſubſiſtente diſſolvenda atque expedienda, acri emendanda & temperanda demumque debito tempore, per convenientia loca expellenda, occupata eſt, obſervet, ſequatur, adjuvet ac in rectam viam ad ſalutarem finem traducat.

§. XIII.

Naturæ proceſſus in febribus acutis.

Sed neceſſarium æque ac utile erit, quo mentem noſtram paullo clarius exponamus & hanc naturæ methodum in variis morbis inveſtigemus, oſtendendo, qua ratione in iisdem corpus ſæpe a præſentanea noxa vindicet. Ex horum numero potiſſimum ſunt febres, tam acutæ, quam chronicæ. Acutarum quidem pleræque ſunt inflammatoriæ & fixam ſanguinis ſtaſin in tubuloſa partium aut viſcerum ſubſtantia pro cauſſa agnoſcunt, quæ dum ſpaſmum in univerſo genere fibroſo & vaſculoſo ſuſcitat, ſanguinem per totum ſyſtema vaſorum celerius agit & majori copia ad partem affectam appellit, quo fit, ut ſanguis ſubſiſtens & firmius incluſus, ſucceſſive abſtergatur, eluatur, reſolvatur ac in motum redigatur, quod plerumque circa ſeptimum diem contingit. Et ſi tunc ſpaſmus cum omnibus ſymptomatibus etiam ipſa febre remittit, cortex cutis glanduloſus laxatur, exhalatio repetit, ſudor liberius manat, generatæ ſub febrili commotione multæ recrementitiæ ſalino ſulphureæ ſordes, ſolius naturæ beneficio utiliter evacuantur, ipſa febris ex voto ſolvitur, qua certe naturæ methodo plures, præſertim plebeji, ſine ullius Medici ope, ſæpe feliciter, ex febribus inprimis continuis, evadunt.

§. XIV.

§. XIV.

Hæc naturæ methodus curandi quam maxime Medico monſtrat viam, quid in hujus generis febribus facere vel omittere debeat. Lex enim curandi hæc eſt: impactus tubulis ſanguis ſucceſſive & paulatim citatiori ſanguinis appulſu reſolvendus eſt. Ex quo facile colligitur, quia a ſanguinis abundantia, qua nimium vaſa diſtenta ſunt & turgent, impeditur ſanguinis per partem inflammatam liberior transpulſus, ut potius exinde major ſanguinis in eadem fiat ſtagnatio ipſaque inflammatio incrementum capiat, tali in caſu nihil præſentius eſſe, quam ſanguinis detractionem provide inſtitutam, partim quo major ſtaſis & inflammatio impediatur, partim etiam ut liberior curſus univerſo ſanguini & transpreſſio per partem affectam concilietur. Viciſſim & illud ex prima & principe morbis medendi lege naturæ addiſcimus, non valde nimiam eſſe ſanguinis quantitatem exhauriendam, ſiquidem detracta, nimia ſanguinis copia, non ſufficiens fit ad partem affectam ejus appulſus, quo tamen ſtaſis, quæ cauſſa morbi eſt, diſſolvi debet. Quare graviter ii peccant Medici, qui in febribus inflammatoriis quando ſanguis deficit, repetitas venæſectiones moliuntur, quibus nihil aliud perficiunt, quam ut inflammatam partem celerrime ad ſphacelum perducant. Et dum in minimis & capillaribus vaſculis ſanguis & humores ſtaſin ac inflammationem concipiunt atque ex his ipſis eluendi ſunt, per hæc tamen ſanguis craſſus & denſus difficillime tranſit, facile apparet, ea omnia, quæ humores fluxiles reddunt, quæ diluunt, humectant & immodicum calorem, quo ſerum tenue abſumitur, contemperant, remedia convenientiſſima eſſe: contra omnia, quæ humores incraſſant, quæ calorem augent, humidum abſumunt, uti opiata & calidiora ſudorifera, in omni inflammationum genere noxioſiſſima eſſe.

Medici officium.

§. XV.

In exanthematicis febribus quid natura faciat.

In acutis gravissimis febribus, quæ jungi solent variolis, morbillis, purpuræ, petechiis, bubonibus pestilentialibus, serum sanguinis causticum, acre, tenue, in partibus nervoso membranaceis, præsertim ventriculo & intestinis, acerbas spasticas constrictiones, nec non humorum ad varias partes congestiones efficit, simulque febrem accendit, cujus beneficio sanguis, a partibus exterioribus ad interiores, ubi materia peccans hæret appellitur, ut copiosioris lymphatici humoris & sanguinis affluxu materia acris caustica temperetur, corrigatur, resolvatur & apta ad excernendum fiat. Quod si naturæ beneficio id feliciter accidit, spasmorum omniumque fere symptomatum fit remissio, pori & tubuli subcutanei relaxantur & sanguinis ad summam cutem & ambitum corporis fit major affluxus, unde materia morbifica caustica ibi secernitur atque sub forma exanthematum, pustularum, bubonum excernitur. Et sic sæpe naturæ solius beneficio pestis, variolæ & morbilli, citra singularem apparatum medicamentorum, sanantur. Nam perspicuis certe verbis *Sanctorius sect. I. aph.* 139. confirmat: plebejos magis liberari a peste, quam divites, qui multis medicamentis utuntur & *Sydenham* in limine *acut. morb.* ita disserit: *ipsa pestis quid obsecro est aliud, quam symptomatum complicatio, quibus utitur natura ad inspiratos unacum aëre particulas miasmodes per emunctoria, apostematum specie, vel aliarum eruptionum opere, excutiendas.*

§. XVI.

Quid medico faciendum.

Quod si igitur hac via, natura sola hos gravissimos morbos curat, utique etiam Medicus, qui naturæ minister audit, huic viæ insistere debet, si natura sola id perficere impeditur. Regula namque exanthematicis hisce febribus medendi hæc est: materia acris, caustica, vitalibus partibus inhærens, uberiori sanguinis & lymphæ benignæ appulsu contemperanda est, ut apta ad excretionem per ambitum cor-

poris

poris fiat. Ex quo jam conficitur: omnia ea, quæ ad contemperandam materiam acrem faciunt, & quæ ſuccos ſanguini dulces, gelatinoſos, benignos ingenerant, naturæ vacillanti egregie opitulari. Hinc patet, præſtantiſſimum in his morbis uſum eſſe decoctorum, quæ leniunt & demulcent acrimoniam, qualia parari ſolent ex dactylis, ficubus, radice glycyrrhizæ, floribus papaveris rhæados, ſemine fœniculi. Patet quoque porro, plane eximium eſſe uſum bezoardicorum, quæ fixioris indolis ſunt & acrimoniæ humorum temperandæ egregie ſerviunt. Neque ex dictis amplius obſcurum eſſe poterit, quam valde graviter & perverſe in curando procedant ii, qui ſtatim ab initio, antequam materia cocta, temperata & ad excluſionem apta reddita fuit, ſudoriferis valentioribus & expellentibus hos morbos tractant, quibus certe nihil aliud efficiunt, quam ut acerbiora ſymptomata ipſumque funeſtum exitum accerſant. Denique ex allatis id quoque pateſcit; quod quum materia per cutem ſit eliminanda, nefarii ſint eorum auſus, qui eo tempore, quo ipſa ad hoc in ſuperficie corporis emunctorium transmitti debet, valentiora purgantia, diuretica, aut emetica, vel etiam acida refrigerantia, aut opiata, vel nimia quantitate nitroſa, præſertim in infantili ætate, propinant, aut corpora liberiori aëri exponunt.

§. XVII.

Febrium intermittentium naturalis decurſus.

Febres quoque intermittentes remedii & præſidii quippiam complectuntur, & haud raro ſine Medici auxilio cum inſigni ſubſequente emolumento diſcedunt. Quum enim contumaces ex iisdem, ut ſunt quæ autumno, vel hieme accedunt, nec non quartanæ, focum ac fomitem plerumque altius in abdominis viſceribus, hepate, liene vel pancreate conſtitutum habeant, eaque propter corpora ſanguine craſſo farta crebrius infeſtare ſoleant, ac nonnunquam vel ſponte, vel per imprudentem medicationem, in icterum, anaſarcam, aſciten, pedum œdemata, aut lienis tumorem concedant:

cedant: nihil certe efficacius magisque aptum ad obſtructa & infarta hæc viſcera reſeranda excogitari poterit, quam citatior atque validior ſanguinis ad oppilatos tubulos appulſus ac motus, quo utique ſucci craſſi & impacti urgentur, latibulis eliduntur iterumque in motum percientur, ut hinc ſolutis obſtructionum repagulis, ipſa febris, vel ſponte ſæpe, vel exigua artis ope, feliciſſime deſinat.

§. XVIII.

Artificis officium.

Quia vero graves a ſanguine nimis copioſo & craſſo oppilationes, minus ex voto a ſola natura expediri queunt, ſed potius recurrentibus tam crebro paroxyſmis, ſanguinis maſſa admodum conſumitur, intemperiem calidam bilioſam contrahit, ipſæque vires ſimul exhauriuntur; omnino artificis eſt, optimum naturæ proceſſum opera ſua, quantum fieri poteſt, ſecundare, omniaque auxiliorum genera eo dirigere, quo farcti obſtructione viſcerum meatus reſerentur. Quo pertinet maxime prudens & circumſpectus pro diverſitate corporum uſus ſalium aperientium, ſpiſſos ſuccos colliquantium & abſtergentium, decocta & infuſa ex radicibus & herbis amaris aromaticis incidentibus balſamicis concinnata, accommoda evacuantia, ut ſunt balſamicæ noſtræ pilulæ, item mercurialia rite præparata; quæ omnia debito ordine ac tempore adminiſtrata, utique ad debellandas has contumaces febres & corpus ab imminenti periculo tuendum, præſtantiſſimæ ſunt efficaciæ. Contra vero nefaria ſane & perverſa rebelles intermittentes ſanandi eſt methodus, qua mox in principio purgantia validiora & emetica, item ſudorifera, opiata & adſtringentia, liberaliori præſertim manu, propinantur; eo quod hoc facto, obſtructiones potius obfirmantur & peſſimæ recidivæ, vel alia longe graviora mala arceſſuntur, quæ nullam ſanationem admittunt.

§. XIX.

Naturæ methodus in lymphaticis [illegible]bus.

Accedunt arthriticæ, rhevmaticæ & catarrhales febres, in quibus maxime peccat ſerum copioſum excrementitium,

titium, tenue, salsum, quod languescente perspiratione retentum, & ad interiora, atmosphæra præsertim a ventis borealibus compressa, repulsum, in glandulosis asperæ arteriæ vel faucium locis, aut membranis articulorum vel musculorum hærens, spasticas ibi stricturas movet, unde extremorum horripilatio, refrigeratio, lassitudo corporis gravativa, appetitus prostratio, alvi constrictio, frequentior ad urinam stimulus, calor sub vesperam & noctem auctior, sternutatio, tussis, dolor artuum, subsequuntur. Nihilo tamen secius sub hisce naturæ contrariis ab ambitu ad interiora motibus, subsidium latitat atque remedium; quandoquidem dum sanguis & temperatior lympha ad partes stimulo salino exagitatas largius advehitur, tubuli antea constricti ampliantur & materia caustica contemperatur, sive coquitur, atque adeo ad excretionem cum copioso humore viscido in tussi & coryza, vel ad exhalationem per cutis spiracula in arthritide & variis rhevmatismi speciebus apta redditur. Et hic naturæ processus Medico planius monstrat, quid in ejusmodi morbis prosit, vel obsit, & quid ipsi faciendum, vel omittendum. Prima enim atque palmaria ejus intentio esse debet, quo congruis præsidiis, acrem & salsam materiam corrigat, altera, ut non prius quam cocta & rite præparata fuerit, ejusdem ejectionem moliatur, tertia, quo per convenientia loca & emunctoria excretionem proritet, minime vero ad alia incongrua excretoria per improvide adhibita moventia, purgantia aut emetica, pertrahat, vel plane eliminationem, quæ exhalatione perficitur, præpostero topicorum, adstringentium ac repellentium usu, impediat aut cohibeat. *Et artis eidem innitens.*

§. XX.

Quemadmodum igitur natura febres, caussam earundem per motus auctiores subigendo ac ejiciendo, sola sæpe persanat: sic quoque eadem methodo per varii nempe generis excretiones alios morbos & arcet & percurat. Animadvertimus videlicet sanguinem in vasis, præsertim in sexu se- *Hæmorrhagia in salutem, a natura instituuntur.*

ſequiori, ætate juvenili, habitu corporis ſpongioſo, molli, vitæ genere delicatiori & quietiori, ſtatis temporibus vel temporum periodis redundare, ſtagnare & hinc inde in vaſis majoribus impeditius moveri, quo fit, ut ſpaſmo, qui ima abdominis maxime petit, atque ex dolore circa lumbos, flatulentia in abdomine, alvi adſtrictione, extremorum refrigeratione, urinæ tenuitate cognoſcitur, obortæ, venæ in meſenterio & abdomine comprimantur, & hinc ſanguis majori niſu & impetu in feminis ad uterum, in ſexu nobiliori & provectiori ætate ad hæmorrhoidales venas, in adoleſcentia ad caput & nares urgeatur, ac majori ibi facta collectione, vaſa extrema intra tunicas teneriores narium, ani vel uteri jacentia, nimium diſtendantur, tandem aperiantur atque notabilem ſanguinis copiam effundant. Ecquis eſt, qui hic non animadvertat, ſalutarem & utiliſſimam eſſe hanc ſanguinis excretionem, quæ liberat corpus a copia, libero vitalis hujus liquoris progreſſui contraria & ingens corpori periculum minitante.

§. XXI.

Medica earundem tractatio.

Et ſalutare hoc negotium ubi natura recte in movendo & excernendo exſequitur, nihil moliri debet Medicus. Imprudens enim ipſique rationi contrarium molimen foret, ſi has excretiones ſalutiferas externis vel internis conſtringentibus, aut motus ſiſtentibus, opiatis, narcoticis, cohibere niteretur. Quando vero natura in opere deficit, & vel motus iſti ſpaſtici non ſunt ſufficientes ad ſanguinem expellendum, vel ſanguis nimis craſſus, tenax ac viſcidus eſt, vel viæ, per quas debet fieri evacuatio, obſtructæ aut nimis ſpaſmo conſtrictæ ſunt: ejus veſtigiis merito inſiſtendum & ſanguinis exſolutio facilitanda ac promovenda, eumque in finem emmenagogorum moderatiorum cum ſufficienti humido, item potus thée, coffée, balneorum, aquarum mineralium, nimiam ſpaſmorum vehementiam ſedantium, fotuum, frictionum

num, eo tempore quo exitum affectat ſanguis, uſus longe eſt efficaciſſimus.

§. XXII.

Sæpe etiam fit, ut provida ſolius naturæ ope, graves & vix ulla arte ſanabiles morbi, ſanguinis profluvio ſolvantur & finiantur feliciſſime. Ut enim mittamus criticas illas in febribus acutis maxime obvias hæmorrhagias, de quarum ſalubritate frequens apud *Hippocratem* aliosque Veteres eſt mentio; multiplici certe experientia compertum eſt: inſaniam, vertiginem, convulſivum aſthma, colicam convulſivam, affectus ſoporoſos, item paralyticos, hemicranias, arthriticos & rhevmaticos dolores, pathemata hypochondriaca, exſoluto per ani venas ſanguine, motu & exercitatione corporis, remiſiſſe ac ceſſaſſe. Sæpius quoque a me obſervatum eſt, epilepticas convulſiones & convulſivas artuum tractiones, quæ per multos annos juvenculas afflixerant, accedente menſium tempore ac prodeunte fluxu, ſponte conquieviſſe. Pariter experientia conſtat, cephalalgias, tinnitus aurium, vertiginem aliaque gravia capitis mala, tempeſtivo narium in juvenibus ſtillicidio, egregie levari ac abigi. Et quæ plura *Sect. I. cap. VI.* de damnis ex cohibitis ſanguineis evacuationibus in medium adduximus. Ut adeo in ejusmodi caſibus nihil ſatius magisque pro ſanitate ſit, quam ut artifex naturæ ductum ſequatur, ſucceſſum evacuationis tueatur atque facilitet, nec ullo modo eundem interturbet.

Hæmorrhagiæ ſolvunt morbos.

§. XXIII.

Tam ſalubri eventu adornantur a natura evacuationes ſanguinis; præter quas tamen plures adhuc aliorum humorum aliarumque materiarum quæ corpori perniciem intentant, ab eadem per varia loca inſtituuntur excretiones. Nimirum ſeroſus quoque humor, tam quantitate, quam qualitate quandoque morborum cauſſam conſtituit, eaque propter cum inſigni ſanitatis emolumento natura adminiſtra corpori ſubtrahitur. Obvium hoc eſt vere maxime & au-

Natura ſanitatẽ tuetur.

per catarrhales defluxiones.

tumno, ubi per glandulosam narium & sinuum capitis tunicam, pituitariam dictam, item per glandulosas bronchiorum pulmonalium tunicas, seroso-mucidus humor copiose sub coryza, tussi aliisque catarrhalibus ac rhevmaticis affectionibus eliminatur. Pariter accumulatis nimium in corporis penetralibus serosis, acribus, biliosis salsis succis, sponte sæpe oboritur alvi profluvium, quo iidem egregio cum levamine ejiciuntur, morbisque inde oriundis minera subtrahitur. Sæpe quoque per cutis spiracula natura molitur exitum & sudorem movet copiosum, tam acrem & mordacem, ut ipsam cutem excoriet, cum molestissimo ad scalpendum pruritu, quo vidimus scorbuticam diathesin sublatam. In aliis, suppressa inprimis cuticulari excretione, exsuperantem serosum humorem per urinarios tubulos emittit, corpusque per copiosum urinæ fluxum ab eo liberat.

diarrheas, sudores, & urinæ profluvium.

§. XXIV.

Singulari porro naturæ vigori & beneficio tribuendum: quod si ventriculus a copia ingestorum, præsertim incongruorum, vel crudorum & semicoctorum ciborum sarcina oppletus est, vomitu cito citius eum depleat, quod certe apprime pro sanitate est, quippe ubi moles illa relicta stomachum aggravat, protinus ructus, flatus, borborygmi, hypochondriorum dolores, sanguinis ebullitiones, cum pulsu magno & celeri somnique defectu accedunt. Hinc etiam de lactentibus pusillis pervulgata opinione non sine ratione creditur, quod in crebriori vomitu magnum ad sanitatem eorum momentum sit repositum. Idem sentiendum de iis egestionibus, quibus natura delitescentes intus & noxam minantes morbificas caussas ad habitum corporis utilissime protrudit, quod subinde evenit in variis cutis defœdationibus, scabie, lepra, tinea capitis, achoribus, varis, maculis cutaneis, tumoribus erysipelaceis & serpiginosis ulcusculis aliisque in cute efflorescentiis. Inprimis quoque de podagra senes invadente experientiæ & rationi subnixa fert sen-

Per vomitum, cutis defœdationes, & podagram senum.

ſententia, eandem longævam præſtare vitam, de quo ſcitum *Sydenhami* effatum: *quid podagra*, inquientis, *niſi naturæ providentia ad depurandum ſenum ſanguinem, atque ad expurgandum corporis profundum, ut cum* Hippocrate *loquamur.* Quæ quidem omnes hactenus enumeratæ criticæ egeſtiones, quum ſanitatem tueantur & morbos mineram ejiciendo arceant, neutiquam intempeſtiva ac præpoſtera ope ſunt compeſcendæ, aut materia ad corticem critice amandata, infido artificio repellenda, ne eo majus eoque gravius in corpus redundet detrimentum.

§. XXV.

Quod vero quam maxime mirandum, is ſæpe naturæ in tuenda corporis integritate eſt proceſſus, ut uno illo fluidorum & ſolidorum motu auctiori facto, binas morbificas cauſſas tollat & ſic morbos per morbos expugnet. De febribus, quod convulſiones ſolvant, priſca eſt *Hippocratis ſect. V. aph.* 17. ſententia. Quin quartanam illud Medicorum ſcandalum convulſiones ipſamque epilepſiam abigere, non modo idem auctor *ſect. V. aph.* 70. nec non *Conc. III.* 80. perhibet: ſed etiam exemplis confirmatur a *Bartholino Cent. II. hiſt.* 68. *Salmutho Cent. II. obſ.* 84. Ipſe quoque compluries obſervavi, motus convulſivos ex vermibus, accedente febre vermibusque per æſtum vel bilem acrem enectis, ſponte ceſſaſſe. Pathemata hypochondriaca adoleſcentes ac juvenes diu exagitantia, nec ulla medica ope expugnabilia, ſuperveniente quartana, vel tertiana, evanuiſſe, idemtidem novi. Neque minus inſanias & paſſiones ſpaſmodicas, prodeunte in conſpectum purpuraceo in cortice corporis ſcorbutico exanthemate, remiſiſſe ac penitus diſceſſiſſe, compertum habeo. Coryzam in aurium tinnitu, cephalalgia rebelli & oculorum vitiis, cum bonis ægrorum rebus oboriri, experientia uberius conſtat. Dyſenteriam ac diarrheam hypochondriacis & melancholia hypochondriacis laborantibus, podagricis etiam, ſubinde tuliſſe ſuppetias, & recentiorum

Morbos per morbos curat.

rum & *Hippocratis* teſtimoniis confirmatum eſt. Aliquot etiam mihi innotuerunt exempla, quod anaſarca, item hydrops pectoris, cum cordis magno tremore & ſuffocationis metu, ſuccedente poſt pilularum balſamicarum & ſalis aperitivi uſum ingenti per uterum aquoſi humoris fluxu, ſubſederit atque ceſſarit. Idem per largum alvi profluvium, per lenem ſtimulum procuratum, contigiſſe, & ipſe vidi, & teſtatur *Ballonius lib. I. epid. pag. 6.* Hydropem quoque ſaccatum, ſuſcitato per lapſum ex improviſo copioſo urinæ ſtillicidio, diſparuiſſe ac feliciter fuiſſe ſublatum, uberius enarratur in *diſſert.* haud ita pridem heic habita, *de hydropica lapſu integro abdomine curata.* Et quæ plura rariora exempla paſſim in obſervatis Medicorum ſunt conſignata.

§. XXVI.

Morbis chronicis non ſufficit.

Sic quidem natura ſola optime his morbis medetur, & ineffabili ſæpe prorſus modo corporis integritatem tuetur; alia vero ratio eſt morborum chronicorum, quos natura ſola non vincit, ſed qui utique artificis opem atque accommodam medendi methodum per efficacia præſidia expoſcunt. Nam recte in præfatione *Cœlii Aureliani* aſſeritur: *celeres paſſiones ſua ſponte ſolvuntur, nunc fortuna, nunc natura favente, fluore ſudoris, ſanguinis, vel ventris: chronici vero ſolius Medici peritiam poſcunt, quum neque natura, neque fortuna ſolvantur.* Et *Celſus* ſcite non minus quam ex vero *lib. III. cap.* 1. eandem in rem diſſerit: *magis ignoſcendum eſt Medico parum proficienti in acutis morbis, quam in longis. Id enim breve ſpatium eſt, intra quod ſi auxilium non profuerit, æger extinguitur. Ibi & deliberationi & mutationi remediorum tempus patet, adeo ut raro, ſi inter initia Medicus acceſſit, obſequens æger illius vitio pereat.* Scilicet longe diſpar chronicorum & acutorum morborum eſt ratio, dum non ſolum in illis vehementes ſpaſtici motus, qui morbi cauſſam impetuoſe aggrediuntur celeremque exitum gignunt, adſunt; in his vero rarius, neque continuo, ſed cum nota-

bili

bili intermiſſione præſto ſunt, ſed etiam illi utplurimum celeriter corpori valenti accedunt, hi vero ſucceſſive generantur & lentis adoleſcunt incrementis. Accedit, quod eorum qui diutius trahuntur morborum cauſſæ plerumque ſunt obſtructiones & indurationes minimorum vaſculorum in emunctoriis & glanduloſis viſceribus, inutilium & ſuperfluorum tam ſe-quam excretioni dicatis, quibus oppilatis, non poteſt non ingens vitalibus ſuccis conciliari impuritas, ac demum ipſa viſcera & glanduloſa excernicula penitus oppleta, indurata & tumefacta in putridam corruptionem, exulcerationem cancroſam vel in abſceſſum concedere, aut funeſtis lymphæ effuſionibus anſam ſuppeditare. Adeoque quum in his cauſſa morbi ipſa mora firmiſſimas agat radices, & labe latius ſerpente, vires exhauriat, motus ſupprimat ipſamque naturam mirum debilitet: non mirum eſt, naturam in expugnandis iis languere, motibus auctis raro eosdem aggredi, nec diſpellendis iis ſufficere, ſed artis potius hic vigere opus, naturæ vacillanti ſuccurrere idque perficere in quo ipſa deficit.

§. XXVII.

Qui arte ſanandi.

Hoc autem ex voto exſequendi, nulla itidem alia ſuppetit methodus, quam qua vitalis ille, vitæ ſanitatisque auctor, ſanguinis & humorum per omnia vaſcula itus ac reditus liber redditur, ſordiumque per omnis generis excernicula evacuatio integra præſtatur, adeoque obſtructiones, ubicunque conſiſtant, citiſſime expediuntur atque humores qui in vitio ſunt per congrua emunctoria educuntur. Jam vero ipſa dictitat ratio, vaſculorum obſtructiones nec prius ſolvi, nec ſuccos vitioſos eliminari poſſe, quam mobiles, fluxiles & ad excretionem apti redditi fuerint. Hinc utique omnis per longos morbos ſanandi methodus in eo continetur, ut humores craſſi mobiles ac fluidi efficiantur, dura emolliantur, ſtricta laxentur & poſtea validiori facto ſanguinis impulſu, per intenſam ſolidorum actionem, impacti humores

con-

concutiantur, dissolvantur, eluantur & sic obstructionum repagula reserentur. Ex quo quidem clarissime patescit, efficacissimum ad hunc scopum obtinendum esse thermarum, acidularum & aliarum medicatarum aquarum, infusorum, decoctorum, fotuum, balneorum & omnium, quæ incidente & aperiente virtute pollent, tempestivum usum; contra vero ante debitam materiæ quæ in vitio est præparationem, damnosam ac præposteram validiorum purgantium, diureticorum, sudoriferorum, salivantium, mercurialium & metallicorum oblationem, ut certe nihil imprudentius sit, quam intestinis fecibus duris conferis forte purgans exhibere, vel calculum impetuose pellere, ubi a doloris & spasmi atrocia ure-theres cum ductibus urinariis stricti calculusque impactus, aut aquas hydropicorum purgante exturbare niti, ubi succi viscidi adhuc intra membranarum tunicas obhærescunt, vel denique sudorem elicere velle, ubi spiracula cutis spasmo stricta atque compressa.

§. XXVIII.

Naturæ motus minus salutares in hæmorrhagiis.

Neque vero tantum natura quandoque in opere deficit, verum etiam nonnunquam alienos plane ac perniciosos in corpore concitat motus, qui caussæ removendæ neutiquam accommodi sunt, sed potius exacerbationi favent. Hunc in censum referendæ sunt illæ sanguinis evacuationes, quæ si non sanguinis copia delinquit, sed serum acre causticum nerveo-membranosis partibus insidet & enormes profusiones in impuris cachecticis corporibus suscitat, uti sæpius contingit in purpura, variolis, morbillis, scorbuticis & arthriticis minus plethoricis, eveniunt, sub quibus sanguis, qui potius servari debebat, unacum viribus effunditur, nec ullo modo tenuissima acris materia morbi caussa ejicitur. Hinc utique in tali casu Medico opera danda est, ut qua fieri potest celeritate, has perniciosas ejectiones compescat, quod tamen non violentis stipticis & constringentibus expedire consultum est, sed spasticæ multo magis stricturæ la-

xandæ,

xandæ, humor acris temperandus & diſcutiendus, quod commodiſſime diaphoreticis ſedativo nuptis præſtatur. Eadem ratio eſt hæmorrhagiarum, quæ ex obſtructione, induratione, vel infarctu viſcerum, ſubnaſcuntur in cachecticis atque hydropicis. Tunc enim ſanguinis evacuationes per nares, hæmorrhoides, vel etiam vomitum frequentiores, maxime detrimentoſæ eſſe ſolent, quia mali cauſſam non tollunt, ſed potius vires conſumendo, fatalem morbi exitum procurant.

§. XXIX.

Ex febribus, ſive febrilibus ſpaſticis generis nervoſi & vaſculoſi commotionibus, minus ſalutares ſunt, quæ a ſphacelo interno, ut ſunt malignæ, vel a corruptione lenta viſcerum, aut apoſtemate, ut ſunt hecticæ, oriuntur, & phthiſicis, cachecticis atque hydropicis ſuperveniunt, quippe quæ reliquias boni ſanguinis ipſasque vires penitus conſumendo, certiſſime ad mortem ducunt. Ab aſſumto veneno cauſtico, a læſione vel punctura externa partium nervoſarum ac tendinoſarum, a calculo ureteribus infixo, bile cauſtica, vermibus, hernia incarcerata, ardore ex concedentibus in exulcerationem confluentibus variolis, omnibusque graviſſimis doloribus, febres fieri acutas, quas Veteres dixerunt ſymptomaticas, experientia indies edocet. Sed omnes ſic accedentes febres, nihil boni, ſed plus damni minantur, & merito qua fieri poteſt celeritate & dexteritate exorbitantes hi motus ſunt ſiſtendi; quandoquidem fruſtra cauſſis a quibus pendent opponuntur, nec easdem ullo modo ſubigere & abigere poſſunt, ſed potius dum ad affectam & irritatam partem ſanguinis majorem affluxum proritant, inflammationem ipſamque poſtea ſphacelationem inducunt. Haud diſpar indoles eſt quarundam intermittentium, earum ſcilicet, quæ a prohibita perſpiratione, iracundia graviori, cibo cum nauſea ſumto & male digeſto, ſaburra vitioſorum prima in regione ſuccorum & bile acri cauſtica proficiſcuntur. Hæ *Febribus.*

enim si subsunt caussæ, febriles impetus atque commotiones ad illarum emotionem parum omnino faciunt, quin potius expedit, vel emetico, vel salibus detersivis, aut conveniente laxante & acrimoniam temperantibus, caussas aggredi, ac postea, ubi febriles motus sponte penitus conquiescere renuunt, roborantibus ac tonicis eosdem sistere atque componere.

§. XXX.

Epilepticis & convulsivis motibus. Iisdem minus salubribus naturæ motibus accensendi sunt, qui tam membranas cerebri, quam spinalis medullæ, infesto fortiori spasmo exagitant, totumque nervorum & musculorum systema in consensum pertrahunt. Horum classem ducunt epileptici & convulsivi insultus, qui ex dolorum atrocia in dentitione difficili, torminibus infantum, calculi cruciatibus, vermium morsu, læsione cerebri, fractura cranii, punctura duræ matris a festucis, nec non in variolarum principio vel fine accedunt, nec ullo modo superandis his caussis accommodi sunt. *cordis palpitatione,* Neque cordis palpitatio, cujus caussa utplurimum est polyposum in cordis thalamis hærens concrementum, bono & salutari fine contingit, eo quod validissima hæc quassatio, caussam minime vincere valet. *singultu & vomitu,* Pariter inanis ille singultus & vomitus a ventriculi inflammatione & insidente virulenta materia, omni utilitate destituitur, tanto magis quando materia vellicans intra stomachi membranas, ut in purpura, variolis & morbillis repercussis solenne, hæret. *tussi ferina,* Tussis quoque sicca ferina, quam dura pulmonis substantiam obsidentia tubercula cient, nullius plane usus est, sed potius vires consumit, somnum arcet & stomachum ad vomitum solicitat. *dejectionibus,* Ita etiam copiosæ cum sævis torminibus in diarrhea ac dysenteria, vel post acre purgans assumtum dejectiones, nec quicquam ad salutem conferunt, eo quod non humorum copia, sed maligna qualitas in vitio est, cui frustra tanta sanguinis & seri egestio opponitur, qua vires magis exhauriuntur & boni ac temperati humores cum detri-

detrimento ſubtrahuntur. Idem tenendum de diarrheis, quæ nonnunquam inflammatoriis febribus ſymptomaticæ accedunt, quippe quæ pariter neutiquam diſcuſſioni ſtaſeos inflammatoriæ favent, ſed plerumque in cauſſa ſunt, ut inflammatio latius, etiam ad inteſtina, ſerpat eoque citius necet. Denique omni etiam uſu ac fructu carent motus iſti fortiores, qui graviorem animi affectum, iracundiam vel terrorem excipiunt, qui certe adeo intempeſtivi ſunt, ut vitam in ſummum ſubinde adducant diſcrimen. Ut adeo pateat pernicioſos hos naturæ motus ab iis qui ad ſalutem tendunt provide atque ſolicite eſſe diſtinguendos, & quum non ſolum fructu deſtituantur, ſed ſuccos vireſque exhauriendo etiam noceant, tempeſtive compeſcendos, ita tamen, ut ſimul cauſſæ morbi per congrua præſidia removendæ exquiſita habeatur ratio.

poſt animi affectus.

§. XXXI.

Vidimus itaque naturam ſolam ſæpe ſponte morbos egregie percurare, arcere & corporis integritatem tueri, vidimus ejus vires non omnibus morbis expugnandis ſufficere, ſed artis juvamine indigere, vidimus quoque eandem ſæpius incongruos moliri motus corpori damnoſos, eaque propter ab artifice hos prudenter eſſe emendandos ac componendos. Jam vero vehementer utique optandum eſſet, ut omnes qui ſalutarem artem exercent, genuinam illam & probatiſſimam naturæ methodum, qua morbos feliciter ſanat, intimius perſpectam tenerent & molimina ſua ad ejus præſcriptum adornarent. In quo quidem laudanda merito Veterum ſententia, qui ad unum fere omnes profeſſi ſunt, Medicum eſſe naturæ miniſtrum, ſpectatorem, imitatorem & adjutorem; ita ut *Hippocrates* paſſim prodiderit: naturam impulſam artis peritis quæ facienda ſunt monſtrare, nec quicquam ſalutariter fieri poſſe, niſi quod ipſi naturæ convenienter fiat, id quod etiam *Duretus*, optimus Hippocratis commentator, *lib. de hum. purg. pag.* 17. urget, præſtantiſſimum, aſſerens, artis magiſtrum illum eſſe & dici debere, qui fideliſſimus naturæ

Hinc genuina methodus noſcenda & cuſtodienda.

imitator, obſervator & adjutor. Neque minus ſcite hanc in rem ſcripſit *Fernelius in præfat. lib. I. therapevt. medicinæ*, inquiens, *leges, naturæ legibus debent eſſe conſentaneæ. Et felix medicatio, cui adjutrix natura ſuccurrit, irrita vero, quæ repugnante natura tentatur*; cui aſſurgit pariter *Henr. ab Heer obſ.* 5. perhibens: Medicum motum naturæ dominæ ſuæ obſervare debere, & nihil ea operante temere mutare, niſi, ut vel infrenem frenet, vel ut pigriorem excitet.

§. XXXII.

Sed dolendum omnino plurimis ignotam eſſe optimam & ſecuriſſimam naturalem morbos ſanandi rationem. Plures quidem præpoſtero niſu arcana ad certos, immo univerſalia ad omnes, morbos curandos, magno ſtudio undique conquirunt, quæ accuratius perpenſa re, ſpem plerumque fallunt & manifeſto ignorantiam arguunt medentum, quaſi in tanta corporum cauſſarumque morbificarum diverſitate, unum idemque omnibus aptum eſſet atque accommodum: pauci autem de ſimplici, facili & compendioſa naturæ methodo cogitant, quum tamen non tantum medicamenta curent, verum ipſa potius natura, per remedia convenienter adjuta. Et licet ſint; qui naturam mirum extollunt ut præter eam nihil ſapere videantur: teſte tamen experientia, haud raro in eo delinquunt, quod nec ipſas naturas, nec motus naturæ, qui in ſalutem, ab iis, qui ad perniciem tendunt, ſolicite diſtinguant, & naturæ opus, ad ſalutarem, uti putant, finem, licet incongrua ratione, directum, interpellare nolint.

§. XXXIII.

Ipſæque naturæ diſtinguendæ.

Proinde e re utique erit, ut ultimo loco quodammodo naturarum differentias delineemus, diſquirendo maxime, quæ ad ſpontaneam medicationem aptæ ſint ac diſpoſitæ, quæ minus. Jam naturæ vel robuſtæ ſunt, vel debiles. Robuſtam quidem ſic deſcribit *Aretæus lib. II. cap.* 3. quod ſit, quæ eſt probe temperata, quæ omnia ſuperat, omnibus domi-

dominatur, ac per humorem & ſpiritum ac ſolida, horumque omnium convenientem ordinem ac methodum, hominis vitam adminiſtrat. Quæ certe definitio ut antiquiſſima, ita elegantiſſima & principiis naturæ mechanicis quam maxime accommoda, utpote in æquabilitate & temperie, ordine ac motu ſolidorum æque ac fluidorum, conſiſtit, utique adminiſtratio vitæ & ſanitatis, & hunc quæ imperturbatum ſervat natura ſucceſſum, jure robuſta dicitur ac valens. Sunt vero maxime plebeji, pauperes & ruſtici, qui ſimplici & populari victu fruuntur, a robuſtis parentibus geniti, nec robur affectuum intemperie ac impetu, vel immoderatis animi fatigationibus atterunt, ætate juvenes ac viri, qui naturæ robore pollent. Viciſſim languet plerumque ac debilis eſt natura in nobilibus, opulentis, laute ac inordinate viventibus, a parentibus morbidis prognatis, patheticis commotionibus crebro obnoxiis, meditationibus ſtudiisque nimium indulgentibus, ſenibus ac infantibus, poſt morbos perpeſſos, aut ubi occulta labes fluidis vel ipſis viſceribus inhæret, in quibus motus ſolidorum & fluidorum anomali ſunt inordinati atque remiſſi.

§. XXXIV.

Valentes ſint? nec ne?

Valens igitur ac robuſta natura, ad tuendam & revocandam corporis integritatem apta eſt, debilis autem & infirma minus, ſed in præſtando ſaluberrimo hoc negotio languet. Illa morbos graviſſimos ſæpe ſola, vel levi tantum arte adjuta, remotis nonnunquam tantum obſtaculis, percurat, hæc vero difficilis eſt ad ſanandum, non ſola ſufficit, ſed opportuno Medici conſilio & auxilio indiget, quin omnem ſæpe exquiſitiſſimam medentis eludit artem. Hinc utique multum intereſt, quo Medicus naturam ægri curate noſcat, & felix ſane cenſendus, cui fortuna in eo favet, ut natura valente pollentes ſanandos nanciſcatur, fortunatior adhuc, ſi ſint genere, honoribus atque divitiis eminentes, qui ipſum illuſtri præconio nobilitate ſimulque muneribus excipere poſſunt ampliſſimis.

CAPUT II.

DE METHODO, ORDINE ET LEGIBUS ARTIS IN MEDENDO.

§. I.

Naturæ in medendo magna virtus.

IN ſuperioribus ſatis, ut puto, evidenter oſtendimus, a benigniſſimo & infinitæ ſapientiæ corporis humani opifice ita conſtructas & coagmentatas eſſe machinæ animalis varii generis partes, ut certi ac determinati motus ſolidorum & fluidorum progreſſivi ſimulque ſecretorii, depuratorii & excretorii contingant, qui non modo ad vitalem conſervationem & durationem corporis in ſe corruptibilis vergant, ſed etiam ſummo artificio ita inſtructi ſint, ut ubi a nocentibus rebus & cauſſis inordinati ſive morbidi fuerint redditi, illi ipſi ad ſubmovendas & deſtruendas illas cauſſas a quibus pendent, conſpirent. Et hoc eſt quod Veteres voluerunt, & quod etiam ipſa attenta confirmat experientia, plures nempe & graves etiam ægritudines, ſponte ſolius naturæ viribus, ſine peculiari Medici auxilio, ſaneſcere, & naturam optimam morborum eſſe medicatricem.

§. II.

Arte tamen opus eſt quia natura ſæpe debilis.

Poſſet itaque quiſpiam facile inde hoc elicere dubium: quod quum tam eximia ſit naturæ virtus atque potentia, vana & ſupervacanea cenſeri mereatur in morbis tollendis omnis Medici ars & opera? At vero licet hoc de valente & robuſta corporis humani natura, neque adeo corrupta vel debilitata, locum habere poſſit; quum tamen mirum quantum naturæ & corpora quæ morbis affliguntur inter ſe differant, alia firmiora,

miora & valentiora, alia imbecilliora & vitiata ſint, adeoque non ſufficiant ad negotium ſanationis recte conficiendum, utique neceſſarium eſt, ut artis opus ipſis ſubveniat & congruis auxiliis ſuccurrat. Quin experientia ſubinde docet, ipſam robuſtam & idoneam alias ad ſanandum corporis morbum naturam, non ſolam ſemper ſufficientem eſſe ad ſanandum, ſed indigere ſimul variis adminiculis externis, ne impediatur, vel plane invertatur ſalutare, quod molitur negotium; quorum ſi non adhibetur obſervatio, plures, quibus robuſta etiam natura, in variolis, morbillis & febribus continuis, etiam inflammatoriis levioribus, pereunt, qui potuiſſent ſervari, dum regimine nimis calido in lecto, & conclavi, vel refrigeratione intempeſtive admiſſa, potu frigido, vel etiam ſpirituoſo, cerevisiæ vel vini, cibis improvide in vigore morbi datis valde nutrientibus, ſitu corporis nimis diu erecto, improvida linteaminum mutatione, iisque rebus & occaſionibus, quæ animum ad iram & terrorem movere poſſunt, damnum & noxa procuratur, ut hinc omnino opus ſit, quo prudens Medicus, ſi non pharmacevticis, minimum diæteticis, utilem opem & operam præſtet. *externis impeditur.*

§. III.

Deinceps ſæpe in ægrotantibus præſto ſunt obſtacula, quæ ſi non removentur, totius naturæ negotium in curando plane turbatur, vel pervertitur, nec tamen ſine Medici auxilio & conſilio eadem removeri poſſunt. Exemplo ſit: quando corpus ſanguine redundans atque repletum morbis tentatur acutis, præſertim inflammationibus, natura ſine ſuperflui cruoris per venæſectionem imminutione, eosdem ſuperare & curare nequit. Vel etiam ſi ſordibus & ſcybalis copioſis ac duris canalis inteſtini craſſi invadente morbo refertus eſt, hunc vacuare & recrementa protinus in principio educere expedit, ut felicius & debito ordine motus cauſſam morbi expugnantes ſuccedant, & ad eum, cui deſtinati ſunt finem, pertingere queant. Aut quando etiam evenit, ut *Obſtacula removere.*

pri-

prima regio colluvie vitiosorum & semiputridorum humorum conferta sit, idque statim in morbi, sive sit acutus, sive chronicus, invasione, quam maxime proficuum est, convenientibus auxiliis, vel per superiora, vel inferiora, eam prius exturbare, ne vis morbi & symptomatum inde augeatur & exacerbetur.

§. IV.

Et succos vitiosos alterare potest.

Porro licet non negandum, naturam firmum & praestans suggerere subsidium, in emovendis iis morbificis caussis, quae motibus obsecundant & expugnari possunt, in alteratione tamen & correctione humorum nocentium non minus necessaria, eadem parum vel nihil opitulatur. Sic quando acidi, pontici & corrosivi humores primas vias obsident, qui vehementes dolores, spasmos ac tormina, uti apparet in infantibus, concitant, item in hypochondriacis, in quorum ventriculo omnia coacescere solent, plus certe commodi & utilitatis ab acidum absorbentibus exspectandum est, quam ab omnibus naturae motibus. Idem sentiendum, si bilis exsuperat praecalida, eaque acris caustica inflammans est, tum certe natura sola non sufficit, sed medicamentum demulcens, orgasmum bilis acris deprimens, v. g. nitrosum & absorbens, omne fere curationis punctum absolvit, quemadmodum id luculenter patet in affectibus cholericis & ex gravi iracundia enatis. Neque etiam venena quae pauco tempore necant assumta, solius naturae ope cicurantur & noxa eorundem abigitur, quum experientia testetur, sub vehementibus a natura suscitatis vomitibus & purgationibus, mori aegros, qui demulcentibus, oleosis & lacticiniis potuissent servari.

§. V.

Nec sufficienter emovet.

Praeterea in multis morbis, praesertim acutis, natura evacuationes per haemorrhagias, sudorem & alvum molitur, quae tamen saepe non sufficiunt, sed imperfectae sunt, ideoque arte adjuvari & promoveri debent; vicissim crebrius nimias pro-

profusiones sanguinis & humorum suscitat, quæ quia vires adimunt corpus nimium exhauriunt, componendæ sunt atque sedandæ. Nihil quoque fere evenit frequentius, ac ut motus vehementes ad destructionem potius vitæ, quam expugnationem caussarum morbificarum & vitæ conservationem tendentes, instituat, uti in atrocioribus motibus epilepticis, convulsivis, doloribus, præcipue qui per consensum partium nervosarum subnascuntur, ubi sedativis quam maxime opus est. Chronicas jam prætereo passiones, ut scorbutum, luem veneream, cachexiam, hypochondriacam affectionem, quæ a sola natura sine Medici ope, plane non superari possunt. Quid præterea crebrius evenit, quam quod ex uno morbo, quantumvis egregie sanato, propter imbecillitatem partium relictam, alter sæpe deterior, nisi per artem roborantibus in declinatione cito ac tempestive occurratur, ingeneretur. Neque denique dubitandum est, quin morbus, qui a sola natura temporis beneficio demum superari posset, longe citius atque felicius opitulante arte tolli queat. Quod utrumque disertis verbis inculcat *Celsus lib. II. cap.* 14. dum ait: *potest morbus etiam, qui per se finem habiturus est, citius tamen adhibito auxilio tolli, quod duabus de causfis necessarium est, & ut quam primum bona valetudo contingat, & ne morbus qui remanet, iterum, quamvis levi de caussa exasperetur. Potest enim morbus minus gravis esse quam fuerit, neque ideo tamen solvi, sed reliquiis quibusdam inhærere, quas admotum aliquod auxilium discutiat.*

§. VI.

Ex quibus omnibus adductis observationibus utilitas & necessitas artis medicæ clarissime elucescit, iisdemque, quasi totidem argumentis uberrime confirmatur, sive natura in morbis languida, sive robusta fuerit. Interim tamen id certum manet ac firmum, quod ob imperitiam & temeritatem medentum, qui ductus naturæ non sequuntur, sed crebrius pervertunt, satius sæpe sit, soli naturæ negotium relinquere, *Transitus ad institutum.*

quam imprudentis ac imperiti auxilio uti. Ne igitur in hoc tanti momenti negotio peccet Medicus, sed firmam habeat regulam, normam ac legem, ad cujus præscriptum consilia & molimina sua instituere atque dirigere queat, non utique alienum, sed convenientissimum erit, ut universales quædam regulæ & medendi leges, jam præscribantur, quibus summo cum fructu in medendo uti possit artifex.

§. VII.

Lex I. Ex his prima est: *omnibus in morbis ordinem & successum actuum motuumque spontaneorum, immo ipsa tempora, quibus natura sola medelam in salutem ægrotantium molitur atque absolvit, curate & perquam solicite observare decet.* Vix vero ullus e morborum classe est, in quo tam conspicua naturæ methodus tamque distincta decursus tempora, quam in variolis. In variolarum enim morbo observatur, naturam primo certo temporis spatio uti ad materiam illam causticam partibus nervosis inhærescentem, tamque sæva in principio concitantem symptomata, attemperandam, quo mobilis & disposita fiat ad evacuandum, hoc facto, deinde excretionem ordinario intra tertiam & quartam diem auspicari, eidemque iterum certum, duorum vel trium dierum tempus impendere, ita quidem, ut a superioribus ad inferiores descendat partes, & corporis corticem per omnem ambitum successive exanthematibus conspergat. Absoluta eruptione, rursus determinatam periodum insumit suppurationi & materiæ evacuatæ maturationi, eaque confecta, interposito certo temporis spatio, ulcuscula siccat atque consolidat, incipiendo pariter in superioribus, ac desinendo in inferioribus. Et hic est solennis ille naturæ hoc in morbo processus, hic ordo, hæc tempora, quæ artifex studiose notare debet, quo tempestive fatiscenti naturæ succurrere possit, nec unquam adversi quippiam huic methodo præpostere moliatur. Idem vero etiam in aliis morbis obvium est, adeo, ut cardo medendi rationis, qua natura utitur, in eo potissimum verta-

vertatur, ut primo semper materiæ hostilis & vitiosæ correctioni studeat, eandemque ad evacuationem disponat atque præparet, idque fere in omnibus morbis, febribus non tantum exanthematicis, verum etiam inflammatoriis, immo chronicis; quæ proinde methodus pari studio servanda est ac imitanda. Quumque hoc præparationis negotium nonnisi certo temporis spatio absolvi possit, utique ut maxime omnium tempus exspectet, nec cursum præcipitet Medicus, necesse; quæ certe prudens exspectatio in Medicina summum arcanum est, de quo non inelegans est *Gideon Harvæi* libellus *de morbis exspectatione curandis*, cui addi possunt ea, quæ in *dissertatione de curatione morborum in tempore* inculcavi.

§. VIII.

Secunda lex sic præcipit: *tempestive & statim in principio morbis occurrendum est, & materia quæ in vitio brevissima via evacuanda.* Scilicet ex præstantissimis medendi regulis est illa Hippocratica, *sect. II. aph.* 29. ita habens: *incipientibus morbis, si quid movendum videtur, move, vigentibus vere, quietem agere melius.* In qua quidem gravissimus auctor merito utique rejicit omnem illam medendi rationem, quæ in morbi vigore, hoc est, statu, impetu & exacerbatione ejus, ubi omnia in vehementissimo motu, per fortiora medicamina, maximeque evacuantia, suscipitur: vicissim vero accommodatissimum, ad medicinas quæ movent & evacuant porrigendas, morbi esse initium, serio inculcat. Rationem hujus canonis divinus senex in sequente *aph.* 30. subjicit, dum ait: *circa principia & fines omnia debiliora sunt, circa vigores vero fortiora.* Nimirum quia sub vehementia atque vigore morbi omnia in motu intensiori statuque turbulento constituta, partesque motibus vacantes musculosæ ac nerveæ spasmo obnoxiæ, in proclivi est ratio: quare tum omnia stimulantia & moventia locum non inveniant, nihilque agendum, sed potius quiescendum sit, neque

Lex II.

alia quam humectantia, temperantia & effrenes motus quodammodo placantia usurpanda. Contra ea inchoante & declinante morbo, omnia sunt debiliora, id est, spasmi & motus intensi nondum in tanto gradu adsunt, vel vehementiam posuerunt; ideoque omnino, si opus est, materia & caussa morbi statim in principio exturbanda, vel alienus qui sub morbi decursu genitus est humor, sub declinatione expellendus est. Si experientiam consulimus, hæc pariter hanc medendi legem uberrime confirmat. Nam profecto ad graves ipsa in herba jugulandos morbos, præsertim qui contagio debentur, ut sunt pestis, dysenteria, castrenses & malimoris febres miasmate susceptæ, non efficacius occurrit remedium, quam lene emeticum, simulac corpus iidem incesserint oblatum, quo colluvies vitiosorum humorum unacum miasmate; quod cum saliva in ventriculum descendit, antequam ad sanguinis massam & nervorum genus deferatur, statim eliminetur. Variolæ quoque, morbilli, purpura & continuæ plures febres, biliosæ etiam & ardentes, nec non quæ arthriticis & podagricis insultibus associantur, longe mitioribus incedunt symptomatibus, & longe facilius sanationem recipiunt, si mox in principio, simulac æger conqueri coepit, prima regio, vel leni emetico, vel clementi purgante, a sentina vitiosorum humorum fuerit depleta: eo quod increscente morbo, spasmi augescunt, quibus hæ sordes intus retentæ morbi & symptomatum vim mirum exacerbant. Et quia intermittentium febrium, tam tertianæ, quam quartanæ, fomes, initio plerumque in ventriculi & intestinorum plicis ac glandulis hæret; e re est, ut statim sub auspicio primæ viæ a sordibus, sive per mitiora emetica, sive salia detersiva, sive commoda laxantia, repurgentur. Confirmat hoc luculentis verbis *Hippocrates lib. de affect. si*, inquiens, *quartana deprehenderit, vomitorium in principio exhibendum, rursus aliquo intervallo, aliud infra purgans medicamentum. Quodsi per hæc non sedatur, medicamenta febrifuga dare oportet.*

ret. Neque tamen purgantia fortiora, quæ ipse *Hippocrates lib. de purgant.* §. 5. rejicit propinanda, quippe quæ nunquam in febribus tuta, quoniam ſpaſticas exacerbant motiones, vel easdem, ſi conquieverint, revocant & recidivas pariunt. In lentis febribus, quæ maxime intermittentes male curatas ſequuntur, in principio & laxantia, & leniora emetica tutiſſima, quo iisdem alimentaris canalis a ſaburra acida viſcida liberetur; quod, ſi negligitur, diuturniores paroxyſmi ingentem & fluidis partibus & viſceribus labem affricant, & lentæ febres ex facili in hecticas concedunt. Periculi plenæ inflammationes internæ, ut pleuritis, peripnevmonia, angina, matura ſanguinis miſſione & ſubjuncto infuſo diaphoretico, feliciter in principio diſcuti queunt; hoc autem neglecto, curatio, ob febrem ac intenſiorem inflammationem, difficilis admodum fit & anceps. Ipſa quoque ventriculi inflammatio ſæpiſſime ex potu frigido corpori ſudanti copioſius ingeſto, natales trahit, omne tamen periculum mox declinari poteſt, modo infuſum ex herbis diaphoreticis cum aqua calida factum ſtatim ſorbilletur. Quod ſphacelus exteriora occupans præſentaneo ſubſidio, ſimulac primordia cepit, ſuffocari & arceri queat, res in vulgus nota eſt, quum elapſo hoc medicandi tempore, mors ſequatur certiſſima. Atque ex his omnibus clariſſime innoteſcit: tempeſtive morbis eſſe ſuccurrendum & occaſionem medendi ſolicite captandam, in qua, ut ait *Hippocrates lib. de præcept.* §. 1. non multum temporis. Quare vehementer certe optandum foret, ut & Medici opportunitatem temporis in morbis ſanandis curatius obſervarent & aucuparentur, & ipſi quoque ægrotantes mature medicam opem implorarent, eo quod in tempore curare & morbo occurrere, palmarium in ſanationis negotio momentum eſt, & juſta temporis obſervatio, merito curandi & methodi medendi anima dicenda.

§. IX.

Lex III. Accedit tertia lex: *evacuationes nunquam in morbis moliendæ, nisi materia excretioni apta & viæ patulæ fuerint.* Summa hujus præcepti *sect. II. aph. 9. Hippocratis* continetur, sic perhibentis: *corpora quicunque quis purgare voluerit, fluida facere oportet.* Nam ipsa sana ratio suggerit, frustra materiæ commotionem & expulsionem tentari, nisi ipsa ad motum ac emotionem disposita sit reddita. Primo itaque omnis scopus, omnis intentio medentium in sanandis perlongis morbis eo utique tendere debet, ut humores crassi fluxiles & mobiles efficiantur, durities molliatur, viæ adstrictæ relaxentur, & postea validiori facto sanguinis impulsu & strictura solidarum intensa, impacti humores excutiantur atque obstructiones reserentur. Ex quo jam elucescit, quam incomparabilis sint usus ad hunc finem consequendum thermæ, acidulæ & aliæ aquæ salubres, infusa, decocta, fotus, balnea & omnia, quæ emolliente & diluente virtute prædita sunt. Patet quoque exinde, quod ante præparationem & mobilitatem materiæ, nunquam validiora purgantia, emetica, diuretica, sudorifera, mercurialia ad salivæ fluxum eliciendum, locum inveniant. Communis fere, sed pessimus hinc error est, quando deficiente mensium vel hæmorrhoidum, aut subsistente lochiorum fluxu, pellentia fortiora, sic dicta emmenagoga, uti sunt myrrhata, succinata, crocata & alia adhuc calidiora, in usum præmature vocantur; siquidem hæc sine præmissa venæsectione, sine primarum viarum expurgatione, sine prævia vasculorum uteri apertione & dilatatione, sine antea adhibitis medicamentis fluiditatem sanguini conciliantibus, potius noxam afferunt & malum augent, tantum abest, ut juvamini sint exoptato. Observationes enim docent, ab eorum intempestivo usu febres, capitis dolores, vertigines, anxietates, hæmorrhagias per incongrua loca, deliria, melancholiam, & mille alia symptomata, fuisse exorta. Præstat itaque potius prius plethoram demere, al-

vum

vum laxantibus lubricare, ſanguini fluiditatem decoctis & infuſis appropriatis conciliare vaſorumque obſtructiones balneis, vel aliis convenientibus remediis, amovere, & tunc pellentia cum cura ſubjungere, & ſic demum exoptatus conſequetur effectus. Hæc lex medendi & regula in ſanandis morbis chronicis, præſertim ſcorbuto, lue venerea, hydrope, quartana, melancholia hypochondriaca, calculo, aſthmate, ampliſſimi non ſolum eſt uſus, ſed etiam in acutis egregia & curate obſervanda. Nam in his pariter extra criſin & ante materiæ maturationem, vel ut Veteres loqui amant, coctionem, in vigore paroxyſmi, nunquam evacuantia cum fructu exhibentur. Hinc probe monet *Hippocrates Sect. I. aph. XXII. quæ matura coctaque ſunt, medicamento purgante educere oportet ac movere, non cruda.* Natura ipſa huic methodo inſiſtit, quippe quæ in omnibus fere febrilibus commotionibus, primos dies materiæ hoſtilis attemperationi & reſolutioni ſtaſium in inflammatoriis & aliis acutis febribus, impendit, quam feliciſſime exſequitur motu & appulſu auctiori ſanguinis ad loca affecta, quo non modo ſenſim ac ſenſim ſanguis & viſcidi humores impacti ſolvuntur, ſed & diſcutiuntur. In aliis quoque morbis, motu tam inteſtino, quam progreſſivo intenſiori, craſſi viſcidi humores attenuantur, diſſolvuntur fluidique redduntur, ſalſi quoque & acres cum oleoſis, viſcidis & terreis implicantur & contemperantur, ac nimis fluxiles & tenues inſpiſſantur, quem proinde naturæ ductum merito artifex ſequi debet.

§. X.

Quarto inter præſtantiſſimas medendi leges hæc omnino connumeranda: *Evacuationes per loca humori excernendo convenientia fiant.* Aureum enim hoc præceptum dudum *Hippocrates Sect. I. aph.* 21. his inculcavit verbis: *quæ ducere oportet, quo maxime repunt, eo ducere oportet per convenientes locos;* idque merito a medentibus maxima cu- *Lex IV.*

ra

ra atque diligentia observandum. Etenim si Medicus humorum, qui in vitio sunt, excretiones stimulo quodam promovere debet, probe omnino disquirendum, cujus conditionis ac indolis sit materia hostilis evacuanda, & quo in loco & parte etiam corporis sit constituta, ut brevissima via commode educi possit. Sunt quippe diversi generis excrementa, ideoque iis eliminandis non quælibet accommodata sunt emunctoria, sed quodvis excrementum, peculiare & proprium quasi habet excerniculum. Hinc si in ventriculo & prima regione stabulatur & fixam sedem habet vitiosorum corruptorum biliosorum humorum sentina, quæ anxietates, ructus, tensiones & dolores gravativos parit, ciborum appetentiam prosternit, somnum placidum impedit, phlogosin excitat, vel etiam febres minatur; tum utique emetica, deplendo hac saburra ventriculum, utilissimam præstabunt operam, & hac ratione magnus & periculosus morbus præscindi poterit. Si in principio morborum intestina infarcta, vel ex male adsumtis & male concoctis eduliis multas recondunt cruditates, facile patet, ea, quæ clementer intestinalem regionem expurgant, omnium opportunissima esse. In hypochondriacis prima regio, ac potissimum duodenum, ingenti cruditatum acido-biliosarum colluvie subinde refertum est, quam si quis diureticis vel sudoriferis præpostere vellet eliminare, næ is non leve damnum allaturus esset. Nam ejus generis humores temperantibus obtundendi & per ventrem evacuandi, unde etiam ex thermis & acidulis aliisque medicatis aquis, quæ alvinas sordes liberaliter emovent, convenientissima in hoc malo sunt præsidia. Graviori iracundiæ affectu motus canalium biliosorum peristalticus auctus ingentem bilis sæpe corruptæ & acris copiam in tenuia intestina effundit, quæ parit anxietates, nauseam, ciborum fastidium, compressiones circa præcordia, interdum etiam cardialgias & inflammationes subortas notavi, & ut

quis-

cholericam; quibus gravissimis pathematibus si fortiori emetico vel sudorifero quis vellet succurrere, is certe pestilentem errorem committeret, de quo complures lugubres eventus propter inflammationes subortas notavi, & ut quisque sibi caveat, serio hortatus sum in *dissertatione de medicina emetica & purgante post iram veneno.* Nam quia congruum humoris biliosi excretorium est venter, longe tutius & consultius bilis ab ira commota per rhabarbarina, cum nitro & pulvere præcipitante nupta, vel per alia mitiora laxantia, educitur. Quin sunt inter exempla quidam, qui ex gravi ira male habentes in balneum se demiserunt & fortiter sudarunt, hoc eventu, ut lentæ febres, artuum tremores, arthritides, immo hypochondriorum spasmi & contracturæ, sequutæ fuerint. Nihil quoque magis noxium vel intempestivum est, quam alvo per quinque vel sex dies clausa, sudorifera, vel alia calida spirituosa, offerre, aut emeticum præbere; nihil inconsultius, ac serum in habitu corporis hydropici obhærescens per sudorem velle educere, quum potius per urinarias vias & alvinam regionem ejus eductionem moliri e re sit. Pessime pariter ægrotantium saluti prospiciunt, qui circa illud tempus, quo variolæ, morbilli, purpura & alia exanthemata, vel inflammationes erysipelaceæ prodire debent, purgantibus, vel emeticis eos exagitant, sicque materiam illam acrem ad interiora nobiliora loca alliciunt, gravius damnum certo allaturam. Ubicunque vero unius ejusdemque indolis humor per diversa emunctoria excludi potest, tunc certe non alienum est, excretiones in aliis etiam quam ipsi proprie dicatis excretoriis movere, quo divertatur affluxus humoris, qui partem diu infestavit. Ita in tussi valde humida, qua mucosa in maxima copia & immoderatius screatu ejiciuntur, opportune purgantia offeruntur, quia mucum ex pectore in glandulas mucosas crassiorum pertrahunt. Quod etiam valet in fluore albo & gonorrhea, ubi sæpius ingens viscidorum humorum copia ad has partes affectas affluens excernitur, & purgantia eam ob

caussam, ut divertatur nempe humorum nimius appulsus, optime præscribuntur. Manet itaque firmum ac stabile, naturam semper in opere evacuatorio, si deficit, ut humores evacuandi commode per congrua emunctoria duci ac ferri possunt, adjuvandum esse.

§. X.

Lex V. Non minus universalis ac utilissima est quinta hæc lex: *nunquam vi morborum curationes aggrediendæ, vel evacuationis moliendæ, sed paullatim & successive agendum & tempus exspectandum.* Sane si ullus ex aphorismis *Hippocratis* memoratu dignus & in artis exercitio memori mente tenendus, certe est *Sect. II.* 51. sic præcipiens: *plurimum & repente vacuare aut replere, vel refrigerare, aut omnino quomodocumque corpus movere, periculosum est. Et omnis multitudo naturæ contraria est. Quod vero paulatim fit, tutum est, tum alias, tum si ex altero in alterum transitus fit.* Sicut enim omnes in rerum natura operationes per gradus, non per saltus, paulatim & successive, non vero cum impetu & violentia quadam, perficiuntur; ita eadem quoque via in sanandis morbis, in castigando & expellendo noxio humore, in obstructionibus reserandis, procedit natura & temporis beneficio utitur. Quapropter etiam Medicus suo satagens officio naturam imitari & nunquam violenter agere, multo minus impetuose evacuationes urgere debet. Nam certa & diuturna experientia compertum habemus, non majus periculum est errore & temeritate Medici ægrotantibus accedere, ac ab emeticis & purgantibus validioribus, neque minus ab iis remediis, quæ vi sudorem pellunt, aut urinam & salivam movent & corpus fortiter calefaciunt. Neque etiam cum subita & ingens mutatio, quam corpus a validissimis & magna dosi exhibitis remediis patitur, utilis, sed potius valde noxia esse potest, quia omnes vehementes motus in eorum numero, qui naturæ infensi sunt, qui præternaturales, morbosi & corpori vim inferunt. Hinc quando emeticum

ticum porrigendum, consultius est parciori, quam liberaliori manu propinare illud, eo quod ubi humores ad ejectionem anotericam inclinant, operatio erit sufficiens, & si non fuerit, iterato, vel auctiori dosi, pharmacum offerre præstat, ac uno impetu exturbare. Ubi per inferiora subducendi sunt humores peccantes, longe magis e re est, id clementioribus & repetito, quam simul & semel validioribus perficere: eumque in finem apprime ex usu sunt pilulæ secundum Becheri exemplum confectæ, quæ aloën probe cicuratam & extractum hellebori, cum temperatis balsamicis gummatibus & extractis amaris, habent, ita ut una dosis vix tria purgantium grana capiat, eaque propter tonum ventriculi & intestinorum, quem purgantia labefactant, firmant potius & conservant, aliquoties tamen datæ, alvum saluberrime vacuant. Idem faciunt infusa ex radicibus & corticibus antiscorbuticis, aromaticis, atque ex rhabarbaro & agarico, addito stimulo salino tartareo, per extractionem cum vino confecta, & tam ad præcavendos morbos vere & autumno, quam ad sanandos rebelles chronicos affectus, egregii sunt usus. Quod si porro per corticem corporis halituosæ sordes excludendæ, nunquam in usum trahenda ea, quæ sudorem universam sanguinis & humorum massam commovendo fortiter pellunt; sed potius infusa & decocta diapnoica, vel etiam pulveres fixioris naturæ, nec non temperata balnea, quæ omne punctum in sanatione etiam rebellium morborum chronicorum, præter acutas passiones, ferunt. In lue venerea affectis, si salivæ fluxus proritandus est, nunquam impetu & larga mercurialium oblatione id efficere oportet, præsertim in iis, quibus genus nervosum debile & humores impuri ac intemperati, nisi feralia symptomata vel incompescibile salivæ stillicidium ciere velimus. Pariter in efferatis motibus componendis doloribusque sedandis, proficuum magis est semper anodyna refracta, quam plena & magna dosi adhibere, & sistentibus amico temperamento quædam stimulantia adjungere, quo

nomine theriaca cœlestis, massa pilularum Starckii, Wildegansiii, vel tinctura antimonii tartarisata, aut acris, cum pauxillo extracti opii remixta, commendari merentur. Quando denique roborandum, & partes nerveæ, ne consuetos spasticos motus repetant, firmandæ, quod fit maxime in reprimendis paroxysmis intermittentium, & quidem familiarissime per famigeratissimum illum chinæ corticem & alia roborantia; tutius semper est, caussa febrili prius subacta & evacuata illud efficere, in accisa & repetita, quam magna & continua dosi, & antequam caussæ prospectum fuerit; eo quod hoc neglecto, experientia teste, phthisis, hydrops, asthmata, hectica & pathemata spasmodico-hypochondriaca conciliantur. Quapropter omnes qui artis operibus manum admovere gestiunt, cum cura monendi sunt, ut quantum fieri potest, ab omni validiori medicina, multo magis plena manu oblata, abstineant, sed potius temporis beneficio utentes, nunquam nimis festinent, & sic demum tuto, sine noxa & periculo, sua conficiant.

§. XII.

Lex. VI. *Convenit interdum motus effrenes morbosos compescere, relicta ad tempus eorum caussa.* Sexta hæc lex est, amplissimi in praxi recte instituenda usus. Quemadmodum enim ii motus in morbis, qui a centro ad circumferentiam abeunt, qui comitem habent pulsum citatiorem, cutem relaxant, spasmos cum caussa morbi tollunt & sic in salutem machinæ labefactatæ tendere solent, nunquam a prudenti medico sistendi, sed potius pro circumstantiarum ratione conservandi, vel tantum moderandi sunt: ita e contra illi, qui vergunt a circumferentia ad centrum, quales sunt maxime spasmodici, qui omnia turbant in corpore, & dum liberam dispensationem & motum humorum ac debitam secretionem & excretionem impediunt, interitum minantur, vel nisi ad caussæ remotionem directi sunt, interdum provido consilio protinus compescendi sunt, licet caussa materia-

lis

lis efficiens eorundem adhuc intacta relinquatur. Quod ut testatius patescat, exemplo sit acerbissimus ex calculo dolor. Nimirum dimoto ex renum conceptaculo ac in urethere ob majorem molem vel aspritudinem firmius obhærescente calculo, nerveo-membranaceus hic canalis ob vim illatam arctius constringitur, non solum dolor suscitatur exquisitus, & inflammatio cum febre accenditur, sed etiam per consensum simul ventriculus & duodenum afficitur, & inverso motu peristaltico, vomitus proritatur, quin toto tandem genere nervoso in consensum rapto, deliria, tremores, convulsiones & epilepsiæ excitantur, quæ, ut vidimus, quandoque mors funesta excipit. Sub hoc igitur motuum exorbitantium & symptomatum choragio, si quis velit caussam, calculum, vi emoliri, nec prius vias laxare; is sane nihil aliud efficeret, quam ut spasmodicas constrictiones augendo, lethalem morbi catastrophen induceret. Quin potius longe consultius caussa morbi tantisper relinquitur & motus quavis arte complacantur, & his demum ad temperiem reductis viisque ampliatis, faciliori negotio caussæ amolitio tentari poterit. Pari ratione in colica passione, primum esse decet, ut vehementia spasmorum deliniatur clysteribus oleosis & unguentis ex axungia humana, pinguedine taxi, castoreo, zibetho & hujus generis aliis, & interius quoque ejusdem virtutis medicamenta adhibeantur, ut sunt oleum amygdalarum dulcium, antispasmodica, inque primis liquor noster anodynus mineralis, qui dolores & spasmos effrenes sistit, vomitus compescit, sine stupore tamen & sine omni noxa; hoc autem facto, facile ac tuto caussæ materiali, sive illa hæreat intra canalem intestinorum, sive intra membranas ejus, appropriatis remediis poterit succurri eademque expelli. In hæmorrhagiis quoque nimiis, quarum eruptio semper a spasmis, sanguinem ad certam quandam partem adigentibus & vasa venosa eo excurrentia distendentibus, proficiscitur, vel potentissimis stipticis, constringentibus sanguinemque cohibentibus fluxus

non cohibebitur, delinitis autem ſpaſmis, vel ſponte ceſſabit, vel facillima ratione coërceri poterit. Tacemus plurimos alios ſpaſmodicos, convulſivos & cum magna dolorum atrocia junctos affectus, in quibus ſemper expedit paroxyſmos ſedantibus prius invigilare, quam cauſſæ abolitionem urgere. Cavendum tamen quam maxime eſt, ne in ejusmodi morbis, ubi motus nimii perniciem minantur, ad eos ſiſtendos opiata vel adhuc fortiora ſedativa & narcotica adhibeantur. Teſtantur enim obſervationes Practicorum celeberrimorum, hoc perperam facto, ſpaſmodicam colicam ſæpius in pareſin, aut etiam veram paralyſin, tranſiiſſe, aut calculum uretheri remiſſo nimis eo diutius inhæſiſſe, ac in univerſum, lethales inde ſubſequutos eſſe effectus, quales annotavit & exemplis confirmavit *Stahlius in diſſertatione de impoſtura opii.*

§. XIII.

Lex. VII. Excipit ſeptima lex: *vigente paroxyſmo & quando natura jam movet, a fortioribus commoventibus & evacuantibus deſiſtendum, ac potius excedentes motus moderantibus & ad temperiem reducentibus, utendum.* Ipſe *Hippocrates* quum obſervaſſet, quantam noxam afferat, ſi quis in illis morbis, ubi ſanguis cum impetu circumagitur & morbi vehementia eſt maxima, fortiora medicamenta, quæ majorem ſanguinis cient orgaſmum, propinare, aut purgantia exhibere audeat, ſapienter *ſect. II. aph.* 19. præcepit: *vigentibus morbis, quieſcere multo præſtat:* ac potiſſimum valentiora ejusmodi pharmaca tempore paroxyſmi febrilis non præſcribenda eſſe ſerio in *libr. de purgantibus* ſuaſit: *quicumque* inquiens, *a febribus fortioribus corripiuntur, his medicamenta purgantia dare non oportet, donec remiſerit.* Etenim quando vehementes motus vel ſpaſmi intenſiores præſto ſunt, utplurimum exteriores corporis partes cum ſumma cute conſtrictæ ſunt, & ſanguis a circumferentia ad centrum urgetur, alvus, renes, poruli cutis & reliqua emunctoria, propter nimiam

miam constrictionem, non rite munere suo funguntur & excretiones subsistunt; atque propter nihil certe imprudentius poterit excogitari, quam tum motus ciere vel augere, & præsertim purgante, vel vomitorio, aut sudorifero valido, humores naturæ corporis nostri inimicos exterminare niti eoque symptomatum vehementiam magis exacerbare. Quiescendum potius tunc temporis est, vel parum agendum, & magis effrenes motus moderandi ac cum violentis spasmis blande componendi. Hanc ob caussam rectius procedunt ii, qui in morbi paroxysmorum vigore atque impetu, si quid arte tentandum, tantum diluentia, blandam diaphoresin conciliantia & moderate nitrosa ac sedativa naturæ amica exhibent. Ubi vero movendum, accommodatissimum tempus est in acutis principium, vel quando vehementia remisit, in chronicis extra paroxysmum & conquiescentibus spasmodicis motibus, quo etiam evacuantia congrua operationem suam bene exsequuntur. Egregium hanc in rem *Cælii Aureliani lib. II. cap. IIX. pag.* 217. est monitum, dum ait: *nec phlebotomia, nec aliis medicamentis, quæ cito & copiose peccantes humores detrahunt, unquam utendum in augmento passionis, sed potius tempore dimissionis. Unde*, pergit, *in accessione simpliciter mitigantibus utimur adjutoriis.* Sed dolendum profecto, toties totiesque contra hanc impingi legem. Nam communis tam vulgi, quam Medicorum non incelebrium, olim fuit & adhuc est opinio, variolarum, morbillorum, purpuræ atque pestis morbum, expellentibus & alexipharmacis fortioribus esse excipiendum, quo illud quod vitæ est inimicum, cito & sine mora per corporis peripheriam proscribatur, unde tot in officinis prostant tincturæ bezoardicæ, spiritus volatiles, salia volatilia, essentiæ antipestilentiales ac pulveres varii generis sudoriferi & alexipharmaci, olea calidiora aliaque id genus plura. At vero sic calor calore fovetur, ignis igni additur, ipse sanguis quasi accenditur, mixtio ejus naturalis & temperata crasis dissolvitur & destruitur,

ac

ac in universum nihil aliud efficitur, quam ut anxietates, inquietudines, deliria, epilepsia & convulsiones concitentur, placida & successiva eruptio impediatur, ipsaque materia exanthematica deleteria, plus augeatur, quam imminuatur. Longe tutiora certe in expellendis variolis, morbillis, purpura & omnibus morbis, in quibus aliquid per corporis corticem excerni debet, sunt illa medicamentorum genera, quæ nimias & turbulentas commotiones cum stricturis superficialibus amicabiliter placant, & impedimenta removendo, eruptionem blande adjuvant. Quod quidem, quemadmodum de fortioribus sudoriferis in propatulo est; ita eadem cautio de eorum quæ per os vel alvum vacuant usu, studiose tenenda. Neque enim unquam convenit, emetica vel purgantia, quin salia, majori dosi tempore paroxysmi tertianæ, vel quartanæ, aut non multo ante ejus accessionem, propinare: quippe per experientiam cognitum est, insultum inde longe reddi acerbiorem maximasque cum cardialgia anxietates laborantes affligere. Ratio in proclivi est. Scilicet hæc medicamina non alia ratione quam spasmo agunt, & partes nerveo-membranosas subtili sale acri caustico vellicando ac stimulando, ut validiori crebriusque repetita strictura & separetur & exturbetur quod in vitio est, efficiunt; in omni autem febre ejusque paroxysmis, jam tum teste nausea, dorsi dolore, pandiculatione, conatu vomendi, flatibus in abdomine, anxietate præcordiorum, horripilatione, cutis refrigeratione, alvique adstrictione, adsunt spasmi & formalem ejus rationem absolvunt, ideoque dum sic spasmus spasmo accedit, & stricturæ intenduntur, non possunt non pathemata exacerbari & paroxysmus longe gravior reddi. Ubi vero impetus resedit, nervosum genus tranquillum & partes spasmo prius exagitatæ languent ductusque patuli sunt, tutissime ac utilissime fomes & vitiosa materia artis ope laxantibus, purgantibus vel emeticis e latibulis evocatur atque proscribitur. Quæ certe prudens temporis opportuni exspe-

exſpectatio, tum in morbis, tum in omnibus moliminibus, tam neceſſaria eſt, ut ſine ea fruſtaneus ſit omnis conatus, de quo ſcite cecinit *Ovidius:*

Dum furor in curſu eſt, currenti cede furori,
Difficiles aditus impetus omnis habet:
Aggrediar melius tunc, cum ſua vulnera tangi
Iam ſinet & veris vocibus aptus erit.

§. XVI.

Octava lex ſit: *ubi motus jam languent, anodyna & ſedantia ſumma cum cura ſunt evitanda, ac potius vires reficientia motusque excitantia uſurpanda.* Quemadmodum ſi non potior, certe haud poſtrema, dexteritatis atque peritiæ medicæ pars in eo verſatur, ut artifex exorbitantes motus opportune complacare noſcat: ita profecto præpoſterum ac damnoſum eſt molimen, quando opprimuntur ac ſopiuntur, ubi potius provocandi ſunt & excitandi. Etenim anodyna & ſopientia pharmaca & ex his frequentiſſimi uſus opiata, ex heroicorum numero ſunt, quæ magna pollent efficacia, & tam ad juvandum, quam nocendum parata, ideoque cautiſſime, ac ut *Celſus lib. V. cap.* 25. monet, nonniſi nimia neceſſitas urgeat, uſurpanda. Peſſimus quidem quorundam mos fert, ut in quovis dolore aut ſomni defectu, imprudenti conſilio, ſine circumſtantiarum perita penſitatione, ad anodyna ceu ſacram anchoram confugiant, & doloris mitigationem cum quiete procurare nitantur, quum tamen ſapienter præcipiat idem *Celſus lib. III. cap.* 18. quod hæc moderatio ſemper ſit adhibenda, ne quem obdormire volumus, poſtea excitare non poſſimus. Semper igitur ante ſedativæ virtutis remediorum uſum exquiſita virium ratio habenda, eademque nunquam in uſum vocanda, ubi virium, ſive ob ætatis, ſive aliam cauſſam, adeſt imbecillitas, quæ ex impotentia membra movendi, pulſu debili parvoque, item actionum anima- **Lex. IIX.**

lium torpore atque ſegnitie, ſufficienter cognoſcitur. Hoc autem neglecto quam maxime detrimentoſa ſunt, ſenes ad affectus ſoporoſos diſponunt, plethoricis ſanguinis excretiones ſupprimunt, quibusdam mentis abalienationem conciliant, in febribus autem malignis aliisque morbis, dum vires penitus proſternunt motusque ad expugnandum morbum neceſſarios ſopiunt, ſphacelum ipſamque mortem inducunt. Et certe frequentiſſima eſt in obſervatis medicis mentio noxæ ex improvido ſedantium & opiatorum uſu, ut apud *Sanctorium de methodo vitandi errores lib. VII. cap.* 12. *VVilliſium in pharmacia rationali P. I. pag.* 392. *Sennertum Prax. lib. VI. cap. I. pag.* 7. *& Foreſtum lib. IX. obſ.* 14. qui narrat, cacochymicum, cui imperitus Medicus præſcripſerat in dolore calculi opium, ſomno ſepultum eſſe perpetuo. Ipſe quoque novi, quendam febre ardente laborantem, ad ſopiendam diuturnam vigiliam aliquot granis laudani ſumtis, æternam ſibi conciliaſſe quietem. Quin non deſunt exempla, ubi opium in forma ſuppoſitorii immiſſum mortem induxit, cujus generis plura ſcripto reliquerunt *Tilingius lib. de opio pag.* 46. *Sennertus l. c. Marcellus Donatus hiſt. mirabil. lib. IV. cap.* 18. Et licet aliquando dolorem primum quodammodo mitigare videantur, ejusmodi ſopientia attamen infidus eſt effectus & non ita multo poſt acerbiora ingruunt pathemata, morbus pertinacior fit ac pejor, ipſaque mors haud raro ſuccedit. Conceptis id de colico dolore teſtatur verbis *Trallianus lib. X. cap.* 1. ſic perhibens: *qui ex opio & alterco parantur, in colica non temere admovere oportet. Etſi enim doloris levationem afferre videantur, tamen efficiunt, ut poſtea dolor diutius permaneat, putoque bona ratione ipſa non conferre.* Et paucis interjectis ſic pergit: *multi igitur, quum in ejusmodi affectibus iterum atque tertio dediſſent, effecerunt, ut partes læſæ emorerentur reſolverenturque, interdum vero etiam mortem omnino induxerunt.* Præſtat igitur potius antiſpaſmodicis, balſamicis, corroborantibus, analepticis, itemque bezoardicis paulo fi-

xiori-

xioribus & accuratiori insuper diætæ ratione languenti naturæ succurrere, ac motus conservare atque erigere, sique vel maxime, ob urgentes atroces dolores, ad complacationem aliquid videtur moliendum, non opiatis & vehementioribus sedativis, sed blandissimis anodynis, cum balsamicis naturæ amicis nuptis, utendum, qua virtute non possum non commendare liquorem meum anodynum sic dictum mineralem, qui vires non prosternit, sed custodit, ac tutissime sine metu omnis noxæ potest usurpari; cui interdum refracta dosi balsamum vitæ, vel spiritus bezoardicus ad mentem Bussii paratus adjungi poterit.

§. XV.

Ad nonam jam progredimur legem: *excretiones criticas & salutares promovere, non intercipere, decet.* **Lex. IX.** Criticæ Veteribus dicuntur illæ evacuationes, quæ in acutis morbis, cujus generis maxime sunt febres, sponte a natura, sine ulla etiam arte, certis diebus, ut sunt medius inter tertium & quartum, septimus, nonus, undecimus, plerumque cum bonis ægri rebus eveniunt. Ita enim, ut antecedenti capite docuimus, a sapientissimo opifice coagmentata est corporis humani machina, ut inordinati in ea motus, qui a caussa morbifica excitantur, sæpissime in medicinam cedant, ac per eosdem ipsa morbi caussa summe pernicialis corrigatur & correcta e corpore expellatur. Et quum hæc materiæ correctio certum & determinatum temporis spatium requirat, antequam commode ex corpore eliminari possit, atque huic negotio divina sapientia septenarium maxime numerum dicaverit, ex eo fit, ut evacuationes, quæ circa septenos, vel semiseptenos dies succedunt, in salutem corporis maxime vergant & naturam ordinate sua perficere indicent. Duplici vero modo excretiones illæ salutares sunt. Vel enim ipsam caussam, quæ functiones corporis turbavit, secernunt atque evacuant, ut fit in variolis, in morbillis, in febre erysipelacea, pestilente, quibus in morbis, ubi ad summam cutim, vel

glandulas, nocens materia propulſa fuit, mox ſæviſſima illa ſymptomata mitiora fiunt, aut plane conquieſcunt. Vel criticæ evacuationes hoc nomine ſaluti ſunt, quia effectum morbi pernicialem a corpore ſeparant atque removent, ſiquidem ſub ipſo morbo & motu concitatiori febrili, ſanguinis & humorum maſſa in multas excrementitias ſalſas, ſulphureas ſordes diſſolvitur, quæ, dum morbus in vigore & impetu eſt, non commode ſecedunt & expelluntur, ſimulac vero cauſſa morbifica eſt ſublata, ac v. g. in inflammationibus ſtaſes ſanguinis diſcuſſæ, ſpaſticæ conſtrictiones corpus deſerunt, tubuli excretorii relaxantur & omne alienum atque excrementitium, quod ſub ipſo morboſo motu generatum fuit, utiliſſime propellitur, ut ſudor largiter profluat, alvus ſua ſponte deſcendat & copioſa excrementa mucida bilioſa dimittat, urina quoque craſſior ſecedat atque copioſum deponat ſedimentum, vel etiam humor craſſus viſcidus, in pectoris præſertim morbis, maxime acutis, uberius collectus per expectorationem educatur. Jam quisque facile perſpicit, nihil pernicioſius eſſe, quam ſalutiferas has excretiones temere ſiſtere ac intercipere. Sane, quam gravia, immo ſæpius funeſta mala, non modo a variolis, morbillis, purpura, cruſta lactea, ſcabie, eryſipelate, podagra, arthritide repulſis & ad interiora repercuſſis eveniant, plurimis obſervationibus atque experimentis in praxi medica quotidie innoteſcit. Perquam nota ſunt etiam illa damna, quæ ex antiquis ulceribus ſanatis & diu geſtatis fonticulis, præpoſtere conſolidatis, pullulant. Peſſime non minus ægrotantium ſaluti conſulunt, qui alvi fluxus in febribus continuis, immo malignis, quibus ſæpe ſalutariter morbus terminatur, noxios cenſent, eosdemque eapropter imprudenter cohibere ac ſiſtere audent. Pariter exitiale molimen eſt, hæmorrhagias, quæ ſæpe febribus continuis ſuperveniunt, ſive in criticis diebus, ſive extra eos obveniant, vi quadam compeſcere, ex quo certe nunquam non capitale notavi damnum: quæ tamen omnia

jam

jam tum *Sect. I. cap.* 8. *de damnis ex cohibita cuticulari & cap.* 9. *sanguineis aliisque evacuationibus*, nec non *cap.* 14. *de crisibus in experientia rationali fundatis*, fusius exposui. Interim si forsan excretiones etiam salutares nimiæ & excedentes fuerint, ut vires iisdem gravius pessundentur, non tam directe sedativa & sistentia adhibere e re est, quam potius ea, quæ appulsum humorum ad alias partes divertunt & motuum impetus blande demulcent atque placant.

§. XVI.

Decima lege præcipiendum: *ut morbo, vel paroxysmo finito, artifex roborantibus utatur, quo recidiva vel novus morbus arceatur.* Qui saniorem medendi rationem sequuntur, eos non latet, paroxysmos morborum, præsertim spasmodicorum vehementiores, subsequi magnam atoniam ac debilitatem corporis, & illius inprimis partis, in qua caussa morbi inhærens vehementiam suam exercuit, quæ relicta debilitas, non modo facillime paroxysmos priores impetu longe fortiori revocat, sed & ob sanguinis circulum ibidem factum impeditiorem & vigorem deperditum, humores noxii eo decumbere consuescunt, ibique stagnationem subeuntes, chronicis diuturnis & maxime lentis morbis amplissimam subministrant occasionem. Perite idem inculcavit artis nostræ parens *Hippocrates aph.* 32. *sect. IV.* hunc in modum disserens: *quibus a morbo restitutis quippiam est infirmum, ibi abscessus fiunt.* Quem aphorismum *Heurnius* ita exponit: *quando post morbum infirmitatis aliquid superest, quæ ex lassitudine & imperfecta crisi judicatur, ita ut supersint materiæ febrilis reliquiæ, aut si liberalius se potu aut cibo invitent, quam immutata ventriculi actio, temperamentum & habitus perferre possunt, tunc in discrimen venit homo, quia partes internæ & externæ labefactatæ sunt; hinc si non accurata diæta accesserit, hepatis & lienis scirrhi, vel cephaleæ, vel foras in artus, si ibi imbecillitas, abscessus effunduntur. Quare ne quid coacervetur, dentur pilulæ aleophanginæ, mastichinæ* Lex. X.

vel Rufi, vel tale quid. Huc quoque referendus, *aph. XII. sect. II. morborum reliquiæ, quæ a crisi supersunt, recidivos morbos parere consueverunt*, quod potissimum, sicut rursus id optime explicat *Heurnius*, contingit, quando ob infirmatam naturæ vim, materia morbifica non tota fuerit exclusa, neque in declinatione alvus purgante sollicitata. Quæ quum ita sint & experientiæ quoque testimonio uberius constent, utique manifesto apparet, nihil esse finito motu morboso ad reliquias mali exstirpandas accommodatius, quam ut omne noxium & morbificum, quod adhuc hæret in corpore tacitasque ipsi struit insidias, sive in ventriculo, sive in venis substiterit, mature excludatur & corpus ab omni excrementitio succu liberetur. Graviter vero in hoc errare utplurimum solent Medici, quod in fine morbi & ægris ad sanitatem redeuntibus, morbiferas reliquias neque evacuantibus, neque diaphoreticis eliminent, neque robur deperditum naturæ atque ventriculi per congruam diætam & probata stomachica apte restituant. Etenim quo minus Medicus utilem opem conferre potest morbo in vigore constituto, eo majus eoque præstantius in principio atque in declinatione ipsius est auxilium, siquidem initio, natura adhuc valida existente, multum proderit, si omnia congruis subsidiis obstacula, quæ motus salutares sufflaminant, dextre removeat & materiam vitiosam diminuat; in declinatione vero, si corpus debilitatum, rursus confirmet, vires languidas erigat, & quod restat adhuc noxium, expellat, & sic non modo recidivas pejores, sed & novos longe periculosiores morbos plerumque succedentes felicissime avertat. Ad subigendas igitur morborum reliquias & reparandum universi corporis robur, egregia virtute splendent pilulæ balsamicæ ut Becherianæ & ad harum exemplar paratæ Stahlianæ, vel nostræ, quippe quæ aliquoties oblatæ, noxia clementer expurgant, ac ventriculo cum intestinis robur iterum conciliant, præter quas commendanda etiam stomachica, quæ digestio-

geſtionem promovent, motum periſtalticum infirmum egregie fulciunt & ſuccis vitalibus tenuitatem ac ſpirituaſcentiam denuo conciliant, quæ tamen tanto utiliora ſunt, quanto minori, continuata tamen ſæpiusque repetita doſi, aſſumuntur. Quod ſi autem ullo in morbo, certe in variolis & morbillis, reliquiæ morborum ut proſcribantur, corpus firmetur & ab inſultibus morboſis defendatur, neceſſe eſt, quandoquidem hoc neglecto, ex facili varias exulcerationes, abſceſſus quoque viſcerum aliaque graviſſima mala ſubſequi, experientia planum facit teſtatumque. Deinde poſt partum, immo abortum, vel puerperium etiam, uterus valde enervatus & a tono ſuo dejectus ad priſtinum robur commoda medicina reducendus eſt, ne magnæ contumaces ac diuturnæ inde reſultent affectiones, cui ſcopo eximie pilulæ noſtræ balſamicæ, vel infuſa laxantia leniterque purgantia, cum nervinis & uterinis mixta, unacum exquiſito in vitæ victusque ratione temperamento, ſatisfaciunt. Mirum quoque tonum ventriculi & inteſtinorum labefactare ſolent diarrheæ ac dyſenteriæ, qui ſi non cito reparatur, lentæ inde febres, pedum œdemata, ſtatus cachecticus, ſpaſmi hypochondriaci aliaque redundare poſſunt, ad quæ arcenda egregie uſui, præter exactam diætam, eſt vinum generoſum, uti Hungaricum, vel Gallicum Pontack, parcius inter cibandum potum, nec non elixir ſtomachicum, vel balſamum ſic dictum vitæ, acciſa doſi, ſed diutius, uſurpatum. Semper autem præſtat hæc ſucceſſive perficere, ac vires potiſſimum fractas atque depreſſas ſenſim analepticis reficere ac refocillare.

§. XVII.

Eadem cura tenenda lex undecima: *debilibus, debilia, valentibus, valentiora conducunt.* Lex. XI. Hanc totidem fere verbis conſignavit *Celſus lib. II. cap.* 20. ſcribens: *Imbecillis hominibus rebus infirmisſimis opus eſt, mediocriter firmos, media materia optime ſuſtinet & robuſtis apta validisſima eſt.*

Et

Et *Hippocrates lib. de loc. in hom.* §. 55. eandem sic conceptis verbis inculcat: *medicamenta fortiora a natura in debilibus morbis dare non oportet*; ac paullo post, *medicamentum singulis secundum naturam, debilibus debilia a natura, fortibus vero, fortis naturæ pharmaca exhibenda sunt.* Ut autem hic practicus canon eo clarius pateat, exponendum quid per debilia & valentia, tam corpora, quam pharmaca, sit intelligendum. Debilitas igitur ejusque oppositum firmitas & fortitudo, dicitur in genere a viribus, quæ valore effectus, id est, potentia movendi, ut in macrocosmo, sic etiam microcosmo, sese produnt. In homine quidem vires secundum functiones in quibus sese exserunt, optime in animales, naturales & vitales dispesci possunt, singulæ vero influxu subtilissimi, purissimi & mobilissimi, quod cum sanguine mixtum & in cerebro segregatum per nervos vehitur, tanquam causa & fundamento nituntur & continentur. Quod summæ activitatis liquidum, quum ex puriori aëris & alimentorum substantia ortum trahat; facile patet, quod qui bene appetunt, digerunt & egerunt, robustioris sint naturæ; contra ea quibus appetentia prostrata, ingestio, digestio atque egestio vacillat, debiles & languidi; eo quod in illis humores puri & temperati, in his vero impuri & intemperati redundant. Infirmi vero etiam dicendi, qui sensibilioris animi & corporis & quorum nervosæ partes levi etiam ex causa ad suscipiendas anomalas motiones promtæ sunt atque dispositæ; valentes vicissim, qui animi compositi, nec tam facile a rerum externarum insultu afficiuntur aut læduntur. Atque adeo in procinctu est ratio, quare infantes, ætate graves, vel valde decrepiti, qui spongiosum fibrarum habitum obtinent, vasa, nervos ac tendines exiliores gerunt, vigiliis, animi affectibus mentisque fatigationibus nimium indulgent, morbo graviori acuto, vel chronico laborarunt, aut nimium sanguinis profuderunt, in debilium numerum merito referantur, unacum iis, qui morbo, multoque

toque magis ejus paroxyſmo, jam detinentur. Per fortiora autem medicamenta intelligenda ea, quæ parva doſi magnis agendi viribus inſtructa evacuandi & adſtringendi, commovendi & ſiſtendi calefaciendi & refrigerandi, inprimis ex minerali regno petita: lenia contra ac debilia nuncupanda, Galenica vulgo dicta, quæ non vi, ſed blande ac ſucceſſive operationem ſuam exſequuntur, nec majori etiam doſi facile nocent, ut ſunt clementia & per epicraſin laxantia, clyſteres, infuſa theiformia, lac aſininum, ſerum lactis, temperantia, diaphoretica fixa, abſorbentia, liquores fixi alcalini cum balſamicis & amaris extractis conditi, nec non plura arcana illa univerſali, panaceæ, eſſentiæ quoque ſolares dulces, quæ innocenter pariter in omnibus morbis, firmis æque ac infirmis præberi poſſunt, nec quicquam comprehendunt, quod conſpicuam in morbis inducere poſſit mutationem. Jam quum ad omnes ſalutares in corpore humano perficiendos effectus exquiſita inter agentis & recipientis vires requiratur æquabilitas atque proportio, & natura humana ab omni exceſſiva, ut ait *Hippocrates*, qualitate lædatur, clariſſime innoteſcit, in omni medicamentorum oblatione corpora curate eſſe diſtinguenda eorumque vires cum pharmacorum facultate ſolicite comparandas, & ſic accommodam medendi rationem ineundam. Qui ſecus procedit, is certe graviter nocet, & debilibus fortia porrigens, vires iisdem opprimit penitusque proſternit, vel plane cum vita extinguit, debilia autem fortibus offerens, fruſtraneam prorſus locat operam, aut commovendo, nec emovendo quod in vitio eſt, malum exacerbat. Potiſſimum tamen cavendum, ne infirmos unquam validioribus pharmacis aggrediamur, ſed hi ſemper magis diæteticis, quam pharmacevticis ſunt tractandi, & nullum medicamentum, ipſis ſæpe eſt optimum. Quumque inprimis debilium numero accenſendi ſint infantes ac ſenes: patet certe, quam temerarium & imprudens ſit molimen, infantibus dimidii vel unius anni lacten-

ribus, epilepsia ex dentitione difficili correptis, acriora purgantia, ut pulverem ex resinæ jalappæ grano uno aut duobus, & mercurii dulcis binis, vel tribus granis, crebrius propinare, iisdemque demortuis, tamen de securissima medicatione, cum summa alterius contradicentis injuria, gloriari. Pariter ætate provectis tam fortia purgantia damno sunt gravissimo; quippe quæ teste *aph. 36. sect. II.* sana etiam corpora cito exsolvunt, multo magis senilia & imbecillia labefactant & detrimento mactant. Neque etiam infantibus, senibus aliisque imbecillibus, spirituosa calida, sic dicta confortantia, tam proficua & amica sunt ut vulgo putatur, eo quod hæc, ipsumque, ut audit, lac senum, vinum potens, largius haustum, intestinum calorem in succis accendunt eosdemque per hunc exhauriunt penitusque consumunt; moderate vero & medice cum optimi succi cibis assumtum vinum, acido destitutum & generosum ac purum, ut Rhenanum vetustum, vel Hungaricum, stomachi vires totamque naturam egregie reficit atque custodit. Neque vero tantum validiora pharmaca, verum etiam alimenta valentis, ut *Celsus* dicit, materiæ, invalidis minus accommoda sunt atque proficua, licet & Medicorum & aliorum vulgus erroneam hanc foveat sententiam, debiles & a morbo languidos, cibo, potu & jusculis confortantibus ac nutrientibus esse subinde reficiendos. Recte enim jubet *Hippocrates Sect. I. aph. II. in ipsis exacerbationibus cibos adimere oportet: nam præbere noxium, & cum per circuitus redeunt morbi, in ipsis accessionibus, abstinendum est*; eo quod corpora, ut impura, sic etiam imbecillia, monente eodem auctore, quo magis nutriveris, eo magis læseris, & vires in morbis non meliori ratione reparantur, quam prudenti medicatione & successiva caussarum morbificarum remotione. Quamobrem memori utique mente nunquam non reponendum: inter vires corporis & medicamentorum, mensuram quoque alimentorum ipsumque laborem & motum, exquisitam semper servandam esse proportionem, eumque in finem, ut perite vult *Hippocrates*

lib.

lib. de morb. curate expendendam hominis naturam, corporis ſtaturam, ætatem, anni tempus & conſtitutionem, ſitum regionis aliasque id genus plures circumſtantias.

§. XVIII.

Ad duodecimam nunc pergimus legem: *perpaucis ſelectis medicamentis, ad morbos & ſanandos, & arcendos, utendum.* Sane nihil magis medentem perturbat atque confundit, quam ingens illa remediorum multitudo atque varietas, qua libri botanici, pharmacevtici, chymici & practici referti ſunt, ut non ſine faſtidio perluſtrari poſſint & parum abſit, quin artem ipſam exhorreat diffuſiſſimum hunc campum ingreſſus. Tam innumera enim ſunt remediorum genera, tot compoſitiones, tot medicaminum vulgo adſcriptæ virtutes, ut ne quidem memoria his omnibus capiendis ſufficiat, tantum abeſt, ut quæ de ſingulorum uſu & perita applicatione ſcitu perquam neceſſaria, animo teneri queant infixa. Celebrandum quidem in eo merito ſummi conditoris eſt providum inſtitutum, quo benigna parens natura affluenter ex inexhauſto ſuo penu varia & multiplicia in ſanorum æque ac ægrorum uſum ſuppeditat præſidia, neutiquam tamen opus eſt, ut omnia in uſum vocentur, ſed natura, ut in alimentis, ſic etiam iis quæ in medicinam cedunt, paucis contenta eſt. Paucæ quippe & ſimpliciſſimæ ſunt morborum cauſſæ, ideoque iis etiam removendis pauca ſufficiunt adminicula, & ex vero ſcribit: *Jo. Langius ep. 76. ego dico, deſipere eos Medicos, qui pluribus medicamentis aliquid expediunt, quod paucioribus tranſigi poteſt.* Quin potius ipſe ego ſcio & experientia edoctus ſum, nunquam Medicum, qui immenſo iſto pharmacorum, quæ in pharmacopoliis aſſervantur & plerumque ſine ratione & fide mirificis encomiis celebrantur, apparatu, utitur, crebrius ea mutat & affatim ægris ingerit, ad veram, certam & intimam eorundem cognitionem, pertingere, in qua tamen præcipuum felicis medendi rationis momentum eſt repoſitum. Hinc egregium pro-

Lex. XII.

profecto *Damasceni aph.* 34. est consilium: *pharmaca pauca tibi tenenda sunt, & quorum operationes ac potestates jam multoties expertus es. Totius enim multitudinis notitia incomprehensibilis est, ac quum per singulas volueris inquirendo discurrere, multiplici diversitate distentus, nescies, cui debeas fidem adhibere.* Artis igitur atque prudentiæ est, ex tam numerosa supellectile pauca & certæ virtutis quædam deligere ac per longam atque attentam experientiam quid in tot diversis, ut offeruntur quotidie, casibus & circumstantiis præstare queant, quid minus, addiscere, ac tum demum perspectis penitius eorundem viribus ac operationibus, iisdem uti ac in medicatione cum certa ratione inniti. Nam scite hanc in rem scribit: *B. Vredelius de medic. facult. cogn. & applic. pag.* 25. *res se habet hæc instar amicorum. Magis æstimamus unum vel alterum amicum, quam centum notos. Multi etiam amicitiam offerunt, pauci merentur. Ita etiam curiosum, selectum & expertum medicamentum reliquis omnibus præferendum est. Qui omnes habet amicos, neutrum habet, qui omnia novit, neutrum novit.* Qui vero artem speculando tantum agitant & experientia destituuntur, hi certe fluctuant & hallucinantur, nec firmum, solidum & eventu comprobandum interponere possunt consilium, multo minus quamdiu usui insistendum, quando desistendum, qua dosi offerendum & quæ alia sigillatim circumstantiis accommodanda, ex vero præcipere.

§. XIX.

Lex. XII. Ex præcipuis præterea medendi legibus est decima tertia: *Medicus in juvando naturæ curatricis opere, plus utatur remediis diæteticis, lenioribus & simplicibus, quam pharmaceuticis activioribus & compositis.* Per diætetica ea intelligimus, quæ ex iis rebus, quibus ad vitæ & sanitatis tutelam nemo non indiget & quæ recepta in scholis denominatione rebus non naturalibus accensentur. Nam quemadmodum ex harum perverso & inordinato usu prima fundamenta

menta & proximæ morborum origines pullulant pariterque vehementia augefcunt: ita ad morbofas varii generis afflictiones arcendas & fubigendas, legitimo illarum ufu & exquifita victus & vivendi ratione aptius & accommodatius eft nihil, nec ipfa natura fine hac quicquam boni in fanando præftare, nec medicina optatum exferere poteft effectum. Unde vera funt quæ *Galenus* tradit: *nullum efficax remedium medicina habet, quod folidum auxilium afferre posfit, fi ei victus ratio refiftat, vel illud non adjuvet.* Sane ipfe ego fancte afseverare poffum, quod remediis diæteticis, quo aëris & cœli mutatio, corporis conveniens motus, accommodatus cibus & potus, nec non feri lactis, vel aquarum mineralium prudens ufus, item abftinentia & quies, referenda, in expugnandis rebellibus chronicis morbis, qui maxime in imbecilli nervofarum partium fyftemate longam & fixam fedem habuerunt, ut affectus fpafmodici & convulfivi, hypochondriaci & hyfterici, id præftiterim, quod fruftra artificiofe compofitis & concentratis medicaminibus tentarant alii, & ipfe a magnæ famæ medicamentis exfpectaram. Diætetica quippe remedia humoribus & motibus vitalibus affinia funt, & blande, fucceffive & cum tempore laudatiffimam fuam exferunt operationem, naturam imbecillem & morbidam in meliorem ftatum reducendo. At vero quo major eft horum fimplicium in Medicina utilitas, eo pauciores ex Medicis eorum cognitioni, multo minus dextro ufui, debitum conftitunt pretium ac utiliffimam dant operam, fed plerique penfi habitis diæteticis præceptis, nonnifi operofe concinnatis e pharmacevtico fonte petitis fubfidiis morbos oppugnare contendunt, quo tamen plerumque nihil aliud efficiunt, quam ut naturam in faluberrimo fanationis ordine, progreffu & tempore turbent, vel feftinatione opprimant. Hinc citante *Langio lib. I. epift. 76.* multiplices medicamentorum ex fimplicibus numerofis confarcinatas compofitiones falfe jam pridem irrifit *Plutarchus in fympof. Dec. IV.* Cui *Plinius* *H. N.*

H. N. lib. XXIV. cap. 1. his verbis perpelle ſuffragatur: *ex terra naſcentibus nata Medicina. Hæc ſola naturæ placuerat eſſe remedia parata, vulgo inventu facilia ac ſine impendio, ex quibis vivimus. Poſtea fraudes hominum & ingeniorum capturæ officinas invenere iſtas, in quibus ſua cuique venalis promittitur vita. Statim compoſitiones & mixturæ inexplicabiles decantantur. Arabia atque India in medio æſtimantur ulcerique parvo medicina a rubro mari importatur, quum remedia vera pauperrimus quisque evenet. Ita eſt profecto, magnitudo populi Romani perdidit ritus vincendoque victi ſumus, paremus exteris & una artium medicina imperatoribus quoque imperat.* Longe prudentiores in eo ſe geſſerunt vetuſtiſſimi Medicorum, ut peritiſſimus Cous, *Celſus* & Methodici, qui, re probe perpenſa, quicquid in arte præſtiterunt, ſolius naturæ ordine & ductu & ignobilibus hiſce auxiliis ac diætæ beneficio effecerunt. Nam pharmacevtice quidem confecta priſcorum medicamenta, magna ex parte incondita ſunt ac nullius fere pretii; contra vero in eorum monumentis longe meliora & utiliora in regimine diætetico recte adhibendo in morbis & extra eos reperire quispiam poterit præcepta, quam in ullo fere recentiorum ſcripto. Laudandus tamen merito hoc in genere *Montanus* ejusque optimus diſcipulus *Crato*, e quorum ſcriptis & ego multum profeci; quumque ipſa experientia de præſtantia magis confirmarer, utiliſſimam me collocaturum operam putavi, ſi neglectui datam hanc potiſſimam artis ſalutaris partem omnibus modis excolere atque ſplendori ſuo reddere anniterer, evulgatis hunc in finem quamplurimis latino idiomate & Germanice redditis iterum iterumque recuſis ſchediaſmatibus, non ſine luculento peritiorum applauſu. Accedit & hoc, quod in univerſa rerum natura nullum purum detur ſimplex, ſed omnia, quæ ad medendum tria ſic dicta regna ſuppeditant, ex variis & diverſis ſubjectis jam tum mixta ſint, nec etiam hoc nomine artificiali mixtione & compoſitione opús ſit, præferenda

da tamen maxime ea simplicia sunt compositis, quæ non uni, sed duplici, immo sæpius triplici, indicationi curandi satisfaciunt. Ita v. g. manna præter facultatem alvum stimulantem, aliam adhuc, videlicet acidos, ponticos humores demulcentem & simul spasmo constrictas fibras intestinales relaxantem, obtinet, unde in hypochondriacis & pectoris affectibus, omnibus aliis purgantibus palmam præripit. Rhabarbarum præter vim stimulantem, custodit etiam principium subadstringentis & roborantis virtutis, unde tutissimum in diarrheis ipsisque dysenteriis est laxans. Cortex chinæ quoniam non modo amaritiem, qua acidum vitiosum in intermittentibus corrigitur & blandior spirituascentia sanguini conciliatur, habet, sed & elementum genus nervosum valde imbecille & ad novam febris materiam progignendi pronum roborandi aptum obtinet, aliis antifebrilibus & compositis recte anteponitur. Pulvis florum chamomillæ vulgaris propter oleum virtutem anodynam & antispasmodicam, ac propter amaritiem subtilem vim aperientem & corrigentem recondit. Mentha custodit oleum subtile roborantis pariterque anodynæ virtutis, simul quoque elementum adstringens terreæ fixioris naturæ, ideoque in vomitu non datur ea præstantius. Neque tamen omnem omnino simplicium sic dictorum compositionem, multo minus cum ratione institutam miscelam, rejiciendam, sed potius quandoque proficuam admodum, immo necessariam esse, arbitror. Sic nitrum est simplex, si ullum, certe hoc præstantissimum, quod calorem intestinum sedat, acrimoniam biliosam temperat, alvum simul laxat & urinæ fluxum promovet; quod si vero intentio est Medici præter has virtutes aliam addere, nempe acidum in primis viis corrigendi, commodissime ipsi pulvis ex lapidibus cancrorum absorbens adjicitur. Pari ratione opium, ne nimium sistat excretiones, non inutiliter miscetur cum purgantibus, ut aloë, in pilulis Wildegansii, cum extracto hellebori & oleo terebinthinæ in pilulis Starckii, sive Angli-

glicanis, cum alexipharmacis in theriaca cœlesti. Neque etiam laude sua defraudanda chymica & ex metallorum censu depromta pharmaca, maxime ubi periculum in mora & efficaciter morbi caussa & aggredienda & exterminanda; semper tamen leniora, quæ secura, naturæ amica, & non tam exquisitam exposcunt circumspectionem, præferenda activioribus, quin prudentiæ, ut scite monet *Mesues*, granum est, ad valentiora nunquam descendere, si debiliora sufficiunt.

§. XX.

Lex. XIV. Addenda denique restat lex decima quarta: *a crebro mutatione medicamentorum abstinendum & securis atque probatis remediis insistendum, licet non statim conspicuum afferant levamen.* Est hæc ex præcipuis, quam Veteres ipsa experientia edocti solicite inculcarunt. Hos enim medicamentorum continuationem maximi facisse, præter alios auctor est *Seneca ep. 2.* egregie ex ipsorum mente perhibens: *nihil æque sanationem impedit, quam remediorum crebra mutatio.* Hinc etiam medicamenta annalia, quæ per integrum annum usurpabantur, Priscis dicta sunt, quorum meminit *Cælius Aurelianus lib. de passion. chron. cap.* 2. his verbis: *Veterum quidam in passionibus arthriticis annalia medicamenta potanda præbuerunt, ut est diacentaurium & diascordium, bibenda anno continuo judicantes iis, qui longo tempore fuerunt passione vitiati.* Et profecto, prostant incomparabilis adversus multos morbos virtutis præsidia, quæ sine continuato & repetito usu, parum, vel nihil juvant. Luculento exemplo sunt soteriæ aquæ, inprimis Carolinæ thermæ, quarum in debellandis chronicis & rebellibus morbis mira certe efficacia, sed nonnisi per longum tempus & larga copia iisdem potis, exspectanda aut impetranda. Digna est quæ hic interseratur observatio ex *M. N. C. Dec. II. Ann. I. obs.* 179. *Reverendus Pater multis ventris torminibus & compressionibus pectoris vexatus, suasu quorundam ad thermas*

Caro-

Carolinas se contulit, & bibere cœpit thermales aquas tanta in copia, ut fidem superare videretur: bibebat nempe sexaginta quatuor diebus 26089. sextarios, sextarius autem unus erat duodecim unciarum. Et additur: *si citius discesſiſſet & humores commoti non expurgati fuiſſent, in pejorem corporis statum incidiſſet, & omnia media adhibita incaſſum abiiſſent. Ab eo autem tempore curatus egregie fuit, & ter quaterque in anno thermas istas invisit, sex septimanarum spatio ibi commoratus.* Quo etiam referendum *Cœlii Aureliani l. c.* monitum: *in articulorum pasſione usus adhibendus aquarum, tum calidarum, tum frigidarum, ut sunt Abuleæ & Cotiliæ, sed affectanda repetitio.* Pariter in lacte, inque primis asinino, quam maxime præstabiles adversus chronicas paſſiones, phthisin, atrophiam, podagram, arthritidem & scorbutum reconduntur virtutes quidem; quas tamen non brevi & parco, sed diuturno demum & largo usu, exserit. Quam in rem instar omnium esse poterit *Pechlini* testimonium *obs.* 23. ita disserentis: *lac est summum remedium, sed continuato id efficit usu, quo nempe per iteratas circulationes salis arthritici aculei obtundantur, & separato per alvum aut renes tartareo fermento, velut positis reduviis, novus recoctusque sanguis emergat.* At, recte subjungit, *hanc ego curam eo absolutiorem fore confido, quo lactis usus diuturnior est & diæta in ceteris morosior. Verum cum deficiant statim ad prima experimenta delicatuli nostri, nec lactis usum cum decenti diæta, quæ tamen hic omne fert punctum, continuent, mirum non est, si desideratus se non sistat effectus, aut plane sinister inde emergat eventus.* De quo etiam argumento plura attulimus in *diſſertatione de mirabili lactis asinini usu in medendo.* Serum quoque lactis, præsertim secundum nostram inventionem recenter & dulce præparatum, spectatiſſima certe in morbis longis & rebellibus splendet efficacia, sed opus est, ut potatio ad unum vel alterum mensem extrahatur, ac eodem modo sub iisdemque cautelis in vitæ victusque regimi-

ne instituatur, quam cum acidulis vel thermis solenne est, prout latius exposuimus *in dissertat. de seri lactis virtute longe saluberrima.* Decocta medicata, præsertim temperatiora, quicquid in lue venerea ad sanguinem purificandum, & ex travmaticis, aperientibus & consolidantibus speciebus concinnata, quicquid in phthisi & internis atque externis abscessibus præstant, id omne longo & continuato usui in acceptis ferendum, sine quo nulla fere virtus nullusque effectus conspicitur. Quin in plurimis chronicis affectionibus, uti malo hypochondriaco, hysterico, cachexia, chlorosi virginum, mensium suppressione, inque primis affectibus uterinis, parum, vel nihil, solidi levaminis afferre poterit Medicus, nisi paullo diutius appropriatis & accommodis remediis, ut sunt elixirium nostrum balsamicum temperatum alcalisatum, pilulæ polychrestæ balsamicæ, detersiva, balnea, elixir stomachicum in notis ad Poterium descriptum, per aliquot menses insistat. Cinnabarina, ceu arcanum antepilepticum, a Chymiatris potissimum magnis laudibus extolluntur; sed vix respondet effectus, nisi in paullo largiori, ad grana decem, & repetita ad aliquot dies dosi, usurpentur. Qua quidem ratione, non modo in epilepsia a caussa interna, sed etiam externa, a gravi nempe capitis percussione producta, vertigine, motibus convulsivis, præsentaneam & incomparabilem eorum facultatem olim sæpius expertus sum, licet non eo, ut vulgo moris est, fine, ceu sedativum & anodynum, sed potius ut medicamentum, quod humorem alveis elapsum & membranis cerebri vel nervis inhærentem, resolvit & colliquat, adhibuerim. Nec mercurius dulcis, nec æthiops mineralis, curat luem veneream, vel defœdationes aut exulcerationes cutis, nisi usus ejus continuetur. Neque etiam chinæ cortex intermittentes tollit, nisi ejusdem usui aliquandiu sub debitis cautelis insistatur. Neque denique fluor fœminarum albus facile abigitur, quam balneis, laxantibus & roborantibus diutius paullo usurpatis. Et quæ plura hac

de

de re exempla & monita in *dissertatione de prudenti medicamentorum continuatione*, attuli. Igitur non possum non omnibus, qui cum laude in artis exercitio versari gestiunt, pauciora, sed selectiora, eaque leniora potius, quam activiora remedia, de meliori commendare, ac ut iisdem cum prudentia & constantia uti addiscant, quam maxime suadere. Nam vere dixit *Helmontius: pauca sunt, quæ Medicum nobilitant*, sed hæc, addo, pauca paucissimis sunt cognita, & apparatu quidem ac copia medicamentorum non destituimus; at perita & in experientia fundata eorundem applicatio cum dexteritate adhuc semper & ubique in desideratis.

CAPUT III.

DE MEDICAMENTORUM VIRIBUS ET CAUSSIS IGNORANTIÆ EARUM.

§. I.

Remediorum vires parum cognitæ.

QVandò Medicus naturam, cui principem in sanando locum merito vindicamus, dextre adjuvare ac imitari nititur; nihil ei prius, nihil posterius esse debet, quam ut non modo juxta *Hippocratem lib. de flat.* caussas corporis affecti, sed & remediorum, quibus tanquam instrumentis omnia ipsi perficienda, vires & facultates penitius cognitas habeat atque perspectas. At vero quo magis in artis exercitio utile est ac necessarium, veras & non fictas medicamentorum, pro tam diversa corporum & morborum ratione vires, intimius nosse; eo magis utique dolendum, immo mirandum est, quod si dicere licet quod res

est, perpauca sint remedia, quorum virtutes & operationes certæ ac recte perspectæ, sed pleraque spem atque exspectationem curantis frustrentur, quin veræ pharmacorum facultates in *Democriti* quasi puteo adhuc latitent. Quod quidem assertum paradoxon & plane a veritate alienum videri posset; quum tam numerosi libri practici, botanici, chymici & pharmacevtici, medicamentorum, tam simplicium, quam compositorum, Galenicorum & chymicorum copiam, non modo recenseant, sed & eorum laudes atque efficaciam miris concelebrent encomiis, nec tamen satis deprædicare possint: nihilominus tamen re accuratius expensa & adhibita ad tam magnificas laudes & tantopere decantatos effectus explorandos circumspecta observatione, pauca certe supersunt, quæ fidæ & expertæ virtutis, plurima vero infida, suspecta, fallacia, ficta & energiæ egentissima, licet in nullo mendacio secundum *Plinium lib. XXIX. cap.* 1. majus sit periculum quam in medico.

§. II.

Quia eorum multitudo nimia.

Si caussam hujus tam perniciosæ ignorationis medicamentorum quoad veras suas vires & facultates disquirimus, sunt quidem plures, inprimis tamen ipsa immensa illa per ignorantiam pariter adeo accumulata moles & farrago remediorum, quibus ars salutaris referta & tantum non oppressa est, impedit, quo minus recte in exquisitam singulorum notitiam pervenire possimus. Nam quum tam mirifice dilaudatis pharmacis Practici uterentur, nec tamen exspectatus effectus sequeretur, mox ad alia delapsi, nova condere, vel ab aliis recenter condita, in usum vocare cœperunt, quæ quum eodem modo ipsorum votis non responderent, sed ubique inertiam atque defectum arguerent, alia rursus consilii inopes quæsiverunt, immo ad chymica, panaceas & ipsa exotica, quorum modo fama afferebatur, conversi sunt. Hinc nata est tanta medicamentorum sylva, qua certe nihil ad distinendam ægrotantium salutem & ad praxeos rationalis &

effi-

efficacis incrementum remorandum, deterius inveniri potest. Nam profecto sub tanto numero medicamentorum, quibus nostro tempore pharmacopolia referta & plane onusta sunt, genuini & proprii cujusvis effectus & operationes, in tot differentibus naturis, morbis eorumque caussis, recte haberi & cognosci non potuerunt, neque etiam unquam cognitio intimior speranda, aut virium exploratio cum successu molienda, nisi prius ad paucorum & selectorum numerum redigatur innumerabilis apparatus.

§. III.

Altera caussa, ob quam veræ remediorum in medendo proprietates adeo ignotæ atque abstrusæ, est veræ pathologiæ ad hæc usque tempora neglectus. Nam sicut secundum *Hippocratem lib. cit. de flat.* si quis caussas corporis affecti probe cognovit, potens est valde ea afferre, quæ corpori commodant, nimirum contraria morborum natura perspecta: ita omnis qui hac cognitione destituitur, vel erroneam hausit, neutiquam etiam accommoda remedia invenire atque in usum proponere potest. Quapropter pathologiam veram veræ therapiæ primum & præcipuum fundamentum habendam esse recte ducimus, & hinc etiam non sine ratione & fine in priori sectione copiosius & accuratius ad eam stabiliendam valde utilia capita adduximus. Quumque ex hac solida morborum philosophia planius innotescat, non multiplices & valde abditas atque abstrusas, sed simplices & manifestas esse multorum & magnorum morborum ac symptomatum caussas, quæ maxime pro differentia locorum quibus insident, valde differentes læsiones & effectus producunt: in proclivi omnino est judicare, non pluribus, sed paucis pariter ad removendas has caussas opus esse remediis.

Pathologia vera ignota.

§. IV.

Accedit tertio & inter ea, quæ defectum in perquirendis & cognoscendis veris remediorum facultatibus arguunt

Vulgo creditur medicamentis

absolutam inesse vim. guunt merito referendum & illud est: quod non modo vulgus, sed & ipsi Medici, qui doctis accenseri volunt, noxiam hanc foveant opinionem, quasi ipsis medicamentis formaliter inhærerent noxii, vel salutares effectus, qui ipsorum usum sequuntur. At vero hæc assertio non solum erronea, sed etiam perniciosa est, ac tum in physicis, tum medicis rebus ingentem sterilitatem affert. Etenim omnes omnino corporum in rerum natura vires neutiquam sunt absolutæ, sed relativæ & conditionatæ, certis respectibus & circumstantiis limitatæ. Nimirum omnes effectus & operationes, quæ in corpus male affectum redundant, nonnisi motu accedunt; jam vero ex physicis & mechanicis patet, non in uno & simplici corpore motum existere, sed demum ex duorum congressu & reactione emergere, ipsamque vim motricem unius corporis ab alterius reagente mirifice modificari: adeoque de nullo etiam medicamento in se considerato, certus quidam effectus, qui species motus, salutaris, vel minus talis, prædicari potest, licet eidem vis quædam ad actionem exserendam insit. Quapropter recte omnino colligitur, ut corpora, sic etiam medicamenta, agere non tam secundum sphæram activitatis, quam potius secundum receptivitatem, & remediorum effectum non modo ad caussas morbificas, sed & individua quæ varia sunt, & sine quorum cognitione fallax omnis medicinæ operatio, recte simul referri. Hæc autem accuratior circumstantiarum cognitio ex parte difficilem & conjecturalem artem nostram quidem reddit, sed rationalem ab empirica quam optime distinguit, quandoquidem prudentis & cum ratione agentis Medici est, in sanando quovis morbo, omnes tam prævias, quam concomitantes circumstantias probe inquirere, ponderare, naturam medicamenti cum genio morbi, & quidem sub tali corporis constitutione, probe comparare, hoc autem prætermisso, præter futilem, cœcam & temerariam Empiriam exspectandum nihil. Et quamvis post cœco tantum ausu adhibitam medicinam interdum per accidens &

casu

casu, vel declinante jam morbo, salutaris succedat eventus, eo tamen, si non alio nomine, culpandum erit ejusmodi molimen, quod semper periculum sit, ne gravi damno, quod prudenti adhibita observatione evitari poterat, ægrotantes mactet.

§. V.

Quod tamen contra experientiam.

Res clarius patebit exemplis. Nimirum lippis notum est atque tonsoribus, jalappæ purgantem inesse facultatem. Hæc autem si eadem dosi, ad drachmam dimidiam, vel decem corporibus sanis, etiam ejusdem ætatis, mane offeretur, mirum certe erit, quam diversus effectus ratione temperamenti, constitutionis corporis, partium nervosarum, immo virium, inde resultabit, in hoc vel decem sedes cum vomitu, in illo quinque tantum, in alio paucas valde, sed anxietates simul junctas cum inappetentia, movebit, in hoc vehementia tormina, in illo nulla, excitabit. Et eadem operationis diversitas, non modo in reliquis purgantibus, sed & aliis evacuantibus, emeticis, sudoriferis & diureticis animadvertitur. Neque etiam in artis exercitio versantibus obscurum esse poterit, quantopere medicamentorum efficacia secundum clima, regiones, anni tempora & tempestatum constitutiones, victus & vivendi genus discrepet, unde recte *Celsus* dicit: *aliud medicamentum Romæ, aliud in Græcia adhibendum.* Certe Westphaliæ, Pomeraniæ & septentrionalium regionum incolæ, purgantia, emetica & alia fortiora experientia teste quam optime ferre possunt, quæ Italis pestifera & tantum non venenata sunt. Hoc vero discrimen longe magis in statu morboso obvium, dum unum medicamentum eodem modo & regimine, tempore ac dosi, eodem in morbo exhibitum, uni prodesse, alteri non convenire, sed nocere, per attentam observationem confirmatur. Expertus id nuperius admodum sum in binis puellis gemellis quinque annorum, quæ eadem victus & vivendi ratione usæ, eodem tempore variolis corripiebantur, & decumbentes iisdem medica-

dicamentis eademque methodo tractabantur, diverso tamen plane eventu, dum altera gravioribus longe symptomatibus conflictata, inter decimum & undecimum diem exspiraret, altera vero eadem pustularum copia obsita, mitius laboraret & feliciter evaderet, ac in eo tantum diversa esset corporis constitutio, quod quæ moriebatur laxioris & succulentioris, altera vero strictioris & firmioris esset habitudinis. Pariter chinæ cortex circumspecte adhibitus divinum certe in intermittentibus est remedium; sed quam noxius inde etiam in iisdem febribus propullulet effectus, notissimum est. Martialia in cachexia, chlorosi, in affectione hypochondriaca, effectum persæpe præstant longe saluberrimum, nonnunquam vero plus noxæ, quam emolumenti afferunt. Quam diversa remediorum, quæ sedativa virtute prædita, ut opiatorum, sit operatio, noxia & salubris, nemo non novit. Sulphura ex mineralibus, maxime ex antimonio, item medicamenta ex mercurio rite parata, incomparabili pollent virtute in chronicis & rebellibus morbis debellandis, inprimis lue venerea, sed nisi circumspecte pro circumstantiarum ratione usurpentur, nocentissima sunt. Supersedeo plura alia adducere exempla, quum ex allatis abunde elucescat, verissimum esse *Hippocratis lib. de arte* §. 7. effatum: *quæ profuerunt, ob rectum usum profuerunt, quæ vero nocuerunt, ob id quod non recte usurpata sunt, nocuerunt.* Et *Celsum lib. III. cap.* 1. egregie ad veritatem sentire, dum asserit: Medicum non semper posse præstare artis effectum, licet sit perpetuum in arte medica, quid fieri debeat, tamen non esse perpetuum, quod sequi conveniat.

§. VI.

Quia fallacia caussæ ut caussæ plerumq; committitur.

Accedit quarta tam supinæ ignorantiæ in propriis & veris medicamentorum facultatibus cognoscendis caussa frequentissima, quod nimirum medentes naturæ, morbi & medicamentorum vires atque effectus non curate invicem distinguant, sed sæpissime fallaciam caussæ ut caussæ admittant,

tant, quæ frequens & quasi propria est in Medicorum scholis, ut nullus facile sit, qui cum hoc non colluctetur vitio. Nihil enim frequentius est, quam quod naturæ, immo morbi effectus, a vulgo & ignaris Medicis pro operatione medicamentorum habeantur ac falso venditantur. Sane qui atrocia illa in variolarum initio obvia symptomata, delirium, epilepsiam, applicato antea clysteri vel interius assumto medicamento adscriberet, is certe plurimum erraret, cum illo, qui vicissim medicamento diaphoretico, circa quartum diem, quo sponte omnia pacatiora fiunt, propinato, pathematum cessationem tribuere vellet. Plures vero ex idiotis sæpe hac ratione immeritam plane quandam famam callide aucupantur, ut oblato ab ipsis circa dies criticos, quibus sponte solvitur morbus, vel etiam sub declinatione medicamini subsequentem salutarem effectum tribuant & ignaris imponant. Interim tamen non negandum, remediorum, naturæ & morbi effectus non semper a priori distinctos satis comparere, sed prudentissimos etiam sæpe in cognitione falli, & recte dixisse *Galenum de medicament. facult. lib. II, sæpe propriam cujusque medicamenti vim obscurari necesse est, ubi fallentem aliunde qualitatem acceperit.* Quo etiam apprime facit elegans *Pechlini in observatt.* testimonium: *aliquando,* inquientis, *in Medicina eveniunt, quæ evenire non posse, nec debere, juratus crederes, adeo aliena illa sunt, cum a scopo Medici, tum medicaminis effectu. Nunc etiam quæ speras & fingis animo futura, non eveniunt, & quum eveniunt, aliter quam oportet.*

§. VII.

Neque porro prætereundum, multum omnino ad hanc Medicorum circa medicaminum vires ignorantiam contulisse, quod perpauci iis adminiculis instructi sint, quorum ministerio elementa & principia, quibus medicamenta agunt & in corpus operantur, indagari & cognosci possunt, philosophia nempe experimentali chymico-mechanica, quæ

Pauci norunt principia indagare.

variis mixtionibus, destillationibus, extractionibus, solutionibus, corporum texturam, ingredientia, crasin, a qua eorum qualitates, proprietates & affectiones dimanant, detegit atque recludit. Ob hujus itaque scientiæ defectum, turpe dictu est, per multa sæcula tota cana vetustas & recentiores quoque in pernoscendis medicamentorum agendi principiis summa in ignorantia versati. Antiquiores enim commentitiis quatuor elementis, qualitatibus, humoribus & temperiebus tanquam saxo adhærentes, nil nisi sterilia & futilia circa hanc rem proposuerunt. Post hos Philosophiæ Cartesianæ addicti nimis subtiliter de actione medicamentorum in corpus disserere, & eorum operationes ex varia particularum figura, magnitudine, nexu derivare voluerunt, sed parum ad usum. Et nostro jam ævo prodeunt, qui hæc omnia rejicientes, asserunt: aliam esse actionem medicamentorum & corporum physicam, juxta physica principia explicabilem, aliam vero medicam, ad vivum corpus relatam. At licet nemo unquam negaverit, vivo, non mortuo corpori offerenda esse medicamenta; in obscuro tamen evolvendum manet, quomodo hæc agant in corpore vivo. Et licet porro contendant, per vivum corpus intelligendum esse corpus principio interno activo, motus & omnem quoque medicamentorum actionem ad arbitrium & moraliter certum in finem dirigente, instructum, eaque propter supervacaneum penitus censeant illum conatum, quo principia & modus agendi remediorum investigantur: hæc tamen omnia sunt mera supposita, quæ nulla firma demonstratione nituntur, nec etiam quicquam utilitatis ad rationalem therapiam conferunt, ut potius cœcæ Empiriæ apprime faveant.

§. IIX.

Per Philosophiam experimentalem. Igitur certum interea sit, pro diversa natura & indole medicamentorum, quæ etiam ex parte ipso odore & sapore cognoscitur, aliam atque aliam esse ipsorum operationem, v. g. refrigerandi, calefaciendi, sudorem, urinam & al-

vum

vum movendi, motus sedandi & intendendi. Certum quoque ac firmum sit, omnes in corpore nostro effectus, a caussarum suarum nexu indissolubiliter dependere, adeo ut remedia, si sub certis conditionibus applicentur, certum etiam activitate sua edant effectum. His autem ceu veris, ut sunt, tantisper suppositis, nullum dubium est, quin mediantibus experimentis variis chymicis & mechanicis, a priori quam optime in principia & vires medicamentorum quispiam inquirere & penetrare possit. Clarissimo sunt documento soteriæ aquæ, thermæ nempe & acidulæ, de quarum ingredientibus Veteres ex defectu scientiæ physicæ & chymicæ nonnisi fabulas & commenta in conspectum produxerunt, ego vero, quod citra arrogantiam dixero, primus fere in plurimis Germaniæ fontibus experimentorum ope genuina erui elementa, ut jam de eorum effectu judicare & quid in hoc vel illo morbo præstare possint, verum judicium ferre sit in proclivi. Neque minus ejusdem Philosophiæ experimentalis beneficio & mediante quoque sapore & odore, veras & genuinas in vegetabilibus detegi posse vires arbitror, ut pluribus asserui in exercitatione *de methodo compendiosa vires plantarum indagandi*, inserta *tomo primo opusculorum physico-medicorum.* Quin tentaminum chymicorum adminiculo, multorum certe arcanorum, inprimis quæ ex auro sumtuose præparari jactitarunt, ingredientia, quantumvis occultata, sunt evoluta ac magnificæ ipsis falso & fraudulenter adscriptæ virtutes manifestatæ.

§. IX.

Monendum tamen est, non omnes medicamentorum facultates & proprias virtutes, hac ratione solius experimentalis studii subsidio elici posse atque detegi, sed easdem demum a posteriori, sive effectu & experientia, melius in conspectum venire. Ecquis enim est, qui solis experimentis physico-mechanicis argenti vivi vim tam vehementer salivam moventem, nitri virtutem refrigerantem & antispasmodicam, *Ex experientiam.*

dicam, arsenici exitialem venenatam, seminis hyoscyami narcoticam, rhabarbari purgantem, cantharidum diureticam, antimonii emeticam, a priori per ejusmodi experimenta, nisi accedat experientiæ suffragium, conjicere, vel certo determinare poterit. Neque etiam virtutem quandam medicamenti semel aut bis expertam pro certa & probata venditare licet, sed iterata demum & aliquoties sine suspicione alius caussæ confirmata experientia verum esse effectum evincit. *Multi siquidem*, ut perite monet *Baglivus Lib. I. prax. cap. 5. §. 1. & 8. ob faustos eventus, semel vel bis observatos, ex aliquo remedio, vel potius ob innatam quandam proclivitatem, tum laudandi, tum fingendi ad lubitum medicamentorum vires, ita erga remedium aliquod afficiuntur, ut putent, illud unum ad curandos quosque morbos, summam vim ac veluti imperium obtinere, sed progressu temporis re melius perspecta, illud particulare & instabile, non vero commune ac perpetuum fuisse, animadverterunt.*

§. X.

Cognitioni obstat compositorum usus & mutatio.

Denique etiam haud leve obstaculum penitiori virium in medicamentis cognitioni objicit, tum quod rarissime simplicia, ac utplurimum composita, nec hæc sola, sed aliorum usu interpolata, usurpentur, tum etiam quod pleraque Medicorum turba animo fluctuet, nec uti quidem decebat, insistat usui, sed juvante non illico oblato medicamento, aliud promat crebriusque mutet. Etenim adhibitis multis simul simplicibus, dubium utique est, cui potissimum adscribendus effectus, multo magis si adjecta ita sunt comparata, ut virtutem vel infringere, vel intendere, possint. Et licet simplicia non semper omni indicationi satisfaciant, sed connubio eorum sæpe opus sit; tamen compositorum etiam genuina virtus nunquam innotescere potest, quando subinde alia atque alia interponuntur ac ipsa adhibendi methodus pluries variatur. Longe magis vero huic cognitioni obest crebra mutatio, quandoquidem remediorum effectus nonnisi certo tempore per-

perfici poteſt & cognoſci, quod niſi exſpectetur ipſeque uſus aliquandiu continuetur, neutiquam de virtute certi quippiam poterit aſſeri, ſed quantumvis egregium pro ſterili habebitur. Eximium hanc in rem eſt *Celſi* præceptum *lib. III. cap.* 1. *non ſtatim*, inquientis, *condemnetur, ſi quid non ſtatim profuit; minus vero removeatur, ſi quid paulum ſaltim juvat, quia profectus tempore expletur.* Et idem etiam jam præcedenti capite *lege XIV.* pluribus inculcavimus. Atque hæc ſunt potiora impedimenta ſolidæ cognitionis virium in medicamentis, quæ qui ſuperat ac removet, pariterque tempus exhibitionis, doſin & modum cum congruo vehiculo propinandi curate annotat; is omnino genuinas facultates & operationes explorabit & cum certa ratione habebit perſpectas.

CAPUT IV.

DE MEDICAMENTORUM QUATUOR SUMMIS GENERIBUS ET OPERANDI MODO, SPECIATIM ALTERANTIBUS.

§. I.

QUum omne fere Medici officium in eo contineatur, ut, quæ tum ad tuendam, tum redintegrandam labefactatam valetudinem, nec non levanda & mitiganda urgentia pathemata faciunt, tempeſtive offerre, & viciſſim, quæ inſalubria & fugienda, perite arcere noſcat; in proclivi eſt judicare: ad hoc ex voto perficiendum nihil æque neceſſarium eſſe, ac diſtinctam & curatam ſanitatis præſidiorum notitiam. Hæc autem cognitio ſup- *Medicamentorū in claſſes diſtributio neceſſaria.*

ponit non solum notitiam virium, sed etiam elementorum & operandi rationis; quo Medicus solido dijudicare queat ratiocinio, quid ex omni apparatu in hoc vel illo morbo, hoc vel illo individuo, hoc vel illo tempore & pro diversa aliarum circumstantiarum ratione, obsit, aut proficiat. In quo quidem ut recte versetur artifex & habeat, unde cuivis casui accommodum expedite promere & cum fructu afferre queat; nihil aptius magisque proficuum est, quam si omnia hæc sua instrumenta, secundum ipsorum principia, modum operandi & effectus quoque quos sub certis conditionibus præstare possunt, in certas classes perite & compendiose dispescat.

§. II.

Quæ minus recte huc usque adornata.

Jam quidem quamplurimi ejusmodi syllabi & catalogi materiæ medicæ, a doctis etiam viris concinnati, passim circumferuntur: sed si verum fateri licet, ita utplurimum sunt comparati, ut solidæ & rationali therapiæ inde adornandæ, plus obsint quam prosint, & a peritis ac in ipsa arte exercitatis vix sine indignatione perlustrari queant. Etenim obviæ in iis sunt longe plures quam par est & innumeræ fere remediorum classes, ut non ita pridem in ejus farinæ libello vel quinquaginta numerarim, prout nempe ratione partium quas afficiunt, ratione morborum in quibus conveniunt & ratione effectuum quos interne & externe edunt, variant. Ipsæ vero consignationes diffusæ & tam variis diversæ ac planæ contrariæ indolis medicaminibus refertæ sunt, ut qui confidenter, sine nova curata distinctione, earum ductum in conficiendis pharmacis sequi velit, non possit non in ingentem errorem atque confusionem perduci.

§. III.

Et ad quatuor tantum classes reducenda.

Quapropter summa medicamentorum genera compendiose & longe rectius sic describi posse censeo, ut quum omnia quæ medendi scopo offeruntur, ad removendas morborum caussas quoad modum agendi dirigantur, in omni vero

ro morbo vitium vel sit in motu, vel in materia, quæ movetur, immo ad motum disponit, motus porro vel nimis, aut in universo corpore, aut in certa tantum parte, intensus, vel imminutus sit, materia autem vel quantitate, vel qualitate delinquat, cuncta remedia vel circa motum, vel materiam operatione sua in genere occupentur. Et materiæ quidem qualitate vitiosæ corrigendæ dicata sunt alterantia, quantitate peccanti evacuantia, motui vero si deficit, imminutus est & partes atonia laborant, excitando & procurando roborantia, si vero intensus nimis est & adauctus ac partes spasmo exercentur, componendo ac remittendo, sedativa inserviunt. Hæ sunt generales quatuor medicamentorum classes, ad quas omnia quæ naturæ promtuaria ad medicum usum suppeditant, commodissime possunt reduci. Quin etiam omnes artis in medendo operationes, his adminiculis & hac ratione quam optime perfici possunt, & *Hippocrates* elegantissime hinc & vere mechanice Medicinam definivit *lib. de flat.* §. 3. scribens: *Medicina nihil aliud est, nisi ablatio & appositio. Ablatio quidem eorum quæ excedunt, appositio vero eorum quæ deficiunt. Qui autem istud optime facere potest, is optimus Medicus censebitur, quantumque quis ab hoc præstando deficit, tantum deficit quoque ab ipsa arte.*

Alterantium & evacuantium roborantiũ & sedantium.

§. IV.

Deinde quod ad caussalem influxum ipsamque remediorum actionem attinet; agunt ipsa immediate & proxime vel in fluidas, vel solidas partes, ita quidem, ut alterantia & evacuantia dicata sint fluidis, roborantia & sedativa solidis. Verum quia tam liquida, quam solida, diversæ naturæ sunt, diversis etiam rationibus succedunt operationes. Quippe nonnulla ex medicaminibus proxime actione sua afficiunt tenuissimum ac mobilissimum illud fluidum, quod in cerebro ac nervis hospitatur, & motum præcipue & sensum partibus præstat, illud vel augendo ac in motum magis ciendo, ut analeptica, cordialia & suaveolentia, vel intensiorem ipsius mo-

Actio vero vel fluidas.

motum sedando, ut vaporosa, anodyna, opiata & graveolentia, quae exigua etiam dosi assumta, praesentaneam exserunt virtutem. Alia medicamentorum immediate operantur in sanguinem & qui ipsi serviunt succos, ut diluentia, incrassantia, attenuantia, item absorbentia & acrimoniam causticam vel sulphuream contemperantia.

§. V.

Vel solidas partes afficit. Quae in solidis effectum praestant, utplurimum immediate & proxime eundem in nervosis partibus exsequuntur, praesertim ventriculo & intestinis, quae sensationis exquisitissimae. Hunc in censum veniunt pharmaca ex mineralium classe potissimum petita, quae exigua in dosi operantur & in tenuissimas ac stupendae exiguitatis moleculas integra virtute & textura dissolvuntur acintimae admissionis ad nervosas partes sunt, nec tam facile elui possunt, ut ex vomitoriis tartarus emeticus, ex salivantibus mercurius praecipitatus albus, ex sulphuribus, sulphur antimonii nostra methodo paratum & salia volatilia. Alia vero sale subtili caustico nervosas has partes adoriuntur, ut ex venenis arsenicum, ex purgantibus helleborus albus & niger, gummi guttae, resina jalappae & id genus alia, cum omnibus insectis, inprimis cantharidibus. Notandum tamen quod ex his nonnulla unam prae altera nervosa parte magis afficiant, uti mercurialia glandulas, lymphatica vasa ipsasque fauces, antimonialia emetica ductus biliarios, colocynthiaca nerveas intestinorum tunicas, helleborus oesophagum, laryngem & asperam arteriam, cantharides & insecta nerveos urinarios & seminales ductus, salia volatilia oleosa & sudorifera ex sale volatili regni animalis confecta tunicas vasorum arteriosorum. Alia denique ex iis quorum operatio solidis dicata, plus musculoso-fibrosis, quam nerveis & membranaceis partibus facultatem suam insinuant, quorum e numero sunt roborantia, quae vel leniori principio constringente fixiori terreo, vel sulphureo pollent.

§. VI.

§. VI.

Sic igitur in genere recte distinguenda medicamentorum suppellex, & sic quoque in compendio eorum actio & operandi ratio concipienda: jam de singulis seorsim. Quemadmodum vero Medicina rationalis ab evidentibus maxime caussis, obscuris omnibus, ut loquitur *Celsus*, non a cognitione artificis, sed ab ipsa arte rejectis, instrui debet: ita etiam illam scientiam, quæ medicamentorum facultates pandit & ad rationes revocat, non ex caussis obscuris nimisque remotis, vel principiis atomisticis & secundum magnitudinem & figuram particularum geometricis, quæ revera incomprehensibilia, sed ab evidentibus, proximis, in sensus cadentibus & comprehensibilibus, immo maxima ex parte ipsa experientia petendam & hauriendam esse judico. Cui proinde methodo etiam inpræsentiarum insistam, & in hac facultatum, & proprietatum medicamentorum explicatione, plana admodum, simplici & facile concipienda ratione procedam, ita quidem, ut non omnes, sed selectas tantum & usu comprobatas ex quavis classe species recenseam atque quoad agendi modum atque usum nervose explicem. *Instituti ratio.*

§. VII.

Sermo autem primo erit de ALTERANTIBUS, quæ primam remediorum classem conficere & maxime circa correctionem materiæ quæ qualitate in vitio est occupari, superius dixi. Jam vero quia materia emendanda in morbosis corporis afflictionibus variis modis delinquere potest, varias etiam alterantium species inde resultare elucescit. Nimirum succi corporis nostri, qui secundum naturam blandi, dulces ac temperati esse debent, vel salino-acidam & corrosivam naturam induerunt, vel intemperie calida, subtili sulphurea infecti sunt, vel nimis viscidam, tenacem & crassam, vel valde acrem & corrosivam indolem contraxerunt. Hinc ut quadruplex hæc vitiosa qualitas corrigatur, quadruplex etiam alterantium genus esse debebit. Et quidem ad acidum imbi- *Alterantium quatuor sunt genera.*

bendum ac obtundendum, absorbentia, ad exæstuantem & biliosam intemperiem contemperandam & refrenandam, temperantia, ad viscidum & spissum dissolvendum ac colliquandum, incidentia & denique ad acrimoniam urentem & corrodentem involvendam ac mitigandam, demulcentia apta sunt atque accommodata.

§. IIX.

Absorbentia. Primum itaque alterantium genus complectitur ABSORBENTIA. Horum classem ducunt ex marinis mater perlarum, concharum, cochlearum & ostracodermatum variæ species, corallia rubra & alba, nec non os sepiæ; ex animantibus desumta cornua & ossa, sive per vaporem sub coctione emollita, ac ut in pharmacis audit, philosophice præparata, sive aperto igne usta, dentes & ungulæ, testæ ovorum, chelæ & lapides cancrorum, mandibulæ piscium, item unicornu animale & fossile; ex subterraneis lapis specularis, creta, crystallus præparata, osteocolla & omnes lapides calcinati & usti, varia bolorum, argillarum & terrarum sigillatarum genera; ex metallis limatura martis; ex chymice confectis omnia salia per incinerationem parata, cineres clavellati, sed tartari, nitrum fixum, spiritus salis ammoniaci urinosus, sal volatile ammoniacum, magnesia alba, tinctura salis tartari, item antimonii acris.

Theoremata.

Absorbentium horum omnium ea ratio est ac indoles, ut cum obvio quocunque acido promte congrediantur, illud imbibant, quantumvis corrosivum hebetent ac destruant & cum eo in tertium quoddam innoxium corpus commigrent. Patet hic effectus exemplo spiritus nostri fumantis & inflammantis quam maxime corrosivi, olei vitrioli, mercurii sublimati, aquæ regis, fortis aliorumque summe causticorum, quæ adjecta ferri scobe, vel commixto alcalino sale, aut absorbente terreo, omni rodente facultate orbantur, ut nec quicquam acidi aut arrodentis supersit. Quamvis

vero

vero cuncta alcalina salina & terrea in eo conveniant, quod acidum quodvis cicurent ac in tertium quoddam commutent: in eo tamen quædam intercedit differentia, quod salia alcalinæ indolis, sive lixiviosa, non solum a quovis acido, sed etiam liquore aqueo in corpore celerrime & ex toto solvantur, terrea vero non tam facile penitus liquescant, uti conspicuum est in coralliis, martis limatura, calce viva, quæ nec ab acido, præsertim vegetabili, prorsus dissolvuntur, sed semper fixior quædam terrestris substantia restitat. Deinde alcalina salia præter vim absorbentem, suscepto in connubium acido, novam acquirunt medicamentosam virtutem, viscidos nempe, limosos & tenaces succos incidentem & colliquantem, leniter stimulantem, ac vel alvum, vel diuresin, vel etiam diaphoresin movent, & promte quoque per excretoria transeunt: plurima vero alia ex corporibus alcalinæ naturæ non tam expedite excretiones proritant, sed potius quandoque adstringentem relinquunt effectum, uti solenne est limaturæ martis, coralliis, bolis & terris sigillatis.

Corollaria practica.

I. Quia igitur alcalina terrea nonnisi ab acido dissolvuntur, hinc utique cavendum est, ne in iis morbis, ubi primam regionem, in qua absorbentia maxime operationem suam exsequuntur, magna crudorum & viscidorum succorum colluvies obsidet, ne indissoluta ibi hæreant, stomachum gravent, appetitum & digestionem destruant alvumque reddant adstrictiorem; id quod sæpius in febribus ardentibus, biliosis, hecticis & ubi languor motus peristaltici & constrictorii in ventriculo præsto fuit, factum fuisse observavimus.

II. Vicissim quia hæc absorbentia acidum tam promte absumunt atque invertunt, acor autem purgantium & vomitoriorum efficaciam quam maxime impedit atque infringit, utilissime digestivi loco, ubi justa acidi exsuperantis suspicio, horum usui præmittuntur.

III. Utut omnia terrea absorbeant & obtundant acidum; ob diversam tamen singulorum texturam & naturam, quandoque fit, ut productum ex ipsis valde differat, ac diversum sæpe intentioni non respondentem in corpore effectum exsequatur, & hinc exquisitus in oblatione servandus delectus. Quando scilicet Medicus præter virtutem absorbentem, etiam quandam roborantem & adstringentem desiderat; expedit marina potissimum, & ex his corallia & ostreas, nec non testas ovorum, item varias margarum species, inprimis quæ sigillari solent, in usum vocare. Si lenius adhuc subadstringendum, perlarum mater & conchæ, ac speciatim ad cohibendum seminis fluxum, os sepiæ, ex usu esse poterunt. Ubi per absorbens laxans simul effectus perficiendus, magnesia, quæ ex lixivio nitri debita enchiresi paratur & nonnisi tenuissimus calcis vivæ flos est, offerenda, quæ tota ab acido soluta, in sal medium amarum, alvum promte stimulans transit, eaque propter in hypochondriacis & ubi prima regio acidis succis scatet alvusque strictior est, eximiam certe exserit efficaciam. Quum diureticus simul effectus præstandus, cancrorum lapides, cochleæ vel corallia usta, nec non osteocolla, utilissimam locant operam. Ad perspirationem una in morbis liberiorem reddendam, animalium ossa usta, vel philosophice præparata, commodissime inserviunt. Et denique quo stagnantes & densati humores ipseque coagulatus sanguis resolvantur, nihil certe domestico illo remedio præstantius, quo cancrorum lapides in aceto liquati propinantur.

IV. Absorbentia licet sint medicamenta admodum simplicia, fere domestica & facile parabilia, eorum tamen virtus & efficacia omnibus ferme aliis remediis superior, nec satis dilaudari potest. Nihil enim tam expedite ac promte noxios succos cicurandi & invertendi facultatem ex omni alterantium censu exserit, quam absorbens, neque tamen facile tam securum ullum aliud & innoxium est, nisi majo-

ri

ri quam par est copia ingeratur. Adhæc uber admodum acidi in corpore est proventus, maxime in his, quibus bilis deficit, ut senibus ac feminis, nec non qui sedentariæ vitæ nimium indulgent, & potum, qui multum acidi recondit, largius assumunt, immo in multis morbis, præsertim affectione & melancholia hypochondriaca, enormis plane; acidum autem toti animantium naturæ, & coagulante effectu, libero succorum vitalium progressui, admodum inimicum est, & gravissimorum, præsertim chronicorum morborum, primam & originalem caussam suppeditat: ideoque clarissime innotescit, optima & præstantissimæ virtutis immo polychresta esse hæc absorbentia, quorum tamen usus Veteribus parcus admodum fuit vel plane nullus, ac demum *Helmontio*, *Tackenio*, eorumque in Belgio maxime asseclis *Sylvio* & *Bontekoe* in acceptis ferendus, qui acidum multorum morborum caussam esse perhibuerunt & primi his acido oppositis usi sunt præsidiis.

§. IX.

Secunda alterantium classis complectitur TEMPERANTIA, quæ non modo intestinum calidum partium sulphurearum in sanguine motum, sed & ipsum fervidum, urentem biliosum humorem in intestinis, contemperant, cicurant & hac ratione refrigerant. Hac virtute ex vegetabilium censu splendent, radix & herba acetosæ, acetosella, poma citria, aurantia, Chinensium granatorum, ribesia, fraga, berberes, baccæ rubi idæi, cerasa & ex iis parati succi, sirupi item aquæ ex recentibus his destillatæ, nec non semina quatuor frigida majora & decoctum avenaceum; ex animantium regno serum lactis, lac ebutyratum, succus cancrorum fluviatilium, testudinum decoctum, decoctum dilutum rasuræ cornu cervi & scorzoneræ, cum vel sine hordeo, gelatina cornu cervi, aqua etiam a rasura cornu cervi destillata, hoc nomine commendanda: ex mineralium familia omnibus palmam præripit nitrum, bene purificatum, melius adhuc regeneratum, *Temperantia.*

tum, ex aqua forti per additionem ſalis tartari; ex chymicis denique & pharmaceuticis ſal eſſentiale acetoſellæ, cremor tartari, phlegma vitrioli, clyſſus antimonii ſulphuratus, tincturæ roſarum, florum bellidis, violarum cum ſpiritu vitrioli philoſophico præparatæ, quam optime temperant.

Theoremata.

Temperantia agunt triplici ratione. Vel enim ſale acido, particulas volatiles ſulphureas ligant & motum earum calidum vorticoſum inteſtinum figendo & illas coagulando, quodammodo minuunt. Vel operantur expanſiva aëreo-elaſtica quadam virtute, qualis deliteſcit maxime in nitro, quod ſal acidum & alcalinum, ingentem partium ſulphurearum nec non liquidi aëreo-ætherei copiam involutam recondit, eodemque materiam calidam in vehementi motu vorticoſo calido conſtitutam diſpellit & a centro quaſi ad peripheriam diſplodit, ſale vero neutro materiam craſſam, quæ caloris & ſulphuris matrix, attenuat, reſolvit, diſrarat, & ſubtili ſimul ſuo acido partes ſulphureas in celerrimo motu ſiſtit. Vel etiam partes ſulphureas diluendo & disjungendo, humidum calore abſumtum reſtituendo, ſimul etiam nimiam vaſorum elaſticitatem, a qua calor pendet, remittendo, operationem ſuam exſequuntur, uti potiſſimum obſervatur, ab aqueis, ſero lactis, decocto cornu cervi & avenaceo.

Corollaria practica.

I. Hæc certe temperantia multi & magni uſus ſunt in Medicina, ubicunque calor præternaturalis exſtinguendus, eaque propter in febribus omnis generis, item inflammationibus & gravioribus ſpaſmis ac doloribus, qui perpetuo fere nimia & calida ſanguinis commotione ſtipantur, iisdem nullo modo carere poſſumus. Sed acidis, quæ figendo & coagulando agunt, merito præferenda nitroſa. Nitrum enim non tantum refrigerantem, verum etiam rigidas & ſpaſmo afflictas partes relaxantem, ſive antiſpaſmodicam, item

item urinæ & alvi excretionem promoventem virtutem possidet. Quin quum alia refrigerantia & acida fluida magis condensent & coagulent, nitrum potius colliquat, rarefacit, attenuat humores densos & viscidos, ita prorsus, ut si vel in pulverem redactum, vel in aqua prius solutum, sanguini nigro coagulato inspergatur eum & floridiorem & fluidiorem efficiat. Quare non solum in inflammationibus ipsisque febribus inflammatoriis, quæ a sanguine nigro, coagulato & incarcerato nascuntur, acidis longe præstantius, sed etiam quia tenacem & spissam seri materiam, quæ affluens in sanguine inflammationi subjectorum apparet, tam efficaciter fundit ac dissolvit, ad corpus ab inflammatione defendendum quam maxime proficuum.

II. In febribus chronicis, ut lenta, hectica, quæ utplurimum ex labe vel corruptione quadam viscerum natales trahunt & quando tussis aut hæmoptysis juncta est, ipsique pulmones vitio laborant, non acida, sed nitrosa & diluentia, præsertim ex regno animalium petita, ut serum lactis, aqua & decoctum, nec non gelatina cornu cervi, in usum vocari debet. Ubi etiam diarrhoeis, dysenteriis, choleræ, calor febrilis associatur, idemtidem abstinendum ab acidis, refrigerantibus, & potius diluentibus, gelatinosis, mucilaginosis, adjecto pulveribus temperantibus & absorbentibus uno vel altero nitri grano, utendum. De quibus laudatissimis virtutibus pluribus videri potest, dissert. nostra *de nitri usu*, nec non ea, quæ *observationes circa nitrum* tradit.

§. X.

In tertia alterantium classe comprehenduntur INCIDENTIA sive ATTENVANTIA. Horum in censum veniunt radices: pimpinellæ albæ, ari, acori, asari, armoraciæ, enulæ, cichorii, iridis Florentinæ, sigilli Salomonis, vincetoxici; herbæ: arnica, beccabunga, cochlearia, nasturtium aquaticum & Indicum, piperitis, ros solis, fumaria, trifolium fibrinum, centaurium minus, hyssopus, scordium, *Incidentia.*

chæ-

chærefolium, carduus benedictus, sedum minus, alliorum, porrorum & ceparum species; lignum guaiacum & ejus cortex; aromata piper & zingiber; semina: sinapeos, cochleariæ & nasturtii; gummata: ammoniacum, galbanum, sagapenum, opoponax, myrrha & benzoe; chymice & pharmacevtice confecta: mercurius dulcis, æthiops mineralis, flores sulphuris, salia alcalia fixa & vegetabilium per incinerationem parata, speciatim sal tartari, absynthii, porro media, ut digestivum Sylvii, nostrum aperitivum, ammoniacum, polychrestum, Ebshamense, Sedlicense, tartarus vitriolatus, terra foliata tartari, arcanum duplicatum, solutio oculorum cancri, nitrum & sal ammoniacum, volatilia, ut sal volatile salis ammoniaci, spiritus salis ammoniaci urinosus, oxymei præterea squilliticum, tinctura antimonii acris, essentia gummi ammoniaci, piperis Indici, resina Guaiaci, sirupus nicotianæ, de erysimo, feculæ aronis &c. Fontes quoque medicati, qui præter diluentem & aperitivam virtutem incidente etiam pollent, ut acidulæ Egranæ, Sedlicenses, thermæ Carolinæ, nec non infusa theiformia, quæ propter copiosum aqueum elementum, maxime vim suam attenuantem & coalescentes moleculas disjungentem edunt, ac demum serum lactis dulce, quod ob dulce ac subtile quod custodit sal, detersiva simulque ductus excretorios aperiente facultate splendet.

Theoremata.

Ex his nonnulla in fluidas, nonnulla in solidas corporis partes agunt. Quæ fluida immediato contactu afficiunt sunt perpauca, idque non aliis quam diluentibus aqueis, quorum magna certe ad colliquandos glutinosos ac viscidos humores est efficacia, nec non salibus alcalinis fixis & volatilibus ac nitrosis, quæ præsertim in forma liquida sanguini aut humoribus spissis ac densatis admixta, eosdem vel ad oculum liquefaciunt atque attenuant, tribuendum. Reliqua omnia in solida operantur, eorum tonum, robur, contractilitatem, vasorumque elasticitatem atque potentiam systalticam

ticam augendo & intendendo, quo fit, ut contentos succos validius premant, concutiant, motum progressivum citatiorem & intestinum auctiorem reddant, & fortius crebriusque sic trajecti per vasa capillaria tenaces & spissescentes succi, in minores globulos, a quibus fluiditas pendet, discerpantur ac dividantur. Hanc autem in solida actionem nonnulla sale acri fixiori exsequuntur, ut radices: ari, pimpinellæ albæ, asari, iridis Florentinæ, sigilli Salomonis; herbæ: arnica, piperitis, ros solis, ipsumque piper & zingiber, quæ acuti quidem saporis, destillatæ autem cum aqua per vesicam, nec oleum volatile acre, nec aquam acris saporis largiuntur, sicque fixam suam testantur indolem. Vicissim alia effectum suum perficiunt sale acri subtili volatili, quorum e numero armoracia, enula, nasturtium, cochlearia, sinapi omniaque ceparum, alliorum & porrorum genera. Quædam agunt sale medio stimulante, cujus indolis sunt salia illa neutra, quorum acrimonia & irritans facultas non solum sapore innotescit, sed etiam ex effectu, quo majori dosi oblata, alvum vel diuresin movent, patescit. Alia sale acri multis particulis sulphureis imbuto, effectum edunt, quod obvium in gummi ammoniaco, sagapeno, opopanace, nec non guaiaco & ejus resina; quæ præter sal acre, oleum quoque complecti, destillatione, qua copiosum hoc fundunt, manifestatur. Aliqua demum sale penetranti subtiliori metallico operationem absolvunt, uti est mercurius, inprimis dulcis, item æthiops mineralis.

Corollaria practica.

I. Attenuantium & incidentium virtus latissime patet, ut ob multiplicem quem præstant effectum, variis denominationibus passim insigniantur. Quod si enim tenaces & viscidi in corpore humores non modo in cavitatibus & vasorum alveis stagnant, sed & minimos viscerum & emunctoriorum tubulos farciunt & obstruunt: hæc præsidia incidente & attenuante sua facultate impactos humores expediendo

& obstructiones reserando, aperientem præstant effectum, & ob id recte dici possunt aperientia. Merentur etiam nomen antiscorbuticorum & sanguinem depurantium. Nam quia puritas & temperies succorum vitalium a legitima inutilium ac superfluorum se & excretione dependet; hæc autem oppilatis ab humore spisso & viscido emunctoriorum & glandularum minimis canaliculis, intercipitur; facile patet: ea quæ lentos succos incidendi & obstructiones removendi virtute pollent, optima esse sanguinem depurantia, nec non adversus scorbutum præsidia, in quo humores maxime intemperati, & variis heterogeneis, viscidis, salsis, sulphureis, acribus particulis referti sunt. Quumque adeo diversum edant effectum, quæ cuique potissimum accommoda, sciendum.

II. In affectibus itaque ventriculi & primarum viarum, ad dissolvendas & incidendas viscidas cruditates egregie faciunt radix ari, pimpinellæ albæ, calami aromatici, piper, zingiber, sal ammoniacum depuratum, tartarus vitriolatus, arcanum duplicatum, sal digestivum Sylvii, nostrum aperitivum, sal absynthii, spiritus salis simplex, vel dulcificatus, nec non tinctura aperitiva Mœbii. Et si per alvum simul crudi & male cocti succi exturbandi, præstans utique virtus est salium mediorum, inprimis salis Sedlicensis, Ebshamensis & polychresti, pleniori dosi & cum sufficienti aqueo vehiculo propinatorum.

III. Ubi humores viscidi in pectoris affectibus resolvendi & per screatum rejiciendi, commodissimam locant opem, radix enulæ, iridis Florentinæ, ros solis, hyssopus, scordium, capillus veneris, gummi ammoniacum, myrrha, benzoe, sulphur, balsamum Peruvianum, nitrum antimoniatum, terra foliata tartari, oxymel squilliticum, solutio lapidum cancrorum cum aceto destillato, sirupus nicotianæ, nec non de erysimo.

IV. Quando spissa & tenaci impuritate sanguis infectus ac inde emunctoria oppilata & dyscrasia salso-sulphu-

rea

rea scorbutica humores conspurcati, apprime ex usu sunt, radix armoraciæ, cochlearia, nasturtium aquaticum, Indicum, piperitis, beccabunga; centaurium minus, trifolium fibrinum, carduus benedictus, fumaria, sedum minus, sinapi, gummi ammoniacum, sagapenum, myrrha, liquor nitri fixi, oleum tartari per deliquium, solutio nitri, elixir nostrum temperatum, tinctura antimonii acris, essentia lignorum, spiritus salis ammoniaci, sal absynthii cum succo citri, nec non ex aquis medicatis Sedlicensis & Egrana.

V. Quando sanguis congrumatus post contusiones & suffusiones dissolvendus iterumque fundendus, eximiam laudem merentur radix sigilli Salomonis, herba arnicæ, chærefolii, acetum destillatum cum lapidibus cancrorum, terra foliata tartari, nitrum antimoniatum.

VI. In morbis ubi lympha spissitudinem contraxit, maximeque a miasmate venereo, palmam ferunt guaiacum, saponaria, tinctura antimonii acris, mercurius dulcis & æthiops mineralis, qui prudenter usurpatus, ad lentos in glandulis & hepate obhærescentes succos colliquandos & resolvendos, usus est longe præstantissimi.

§. XI.

Accedit quarta alterantium classis, continens EMOLLIENTIA & DEMVLCENTIA. Hæc inter eminent radices: altheæ, liliorum alborum, liquiritiæ, scorzoneræ; herbæ quinque emollientes, lactuca, branca ursina, parietaria; flores: sambuci, meliloti, malvæ, verbasci, millefolii, chamomillæ vulgaris, liliorum alborum, borraginis, papaveris rheados, tiliæ, acaciæ, violarum & maxime omnium crocus; semina lini, fœnu græci, anisi, cydoniorum, psyllii, papaveris albi, quatuor frigida majora & minora, siliqua, amygdalæ dulces, ficus, pineæ, pistaceæ, gummi cerasorum, Arabicum, tragacantha, rasura cornu cervi & ejus gelatina, axungia humana, canis, caponis, medullæ ossium, pinguedines circa omentum, ossa & mesenterium, olea nativa animali- *Demulcentia.*

 um,

um, butyrum recens, lactis cremor, lac ipsum, saccharum lactis, sperma ceti, mel, vitellus ovi, ejus albumen exsiccatum & in pulverem redactum. Ex præparatis oleum amygdalarum dulcium, lini, raparum, momordicæ, decoctum cornu cervi citratum & scorzoneræ citratum, ptisana, serum lactis dulce, sirupus dialthæa Fernelii, unguentum dialtheæ, emplastrum diachylon simplex, de meliloto, spermatis ranarum.

Theoremata.

Virtus horum remediorum duplex est, solidis, vel fluidis dicata. In solidis quidem hanc ita exsequuntur, ut rigidas, duras ac tensas fibras laxent, molliant easque mobiles & flexiles reddant, simulque adductos per stricturas minimorum vasorum alveos amplient atque dilatent: in fluidis vero viscida sua mucilagine præstringunt, involvunt & quasi capsulæ includunt acies & spicula salium acrium rodentium, & sic quam optime demulcent. Exterius autem applicata, humorem vasorum alveis elapsum, nec amplius resolvendum, aut per lymphatica vasa rasorbendum, in pus convertunt, ita quidem, ut disjecto per calorem temperatum subtilissimo liquido, remanens viscosa materia, oblinitis blande poris, ne nimium humidi exhalet, & prolecto majore succi nutritii, ex quo pus maxime constatur, per relaxatos tubulos affluxu, ad coctionem & maturationem traducatur.

Corollaria practica.

I. Maximæ hæc demulcentia sunt efficaciæ, si venenum causticum assumtum, & vix sane melior datur his antidotus, ad pernicialem toxici ex animalium, vegetabilium & mineralium censu vim cicurandam & infringendam, lacte præsertim & pinguedinibus copiose ingurgitatis, quæ non modo acerrima venenorum spicula obtundunt atque involvunt, sed & constrictas per virus a validissimo spasmo membranas laxant, & hac ratione veneni evacuationem, sive per vomitum, sive secessum, adjuvant.

II. In

II. In omnibus longis morbis & valentibus, præsertim qui ab acrimonia humorum ortum trahunt & nervis potissimum insident, simplicissima hæc emollientia in infusis & decoctis oblata, usum præstant longe saluberrimum. Sæpius certe convulsiones insania stipatas & scorbuticas artuum tractiones cum acerbis ventris torminibus, curatas novi decoctis, ex radice pœoniæ, altheæ, herba malvæ, parietariæ, brancæ ursinæ, floribus verbasci, liliorum alborum, sambuci, borraginis, chamomillæ, papaveris rhœados, ficubus & semine fœniculi, cum aqua vel sero lactis paratis, largiori tamen ac diuturno usu, & adjecto interdum uno vel altero cochleari olei amygdalarum dulcium & interposito balneo ex aqua dulci cum lacte remixto.

III. Axungiæ & pinguedines animantium recentes, maximeque ossium medullæ, quæ subtilissimam recondunt pinguedinem, in scorbutica acri humorum diathesi interne cum fructu usurpantur.

IV. In aridura partium & ubi articuli vix sine strepitu moveri possunt, nec non in doloribus arthriticis, eadem demulcentia, ut radix scorzoneræ, flores sambuci, millefolium, chamomilla vulgaris, semina quatuor frigida majora, inprimis vero serum lactis dulce, pinguiusculis cremoris partibus adhuc refertum, vel etiam pinguedines cum quodam alcali in saponis texturam redactæ, mirabilem præstant effectum, sed opus est, ut pinguia hæc jejuno ventriculo, non adeo magnis, sed repetitis dosibus assumantur, superbibendo haustum calidum convenientem.

V. In exulceratione renum & mictione cruenta, quæ ob acredinem humorum quandoque incidit in variolarum morbum, gummi cerasorum, vel etiam tragacantha, aut album en ovi siccatum, in sero lactis soluta, præstabilem locant opem. In pectoris vero affectibus, ad acredinem tussis caussam obtundendam & materiam ad evacuationem præparandã, specifica quasi virtute laudantur decoctum avenaceum, sperma

ceti, liquiritia, oleum amygdalarum dulcium, siliqua dulcis, saccharum lactis, crocus, ficus, sirupus violarum, flores papaveris & sambuci.

VI. Hecticus jugis si affligit calor & succi dulces continua lenta febre acrimoniam salso-alcalinam contrahunt, in cremore lactis & butyro recenti, ob demulcentem effectum, egregia reconditur virtus.

VII. Pariter in cholera, dysenteria, scorbuto, atrophia scorbutica, phthisica & ubicunque acredo succorum in vitio est, decocta gelatinosa, carnium, ossium, præsertim cornu cervi, item pedum vituli & vervecis, tam interius potu, quam exterius ano mediante clystere infusa, eximii sunt usus.

IIX. Quando intestina infesta detinet strictura & alvus cum flatibus retinetur, egregium præstant effectum emollientia ac demulcentia, ut oleum amygdalarum dulcium, serum lactis, decoctum avenaceum, cornu cervi, non tam per os assumta, quam potius per clysterem inferius injecta.

IX. Flores & herbæ emollientes, si admixto croci momento decoquuntur & vesicæ inclusæ dolente interna parte exterius applicantur, ut in pleuritide, hepatitide, colica, vel ano in dolore ex hæmorrhoidibus cœcis, conspicuum torminum conciliant levamen.

X. Quando humor quidam extravasatus & impactus in pus convertendus, egregie inserviunt linimenta & cataplasmata ex pinguedinibus emollientibus & lacte parata, & maxime quidem floribus & foliis liliorum alborum, croco, ficubus, cepis tostis, farina fabarum, vitello ovi ac melle; abstinendum vero ab his, ubi in induratis & scirrhosis partibus materia continetur ac in pus converti nequit, ni funestam ciere velimus putredinem.

XI. Mucilagines, quæ ex semine cydoniorum & psyllii cum aqua rosarum vel spermatis ranarum conficiuntur

untur, in erosis atque exulceratis partibus, quibus dolor & ardor jungitur, ut aphthis ulcerosis faucium, cœcis & dolentibus hæmorrhoidibus, tenesmo, dysenteria, gonorrhea, vel fluore albo erodente, præsentaneam sæpe ferunt opem.

CAPUT V.

DE EVACUANTIBUS.

§. I.

Evacuantia sunt varia. EVacuantium operatio occupatur maxime circa humores qui copia in vitio sunt, eamque ob caussam in sanitatis tutelam vel naturæ motibus, vel his non sufficientibus, aut plane deficientibus, artis ministerio, per congrua emunctoria expelli debent. Jam vero vitiosi succi non unius ejusdemque naturæ, craseos atque texturæ, nec etiam excernicula per quorum emissaria quilibet exturbandus, ejusdem structuræ atque dispositionis sunt; ideoque etiam instrumenta quibuscum eorum expulsio adornatur, varia erunt ac multiplicia. Scilicet quæ stabulantem in ventriculi & primorum intestinorum cavo vitiosam saburram superius per os eliminant, emetica, quæ ex inferiori canalis alimentaris regione per ani secessum, laxantia aut purgantia, quæ per tubulosum cutis emunctorium, diaphoretica & sudorifera, per renale cribrum & urinarias vias, diuretica, per glandulas & ductus salivales, salivantia, per asperam arteriam ex thoracis cavo, expectorantia, per narium & faucium glandulosam substantiam, errhina, sternutatoria & apophlegmatizantia ac denique quæ ipsum superflu-

um

um ſanguinem evocant, emmenagoga & hæmorrhoides cientia vocantur. Sed de ſingulis jam ſeorſim.

§. II.

I. Emetica. Primum inter evacuantia locum obtinent EMETICA ſive VOMITORIA, quæ duplicis ſunt generis, mitiora ſcilicet, vel fortiora. Lenioribus accenſenda merito aqua ſimplex tepida, adjecto pauxillo ſalis & portione mellis, vel olei expreſſi aut pinguedinis, vel decocta cum ſemine vel cortice raphani ruſticani, aut ſemine anethi, vel etiam aqua thermalis, ſimul & ſemel largis hauſtibus copioſe ingurgitata. Validiorum in numero ex vegetabilium claſſe ſunt folia & radix aſari, helleborus albus, ſuccus corticis medii ſambuci, immo omnia cathartica validiora majori doſi data, nec non quæ ab exteris aſportantur gummi guttæ & radix hypecuanhæ; ex metallorum & mineralium familia, quæ venereæ proſapiæ, ut vitriolum cyprium, album, Gilla Paracelſi & Angeli Salæ, ex capite mortuo olei vitrioli Goslarienſis, quod venereæ indolis, cryſtalli viridis æris, ſal emetico-diaphoreticum Mœbii, ex vitriolo Goslarienſi & nitro anaticis partibus paratum, nec non quæ ad regulinam ſtibii ſubſtantiam ortum referunt, ut tartarus emeticus, vitrum antimonii & ex eo parata aqua benedicta Rulandi, mercurius vitæ, maxime ex butyro antimonii rectificato cum præcipitatione aquæ ſimplicis, vel olei tartari per deliquium confectus, pulvis Monckii, ex duabus partibus reguli antimonii martialis & una nitri paratus, ſulphur ſic dictum auratum antimonii, idque correctum, panacea ſic dicta Glauberiana, Conerdingiana, ad grana quinque vel ſex oblata.

Theoremata.

I. Mitiora emetica & maxime diætetica a Galeno & veteribus potiſſimum ſunt uſurpata, quippe quæ admodum ſecura & utplurimum copia ſua, non ſecus ac clyſteres ex iisdem ingredientibus concinnati, inteſtina, ventriculum, inprimis

primis jam debilis & ad motum excretorium, teste nausea, ructibus, oris amaritie, anxietate, proclivis est, ad vomitum exsolicitant: sed non agunt ultra limites ventriculi, ex quo utique humores crudos, pituitosos & biliosos ex male ingestis & digestis collectos non sine fructu evacuant.

II. Emetica validiora tenuissima sua caustica salino-sulphurea acrimonia, exigua etiam dosi, non modo in tunicam ventriculi & intestinorum nerveam eam spasmodice convellendo agunt, sed & si paullo majori dosi præbentur, ultra stomachum, in ductus maxime nervosos biliarios, item in glandulas intestinorum, mesenterii, pancreaticas ipsumque hepar penetrant & prolectos ex his biliosos & salivales humores expellunt, quandoque vero, si universum genus nervosum afficiunt, hostiliter etiam agunt & gravissime nocent.

Corollaria practica.

I. Veteres albo veratro, ceu summe drastico, emetico scopo utebantur, uti auctor est *Celsus lib. II. cap.* 13. & quidem in comitiali morbo, in insania & in valentibus aliis morbis sine febre, sed idem perite monet, ut ante hujus pharmaci usum, corpus probe humectetur. Nostro vero tempore, quo habemus securiora, merito a violento hoc medicamine abstinemus & ex supra recensitis tantum ea seligimus, quæ naturæ & nervosis partibus crasi & textura sua non adeo inimica, nec cum ancipitis periculi metu propinantur. Hæc inter primo loco merito connumeranda radix illa Americana Ipecacuanha, ad drachmam dimidiam & ultra oblata, quæ præter salinum subtile acre principium, etiam balsamicum ac roborans custodit, & id peculiare plane servat, ut omnium celerrime operationem suam exequatur, eaquepropter ubi periculum in mora & promte vomitus ciendus quam optime adhibetur. Et quoniam vomitu invertitur in ventriculo motus peristalticus deorsum tendens, per consensum etiam in intestinis, si in diarrhea vel dysente-

ria nimis intensus est, sufflaminatur & alvi fluxus ad tempus sistitur; unde *Celsus lib. I. cap.* 3. recte perhibet: vomitum ventrem, solutum comprimere, compressum solvere. Ipecacuanhæ commodissime substituitur asarum, cujus radix & folia pariter subtili, acri volatili caustico elemento, quod coctione promte exhalat, simul quoque roborante & balsamico pollent, & in febre antiqua quartana, tertiana, hydrope, ictero egregium suppeditant auxilium. Ex antimonialibus præferendus tartarus emeticus, ex croco metallorum, non vitro antimonii, qui duplo validior, præparatus, qui vel solus ad tria aut quatuor grana, vel refracta dosi cum radice ipecacuanhæ mixtus, egregie suum facit officium; & si quis effectum emetico-purgantem desideret, decocto mannæ duo vel tria tartari emetici grana adjici poterunt. Pariter usui esse potest panacea Glauberiana, ad quinque vel sex grana cum cremoris tartari scrupulo oblata, nec non in asthmate pituitoso interdum oxymel squilliticum, ad duas vel tres uncias datum. Emeticis vero venereis, quorum vis constringens gravius & diutius exagitat nervosas ventriculi & aliarum partium tunicas, item pulveribus istis regulinis antimonii, pulvere Monckii, vitro antimonii, mercurio vitæ, quæ infidæ operationis, & vel fortissime, vel insufficienter operantur, pro majori vel minori humorum in ventriculo dispositione, carere & tutius ab iis abstinere possumus in Medicina.

II. Non modo utilis, sed & quandoque admodum necessarius est emeticorum paullo valentiorum usus, ad venena, præsertim quæ narcoticæ sunt indolis, item miasmata, quæ ex contagiosis & malignis morbis decumbentibus exhalant, in ventriculum descendunt, ibique humoribus fermentantibus sese insinuant, cito, ne ad penetralia serpant, expellenda. Pari ratione ad humores ex commixtione heterogeneorum ingestorum, bilis humorumque fermentantium salivalium prodeuntes, corruptos & valde vitiatos, qui in

ven-

ventriculi & inteſtinorum, præſertim duodeni, cavo ſtagnant, mora corrumpuntur & frequentiſſime febri lentæ, quotidianæ, quartanæ, item tuſſi chronicæ, nec non gravioribus morbis capitis, melancholiæ, hemicraniæ, quandoque etiam comitiali, item apoplexiæ, ortum præbent, exturbandos, efficaciter agentia ex uſu eſſe poſſunt.

III. In morbis qui a bile ſpiſſa, in gypſeum ſæpe & viſcidum coagulum abeunte & ductus biliarios obſtruente oboriuntur, ut ictero tam flavo, quam nigro, cachexia aliisque, emetica non ſine fructu, reliquis aliis nihil juvantibus, propinantur, eosdemque, exturbata bilioſa copioſa ſentina, feliciſſime abigunt.

IV. In anaſarca, leucophlegmatia, tumoribus partium œdematoſis & aſcite curabili, emetica paullo majori etiam doſi data, vehementer quidem ex ductibus & glandulis inteſtinorum, meſenterii, pancreatis, hepate ſerum aquoſum eliciunt ac per inferiora, rarius vero ſuperiora, ejiciunt.

V. In omni acceſſione & paroxyſmo febrili, inflammatione ventriculi, vel ubi ſtomachus ſpaſmodice afficitur, ut in cardialgia, item vehementi ira, in ſpaſmis hyſtericis, hypochondriacis & ubi ad hæmoptyſin, nimium menſium vel hæmorrhoidum fluxum, diſpoſitio præſto eſt, item ubi morbi a congeſtione humorum ad caput orti ſunt, uti apoplexia, paralyſis, auditus vel viſus deperditus, vertigo, nec non ubi dolores atroces urgent, vomitoria plane exulent, nec unquam etiam plethoricis, niſi plethora per ſanguinis miſſionem ſoluta, nec quibus inteſtina fecibus infarta & alvus obſerata, quam his prius expurgatis, exhibeantur.

VI. Præſtat ſemper emetica ad faciliorem operationem in liquida forma, vel etiam cum ſufficienti vehiculo humectante & relaxante pingui offerre; ſiquidem vomitio non tantum validiorem pylori & fundi ventriculi conſtri-

ctionem, sed simul etiam relaxationem orificii superioris œsophagi, desiderat.

VII. Sub emeticorum operatione & post eam abstinendum ab omni refrigeratione, frigido potu, ab omni commotione animi, ab omni calidiori & stimulante medicina, acri & salso cibo, ac potius demulcentibus cibisque boni succi & qui facile solvuntur, utendum. Inprimis apprime ex usu est lac asininum, si haberi potest, tres vel quatuor horis post ad aliquot uncias potare. Et quæ plura hanc in rem ex instituto tradidi in *dissertatione de cauto & præstantissimo vomitoriorum usu.*

§. III.

II. Laxantia. Emeticis succedunt ea, quæ per inferiora vitiosam materiam eliminant, quæ pariter duplicis sunt generis, vel leniora, vel validiora. Inter ea vero quæ alvum clementer, tuto & sine stomachi & systematis nervosi læsione movent, & Latinis LENIENTIA & LAXANTIA, Græcis eccoprotica vocantur, præcipuum locum tenent, ex vegetabilibus manna, rhabarbarum, cassia, agaricus, tamarindi, folia sennæ, aloë, baccæ spinæ infectoriæ, passulæ minores, polypodium, flores persicorum, acaciæ, violarum earumque semen: ex salibus culinare, borrax, & nitrum, item ex fontibus mineralibus, ut Ebshamense, Egranum, Sedlicense, nec non ex Carolinis paratum: ex animantium regno lac, præsertim asininum, serum & saccharum lactis; ex præparatis chymicis, terra foliata tartari, tartarus vitriolatus, cremor tartari, sal ex alumine & sale tartari concinnatum, sal essentiale acetosellæ, magnesia, sal polychrestum, aurum fulminans, mercurius dulcis, fl. benzoes; nec non composita, ut pilulæ de succino Cratonis, aleophanginæ, marocostinæ, tartareæ Schrœderi, essentia, extractum & sirupus rhabarbari, sirupus rosarum solutivus, aqua laxativa Viennensis, elixir purgans Thomsoni.

Theo-

Theoremata.

Laxantia hæc placide, ſine magna commotione & labefactatione motus periſtaltici ventriculi & inteſtinorum, non modo ſordes alvinas, ſed & quando liberalius propinantur, ex inteſtinorum glandulis ſerum, ſatis largiter evehunt. Neque tamen ſale acri ſubtili cauſtico, nervoſis partibus inimico, ut purgantia, operationem ſuam perficiunt, ſed ſubſtantia plane innocenti, quæ vero tenuiſſimæ ſalinæ ſtimulantis indolis eſt, & haud ſecus quam emeticorum & purgantium, diuturna coctione avolat & perit, uti patet exemplo mannæ, rhabarbari, aloës, foliorum ſennæ, quæ ea propter rectius infunduntur, quam decoquuntur. Sigillatim vero agunt hæc laxantia vel principio quodam ſalino-ſtimulante dulci, ut manna, caſſia, paſſulæ, polypodium; vel ſale quodam ſubtiliori ſulphureo amaricante terreo, ut aloë & rhabarbarum; vel ſale acido fibras vellicante, ut tamarindi, cremor tartari, ſal acetoſellæ; vel ſale neutro, ut nitrum, borrax, ſal gemmæ, digeſtivum Sylvii, arcanum duplicatum, tartarus vitriolatus, ſalia ex medicatis aquis producta & herbarum eſſentialia; vel ſale quodam calcario amaricante, ut Sedlicenſe, Ebshamenſe, Egranum; vel denique terra calcaria, ut magneſia, quæ ab acido primarum viarum ſoluta, in ſal neutrum acre & ſtimulans tranſit.

Corollaria practica.

I. Polychreſta hæc & præſtantiſſimi multis in morbis uſus ſimulque tutiſſima laxantia medicamenta, quæ nonnullis ob id benedicta audiunt, Veteribus parum cognita fuerunt, in quorum monumentis aloës, rhabarbari, tamarindorum, foliorum ſennæ, agarici, nulla, quantum quidem novi, fit mentio, ſed caſſiæ tantum & polypodii ex mitioribus, ac primus *Dioſcorides* aliquid de rhabarbaro & aloë prodidit, ex quo deinde *Plinius* & *Galenus* quæ habent deſumſerunt, manna vero, tamarindi & folia ſennæ, Arabibus & Ægyptiis Medicis demum innotuerunt. Utut vero omnium

um laxativorum virtus in eo conveniat, quod ſine noxa, impetu ac commotione alvum ſubducant: pro differentia tamen morborum, vel etiam individuorum, utique diſtinctio circa eorum uſum utilis & neceſſaria eſt. Scilicet manna, caſſia, paſſulæ, polypodium, in affectibus pectoris, tuſſi, hæmoptyſi, pleuritide, phthiſi, neque minus in morbis, qui a ſero ſalſo, acri, ſcorbutico naſcuntur, ut arthritides, rhevmatiſmi, ſcabies, purpura, cum inſigni fructu adhibentur aliisque merito præferri debent, quippe quæ non tantum alvinas ſordes emovent, verum etiam ſimul acrimoniam ſalſam temperant & corrigunt. Acidula, ut tamarindi, cremor tartari, ſal acetoſellæ, item ſalia eſſentialia ex herbis nitroſis, ſal polychreſtum, nitrum antimoniatum, in regionibus præcalidis, corporibus cholericis atque tempore æſtivo, nec non in morbis ubi copioſa bilis delinquit & vehementior æſtus præſto eſt, tertiana continua, duplici, æſtiva, in cauſo, cum inexhauſta ſiti, quam maxime conveniunt & aliis anteponenda, eo quod præter facultatem vacuantem, motum quoque inteſtinum partium ſulphurearum ſanguinis & bilis ferociam componunt & cicurant. In morbis qui ex defectu bilis & ſulphuris in ſanguine balſamici naſcuntur, ut ſunt cachexia & omnes fere chronicæ paſſiones, in quibus ſuccorum ſpiſſitudo & viſcerum infarctus adſunt, laxantia amara, ut rhabarbarina, aloëtica correcta, omnibus utique palmam præripiunt. Ubi vero humores tenaces, viſcidi in vitio ſunt & primam regionem occupant, ac inappetentiam, tenſiones hypochondriorum, ructus, flatulentias cauſſantur, ſalia omnia neutra, tam arte chymica præparata, quam nativa fontium medicatorum, ſi paullo majori in doſi & cum ſufficienti liquido offeruntur, efficaciter alvum ſolvunt & recrementa ſpiſſa & viſcida everrunt. Quando acidum, ut ſolet fieri in hypochondriacis, melancholicis & quartanariis, nimium redundat & omnium aliorum, etiam acriorum, purgantium virtutem infringit atque eludit, præter mannata, magneſia

ap-

apprime ex uſu eſt, quæ ſicuti a ſpiritu vitrioli ex toto ſolvitur, atque in ſal neutrum amaricantis ſaporis & virtutis purgantis tranſit, eandem pariter, ſi in ventriculo offendit acidum, induit naturam atque efficaciam, contra ea deficiente in corpore ſolvente ſucco, parum vel nihil operatur, & plus incommodi, quam commodi creat.

II. Aurum fulminans & mercurius dulcis inter laxantia quidem referri ſolent, ſed eorum uſus certe non adeo tutus eſt. Nam ſi illud penitus edulcoratum fuerit, parca vel plane nulla ejus operatio; ſi vero ſalino-nitroſis ſpiculis adhuc uberius refertum, quia ob gravitatem ſuam firmiter inhæreſcit parti ventriculi & inteſtinorum, alvum quidem movet, ſed in ſenſibilioribus ſubjectis atrocia tormina cum flatulentiis aliaque mala parit, quin magis nocet, ubi humorum acido-corroſivorum, vel bilis cauſticæ, in ventriculo aut duodeno copia hoſpitatur. Mercurius autem ſic dictus dulcis, qui ſolus, niſi aſſocietur purgantibus, non facile purgantem exſerit effectum, acceſſu vero bilis corroſivæ in duodeno, deleteriam facile rurſus induit indolem ac generi nervoſo vim ac læſionem infert. Et licet ad enecandos & expellendos vermes paſſim commendetur; nihilominus tamen quum infantibus mercurialia admodum ſint inimica, atque ego ſubinde gravem noxam & inſignem debilitatem ea attuliſſe obſervaverim, non facile, niſi ſumma cautione & ſub certa methodo certoque regimine eorum uſum hoc quoque fine ſuaſerim. Plures porro ad acuendam vim auri fulminantis purgantem admiſcere ſolent ſalia neutra, ut arcanum duplicatum, tartarum vitriolatum, nec negandum, ejusmodi ſal ad drachmam dimidiam, cum duobus granis auri fulminantis ſic contritum, metallicum quendam ſaporem nanciſci & quoque inteſtina ſtimulando ſedes movere, rarius tamen ſine torminibus ſuccedit effectus. Longe magis vero cavendum, ne mercurius dulcis cum ſalibus, præſertim alcalino vel ammoniacali, attritu ſubigatur, eo quod hac ratione ejus

ejus vis corrosiva resuscitatur, qua agit in glandularum & nervosarum partium systema & molestissimam sæpe movet salivationem.

III. Omnia salia, præsertim neutra & amaricantia superius recensita, majori dosi ad unciam dimidiam vel unam cum sufficienti liquido soluta & exhibita, insignem vim alvum vacuantem, sine commotione sanguinis, vel appetitus & virium prostratione obtinent, & longe tutius, immo majori cum efficacia, iis utimur, ac validioribus purgantibus ex regno vegetabilium; præsertim in morbis & corporibus ubi humorum spissorum & tenacium copia, vel in primis viis, vel in vasis delitescit. Atque etiam fontes medicati, calidi & frigidi, qui acidularum nomine veniunt, quorum magna certe in morbis longis & valentibus cum arcendis, tum depulsandis est efficacia, vim suam aperientem, detersoriam purgantem, præter aqueum, ad salinum potissimum quod recondunt elementum referunt, uti id a me latius variis dissertationibus in *tomo II. opuscul. physico-medicorum* collectim editis, expositum est.

IV. Inter flores qui laxante facultate pollent, acaciæ, persicorum, violarum, rosarum eminent, sed recentes sint & tantummodo infundantur, non coquantur. Optime hi exhibentur cum sero lactis dulci, vel lacte asinino, tempore præsertim verno, & ita quidem, ut per aliquot hebdomades medicata ejusmodi potio mane ad mensuram dimidiam ad purificandum sanguinem, inprimis si corpora teneriora & sensibilioris naturæ, potetur. Habet enim serum lactis & lac quoque asininum jam tum vim quandam laxantem, ut etiam auctor est *Celsus lib. II. cap. 12.* ita disserens: *sunt valetudinis genera, quibus ex lacte purgatio convenit. Antiqui*, pergit paullo post, *lac vel asininum, vel bubulum, vel caprillum, sumebant, eique salis pauxillum adjiciebant decoquebantque id, & sublatis his quæ coiverant, quod quasi serum supererat, bibere cogebant.*

V. Ex

V. Ex aloë, sive hepatica, sive Soccotrina, præparata laxativa magnæ efficaciæ sunt præsidia, si probe prius a principio sulphureo volatili, valde peregrino & a resina tenaciter intestinorum tunicis adhærente debita enchiresi ipsa liberetur, & non in magna, sed refracta & exigua dosi, cum extractis amaris & temperatis balsamicis ingredientibus misceatur, quo nomine utique pilulæ, casu forsan a *Bechero* inventæ, & secundum ejus methodum ex aptioribus concinnatæ speciebus, utique commendationem merentur, fine non solum blande alvum movendi, sed & intestinorum tonum, qui plurimis in morbis labefactatus & a purgantibus etiam læditur, firmandi. Et utut tales pilulæ in corporibus robustis & sanguine abundantibus parum efficiant, eo præsentior tamen earum virtus in natura & a morbo infirmis, imbecillibus, in puerperio & quando ex uteri vitio menstrualis purgatio non recte succedit. Conveniunt quoque ubi digestio a morbo quocunque etiam convalescentibus vacillat, ad crudos succos corrigendos & evacuandos, item in hypochondriacis, quorum ventriculus jugiter excludit cruditates acidas. Contra ea aloëtica incorrecta & majori dosi data magnopere commovent sanguinem, eamque ob caussam, plethorici, senbilioris naturæ & in sanguinis excretiones proclives recte ab iis penitus abstinent, quia id incommodum proprium servant aloëtica præpostere data, quod hæmorrhoides cœcas molestissimæ sensationis excitent & sanguinem ad regionem lumbarem & partes in pelvi contentas urgeant. Inter pilulas autem quæ aloën cum aliis aptis ingredientibus habent, præter Becherianas, tartareæ Schrœderi, aleophanginæ, marocostinæ, de succino Cratonis, Solenandri, usu & utilitate sua non defraudandæ.

§. IV.

Longe efficacius autem & validius alvum vacuant PVRGANTIA; eoque nomine ex vegetabilibus potissimum innotuerunt radices: mechoacanna alba & nigra, sive ja- *III. Purgantia.*

lappa, helleborus niger & albus, iris noſtras, bryonia, eſula, herbæ: ſoldanella, gratiola, linum catharticum Anglicanum, pomum colocynthidis, grana tilli, ſemen cataputiæ, turbith vegetabile, cortex medius ſambuci, nec non gummi guttæ, elaterium & ſcammonium, unacum iis quæ artis pharmaceuticæ miniſterio ex his conficiuntur, trochiſci alhandal, extractum colocynthidis, eſulæ, panchymagogum Crollii, reſina jalappæ, diagrydum ſulphuratum, pulvis Cornachinus, ſive Comitis de Warvvich.

Theoremata.

Elementum quocum draſtica hæc pharmaca operationem ſuam perficiunt, eſt utique virulentæ indolis ac tenuisſimum ſal cauſticum inflammatorium, quod nerveas non ſolum ventriculi & inteſtinorum, ſed etiam univerſi corporis membranas, exili etiam doſi, haud ſecus ac venenum, adoritur, in easdem cum violentia agit & ſpaſticas conſtrictiones, præcordiorum anxietates, cardialgias, ventris tormina, cum crebris dejectionibus, ſingultus, ventriculi & inteſtinorum inflammationes, cum extremorum frigore, immo convulſiones, excitare ſolet. Nam ſummæ tenuitatis & activitatis eſſe ac in univerſam humorum maſſam ſuam vim diffundere ſal quod purgantia hæc recondunt, ex eo patet, quod infans ex lacte nutricis quæ purgans aſſumſit purgetur, & iisdem exterius tantum applicatis, purgans validiſſimus & pernicialis quandoque ſubſequatur affectus. Sic Veteres pedes decocto hellebori lavantes, ſe purgabant, ut habet *Heurnius in comment. in aph. Hippocratis.* Globulum ex helleboro fonticulo ad mundificandum impoſitum & vomitum & ſedes moviſſe auctor eſt *VValæus de meth. med. pag.* 124. Unguentum quoque quod habet colocynthidem umbilico illitum, purgat non modo infantes, ſed & adultos. Cauſtica vero & inflammantis virtutis catharticorum indoles ex eo clariſſime pateſcit, quod exterius tantum applicata, cutim inſtar veſicatorii adurant & veſicas excitent; lac eſulæ

ver-

verrucas consumat, & essentia ex purgantibus, ut jalappa, mechoacanna, scammonio extracta & deglutita urat & arrodat fauces cum œsophago, aphthasque & pustulas ardentes producat. Et certe virulentam ac veneni æmulam drasticorum esse facultatem, *VVepferi* experimenta uberrime evincunt, qui in *tract. de cicuta aquatica* memorat: se catellis varii generis purgantia certa dosi ingessisse, eoque facto, mox vomitus, convulsiones ac demum mortem successisse, factaque postea sectione, ventriculum & tenuia intestina inflammata & maculis rubicundis, non secus ac si arsenicum datum fuisset, conspersa comparuisse. Et quod memoratu dignum, eadem phænomena, eosdemque effectus, a resina jalappæ, cujus usus nostris temporibus frequens admodum est, observari, idem auctor conceptis testatur verbis.

Corollaria practica.

I. Quum itaque tam vehemens, periculosa, quin damnosa acriorum & validiorum catharticorum sit actio; rectius omnino ab eorum usu prudens, rationalis & circumspectus Medicus penitus ferme abstinet. Certe experientiæ testimonio uberius constat: a nullo per omnia sæcula pharmaco majorem perniciem, immo tam funestos effectus, productos fuisse, quam per minus provide data drastica, ut vel ego, ex quo a quadraginta quinque & quod excurrit annis medicinam exercui, innumera fere observarim exempla eorum, qui solis purgantibus fortioribus immedicabilem noxam sibi contraxerunt, vel plane occubuerunt. Neque etiam ullum aliud ex remediorum pharmacevticorum supellectile tam celeriter ac potenter vires prosternit, pulsum immutat, stomacho infestum est ejusque & intestinorum naturale robur & motum lædit atque pervertit, quam acre ejusmodi pharmacum. Plures novi, qui crebriori horum usu morbum cachecticum, hydropicum & hypochondriacum nacti sunt, qui lethalem inflammationem ventriculi cum febre, dysenteriam & cholericam passionem incurrerunt, quin

paralysin dextri vel sinistri lateris experti sunt. Id quod tamen fusius jam evolvi & rationibus demonstravi exemplisque ex auctoribus collectis confirmavi in *dissertat. de purgantibus fortioribus e foro medico ejiciendis.* Veteres quidem, quibus clementia laxantia maxima ex parte unacum salium usu erant ignota, frequentius his drasticis usi sunt, ipseque *Hippocrates* elaterio potissimum atque helleboro purgationes molitus est; sed si eorum scripta curatius perlustramus, nonnisi necessitate urgente ea propinarunt, & tum quidem provido certe consilio, & ante, & post elaterium, cui plurimum deferebant, lac potui præbuerunt, helleborum vero admixtione mulsi, olei, vel lactis cicurarunt, ne dicam ipsos non promiscue eadem in usum traxisse, sed morbos curate distinxisse, & *Hippocratem* maxime *lib. de purgant.* in omni febre & inflammatione eorum usum serio interdixisse. Quin peritissimos in arte priscos damna ex purgantibus neutiquam latuisse, uberius testantur reperiunda passim in eorum monumentis præcepta atque effata. Luculentis certe verbis testatum hoc facit *Sect. II. aphor.* 57. ita habens: *qui sunt sano corpore dum purgantur, celeriter exsolvuntur*; & *Sect. IV. aph.* 16. purgationem periculosam pronunciat iis, qui sunt integra valetudine. Cujus aphorismi veritatem *Heurnius* demonstraturus addit: *vidi sanos, quos in perniciem traxit solum simplex apozema purgatorium ex fumaria cum sennæ foliis, temere exhibitum.* Neque minus *Celsus lib. I. cap.* 3. inculcat: *purgationes, ut interdum necessariæ, sic ubi frequentes, periculum afferunt.* Et *lib. II. cap.* 12. ita scribit: *medicamenta,* (intelligit purgantia) *stomachum fere lædunt & hominem infirmant, & nunquam in adversa valetudine recte dantur, nisi morbus sine febre est.* Eadem *Dioscoridis* est sententia qui *lib. IV. cap.* 178. prodidit: quod stomachum offendant eidemque supra modum adversentur. Præ omnibus tamen graphice & copiose de purgantium venenata qualitate & noxa egit *Campegus* in peculiari libello; ut mittamus

tamus *Helmontium* ejusque ſequaces, nec non *Bentekoe*, purgantia mortifera plane appellaſſe, & *Montanum*, *Cratonem & Solenandrum*, peritiſſimos ac in arte verſatiſſimos viros, eorum uſum mirum reformidaſſe & pilulas ex extractis amaris, gummatibus & aloë in uſu habuiſſe frequentiſſimo. Inprimis vero quam maxime pernicioſa atque infenſa ſunt ejusmodi draſtica corporibus infirmis, infantibus, ſenibus, a morbo vix convaleſcentibus, quique valde imbecillum ſtomachum ac ad motuum ataxiam proclive nervoſarum partium ſyſtema obtinent. Neque etiam ulla infeſtior medicina reperitur in cholericæ & ſenſibilioris naturæ hominibus, poſt gravem iræ affectum, ut plures hac ratione ſublatos viderim, inflammatione ventriculi unacum cholera ſubſequuta. Qui colica hæmorrhoidali & ſpaſmis hypochondriacis atque hyſtericis patent, omni etiam cura hæc draſtica evitare debent, niſi grave damnum incurrere velint, de quo quidem plura triſtia exempla enumeravi in *diſſertat. de inflammatione ventriculi*. Et quam detrimentoſa ſint purgantia draſtica infantibus, præſertim ſi ſimul dentitione difficili laborent, memorabilis utique eſt obſervatio, copioſe admodum & ſolide certis de cauſſis evoluta ac *tomo I. Medicinæ conſultat. Dec. V. Caſ. IIX. pag. 262. ſqq.* inſerta.

II. Utut vero magna & gravia damna ab uſu purgantium draſticorum metuenda; nihilominus quia venenum quoque diligenti circumſpectione adhibitum tranſit in medicinam, uti mercurialium & emeticorum antimonialium exemplo conſtat; ſunt etiam utique caſus, rariores tamen, ubi valida cathartica commodam locare poſſunt operam. Nimirum in hydrope anaſarca, præſertim ſi is non ex induratione vel ſcirrhoſitate viſcerum & glandularum, ſed ſubito ex ſtagnatione aquarum, ob menſtrualem vel hæmorrhoidalem ſanguinis fluxum ſuppreſſum, aut ex nimia voracitate in & poſt morbum, enatus, vidi nonnunquam cum fructu adhibitum fuiſſe ſuccum iridis noſtratis ad aliquot uncias,

item gummi guttæ, elaterium, extractum esulæ, cum mensura dimidia lactis, repetito etiam aliquoties usu. Mire enim inde funduntur aquæ non modo per alvum, sed & in feminis per uterum, quin bina memoria teneo exempla, ubi paucas quidem sedes hæc cathartica, sed largissimum & valde salutare urinæ stillicidium excitarunt. Hydropici quippe ob nimiam laxitatem & torporem fibrarum intestinalium commodius ejusmodi drastica ferre possunt, ac egent hæ omnino paullo validiori stimulo, quo ad motum excretorium animentur. Pariter acriora hæc purgantia utiliter in usum vocari possunt in paralytica membrorum resolutione, affectibus soporosis & ubi ob languorem efficaci medicina opus est, nec non in amentia, ut veteri proverbio constat; quo etiam referendum *Celsi* effatum *lib. II. cap.* 12. *veratrum nigrum*, inquientis, *aut atra bile vexatis, aut cum tristitia insanientibus, aut iis quorum nervi parte aliqua resoluti sunt, datur.* Neque minus experientia compertum habeo, in acerbo ischii & coccygis dolore, ad femora per intervalla excurrente, ea quæ validius alvum ducunt suppetias tulisse, & exturbatis septem vel octo sedibus biliosorum & male coctorum succorum saburra, tormina conquievisse.

III. Paullo robustioris etiam naturæ homines, qui septentrionales regiones inhabitant & duriore ac crassiore victu fruuntur, purgandi scopo, si necessitas exigit, ea quæ fortiter alvum vacuant assumere possunt; hac tamen, quam serio inculco cum cautela, ut refracta dosi, vel in pulvere unacum salibus, ut cremore tartari, vel tartaro vitriolato, adjectis aliquot antimonii diaphoretici granis, dentur, vel ut ipsa v. c. extractum hellebori nigri, trochisci alhandal, scammonium, resina jalappæ aliaque in formam pilularum redigantur, nupta iis, quæ virulentam vim infringunt & castigant, ut sunt cinnabaris, vitriolum martis, crocus, castoreum, sal succini, succinum, myrrha, quibus si extractum panchymagogum Crollii, quod valde acria habet purgantia,

con-

convenienti dosi miscetur, pilulæ utique emergunt, quæ ubi acrior stimulus admovendus, egregie officio satisfaciunt. Nihilominus tamen memori nunquam non mente tenendum: quod si validiori evacuatione opus, longe magis e re sit, aucta leniorum dosi eandem proritare, quam acrioribus & virulentis urgere.

§. V.

Aliud evacuantium genus est, quod per cutis spiracula liberaliter & conspectius, vel leniter modoque minus sensibili, sordes subtiliores emovet. Quæ largius id faciunt SVDORIFERA, Græcis dicta hydrotica, sunt remedia, quorum virtute sensibilis mador per cutis tubulos lymphatico-arteriosos fertur. Hac virtute ex vegetabilium prosapia eminent radices saporis admodum acris & penetrantis oleosi, angelicæ, imperatoriæ, ostrutii, petasitidis, helenii, levistici, vincetoxici, dictamni, valerianæ, contrayervæ, serpentariæ Virginianæ, lignum guaiacum & sassafras cum corticibus. Ex mineralium familia antimonium crudum, regulus antimonii medicinalis, tinctura sulphuris volatilis, ex calce viva, sale ammoniaco & sulphure parata, sulphur antimonii correctum & fixatum, nec non mixtura simplex. Theriaca quoque, ejus essentia, spiritus & aqua, omnes spiritus & salia volatilia ex partibus animantium parata, præsertim cornu cervi, eboris & lumbricorum terrestrium, spiritus Bussii, tartari, serici, fuliginis, essentia lignorum, item olea destillata fœtida, ut oleum cornu cervi fœtidum, in spiritu vini solutum.

IV. Sudorifera.

Theoremata.

I. Famigeratissima hæc ex sudoriferis remedia, non alio modo virtutem suam exercent, quam quod principio quo pollent cordis vim systalticam & arteriarum elasticitatem, quoad numerum & virtutem ictuum augeant, & majori facta circuli velocitate, ad cutis extimam & cribrosam substantiam, ex qua prodit sudor, adducant. Hanc vero exsequuntur vel subtili acri calido oleo, ut radices superius enumera-

meratæ, quæ etiam vocantur alexipharmacæ; vel ſale volatili empyrevmatico igneæ naturæ, ut omnes ſpiritus ſalia volatilia & olea ex animantibus; vel ſale acriori fixo plus minus reſinoſo, ut radix pimpinellæ albæ, guaiacum & ejus cortex, contrayerva, ſerpentaria Virginiana; vel denique actionem ſuam & quidem ſatis potenter edunt, ſale & ſulphure minerali tenuiſſimo, quo nervoſas maxime fibrillas in motum vehementem cient, atque adeo in exili admodum doſi magnam vim poſſident, hinc uno grano mercurii noſtri diaphoretici, item duobus vel tribus granis ſulphuris antimonii fixati, ſudor per univerſum corporis ambitum elicitur, qualem effectum etiam decoctum lignorum & antimonii crudi cum lignis, nec non regulus antimonii medicinalis, præſtant.

Corollaria practica.

I. Valida hæc ſudorifera, licet in majori doſi offerantur, ſudorem minime tamen eliciunt, niſi corpus ſit diſpoſitum; id eſt, niſi cutis tubuloſa ſubſtantia ſatis patula ſit & relaxata, niſi etiam ſufficiente humoris quantitate ſanguis ſit dilutus. Quare ſi quis in morbis ſanandis utilem judicat ſudoris prolectionem, neceſſe eſt, ut quæ recenſuimus ſudorifera, ad diluendum ſanguinem cum ſufficienti liquido ſumantur, v. g. aqua calida, infuſo thée, decocto hordei, atque ut ad cutis fibras remittendas in lectum & hypocauſtum calidum, vel etiam balneum, præſertim vaporoſum, concedat ſudaturus, ac ita ſudor ſatis largus manabit.

II. Sudorifera hæc activiora rarius locum inveniunt & cum inſigni etiam prudentia adhibenda ſunt. Etenim ſudor in ſtatu ſano & naturali, niſi in motum extraordinarium cieatur ſanguis, non profluit, nec eapropter ſalubritatis indicium eſt, ut perſpiratio inſenſibilis, cujus etiam materia, quæ blanda, lymphatica, nutritia, nullius fere ſaporis eſt & odoris, a ſudoris, quæ ſaporis ſalſi, odoris fœtidi & ad urinæ naturam accedit, admodum differt. Deinde ſudorifera

hæc

hæc ingentem commotionem & orgaſmum efficiunt inſignem, nec moderate, ſed nimis celeriter agunt, inque ſanguine vel ſero impuro refertis corporibus majori impetu cruorem ad vaſa minima & anguſtiora impellendo, periculoſas acutas afflictiones, ex inflammatione & humorum congeſtione oriundas, concitare valent. Nocentiſſima vero ſunt, ubi ſaburra vitioſorum humorum primæ viæ repletæ, alvus conſtricta & ſi ſtatim poſt iram propinantur. Vidi non ſemel hac perverſa methodo, dolores arthriticos, rheumaticos, lentas quoque & hecticas febres, diutius non ſine periculo affligentes, inductas.

III. In omnibus acutis morbis, febribus, inflammatoriis, etiam exanthematicis, ſudoriferorum uſus plane exulet, & nonniſi quam maxime moderatus minusque creber admittatur. Nam ſæpius certe ab eſſentia alexipharmaca promiſcue, ut jam mos invaleſcit, oblata, calorem, anxietatem & ſymptomatum atrociam increviſſe, obſervavi. Dicuntur quidem hæc remedia alexipharmaca, ut & ipſa theriacalia, quaſi venenis & malignitati humorum reſiſterent, adeoque in morbis contagioſis graſſantibus ipſaque peſte, a Medicis mirifice commendantur; at vero plus valent ad horum morborum præſervationem, quam curationem, præſertim ſi epidemii ejusmodi maligni morbi a tempeſtate nimis humida, vappida, nebuloſa diuturna, ventis ex euro & borea flantibus deſtituta, vel etiam a diluvio & inundatione aquarum graviori originem ſuam trahunt; certius tamen & tutius etiam hoc fine, cum aceto vini aqua diluto propinantur, vel radices alexipharmacæ cum aceto infunduntur, quod deinde alexipharmaca vi imbutum ad aliquot cochlearia cum ſufficienti aqueo vehiculo propinandum, quo pertinet etiam eximius uſus aquæ prophylacticæ Sylvii, eo nempe tempore, quo ejusmodi morbi graſſantur.

IV. Sudor vero utiliter evocatur in iis morbis, qui a frigore externo & perſpiratione prohibita, ut ſunt ca-

tarrhi, rhevmatiſmi, alvi fluxus, gravedines, tuſſes, tumores glandularum, oriuntur, item quando a frigido potu ſudanti & calefacto corpori largius ingeſto periculum metuendum; ſed opus eſt, ut inter initia ſtatim offerantur: ac tum quidem tinctura bezoardica, vel ſpiritus bezoardicus Buſſii, cum liquore noſtro anodyno remixtus, egregii uſus. Neque minus ſuſcepto morbi inficientis miaſmate, ſtatim poſt lene aſſumtum emeticum, ſudoriferum conducit, & quidem acetum bezoardicum, vel pulvis bezoardicus, cum camphoræ, quæ princeps alexipharmacorum, momento.

V. In iis porro morbis, qui in tubuloſa & fibroſa cutis ſubſtantia conſiſtunt & ab acri viſcida materia texturam cutis deſtruente ac defœdante, ut ſcabie, etiam mali moris, herpetes, lepra, puſtulis & ulceribus venereis, ſudor cum fructu accommodatis remediis liberalius movetur. Idem fit in arthriticis rhevmaticisque omnium partium doloribus, dum ſerum viſcidum ſtagnans acre & membranis nerveis inhæreſcens, hac ratione diſcutitur ac eliminatur. Pari ratione in morbis omnibus ſic dictis frigidis, anaſarca, leucophlegmatia, ſcorbuto frigido, lue venerea, arthritide fixa, malo iſchiadico, paralyſi, ceteris paribus, ſudorifera magnæ ſunt efficaciæ, quia elaſticitatem & vim contractilem cordis & vaſorum, quæ in ejusmodi affectibus admodum depreſſa eſt, intendunt, reſtituunt & ſanguinis circuitum, ad meliorem impurorum ſuccorum ſequeſtrationem, efficaciter augent. Sed inſiſtendum eſt aliquandiu hiſce præſidiis.

VI. Sudorifera ſemper meliorem operationem exſerunt, ſi cum ſufficienti & calido liquido aſſumuntur. *Celſus* jam *lib. III. cap. 6.* hoc fine commendat potum calidum his verbis: *ſi nota eſt ſudoris venturi, tum demum calidam aquam potui dare oportet, cujus ſalubris effectus eſt, ſi ſudorem per omnia membra effundit.* Et idem uberius teſtatum faciunt decocta lignorum, quorum uſus in lue venerea aliisque frigidis morbis ſane laudatiſſimus. Vidi quoque febres intermit-

mittentes, tertianam, quartanam, in plebejis feliciter sublatas, si præmisso emetico, aliquot horis ante accessionem, sumtum sudoriferum, cum regimine, ex rob sambuci, sale tartari & piperis quibusdam granis, cum aliquot spiritus vini cochlearibus confectum.

§. VI.

Sudoriferis potentia agendi inferiora, sed salubri effectu longe superiora sunt DIAPHORETICA, quæ placide tantum augent & movent perspirationem. Ex his inter ea quæ vegetabilium regnum suggerit, præcipua sunt radix chinæ, sarsaparillæ, carlinæ, gentianæ; ex herbis: carduus benedictus totus, ejus semen omniaque ex eo parata, essentiæ, aquæ, extracta, sal, porro scordium, sambucus, isque humilis ebulus, ejusque flores, rob, aqua, item fumaria, scabiosa, crocus, flores calendulæ, opium quoque; ex regno animalium: omnia ossa, cornua ac dentes animantium, tam rasa, quam in cineres usta & philosophice præparata, maxime omnium quæ cervus suggerit, lapides, testæ & chelæ cancrorum; ex terreis: omnes terræ sigillatæ & margarum species, bolus fabrilis; ex salibus: salia herbarum per incinerationem parata, item nitrum; ex pretiosis & exoticis: petra di porco, lapis bezoar orientalis & occidentalis; ex mineralibus & chymicis: flores & lac sulphuris, cinnabaris tam nativa, quam vulgaris & antimonii, antimonium diaphoreticum, cerussa antimonii, magisterium antimonii, sive materia perlata Crügneri, bezoardicum minerale, tinctura antimonii temperata, ex regulo & sale tartari, antihecticum Poterii; ex compositis: lapis de Goa, qui ex lapide bezor orientali, tragacantha & ambra conficitur, pulvis bezoardicus Sennerti, Anglicanus, Pannonicus ruber, cordialis Dorncrellii, liquor noster anodynus mineralis, acetum quoque vini, vel etiam destillatum & floribus sambuci superinfusum, aut cum lapidibus cancrorum, pulvis noster polychrestus diaphoreticus, theriaca cœlestis, laudanum liquidum, pilulæ Wildegansii.

V. Diaphoretica.

Theoremata.

Actio diaphoreticorum varia est & multiplex. Vel enim privative agunt & acidum primarum viarum, quod ad sanguinem delatum ejus spirituascentiam, fluiditatem & motum intestinum deprimit, absorbent atque invertunt, cujus indolis sunt omnia terrea alcalinæ naturæ: vel nimiam humiditatem imbibendo & remissas nimis fibras adducendo, ut terræ sigillatæ, boli & margæ, item ossa & cornua, tam usta, quam philosophice præparata, nec non unicornu fossile: vel sulphure anodyno blando vaporoso stricturas superficiales cutis in doloribus laxando & complacando, ut sunt sambucina, præsertim flores, crocus, ejus extractum, flores papaveris rhœados, liquor anodynus mineralis noster, emulsiva ex semine papaveris, opiata correcta, potissimum theriaca cœlestis, pilulæ Wildegansii, laudanum liquidum Sydenhamii methodo paratum; vel motum intestinum sanguinis ferociorem componendo ac figendo, uti nitrosa, refracta dosi fixioribus diaphoreticis nupta, nec non spiritus nitri dulcis, emulsiones ex seminibus quatuor frigidis majoribus, acidulata, succus limonum ipsumque acetum, vel denique positive elemento subtili acri fibras & vasa languentia leniter exstimulando, prout carduus benedictus, scordium, fumaria, china, sarsaparilla, centaurium minus, scabiosa, carlina & gentiana.

Corollaria practica.

I. Quemadmodum illa subtilissimorum sordium per cutis poros insensibili modo succedens evacuatio, omnium est saluberrima, eademque intercepta, plures succrescunt morbosæ afflictiones: ita diaphoreticorum, quæ cutaneam hanc excretionem eliciunt, usus certe est amplissimus, universalis & fere polychrestus, in omnibus ferme affectibus, etiam ex præsentibus signis nondum satis perspectis & cognitis, ut iis Medicus modo carere possit plane nullo. Circulus enim sanguinis & perspiratio auctior, solennia illa naturæ

turæ media ſunt ac inſtrumenta, quibuscum materia quæ in morbis in vitio eſt, corrigitur, digeritur, reſolvitur, diſcutitur ipſeque morbus tutiſſime ſanatur. Potiſſimum tamen in omnibus morbis & febribus acutis, inflammationibus cujuscunque generis ſint, ſola hæc, pauca & continuata doſi, cum convenientibus vehiculis data, omne ſanationis punctum abſolvunt & revera optima ſunt diſcutientia & ſanguinis maſſam depurantia.

II. Quia exceſſivus, præſertim tempore æſtivo & in cholericis ac bilioſis corporibus, æſtus, nec non qui febribus cholericis & bilioſis jungi ſolet, nimis exſiccat, humidum abſumit & perſpirationem impedit; acidula & nitroſa, ac inprimis lapides cancrorum cum nitro, exhibiti in julapio ex aquis diapnoicis & cum ſirupo acetoſitatis citri condito, contemperando nimiam exæſtuationem, cum bonis ægrorum rebus ex voto diaphoreſin movent.

III. Ubi ob dolorum atrociam arida & exſucca cutis ejusque tubuli anguſtantur & coarctantur; præſtat ſemper leniora anodyna & antiſpaſmodica diaphoreticis jungere, qua virtute maxime ſplendet liquor noſter anodynus mineralis, ad tres partes, cum una ſpiritus bezoardici Buſſii parte remixtus, item pulvis diaphoreticus fixior, leniter nitroſus, cum cinnabari & uno vel altero pilularum Wildeganſii grano, id quod etiam pluribus teſtatur *Ettmüllerus* in *diſſertatione de virtute opii diaphoretica.*

IV. Pulveres diaphoretici id ſervant peculiare, quod non ſolum perſpirationis ſucceſſum intendant, ſed etiam ſæpe virtutem laxantem & inſigniter diureticam, exſerant. Certe de pulvere noſtro ſic dicto bezoardico polychreſto, multiplici experientia compertum habeo, eundem ſi mane vel poſt meridiem propinatur & prima in regione offendit acidos ſuccos, quatuor vel quinque ſedes movere, quod in ſenibus & hypochondriacis cum eximio ſanitatis commodo ſuccedit. Idem quando circa lecti introitum offertur, nec ta-

men cutis ad ſudorem ſatis diſpoſita, ut in principio catarrhorum, largum urinæ movere ſolet fluxum, ubi vero ad diapnoen cutis apta, largiter ſæpe fluit ſudor.

V. In morbis acutis & febribus, ubi parum acidi in primis viis præſto eſt, tutius & majori cum efficacia, fixa & terrea diaphoretica paullo minori doſi offeruntur, ac optime miſcentur cum ſirupo acetoſitatis citri, nec non aceto vini, quippe ſolum acetum cum aqua non coagulat, ſed ſæpe reſolvit & diſcutit ſanguinem impactum, multo magis ſi diaphoreticis jungatur.

§. VII.

VI. Diuretica. Sudoriferis ac diaphoreticis ſuccedunt ea, quæ ſerum ſalſum, craſſioribus terreſtribus recrementis refertum, per urinarias vias eliciunt, DIVRETICA dicta. Horum apparatum *Celſus lib. II. cap.* 31. ſiſtit: *urinam*, inquiens, *movent quæcunque in horto naſcentia boni odoris ſunt, ut apium, ruta, anethum, ocimum, mentha, hyſſopus, aniſum, coriandrum, naſturtium, eruca, fœniculum, præter hæc aſparagus, capparis, nepetha, thymum, ſatureia, lampſana, paſtinaca, ſiſer, cepa.* Nos quæ hunc in finem commendemus, habemus ex vegetabilium numero radices: petroſelini, ſeleri, aſparagi, graminis, liquiritiæ, rubiæ tinctorum, paſtinacæ, rannuculi eſculenti & quæ exteris debentur bareiræ bravæ & acmellæ; herbæ: petroſelinum, hedera terreſtris, equiſetum, chærefolium, urtica, omnesque porri & allii ſpecies; flores: geniſtæ, cyani: ſemina: dauci, petroſelini, ſeleri, fœniculi, miliiſolis, urticæ, violarum, ſemina quatuor frigida majora, lycopodii, fructus alkekengi, cynosbati, juniperi & fraga; lignum juniperinum, ſaſſafras & ejus cortex; reſinæ & balſama: maſtix, ſuccinum, balſamum de Mecca & de Copaiva; ex animalium familia: cantharides, millepedes, vermes Maiales, ſcorpiones, bufones, lumbrici terreſtres, cochinellæ, nec non ſerum lactis: ſalia porro omnia alcalia per incinerationem parata, ſal quoque ſuccini, arcanum duplicatum, ſolutio oculorum

can-

cancri ipſumque nitrum; ex præparatis & compoſitis: lixivium benedictum Mynſichti, tinctura tartari, antimonii acris, terra foliata tartari, liquor ſilicum, lithontripticus Michaëlis, tartarus ſolubilis, ſpiritus terebinthinæ, maſtichis, ſuccini, balſamum ſulphuris terebinthinatum, juniperinum, oleum juniperi, malvaticum juniperinum, ſirupus dialthæa Fernelii, trochiſci alkekengi.

Theoremata.

Quemadmodum parcior & imminutus, vel difficilis urinæ fluxus a variis proficiſcitur cauſſis, & vel 1) ab humidi in ſanguine defectu; vel 2) a tenacibus ſpiſſis urinarios renum tubulos obſtruentibus ſuccis; vel 3) a vehementi canaliculorum renalium ſpaſmo & strictura; vel denique 4) a nimia eorundem laxitate atque reſolutione: ita etiam remedia quæ debitum urinæ fluxum revocant & eliciunt, diverſis ad has cauſſas relatis modis effectum exſequuntur. Videlicet nonnulla fluidum ſanguini ſpiſſeſcenti infundendo urinæ ſtillicidium augent, quæ inter connumeranda omnia diluentia aquea, largus aquæ dulcis tam calidæ quam frigidæ, eo magis herbis diureticis infuſæ, potus, ipſumque infuſum thée ac decoctum coffée. Hac quoque virtute ſplendent ſoteriæ aquæ, tam calidæ, quam frigidæ, quippe quæ præter humoris copiam, qua ſanguinem diluunt, eximia ſimul virtute pollent, alcalino quod recondunt elemento, viſcidos & tenaces humores diſſolvendi & renale cribrum ab obſtructione liberandi. Idem præſtat lactis ſerum, pariter & aquoſo largo & ſale dulci nitroſo, abſtergente blandeq; ſtimulante elemento inſtructum. Alia humores lentos ac ſpiſſos renalis colatarii ductus farcientes ac oppilantes diſſolvunt eoſdemque ſecretioni aptos reddunt, qua quidem virtute conſpicua ſunt ſalia omnia fixa & ex iis parata lixivia, item tinctura tartari, antimonii acris, liquor ſilicum, terra foliata tartari, tartarus tartariſatus, arcanum duplicatum, ſolutio oculorum cancri, ipſaque magneſia alba, cum primæ regionis acido in ſal aperiens de-

gene-

generans, neque minus tinctura calcis vivæ, mater perlarum & corallia succo citri maritata, unacum salibus, quæ ex medicatis aquis exhalationis ope eliciuntur. Nonnulla spasticas in renali emunctorio stricturas debitam urinæ sequestrationem sufflaminantes & intercipientes mulcent atque relaxant, eoque nomine laudem merentur præter nitrum, semina quatuor frigida majora & ex iis paratæ emulsiones, semen papaveris albi, dauci, milii solis, lycopodii, item fructus alkekengi & ex iis artificiose confecti trochisci. Eadem facultas inest liquori nostro anodyno minerali, tutissimo certe & tamen efficaci remedio, croco ejusque essentiæ, nec non ob nitrosum sal succo graminis, decocto radicis graminis, asparagi, & quod etiam egregie demulcet oleo amygdalarum dulcium. Quædam remissum renalis cribri robur firmant atque adducunt, idque vel oleoso, tenui & subtili balsamico principio, ut mastix, succinum, balsamum de Mecca de Copaiva, terebinthina, juniperus, ejus lignum & baccæ, sassafras, petroselinum, pastinaca, fœniculum, anisum, ranunculus hortensis, seleri & quæ ex his confici possunt olea, essentiæ, spiritus, decocta & infusa; vel roborante quodam fixiori terreo sulphureo elemento, cujus generis sunt fructus cynosbati, rob juniperi & ex eo malvaticum juniperinum, fraga exsiccata, bareira brava, hedera terrestris, cortex radicis acaciæ, equisetum, veronica, chærefolium. Aliqua demum potenti stimulo efficaciam edunt in tubulos renales, quando eorundem robur propter debilitatem summam penitus exsolutum, ipsaque hinc eorundem functio cessat. Propria hæc est facultas insectis fere omnibus, præsertim cantharidibus, millepedibus, araneis, scorpionibus, vermibus Maialibus, bufonibus exsiccatis, nec non ex vegetabilium genere porri & allii speciebus.

Corollaria practica.

I. Quum itaque tam conspicua inter diuretica ratione principiorum & operationis intercedat differentia; discre-

pans quoque eorundem erit uſus & cum exquiſito diſcrimine pro circumſtantiarum ratione adminiſtrandus. Quodſi enim redundante in corpore ſanguine, ante ejus imminutionem calculo laborantibus exhibere quis vellet calidiora, oleo ſubtili balſamico perfuſa, ut terebinthinata, ſuccinata, juniperina, vel balſamum de Mecca, Copaiva aut Peru; vel etiam acriora, cauſtico ſale pollentia ex inſectis, allio, cepis & porro: is profecto graviſſime noceret & inflammationem renum induceret, vel calculorum generationem promoveret. Contra ea in corporibus humidioribus, minus ſentientibus, plebejis & qui craſſo victu fruuntur, nec non in morbis, qui a copia ſeri impuri natales trahunt, fluore feminarum albo, gonorrhea, diſpoſitione ad anaſarcam & leucophlegmatiam, efficaciora hæc remedia magno ſunt uſui.

II. Multo magis vero acria & ſtimulantia detrimento ſunt, ſi ob dolores, ut ex calculo, vel ſpaſticas conſtrictiones, urinæ fluxus ſufflaminatur; & tum quidem longe tutiora ac utiliora ſunt, quæ ſtricturas relaxant & dolores leniunt, ut faciunt fructus alkekengi, ſemina dauci, lycopodii, papaveris albi, milii ſolis, quatuor frigida majora, emulſiva, trochiſci alkekengi cum opio, nitrum antimoniatum, depuratum, aquæ florum ulmariæ, tiliæ, acaciæ, oleum amygdalarum dulcium, ſpiritus nitri dulcis, liquor noſter anodynus mineralis, ſerum lactis, nec non exterius balnea, inſeſſus & fotus emollientes, quorum omnium tam egregia virtus eſt, ut placando dolorificos ſpaſmos, non modo ſuppreſſum urinæ fluxum reſtituant, ſed & ipſius calculi progreſſum per uretheres & exitum eximie facilitent atque promoveant.

III. Quando ſeri ſalſi, tartarei copia, quæ dolorum tam arthriticorum, quam rheumaticorum utplurimum genitrix eſt, peccat, utiliter eadem per lenia diuretica expurgatur atque ſubducitur, non vero calidiora, ne iisdem ſalium

ſpicula in motum intenſiorem abripiantur parteſque quibus inſident gravius exagitent. Commendari autem hunc in finem quam maxime merentur radix ſarſaparillæ, pareiræ bravæ, ſaſſafras, chinæ, liquiritiæ, aſparagi, rubiæ tinctorum, cichorii, fœniculi, petroſelini, graminis, lignum juniperinum & parata ex his cum brodio carnis vel aqua decocta, nec non ſerum lactis, ac potiſſimum acidulæ & thermæ temperatiores.

IV. Ubi vero vitioſi, viſcidi ac tenaces humores in veſica urinaria hærent & cum primis calculi rudimentis excludi debent; acrioribus utique opus eſt magiſque potentibus, cui ſcopo allium cum ſpiritu juniperi ſumtum, pulvis millepedum, vermes Maiales, eſſentia cantharidum, tinctura antimonii acris, liquor ſilicum cum tinctura calcis vivæ ſatisfaciunt, quæ pariter in gonorrhea virulenta, quando in proſtratis, veſicæ collo & urethra obhæreſcens tenax materia per urinam educenda, prudenter adhibita ex uſu ſunt.

V. Omnium aptiſſima, tutiſſima & utiliſſima ad eliciendum urinoſum laticem præſidia, ſunt ſalia, tam alcalia fixa, quam neutra omnis generis, quippe quæ viſcidos ac lentos ſuccos ſiphunculos urinarios oppilantes diſſolvunt, ſimulque blando ſtimulo excretionem proritant. Quo quidem effectu egregie ſplendent liquor ſalis tartari, cinerum clavellatorum, nitri fixi, tartarus vitriolatus, ſal abſynthii, arcanum duplicatum, ſolutio oculorum cancri, tartarus ſolubilis, terra foliata tartari, nitrum antimoniatum & ſal polychreſtum.

VI. Sed hæc hactenus recenſita remedia non tantum ad eliciendum deficientem urinæ fluxum faciunt; verum etiam alios eximie utiles in morbis præſtant effectus. Dum enim plura ex iis aperiente & incidente, alia roborante, tonica & balſamica, nonnulla anodyna facultate pollent, in longis utique omnibus affectionibus, quæ ab obſtructione

glan-

glandularum, viſcerum & emunctoriorum incunabula ducunt, nec non quæ ab impuritate & copia ſeri ſalſi acris tartarei proficiſcuntur, ex voto ferunt ſuppetias. Et certe ſi ulla medicamenta ab hydrope, tumoribus œdematoſis, calculoſis concretionibus, podagra & arthritide defendunt; certe a prudenti diureticorum uſu id erit exſpectandum. Cavendum tamen merito ab omnibus calidis, acribus & cauſticis, & potius utendum lenioribus magisque diæteticis, cujus generis ſunt vinum Moſellanum tenue, acidulæ Selteranæ & cereviſiæ vel decocta quæ diureſin blande movent.

§. VIII.

Ad ſalutares & criticas excretiones, quæ ad vitæ & ſanitatis tutelam faciunt, pertinent etiam illæ, quibus bonus & ſincerus ſanguis, ſi copia peccat, non ſolum in feminis poſt annum decimum quartum ſingulis menſibus per uterum atque etiam poſt partum & abortum emittitur; ſed in viris etiam nimium cruore redundantibus per extimas ani venas, quæ hæmorrhoidales vocari ſolent, ſponte a natura per vices effunditur. Hæ itaque ſaluberrimæ hæmorrhagiæ, quando modo, quantitate, vel tempore peccant, plane deficiunt, aut vi quadam cohibentur, aptis remediis revocandæ iterumque in ordinem reducendæ ſunt, ne graviſſima inde in valetudinem redundet noxa, vel etiam ut enatus jam morbus abigatur. Inter ea vero quæ ad obtinendum hunc ſcopum ex uſu ſunt, connumeranda inprimis ex vegetabili regno: radix ariſtolochiæ, zedoariæ & quinque aperientes; herbæ artemiſia, calamintha, matricaria, pulegium, meliſſa, ſabina, polium montanum, ruta, majorana, rosmarinus; flores cheiri, crocus, baccæ lauri, juniperi; gummata bdellium, myrrha, galbanum, opoponax, ſagapenum, ſuccinum; ex purgantibus aloë, rhabarbarum, bryonia, itemque aromata; nec non quæ animalibus debentur ſalia volatilia cum caſtoreo

VII. Menſes & hæmorrhoides moventia.

& quæ ex mineralibus & chymicis omnibus præferenda martialia.

Theoremata practica.

I. Quo major ſanguinearum evacuationum ad valetudinem tuendam utilitas eſt atque præſtantia; eo magis utique, ut dudum fecit *Hippocrates*, optandum foret, quo ſuppeterent certa & efficacia ejusmodi præſidia, quibuscum Medicus illas quotiescunque e re eſt cum certo ſucceſſu regere, evocare aut moderari, ſicque tempeſtivé plures graves ægritudines & præſcindere & expugnare poſſet. Verum quia hæc ſanguinis excretio maxime ipſius naturæ eſt opus, quod in feminis certæ temporis periodo, qua erumpit, ſuccedit & definit, adſtrictum, in viris autem nec omnibus ſolenne, nec adeo periodicum, ac præterea certam cruoris redundantis portionem, nec non vaſcula uteri & ani patula, laxa & ad ſpontaneum fluxum diſpoſita exigit, pariterque a multiplicibus cauſſis ſufflaminari vel plane intercipi poteſt; in proclivi eſt judicare: arduum utique nec tam expeditum eſſe negotium, reſtitans vel deficiens cruoris profluvium iterum procurare, quin nunquam perficiendum, niſi cauſſarum defectus ratio habeatur exquiſitiſſima.

II. Poſito vero quod ſanguis ſupra proportionem & modum in corpore redundet, quod præcipua fluxus cauſſa, poſito etiam quod vaſcula uteri & ani ita diſpoſita ſint, ut ab affluente copioſo ſanguine diſtendi & exitum ipſi præbere poſſint; neque tamen excretionis negotium rite ſuccedere, vel propter vaſcula arteriolarum lateralia, quæ ſecundum naturam non vehunt ſanguinem obſtructa, aut ſpaſmo conſtricta, vel etiam ob imminutam ſanguinis ſpirituaſcentiam & cordis atque arteriarum vim elaſticam contractilem: tunc omnino quæ ſupra adduximus remediorum genera exoptatiſſimam ferunt opem. Ad vaſa quippe minima reſeranda & obſtructiones expediendas egregie præter radices quinque aperientes, ariſtolochiam, rhabarbarum, bryoniam

niam, flores cheiri, præſertim ſi in decocto cum ſalino ſtimulo, ut borrace, offerantur, inprimis etiam conferunt gummata, cum aloë & purgantibus in forma pilularum exhibita. Ad tubulos infeſto ſpaſmo conſtrictos nimis & coarctatos adaperiendos, artemiſia, quæ demulcet, millefolium, crocus, caſtoreum, plurimum valent. Et ad deficientem ſanguinis ſpirituaſcentiam refocillandam, robur ſolidis addendum & fibrarum vaſorumque tonum firmandum, roborantia, quæ ſale volatili oleoſo tenui operationem ſuam exſequuntur, ex uſu ſunt, quo referenda omnia aromata, myrrha, baccæ lauri & juniperi, rosmarinus, pulegium, meliſſa, ſatureia, ſabina, flores cheiri, calamintha, ſuccinum, limatura martis & tincturæ ex marte paratæ, item ſalia volatilia oleoſa.

III. Quando nimia ſanguinis copia, quæ elaſticitati vaſorum valde reſiſtit, retardati, vel imminuti fluxus cauſſa eſt, neutiquam emmenagoga jam dicta, præſertim calidiora, locum habent. Sanguis enim hiſce vehementius commotus peſſima ſæpe concitat mala. Sed opus tunc eſt ſanguinis misſione, quæ per ſectam in pede venam inſtituta, ſaluberrimum hoc & criticum profluvium, ſola ſæpe reſtituit.

IV. Neque etiam hæc quæ enumeravimus emmenagoga conducunt, ubi ſanguinis & ſuccorum benignorum eſt defectus, ut in iis, qui mox a morbo convaluerunt, & quando primæ viæ ſordibus viſcidis fartæ, tunica villoſa lento muco inviſcata & bona digeſtio & chylificatio vacillat. Tum potius id præcipue agere debet Medicus, ut tam deficientem bonum ſanguinem nutrientibus gelatinoſis, juſculis & quæ facile in ſuccum & ſanguinem convertuntur, denuo ingeneret, quam labefactatam ciborum digeſtionem & chyli elaborationem congruis remediis, ſi opus eſt emeticis, vel lenioribus purgantibus, ſalinis aperitivis, amaris ſtomachicis, reſarciat & debito ordini reddat.

V. Sæpe ſanguinis effluxum impedit oppilatio ac infarctus vaſculoſæ colli uteri interni & exterius vaginæ, nec

non in viris ani ſubſtantiæ, ut nullum ſanguinem, quantumvis valide appulſum, admittat. Quod ſi contigerit, ſupervacanea & irrita ſane ſunt quæcunque pellentia, niſi prius per congrua auxilia relaxata & emollita fuerit, obſtipata & indurata tubulorum compages. Quod quidem non meliori magisque præſentanea ratione perfici poteſt, quam balneis, vel fotibus, ſeu balneis vaporoſis, ita parandis, ut vas calida aqua, cui herbæ artemiſiæ, pulegii, flores chamomillæ infuſæ, repletum, in hypocauſto calido, tecto bene corpore, abdomini, quo vapor ad interiora uteri & partium inferiorum aſcendat ac penetret, ſupponatur, & ad calorem aliquandiu conſervandum, ſubinde candentes ſilices aquæ injiciantur. Eundem quoque in finem multum conferunt frictiones calidæ pedum usque ad inguina, præſertim mox a balneo aquæ dulcis cum pannis calidis inſtitutæ.

VI. In iis autem malis, quæ a ſuppreſſo, deficiente, vel minus recte ſuccedente, menſium, vel hæmorrhoidum fluxu, pendent, non certius, non ſecurius, non efficacius præſidium deprehendi, prudenti aquarum mineralium, inprimis thermarum Carolinarum mitiorum interno, & Tœplicenſium externo uſu, qui omnibus medendi indicationibus apprime ſatisfacit. Potu quippe thermalis aquæ humores lenti inciduntur & evacuantur, obſtructiones minimorum tubulorum expediuntur, balneo vero aquæ Tœplicenſis, quæ omnium leviſſima, conſtringente terreo principio orbata, ſtricturæ remittuntur ipſaque vaſa ampliantur, ut ſanguinem affluentem promte admittere, capere iterumque eructare poſſint.

VII. Quemadmodum res admodum ardua & difficilis eſt in medendo, recte curare & procurare menſium in feminis profluvium; ita longe majoribus adhuc difficultatibus ſtipatus eſt excretionis hæmorrhoidalis ſucceſſus, ſi copia ſanguinis per venas ani exitum molitur, nec tamen ibi diſpoſitionem ad exitum invenit. Nam licet ad ciendum ſanguinis

guinis ex ani venis ſtillicidium pilulæ ex aloë paratæ ſingularem plane præ omnibus aliis poſſideant facultatem, dum non modo particulis ſuis reſinoſis ſulphureis, valde ſubtilibus, in univerſa ſanguinis & humorum maſſa inſignem orgaſmum concitant, ſed & tenaci viſcoſa ac reſinoſa ſua parte inteſtini coli & recti tunicis firmius inhærendo, continuo ſtimulo majorem ſanguinis proritant affluxum; nihilominus tamen quando cruor ita exæſtuatus ac eo copioſius allectus, ob vaſcula perruptioni minus apta exitu præcluditur, partim extrema canalium ora cum exquiſito dolore in ano tuberculorum inſtar protrudit, partim inter nerveas inteſtinorum tunicas ſtagnans easdemque premens, vehementes inflationes, ſpaſmos & varia truculenta in abdomine pathemata, ingignit, quæ frequentiſſimæ certe ſunt obſervationis noſtro hoc ævo, quo omnes fere paſſiones ex fluxus hæmorrhoidalis anomaliis, tanquam cauſſa, repetere, clari etiam viri haud verentur, & pilularum ad mentem Beccheri concinnatarum crebrior nimisque liberalis uſus, ſeu potius abuſus invaleſcit, quarum alias prudens uſus laudem meretur.

§. IX.

In evacuantium claſſe etiam ea locum obtinent, quæ lympham mucidam in glandulis, vel potius glanduloſis tunicis, ex arterioſo ſanguine ſecretam & in emunctoriis hærentem, evocant. In nullo vero corporis organo mucoſitatis copioſior ſuccedit ſequeſtratio, quam in interioribus canalis aſperæ arteriæ ipſisque pulmonum bronchiis, quæ interius tunica glanduloſa obducta ſunt, unde per tuſſim copioſa perſæpe ſeroſa, pituitoſa, viſcida, interdum etiam purulenta materia, in morbis præſertim qui pulmonum compagem afficiunt, tam acutis, quam chronicis, rejicitur. Et hanc e thoracis cavo evacuationem quæ promovere ſolent, vocantur, EXPECTORANTIA, in quorum numero e vegetabilium familia ſunt maxime radix helenii, ari, iridis Florentinæ, liquiritiæ, herba veronicæ, chærefolii, ſcabioſæ, piloſel-

IIX. Expectorantia.

læ,

læ, ſcordii, hyſſopi, dracunculi eſculenti: flores violarum, crocus, malvæ, papaveris rhœados, ſemen aniſi, fœniculi, cortex ligni ſaſſafras; ex gummatibus reſinoſis gummi ammoniacum, benzoe; ex fructibus paſſulæ, ficus, jujubæ, nuclei pini, mel, ſuccus liquiritiæ, oleum amygdalarum dulcium; ex animalibus: ſperma ceti & pinguedines; ex mineralibus: ſulfur, ejus flores & lac; ex compoſitis balſamum ſulphuris aniſatum, ſpiritus ſalis ammoniaci aniſatus, lohoch ſanum & expertum, ſirupus pulmonum vulpis, elixir noſtrum pectorale, balſamum pectorale Meibomii, ſpiritus aſthmaticus Michaëlis.

Theoremata.

Quemadmodum omnia quæ excretiones adjuvant, non uno eodemque modo ſuam edunt operationem, ſed vel materiam mobilem reddunt & ad evacuandum præparant, vel vias emunctoriorum reſerant, ut a ſuccorum connubio ſegregari poſſit, vel denique vaſa & canales ad motum excretorium exſtimulant: ita ratione haud abſimili etiam expectorantium agendi ſuccedit modus. Nimirum ſi humor ſecretus eſt valde tenuis, acris & tubuli ac pori glandularum e quibus ejiciendus nimis conſtricti, aptiſſima ſunt ea quæ vias emolliunt, acrimoniam hebetant & nimis tenues & fluxiles coagulant; qua virtute ex jam nominatis ſplendent ſuccus radicis liquiritiæ, crocus, ſperma ceti, flores violarum, malvæ, papaveris rhœados, cremor lactis, oleum amygdalarum dulcium, axungiæ, ſirupus pulmonum vulpis, violarum, papaveris albi, maſſa pilularum de ſtirace, præſertim ſi cum liquido diluente, ut eſt decoctum avenaceum, vel decocto ex raſura cornu cervi gelatiniformi, aſſumantur. Quandocunque vero materia ſpiſſa & copioſa in bronchiis pulmonum hæret & reſpirationi obeſt, eaque propter ſtimulo quodam ad expectorationem opus eſt, tunc tenacem & viſcidam materiam quam optime reſolvunt infuſa ex herba veronicæ, hyſſopi, ſcabioſæ, ſcordii, terra quoque foliata tar-

tartari, solutio oculorum cancri & nitrum antimoniatum. Et tunicas bronchiorum nerveas principio quodam acri tenui oleoso, ad motum excretoriam animant, gummi ammoniacum & ejus essentia, spiritus salis ammoniaci anisatus, myrrha, benzoe, pulvis radicis helenii, iridis Florentinæ, sulphur stillatitium, ejus lac, balsamum sulphuris; aut ubi acrius adhuc calcar admovendum, ut in asthmate pituitoso & catarrho suffocativo, oxymel squilliticum & spiritus asthmaticus Michaëlis, qui ex gummi ammoniaco & crystallis viridis æris paratur, adhiberi poterunt.

Corollaria practica.

I. In expectorantium usu, ob diversa quibus agunt principia ipsumque varium operandi modum, prudenti discrimine opus est, & qui promiscue nulla habita differentia temporis, vel materiæ peccantis, iisdem utitur, is certe plus damni, quam commodi inducit. Hinc quando in tussi epidemice grassante, vere vel autumno, antequam materia tenuis & acris attemperata, propinantur quæ stimulo agunt expectorantia, vel vicissim, ubi materia satis cocta & præparata, emollientia & relaxantia offeruntur, præposterum utique & damnosum est molimen.

II. In tussi chronica, humida, asthmate quoque pituitoso, in quo multum pituitæ in bronchia pulmonum illabitur, dulcia, linctus, sirupi & oleosa ventriculum, qui in morbis jam tum languidus & a tono dejectus est, plus labefactant, appetentiam, digestionem & chylificationem minuunt ac non modo uberiori recrementorum proventui ipsiusque morbi incremento favent, sed & ad cachexiam, tumores œdematosos, immo hydropem, disponunt. Præstat tunc potius uti medicamentis pectoralibus balsamicis, quæ grata simul ventriculo, ut elixirio nostro pectorali, essentia myrrhæ, gummi ammoniaci, corticis sassafras, nucistæ, spiritu salis ammoniaci anisato, tinctura tartari aliisque similibus.

III. Cautissimus quoque expectorantium debet esse usus in dispositione phthisica, vel hæmoptyica, si tussis sicca, spiratio angusta & difficilis, dolor pectus comprimens, quæ potius a sanguinis congestione, quam materia expectoranda accidunt; quandoquidem sive emolliendo, sive stimulando agant, affluxum & congestionem sanguinis & humorum augent, tantum abest ut removeant.

IV. In morbis acutis pectoris, ut pleuritide vera & peripnevmonia, provide pariter excretioni pectorali dicatis, præsertim in principio, utendum, ne stasis & stagnatio sanguinis inflammatoria inde augescat; inclinante vero morbo & ubi maxima inflammationis pars discussa, ad materiam coctam lentescentem ex fistulis pulmonum evocandam, commodum habent locum.

§. X.

IX. Errhina & sternutatoria.

Porro ad excretionem, sequestratæ in obducta narium antris & duodecim cranii sinubus glandulosa pituitaria dicta tunica, mucidæ lymphæ, plurimum possunt ERRHINA & STERNVTATORIA, quorum illa leviter, hæc vero validius, has exquisitiori sensu præditas tunicas stimulando, & ad motus excretorios solicitando agunt. Inter leniora quidem errhina dicta, locum quam commode tuentur, majorana, basilicum, thymus, hyssopus, satureia, marum Syriacum, origani summitates, flores liliorum convallium, benzoes, resina guaiaci, quæ ex decocto post inspissationem remanet, rasura tenuissima ligni aloës, sal volatile salis ammoniaci siccum, cum oleo majoranæ essentificatum, nec non vitriolum album; sternutamentum vero movent & quidem validissime euphorbium & pulvis hellebori albi, paullo mitius variæ species tabaci, mercurius præcipitatus, piper.

Theoremata.

Sternutatoria non alia ratione humorem e narium tunicis eliciunt, quam purgantia ex tunicis intestinorum glandulosis, sale nempe tenui acerrimo, tunicas has irritando

do & ad crispaturam adigendo. Sed uti acriorum purgantium, ita etiam sternutatoriorum, rarior debet esse usus, eo quod natura non facile in evacuationibus vult cogi, sed tantum duci. Errhina vero, sive ptarmica, naturæ & nervis magis amica, sale subtili acri volatili oleoso, tunicam pituitariam blande irritant, stimulant & mucidum liquorem evocant, longeque sternutatoriis sunt tutiora, eo quod hæc motum quendam convulsivum in nervos & per consensum etiam totum pectus invehunt, illa vero roborando potius nervos & nervosas tunicas, officio suo defunguntur.

Corollaria practica.

I. Pulveres errhini, ex herbis cephalicis, præsertim maorana, maro Syriaco, floribus benzoes, liliorum convallium, rasura ligni aloës, grano uno vel altero ambræ adjecto compositi, in capitis gravativis doloribus, hemicrania, affectibus soporosis, memoriæ debilitate, gravedine, coryza, auditus difficultate, cephalalgia pituitosa, præsertim ea quæ in ossibus frontis subsistit & plerumque a coryza suppressa oritur, oculorum mucosa defluxione, somnolentia, vertigine & si quippiam humoris maligni a lue venerea in narium membranis hæret, egregii sunt usus, & præter evacuationem, vigorem quendam addunt actionibus animalibus. Neque minus hoc nomine laudem meretur sal volatile salis ammoniaci cum balsamo nostro mixtum, quod ad aliquot grana naribus inditum, spectatæ est virtutis in auditus & visus difficultate, affectibus soporosis & in sensibilioribus sternutationem ciet, sæpe proficuam, ubi motus in capite excitandi, in paralyticis & apoplecticis.

II. Nostris temporibus, ubi fumi tabaci, ita etiam pulveris pro sternutatione, luxurians abusus maxime invaluit, valetudini minus conducibilis. Etenim jugi hoc pulverum attractu, non modo odoratus, propter obstructas & quasi induratas inde papillas nerveas membranarum quæ ossa squamosa & nares investiunt, læditur, sed & ob nimium infar-

ctum ab allecto humore clara vox raucescit. Id quod pluribus inculcavi in *dissertatione, de usu & abusu sternutatoriorum.*

§. XI.

X. Apophlegmatizantia. Haud absimili ratione ac errhina vellicando & irritando narium tunicas mucum ex ipsis eliciunt; APOPHLEGMATIZANTIA salivalem & mucosam materiam ex tota faucium compage glandulosa, uvula & ductibus salivalibus evocant. Quin omnia, quæ errhina & ptarmica facultate gaudent, ori, vel per masticationem, vel gargarisationem admota & indita, phlegma & liquorem salivalem evehunt. Quippe tabacus in pulverem comminutus inter errhina, ac fumus ex ipso inter apophlegmatizantia, principem sibi vendicat locum. Præter nicotianam autem radix pyrethri, ostrutii, angelicæ, zedoariæ, pimpinellæ, galangæ, myrrha, masticata fundunt & egregie colliquant salivam. Usus masticatoriorum eximius ad arcenda miasmata quæ in morbis contagio infestis inspirato aëre hausta, facile se apponunt faucibus, salivæ immiscent & deglutita demum morbum invehunt, si quis forsan in locis infectis & suspectis versetur, ubi etiam tabaci fumus conducit. Decocta vero ex radice pyrethri, pimpinellæ albæ, caryophyllis, herba majoranæ, satureiæ, angelicæ, cum vino vel spiritu vini, qui solus etiam salivam fundit & fibras ductuum stringit, confecta, in vitiis oris & linguæ, dentium, gingivarum nec non aurium, difficili auditu, vel tinnitu, quando orificium tubæ Eustachianæ, quod in interioribus non procul ab uvula hiat, obstructum est lento muco, egregiam locant operam, quæ non minus in uvulæ relaxatione, aphonia, paralysi linguæ, addito sale ammoniaco, vel spiritu salis ammoniaci, apprime inserviunt.

§. XII.

XI. Salivantia. Neque prætereunda in evacuantium enarratione sunt sialagoga, sive SALIVANTIA, quæ lymphaticum & salivalem

lem laticem fortiter movent & per os evacuant. Utut vero in regno vegetabilium plura ſint, quæ ore aſſumta, ut emetica, vel dentibus, ut modo meminimus, manducata, ſalivalem humorem e faucibus & glandulis evocant; vix tamen in tota rerum natura ſuppetunt, quæ tam vehementer totam lymphæ maſſam in motum concitant atque in ſalivales glandulas & ductus tam fortiter agunt, ut non tantum per aliquot hebdomades, verum etiam menſes, continuus ſatisque largus ſuccedat ſalivæ fluxus, quam quæ regnum minerale ſuppeditat pharmaca, & maxime quidem mercurialis & regulinæ proſapiæ, arte chymica præparata. Nam argenti vivi ea propria laus & peculiaris plane virtus eſt, & exterius inunctum, vel parva etiam doſi interius aſſumtum, *liberaliſſime moveat ſalivationem, cujus, ſi recte adminiſtretur, beneficio, affectiones ceteroquin inſanabiles & contumaciſſimæ, ex impuritate ſeri & lymphæ ortæ, lues venerea, herpes, ſcabies maligna, ulcera cacoethea & ſerpentia, ſanari funditusque expugnari poſſunt. Et hac ſingulari ac quaſi propria facultate, pollet non modo ipſum argentum vivum, cum ſaccharo probe contritum & cum conſerva interius propinatum, ſed & omnia ex eo artificioſe confecta, ut mercurius dulcis, præcipitatus ruber, albus, cum ſpiritu ſalis ammoniaci, ex ſolutione mercurii in aqua forti præcipitatus, turpethum minerale, arcanum corallinum, mercurius diaphoreticus jovialis, ſolaris, æthiops mineralis ipſaque cinnabaris, tam nativa, quam antimonialis, vel communis, ex ſulphure cum mercurio parata, nec non antiquartium Riverii. Ex iis vero quæ ad regulinam antimonii ſubſtantiam ortum referunt, commemorari merentur, crocus metallorum, pulvis Monckii, ſulphur ſic dictum auratum, vulgari modo per præcipitationem cum aceto, vel ſolutione martis, vel etiam ſolis concinnatum, vel ſingulari modo præcipitatum, ut panacea Glauberiana, in pharmacopoeis Brunſuicenſibus Conerdingiana vocata.

Theoremata practica.

I. Quæ jam memoravimus ſalivantia optime in duas claſſes poſſunt diſpeſci, mitiora ſcilicet, & fortiora. Ex mitioribus quidem & mercurialibus, æthiops mineralis & cinnabarina, modo in pleniore & continuata doſi offerantur, etiam ſalivæ fluxum proritant & humores lymphaticos in motum cient, atque cum fructu in iis morbis, qui ab obſtructionibus glandularum, vel ſeri coagulo, aut extravaſatione in capite oriuntur, reſolvendo & fundendo coagulatos ſuccos, uſurpantur. Deinde quoque antimonialia, quia ſulphur regulinæ in iis ſubſtantiæ quodammodo nuptum, etiam lenius agunt, nec ab iis tantæ turbæ & ſæva ſymptomata timenda ſunt, ac a plerisque mercurialibus chymica arte præparatis. Inter leniora quoque mercurium dulcem bene elotum & præparatum, item ipſum argentum vivum rite depuratum, in formam ſolidam & pulverem arte converſum, referimus, excepto mercurio vivo exterius applicato, quippe qui cum unctuoſis in unguentum redactus, & partibus nervoſis inferioribus pedum, poplitibus, genubus, multo magis ſpinæ dorſali, illitus, validiſſime ſæpe & ſubito vix coercibile ſalivæ exprimit ſtillicidium.

II. Modus autem operandi ita evolvendus & concipiendus videtur. Videlicet argentum vivum 1) omnium fluidorum eſt graviſſimum corpus, cujus minimæ etiam particulæ ſolutæ & diviſæ, ſpecificam ſuam gravitatem, reſpectu omnium fluidorum ſuperiorem, ſemper ſervant, & 2) ipſe mercurius ab omnibus ſalinis menſtruis ſolvi & in infinite parvas & ſubtiles moleculas redigi poteſt, quæ ob vim corrodentem & ſimul gravitatem ſpecificam intima vaſorum & pororum in corpore humano penetrant. Mirum enim diffundi poſſe argenti vivi, & partes, & vires, ad oculum patet ex eo, quod ſublimati mercurii unum tantum granum in aqua diſſolutum, vel duas aquæ uncias conſpicuo non ſolum metallico irritante ſapore poſſit inficere, ſed etiam tam efficaci

vir-

virtute imbuere, ut mercurialis hæc aqua interne & externe adhibita, excretiones per salivam, sudorem, alvum, immo vomitum, pro dispositione subjectorum & humorum, potenter moveat, & exterius admota, scabiem & omnes cutis defœdationes repente siccet ac reprimat. Quandocunque itaque mercurialia, vel exterius applicata per fumum, emplastrum aut unguentum, vel interius sumta, ab humoribus corporis nostri bilioso-alcalinis solvuntur, sive in minimas partes discerpuntur, promte & efficaciter in nervos & nervosas maxime fibras glandularum conglobatarum & conglomeratarum, immo in ipsas tunicas lacteorum & lymphaticorum vim suam exercent, & earum systolen atque contractionem augendo, motum lymphæ concitatiorem reddunt, quo intensiori facto, consistentes in glandulis & minimis vasis humorum obstructiones, stagnationes & stases lymphæ coagulatæ tandem resolvuntur atque expediuntur.

III. Hac utique ratione lues venerea & qui cum hac affinem naturam habent morbi feliciter exstirpantur, nec ea propter semper in curandis his cum Gallica lue morbis opus est salivatione, sed qui arcanum novit, dextro mercurialium & antimonialium bene præparatorum usu & applicatione, sine salivatione, ut olim peculiari dissertatione adstruxi, has rebelles ac pertinaces affectiones sanare potest. Neque enim, quod omnes periti & usu exercitati Medici ultro confitebuntur, salivæ fluxus caussa est curationis luis venereæ, sed potius illa sublata glandularum & minimorum vasculorum obstructio & colliquatio humorum viscidorum ibi stabulantium, quam deinde per accidens sequitur largior salivalis humoris profusio.

IV. Sub salivatione mercurio excitata, ut sæpius observavi, exteriores, præsertim inferiores partes, ut pedes, ordinario frigent & contractæ sunt, alvi etiam & urinæ fluxus retinetur, sublato autem per hanc partium inferiorum stricturam libero lymphæ & seri, nec non sanguinis in vasculis

lis

iis minimis circuitu, necesse est, ut humores serosi & lymphatici cum impetu ruant ad partes superiores, & maxime solennia in faucibus glandulosa conceptacula, e quibus qua data via jugi postea feruntur rivo, & cibum, & somnum impediente. Vidi quoque in iis, quos enormis & ad tres vel plures menses durans salivatio demum lipothymia & catarrho suffocativo e medio sustulit, partes externas tam frigidas fuisse, ut nullo auxilio; neque balneo, neque frictione, ad calorem reduci potuerint. Æquabilem autem & liberum lymphæ ipsiusque sanguinis per omnes corporis partes interceptum progressum, salivam movere, continua illa sputatio testatur, solennis hypochondriacis ac melancholicis, in quibus pariter ob constrictas partes inferiores, lympha & saliva majori nisu fertur ad glandulosam faucium & oris compagem.

V. Quod vero profluens sub salivatione, præsertim in iis qui impura venere infecti sunt, humor, tam fœtidum & putridum spiret nidorem, hæc reddenda videtur ratio: quod mercurii tenuissimæ partes, reliquos omnes humores gravitate superantes, ab illis in connubium susceptæ, motu suo circumvolutorio, mixtionem, crasin atque texturam sanguinis, haud secus ac in putredine, dissolvere incipiant, ut hanc ob caussam fœtor sulphureus, volatile quippiam spirans, exhalet & ipsi dentes nigredinem contrahant.

VI. Omnes magnopere a Chymicis celebratæ panaceæ maximeque solares, quæ potiorem suæ facultatis partem ad metallicum & mercuriale elementum referunt, si rite præparantur & dextre usurpantur, non defraudandæ sunt sua laude, in morbis ubi cuneo & vecte quasi opus est. Nam summa activitate pollent, ac in exili admodum dosi in systema partium nervosarum potenter agunt magnosque effectus præstant. Quin innotuerunt mihi ejusmodi medicamenta, antimonialia inprimis, quæ pro diversa dosi & regi-

mine juncto, item pro diversa subjectorum ratione, in exigua mole, vomitum, alvum, immo salivam, movere possunt, sed perpauci Medici eorum rectum usum & peritam administrationem norunt.

CAPUT VI.
DE
ROBORANTIBUS.

§. I.

Tertium nunc ex summis remediorum generibus sequitur, complectens ea, quæ solidis dicata sunt, ita quidem, ut circa eorum vires ac potentias motrices, easdem refocillando, firmando ac intendendo, occupentur, & desumta a robore generali denominatione, audiunt ROBORANTIA. Horum pariter maxima in arte medica utilitas est atque necessitas; eo quod robore ac inde pendente motuum exercitio, vita omniumque actionum integritas & continetur, & absolvitur; eaque propter ubi sanitas offensam patitur, roboris maximum momentum ac nonnisi motu labefactatæ functiones ad pristinum ordinem reducuntur. Jam vero plura, quoad vires & usum specialius distinguenda, hunc censum subeunt, & primum merito locum obtinent ANALEPTICA, quo quidem nomine insigniuntur, quæ vires imminutas & depressas erigunt, restituunt & confortantem, uti vocant, vim habent, & passim etiam cordialia & cardiaca dici solent. Huic scopo obtinendo serviunt ex vegetabilibus: flores rosarum, citri, aurantiorum, jasmini, liliorum convallium; herbæ: melissa, origanum, marum, poma citri, Chinensia recentia & ex aro- *I. Analeptica.*

matibus cinnamomum; ex resinosis ipsa ambra; ex animalibus moschus; & quæ ex his omnibus præparata prostant, ut oleum de cedro, melissæ Turcicæ, rosarum verum, canange, quod ex floribus tiliæ in Persia elicitur, pomorum Bergamotte, essentia ambræ rite præparata, oleum cinnamomi in elæosaccharum redactum, quod in pulvere sic dicto solari Cellensi præcipuum, aqua melissæ citrata, liliorum convallium; cinnamomi cydoniata. Referri huc quoque possunt fructus fragorum, ribii, rubi idæi, cerasorum eorumque nuclei, & ex iis recentibus paratæ aquæ, succus limonum & exinde confectus sirupus.

Theoremata.

Cordialia hæc fragranti suavissimo subtili oleoso principio agunt & in nervos eorumque liquidum immediate fere penetrant, ipsique motum naturæ blandum & amicum insinuant. Est enim hæc indoles omnis substantiæ sulphureæ, tenuissimæ & halituosæ, ut interiora partium nervosarum promtissime pervadat, ac celeriter effectum edat, quod graveolentia ipsaque suaveolentia, si quis ex idiosyncrasia eadem ferre nequeat, planum faciunt testatumque. Hinc etiam solo odore, ut in animi deliquio & syncopticis, subito roborantem suam vim exserunt & vires erigunt, eo quod in nulla corporis parte, & nervorum, & vasculorum sanguineorum extremitates, tam nudæ minusque tectæ, quam in narium amplo & cavernoso ductu occurrunt, & admota fragrantia expedite ibi nervos & spiritus afficere possunt.

Corollaria practica.

I. Utut hisce dictis analepticis in refocillandis viribus non deneganda sit sua virtus; ea tamen valde restricta & limitata est. Optandum quidem esset, ut in rerum natura certæ ejusmodi virtutis prostarent remedia, quæ, ut vulgus putat & a medentibus etiam semper exigit, efficaciter vires in omni fere morbo, præsertim vero acutis & malignis, depres-

pressas & deficientes redintegrarent; sed quia in morbis vires non rectius & certius restituuntur, quam caussis morbificis quæ eas frangunt, sublatis & noxiis rebus e corpore expulsis, nisi hoc exsequatur Medicus, omnis analepticorum usus erit frustraneus.

II. Neque etiam existimandum est, restaurationem virium veram & constantem tantum procurandam esse medicamentis, quæ motum in spiritibus & partibus solidis concitant. Nam in plurimis morbis, præsertim febribus & convulsionibus, magna quidem vis & potentia motrix cordi, arteriis & membranis nervosis inest, & tamen vires naturales sunt languidæ & valde infirmæ. Proinde potius verum virium naturalium robur maxima ex parte dependet a congruis alimentis, esculentis & potulentis, in bonos succos & sanguinem conversis, ex quibus postea tenuissimum illud, quod in cerebro separatur fluidum, & per nervos ad musculos & tunicas musculosas delatum, potissimum corpori & ejus partibus vigorem ac firmitudinem largitur, denuo ingeneratur.

III. Optimæ igitur materiæ nutrientia sunt optima analeptica, cujus generis sunt juscula ex carnibus gelatinosa, caponum, ossibus & eorum medulla, per decoctionem cum aqua, pauxillo vini, adjectis aliquot taleolis pomi citri, tantillo salis, pulveris macis & caryophyllorum, in clauso vase parata, item quæ ex pane nigro Westphalico, aqua & vino cum ovis conficiuntur, decoctum quoque succolade, cum vel sine lacte, lac ipsum asininum, aqua panis grossioris cum corticibus citri destillatum, & vinum maxime Rhenanum generosum & annosum, item verum Hungaricum. Hæc tamen præsidia alimentosa & nutrientia ad vires erigendas, non in ipso morbo, neque ubi tota massa sanguinis & humorum valde impura est, sed inclinatis morbis & ubi a præcedenti morbo, vel animi affectu, diuturna vigilia, corporis & animi labore ac fatigatione, vel nimiis hæmorrhagiis, vires

exhaustæ sunt & attritæ, optime conveniunt, quin etiam tunc perita adhibenda moderatio, eo quod celeriter admodum in sanguinem transeunt ejusque copiam augent.

§. II.

II. De balsamicis. Analepticis in roborantium classe succedunt BALSAMICA, quæ calidioris & acrioris sunt indolis. Comprehendunt hæc medicamenta sic dicta cephalica, nervina, aut apoplectica, antiparalytica, cordialia spirituosa & hujus generis alia, & ex eorum censu quam maxime eminent lignum aloës, ejus resina atque essentia, agallochum album, santalum citrinum & ejus essentia, in balsamum liquidum concentrata, ambra grysea, liquidambra, opobalsamum, succinum, benzoe, styrax calamita & ejus resina, styrax alba, ladanum & ejus resina, balsamum Peruvianum, de Copaiva, Americanum rubrum, Tolutanum, cortex Peruvianus verus, costus amarus, chaccarilla, cinnamomum, caryophylli, cardamomum, cubebæ, macis, nucista, satureia, thymus, ruta, serpillum, lavendula, spica, origanum nostras & Creticum, majorana, melissa Turcica & nostra, chamomilla Romana, marum Syriacum, basilicum, abrotanum, spica Indica, schœnanthum, folia lauri, myrthi, & ex his destillata olea fragrantissima vera non adulterata. Ex compositis balsamum apoplecticum Crollii, Cellense, Scherzeri, nostrum liquidum vitæ, spiritus balsami Peruviani nostra methodo paratus, spiritus succini, mastiches, aqua apoplectica Sennerti, Anhaldina, essentia ambræ vera, spiritus volatiles oleosi, cum oleo cinnamomi, macis, de cedro essentificati.

Theoremata.

Enarrata hæc simplicia & ex iis præparata tenui æthereo & subtili volatili oleo, naturæ admodum blando & amico, in fluida non minus ac solida corporis nostri agunt virtutemque suam diffundunt, & partes sulphureas calidas & æthe-

& æthereas in ſanguine & humoribus deficientes, reſtituunt, augent atque motum inteſtinum calidum & ſpirituaſcentiam vitalibus humoribus fœnerant. Pollent vero etiam ſale ſubtili acri balſamico, eodemque cordis, arteriarum & fibrarum muſculoſarum vim & potentiam elaſticam intendendo, ſanguinis & humorum progreſſum ac circulum egregie promovent, quo poſtea fit, ut humores craſſi & viſcidi attenuentur, obſtructiones ſolvantur & ſaluberrimum perſpirationis negotium, quo optime morbi arcentur, integrum ſervetur ac illibatum.

Corollaria practica.

I. Igitur in omnibus morbis capitis, nervorum, ſpinalis medullæ, ſtomachi & cordis, qui a cauſſa ſecundum Veteres ſic dicta frigida foventur, humorum nempe ſpiſſitudine, condenſatione & ab atonia nervoſarum & muſculoſarum partium, ut in apoplexia, paralyſi, ſtupore & torpore ſenſuum, memoriæ debilitate, auditus difficultate, lipothymia, ingenti virium debilitate, provido, tam interno, quam externo uſu, ſuppetias ferunt exoptatiſſimas.

II. Stomachi quoque & inteſtinorum vitiis, quæ ex atonia, copia cruditatum acido-viſcidarum, depravata digeſtione, natales ducunt, ut inflationi, item diarrhœæ, colicæ flatulentæ, vomitioni mirifice ſubveniunt, & maxime quidem conducunt ætate ſenibus & omnibus imbecillis & debilitatis, nec non qui laxioris ſunt habitus & conſtitutionis phlegmaticæ.

III. Cum fructu etiam uſurpantur, ſi a diuturna anni conſtitutione præhumida & frigida, tempore præſertim autumnali & hiemali, ac inprimis in regionibus ſeptentrioni vicinis, tuſſes humidæ, diarrhœæ, aſthmata pituitoſa, tumores œdematoſi, coryzæ, rhevmatiſmi, intermitttentes quoque febres & a ſcorbutica impuritate provenientes ægritudines regnant, vel metuendæ ſunt, ſine potiſſimum præſervatorio.

IV. Cavendum vero ab eorum liberaliori dosi est, quando corpora succis & sanguine plena, alvinæ sordes restagnant, juvenibus & cholericæ sensibilioris indolis subjectis.

V. Ego medicamentum liquidum balsamicum, quod vulgo vocant balsamum vitæ, ex optimis his & maxime oleis veris non adulteratis conflatum, per viginti & quod excurrit annos in usu habui, cujus tam spectata virtus, ut reliquis omnibus roborantibus & balsamicis quisque facile carere possit, si unico hoc interne & externe recte uti norit. Et hoc suavissimum efficacissimumque medicamentum, eximia roborante & restaurativa facultate toties totiesque nobilitatum, late quidem jam innotuit; sunt vero, qui assimulatum huic, ex adulteratis maxime oleis, non tam concinnatum, quam confusum, nefario dolo meo sub nomine incautis venditant, quod tamen virtutem & famam suam neutiquam sustinere potest.

§. III.

III. Stomachica. Sequuntur stomachi & intestinorum tonum roborantia, quæ simul carminativa complectuntur, eoque nomine laude digna ex radicibus: galanga, gentiana rubra, zedoaria, pimpinella, calamus aromaticus, arum; ex corticibus: canella alba, sassafras, citri, aurantiorum & pomorum Chinensium recentes, cortex Africanus, Winteranus, chaccarilla; ex aromatibus: piper, zingiber, caryophylli, cinnamomum, cardamomum, macis; porro chamomilla Romana & vulgaris, absynthium, mentha, carduus benedictus, semina quatuor carminativa; ex præparatis, oleum de cedro, aurantiorum per expressionem paratum, oleum chamomillæ vulgaris, dauci cretici, anisi stellati, cymini & carvi verum, menthæ, absynthii, spiritus salis, nitri dulcis; ex compositis sal volatile Sylvii, elixir stomachale nostrum, Michaëlis, essentia carminativa Wedelii, pulvis stomachicus Birckmanni, essentia corticum aurantiorum cum spiritu nitri dulci, tinctura tar-

tartari & oleo aurantiorum per expreſſionem parata, eſſentia compoſita abſynthii Conerdingii, aqua carminativa Dorncrellii, ſpiritus de tribus.

Theoremata practica.

Utut plurima ex adductis ſuperius cephalicis & nervinis, in morbis ventriculi & inteſtinorum, præſertim, qui a tono eorum dejecto, vel debilitato proveniunt, egregio etiam ſint præſidio; ſuppetunt tamen adhuc alia, quæ vitiis harum partium amovendis, pro paſſionum differentia, ſpecifica quaſi efficacia ſunt accommodata. Scilicet ad appetitum, ob ſaburram viſcidorum & acidorum in ventriculo cruditatum vacillantem, redintegrandum, præter amara, ut radicem gentianæ rubræ, herbam abſynthii, cardui benedicti & aromata, radix maxime galangæ, pimpinellæ, canella alba, piper, zingiber, arum cum fructu uſurpari poſſunt. Ad nauſeam, vomitionem & inverſionem ventriculi compeſcendam, nil mentha, ejus aqua ſpirituoſa & oleo probe deſtillato, item maſtiche & ejus ſpiritu, nec non qui ex balſamo Peruviano & ſale tartari paratur, item liquore noſtro anodyno minerali, præſentius & efficacius eſt. Ad doloris cardialgici, colici & torminum atrociam levandam, cortices aurantiorum recentes & ex iis rite extracta eſſentia, aqua & oleum cymini Æthiopici, oleum non adulteratum florum chamomillæ vulgaris, ſpiritus nitri dulcis bene præparatus, remedia ſunt expeditiſſima. Ad inteſtinorum nimiam lævitatem & nimias dejectiones moderandas, cortex chaccarillæ peculiari ſplendet efficacia. In inteſtinorum inflatione ad elidendos flatus, aqua carminativa Dorncrellii, eſſentia carminativa Wedelii, item ſpiritus de tribus cum ſpiritu nitri dulci nuptus, eſſentia & aqua zedoariæ, cardamomum, oleum carvi & cymini verum deſtillatum, omnibus facile palmam præripiunt.

§. V.

Proximum eſt ut roborantia VISCERALIA, quæ nempe viſceribus ſanguineis, ut hepati, lieni, utero, renibus, pul- *IV. Viſceralia.*

moni-

monibus firmandis & roborandis, quo eo expeditius officio suo fungantur, dicata sunt, adeoque ad horum classem hepatica, splenetica, pnevmonica, uterina, cachectica, antihydropica, antiicterica, antihysteriaca, antiphthisica commode referri possunt. Sunt vero hunc in usum commendabiles radices: gentianæ rubræ, aristolochiæ longæ & rotundæ, cichorii, zedoariæ, filicis, rhabarbi veri & rhapontici, curcumæ, ononidis, cortex chinæ, chaccarillæ, Winteranus, tamarisci, fraxini, capparum, cassia caryophyllata, herbæ: absynthium, centaurium minus, fumaria, carduus benedictus, trifolium fibrinum, hepatica nobilis, melissa, pulmonaria maculosa, scolopendrium, agrimonia, marrubium, cuscuta, veronica, scabiosa, epithymum, capillus veneris, pilosella. Neque minus laudanda hac virtute ex gummatibus & resinosis succinum, myrrha, aloë, bdellium, gummi hederæ, ammoniacum, olibanum, sagapenum, opoponax, asa fœtida; ex mineralibus sulphur commune purum stillatitium, limatura martis & omnia ex marte parata, & quæ Chymia suggerit varia præparata, ut salia herbarum per incinerationem parata, arcanum & terra foliata tartari, ejus cremor, sal polychrestum, nitrum antimoniatum, spiritus salis ammoniaci, tinctura martis, ex floribus salis ammoniaci cum hæmatite præparatis, spiritu vini extracta, tinctura tartari, antimonii alcalisata, elixir proprietatis cum lixivio paratum, essentia fuliginis, elixir nostrum viscerale cum menstruo aqueo salino confectum, antimonium martiale cachecticum, massa pilularum Becherianarum & similium. Pertinent huc quoque fontes medicati sic dicti minerales, præsertim qui subtile quoddam martiale elementum custodiunt, ut Pyrmontanæ, Spadanæ & Schvvalbacenses, multo magis qui largius martiali ochra imbuti sunt, ut Lauchstadienses, Radebergenses, Bebranæ & Freyenvvaldenses.

Theoremata.

Balſamica hæc viſceralia principio & elemento, partim ſulphureo, balſamico & terreo, paullo fixioris naturæ, partim etiam ſale alcalino ſulphureo, ſive ſaponaceo, item amaricante, operationem ſuam in viſcera, quorum vaſa humoribus tenacibus craſſis infarcta & obſtipata ſunt, edunt, ſuccos lentos incidendo, diſſolvendo & ſimul ipſis vaſis & fibris a robore & tono dejectis vim contractilem & elaſticam conciliando; adeoque in omnibus iis morbis longis, qui ab horum viſcerum labe naſcuntur, tum ad præſervationem, tum ad curationem, polychreſta & certæ efficaciæ ſunt medicamenta.

Corollaria practica.

I. Licet omnia ſic dicta viſceralia in genere conveniant in eo, quod tonum viſcerum roborent & infarctus atque obſtructiones expediant; nihilominus tamen pro viſcerum & morborum differentia, eorundem diſcrimen & ſelectum probe ſervare neceſſarium. Ita exempli gratia, ſi hepar laborat obſtructione, & inde morbi, ut icterus, cachexia & ſcorbutus, propullulant, quæ amaritie quadam ſaponacea & deterſiva vim ſuam exſerunt erunt efficaciora, nominatim radices quinque aperientes, rhabarbarum, curcuma, opoponax, bdellium, ſapo Venetus, elixir proprietatis ſine acido, eſſentia rhabarbari cum ſale tartari parata, eſſentia trifolii fibrini & omnia ex marte bene præparata. Quando pulmonum nimia præſto eſt laxitas & infarctus, ac inde nati, vel naſcuntur morbi, myrrha, gummi amoniacum, ſulphur ſtillatitium, herba veronicæ, ſcabioſæ, chærefolii, pulmonariæ, piloſellæ, marrubii, capilli veneris, magis ex uſu ſunt. Ubi lien magnus & ſanguine farctus gignendæ impuritati ſanguinis, ac præſertim cachexiæ, admodum velificatur, cortices tamariſci, capparum, fumaria, ſcolopendrium, cuſcuta, epithymum, radix ononidis, ipſaque martialia aliis præferenda. Quum ex imbecilli & nimium remiſſo renum tono nephritis & calculi

progignuntur, cortex radicis acaciæ & ejus infusum, item rob cynosbati & juniperi, specifica quadam activitate succurrunt. Ex labefactato uteri ejusque vasorum robore & retardatis in debito progressu sanguine & humoribus, longæ & multiplices, præsertim post abortum, passiones pullulant, quibus utique singulari quadam efficacia medentur aristolochia, tam longa, quam rotunda, artemisia, myrrha, matricaria, galbanum, bdellium, opoponax, succinum, massa pilularum Becherianarum & aliæ quoque ad earundem exemplar concinnatæ. Si intestina & quæ spectant ad ea glandulæ & tubuli secretorii & excretorii, biliarii, pancreatici, lactei, robore debito destituuntur, ut a copiosiori humorum decubitu fiant nimii alvi fluxus, vel subsistentes in vasis humores motibus, insultibus & paroxysmis febrilibus, fomitem & occasionem præbeant, rhabarbarum, cortex chinæ, Winteranus, chaccarillæ, martis tenuissimi croci atque essentiæ, præstabunt id, quod non facile aliis obtineri poterit.

II. Circa usum tamen roborantium id in genere tenendum est: quod longe meliorem effectum atque utilitatem præstent, quando non solum ante eorum oblationem sanguis nimis redundans subtrahitur & congruis laxantibus primæ regionis recrementa eliminantur, sed etiam si ipsa ad meliorem humorum fluxilitatem & mobilitatem conciliandam, in decocto, vel infuso, propinantur, vel adhuc rectius, cum potu acidularum, thermarum, aut seri lactis conjunguntur, quo certe horum roborantium, quæ adstringentis naturæ, operatio egregie adjuvatur atque intenditur, ad tollendos magnos chronicos & inveteratos morbos, inprimis quando paullo diutius continuantur & corpus simul convenienti motu, equitatione, vectura aut ambulatione exercetur.

§. VI.

VI. Adstringentia & travmatica.

Excipiunt ADSTRINGENTIA & VULNERARIA, Græcis travmatica dicta, quæ fixiori quodam leniter constringente elemento, laxas nimis, eliquatas, erosas ac læsas partes & fi-

& fibras adducunt, ſtringunt, conſolidant & conglutinant. Atque ex horum cenſu præcipua ſunt radix caryophyllatæ, tormentillæ, biſtortæ, conſolidæ majoris, pentaphylli, plantaginis, rhapontici; ex herbis: vinca per vinca, ſanicula, pyrola, conſolida major, media, Saracenica, uva criſpa, agrimonia, hypericum cum floribus, millefolium cum ſummitatibus, equiſetum, veronica, fragaria, verbena, piloſella, teucrium, plantaginis ſpecies, folia quercus, botrys, meliſſa, mentha, betonica, urtica mortua, flores roſarum, balauſtiorum, cortex chinæ, granatorum, radicis acaciæ, ſuccus acaciæ, catechu, ſanguis Draconis, fructus myrtillorum, cydoniorum, ex aromatibus nuciſta, ex mineralibus hæmatites, alumen & omnes terrarum & margarum ſpecies; ex chymicis flores ſalis ammoniaci martiales, liquor martialis ex capite mortuo florum ſalis ammoniaci martialium paratus; inter præparata eſſentia travmatica Wedelii.

Theoremata.

Species quas jam recenſuimus ex principio paullo fixiori terreſtri cum acido juncto agendi facultatem habent, ac dum nimis relaxatas fibras paullo ſtrictiores reddunt, a decubitu & ſtagnatione nimii liquidi eas liberant, ſimulque coëuntibus propius fibris ſolutis, conſolidationem & coaleſcentiam promovent. Differt tamen conſtrictiva in ipſis virtus gradu; ſiquidem in radice tormentillæ, biſtortæ & ejus extracto, floribus balauſtiorum, corticibus granatorum, foliis quercus, alumine, liquore martiali, fructibus & cortice acaciæ, fructibus cydoniorum, & baccis exſiccatis myrtillorum, longe eminentior eſt, quam in herbis ſic dictis vulnerariis, quæ ſubtiliori terreo alcalino principio, quod partibus ſulphureis balſamicis fixioris indolis intermixtum, imbutæ, lenius & tutius operantur, & multi ac præſtantis in praxi medica ſunt uſus. Quod autem hæc tam vulneraria, quam adſtringentia, ſubtilius, ſolubile, terreum, conſtringentis facultatis elementum recondant, ex eo planius facile innoteſcit,

ſcit, quod infuſum eorundem paullo ſaturatius, ad mixturam vitrioli martis, immo omnium liquorum martialium, non ſecus ac cum gallis fit, nigrum & atramentoſum colorem recipiat.

Corollaria practica.

I. Si ullus remediorum uſus cum prudentia & exquiſita providentia inſtituendus, certe adſtringentium. Nam quum vita & integritas totius corporis omniumque ejus partium in perpetuo & progreſſivo circulari motu humorum tenuium & fluidorum, per compagem corporis penitus ferme vaſculoſam & ex minimis prorſus tubulis coagmentatam, contineatur & abſolvatur; conſtringentium vero ea vis atque facultas ſit, ut fluidis mixta, ea incraſſent, poros vero & tubulos ſolidorum coarctent atque anguſtent; in proclivi eſt: hujus virtutis remedia, naturæ animantium & vitalibus motibus minus favere atque amica eſſe, adeoque nec ſatis fida, nec ſecura, niſi magna cum prudentia adhibeantur. Experientia enim indies docet, ab ejusmodi improvide datis conſtringentibus, in compeſcendis nimiis ſanguinis, vel alui fluxibus, innumera damna & noxas induci, ac perquam facile inde ægrotantes lentas febres, cachexiam, tumores œdematoſos, affectus ſpaſmodicos, colicos & hypochondriacos incurrere. Et huc etiam referendus imprudens corticis chinæ uſus, in profligandis intermittentium paroxyſmis, quando hujus vi, idemtidem conſtringente, ſordes viſcidæ, bilioſæ, ſalivales, quæ tubulis viſcerum primæ ſic dictæ regionis inhæreſcunt & excerni debebant, retentæ, ibi diutius detinentur, & vel recidivam, vel novum & deteriorem morbum excludunt.

II. Si neceſſitas ejusmodi conſtringentia poſtulat, non ſimul & ſemel, ſed ſucceſſive atque in remiſſiori doſi & cum ſufficienti liquido, ſubjuncto etiam corporis motu, propinari debent; id quod etiam perpetuo, quando cortex chinæ, vel etiam martialia, in uſum trahuntur, injungere ſoleo.

III. In-

III. Infelix, intuta & periculi plena est cura, qua nimiæ vomitiones, mictio cruenta, narium, uteri, aut ani hæmorrhagiæ nimiæ, item hæmoptysis, adstringentibus compescuntur, quod certe nunquam cum bonis ægrorum rebus perficitur, nisi prius spasmi, a quibus plerumque ceu causis proximis sanguinis fluxus pendet, complacati, nimia motuum ferocia sedata & humores copiosius affluentes ad alia loca derivati.

IV. Herbæ sic dictæ travmaticæ, seu vulnerariæ, atque earum decocta, non modo in vulneribus, erosionibus & continui solutionibus, sed & in quibusdam longis & valentibus morbis, ut phthisi, scorbuto, cachexia & calculosis passionibus, quando nempe a tono viscerum & glandularum dejecto & humorum hostili stagnatione vel stasi oboriuntur, insignem & commendabilem ferunt opem. Semper tamen cavendum, ne ubi nimia vasorum obstructio & fibrarum constrictio, ac pulmones in phthisi tumoribus ac tuberculis duris obsessi, iis utamur. Alias certe vulnerariorum & leniter adstringentium usus in infuso longe saluberrimus, ad præscindenda calculosa in renibus concrementa molestissima, quæ ex nimis laxis vel exulceratis renibus potissimum natales ducunt, de quo lectu digna Cl. *Heucheri* dissertatio *de adstringentium usu in calculo.* Et hoc nomine infusum millefolii & ejus summitatum, veronicæ, hederæ terrestris, fragariæ, agrimoniæ, corticis radicis acaciæ, egregii usus. Pariter in involuntario urinæ stillicidio, tam in pueris, quam senibus, a nimia laxitate sphincteris suborto, ejusmodi infusa expertæ & desideratæ virtutis deprehendi, admoto simul exterius spiritu vini rectificato.

V. Efficacissimæ virtutis in externis læsis & vulneratis partibus travmaticum, quod sanguinis & humorum fluxiones promte compescit, est solus spiritus vini, probe rectificatus, quo certe nihil præstantius, si partes nervosæ, tendinosæ sensibiliores, cum nimia sanguinis profusione sauciatæ.

Nam ſpirituoſa non ſolum ſuccos, ut videmus in ſanguine & lympha, coagulant, ſed etiam nimium humidum abſumendo, fibras tenſas & ſtrictas reddunt, easdemque arctius adducendo & ſanguinis ſtaſin atque ſtagnationem removendo, dolores atque inflammationes arcent atque avertunt. Nec ingloria eſt traumatica facultate noſtro tempore aqua ſpirituoſa l'eau d'arquebouſade dicta, quæ ex optimis herbis vulnerariis deſtillatione cum vino Rhenano in balneo Mariæ paratur, cujus tamen virtus ſpiritui ac vino potius, quam herbis, quarum effectus in fixiori terreo elemento reconditur, quod alembicum non tranſcendit, tribuendus.

CAPUT VII.

DE SEDANTIBUS.

§. I.

Sedantium effectus in genere.

Conſideravimus hactenus ſuccincte ea remediorum genera, quæ roborando agunt, ubi motus ſolidorum ſyſtaltici deficiunt, eorum tonus dejectus & partes nervoſæ ac fibroſæ ipſaque vaſa nimis reſoluta & relaxata ſunt: nunc tranſeundum ad eorum claſſem, quæ nimiis & effrenibus ſolidorum & fluidorum motibus componendis, ſiſtendis atque ſedandis, & ſpaſticis partium ſtricturis dolorificis remittendis & ſolvendis, virtute qua gaudent dicata ſunt. Quumque adeo multiplex & late patens ſit effectus, ad hanc claſſem referenda quam optime paregorica, quæ laxant blande & demulcent rigidas fibras ſimulque acrimoniam obtundunt, anodyna, quæ dolorum ferociam

ciam levant, antiſpaſmodica, quæ ſpaſticas ſtricturas leniunt ac ſolvunt; antepileptica, quæ motus convulſivos ſiſtunt, hypnotica, quæ ſomnum conciliant, & narcotica, quæ conſpicuum ſenſationibus ſtuporem ac motibus torporem inferunt.

§. II.

Hac itaque ſedativa generali & ſpeciali facultate ſplendent, radices: pœoniæ, valerianæ, artemiſiæ; herbæ: horminum, baſilicum, ſolanum, paris; flores: ſalviæ, fraxinellæ, acaciæ, ulmariæ, ſambuci, tiliæ, pœoniæ, papaveris rhœados, chamomillæ vulgaris, millefolii, roſarum, malvæ, liliorum convallium, primulæ veris, liliorum alborum & omnia ex planta papaveris, ſemen, cortices, flores, ſuccus, opium & ex hyoſcyamo albo ejus ſemen, ſemen anethi, pœoniæ; cortex quoque ſambuci, tiliæ & thymiamatis; ex aromatibus: crocus, nuciſta, macis; ex fructibus nuclei ceraſorum, perſicorum, amygdalæ amaræ nux vomica. Porro aſa fœtida, camphora, nitrum depuratum & artificiale, cinnabarinæ, nec non ex animalibus depromta, caſtoreum, moſchus, zibethum, axungia canis, humana, taxi, vulpis, lac, cremor lactis, vitellus ovi, lumbrici terreſtres, raſuræ oſſium, ut cornu cervi, dentis hippopotami, ungulæ alcis, unicornu animalis, eboris, lapidis manati, corii humani. Ex chymicis denique & præparatis: liquor noſter anodynus mineralis, ſpiritus nitri dulcis, tinctura ſulphuris volatilis, laudanum opiatum Sydenhami, cydoniatum, hyſtericum, theriaca, diaſcordium Fracaſtorii, theriaca cæleſtis, maſſa pilularum de cynogloſſa, de ſtyrace, pilulæ Wildeganſii, Starckii, ſirupus papaveris rhœados, albi, extractum croci, florum papaveris rhœados, chamomillæ, millefolii, oleum hyoſcyami, lumbricorum terreſtrium, pulvis antepilepticus Dresdenſis, cujus baſis carbo tiliæ, item artemiſiæ, ſpecificum cephalicum Michaëlis, pulvis Marchionis, aqua antepileptica Langii & aquæ ex floribus ſuperius recenſitis deſtillatæ, nec non unguentum populeonis. *Apparatus.*

Theo-

Theoremata.

Sedantia hæc variis modis efficaciam suam tam in fluida, quam solida perficiunt. Paregorica quidem blandis mucosis, sulphureis, tenuibus partibus, fibras a spasmo duras & strictas, ipso contactu relaxant, spicula vellicantia involvunt atque obtundunt, adeoque in doloribus, tumoribus dolentibus, acribus fluxionibus, in cataplasmate, emplastro, vel unguento apprime ex usu sunt, ut crocus, flores chamomillæ vulgaris, meliloti, liliorum alborum, sambuci, malvæ, papaveris, folia hyoscyami, lac, cremor lactis, vitellus ovi, unguentum populeonis, ad ambusta, quod optime paratur ex malva, cortice arboris tiliæ, sambuci, oleo lini, ceræ.

Antispasmodica, quia plurimi morbi & symptomata, ut in sectione prima pluribus ostendimus, a spasticis stricturis & crispaturis vasorum & fibrarum nervearum tanquam causa proxima gignuntur, amplissimi in arte usus sunt, non vero una eademque ratione munere suo defunguntur. vel enim ipsas fibras tensas, duras & constrictas immediato contactu molliunt atque remittunt, ut lac, præsertim asininum, oleum amygdalarum dulcium, emulsiones ex seminibus quatuor frigidis, amygdalis, pinguedines animantium, cremor lactis: vel blando sulphure vaporoso fluidi in nervis motum ferociorem complacant, qua virtute imbutæ aquæ ex floribus salviæ, fraxinellæ, acaciæ, tiliæ, sambuci, ulmariæ, persicorum, liliorum alborum, chamomillæ vulgaris, primulæ veris, millefolii, nucleis persicorum, cerasorum, malorum Armeniacorum, cum aqua pluviali vel rore Maiali destillatæ, quæ ob vim antispasmodicam, in convulsivis & epilepticis insultibus cum fructu adhibentur. Vel etiam quædam antispasmodica sulphure quodam tenui vaporoso ex regno animali, adeoque magis amico, effectum exsequuntur, ut lumbrici terrestres, castoreum, pulvis secundinæ humanæ, intestini lupi, viperarum, rasura corii & cranii humani, ungulæ alcis, dentis hippopotami, lapidis manati, nec non moschus

ſchus & zibethum, quæ in convulſivis & epilepticis motibus ac in ipſa etiam chronica epilepſia inſigni cum fructu uſurpantur.

Anodyna & ad dolores leniendos ſomnumque inferendum accommoda facultate inſtructa ſunt papaveracea & quæ ex opio & croco, nec non cynogloſſa parantur, quæ vaporoſa ſua ſulphurea exhalatione nervorum & membranarum tubulos pervadendo, impetuoſam fluidi nervei motum compeſcunt, & ſic non modo in parte affecta, ſed & univerſo corpore motus cordis quoque & arteriarum ſedatiores faciunt. Nam uti ſub nimio motu & agitatione membranarum cerebri & nervoſarum partium vigilia præſto eſt; ita ſub earum quietiori & pacatiori ſtatu ſomnus obrepit.

Narcotica vero quæ torporem & ſtuporem ſenſibus ac profundiorem ſomnum inferunt, vapore ſulphureo ingrato & adverſo, quo motus fluidi nervei fere extinguitur, minus amice operantur, adeo ut in imbecillis lethalem ſomnum, in aliis etiam inſaniam excitent. Infamata hoc ſunt nomine omnia quæ ex hyoſcyamo tam nigro, quam albo, ſtrammonio & ejus ſpecie datura, ſolano ipſiusque pomis concinnantur.

Nonnulla etiam ex ſedativis ſpaſmos & dolores ſopiunt ſomnumque conciliant, cauſas impedientes auferendo, qua virtute eminent quam maxime nitrum, purificatum vel artificiale, item cinnabarina & camphora. Nitroſa quippe tum æſtum, tum motum inteſtinum calidum partium ſulphurearum in ſanguine, componunt, ſolidas partes humectant motusque in iis exorbitantes quietiores reddunt, adeoque virtutem poſſident, refrigerantem, humectantem, anodynam & antiſpaſmodicam egregiam. Cinnabarina dextre uſurpata in compeſcendis motibus epilepticis & convulſivis, qui a lympha ſubſiſtente viſcida in cerebro & ejus ac membranis ſpinalis medullæ oriuntur, egregii uſus, quia eandem

longiori usu potenter liquant. Camphora, præsertim cum nitro mixta, egregie discutit inflammationes, quibus semper vigiliæ, dolores, quandoque etiam deliria juncta sunt, & sic virtutem antispasmodicam & sedativam exserit. Asa denique fœtida & sagapenum, quæ gummata graveolentem spirant vaporem, in spasmis intestinorum sedandis, qui feminas in malo sic dicto hysterico mire excruciant & affligunt, duplici modo suam efficaciam exserunt, partim quod spasmos ac dolores sopiant, partim etiam quod saponaceo gummoso acri sale humores tenaces resolvant & obstructiones glandularum & minimorum tubulorum reserent.

Corollaria practica.

I. Magnæ igitur sunt efficaciæ hæc sedativa, quæ subito etiam in exili mole sua perficiunt, ob agilissimum elementum, dum sulphurea vaporosa exhalatione, penitius in interiores poros & partium solidarum tubulos pervadunt & insignem in mobilissima, quæ sensum & motum partibus fœnerat lympha, mutationem, ad motus effrænes complacandos, efficiunt. Sed uti in omni remediorum genere, leniora & mitiora, ceu securiora & naturæ magis amica, fortioribus magisque activis præferenda sunt: ita eadem cautio in antispasmodicorum, anodynorum & sedantium usu solicite tenenda & serio inculcanda; nec unquam facile ad validiora, ut opiata, descendendum est, ubi leniora, aquæ ex floribus suaveolentibus hypnoticæ, vel emulsiva ex semine papaveris, vel etiam nitrosa, cinnabarina & castorina sufficiunt.

II. Et licet opiata, per adjecta purgantia & balsamica, ut in pilulis Starkey, Wildegansii, vel per alexipharmaca, ut in theriaca cœlesti, diascordio Fracastorii, vel per analeptica, ut in laudano liquido Sydenhamii, correcta, cum prudentia adhibita, virtute & usu eximio non destituantur; attamen si alia suppetunt securiori modo operantia præsidia, quibuscum idem effectus obtineri potest, præstat ab

ab illis abstinere, præsertim ubi debilia corpora, ætas senilis, infantilis & vires variis de causis prostratæ. Longe autem magis ab his cavendum, quibus narcotica admixta, ut sunt pilulæ de cynoglossa, præter opium etiam semen hyoscyami habentes, quibus tamen nostro tempore frequentius utuntur quibus opiata alias mirum exosa; ego vero non semel etiam ab harum usu pessimum notavi effectum.

III. Utut olim opiatis correctis ipse quoque frequentius usus sim; ex quo tamen, divina benignitas mihi concessit inventionem liquoris penetrantis & fragrantis aromatici saporis & odoris, ex ipsius vitrioli portione sulphurea, quæ etiam a veteribus Chymicis pro anodyna habita est, singulari quadam chymica encheiresi præparandi, ab omnibus aliis tuto abstinui. Hic quippe spiritus, quem liquoris anodyni mineralis nomine insignire soleo, totus sulphureus est, subito & flagrantissime ardet atque absumitur & ocyssime a flamma candelæ, etiam tribus adhuc digitis remotus, flammam concipit, atque in calido conclavi subito in auras avolat; attactu tamen instar glaciei est frigidissimus, ac probe destillatus & rectificatus, omni aquæ instar olei supernatat. Usus vero hujus remedii amplissimus est & virtus multiplex, dolores quippe egregie levat & somnum conciliat, unde summo cum fructu in atrocibus colicæ, calculi, cardialgiæ & podagræ, capitis & dentium doloribus usurpatur. Sudorem quoque movet, ac licet ipse sit calidissimus, non tamen sanguinem commovet. Nullum præterea torporem nullamque debilitatem in capite relinquit, eamque ob causam omnibus imbecillis, ubi vires summe prostratæ, ut in hectica febre, non sine fructu, & quod mirum, virium incremento, dari potest. Et quia ejus actio prima & præcipua in stomachum, in omnibus ventriculi morbis, nausea, inflatione hypovchondriaca, asthmatica, cardialgia, incomparabilem flatibus exitum parando, edit virtutem.

CAPUT IIX.

DE SPECIFICA QUORUNDAM REMEDIORUM IN CERTIS MORBIS EFFICACIA.

§. I.

Dantur Specifica. Recensuimus hactenus omnis generis quæ ad præservandum & curandum faciunt remedia selecta & optima, eaque succincte in certas classes ratione virium quas exserunt & elementorum quibus agunt in genere redegimus. Quum vero attenta in artis exercitio observatione compertum habeamus, nonnulla sanitatis præsidia peculiarem, specialem, sive specificam præ aliis in certis affectibus possidere facultatem, eaque propter etiam usu & utilitate reliquis jam notis merito esse præferenda: utilem & gratum me præstiturum laborem judicavi, si ea, quæ longo usu exploratæ & in certorum morborum curatione spectatæ virtutis auxilia, enumerem & paullo specialius evolvam. Non autem, ut vulgi Medicorum opinio fert, specifica nobis audiunt ea remediorum genera, quæ semper, in omnibus subjectis, certo & indubitato salutarem in morbis exserunt effectum, & nunquam medentis spem eludunt. Ejusmodi enim virtutis medicamenta nullibi sunt reperiunda, & falsa utique est persuasio, quasi operationes atque effectus formaliter insint pharmacis & ab his tantummodo perficerentur, qui demum ex actione medicaminis, & reactione sive synergia ipsius corporis, resultant. Omnia quippe medicamenta agunt non tantum secundum sphæram activitatis suæ, verum etiam rece-

receptivitatem subjecti, ut, si idem remedium, eodem morbo decumbentibus decem personis obtuleris, alius atque alius & differens in singulis consequatur effectus.

§. II.

Fallax igitur, inanis & dubia est vulgaris illa de panaceis, arcanis & specificis contra hunc vel illum morbum præsidiis dolosa jactatio: & potius per specifica sic dicta medicamenta nulla alia intelligenda esse inculcamus, ac ea, quæ ejusmodi agendi viribus instructa, ut ad hunc vel illum morbum sanandum efficaciora sint magisque proficua. Nonnulla quippe ejus indolis elementa complectuntur, quorum singula ad expugnandam morbi causam aliquid conferunt, ut ex iis mixtum pluribus simul in morbo curandi indicationibus satisfaciat. Exemplo sit rhabarbarum, quod aliis laxantibus omnibus in diarrhoeis palmam præripit, eo quod non modo evacuat, sed & amaritie balsamica acidos & causticos succos cicurat atque contemperat, ac demum cessante purgatione, tonum intestinorum laxum nimis atque remissum, ob terreas subadstringentes quas recondit particulas, firmat iterumque adducit. Pariter manna in pectoris affectibus & tussi stomachali, quæ a cruditatibus acidis ortum trahit, ad repurgandam primam regionem, ob insitam, præter laxantem virtutem, ipsi dulcedinem copiosam, corrosivos, acidos & acres humores obtundentem ac demulcentem, omnia alia alvum subducentia longe antecellit. Alia remediorum hanc ob causam dicuntur specifica, quod eorum virtus in certo morbo ad certum edendum effectum, longa experientia innotuit & abunde confirmata est. Hinc cortex chinæ specificum in sistendis intermittentium paroxysmis, opium in doloribus levandis, mercurialia in expugnanda lue venerea. Quædam specificorum nomen gerunt, quia partibus morbo affectis magis amica sunt easdemque virtute sua quam maxime afficiunt. Sic partes nervosæ & membranaceæ cum ipsis nervis medicamenta subtili, aromatico, fragrante oleo imbu-

Quo sensu intelligenda.

ta quam optime ferunt, minus vero narcotica, opiata & constringentia. Ventriculus acidis delectatur, ut iis perfusus melius appetat & digerat; contra ea pulmonum bronchia ab iis offenduntur & ad spasmos exstimulantur. Cantharides & insecta sale volatili caustico prædita, nec ventriculum, nec intestina afficiunt; renum autem tubuli urinarii, uretheres cum vesica ipsaque urethra, ab iisdem vellicantur & spasticis agitantur stricturis.

§. III.

In febribus intermittentibus in genere.

Sic concipienda virtus specificorum, quorum usus Medico frequens & in pretio esse debet: jam specialius paullo quæ ex ipsis his vel illis vitiis dicata sint & magis appropriata dispiciemus. Et ad febres quidem intermittentes, maximeque earum paroxysmos compescendos, cortex chinæ nostro adhuc tempore quam maxime celebratur, hanc ob rationem, quia præter adstringentem & febriles motus sistentem virtutem, quam cum aliis pluribus, ut vitriolaceis, aluminosis, radice tormentillæ ac bistortæ, communem habet, ob amaricans balsamicum elementum, morbificam materiam corrigente & solida languentia firmante efficacia, splendet. Potest autem hic cortex vel in substantia propinari, vel in essentiam aut electuarium redigi, vel etiam, quod optimum, vino Rhenano infundi & leniter decoqui. Pariter ad specifica intermittentium referri solent flores chamomillæ vulgaris, a *Baglivo* mirum dilaudati, dum ob insitam amaritiem & oleum, & vim antispasmodicam in febribus quam maxime proficuam, & leniter etiam constringentem tonicam obtinent. Quod si vero pertinaces sunt hæ febres & mirum refractariæ, in causa plerumque magnæ istius glandulæ pancreaticæ obstructio, ad quam tollendam mercurio dulci, regulo antimonii medicinali & sulphure antimoniali correcto, dextre ac prudenter usurpatis, nihil efficacius.

Contumacibus.

§. IV.

Quartana.

Speciatim in quartana peculiari quadam efficacia splendet

det essentia rhabarbari & gentianæ, cum lixivio salis tartari & spiritu salis ammoniaci urinoso parata. Etenim in hoc febre hepar & ejus vasa sanguine crasso, ductus biliarii spissa & lentescente bile, ac primæ viæ cruditatibus acidis eminentius confertæ sunt, eaque propter hoc medicamentum dum acidos succos contemperat & quasi dulcificat, stagnantem cruorem cum lentescente bile resolvit atque attenuat, inertem quoque bilem debita balsamica indole imbuit & simul blande alvum vacuat, omnibus aliis merito anteponendum. Quando autem hæc febris adeo obfirmata & contumax est, ut omnia alia remedia eludat, mercurius dulcis, vel diaphoreticus, rite præparatus, efficacissimæ virtutis medium, nec non antiquartium Riverii, quod pariter mercurio virtutem debet. Ac licet mercurialia exhibita etiam salivationem moveant, eadem tamen non pertimescenda, aut periculosa est, sed potius ipsa succedente febris sæpe conquiescit.

§. V.

Inflammatoriis. Inflammationibus omnibus, quæ semper febre stipantur, nunquam periculo carent & plerumque in partibus nervoso-membranaceis consistunt, ut cerebri & ventriculi membranis, pleura, bronchiis pulmonum, singulari quadam efficacia medentur nitrum purificatum cum momento camphoræ permixtum, demulcentia, leniter anodyna, emulsiva & diaphoretica fixiora. Inprimis nitrum in omni æstu febrili restinguendo omnia alia antecellit, eo quod præter virtutem, qua motum intestinum partium sulphurearum in sanguine figit ac complacat, obhærescentem quoque in vasorum angustiis spissescentem sanguinem ac lympham solvit & fluxilem reddit & simul fibras rigidas & tensas humectando relaxat, adeoque antispasmodicam exserit virtutem.

§. VI.

Malignis. Ubi maligna, hoc est in putredinem prona, humoribus inest dispositio, vel etiam per contagium ejusmodi miasmata illata, quæ ad inducendam corporis succis putridam

cor-

corruptionem aptissima, in acutis non minus, quam chronicis, ego quidem camphora, præsertim nitro nupta, nihil deprehendi præstantius. Hæc quippe balsamica sua vi, crasin & mixtionem conservat atque tuetur, vim fermenti infringit, & perspirationem sine sanguinis exæstuatione intendendo, eliminationem sordium per cutis spiracula egregie promovet. Quod si febris vel inflammatio malignitati complicata, camphora nunquam sola, sed semper nitro remixta exhibenda. Ad vires autem in omnibus fere, ac potissimum malignæ indolis morbis, penitus prostratas, resocillandas, cortice citri, ob oleum quod complectitur, vix datur præstabilius, nec non cinnamomio ejusque aqua, non tamen spirituosa, sed cum succis fragrantibus, ut fragorum, rubi idæi & cerasorum, destillata. Ubi febris abest, oleum cinnamomi & cum eo artificiose confectum elæosaccharum, ad reparandas vires egregii usus. In ipsa peste, morborum maxime maligno, summum alexiterium dici meretur acetum, vel simplex, vel cum radicibus alexipharmacis & cordialibus artificiose præparatum. Succus quoque limonum, item pomorum citri, sirupus acetositatis citri, cum oleo de cedro conditus, ut acida, potenter resistunt putredini, cujus matrix & fomentum est principium alcalino-sulphureum exaltatum, ad humorum & proportionis mixturæ in iis dissolutionem corruptivam tendens.

Ipsa peste.

§. VII.

Doloribus cardialgicis, colicis & calculo.

Accedunt dolores, qui si ex spastica strictura oboriuntur, ut cardialgia, colica & ex calculo, liquor noster anodynus mineralis omnibus palmam præripit, utpote qui non solum blande anodynam & discutientem, sed etiam, quod aliis sedantibus plane negatum, roborantem egregiam facultatem custodit. Ubi flatus restagnant & incarceratis iis nerveæ ventriculi & intestinorum tunicæ cum exquisitis torminibus distenduntur, corticibus aurantiorum, floribus chamomillæ, carvo & cymino, salubri discutiente effectu nihil superius, eo

quod

quod propter subtile vaporosum quod recondunt oleum, anodynum & mitigantem, ac propter amarum, aromaticum, acre, fragrans elementum, roborantem & tonicum effectum exsequuntur, quo fit, ut postea flatuum causa & munera, cruditates scilicet, commodissime possint ejici.

§. IIX.

Neque etiam in aliis dolorum generibus probatissimæ virtutis auxilia deficiunt. Sic cruciatus artuum scorbuticos, rhevmatismos, arthritidem vagam egregie levant lumbrici terrestres, vel succus ex ipsis expressus, vel pulvis illorum, præsertim cum absorbentibus, cinnabari & nitro remixtus, ac cum lacte asinino, vel sero lactis, largius & diutius usurpatus. Pulvere quoque antimonii crudi, si successive a minori ad majorem dosin ascendendo, a granis circiter decem ad drachmæ dimidiæ pondus, quotidie assumatur, interposito leniori ex temperatis lignis decocto, diuturnas rhevmaticas passiones & tractiones artuum molestissimas vidi sanatas. Ad podagram porro expugnandam commendabilis quam maxime lactis asinini usus, priscis etiam teste *Plinio & Dioscoride* frequentissimus. Neque minus podagricos egregie solatur decoctum ex radice artemisiæ, scorzoneræ, sarsaparillæ, chinæ, liquiritiæ, polypodii & hermodactylis, liberalius & aliquandiu haustum. In odontalgia rob sambuci interius ad unciam unam cum jusculo ad diaphoresin proritandam assumtum, & exterius in cerevisia solutum, qua cum os subinde colluitur, specificam certe & præsentaneam opem vexatis confert.

Rhevmatismus, arthritide.

Podagra.

Odontalgia.

§. IX.

Pathemata hypochondriaca & hysterica multum affinitatis alunt, & atrociam suam exserunt maxime inflando & spasmodice contrahendo intestina ac demum universum nervorum systema in consensum pertrahendo: habent tamen spectata & experta quibus complacantur præsidia. Hæc inter præter thermas & acidulas, cum balneis & motu corporis,

Pathematibus hypochondricis & hystericis.

poris, tanquam potissima, connumeranda etiam gummata & medicamenta inficeti odoris, ut asa fœtida, sagapenum, opoponax & castoreum, quæ vel sola in pilularum formam compacta, vel melius cum purgantibus, ut aloë correcta, extracto rhabarbari, hellebori nigri, myrrha & croco remixta, & crebrius, moderate tamen, usurpata, mirifice obvios spasmos complacant, tonum nervearum partium firmant & simul viscidos, tenaces humores colliquant & blande evehunt.

§. X.

In affectibus capitis & nervorum. In affectibus capitis & maxime nervorum, qui ex imbecillitate cerebri & totius systematis nervosi viriumque languore ortum trahunt, in hemiplexia scilicet, paralysi, sensuum imminutione, torpore & stupore actionum animalium, auditus difficultate, aurium tiuntu, syncope, vertigine, ventriculi & intestinorum debilitate, nec non diarrhœa & vomitu, nullum certe præstantius & præsentius mihi innotuit remedium, quam quod ex oleis cephalicis & aromaticis genuinis concinnatur balsamum liquidum, vitæ dictum, usu tam interno, quam externo, longe spectatissimæ facultatis.

§. XI.

Insania. Præterea insaniæ, tam furibundæ, quam melancholicæ, præter sanguinis missiones, acidularum & thermarum usum nec non emetica, nonnulla speciali quadam efficacia dicata celebrantur. Prisci ipseque *Hippocrates* hunc in finem utebantur quam maxime helleboro albo, cujus virulentiam *Alpino lib. de method.* teste, ita cicurabant, ut eundem cum oleo vel etiam oxymelite decoquerent & antequam propinarent lac largius potui præberent: sed exolevit jam penitus hic helleborismus, hanc forsan ob causam, quod recentiores helleborum colligendi & exhibendi genuinum modum ignorarint, de quo videatur *Schulzii dissertatio de elleborismis Veterum.* Neque tamen negandum, quod in helleboro lateat adversus deliria ipsamque insaniam virtus, in-

primis

primis ſi ejus uſus venæſectione & balneis ex aqua dulci, in omni amentia proficuis, ſecundetur. In ea vero mentis emotione, quæ potius ab animi affectuum vehementia, quam hypochondriorum obſtructione oborta, lac aſininum, nitrum & ſanguis aſininus, in pulverem tritus, eximiam demulcentem, effrenes nervearum fibrarum ſtricturas ſedantem poſſident facultatem, & inter initia ſaluberrimam præſtant opem, eo certiorem, ſi clima mutetur & occaſiones ad animum exæſtuandum ſolicite evitentur.

§. XII.

Epilepticum malum quo truculentius & vel aſpectu horribilius, eo magis medentes ſoliciti fuerunt de præſidiis ad abigendum illud. Et certe quamplurima paſſim quidem circumferuntur ſpecifica antepileptica; ſed ad meliora ac certiora ſuppetant pulvere lumbricorum terreſtrium, cinnabari, pulvere ſecundinæ humanæ, raſura cranii humani, ungula alcis & corio humano, ego quidem vix crediderim. Hæc autem ſicuti in epilepſia idiopathica & chronica conducunt; ita in ſymptomatica, palmam utique fert liquor noſter anodynus mineralis, epilepticos egregie componens inſultus. *Epilepſia.*

§. XIII.

Ubi veſicularis & vaſculoſa pulmonum compages craſſa, tenaci pituita firmiter inhæreſcente farcta & obſtipata in aſthmate, gummi ammoniacum, balſamus Peruvianus, crocus, opoponax, vel in pilularum conſiſtentiam, vel cum tinctura tartari in eſſentiam redacta, uſum atque utilitatem præſtant incomparabilem. *Aſthmate.* Quando autem pulmones phthiſica labe affecti, ſi qua ſalutis ſpes, eadem quam maxime a lacte aſinino, vel ſolo, vel fonti Selterano, qui idemtidem pulmonum vitiis apprime proficuus, confuſo, exſpectanda. *Phthiſi.* Neque minus hoc nomine commendationem meretur ſulphur ſtillatitium purum, inprimis ſi cum pinguedine animantium, ut axungia humana, vel pinguedine canis recenti,

 item

item spermate ceti dissolvatur, & ad stomachum roborandum aliquot balsami de Copaiva, olei ligni sassafras & fœniculi guttulæ, adjiciantur. Ea quippe sulphuris facultas, ut non modo partibus languentibus robur addat, sed & simul dissolvat & discutiat spissescentes succos, qua certe in pulmonum affectibus, exulcerationibus, tuberculis, vomicis, ex stasi & condensatione viscosi & caseosi mucilaginosi, ex chylo præcipitati succi, obortis, egregie opitulatur.

§. XIV.

Hydrope. Præter phthisin hydropes difficillimis & fere insanabilibus morbis annumerantur, si tamen sanationem adhuc admittunt, elaterium certe apud Veteres magnæ famæ medicamen, quod per superiora & inferiora, si recte adhibetur, aquas educit, & corpore prius rite præparato humoribusque fluidis redditis, præmissis quoque & sub ejus usu exhibitis emollientibus ac oleosis, vix efficacia par obtinet. Quia vero etiam urinæ fluxu hydropicus tumor absumitur atque abigitur; pulvis cantharidum cum sale tartari mixtus, additis aliquot ad arcendam inflammationem nitri depurati granis & uno camphoræ, diuresi movendæ largissimæ apprime inservit, modo humores ad hanc dispositi sint excretionem. *Ictero.* Icterus quoque malum sæpe valde contumax est, sed præter emetica, quæ efficaciter in ductus biliarios agunt, congrua dosi & opportune adhibita, rhabarbarum, radix curcumæ & rubiæ tinctorum, præsertim si in aqua & vino, adjecto nitro & sale tartari, decoquantur, in regio morbo singularem prorsus edunt effectum, quem etiam infusum corticis medii sambuci, nisi corpus nimis debilitatum, viscidam bilem colliquando & calculos ex canalium biliariorum alveis eliciendo, exsequitur.

§. XV.

Calculo. In calculosa renum dispositione spectatissima infusi summitatum millefolii est facultas, quando quis eo crebrius & diutius utatur. Nec eximia deneganda virtus fragis exsiccatis, fru-

fructibus alkekengi, cynosbati, semini dauci, ac potissimum cortici radicis acaciæ, si vel cum infuso ex aqua, vel cum spiritu juniperi temperatiori, sumantur. Inest enim ipsis virtus quædam travmatica, leniter balsamica & subadstringens, qua remissum tubulorum renalium tonum egregie firmant, substantiam renum exulceratam & ex parte dissolutam conglutinant atque percurant. Amygdalis autem amaris, ob anodynum oleum, nec non oleo amygdalarum dulcium, sub ipso cruciatuum paroxysmo demulcens & mitigans longe eximia inest virtus.

§. XVI.

Affectus sequiori sexui solennes, ex uteri & maxime mensium vel lochiorum vitio, præter aloën correctam, myrrha, croco, succino, castoreo & aristolochia rotunda, debita ratione in pilularem formam redactis, optime excipiuntur, eamque ob causam in iisdem nostro jam tempore maximam hoc nomine adeptæ sunt famam pilulæ Becherianæ & omnes ad earum exemplar paratæ. In virili autem sexu ad corrigenda hæmorrhoidum vitia, post mannam, infusum vel decoctum summitatum millefolii saluberrimi effectus; eo quod hæc planta subtile, spasmos leniens atque demulcens oleum recondit, quod multum ratione saporis, odoris & maxime coloris cærulei, convenientiæ alit cum oleo chamomillæ.

Mensium.

Et hæmorrhoidum vitiis.

§. XVII.

Intestinorum canalem graviter exagitat ipsumque corpus innumeris pæne sedibus ferme exhaurit dysentericus morbus, contagio infestus & ingentem sæpe stragem edens, qui pariter non quibusvis in alvi fluxibus proficuis, sed singularibus plane abigitur penitusque exstirpatur auxiliis. Nimirum radix illa Americana ipecacuanha, experientia teste maximum antidysentericum, si modo initiante adhuc morbo, justa dosi, semel, vel bis, aut ter exhibeatur. Postea vero præter alia acrimoniam obtundentia, blanda dia-

Dysenteria.

phoretica & temperantia interne & externe adhibita, itemque rhabarbarum, ceu optimum laxans, cortici chaccarillæ certissima flaccidas intestinorum fibras roborandi & motus effrenes sedandi inest efficacia.

§. XIIX.

Vermibus. In intestinis quoque vermes varias ludunt tragœdias & horrenda sæpe excitant symptomata, quibus exstirpandis nonnulla peculiari quadam dicata sunt virtute, Græcis ob id anthelmintica vocata. Sed licet horum eximius circumferatur apparatus, non omnia tamen æque exspectationi respondent, & nulla magis probatæ efficaciæ sunt ipsa asa fœtida & sagapeno, præsertim si hæc cum purgantibus, ut mercurio dulci & extracto rhabarbari in pilularum forma dentur, hac cum cum cautione, quo ante & post hujus virtutis pilularum usum, aliquot cochlearia olei olivarum, vel amygdalarum dulcium ingerantur, quod certe vermibus, ut omnia oleosa, quam maxime infensum, & fibras intestinales a vermium arrosione spastica strictura affectas, egregie mulcet, ac efficit, ut verminosa progenies per ani secessum exturbetur. Asa quippe fœtida & sagapenum nidore suo quem dispergunt adverso, vermes fugant, haud secus ac de allio domesticis & agrestibus experimentis constat. Semen autem cinæ, item santonici & herba tanaceti, utiliter etiam contra vermes quidem usurpantur, sed non aliter agunt, quam quod putredinosæ colluviei, quæ vires frangit lentumque infert calorem & languorem, resistant & simul tonum intestinorum firmando expulsionem facilitent ac juvent.

§. XIX.

Nimiis hæmorrhagiis. Quando nimium sanguinis, ubicunque sit, ex apertis vasorum osculis effunditur, promta ope & præsentaneis remediis opus est, ne graves insequantur passiones. Ac tum quidem ad compescendum cruoris stillicidium nitro in aqua communi soluto & successive oblato, nec ad arcendam novam hæmorrhagiam, pulvere dentis hippopotami, repetitis maxi-

maxime vicibus, vix quicquam præstabilius. Prodest tamen etiam massa pilularum de cynoglossa, ad grana sex vel octo, quæ ob cynoglossam, opium & semen hyoscyami narcotica virtute pollet, ac sensum solidorum exquisitiorem obtundendo, efficit, quo minus per spasmos sanguis impetuose ad certum quendam locum urgeatur ibique exprimatur. In seminis fluxu, præsertim virulento, vix melius & præsentius suppedit præsidium terebinthina Veneta ejusque oleo æthereo, vel loco hujus balsamo de Copaiva aut Mecca, quæ si cum vel sine camphora, in emulsione ex seminibus quatuor frigidis, lacte, vel sero lactis, post congruorum purgantium, præsertim mercurialium usum, propinantur, incomparabilem præstant efficaciam. *Seminis fluxu.*

§. XX.

Excipiunt morbi ex humorum impuritate oriundi, quæ maxima in scorbuto. Est hoc malum maxime endemium, a pravo victu, sub cœlo frigido & humido, prognatum, & a vita sedentaria atque mœrore maxime exacerbatur; longa tamen experientia comprobata adversus illud remedia sunt sic dicta antiscorbutica, trifolium fibrinum, cochlearia, beccabunga, nasturtium, radix armoraciæ, quorum effectus eo magis exoptatus certusque, si succus ex ipsis expressus cum sero lactis ex nostra præparatione dulci, vel etiam lacte caprillo, disposito prius corpore, assumitur. Quod si scorbutus jam inveteraverit & doloribus stipetur, strobilos pini in sero lactis decoctos, addita medulla & pinguedine ex ossibus boum & vitulorum, continuato aliquandiu usu, eximie suppetias tulisse novi. *Scorbuto.*

§. XXI.

Truculentus ille luis venereæ nomine qui insignitur morbus, vix funditus ex interioribus quibus insidet partium latibulis eradicari poterit, nisi admissis specificis, inter quæ argentum vivum, lignum guaiacum cum cortice ipsumque antimonium rite præparatum primas tenent. Nullum in *Lue venerea.*

toto

toto rerum naturalium censu suppetit pharmacum, quod tam potenter universam lymphæ & humorum massam in motum cieat & largissimum salivæ ad aliquot interdum hebdomades durantem fluxum cieat, quam ipse mercurius, qui corpus subiens, ob specificam in minimis etiam moleculis omnibus succis superiorem gravitatem, ad intima corporis pervadit & per angustias tubulorum strenue eluctans, obstructiones in iis solvit, simul quoque humorum corporis crasin penitus immutat eisdemque intestino quodam motu putredinosam quasi inducit colliquationem, & hac ratione, licet non sine summa molestia & quandoque etiam periculo, gravissimum hunc morbum aliasque chronicas contumaces, ex seri spurcitie ortas passiones, expugnat. Tutissimum autem ex mercurialibus salivandi scopo usitatis est ipse mercurius dulcis, si absorbentibus nuptus, per aliquot dies exhibeatur, ascendendo a minori, ut quinque granorum dosi, ad majorem, duodecim scilicet granorum, donec saliva liberaliter fluere incipiat, observato simul convenienti diætetico regimine. Guaiacum sale subtili acri resinoso, quo aquam cui incoquitur imbuit, fibras vasorum & tunicas vellicando, totam humorum & lymphæ massam ad auctiorem progressum adigit, quo tenaces succi resolvuntur & obstructiones reserantur.

§. XXII.

Cutis defœdationibus. Ad lepram, herpetem & scabiem mali moris, nec non alias cutis defœdationes & ulcerationes, optimum auxilium ex viperis earumque decocto, nec non antimonio, ac præcipue ejus sulphure diaphoretico, peculiari enchiresi confecto, sperandum. *Plica Polonica.* Plica quoque sic dicta Polonica, restitans aut præpostere abscissa, gravia invehit pathemata, ad quæ abigenda laudata virtus decocti herbæ & seminis lycopodii, quo caput sæpius tepide abluendum; quandoquidem hac ratione serum illud viscidum excrementitium, cerebrum & caput moleste afficiens, per cutis qua caput tegitur tubulos

ipsos-

ipſosque crines ſalutariter ejicitur. Oculos ſi infeſtat ſalſa & calida defluxio, cui rubedo juncta, in ſic dicta epiphora, & noctu præſertim palpebræ a viſcoſo humore conglutinantur, pauxillum, & vel unum granum, vitrioli albi, cum butyro recenti ſubactum & orbitæ oculi majori inditum, admirabilem fert opem & promte vitium abigit. Pelliculam viſum intercipientem recens viperarum pinguedo oculo inſtillata promte abſtergit; & guttam ſerenam incipientem egregie diſcutit ſulphur antimonii interius aſſumtum. *Epiphora.* *Pellicula & gutta ſerena.*

§. XXIII.

Quando partes contractura & rigiditate afficiuntur, nihil præſentius eſt, quam membra afflicta crebrius in animalia recenter diſſecta & adhuc calentia immittere, quo blando, oleoſo & naturali calido vapore foveantur fibræ tenſæ & molliantur. Ubi poſt lapſum aut gravem contuſionem ac percuſſionem partium externarum, ſtagnantes & coeuntes humores & ſanguis varia creant incommoda, decoctum vel infuſum arnicæ omne fere curationis punctum abſolvit, ob ſingularem qua pollet incidentem, reſolventem & diſcutientem efficaciam. *Contractura.* *Sanguine congrumato.*

§. XXIV.

Ultimo loco dum de ſpecificis ſermo eſt, non prætermittendum laudatiſſimum illud & admirandæ prorſus ad valetudinem tuendam & longævitatem conſequendam præſidium diæteticum, Veteribus tantopere celebratum, lac aſininum. De hujus efficacia longe ſaluberrima peculiari egi diſſertatione *de mirabili lactis aſinini uſu in medendo*, in qua pluribus, quibus morbis debellandis ejus potus proficuus ſit atque accommodus, & rationibus & exemplis expoſui. Quam ſingulari autem virtute ad prolongandam vitam polleat, luculentum eſt *Patini* teſtimonium *tomo II. epiſtolar. pag.* 213. & dignum quod totum verbis latine redditis tranſcribatur: *precor*, ait, *Summum Numen, velit conjugi Tuæ perfectam largiri ſanitatem. Elapſo decendio, lac aſininum erit admo-* *Ad longævitatem.*

dum salubre, quod ut ipsi ex voto proficiat, opto. Si ipsam ad sanitatem reducere possem, cras statim Lugdunum properarem, quod vero nimis procul remotum. Galenus quidem ad Stabiam montem ægrotos suos ablegabat, unde sani redibant, id quod confirmatum habeo nummo Imperatoris Getæ, quem Carolus meus asservat, signato imagine vaccæ, qua hujus montis accolæ lactis præstantiam indicare voluerunt. Suppetit etiam nobis Lutetiæ lac asininum optimæ notæ. Socrus mea, quæ octogesimo quarto anno apoplexia interiit, hoc per integros sexaginta annos usa est. Pariter a vigesimo secundo ætatis anno hoc lac potavit Domini consiliarii Laurentii mater, elapso anno, octogesimo septimo anno denata. Hujus soror, vidua Andreæ Laurentii, Anatomici, idem fecit & ad octogesimum quintum annum pervixit. Et certe apud nos egregiam præstat opem, vere maxime & autumno, inprimis ad arcendos morbos. Ego tamen ejus usum nemini suadeo, nisi viscera clementi & accommoda purgatione depurata prius fuerint ac præparata.

§. XXV.

Specifica non promiscue juvant.

Atque hæc sunt selectissima & usu comprobata ex omni remediorum censu. Monendum tamen, quod quum hæc ipsa, ut supra jam inculcavimus, neutiquam viribus polleant absolutis, sed relativis & certis conditionibus ac circumstantiis limitatis, in eorum usu harum inprimis exquisita habenda sit ratio, quo speratus respondeat effectus. Deinceps singularis efficaciæ hæc quidem recte usurpata sunt remedia, sed nihil certe juvant, nisi prius corpus probe fuerit præparatum, & obstacula, quæ virtutem infringere aut impedire possunt, remota. Hinc quando sanguis in venis redundat & primæ viæ sentina sordium obsessæ, necesse est, ut sanguis prius subtrahatur, & prima corporis regio a crudorum, biliosorum & recrementitiorum succorum saburra repurgetur ac depleatur.

Et corpus præparandum.

§. XXVI.

§. XXVI.

Neque etiam exiſtimandum, ſpecificis uſurpatis, nullis plane aliis internis vel externis mediis, ad corrigendam humorum vitioſam qualitatem & evacuationem deſtinatis, opus eſſe. Etenim hæc ſpecificæ virtutis medicamina, efficacia ſua non tam materiam quæ in vitio eſt, quam potius ipſum motum afficiunt eumque ad naturalem ſucceſſum reducendo juvant, quod tum demum quam optime perficitur, quando cauſſæ morbificæ materiales ſublatæ, & præmiſſis, quæ temperando, reſolvendo, diſcutiendo & obſtructiones expediendo humorum corrigunt vitia, appropriata debita proportione, opportuno tempore & modo convenienti in uſum vocantur. Inprimis eo cura dirigenda, quo primæ viæ vacuæ ſint ſuccis viſcidis impuris, quibus oblati medicamenti vis quam maxime obtunditur, vel plane ſuffocatur, quum his expurgatis, integra & ſalva ſua textura ex voto agat & in ventriculi ac inteſtinorum ſubſtantiam nervoſam virtutem ſuam edat, eodem modo ac de emeticis, purgantibus, opiatis, analepticis omnibusque quæ exili mole magnum edunt effectum, conſtat.

Materia vitioſa corrigenda.

Primæ viæ repurganda.

§. XXVII.

Denique in ſpecificorum uſu accommoda ſervanda methodus, ita quidem, ut artifex non ſolum tempus, doſin ac regimen teneat, ſed etiam quamdiu iisdem inſiſtendum & quæ victus ac vivendi ratio ſimul injungenda, exacte calleat. Etenim methodus medendi ſpecialiſſima, quæ unice in medentis prudentia, judicio, diligenti attentione, meditatione & obſervatione naturæ ægrotantis conſiſtit, tanti ad ipſum effectum eſt momenti, ut ipſis ſpecificis & appropriatis ſolis longe ſit anteponenda, & ſine ea remedia, quantumvis egregia, alienæ & infructuoſæ ſint operationis, nec quicquam ſolidi in arte præſtari queat. Et hæc quicunque ſtudioſe obſervat omnia, is certe deſiderato potietur fine, quantum ſcilicet malo plus valet ars noſtra ſalutaris.

Et congrua methodus ſervanda.

CAPUT IX.

DE VENAESECTIONE ALIISQUE SANGUINEM SUBTRAHENDI MODIS.

§. I.

Posteaquam igitur plura & selecta remedia, quæ interno usu, cum in præcavendis, tum sanandis morbis, rite adhibita egregium præstant usum atque utilitatem, fusius exposuimus: ordo rerum dicendarum exigere videtur, ut jam etiam de illis agamus præsidiis, quorum usus legitimus externus plurimum in medendo valet. Inter hæc vero primum atque præcipuum locum jure obtinet sanguinis subtractio, sive per venam sectam, sive alios modos facta. Et venæsectionis quidem tanta certe est efficacia atque utilitas, ut si effectum celerem & egregium quem præstat, spectemus, revera omnia interna in morbis, tam avertendis, quam sanandis, longissime exsuperet. Neque ullum remedii genus est, quod & operationis celeritate & tolerantiæ facilitate se ita commendet, & quod a primis fere Medicinæ incunabulis tam frequentis & laudati fuerit usus, quam sanguinis per venam sectam evacuatio. Antiquissimus artis nostræ parens *Hippocrates* eam nullo fere in morbo intermisit, & Veteres fere omnes æque ac recentiores Medici, qui non vanis & inanibus in praxi præceptis innutriti, ea carere nequeunt, ut adeo merito inter heroica & summæ virtutis remedia locum præcipuum mereatur. Sed quemadmodum nullum efficax remedium, nisi provide & dextre usurpetur juvat, imprudenter vero administratum nocet: ita etiam hoc ipsum auxilium cautionem, observationem & pruden-

dentiam in usu exigit atque desiderat. Quare e re utique erit, ut quæ tam de venæsectionis, quam reliquarum sanguinis missionum, genuino ac salutari usu tenenda, edisseramus, & quidem concisis theorematibus, per subjecta scholia illustratis.

Theorema I.

Non excellentius, non præsentius, ad plurimos morbos, & acutos, & longos, arcendos, suppetit auxilium, ipsa sanguinis prudenter instituta missione.

Scholion.

In priori jam sectione ex instituto docuimus, quam graves & periculosæ passiones, ex nimia sanguinis redundantia, item ex evacuationibus ejus criticis, quæ fiunt in feminis per uterum, & in utroque sexu, maxime virili, per venas hæmorrhoidales, deficientibus, vel etiam suppressis, proveniant. Evidenter namque deduximus, quod plethora, tum ad vasa, tum ad vires, liberum & æquabilem sanguinis circulum retardando & impediendo, ad colligendas impuritates humorum, ad hostiles stagnationes, infarctus, obstructiones & funestas stases, imo extravasationes & vasorum ruptiones, occasionem & caussam præbeat efficacissimam. Scilicet dum sanguis copia sua virtuti contractili & elasticæ cordis, arteriarum & reliquorum vasorum fortiter obnititur, non modo progressivum per universum corpus motum remorando, ut cruor spissus & ad infarctus, obstructiones, fœcundas morborum chronicorum matrices, aptissimus, evadat, efficit, sed & in sensibilioribus subjectis atque in locis valde nervosis, spasticas ciendo stricturas, inæqualitatem in sanguinis progressu & magnas ac impetuosas congestiones ad has vel illas nobiles partes caussatur, quæ gravissimos in pectore, capite & præcordiis morbos inducunt. Hos igitur omnes ancipites afflictiones venæsectio, tempestive & pru-

denter instituta, in iis præsertim corporibus, quæ sanguine abundant, vasa plena & ampla habent & quibus sanguis nec per hæmorrhoides, nec menses fertur, præsentissime prævertit. Quumque copia collecti sanguinis vere, & quidem circa tempus æquinoctiale, ubi ob solis propiorem ad nostrum clima situm, aër tenuior & rarior majorem in sanguine expansionem efficit, quam maxime periculum minetur, & morbos a plethora oriundos, teste etiam *Hippocrate*, proferat, utique convenientissimum est, ante illud tempus decenti sanguinis emissione ipsius redundantiam imminuere & sic futuris imminentibus morbis opportune occurrere eosdemque præscindere. Neque vero semper opus est, ut adeo accurate illud æquinoctiale tempus observemus. Nam quando congesti sanguinis copia citiorem & celeriorem vacuationem desiderat, vel quando mox sub finem Februarii & initium Martii serenum & tepidum cœlum expansionem ac turgescentiam sanguini, motui progressivo infensam, infert, non adeo rigorose constitutus æquinoctii terminus exspectandus, sed præstat tum anticipare eundem. Aliquot mihi nota sunt exempla eorum, qui ne a recepto discederent more ad æquinoctium usque distulerunt hoc auxilii genus, sed increscente nimis plethora, apoplectico insultu ante illud tempus perierunt. Neque etiam audiendi sunt illi, qui vel lunam decrescentem, vel certam siderum constellationem, utplurimum fallacissimam, quoad tranquillos & salutiferos in aëre effectus, opperiuntur, sed mittendus est sanguis urgente plethora quocunque tempore, maxime si cœlum serenum & tranquillum, sub quacunque lunæ phasi, vel siderum conjunctione. Pari ratione pro valetudine eorum, qui sanguinem copiosum in venis alunt est, ut circa æquinoctium autumnale iterum sanguinis detractionem admittant, ne cruor, accedente frigida hiemali aura, nimis spissescat & excretionum successu ob aëris varietatem & inclementiam feriante, sordescat, morbisque ex humorum impuritate & stagnatione oriun-

oriundis occasio suppeditetur. Quin nonnullis eminentius sanguine repletis conducit, quo ter quotannis venam incidi patiantur, initiante scilicet Martio, adulto Maio & Septembri, & sic corpus a morbis defendant.

Theorema II.

Uti copia sanguinis ejus detractionem exigit; ita ejus inopia & virium defectus eam interdicit.

Scholia.

I. Sanguinis copiam vasorum repletio pulsuumque magnitudo, victus solennis lautus & vinosus, quietum & tranquillum vitæ genus, & intermissio vel naturalis criticæ aut artificialis consuetæ evacuationis luculenter produnt; & hæc ubi præsto sunt, tuto & confidenter sanguinis detractio admitti potest. Contra ea quando corpus infirmum, emaciatum, pulsus debilis, ex inopia maxime sanguinis & virium, penitus est interdicenda, nisi præsentaneam noxam inferre velimus. Nam pulsuum in arteriis robur dependet maxime a copiosiori & vegetiori sanguinis ex sinistro cordis ventriculo in magnum arteriosum tubum impulsu; robur vero illud cordis ad expulsionem, a libero & sufficienti sanguinis per vasa coronaria in cordis substantiam, nec non fluidi nervei in fibras cordis influxu, proficiscitur; ideoque ubi pulsus parvus, debilis ac languidus ex fluidi nervei sanguinisque boni parciori influxu & ex ventriculi in arterias impulsu, nocentissimum est venam pertundere in quocunque subjecto & morbo, quia plus sanguinis & virium, quæ tamen jam tum deficiunt, exhaurit atque absumit.

II. Peccant subinde in eo Medici, qui vel in morborum declinatione, vel si morbis præcedentibus, ut febribus aut enormibus hæmorrhagiis, alii morbi superveniunt, promti ad sanguinem emittendum sunt. Nil frequentius oc-

cur-

currit in praxi, quam quod feminis, superato qui sanguinem & vires consumsit morbo, mensium fluxus subsistat; quibus certe pessime consulunt, qui ad eum provocandum, vel pellentia, vel sanguinis evacuationes, administrant; quum potius in id incumbendum sit, quo & analepticis, & lautiori diæta, sanguis & laudabiles humores prius de novo ingenerentur.

II. Virium defectio quandoque non a defectu, sed nimia copia sanguinis fit. Observamus sæpius in plethoricis juvenibus & viris pulsuum, qui antea fuerunt celeres, tarditatem & debilitatem; videmus quoque universi corporis & animi languorem insuetum & somni defectum, sub magna tamen arteriarum expansione. Hæc autem ubi subest caussa, superfluum & arteriarum systolen ac motum mole sua impedientem cruorem subtrahere omnino expedit, & hoc facto, pulsus illico crebrius atque validius micat. Sed prudentis utique & periti est Medici, talem virium oppressionem a copia sanguinis, etiam morbo præsente, probe discernere ab ea, quæ virium & sanguinis inopiæ ortum debet.

Theorema III.

Post venæsectionem, sæpe excretiones salutares sanguinis, imo alvi, sudoris, urinæ vacuationes melius & liberius quam ante eam succedunt.

Scholia.

I. Quia salutiferæ omnis generis excretiones sanguinis circulum, prout ille celerior vel tardior, vegetior vel languidior est, sequuntur; facile patet, si ob nimiam sanguinis copiam ipsius motus progressivus una cum excretionibus fuerit retardatus, imminuta vasorum plenitudine, augeri sanguinis circulum, ipsum hac ratione reddi fluidiorem, excretoriorum & colatoriorum vias ab obstructionibus

nibus

nibus liberari, & cruorem liberius & largius ad emunctoria pro subeundis excretionibus appelli.

II. Hinc sæpissime annotavi, suppressum in feminis mensium fluxum, brevi post venam in pede sectam sponte repetiisse. Plura etiam mihi nota sunt exempla, pertusa paullo ante vena sanguinem ex ani venis profluxisse, qui antea vel plane nunquam prodierat, vel per longum tempus restiterat.

III. Frequenti porro observatione compertum est, in plethoricis non modo, sed & iis qui spasticis detinentur affectibus, urinam difficulter reddi valdeque aquosam & limpidam mingi, sed protinus post emissum sanguinem, urinosum laticem copiosiorem stillare magisque tinctum. Idem jam pridem notavit antiquissimus *Cous Sect. VI. aph.* 36. inquiens: *difficultatem urinæ phlebotomia solvit, secare vero oportet interiores*; id quod etiam confirmat *Riverius, Cent. I. obs.* 1. *item obs.* 45. *&* 89. fidem faciens: admissa venæsectione, urinas, quæ antea prorsus aqueæ, redditas fuisse coloratiores.

IV. Neque minus experientia aliquoties edoctus sum, in hypochondriacis, quibus alvus solenniter tarda atque compressa, post sanguinis missionem, eandem esse solutam & ad officium rediisse. Ratio hujus effectus procul dubio hæc est: in passione sic dicta hypochondriaca ob difficiliorem sanguinis per mesenterium & hepar transitum, vasa nimium cruore replentur, ob distensionem in eorum tunicis fit spasmus & motus peristalticus læditur, quo læso nec flatus, nec excrementa, per alvum rite secedunt ac evehuntur; a vena autem tempestive in pede pertusa, vel etiam quod non semel, sed sæpius observavi, evocato per hirudines ex ani venis cruore, restituto inde libero per tunicarum intestinalium vasa transitu & progressu, & reddito intestinis debito motu ac robore, melius alvina quoque succedit evacuatio.

Theorema IV.

Venæsectio sæpius senibus utilissima, imo ad longævam vitam confert.

Scholia.

I. Communis, sed pessimus error est, ætatem senilem plane non ferre sanguinis subtractiones, quasi vero in grandævis non redundaret sanguineus latex, ut potius ejus & virium defectu laborarent. Jam lubens equidem concedo non omnes senes esse plethoricos, & hinc sanguinis detractione indigere, nec etiam ætas per se ad repletionem vasorum quicquam confert. Verum sunt utique senes valentes, sani, firmi, vasis capacioribus instructi, qui bene appetunt, comedunt, & non tantum concoctu faciles, sed & difficiles cibos probe ferre & digerere possunt, ideoque neutiquam etiam dubitandum, quin ex bene concoctis alimentis copiosum chylum & copiosum sanguinem gignant & colligant, cujus florida facies & vasa sanguine turgida luculenti sunt indices. Accedit quod non modo in virili, sed & in extrema ætate constituti, non raro modicum sanguinis per sedis venas profluvium cum constanti virium duratione commodissime ferant, ac ipse aliquot octogenarios novi, qui copiosum mictu sanguinem sine notabili virium decremento emiserunt. Quin potius quum senectus non adeo ad labores, exercitia & motus corporis apta sit & proclivis, eaque propter non æquali mensura & proportione egesta ingestis respondeant, sanguisque motu & calore minus consumatur, necessario nimia humorum succrescit abundantia, viscerum infarctus vasorumque plenitudo, quæ, nisi mature solvatur, morbos senibus familiares foecundo gignit germine, marasmos, tusses, coryzas, raucedines, artuum dolores, renum & vesicæ calculos, paralyses, urinæ difficultates, pruritus, scabiem siccam, quæ afflictiones, utut proxime non a copioso sanguine, sed potius ab impuritate seri proveniant, hæc ipsa tamen a suc-

corum

corum copia, qua excretiones impuritatum intercipiuntur, natales trahit.

II. Complura certe memoria teneo exempla senum, qui ad nonagesimum annum fere, salvi, incolumes & a morbis ætate provectis familiaribus immunes vixerunt, solo venæsectionis remedio, bis per annum admisso. Et quod senectuti non adversa sit sanguinis per venam vacuatio, universa Helvetiorum gens testatur, qui vel octogenarii, immo nonagenarii, singulis adhuc annis venæsectionem patiuntur: quam in rem *VVepferus lib. de apoplexia* legi potest. *Primerosius* etiam *lib. IV. de vulg. error. cap.* 23. venæsectionem senibus plurimum commendat & *Derbeque obs.* 1. tribus exemplis confirmat, quod senes octoginta annorum sanguinis e vena missionem commode ferre possint, in gravibus, tam ab internis, quam ab externis causis pendentibus vitiis, id quod etiam a me in peculiari dissertatione, *de magno venæsectionis ad vitam sanam & longam remedio*, assertum est ac demonstratum. Neutiquam tamen ex his eliciendum: senibus debilibus & languentibus, qui appetentia ciborum carent magnaque debilitate ventriculi & intestinorum laborant, suadendam vel commendandam esse venæsectionem, minime omnium vero, si cum morbo diuturno chronico conflictantur.

Theorema V.

Venæsectio in febribus continuis & acutis utplurimum & necessaria & utilis admodum est.

Scholia.

Miror sane haud exigui nominis viros venæsectioni alias eximie patrocinantes, confidentius tamen asserere: eandem in omnibus febribus acutis, benignis & malignis, exanthematicis, vel minus talibus, nunquam esse necessariam, sed semper fere noxiam, unica tantum synocha excepta, nec in hac etiam absolute, sed tum demum, quando eminens ple-

thora orgasmo stipata eandem exposcat. Dicunt quidem: frequentius observatum esse, admissa sub initium hujus febris sanguinis missione, periculosas circa statum sanguinis metastases & congestiones ad caput esse consequutas, lethalem phrenitidem cum convulsionibus inducentes. Autumant quoque, naturam corporis humani œconomiam magna semper cum sapientia regentem, his in febribus non sanguinis mole peccantis vacuationem, sed potius ejusdem per intensiorem calorem in serum excrementitium resolutionem cum materiæ noxiæ sequestratione, intendere; eaque propter contra naturæ institutum ac finem sanguinis eductionem adornari, & naturam in saluberrimo secretionis negotio turbari. At vero & ratio & constans experientia huic asserto refragatur. Plures certe novi juvenilis & virilis ætatis vegetos & sanguine plenos hisce febribus correptos, qui omissa venæsectione, intra paucos dies phrenitide, inflammatione ventriculi, faucium, vel etiam peripnevmonia obierunt; ubi post mortem totum corpus mirum intumuit & ipse ichor sanguineus largiter e naribus manavit, fœtor quoque mox gravissimus cum putredine successit, nullam aliam ob causam, quam ob inflammatoriam sanguinis in partibus stasin. Vicissim multiplici observatione confirmatum habeo, unicam vel etiam repetitam sanguinis in acute febrientibus missionem, non modo anxietates, sed & alia sæva symptomata imminuisse, vel plane sustulisse. Ut taceam Gallorum morem, qui in omnibus febribus non semel, sed bis vel aliquoties, venam cum bonis ægrorum rebus pertundunt. Metastases vero sanguinis ad caput circa tempora critica venæsectionem ciere, fallacia causæ ut causæ videtur. Nam licet phrenitides & convulsiones malo successu febre acuta laborantibus sæpe accidant, eodem tamen modo, immo frequentius id evenit, ubi venæsectio omissa, quam ubi admissa. Et quum omnes fere in febribus acutis, phrenitide & convulsione pereant; certe si

venæ-

venæſectio horum cauſa, intermiſſa eadem, non facile quemquam acute febricitantem interire, prona fluit conſequentia.

II. Ego potius neutiquam aſſeverare dubito, ſanguinis miſſionem in febribus acutis ſæpiſſime utilem eſſe ad nodum ac neceſſariam. Etenim qui acutis corripiuntur omnes plus ſanguinis & humorum abundantia, quam defectu laborant. Jam vero in comperto eſt, febris eſſentiam maxime in intenſione toni & ſpaſtica quadam conſtrictione univerſi generis vaſorum & fibrarum, a qua etiam & progreſſus ſanguinis & caloris ac æſtus incrementum dependet, conſiſtere; notum porro eſt, ſpaſmo vaſorum alveos anguſtari, calore autem ſuccos expandi majusque ſpatium affectare; ideoque redundans & exæſtuans cruor libero per ſanguifera vaſa tranſitu excluſus, non poteſt non impetuoſe huc & illuc agi & ad vaſa minoris diametri, quæ ſanguinem ſecundum naturam non admittunt, tanquam loca incongrua pelli inque eorum anguſtiis obhæreſcere ac ſtaſin concipere, unde periculoſæ inflammationes, nonniſi tempeſtiva ſanguinis detractione feliciſſime præſcindendæ. Uberius hoc patet peritiſſimorum in arte virorum teſtimoniis. Ipſe artis parens *Hippocrates*, *de vict. acut.* §. 5. in acutis ſanguinis miſſionem ſerio commendat. Quin Veteres in ejusmodi præcipitis periculi morbis ſanguinem ad animi usque deliquium ſubtrahebant, uti potiſſimum auctor eſt *Galenus lib. I. de rat. vict.* perhibens: hujuscemodi miſſionem ſanguinis non tentandam eſſe niſi in acutiſſimis morbis, iisque in quibus robuſtæ vires, florens ætas, plurimus ſanguis, regio, aër & anni tempus bene temperata, quales morbi exiſtunt febres ardentiſſimæ, dolores ſæviſſimi, maximæ viſcerum inflammationes, carbunculi, ſynochus, laſſitudo phlegmonoſa, dolores articulorum vehementiſſimi. In his enim omnibus multo ſanguine ſemel va-

vacuato, statim quiescit calor, quibusdam alvus cietur, aut sudores moventur, & ita solvitur, aut saltim minuitur morbus, teste *Hollerio Comment. ad aphor. 3. sect. 1. Hippocr.*

Theorema VI.

In febribus etiam exanthematicis, petechialibus, purpuratis, variolis, morbillis, quin ipsa peste, venæsectio non prorsus intuta, sed prudenter adhibita, magno interdum præsidio.

Scholia.

I. Haud levis momenti inter Medicos viget dissensus: an in iis febribus, ubi pernicialis materia ad cutis superficiem appellitur, sanguis utiliter possit subtrahi? Complures affirmant, alii prorsus pernegant, utrique experientiam in partes advocant. Sed distinctio utique facienda & circumstantiarum rationi hujus remedii usus accommodandus. Nimirum ubi succi deficiunt, vires statim in principio elanguescunt, pulsus debilis, durus & parvus, vasa copiosa, sed angusta, vel etiam robur per animi afflictionem dejectum: verbo: ubi malignitas humorum, ut cum scholis loquar, præsto est, damnosum magisque ad perniciem, quam salutem ægri vergens molimen est, sanguinem evocare. Etenim ad materiam non tam mole gravem, quam causticam, subtilem & virulentam, nervosis partibus infestam, eliminandam, valida cordis & arteriarum motrix vis requiritur, quæ a sufficienti sanguinis & fluidi nervei influxu exspectanda. Deinde ipsa hæc pernicialis materia expellenda nonnisi beneficio sanguinis & humorum ad superficiem corporis advehitur, ubi vasa minoris diametri sunt, facile concidunt & nonnisi vegeto appulsu replentur. Quod si igitur quis succos & sanguinem ubi jam deficiunt & robur languet adhuc subtrahere vellet: is certe grave afferret damnum & nihil aliud efficeret, quam ut materia hostilis intus remanens, instar

vene-

veneni solidorum & fluidorum motum perverteret ipsamque mortem inferret.

II. Longe alia ratio est, si ob nimiam sanguinis copiam ejusque ab æstu febrili rarefactionem, cordis & arteriarum tunicæ tam vehementer distenduntur, ut systoles earum imminuatur ac sufflaminetur, eaque propter sanguis non vegete ac libere ad minimos cutis tubulos appelli ibique materia quæ in vitio est se & excerni queat. Tunc utique ipsa ratio dictitat, evocata quadam sanguinis portione, residuo ad validiorem circuitum viam pandi, resistentiam tunicarum succorum impulsui æquabilem ipsumque systalticum & diastalticum reciprocum motum revocari, quo fit, ut sequestratio & evacuatio noxii quam optime & ex voto succedat. Obvium hoc est sæpissime in corpore juvenili & plethorico, sanguineæ constitutionis, sub diæta lauta & vinosa, tranquillo etiam & quieto vitæ genere, aut ubi etiam ob intemperantiam animi affectuum excretiones imminutæ succorum abundantiam genuerunt. Hujus habitudinis corpora, quando purpura, petechiis, catarrhali benigna aut maligna febri, vel etiam variolarum morbo laborant, intermissa venæ sectione certo in discrimen adducuntur; contra ea omnia ex voto succedunt, si plethora demta, liberior sanguini conciliatur progressus.

Theorema VII.

Non perniciosa, sed quandoque admodum proficua est sanguinis missio in febribus, apparentibus jam in cute exanthematibus.

Scholion.

Per manus quasi tradita est opinio: efflorescentibus jam in corporis cortice petechiis, purpura, variolis & morbillis, nec sanguinem mittendum, nec alvum subducendam esse, ne maligna ad habitum corporis relegata materia irreparabili cum damno ad interiora retrahatur. Quamvis vero

hæc

hæc observatio non exigui sit momenti ipsaque experientia nitatur, non tentandam esse sanguinis subtractionem, ubi natura, ut sic dicam, in opere excretionis occupata, & ubi exanthemata non longam & fixam sedem in cute habuerunt: nihilominus tamen dantur casus, ubi venæsectio comparentibus etiam efflorescentiis utilis est ac necessaria. Observavi enim in iis, qui purpura, sive primarius, sive secundarius morbus fuerit, variolis vel morbillis perierunt, vehementes spasmos, tam in artubus & partibus extremis, quam etiam abdomine, quos ob cutim contractam, non modo exanthematum retrocessio, sed & summa anxietas, corporis jactatio & sæpius delirium cum animi deliquio fuerunt insequuta; quæ omnia lethifera symptomata non tam, ut vulgaris fert sententia, a materia exanthematica interiora repetente, quam potius a sanguinis impetu & congestione ad cor ac cerebrum facta, accesserunt. Hinc sola ratione ductus, quatuor intra anni spatium puerperas, purpura laborantes, conclamatis propemodum rebus, sola sanguinis e vena brachii emissione, per DEI gratiam a præsentaneo mortis periculo vindicavi. Simulac enim sanguini exitus concessus, protinus præcordiorum anxietas animique defectio evanuerunt & melius sese habuerunt ægrotantes, summa cum Chirurgi & adstantium, mortem sub ipsa operatione præsagientium, admiratione. Eadem ratione in juvene, periculose variolis laborante, cum imminens delirium & ingens præcordiorum angustia mortem prænunciarent, venæsectionem in brachio summo cum sanitatis emolumento institui jussi. Neque hæc assertio clarissimorum Medicorum destituitur consensu, quos inter primo loco memorandus summus venæsectionis patronus, *Botallus*, qui *lib. de venæsect. pag.* 150. *seq.* testatur: se in bubonibus pestilentialibus & aliis exanthematibus, si febris non remiserit, summo cum fructu sanguinis missionem suasisse; ut *Muraltum*, qui *Dec. II. Ao. VII. obs.* 115. *M. N. C.* venæsectionem in febre epidemia, papulis

per corpus sparsis, salutarem annotavit, aliosque prætereamus.

Theorema IIX.

In morborum & febrium paroxysmis atque exacerbationibus venæsectio non sine periculo, die autem intercalari vacuo utiliter, instituitur.

Scholion.

In paroxysmis febrium intermittentium, in epileptico, hysterico, nec non hypochondriaco insultu, & quandocunque extrema frigent, vel interni calores & anxietates ægrum exagitant, admissa venæsectio symptomatum vehementiam non modo acuit, sed & mortis periculum arcessit. Ratio hujus phænomeni in proclivi. Etenim morborum & symptomatum exacerbationes nunquam non spasmi partium, præsertim externarum, ventriculi quoque & intestinorum comitantur, quibus sanguinis liber cursus intercipitur isque majori impetu ad vasa majora, pectus præsertim & cor, urgetur. Si quis itaque in brachio vel pedibus, ubi omnia spasmo constricta sunt, sanguinem evacuare instituat; is certe vehementiam spasmorum his in partibus augebit. Nam quo largius atque uberius sanguis his partibus subtrahitur, eo plus incrementi capit spastica fibrarum contractio; quum nihil sit, quod spasticæ huic crispaturæ & regurgitationi sanguinis ad interiora magis resistat, quam validus cordis & arteriarum impulsus & liberalis sanguinis renitentis ad partes affluxus. Hinc utique differre oportet sanguinis subtractionem in diem intermissionis, vel remissionis, quo spasmus conquievit & liberior sanguinis ad partes affluxus restitutus. Est tamen ubi etiam ipso in paroxysmo spastico venam aperire insigniter conducit, non quidem in partibus spasmo affectis, sed iis ad quas sanguis maximo impetu grassatur. Sic sæpissime contingit, ut a spasmo partium abdominis, immo pedum, qui frigore horrent, ob incussum terrorem, aut aliam causam,

ſanguis ad pectus & caput impetuoſe agatur ipſamque apoplexiam vel ſuffocationem minetur; quo in caſu utiliſſime & cum præſentaneo levamine vena non partium inferiorum, ſed ſuperiorum in brachio, pertunditur.

Theorema IX.

Datur levior apoplexiæ ſpecies, quam ſola tempeſtiva ſanguinis miſſio diſcutit.

Scholion.

Quando vel ex vehementiori animi affectu, præſertim terrore, vel graviori inferiorum partium ſpaſmo, ſanguis cum impetu ad caput latus, vaſa membranarum cerebri arterioſa copia ſua ita diſtendit, ut motus eorum ſyſtalticus ſufflaminetur, ſpecies fit apoplexiæ levioris. Eſt hic affectus feminis ſic dictis hyſtericis, ſanguine plenis & ſenſibilioris corporis ac animi admodum familiaris, & a vulgo & imperitis Medicis pro animi deliquio venditatur, a quo tamen longe multumque differt. Etenim ſub animi defectione cordis & arteriarum pulſus ſilet, facies pallida eſt & ſpiritus plane intercluſus: in apoplectico autem hoc leviori inſultu, omnis, ſenſuum tam internorum, quam externorum, uſus perit, membra immota jacent, cor vehementi palpitatione concutitur, pulſus magnus & celer micat & facies intumeſcit ac rubore ſuffunditur. Neque tamen mitior hæc apoplexia oritur a diſruptis vaſis, quod incurabile malum, neque a ſeri seceſſu, qui in paralyſin terminatur, ſed a ſola ſtagnatione ſanguinis in canalium nimis diſtentorum alveis ſubnaſcitur. Compertum enim ex anatomicis eſt, arterias carotides & vertebrales etiam, quamprimum calvariam ſubeunt & per cerebri membranas excurrunt, craſſiores ſuas tunicas, quibus alias in toto corpore arterioſa vaſa veſtita ſunt, deponere; eaque propter non mirum eſt, a copia & impetu ſanguinis ad cerebrum delati, vim eorum contractilem elaſticam, cujus beneficio ſanguis ulterius in venoſos capitis ſinus pro-

trudi-

truditur, minui & solvi, sicque sublata carotidum systole, cruorem in vasis membranarum cerebri plexuque choroideo nimium distentis stagnare & hinc sequestrationem atque influxum liquidi nervorum, a quo motus & sensus, intercipi istudque in motu sisti. Quæ quum ita sint, jam facile liquet, ad restituendam systolen, sanguinis per caput liberum progressum & liquidi in nervos influxum revocandum, vix præstantius & aptius dari auxilium, sanguinis sufficiente, ex aperta amplo foramine brachii vena, detractione; ita enim intra breve temporis spatium mens, sensus motusque corporis ad officium redeunt.

II. Perperam autem ægrotantium ita affectorum rebus & saluti consulunt, qui ob minus perspectas hujus mali causas, venam in extremitatibus inferioribus aperire suadent, quia hæ partes plerumque in ejusmodi accessione spasmo constrictæ, frigidæ & a loco affecto nimis remotæ sunt, quo ipso impeditur, quo minus sanguis commode derivari queat. Quin aliquoties observavi, in corporibus, ubi totum nervorum systema ad spasticas contractiones valde proclive & extrema semper erant frigida, a venæsectione, eaque parciori, intra aliquot horarum decursum vehementiam spasmorum in inferioribus magis increvisse; qua postea sanguis ad caput impetuose propulsus, insultum quem descripsimus apoplecticum peperit, adeo subinde invalescentem, ut nisi tempestiva sanguinis missione fuerit discussus, ægrum jugularit, aut minimum paralysi memoriæque debilitate affecerit.

Theorema X.

Morbi capitis a sanguinis congestione vasorumque distensione oborti exigunt venæsectionem, in vicinis tamen partibus instituendam.

Scholia.

I. Vehemens & contumax capitis dolor, narium frequens stillicidium, insania melancholica, vertigo, ophthal-

mia, capitis eryſipelas, nec non laryngis & pharyngis inflammationes, ſæpiſſime ortum trahunt a ſpaſmis, nimia ſanguinis ad ſuperiora congeſtione & gravi vaſorum diſtenſione, præſertim in hypochondriacis, vel ubi ventriculus cum inteſtinis flatibus & ſcybalis turgent, vel ſpaſticis conſtrictionibus laborant, quibus liber & æquabilis ſanguinis circuitus intercipitur, ut magna copia & impetu ad alias partes, maximeque caput, ruat ibidemque morbos hos inducat. Et tum quidem ad derivandum ſanguinis impetum omneque arcendum periculum, in loco capiti vicino, fronte ſcilicet, temporibus, ſub lingua, item in collo, ſecare expedit.

II. In gravi quidem cephalalgia, ophthalmia, angina, venæſectio ſub lingua ſemper utiliſſima; in phrenitide vero, melancholia & capitis a cauſa interna dolore, vena jugularis externa commodiſſime aperitur, aut ſi hæc ab imperito Chirurgo inveniri non poteſt, vena ſecundum longitudinem frontis exporrecta, quæ jugularis externæ ramus, collo prius ſub mento conſtricto & ſpiritu retento, pertundenda. Solennis jam fuit hujus frontalis venæ inciſio antiquiſſimis temporibus, teſte *Hippocrate*, *Sect. V. aph.* 68. ſic perhibente: *parti capitis poſteriore laboranti in fronte excurrens vena inciſa prodeſt.* Confirmat hoc *Hollerius comm. in h. a. conſtat*, inquiens, *experientia, quod hac phlebotomia multi derepente a capitis dolore liberentur.* *Alexander* quoque *Trallianus lib. I. cap.* 13. mirifice in phrenitide ſanguinis e vena frontis miſſionem commendat, eademque phreniticum momento ſe curaſſe teſtatur; & *cap.* 16. *de melancholia* ſcribit: *ſi humoris ſanguinei materia cerebro impacta fuerit, tunc audacter vena in fronte ſecatur: nam ob totius corporis vacuationem, ſi loco jam remedia adhibeas, nihil nocebis.*

III. Licet ſectio venarum capitis, in fronte, pone aures, jugularis externæ, ſublingualis, in morbis qui caput gravius offendunt, experientia teſte, eximiam conferat

opem; id tamen non univerſale eſt, neque omnibus omni tempore convenit; ſed ſimul conſideranda eſt ipſius corporis conſtitutio. Nam ſi ejusmodi capitis morbis magna vaſorum plenitudo juncta, vel etiam ſpaſmi vehementiores in inferioribus, ſanguinem ἀθρόως & cum impetu ad caput urgent, verendum eſt, ne dato per apertam ibi venam vacuo ſpatio, major cruoris copia eo invitetur. Quapropter Veterum peritiſſimi, unanimi ſuffragio ut vena ſimul in brachio vel pede ſolvatur, ſuadent. Sic *Trallianus lib. I. cap.* 16. *ſi*, præcipit, *circa caput aliquid moliri cogites, priusquam totum corpus recrementis liberum reddideris, offendes magis, quam juvabis, copioſiorem materiam ad locum affectum attrahens.* Neque minus *Hollerius comment. in alleg. aphoriſm. ſi dolor eſt*, ait, *in capite cum corporis plenitudine, oportet primum cubiti venam aperire, deinde ſecare venam frontis; ſi nulla adeſt plenitudo, tuto venam frontis ſtatim ſecabimus; ſique dolor capitis eſt per conſenſum; v. g. a ſuppresſis menſibus, primum ſecanda eſt vena malleoli, deinde cubiti, tum frontis; ſi cœperit dolor a diaphragmate aut hepate, aperienda vena cubiti, poſt veniendum ad frontem*; & quas plures adhuc de inciſione ipſa tenendas cautiones ſubjicit.

IV. Ad ſectionem venarum, quæ linguæ ſubſtratæ ſunt, in angina, quod attinet; pariter notandum & eandem cum periculo in corpore plethorico tentari, niſi plethora prius per apertionem venæ in brachio ſoluta fuerit. Obſequendum itaque eſt conſilio *Tralliani*, quod *lib. IV. cap. I. de angina*, proponit: *ego* inquiens, *ſane novi, cum uſus valde urgeret, me venam cubiti mane aperuiſſe, diluculo linguæ ſubjectas ſecuiſſe, & veſperi ex cremore ptiſanæ lacrimam ſcammonii exhibuiſſe, atque ita anginam percuravi.* Pergit deinde: *novi etiam jugulares venas a me ſectas eſſe, cum linguæ ſubjectas non invenirem, ac plurimum adjuviſſe.*

Theorema XI.

In morbis pectoris, ut pleuritide vera & peripnevmonia, incisio venæ in brachio sæpe summe est necessaria.

Scholion.

Utut pleuritis spuria, quæ rhevmatismi, sive doloris arthritici species est, a sero acri intra membranam pleuræ, costas cingente suborta, non semper sanguinis missionem poscat, sed sæpe sola diaphoresi felicissime tollatur; longe tamen alia ratio est pleuritidis veræ & peripnevmoniæ, quarum illa nonnisi levior, hæc profundior pulmonum inflammatio est, a stasi sanguinis firmius impacti pulmonum vasis prognata. In his enim utique sanguinis subtractione, quin non una, sed quandoque si corpus sanguine diffluit & plethora urget, reiterata opus est, ad incrementum inflammationis impediendum, quod fit, quando sanguis nimium in vasis congestus, stagnans & progressu libero exclusus, per proximum locum ad meliorem derivationem ex incisa vena evocatur, & quidem facta paulo ampliori incisione, quo eo citius & promtius impetu acquisito descendere & a pulmonibus derivari possit.

Theorema XII.

Triplex venæsectionis eximius usus, evacuatorius nempe, revulsorius & derivatorius.

Scholia.

I. Evacuatorius venæsectionis usus dicatus est minuendæ sanguinis plenitudini, & hoc proposito, nihil interest ex quacunque parte ipsum detraxeris. Derivatio ex usu est ad sanguinis fluxum ex parte affecta in alia loca opportuna adducendum & invitandum, quo ibi evacuetur. Sic in affectibus quæ abdomen excruciant spasticis, flatulentis

& qui

& qui a fluxu mensium & hæmorrhoidum impedito vel suppresso eveniunt, tutius secatur vena pedis, quam brachii, ad derivationem. Hinc recte *Hippocrates lib. de nat. hum.* §. 20. inculcat: *oportet venæsectionem in doloribus dorsi & coxendicum in poplitibus & malleolis efficere.* Et *Severinus de efficaci Medic. cap.* 26. *pag.* 62. tradit: in dolore nephritico præcavendo, in promovendis hæmorrhoidibus, purgatione lochiorum, in ani inflammatione & prolapsu, in sanguinis vomitu, in ischiatide venam pedis secari quam felicissime. Contra ea in affectibus capitis, apoplexia, lethargo, mania, melancholia, phrenitide, catarrho suffocativo, asthmate sanguineo, hæmoptysi, pleuritide, peripnevmonia, inflammatione hepatis spuria, sanguis mole & influxu peccans ac cito derivandus felicius & utilius ex proximiori loco, brachio nempe, exantlatur. Revulsio vero, seu potius avulsio, fit, quando sanguinis impetus ex partibus inferioribus ad superiores, sursum quasi retrahitur, sive revellitur. Ita in nimio mensium vel hæmorrhoidum fluxu utiliter vena secatur in brachio. Idem commode fit in gravidis ad abortum præcavendum, si vasa uterina a sanguine nimium infarcta & distenta sunt, ut pondus uteri deorsum tendentis, inferioribus quodammodo molestum fiat & onerosum.

II. Usus venæsectionis derivatorius & revulsorius caute atque prudenter administrandus. Nam si obstructiones vasorum a sanguine impacto submovendæ, non adeo largam sed parciorem ex loco vicino portionem subtrahere expedit, quo reliquus ad partem laborantem majori impetu ruat, & obhærescentem in minimis vasculis elidat; eo quod a parciori sanguinis missione restitans in venis majorem a celeritate vim acquirit. Hinc est, quod apertio venæ saphænæ non raro mensium fluxum in momento restituat & hæmorrhoidale stillicidium segnius incisione venæ in pede promoveatur & expeditius reddatur; quum contra subtracto in manu vel etiam in pede nimio sanguine, sæpe effectus obtinendi deficiant.

ficiant. Si morbus vero est inveteratus & tanta vasorum obstructio, ut tolli nequeat; tum in corpore plethorico apertio saphænæ plus nocet, quam prodest, quia sanguinem versus uterum uberius allicit, ut major vasorum obstructio inde nascatur. Neque in hemicrania, seu capitis dolore contumaci, vertigine chronica, melancholia, venæ sectio in fronte quippiam adjumenti afferre potest, quia major inde sanguinis ad caput affluxus proritatur & vasa membranarum cerebri obstructa magis infarciuntur, sed præstat tunc sanguinem ex inferioribus ducere. In malo ischiadico recenti venæsectio in pede præsentaneum sæpe conciliat levamen, in diuturno vero malo neutiquam, sed incremento favet. Tutius itaque, si corpus succis & sanguine farctum, cum *Hollerio Commentar. in Sect. IV. aphor.* 36, primum venam secamus in brachio, deinde ischiadicam, ut non in uno, sed in diversis locis sanguis revellatur. Ac ibidem apprime ad veritatem hic auctor scribit; quod in dysuria, si fit ab infarctu renum a sanguine, item in inflammatione vesicæ, primum incidenda sit vena brachii, deinde etiam statim subjungenda saphæna in malleolo, aut poplite. Ex quibus omnibus plenius innotescit: in loco admodum vicino sectionem fieri posse, si morbus est recens & causa mobilis, neque adeo magna vasorum plenitudo; ubi vero diutius traxit ægrum, vel corpus nimium sanguine redundat, tum prius in remotioribus partibus, deinde in vicinis, venas aperire convenit.

Theorema XIII.

Multum interest ut justa sanguinis quantitas evacuetur & quandoque reiterata venæsectione opus est.

Scholia.

Ætate adolescentes, vel tenerioris texturæ homines vasisque tenuioribus prædití, & feminæ quæ facile incidunt in animi deliquium, ob largiorem sanguinis missionem.

Absti-

abſtinere ab ea debent, ſed potius, ſi venæſectione opus angustiore foramine, neque ſimul & ſemel, ſed plaga aliquoties digitis compreſſa, gradatim ſanguis mittendus his eſt. Feminæ vero poſt annum quinquageſimum, quo ordinario menſium fluxus deſinit, largiorem poſtulant ſanguinis extractionem, quod etiam valet in viris robuſtis, qui magna habent vaſa; & ubi ſub lauto vitæ genere conſuetus hæmorrhoidum fluxus ceſſare incipit. Vernali tempore, præſertim Majo, corpora largiorem ſanguinis e vena fluxum ferre poſſunt, quam tempore æſtivo, vel autumnali: parcius vero ſanguis venis eximendus eſt, in nimiis hæmorrhagiis, ut hæmoptyſi, in enormi menſium vel hæmorrhoidum fluxu; neque etiam ante menſium ordinarium tempus multo ſanguine corpus ſpoliare conſultum, ne ſubſequuturus fluxus, vel plane ceſſet, vel imminuatur.

II. In febribus omnibus inflammatoriis, item exanthematicis, ſi ob nimiam ſanguinis copiam opus eſt ejus miſſione, curatius paulo circumſpiciendum eſt, ut juſta emittatur quantitas. Nam ſi ſub nimia ejus abundantia tantum parva portio educitur, ad unam vel alteram unciam, expanſione ſanguinis orgaſtica inde magis ſæpe increſcente, nihil juvat, ut potius plus obſit, inflammatio inde augeſcat & exanthematum eruptio minime promoveatur; ſi vero ſupra modum & magis quam par eſt ſanguis e vena hauritur, tunc pariter plus detrimenti, quam emolumenti affert; ſiquidem expulſio exanthematum, quæ per ſanguinem ad ſummam cutim delatum fieri debet, impeditur, ut materia corrupta ſumma cum pernicie intus maneat. In peripnevmonia & pleuritide nimia ſanguinis detractio impedit expectorationem & diſcuſſionem inflammationis, quæ etiam mediante ſanguine fieri debet. In rhevmatiſmis, eryſipelate, doloribus arthriticis vagis & fixis, etiam hæc obſervatio, ut juſta ſanguinis quantitas ad morbum curandum relinqua-

tur, necessaria, id est, ne vel nimium vel adeo exiguum evacuetur.

III. Si plethora, tam ad vasa, quam ad vires, nimis urget, magna sæpe sanguinis portio, interdum ad libram unam medicam, ex venis exantlanda est, si vero parum extrahitur, sanguine majus spatium inveniente, plus ejus elater intenditur, magis expanditur, & sæpe majori cum impetu in affectam partem irruit. Obversantur adhuc animo nostro exempla, ubi in eminenti plethora per parvum foramen duabus tantum circiter unciis eductis, intra paucas horas insultus apoplecticus sequutus fuit, qui largiori venæsectione in brachio, ad uncias octo, feliciter sublatus. Memini quoque a fluxu hæmorrhoidali, vehementia frigoris suppresso, in Principe plethorico summas præcordiorum anxietates fuisse subortas, ubi secta fuit vena in pede, qua non ultra quatuor uncias sanguinis emissum, consequente symptomatum exacerbatione, anxietatis scilicet præcordiorum, vigiliarum, inquietudinis, spirandi angustiæ, quæ tamen omnia repetita ad septem uncias sanguinis missione, & quidem in altero pede, protinus conquieverunt.

Theorema XIV.

Rhevmatismos, catarrhos, coryzam, tussim, venæsectio improvida sæpe gignit; tempestive autem admissa egregie arcet.

Scholia.

I. Observatio in praxi medica attenta sæpius nos docuit, a vena secta, præsertim vere & auctumno, tempestate non adeo placida & serena, complures post aliquot dies in graves catarrhos, coryzas, tusses, passiones rhevmaticas & febres catarrhales incidisse, idque familiarissime, si non probe vestiti, corpus auræ frigidiori & humidiori, maxime vespertinæ, objecerunt. Id enim fere perpetuum est, sub paullo largio-

largiori ſanguinis miſſione perſpirationem minui, adeoque humores per tubuloſum cutis corticem ſub forma vaporis evehi ſolitos in interioribus quodammodo remanere, id quod frequentius evenit, ſi corpora ſunt ſpongioſiora & vaſis exilioribus prædita. Neque ratio hujus effectus adeo latet. Nam detracta notabili ſanguinis portione, vaſcula, præſertim minora & extrema, antea ſanguine diſtenta, nunc detumeſcere & vacua fieri incipiunt. Et quum exquiſitus admodum & ſenſibilis tonus in ſubcutaneo integumento vigeat, fit, ut ſub auræ frigidioris acceſſu, fibræ cutis elaſticæ contrahantur ipſique tubuli ſudoriferi ſic occludantur, unde recrementa ſudoris non modo in corpore remanent, ſed & ab exterioribus ad interiora, præſertim faucium & bronchiorum loca glanduloſa, vel etiam ad articulorum glandulas mucilaginoſas, vel ad eorum ligamenta glanduloſa, feruntur, ubi ſerum valde acre, ſalſum, ſtagnans, moleſtas irritationes vaſorumque conſtrictiones efficiens, curſum humorum liberum impedit, unde ſeceſſiones ſeri, dolores, ardores & copioſi humoris affluxus ſuſcitantur.

II. Quemadmodum vero ex improvida vel nimia ſanguinis emiſſione catarrhorum fons & origo promanat: ita crebriori obſervatu conſtat, venæſectionem prudenter vere & autumno inſtitutam & quotannis repetitam, complures a coryza, gravedine & tuſſi anniverſaria liberaſſe; maxime eos, qui antea ſanguinis copia laborarunt, nunquam tamen venæſectionem admiſerunt. Vernali enim tempore, ob majorem aëris rarefactionem & elaſticitatem, turgent maxime ſanguinea vaſa, propter ſanguinem a ſubtilioris ætheris acceſſu magis expanſum. Si itaque omittitur ſanguinis, vel a natura, vel arte facta vacuatio, ſanguinis & humorum in locis maxime laxis, mollibus, glanduloſis promtæ ac faciles fiunt ſtagnationes, decubitus & ſeri ſeceſſiones; quæ omnia mala per opportunam ſanguinis ventilationem præſcindi poſſunt.

Theorema XV.

Colica flatulenta uti a venæsectione nonnunquam exacerbatur; ita convulsiva & hæmorrhoidalis eadem sæpe levatur & abigitur.

Scholion.

Origo flatuum, qui inteſtina obſident atque moleſte diſtendunt, pendet frequentiſſime ab inteſtinorum atonia, ſive labefactato eorundem periſtaltico motu. Nam ſicut vigore hujus motus, & flatus, & alia in inteſtinis contenta, inferiora verſus pelluntur: ita imminuto, vel deſtructo eo, ingens flatuum, præſertim in flexuris coli, circa hypochondria, proventus fit atque ſtagnatio. Hæc vero inteſtinalis atonia maxime originem ſuam ducit a defectu laudabilis fluidi nervei & ſanguinei, quare ſenes itemque a morbo convaleſcentes, vel affectu animi diuturno debilitati, nec non homines phlegmate abundantes & infrigidantibus admodum cibis veſcentes, colica frequentiſſime laborant, quæ non ſanguinis imminutione, ſed medicamentis carminativis, balſamico & aromatico elemento inſtructis, quam feliciter ſanatur. Alia vero ratio eſt colicæ ſic dicta ſpaſmodicæ, ſive convulſivæ, quæ a ſanguine inter tunicas inteſtinales hærente easdemque cum vehementia diſtendente naſcitur, ubi ſanguinis tempeſtiva e pede miſſio, non modo ab hoc calamitoſo malo præſervat, ſed & illud ipſum præſentiſſime mitigat, quod etiam *Riverius* jam *Cent. I. obſ.* 44. recte annotavit.

Theorema XVI.

Tam ante, quam poſt venæſectionem, quædam utiles tenendæ cautiones.

Scholia.

I. Non facile, niſi ſumma neceſſitate urgente, in ipſo æquinoctio vel ſolſtitio, in plenilunio etiam & novilunio,

lunio, vel die pluvioso & turbido, venarum sectio celebranda est; sed consultius est, aliquot dies ante hæc tempora & die sereno præservationis causa hoc institutum perficere, hanc maxime ob rationem, quia circa hæc tempora mensium fluxus ordinario incidunt & plures ex morbis spasmodicis, paroxysmi epileptici & qui hypochondriacis & melancholicis sunt familiares, redire solent, ante quorum accessionem corpus a superflua sanguinis redundantia per venæsectionem liberare præstat.

II. Consultius semper est, præsertim si quis facile animo deficiat, non ventriculo vacuo, sed jusculo sumto, factoque paullo angustiori foramine, venæsectionem administrare.

III. Post sanguinis per sectam venam decessum, nec potu, nec cibo onerare ventriculum oportet, multo minus se inebriare, aut corpus frigido, vel humido aëri objicere. Crebra enim docuit experientia, plures hac ratione, Martio præsertim & Octobri, inprimis si corporis habitus fuit spongiosus, in coryzas, tusses, rheumatismos, febres catarrhales & pleuritidem spuriam incidisse; utpote per sanguinis missionem eamque largam, perspiratio non parum minuitur, eo quod ad subcutaneos & sudoriferos tubulos fluidum eximie exhaustum tanta mole non amplius accedens, eos non ita patulos atque apertos ut antea servat. Hinc aër frigidus accedens eos facile claudendo, humorumque cursum a superficie corporis ad inferiora reflectendo, jam memoratos morbos inducit.

IV. Magis pro sanitate est, primas vias ipsumque ventriculum a cruditatum copia & sentina humorum, non per forte purgans, sed laxativum, ante usum venæsectionis liberare. Cavendum vero maxime in plethoricis a fortibus purgantibus tanquam veneno, eo quod operationem suam vehementiori intestinorum spasmo exserunt eoque liberiorem sanguinis

guinis progressum valde turbando, perniciales congestiones hinc inde in partibus sæpe efficiunt.

V. In feminis ob mensium fluxum, & viris hæmorrhoidum stillicidio obnoxiis, præstat semper venam pedis aperire, ne sanguis ab his emunctoriis divertatur: viri vero hæmorrhoidibus vacui, venæsectioni in pede non in totum assuescant. Non semel enim observavimus, hæmorrhoides inde cœcas sine fluxu fuisse proritatas, ad quas removendas venæsectio in brachio debuisset institui.

VI. A misso sanguine exquisitior victus ratio tenenda est, neque protinus æger ad pristinam diætam, perinde ut canis ad vomitum, redeat. Hinc majorem in modum detestandus est mos Germanorum, qui nunquam lautius edunt ac bibunt, quam ubi venæsectione perfuncti sunt.

Theorema XVII.

Cucurbitulæ cum scarificatione vicariam sæpe præstant venæsectionis operam.

Scholion.

Placet insignem locum ex ipso *Celso lib. II. cap.* 10. de usu cucurbitularum cum ferro adducere, sic habentem: *usus cucurbitulæ præcipuus est, ubi non in toto corpore, sed in aliqua parte vitium est, quam exhauriri ad confirmandam valetudinem satis est. Idque ipsum testimonium est, etiam scalpello sanguinem, ubi membro succurritur, ab ea potissimum parte, quæ jam læsa est, mittendum; quod nemo cucurbitulam diversæ parti imponit, nisi cum profusionem sanguinis eo avertit, sed ei ipsi, quæ dolet, quæque liberanda est.* Quare in rhevmatismis, præsertim quæ dorsum, scapulas & brachia occupant, in doloribus quoque artuum utiliter scarificatio fit sat profunda, & ubi dolor pressorius & constrictorius frigidus occupat, sed quod notabile est, parcior semper sanguinis quantitas ex læsa, quam ex sana parte educitur. Ad dolo-

dolores podagræ avertendos, nonnulli ſingulis menſibus, non ſine utilitate, ſcarificationem in planta vel dorſo pedis admittunt. In eſfloreſcentiis & deformitate faciei etiam utiles ſunt ſcarificationes cum cucurbitulis, ad eliciendum & derivandum ſanguinem a facie. In cutis defœdationibus, ſcabie, non inutiliter in obeſis & ſpongioſo corporis habitu præditis, identidem adhibentur.

Theorema XVIII.

In acutis, ubi vires non patiuntur ſectionem venæ & celerem ſanguinis emiſſionem, præſtat paulatim & ſucceſſive eum, ſi opus eſt, per ſcarificationes & cucurbitulas evacuare.

Scholion.

Præclara ſunt hanc in rem monita apud *Celſum qui lib. II. cap. XI. opus eſt,* inquit, *cucurbitula in acutis quibusdam, ſi & levari corpus debet & ex vena ſanguinem mitti vires non patiuntur. Idque auxilium, ut minus vehemens, ita magis tutum, nec unquam periculoſum, etiamſi in medio febris impetu, etiamſi in cruditate adhibeatur; ideoque ubi ſanguinem mitti opus eſt, ſi inciſa vena præceps periculum eſt, aut nobili in parte corporis vitium eſt, etiam huc potius confugiendum eſt; cum eo tamen, ut ſciamus, hic, ut nullum periculum, ita levius præſidium eſſe, nec poſſe vehementi malo, niſi æque vehemens auxilium ſuccurrere.* Ego in experientia fundatum quam maxime egregium hoc *Celſi* monitum deprehendi. Non ſemel enim ſed ſæpius obſervatum a me eſt, morbos capitis, ut epilepſiam, vertiginem, inſaniam, motus artuum convulſivos, a ſecta vena ac celeriori & paullo largiore ſanguinis emiſſione, incrementum cepiſſe, & paroxyſmos ſequentes graviores redditos, idque maxime annotavi in ſenſibilioribus corporibus, juvenibus; contra vero eductionem ſanguinis per cucurbitulas quam optime ferre potuerunt & cum levamine ma-

lorum. Ratio mihi hæc videtur: quod vehementia spasmorum in partibus affectis, cui valde sanguis interius in vasis resistit, increscat, si subito ipsis detrahatur. In acutis febribus, quando a congestione sanguinis in capite metuenda est phrenitis, consultius etiam est per cucurbitulas occipiti appositas sanguinem detrahere, quam per venam cubiti sectam. Ægyptiis Medicis olim, ut refert *Alpinus de Medic. Aegypt. pag. 79.* frequenti in more positum erat, in omnibus acutis febribus, capitis doloribus & inflammationibus, item in putridis febribus, ubi ex rubore in facie, assiduis vigiliis, phrenitidem metuebant, venas intra nares scarificare, maxime in diebus criticis atque ab iis tepido aquæ dulcis balneo educi. Ubi vero in morbis celeri opus est auxilio & derivatione sanguinis a parte laborante, v. g. in insultu apoplectico, peripnevmonia, inflammatione uteri, syncope cordiaca, quæ ab infarctu sanguinis in corde fit, aut suffocationis periculo, parum opis præstant cucurbitulæ, sed potius circa locum affectum propius infligenda est plaga paullo amplior & sanguis celeriter educendus.

Theorema XIX.

Cucurbitulæ locum habent, ubi a sanguine vel sero in parte quadam externa stagnante dolores, tumores, inflammationes vel alia vitia fiunt.

Scholion.

Hanc veritatem quoque egregie confirmat *Celsus l. c.* dum ait: *usus cucurbitulæ præcipuus est, ubi non in toto corpore, sed in parte aliqua vitium est, quam exhauriri ad confirmandam valetudinem satis est.* Usus enim scarificationis duplex est, vel evacuatorius, vel derivatorius, ille ad minuendam plethoram, hic vero ad extrahendam materiam corruptam & infixam utilis. Multi ex Veteribus & præcipue Ægyptii negabant, cucurbitularum usum ad solvendam plethoram aptum esse remedium, sed certis tantum locis &

parti-

partibus afflictis imponebant cucurbitulas. Verum quando illæ ipsæ omnium regionum partibus, dorso, brachiis, femoribus, cruribus apponuntur & paullo profundiores ac repetitæ fiunt incisiones, ad uncias sæpe duodecim educi potest sanguis, ejusdem ponderis, consistentiæ, quam qui e vena extrahitur. Nam aliquoties fecimus experimentum, siccando sanguinem per cucurbitulas elicitum, & invenimus tres partes ut in sanguine per venam emisso fluidi, ad unam partem solidi, ut adeo vulgaribus in Medicina erroribus id accensendum sit, sanguinem tenuiorem per cucurbitulas, crassiorem autem per venas evacuari. Interim ad exhauriendam & divertendam materiam vitiosam, cucurbitulæ præ venæsectione eximiorem habent usum. In mentem mihi veniunt aliquot exempla, ubi in dolore vehementi scapularum, in oculorum doloribus & fluxionibus acribus, gutta rosacea, tumore capitis erysipelaceo, venæsectio in pede vel brachio admissa, nihil profuit, scarificatio vero in collo, occipite & pone aures, item appositio cucurbitularum in dorso, egregium attulit levamen. Ægyptii in capitis, oculorum, aurium doloribus & fluxione, ophthalmia, lippitudine, item ad procurandum somnum, occipiti, collo & pone aures cucurbitulas applicabant, & profundioribus scarificationibus sanguinem eliciebant, ut refert *Alpinus l. c.* sed prius semper venam cubiti jusserunt aperiri; quod consilium utique in plethoricis non spernendum, sed magni æstimandum, etiam tunc ubi venæ faciei aut narium scarificandæ, in capitis vehementibus doloribus, vel insania, ne scilicet major dato spatio ad has partes proritetur affluxus. Ad dolores podagricos avertendos scarificatio singulis mensibus in planta pedum egregie ex usu est, ut vel in ipsa podagra scarificationis utilitatem *Cardanus lib. de art. parv. pag.* 113. & *Platerus lib. II. prax. med. pag.* 717. aliquot historiis curatorum confirmet. Cæterum ad sphacelum abigendum, ne ulterius serpat, ulcera quoque pessima curanda, quam optime ad-

struit *Severinus de efficac. Medic. lib. I.* scarificationis usum. In mensibus & hæmorrhoidibus suppressis, etiam crurum scarificationes *Galenus de sanguin. mission.* plurimum commendat, quæ locum habere possunt in iis, qui aversantur venæsectionem, vel ob vires cordis languidas, dispositionem ad lipothymiam, & teneritudinem ætatis sanguinis celerem ex aperta vena extractionem ferre non possunt.

Theorema XX.

Alius adhuc datur sanguinem extrahendi modus per hirudines, sive sanguisugas, a quibusdam Medicis mirum æstimatas.

Scholion.

Antiquissimis Medicorum hic sanguinem per hirudines evocandi modus minus cognitus fuisse videtur; meminit tamen ipsius *Plinius hist. nat. lib. XXXII. cap.* 10. *diversus*, inquiens, *hirudinum, quas sanguisugas vocant, ad extrahendum sanguinem usus est, quippe eadem ratio earum, quam cucurbitarum medicinalium, ad corpora levanda sanguine, spiramenta laxanda judicatur.* Ex Arabibus quoque *Rhasi* sanguisugarum usus innotuit, & ex superioris ævi Medicis *Zacutus* maxime *Lusitanus*, nec non *Amatus Lusitanus* & *Mercatus* earundem appositionem mire collaudarunt, inprimis in morbis qui caput infestare solent, ut gutta rosacea, pustulis faciei, capitis doloribus, præcipue rhevmaticis, in vertigine, melancholia, angina & dentium dolore, in quibus easdem occipiti, collo & pone aures apposuerunt. Neque etiam ipse de salubritate evacuationis sanguinis per hirudines dubito, sed an major ab his, quam cucurbitulis scarificatis exspectanda sit utilitas, ego quidem non sine ratione dubito.

Theorema XXI.

Hirudinum applicatio orificio ani in hæmorrhoidibus suppressis ac inde pullulantibus morbis, valde commendari solet.

Scho-

Scholia.

Hic modus sanguinem eliciendi ex venis ani per appositionem hirudinum, aliis mittendi sanguinem methodis in morbis, qui ab hæmorrhoidibus suppressis proveniunt, ut pathematibus hypochondriacis & quos secundum Hippocratem hæmorrhoidum fluxus solvit, ut phreneticis, melancholicis, hypochondriacis, nephriticis, ischiadicis, his a quibusdam præfertur de causis, quod hi morbi a stagnante in vasis intestinorum, quorum exitus est in hæmorrhoidalibus, oboriantur sanguine, qui longe facilius & propinquius evacuari possit & pars affecta liberari & levari per hirudinum ex ani venis suctum, ac si sanguis in aliis locis mittatur. Neque etiam ego negaverim, quod hirudines dictis in morbis præstiterint quendam usum, præsertim si *Zacuti Lusitani*, nec non *Amati Lusitani & Mercati* observationibus fides habenda; an vero a sanguisugis effectus præstantior exspectari possit, quam vena secta in pede, vel scarificationibus profundis in cruribus, ego experientia destitutus certa fide asseverare nequeo. Nam vidi multoties in vehementibus & inveteratis hypochondriorum spasmis, hirudines sine effectu applicatas, vidi easdem levamen tantum ad tempus attulisse, vidi quoque ab earum appositione ad hæmorrhoides cœcas mali moris ulcera & fistulas procreatas. Deinde ingens ratio dubitandi, quod ex parte affecta sanguinem hauriant hirudines hæc est: quod ipsæ ex hæmorrhoidalibus externis, quum internæ lateant, sugant, quæ exiguum, vel plane nullum commercium cum vasis intestinalibus, mesaraicis & portæ ramis, in quibus tamen sedes pathematum spasmodicorum & hypochondriacorum, habent: in fluxu vero hæmorrhoidali, hæmorrhoides internæ sanguinem stillant, & ob id si convenienti modo & tempore fluunt, vitiis ex stagnatione in ramis venæ portæ oriundis, apprime opitulantur.

CAPUT X.

DE BALNEORUM, PEDILUVIORUM ET CLYSTERUM USU MEDICO.

§. I.

Aqua simplex optima medicina.

TAnta est divini Numinis in procuranda hominum afflictorum salute benignitas, ut inter alia innumera, quæ in auxilium promta sunt remedia, simplicissima & ubivis fere obvia prostent, quæ & securitate, & efficacia, tum in morbis avertendis, tum expugnandis, aliis pretiosis, raris, arte etiam chymica operose elaboratis arcanis, longe superiora sunt; id quod omnes ingenui & periti in arte nostra viri ultro confitebuntur. Exemplo sit aqua communis. Hæc certe pura, omnis etiam materiæ salinæ vel terreæ expers, longe magis quam ullum aliud medicinæ universalis meretur nomen, utpote quæ in omnibus individuis, omnibus morbosis afflictionibus, tam internis, quam externis, acutis & chronicis, tam incomparabilem affert opem, ut nulla alia medicina huic æquipararari possit. Ipsi fontes calidi & frigidi salutiferi, quos provida & benigna natura nobis sponte largitur, laudatissimam suam quam exserunt in morbis, præsertim chronicis, debellandis efficaciam, humoris aquei bonitati, subtilitati & largiori hujus potui potissimum debent. Illa vero varii generis salia, quæ in sinu suo recondunt, tam neutra, quam alcalia, cum tenuissimo martis principio, vix aliud quippiam efficiunt, quam ut stimulum addant solidis corporis nostri partibus & tubulis, quo liquidum

dum ingestum expeditius per vasa minima & excretoria ferri, humores tenaces, spissos dissolvere & excrementitias impuras salino-sulphureas partes temperare, diluere & e corpore evehere possit. Infusa quoque theiformia ex appropriatis pro ratione morbi speciebus confecta, quæ nostro tempore familiaris usus sunt, nec non lignorum & radicum decocta ex aqua, quæ in expugnandis longis & rebellibus morbis plurimum valent, præcipuam certe suam efficaciam ad fluidum illud aquæ elementum referunt, eo quod nec radices, herbæ & ligna in pulvere vel sub alia forma assumta, nec ipsa decocta, nisi diluta satis & diutius usurpata, salutarem exserunt effectum. Pariter ptisanæ, quas olim *Hippocrates* maximi fecit in morbis acutis, & lactis vel seri lactis cura in iis morbis, qui ex acrimonia succorum proveniunt, egregii omnino sunt usus; præcipuam autem suam virtutem a diluente suo humore unice mutuant.

§. II.

Quod quidem quemadmodum de interno aquæ usu in propatulo est; ita eadem hæc aqua non minus externe etiam adhibita mirabiles plane & maxime salutares exserit effectus. Testatum id faciunt balnea & pediluvia, quorum præcipuum ingrediens & basis est simplex quidem aqua; nihilominus tamen hæc sola, sine ullo alio additamento, modo aqua sit pura & levis, medicinalem longe saluberrimam præstant virtutem. Et certe balneorum aquæ dulcis usus in morbis præcipue internis & gravissimis, priscis jam tum temporibus fuit quam maxime solennis, ut ex *Hippocratis, Galeni, Cælii Aureliani, Aretæi, Celsi & Tralliani* scriptis luculenter patet. Potissimum in gravissimis capitis morbis, ut insania, sive cum tristitia, sive cum furore juncta, in atroci capitis dolore, Veteres summo cum fructu his utebantur balneis. Et *Alexander* quidem *Trallianus lib. I. pag.* 107. sic prodidit: *aquarum dulcium balneum, si quid aliud, melancholicis opitulatur, sed diutius in eo morentur atque desideant, si*

Etiam externo usu.

Veterum testimonio.

etiam æstas fuerit. Idem confirmat *Aretæus lib. VII. pag* 134. qui melancholicos in aquis sponte calidis sæpe commorari jubet, hanc subjungens rationem, quia raræ & molles carnes ad hujus ægritudinis remissionem maxime faciunt, quæ tamen siccæ & tensæ in melancholia laborantibus sunt. *Cælius* quoque *Aurelianus lib. I. de morbis chronicis pag.* 134. maniacis aquarum naturalium usum plurimum commendat. Et *Prosper Alpinus de Medicina Aegyptiorum pag.* 115, commemorat: melancholicos plurimos tepidis balneis perfecte sanatos esse. Pariter in renum calculo *Alexander Trallianus pag.* 543; 547. *it. Aretæus pag.* 118. si dolores valde urgent, insessus ad umbilicum usque mirifice commendant.

§. III.

Et auctoris experientia. Ipse etiam multiplici experientia edoctus, plena testari possum fide, quod in morbis capitis gravissimis debellandis, ut mania, melancholia, mentis stupore & torpore, somno inquieto cum terrificis insomniis, in hemicrania, vertigine, scotamia, dentium quoque atroci dolore & in gravioribus aliarum nervosarum partium doloribus, ut ventriculi cardialgicis, intestinorum iliacis & colicis, & qui a calculo renali proveniunt, balnea aquarum Teplicensium, item insessus in aquam puram temperate calidam, etiam sub ipso paroxysmo & pathematum afflictione, præsentissimum attulerint levamen. *Ob virtutem spasmos relaxantem.* Tam efficax enim balneorum in complacandis doloribus & relaxandis spasticis stricturis est efficacia, ut quamdiu iisdem afflicti insident, omnes cruciatus & spasmi sileant, relictis autem illis, iterum accedant. Neque minus Veteres, teste *Celso*, & Ægyptii teste *Alpino l. c. pag.* 114. in omnibus febribus, tam continuis, quam intermittentibus, exceptis pestilentibus, familiariter & utiliter adhibuerunt balnea, non tamen in principio & statu, sed declinante impetu. Ipse quoque in quartana senum, diebus vacuis, emollientibus & nervinis balneis non semel sine fructu usus sum.

§. IV.

§. IV.

Præter hanc autem fibras rigidas, tensas & spasmo constrictas emollientem & humorum ac sanguinis motum a capite & partibus superioribus ad alia loca determinantem & derivantem virtutem, balnea aquæ dulcis etiam egregie circulum sanguinis & humorum atque perspirationem per summam cutim promovent. Nam humiditate relaxant fibras & poros cutis & calore suo expandunt sanguinem, majorem quoque cordis & arteriarum diastolen. quam in eadem proportione & gradu sequitur systoles, efficiunt, unde pulsuum & magnitudo & celeritas crescit & circuitus humorum acceleratur, hoc aucto, sanguis fluxilior fit & tenuior, ad extimos tubulos corporis summamque cutim promte fertur & difflatio atque exhalatio subtilissimarum sordium promovetur, quæ adhuc largior succedit, si quis statim a balneo concedit in lectum; eo quod circumfusæ aquæ gravitate vapores per spiracula exituri in balneo quodammodo coërcentur ac reprimuntur, hac autem remota & abstersa, in lecto ex apertis atque expansis tubulis magna seri copia prorepit, ut universum sæpe corpus sudore pertundatur. *Humores derivantem. Perspirationem moventem.*

§. V.

Porro balnea sive semicupia in eo peculiarem sibi vindicant efficaciam, quod usum & virtutem medicamentorum sic dictorum generosorum, in persanandis gravibus morbis, mirifice secundent. Notissimum enim est, thermarum, acidularum vel aliarum aquarum salubrium in longis & valentibus morbis potum, longe feliciorem effectum & successum sequi, quando interposito usu balneorum, quam si solus instituitur. Non minus, mirabilis thermarum Carolinarum & acidularum Egranarum indies conspicitur in affectibus, præcipue spasmodico-hypochondriacis & ubi systema nervorum valde imbecille & afflictum est, efficacia, quando finito potu, in thermas Tœplicenses laborantes concedunt, & iis temperatis convenienti modo & tempore utuntur. *Et heroicorum operationem secundantem.*

Sunt

Sunt enim hæ valde leves ſubtiles & puræ, quod partim per explorationem cum inſtrumento ſtatico, partim etiam per evaporationem, qua nihil fere ſolidi relinquitur, innoteſcit, eaque propter ob inſitam hanc puritatem atque ſubtilitatem, magnam vim penetrandi in intima ſolidarum partium & fibrarum quæ tenſæ & conſtrictæ ſunt habent, easdemque relaxando & emolliendo ad naturalem ſtatum reducunt.

§. VI.

Ut mercurialium. In atroci lue Gallica ejusque immanibus ſymptomatibus abigendis, præparato prius per venæſectionem, laxantia & ſanguinem edulcorantia corpore, ex mercurio bene præparata & dextre applicata medicamenta, ſive ad ſalivæ fluxum, ſive ad ſudorem movendum data, miræ ſunt efficaciæ, quando ſub eorum uſu laborantes in balneum aquæ dulcis indies fere deſcendunt, poſtea lecto ſe committunt & ſudorem exſpectant. *Decoctorum ſudoriferorum.* Decocta etiam radicum, lignorum & ſanguinem depurantium ex aqua, in morbis cutaneis, doloribus, exulcerationibus & qui ab enormi humorum acrimonia oriuntur, longe felicius & citius deſideratam exhibent operationem, ſi balneis interpolantur. Et certe dici vix poteſt, quam copioſas, craſſas, pingues aquæ innatantes ſordes mali odoris ſæpenumero balnea ex intimis cutis tubulis eliciant. *Purgantium.* Si validioribus forſan etiam opus eſt purgantibus, vel etiam acrioribus urinam cientibus, tutius omnia illa præmiſſis balneis uſurpantur. Veteres quidem in rebellibus admodum morbis multum ellebori albi uſu præſtitiſſe conſtat, ſed nunquam eum facile adhibuerunt, niſi prius in balneum corpus fuiſſet demiſſum. Hoc enim modo non ſolum ſucci fluidiores & magis mobiles fiunt tubulique excretorii relaxantur, ut eo melius & minori cum moleſtia peccans materia educatur, ſed etiam remiſſis ſolidorum fibris, omnis noxa draſtici ejusmodi vehementes ſpaſmos & ſtricturas inducentis pharmaci arcetur. *Et emeticorum.* Idem ex uſu eſt aſſumtis vomitoriis,

qui-

quibus Ægyptii, teste *Alpino de med. meth.* singulis mensibus ad præservationem, sed nonnisi in balneo, utebantur.

§. VII.

Quando morbi ex uteri vitio & ejus vasorum nimia atonia ac distensione orti curandi sunt, ut fluor albus, vel præcavendus abortus, vel concrementa carnea, polypum referentia, vel molæ, quæ crebrioris abortus causæ sunt, expelli debent, vel etiam si menses non sufficienter fluunt ideoque in ordinem reducendi, certe ego nunquam non congruis internis remediis uterinis, emmenagogis, balsamicis & purgantibus, frequentem balneorum jungendum usum suadeo, cum exoptato semper successu. Medicamenta ex marte dextre præparata, liquida præsertim, item chinæ cortex, in infuso, vel decocto cum vino, leni sua balsamica adstrictione, tonum partium roborando in cachexia, in inveteratis intermittentibus febribus, in malo hypochondriaco, si ex motus peristaltici intestinorum debilitate provenit, eximium & saluberrimum præstant effectum; longe tamen tutior, longe felicior ab iis exspectanda erit operatio, quando corpus sub eorum usu movetur, aut crebrius balneo immissum mulcetur. Et hæc omnia multiplici experientia edoctus scribo.

Uterinorum.

Martialium.

§. VIII.

Ad ejusmodi vero balnea non adhibendæ fontanæ, asperæ, graves & calcarea terra onustæ, sed leves, subtiles aquæ, cujus indolis est pluvialis, nec non fluvialis, post imbres maxime hausta. Optimæ quoque ad instruenda balnea aquæ censendæ, quæ promte sub lotura maculas ex linteis abstergunt, ex quibus legumina & olera facile penitusque mollita coquuntur, quæ parum vel nihil materiæ post evaporationem relinquunt, & herbæ thée aliisque fervide infusæ easdem expedite recludunt & extrahunt. Quodsi vero tales haberi nequeunt, utique arte illas corrigere & molles efficere oportet, id quod optime fit, adjecta portione lixivii,

Balnea ex aqua simplici quomodo paranda.

vel saponis Veneti, aut affusa quantitate lactis, aut quando decoctum furfurum triticeorum, item florum chamomillæ, nec non foliorum, florum & radicum liliorum alborum, ipsis commiscetur. Veteres uti patet ex *Cœlio Aureliano pag.* 575. olea adjiciebant, & ad sopiendos dolores, item ad ischuriam curandam, quæ fit a spasmo & strictura orificii sphincteris vesicæ, ejusmodi balneis utebantur. Et sic concinnata emollientia balnea egregiam profecto opem ad facilitandum partum, præsertim in primiparis, ætatis paulisper adultæ & siccioribus, ultimis gestationis mensibus adhibita, conferunt. Pariter in atrophia dorsali infantum, item in rhachitide eximia splendent facultate, eo quod, tubulos partium obstructos & constrictos adaperiunt, succum nutritium fluidiorem ac ut ejus æquabilis & liberior fiat ubique dispensatio, efficiunt.

§. IX.

De balneis roborantibus nativis martialibus.

Alia illorum naturalium balneorum est ratio, quæ ob principium martiale subtile quod recondunt, non emolliunt, sed potius partes roborant ac firmant. Innotescunt jam passim in Germania ejusmodi martiatæ aquæ, eoque nomine haud exiguam celebritatem nactæ sunt Freyenvvaldenses in Marchia, Bebranæ in Thuringia, Radebergenses & a nobis detectæ Lauchstadienses in Misnia, Eppacenses & Weissenburgenses in Franconia. Omnes hi fontes levem quidem atque subtilem aquam vehunt, ob tenuissimum tamen martis sulphureum crocum, quem etiam si diutius quiescunt deponunt & cum quo lintea in balneis, nec non injecta ova, flavo colore imbuunt, saporis sunt paullo adstrictivi & interne etiam in iis morbis in quibus martialia locum inveniunt, a perito Medico cum fructu possunt usurpari. Longe tamen magis externus eorum usus in balneo celebratur, quam maxime proficuus iis, qui corpora habent phlegmaticæ constitutionis, spongiosi fibrarum sunt habitus, vasaque copiosa & exilia gerunt. Sunt quoque ex usu ubi humores ob lentiorem

sanguinis cursum facile spissescunt, sordescunt & scorbuticam impuritatem contrahunt, unde languores, dolores rhevmatici, arthritici, item tumores œdematosi, contracturæ quoque & imbecillitates ac refrigerationes artuum, fœcundo pullulant germine, quibus omnibus hæc roborantia balnea, ob principium tenue sulphureum martis, quo tonum ac robur languentibus partibus addunt & fibras laxas nimis adducunt, egregie opitulantur. Et licet ea adstringentium horum martialium balneorum natura sit atque conditio, ut nonnisi tepida & admodum temperata adhiberi debeant, & calore intensiori corpus mirum offendant, sanguinem commoveant & dolores capitis partiumque languores inferant; nihilominus quando corpus post tepidum ejusmodi lavacrum, in quo superior ejus pars plus friget, quam calet, illico lecto committitur, incalescit, pulsus validius vibrat & sæpe ex toto corpore, cum insigni virium incremento & externarum partium robore, sudor diffluere solet.

§. X.

De balneis roborantibus artificialibus.

Accedunt balnea mitius roborantia artificialia, quæ nempe injectis & incoctis aquæ levi ac puræ speciebus cephalicis & nervis amicis concinnantur & pariter eximia splendent efficacia. Usurpantur ad hæc balnea conficienda, inprimis folia lauri, herba melissæ, abrotani, majoranæ, origani, serpilli, thymi, rorismarini, hyssopi, hormini, menthæ crispæ, nepethæ, pulegii, matricariæ, flores chamomillæ vulgaris & Romanæ, quæ omnia sacculo inclusa, adjectis aliquot salis communis & cinerum clavellatorum manipulis, cum aqua leniter decoquuntur. Medicata ejusmodi corporis in solio lavacra saluberrima sunt in affectibus paralyticis, impotentia atque imbecillitate artuum, corporibus imbecillioribus, cachecticis, frigidis, senibus, ubi vires a morbis fractæ & nervi & ligamenta artuum quadam laborant atonia. Neque minus insigni cum fructu usurpantur in omnibus uteri morbis, qui post abortum, partum difficilem vel etiam puerpe-

rium impetunt, nec non quando uterina compages nimia humiditate diffluit, vel plane liquor viscidus albus ex muliebri sinu stillat & inde sterilitas est; promovent quoque egregie cohibitum mensium, & in viris hæmorrhoidum fluxum.

§. XI.

Et vaporosis. Aliud genus balneorum est, quæ audiunt vaporosa, sive Laconica. In his vapores, sive sicci calidi, ex accenso vini spiritu halantes, sive calidi humidi, ex decoctis herbarum cum vino vel aqua surgentes, immediate ad universum corpus, vel ad certas duntaxat ipsius partes, admittuntur. Est autem calidorum ejusmodi halituum maxima vis ad eliciendum sudorem, tubulos subcutaneos aperiendos, partes duras emolliendas rigidasque ac tensas laxandas, nec non tenaces viscidos humores dissolvendos, & solis calidis aqueis tantum vaporibus durissima animantium ossa & cornua emolliri posse, vel coquis & pharmacopœis notum est. Hinc vaporosorum balneorum usus longe eximius in frigidis morbis, anasarca, tumoribus œdematosis, membris paralysi tactis, atque etiam lue sic dicta Gallica, item in tumore testium, ad prolapsum uteri, vel ani reprimendum, & pro diverso morbi statu & conditione ex variis concinnantur speciebus. In molestissimo illo dysenteriæ fere perpetuo comite, tenesmo, vapores ex lacte & floribus sambuci præsentaneum afferunt levamen. Utiles quoque sunt ejusmodi vapores seu fotus ad hæmorrhoidum fluxum proritandum, ante hirudinum appositionem necessarii. Et quia egregie orificia venarum uterinorum muco obsessa expediunt, ubi menses difficulter exsolvuntur summo cum fructu adhibentur.

§. XII.

Cautela in balneorum usu. Quemadmodum vero unumquodque, quantumvis præstans remedium, imprudenter minusque circumspecte usurpatum, salubri destituitur effectu; ita etiam balneorum improvidus & sine exquisita cautione administratus usus, plus no-

cet,

cet, quam prodest. *Galenus* quidem tria hanc ob causam in balneis observanda præcipit, ne qui balneantur aliquo pacto horreant, ne ullum viscus imbecille habeant & ne multitudo crudorum humorum in primis viis adsit. Potiora autem in balneorum usu tenenda momenta huc redeunt. Nimirum antequam eadem administrantur, semper prius solvenda est plethora alvusque libera reddenda; alias ab æstu lavacri gravia damna a congestionibus sanguinis ac humorum ad pectus & caput inde metuenda. Deinde cavendum maxime, ne nimio lavacri calore corpora adeo exæstuentur & quasi elixentur, ut sudore prorsus diffluant; hoc enim facto, ingruit animi deliquium, capitis dolor, lassitudo totius corporis, mentis torpor, oris siccitas & sitis, quam si quis frigida potione restinguere velit, facile gravius malum sibi poterit arcessere. Tempus balneo commodissimum est matutinum, post somnum, concoctione peracta & vacuo ventriculo, præsertim si alvus ante soluta. Expedit etiam corpus in balneum non statim totum immittere, sed successive, primo pedes, deinde femora, postea abdomen usque ad cordis scrobiculum, augendo etiam paullatim aquæ calorem. Neque nimis diu in balneo calido, præsertim martiali, commorandum est, ne vires debilitentur. Post balneum corpus committendum est lecto, quo sudor proliciatur, qui cum jusculo, vel decocto, aut infuso appropriato promoveri potest. In balneis vero nativis temperatis, ut sunt in Misnia Wolckensteinenses & Wisenbadenses, per aliquot sæpe horas desidendum est, præsertim si morbus est gravis & contumax ex vitio nervosarum partium spasmo constrictarum, si mens ex hypochondriorum vel uteri vitio laborat, si contracturæ adsunt partium, ex nimia rigiditate ligamentorum & nervorum.

§. XIII.

A balneis caveant, quibus caput debile, qui catarrhis & coryza affliguntur, qui ad asthmata & ad animi deli- *A balneis quibus cavendum?*

quia proni, vel lento hectico calore tabeſcunt, tanto magis a vaporoſis, præſertim quæ cum ſpiritu vini accenſo apparantur, quippe quæ valde commovent ſanguinem & plethoricis atque cacochymicis infenſiſſima ſunt, ac ut experientia conſtat, imprudenti uſu morbos capitis, affectus ſoporoſos, apoplexiam, epilepſiam, ſcotomiam, guttam ſerenam inducunt. Simili ratione detrimentoſa ſunt balnea iis, qui ira graviter excanduerunt, & ipſe aliquot memoria teneo exempla, quod uſurpatis tum iis, febres hecticæ, immedicabiles partium dolores & paralyſes acceſſerint. Et quia dolor colicus ſæpe a ſanguinis per ani venas exitum molientis intra inteſtinorum tunicas ſtagnatione oboritur, ſæpe etiam ſub immanibus a calculo doloribus præſto eſt plethora, hoc caſu, cautiſſime utique mercandum eſt cum ejusmodi calefacientibus balneis, quæ nonniſi plenitudine ſubtracta, adhibenda ſunt.

§. XIV.

De pediluviis eorumque operatione.

Balnea univerſi corporis ſequuntur pediluvia, quorum quoad ingredientia eadem ratio, minor apparatus & ob id frequentior uſus & balneorum vicarius. Vel enim ex ſola aqua levi & pura, ſine aliorum additamento magnoque apparatu, parantur, vel ad corrigendum aquarum gravium & aſperarum vitium, lixivium, aut furfures triticei & chamomillæ flores adjiciuntur, vel etiam lac ipſis confunditur. Licet autem pediluvia tantum infimis & extremis corporis partibus admoveantur, eorum tamen virtus longe lateque ſe diffundit & graves in remotis etiam partibus morbos levat. Dum enim humore illo calido foventur pedes, nervoſæ, tendinoſæ ac muſculoſæ in iis fibræ ex quibus intercurrentibus vaſis coagmentati ſunt, laxantur, remittuntur, pori & tubuli antea conſtricti ampliantur, ſanguini aditus humoribusque debitus redditur commeatus; quo fit, ut impetus aliis partibus incumbens divertatur ac cum inſigni levamine ad inferiora derivetur. Deinceps pediluvia etiam temperato ſuo calore

agunt

agunt in sanguinem & humores sub eorum usu per pedum vasa transeuntes, eosdemque tenuiores ac dilutiores reddunt, quo longe expeditius per omnis generis in corpore tubulos cursum conficiant & quaquaversum promtius excurrant, quo etiam fit, ut si paullo calidiora adhibeantur, arteriarum pulsum augeant & sudorem per universum corpus eliciant. Adhæc ingens est pedum, ceu partium exquisitæ sensationis nervoso tendinosarum, cum omnibus nervosis universi corporis maximeque in inferiore ventre sitis partibus, consensus, adeo conspicuus, ut si tantum perfrigerentur, illico dolores colici exoriantur, alvus stringatur, cutis horreat, perspiratio intercipiatur & mensium ac hæmorrhoidum fluxus sistatur. Quare non dubitandum, quin, si tepido humore mulceantur & spastica in iis strictura tollatur, salubris effectus ad remotiora ipsis annuentia organa propagetur ibidemque sese exserat.

§. XV.

Et certe pediluvia laudatissimi ad derivationem usus sunt in morbis, qui a congestionibus ad caput & pectus, per spasmos inferiorum maximeque hypochondriorum factis, subnascuntur, ut præter soporosos affectus omnes fere capitis morbi sunt, insania, mania, melancholia, cephalæa, hemicrania, clavus hystericus, vertigo, odontalgia, otalgia, gutta rosacea, ophthalmia, defluxiones oculorum salsæ, narium hæmorrhagiæ nimiæ & diuturnæ vigiliæ, nec non quæ pectus affligunt asthmata convulsiva, dyspnoeæ a copia sanguinis, cordis palpitationes, tusses siccæ, hæmoptysis. Porro ob insignem qua pollent spasmos remittentem ac solventem efficaciam, egregie opitulantur in morbis spasmodicis convulsivis & doloribus, in cardialgia, dolore colico, præsertim hæmorrhoidali, torminibus ex calculo, ventriculi inflatione cum præcordiorum anxietate. Præterea etiam excretiones saluberrimas, perspirationis nempe, urinæ, alvi & sanguinis quoque sinceri, per menses & sedis venas, efficaciter

Quibus conveniant?

pedi-

pediluvia promovent, ſanguini liberum commeatum conciliando, eundem attenuando & ad excretoriorum tubulos alliciendo. Neque minus graves capitis pectoriſque affectus arcent & præſcindunt, maximeque eos, qui per periodos accedunt, quin quotidianum eorum uſum truces periodicas cephalalgias abegiſſe, ipſe expertus novi. Sunt quoque qui in febribus intermittentibus pediluviorum uſum ſuadent, die quidem intercalari vacuo, nec ſine ſalubri effectu, uti patet ex *Obſ.* 144. *Dec. II. An. VI. Miſc. nat. curioſ.* de quartana pediluvio ſanata & quæ *Kozack de ſalib. Sect. XII. cap.* 10. plura hanc in rem habet.

§. XVI.

Cautela in eorum uſu.

Monendum tamen, quod longe felicius ſuccedat pediluviorum operatio, ſi plenitudo ſanguinis per venæſectionem in pede prius imminuitur, ſi circa tempus ſomni adminiſtrantur, nec pedes poſt eorum uſum refrigerantur, ſed calidi ſervantur & in lectum transferuntur, eoque facto, auctior per univerſum corporis ambitum redditur perſpiratio. Cavendum vero eſt, ne pedes lavacro immittantur eo tempore, quo menſium fluxus imminet, aut jam exſolvitur, eo quod divertendo ab utero & ad inferiora invitando ſanguinis appulſum, ut ipſum profluvium vel ſiſtatur, vel intercipiatur, efficiunt; contra ea aliquot ante ſtatam menſtruam periodum dies, ad promovendum fluxum egregie faciunt, præſertim ſi temperata emmenagoga, vel pilulæ ad mentem Beccheri paratæ, ſimul in uſum trahuntur. Abſtinendum quoque quam maxime a pediluviis conſtringentibus, aluminoſis, ſulphureis, ad reſiccandum moleſtum pedum ſudorem, œdemata diſcutienda, ulcera abigenda, item ſi doloribus podagricis pedes exercentur; ſiquidem iisdem non ſine periculo materia illa virulenta ad interiores nobiliores partes retropellitur. Et quoniam communis fervidus in Carolinis fons, vulgo *der Prudel*, virtutem quam maxime repellentem poſſidet; providus utique lavacri ex eo uſus eſſe debet; in

in omnibus passionibus, ubi materia vitiosa externo corporis cortici incumbit, ac præsertim in doloribus arthriticis & podagricis.

§. XVII.

Inter remedia externa, domestica & facile parabilia connumeranda etiam clysmata, sive enemata, quæ nihil aliud sunt, quam decocta ex certis speciebus confecta & per syringam ano pro vario scopo & usu infusa. Habent hæc multum cum balneis affine atque commune. Balnea quippe lavacra sunt partium externarum, clysteres vero intestinorum quæ crassa vocantur, quæ eluunt, abstergunt & a contentis repurgant. Balnea vel emollientia sunt, vel roborantia, clysmata pariter pro varia ingredientium ratione, solidas, rigidas, tensas & strictas partes molliunt & laxant, vel flaccidas & a tono dejectas firmant atque adducunt. Deinceps sicuti balnea sola applicatione externa toti sanguinis & humorum massæ virtutem insinuant, ut liberiorem & expeditiorem eorum progressum faciant simulque salutares excretiones facilitent: ita etiam enematum operatio non solum in sanguinis & humorum circuitum, ex immutatione pulsus, sed etiam ad excretiones movendas, præter alvi subductionem, ex perspirationis & urinæ uberiori successu, luculenter patet. Balnea porro vi pollent insigni antispasmodica eandemque in dissitas spargunt partes: clysteres non minus hac pollere virtute, qui artis exercitia tractant quam optime norunt. Et denique quemadmodum immisso in lavacrum corpore, congesti præter naturam & non sine periculo in certa loca humores, ad alias externas & inferiores partes derivantur, quo æquabilis ipsis reddatur ubique commeatus: sic etiam clysmata ad divertendas a pectore & capite sanguinis congestiones, gravium pathematum genitrices, insigni & laudatissimo usu plurimum valent.

Clysteres affines balneis.

§. XIIX.

Solent vero clysteres pro diverso medicationis scopo

Et sunt

ex variis concinnari ſpeciebus. Et ſicuti indicationes in medendo ad quatuor potiſſimum fines directæ ſunt, alterantem nempe, evacuantem, roborantem & ſedativum: ita eadem etiam clyſterum ratio, ut iisdem vel indurata ſtercora emolliantur, aut qualitate infeſta acria, acida & ſalſa recrementa attemperentur, vel contenta in craſſorum canali evacuentur, vel languentes inteſtinorum fibræ & delaſſatus periſtalticus in iis motus roborentur, vel denique ſpaſmi tunicarum inteſtinalium remittantur & fibræ ſtrictæ nimis laxentur. Quod ſi igitur intentio eſt duras fæces & ſtercora arida humectandi, vel etiam ſuccos acres, ſalſos, corroſivos, acidos, bilioſos in craſſis obhæreſcentes obtundendi, clyſteres optime parantur ex emollientibus & demulcentibus, cujus generis ſunt lac animantium, decoctum raſuræ cornu cervi, pedum vervecinorum & vitulinorum, avenaceum, juſcula carnium pinguia, pinguedines animantium, butyrum inſulſum, decoctum ficuum, mel, manna, ſaccharum, decoctum radicis altheæ, liliorum alborum, ſeminis lini, fœnu græci, florum chamomillæ, verbaſci, meliloti. Quæ quidem ingredientia, quum ſimul eximiam ſpaſmos relaxandi virtutem obtineant, in omnibus affectibus ſpaſmodicis, doloribus, febribus, ſanguinis congeſtionibus, & ubi alvus ſive propter ſpaſmos obſtipata, ſive ſtercora indurata obſtructa, commodam & utiliſſimam locant operam.

vel alterantes.

§. XIX.

vel evacuantes.

Ubi alvum ſimul evacuare & fæces atque humores ſtagnantes ſubducere conſtitutum eſt, ſalia ejusmodi decoctis adjecta omne ferunt punctum, ut ſunt ſal commune, gemmæ, Ebshamenſe, Sedlicenſe, digeſtivum Sylvii, nec non ammoniacum. Et certe dimidia ſalis uncia clyſteri adjecta in evacuando majoris efficaciæ eſt, quam aliquot unciæ electuariorum ex purgantibus & laxantibus concinnatorum. *Celſus* jam hunc in finem muriam alvo infundendam ſuadet, id quod etiam cum noſtra muria, quæ & pota & per clyſte-

rem

rem injecta potenter purgat, nec non cum Sedlicensi aqua, optime succedit. Huc quoque referenda enemata, quæ ex urina humana, vel animantium parari solent, ad educendas alvo viscidos ac lentos succos. Neque minus sapo Venetus solutus egregie pro clysteribus inservit, tum maxime, quando acida, viridis & corrosiva bilis tenellorum adhuc lactantium infantum intestina gravius exagitat. Quando vero fortiori stimulo opus est, tutius emetica, quam drastica & acriora cathartica clysteribus commiscentur, eamque ob caussam *Derebeque in observatt.* vinum emeticum clysmatibus in hydrope & apoplexia indendum commendat.

§. XX.

Roborantes clysteres virtute sua non modo intestinis, sed & aliis partibus atonia laborantibus dicata sunt, & ob id varia etiam recipiunt. Quum quidem tunicæ intestinorum languentes roborandæ, carminativa sic dicta ex usu sunt, quæ flatus discutiunt & recrementorum evacuationem secundant, & ex his maxime semina quatuor carminativa majora & parata ex ipsis olea, baccæ lauri & juniperi. In gravioribus capitis morbis, ut apoplexia, paralysi, affectibus soporosis, auditus & visus debilitate, utiliter herba rutæ, majoranæ, rorismarini, saturejæ, thymi, salviæ, flores lavendulæ, spicæ adjiciuntur. Ubi passiones ex uteri vitio, maximeque ejus atonia oriundæ, affligunt, ob peculiarem & specificam quasi facultatem cum fructu adhibentur herbæ pulegii, artemisiæ, matricariæ, sabinæ, menthæ, flores cheiri, calendulæ, radices aristolochiæ, nec non myrrha & galbanum, & ex his concinnati clysteres crebrius injecti in restituendo mensium fluxu & expellendis molis eximia pollent efficacia. *Vel roborantes.*

§. XXI.

Ego quoque experientia edoctus in chronicis ex succorum impuritate, viscerum prava constitutione, infarctu humorumque stagnatione, affectibus, præsertim cachexia, scorbuto, malo hypochondriaco, mensium vel hæmorrhoidum *Varii generis.*

dum suppressione, maximi facere soleo clysteres, quibus admixta amara & balsamica, cujus generis sunt trifolium fibrinum, summitates centaurii minoris, carduus benedictus, radix gentianæ, scolopendrium, rhabarbarum, essentia rhabarbari, elixir proprietatis, essentia fuliginis alcalisata, spiritus cornu cervi & massa pilularum balsamicarum. Et solo ejusmodi clysterum usu, desperatos se ad sanitatem reduxisse hypochondriacos testatur *Hercules Saxonia lib. I. prax. cap.* 16. Neque minus roborantia apprime proficua clysmata confici possunt ex vino, quibus etiam ubi vires admodum languidæ nec corpus nimis sensibile, addi potest balsamum nostrum vitæ dictum. Hinc in *Actis Anglic. pag.* 598. mentio injicitur clysteris ex vino Hispanico, pipere & vitello ovi, egregiæ virtutis, quod tota nocte retentum, viscera calefaciat & aliquot horis post sudorem moveat. Quin tam conspicua clysmatum ad corroborandum universum nervorum systema est virtus, ut ipsos febriles in intermittentibus insultus compescant. Etenim *Helvetius* in peculiari tractatu, de methodo febres sine interno medicamentorum usu curandi, perhibet; febres sola clysterum injectione ex decocto corticis chinæ cum aqua, vel etiam addito tantillo vini, optime posse persanari, id quod etiam *Albrecht, in Misc. nat. cur. Dec. III. An. III. obs.* 127. quinque confirmat exemplis. Et Ægyptii in quartana pro secreto habent clysterem ex decocti majoranæ libra una & tribus olei laurini unciis, uti auctor est *Alpinus de Medic. method. pag.* 189. addens: *hoc clystere, & in meipso olim quartana vexato summa cum utilitate usus sum, & nonnullos tribus solummodo hisce clysteribus usos, sanatos fuisse, vidi.*

§. XXII.

Vel sedantes. Superfluunt denique clysteres sedantes, doloribus complacandis & spasmis solvendis inservientes. Horum in numero sunt clysteres ex meris oleis, pinguedine animantium & butyro insulso conflati, qui, ubi tunicæ coli a vehementi

spasmo

spasmo obsidentur, ut ipsius cavum angustetur, flatus retineantur & dira oboriantur tormina, uti obvium est in colica convulsiva spasmodica, praesertim haemorrhoidali & quae ab inhaerente acri caustica a superficie corporis repulsa materia suscitatur, laudatissimae sunt virtutis. De his magnifice admodum ex Veteribus sentit *Aetius*, qui *lib. IX. cap. de colica* clysterem antispasmodicum parari jubet, ex butyro recenti, adipe anserina, gallinacea, medulla cervina, adipe ursina, cumino, foliis rutae, nardo Celtica, castoreo & oleo rutaceo, addito hoc praecepto: *utere hoc ipso in vehementibus doloribus, evacuatione tamen prius per alium clysterem facta, & post horae spatium mensuram unam mediocris poculi tepefactam infunde & jube quiescere ac aliquandiu pharmacum retinere, atque ita divinam ejus videbis facultatem.* Quod si vero spasmis nimius aestus sanguinisque orgasmus jungitur, ut in doloribus capitis, articulorum, haemorrhagiis, clysteres cum sero lactis, vel lacte ex emollientibus & anodynis quam optime injiciuntur, floribus scilicet chamomillae vulgaris, sambuci, verbasci, meliloti, nec non croco, nitro depurato & oleo amygdalarum dulcium. Non minus in pathematibus spasmodicis, epilepticis & convulsivis motibus, ut specifica addantur ex usu est. In hystericis quidem pathematibus sagapenum, asa foetida & castoreum accommoda sunt. In epileptico & convulsivo insultu, radix, semen & flores poeoniae, succus lumbricorum terrestrium, liquor cornu cervi succinatur, utiliter commiscentur; cujus generis clystere ex antepilepticis & tinctura castorei parato primiparam epilepsia tentatam egregie esse levatam testatur *Harderus* in *Misc. nat. cur. Dec. III. A. II. obs.* 100.

§. XXIII.

Hi itaque clysteres pro varia medentis intentione amplissimi in praxi medica sunt usus, quem *Celsus lib. II. cap.* 12. sic in compendio sistit: *alvi ductio per lotiones semel vel summum bis non omittatur, si caput grave est, si oculi caligant; si* *Clysterum usus varius.*

morbus majoris intestini est, quod Græci κόλον nominant; si in imo ventre aut in coxa dolores sunt; si in stomachum quædam biliosa concurrunt, vel etiam pituitosa eo se, humorve aliquis aquæ similis confert; si spiritus difficilius redditur; si nihil per se venter excernit; utique si juxta quoque stercus est & intus remanet, aut si stercoris odorem nihil dejiciens æger ex spiritu suo sentit; aut si corruptum est quod excernitur; aut si prima inedia febrem non sustulit; aut si sanguinem mitti, quum opus sit vires non patiuntur, tempusve ejus rei præteriit; aut si multum ante morbum aliquis potavit; aut si is, qui sæpe, vel sponte aut casu purgatus est, subito habet alvum suppressam. Præter ea autem quæ in superioribus de enematum in variis morbis utilitate passim inserui, tenendum adhuc, quod in genere quam maxime conducant his, quibus venter ægrius descendit & stomachus imbecillis medicamenta ad subducendum efficacia sustinere nequit. Pariter in febribus continuis & exanthematicis præstat semper clysteribus & venæsectione, si opus est, curationem auspicari, & sub eadem etiam si alvus clausa, clysteribus insistendum. *Christianus* quoque *Langius* in *Misc. natur. curios.* omnibus vulneratis serio commendat clysmatum usum, ne alvi suppressio inflammationes vel sanguinis stagnationes augeat. Possunt etiam clysteres aliis adhuc quam quorum meminimus usibus, pro varia morbi ejusque causæ conditione, adaptari, quo inprimis referendi illi, qui in diarrhœis, dysenteriis & intestinorum erosione, tam ad acrem humorem contemperandum, quam exesas partes consolidandas summo injiciuntur cum fructu, conficienda ex decocto pedum vitulinorum, vitello ovi, sevo hircino, bolo Armena, tragacantha, succo cancrorum fluviatilium, spermate ceti, balsamo de Copaiva & sulphuris terebinthinato.

§. XXIV.

Et late patens virtus. Et licet clysteres efficacia sua proxime afficiant intestina & in substantia & materia crassorum limites non transcendant; nihilominus tamen eorum virtus, non modo ex intestinis

nis, tanquam partibus nervosis & quæ cum reliquis nervosis corporis partibus exquisitum consensum alunt, ad alias & remotas etiam propagatur, sed & ipsi sanguini ac lymphæ insinuatur. Prius ex eo patescit, quod clysmata, si nimis acria, teste *Avicenna can. med. lib. I. Sect. IV. cap.* 17. febrem accendant, emeticis imbuta vomitum moveant & dolores vel in suprema corporis regione complacent; posterius vero nutriens, confortans & stupefaciens eorundem facultas testatum facit, & quod, ut quidem fidem faciunt *Act. Angl. pag.* 598. spiritus vini per inferius os injectus, longe magis inebriet & infatuet, ac si eadem mensura per œsophagum ingurgitetur. Potissimum tamen conspicuus est clysterum in intestinis tenuibus doloribus & spasticis constrictionibus laborantibus effectus, hanc maxime ob causam, quod illud crassorum amplissimum colon tenuia cingat iisdemque ubique sit circumvolutum, eaque propter infusum eidem emolliens & paregoricum clysma, blando tepore suo, contigua tenuia simul afficiat, & penetrante per tunicarum poros vapore, iisdem facultatem insinuet, haud secus ac vesica decocto emolliente repleta extrinsecus apposita, in magnis internarum partium doloribus, spasmis & inflammationibus levamen affert præstantissimum.

§. XXV.

Ut autem saluberrimus clysterum effectus eo certius obtineatur, utique in eorum, haud secus quam in aliorum sanitatis præsidiorum usu, circumspectio adhibenda & necessariæ quædam cautiones tenendæ. Nimirum sunt quidam adeo sensibilis naturæ, ut intestina clysteres plane ferre nequeant, & ipse viderim, colicos aliosque dolores eo magis increvisse, quo plura clysmata injecta, qui postea solo interno convenienti laxante eximie levati. Et sicuti in his clysterum injectio non urgenda; ita etiam acres non statim applicandi, quando alvi excrementa diutius retenta, ne plus trahant ad infarcta intestina & obstructionem obfirment, sed poti-

Cautelæ in ipsorũ applicatione servandæ.

potius præmittenda his enemata, quæ laxant, lubricant, stercora emolliunt & evacuationi viam pandunt, uti perite monet *Mercatus l. I. pag.* 64. Post pastum quoque clysterum usus intempestivus minusque proficuus, eo quod ciborum concoctionem atque digestionem interturbat; chyli elaborationem & extractionem impedit ac nimis celerem ingestorum evacuationem proritat.

§. XXVI.

Et monita. Neque etiam alvum crebro nimis & jugiter clysteribus solicitare expedit; tum quia virtutem intestinorum expultricem sequiorem reddunt, ac ut natura iis assuefacta officii spontaneæ excretionis obliviscatur faciunt, tum etiam, quod subita & repetita crebrius liquoris clysmatici vel nimis calidi, vel perfrigerati infusione, ordinata illa & naturalis fibrarum intestinalium tensio lædatur & inordinati motus provocentur, ac quum nullum enema applicari possit, quocum non simul flatus intrudatur, flatuum metuendus sit proventus. Præterea quia intestina etiam crassa partes sunt admodum nervosæ, omnia quæ nervis sunt inimica, frigida scilicet, acida, austera, drastica virulenta & salia acriora, opiata, narcotica, item adstringentia, penitus ex clysteribus debent excludi, ne motus intestinorum peristalticus inde lædatur, vel destruatur, quo salvo, ciborum digestio cum saluberrimis secretionibus & excretionibus ex voto succedit, quo destructo, intestina spasmis, flatibus & fecibus multis cum molestiis obsidentur. Quibus denique addi etiam merentur præclara *Celsi l. c.* monita *servanda*, inquientis, *illa sunt, ne ducatur ulla cruditate substante; ne in corpore infirmo, diuque in adversa valetudine exhausto; neve in eo, cui satis alvus reddit quotidie, quive eam liquidam habet; neve in ipso accessionis impetu, quia quod tum infusum est, alvo continetur, regestumque in caput, multo gravius periculum efficit.*

(o)





